TÜRK DİLLERİ ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 37

Yayımlayan:
Mehmet Ölmez

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ OKUMA SÖZLÜĞÜ

ROBERT DANKOFF

Katkılarla İngilizceden Çeviren

SEMİH TEZCAN

İstanbul 2004

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ OKUMA SÖZLÜĞÜ

Seyahatname'deki Eskicil, Yöresel, Yabancı Kelimeler, Deyimler

ROBERT DANKOFF

Katkılarla İngilizceden Çeviren

SEMİH TEZCAN

İstanbul 2004

Prof. Dr. Robert DANKOFF

Doğumu Rochester (New York) 1943. Columbia ve Harvard Üniversitelerinde Yakındoğu dil ve edebiyatları öğrenimi gördü. Brandeis (1969-75) ve California Üniversitelerinde (Berkeley, 1976-77) öğretim üyeliği yaptı. 1979'dan beri Chicago Üniversitesi Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü Türkçe profesörüdür.

Yayınlarından: Divan Lugat at-Türk'ün yeni bir yayınını ve İngilizce çevirisini gerçekleştirdi (*Compendium of the Turkish Dialects*; Cambridge 1982; J. Kelly ile birlikte). Kutadgu Bilig'i geniş bir incelemeyle İngilizceye çevirdi (*Wisdom of Royal Glory*, Chicago 1983). Türkçedeki Ermenice alıntılar üzerine çalıştı (*Armenian Loanwords in Turkish*, Wiesbaden 1995). Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerinde çalışmaya seksenli yıllarda başladı. Bitlis bölümünü işledi (*Evliya Çelebi in Bitlis*, Leiden 1990). Evliya'nın Melek Ahmet Paşa üzerine anlattıklarını bir araya getirdi (*The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha*, New York 1991). Seyahatname için bir okuma sözlüğü yayınladı (*An Evliya Çelebi Glossary*, Cambridge 1991). Klaus Kreiser ile birlikte Seyahatname için bir kılavuz kitap hazırladı (*A Guide to the Seyahat-name of Evliya Çelebi*, Wiesbaden 1992). Arnavutluk ve çevresine ilişkin bölümü R. Elsie ile birlikte işledi (*Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions*, Leiden 2000). Seyahatname metninin Yapı Kredi Yayınları arasında çıkmakta olan yayınına yedinci ciltten başlayarak katıldı. Evliya Çelebi'nin dünyaya bakışı üzerine yazdığı kitap kısa bir süre önce yayınlandı (*An Ottoman Mentality, The World of Evliya Çelebi*, Leiden – Boston 2004). Seyahatname üzerine ve Türk filolojisinin çeşitli konuları üzerine birçok makaleleri, tanıtma-eleştirme yazıları vardır.

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ OKUMA SÖZLÜĞÜ

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ
OKUMA SÖZLÜĞÜ

ROBERT DANKOFF

Katkılarla İngilizceden Çeviren
SEMİH TEZCAN

Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37
Yayımlayan: Mehmet Ölmez
E-mail: molmez@yildiz.edu.tr

© Robert Dankoff, Semih Tezcan

İstanbul, Haziran/June 2004

Kapak resimleri: Franz Taeschner'in yayınladığı *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben. Ein türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert* (Hannover 1925) başlıklı eserden alınmıştır.

ISBN 975-7981-23-0

İsteme adresi:
Sanat Kitabevi
Karanfil Sok. 5/60
06650 Kızılay-Ankara
Tel.&faks: (90.312) 418 62 03
sanat@sanatkitabevi.com.tr
http://www.sanatkitabevi.com.tr

TDAD İletişim adresi:
Mehmet Ölmez
Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen-Ed Fak. T.D.E. Bölümü
Davutpaşa Yerleşim Birimi
34210 Esenler-İSTANBUL
Tel & faks: (+90.212) 449 16 24
tda_dizisi@yahoo.com
"Kitap Matbaası"nda basılmıştır.
Tel: (90.212) 567 48 84

Andreas Tietze'nin anısına

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu kitap, esasta Dankoff/Glossary'e dayanmakla birlikte onun çevirisi sayılamayacak derecede değişmiştir. Metin içerisinde nasıl kullanıldıklarını gösteren örneklerle birlikte pek çok yeni kelime ve deyim eklenmiş, birçok düzeltme yapılmış, gölge kelimeler (*ağrım, belvine, doroda, ḋölek, elverdi, ġulse, horom, irk, kecim, ḳocalime öldi-, puç, rūy , tānī* gibi) ayıklanmıştır. Giriş bölümü, daha önce Dankoff/Tk ve Dankoff/World'da yayınlanmış olan malzemeyi de içermektedir.

Bu okuma sözlüğünün 1991'deki ilk biçimiyle yayınlanışından önce bir tasarbasımını kendisine gönderdiğim Andreas Tietze, her zamanki yardımseverliğiyle birtakım açıklama ve düzeltmeler yaptı. Bunlar arasından daha çok tahmine dayanan, sanımsal (speculative) açıklamalar, okuma sözlüğüne köşeli ayraçlar [ ] içerisine yerleştirilmiş, adının başharflerinden oluşan A.T. kısaltmasıyla bunların kendisine ait olduğu belirtilmiştir. Bernt Brendemoen daha sonraki bir tasarbasımı okuyup kimi yararlı tahminlerini bildirmişti. Kıbtî dili için Janet Johnson, Arapça için Faruk Mustafa, Macarca için Gustav Bayerle, Tatarca ve Nogayca için Henryk Jankowski, Arnavutça için Victor Friedman, Yunanca için Egil Danielsen, Slav dilleri için Zbigniew Golab, Ukraynaca için Peter Golden, Kafkasya dilleri için Jost Gippert, Gürcüce için Howard Aronson, Kalmıkça için John Krueger, İtalyanca için Elissa Weaver ile danıştım. Artakalmış yanlışların hepsi sadece ve sadece bana aittir.

Semih Tezcan, çeviriyi yaptığı sırada pek çok maddeye ilişkin önerileriyle bu çalışmanın elden geldiğince yanlışsız ve zenginleştirilmiş olarak çıkması için çok önemli katkıda bulundu. 2003 yılı başından sözlük baskıya verilinceye değin sürekli ve yoğun biçimde haberleşerek, Chicago ve Bamberg'de bir araya gelip çalışarak okuma sözlüğünün kimi maddelerini onun önerilerine göre değiştirdik. Bunların tek tek gösterilmesini kendisi istemedi; bu yüzden onun bu çalışmadaki tüm bilimsel çabasını sadece "katkılarla İngilizceden çeviren" nitelemesi yansıtmaktadır.

Robert Dankoff

ÇEVİRİ ÜZERİNE

Değişik dillerden yapılmış olan alıntılar, orijinal biçimleriyle verilmiş, bunların Türkçe çevirileri {uçlu ayraçlar} içerisinde eklenmiştir.

Karışıklığa ve yanlış anlamaya yol açmamak amacıyla başka kaynaklardan yapılmış alıntılarda Arapça, Ermenice, Farsça ve Türkçe kelimelerin yazı aktarımı için kullanılmış olan *ch / č, j, q, sh / š* harfleri değiştirilmiştir:

ch ve č yerine	ç
j yerine	c
q yerine	ḳ
sh ve š yerine	ş kullanılmıştır.

Yazı aktarımı işaretlerini ve Arap harflerini bilmeyenlerin güçlük çekmemesi için kelimeler, sözlük kısmında diakritik işaretler göz önünde tutulmaksızın alfabetik sıraya sokulmuştur. (Sözlük kısmının başındaki açıklamaya bkz.)

Bugün neredeyse anlaşılmaz olan Lehçe adlandırması yerine Polonezce kullanılmıştır. Kıbtîce, Mısır'da konuşulan Kopt dilini göstermektedir, bunun konuşma dilindeki Kıpti "Roma" (Çingene) ile karıştırılmaması gerekir. "Romaca, Roma dili" adlandırmalarının herkes tarafından anlaşılmayacağı göz önünde tutularak (Çingenece) açıklaması eklenmiştir. Evliya'nın kullanımına mümkün olduğunca sadık kalmış olabilmek için Yunanca yanında Rumca adlandırmasına da yer verilmiştir. Kalmuk yerine Evliya'nın kullandığı Kalmık tercih edilmiştir.

Çeviride, Bibliyografya'da gösterilenler dışında şu kısaltmalar kullanılmıştır:

Ar.	Arapça
bkz.	bakınız
çğl.	çoğul
dşl.	dişil
erl.	eril
Erm.	Ermenice
krş.	karşılaştırınız
okn.	okunmalı, okunuşu şöyle olmalı
örn.	örnek, örnekle
taşra. k. k.	taşrada kullanılan kelime Rd2'den yapılan alıntıların çevirisinde (provincial) karşılığıdır.
tkl.	tekil

Tü.	Türkçe
Yun.	Yunanca
ve bşk.	(yerine göre:) ve başkaları / ve başka biçimler/ ve başka anlamlar Bu kısaltma, gerekli durumlarda: . . . , ve bşk. biçiminde virgülden sonra da kullanılmıştır.

Seyahatname'nin kaleme alındığı dönem göz önünde tutularak çeviride yerine göre çağdaş Türkçenin kelime ve deyimlerinin yanısıra, eski karşılıklar da kullanılmıştır.

Sözlüğü kullanacak olanların dikkatini, kimileriyle ilk kez karşılaşacak oldukları şu terminuslara çekmek de yararlı olacaktır:

bulaştırma	contamination
çeşitleme	variation
değiştirmece	substitution
eşitbasım	reprint
geri türetmece	back-formation
gölge kelime	ghost word
işleşim	grammer[1]
kuranak	structure
kurmaca açıklama	fanciful derivation
kurnaştırma[2]	reconstruction
kelime çarpıltmaca	word deformation
kelime türetmece	word formation
sayımlık kelime	counting word
sözne	phrase (Osm. ibare)
sözne kuranağı	phrase structure
telâffuz alışkınlığı	spelling convention
uydurmaca	pseudo
üfürmece kelime	nonce word
yanaştırma[3]	jingle (Osm. mühmel)
yanbiçim	variant
yansılamalı	onomatopoeic

Semih Tezcan

[1] Dilin işleyiş sistemi anlamıyla.
[2] DS 1436 *derneştirmek* örneksenmiştir.
[3] TS 4269 *yanaşdurma* 'tâbi, mühmel lafız' için 16. yy.da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

ABİK — A. Deniz Abik. Tarama Sözlüğü'nde Seyahatname'den Sözler. Evliya Çelebi ve Seyahatname. Yayınlayanlar: Nuran Tezcan ve Kadir Atlansoy. Gazimağusa, 2002, 1–18.

ACHARIAN — Hr. Acharian. Hayerēn Armatakan Bararan, I–IV. Erevan, 1971–79.

ACHARIAN/GAW. — Hr. Acharian. Hayerēn Gawarakan Bararan. Tiflis, 1913

AHUNDOV — Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri. Yayınlayan: E. Ahundov, çevriyazıyla aktaran: S. Tezcan. Ankara, 1978.

AKTUNÇ — Hulki Aktunç. Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü. İstanbul, 1990.

ALBANIA — Robert Dankoff – Robert Elsie. Evliya Çelebi in Albania. Leiden: Brill, 2000.

ÂLÎ/BUHÛR — Gelibolulu Mustafa Âlî. Câmi'u'l-buhûr der mecâlis-i sûṛ. Yayınlayan: Ali Öztekin. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996

ÂLÎ/COUNSEL — Muṣṭafā 'Ālī's Counsel for Sultans of 1581, I–II. Yayınlayan ve çeviren: Andreas Tietze. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1979, 1982.

ÂLÎ/MEVÂİD — Gelibolulu Mustafa Âlî. Mevâ'idü'n-nefâ'is fî kavâ'idi'l-mecâlis [Tıpkıbasım]. İstanbul, 1956

DERVİŞ ÇEYİZİ — Nurhan Atasoy. Derviş Çeyizi: Türkiye'de tarikat giyim-kuşam tarihi. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı, 2000

ATILCAN — İhsan Coşkun Atılcan. Erzurum Ağzı, Halk Deyimleri ve Folklor Sözlüğü. İstanbul, 1977

AYDIN — Mehmet Aydın. *Düvlek* kelimesi üzerine bir not. İlmî Araştırmalar 12 (2001), 57–61

BARTHÉLEMY — A. Barthélemy. Dictionnaire Arabe-Français: Dialecte de Syrie, I–V. Paris, 1935–54

BASKAKOV — N. A. Baskakov. Nogaysko-russkiy slovar'. Moskva, 1963.

BEDROSSIAN — Matthias Bedrossian. New Dictionary Armenian-English. Venice, 1875–79

BEKÇİ — Bekçi Baba: Ramazan Fasılları. Yayınlayan: S. Koz. İstanbul, 1988

BIANCHI — T. X. Bianchi – J. D. Kieffer. Dictionnaire turc-français, I–II. Paris, 1835–37.

BIC	Hilmi Bic. Türk Güreşi. İstanbul, 1944.
BILICI	Faruk Bilici. La Guerre des Turcs: Récits de batailles (extraits du "Livre de voyages"). Paris [?]: Sindbad, 2000.
BINGÖL	Halit Bingöl. Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış. İstanbul, 1987.
BITLIS	Robert Dankoff. Evliya Çelebi in Bitlis. Leiden: Brill, 1990.
BLEICHSTEINER	R. Bleichsteiner. Die kaukasischen Sprachproben in Evliya Çelebi's Seyahatname. Caucasica II, 1934, 84–126.
BOBOVI	C. G. Fisher – A. W. Fisher. Topkapı Sarayı in the Mid-Seventeenth Century: Bobovi's Description. Archivum Ottomanicum 10 (1985 [1987]), 5–81.
BOESCHOTEN/ITALIAN	Hendrik Boeschoten. A Short Sample of Seventeenth-Century Venetian Italian in Evliya Çelebi's *Seyahat-name*. Journal of Turkish Studies, 14 (1990), 139–145.
BOESCHOTEN/BOSNIAN	Hendrik Boeschoten. Bosnische Metrik. Beläk Bitig: Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag. Yayınlayanlar: Marcel Erdal – Semih Tezcan. Wiesbaden, 1995, 33–49.
BOMBACI	Alessio Bombaci. Il viaggio in Abissinia di Evliyā Celebī (1673). Annali . . . NS 2 (1943), 259–75.
BOMBACI/GALLOTTA	Alessio Bombaci – Aldo Gallotta. The History of *AVANIA*. Studia Ottomanica Festgabe für György Hazai zum 65. Geburtstag. Yayınlayanlar: B. Kellner-Heinkele – P. Zieme. Wiesbaden, 1997, 53–73.
BRUINESSEN	Martin van Bruinessen. The Kurds and their Language in the Seventeenth Century: Evliya Çelebi's notes on Kurdish Dialects. Studia Kurdica 3, 1985, 13–37.
BUĞDAY	Korkut Buğday. Evliyā Çelebis Anatolienreise. Leiden: Brill, 1996.
BULUT	Christiane Bulut. Evliya Çelebis Reise von Bitlis nach Van. Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.
DANKOFF/ARM.	Robert Dankoff. Armenian Loanwords in Turkish. Wiesbaden, Harrassowitz, 1995.
DANKOFF/FILOLOJI	Robert Dankoff. Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliya Çelebi ve Filoloji. Yayınlayanlar: N. Tezcan ve K. Atlansoy. Gazimağusa 2002, 99–118.
DANKOFF/GLOSSARY	Robert Dankoff. An Evliya Çelebi Glossary: Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahat-name. Cambridge, Mass., 1991. [Sources of Oriental Languages and Literatures dizisi. Yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin.]

DANKOFF/SIVAS	Robert Dankoff. Evliya Chelebi on the Armenian Language of Sivas in 1650. Annual of Armenian Linguistics 4 (1983), 47–56
DANKOFF/TK.	Robert Dankoff. Turkic Languages and Turkish Dialects according to Evliya Çelebi. Altaica Osloensia: Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference. Yayınlayan: Bernt Brendemoen, Oslo, 1990, 89–102.
DANKOFF/WORLD	Robert Dankoff. The Languages of the World according to Evliya Çelebi. Journal of Turkish Studies 13 (1989), 23–32.
DENY	Jean Deny. Le Passé et le Nom Turcs d'Odessa. Journal Asiatique 249 (1961) 39–61.
DEVELI	Hayati Develi. XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe. İstanbul, 1998.
DICŢIONAR	Instituţii feudale din ţările Române. Dicţionar. Coordonatori: Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.
DIYARBEKIR	Martin van Bruinessen – Hendrik Boeschoten. Evliya Çelebi in Diyarbekir. Leiden: Brill, 1988.
DOERFER/TEZCAN	Gerhard Doerfer – Semih Tezcan. Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Xarrab). Budapest: Akademiai Kiadó, 1980.
DOZY	Reinhart Dozy. Supplément aux dictionnaires arabes, I–II. Leiden: Brill, 1881.
DS	Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I–XII. Ankara, 1963–82.
DUMÉZIL	Georges Dumézil. L'Oubych d'Evliya Çelebi. Journal Asiatique 266 (1978), 57–66.
ED	Gerard Clauson. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford, 1972.
EI^2	Encyclopedia of Islam, New Édition. Leiden: Brill, 1960–2002.
ELSIE	Robert Elsie. Das albanische Lexikon des Evliya Çelebi (1662), und was ein Derwisch auf der Durchreise alles wissen muss. Südost-Forschungen 57 (1998), 95–102.

EREN — Hasan Eren. (Tanıtma:) DANKOFF/GLOSSARY. Türk Dili 497 (Mayıs 1993), 376–90.

ERDAL — Marcel Erdal. Early Turkish Names for the Muslim God, and the Title Çelebi. Asian and African Studies 16 (1982), 407–16.

FARMER — Henry George Farmer. Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century . . . Glasgow, 1937.

FAROQHI — Suraiya Faroqhi. Red Sea Trade and Communications as Observed by Evliya Çelebi (1671–72). New Perspectives on Turkey 5–6, Fall 1991, 87–105. Eşitbasımı: Making a Living in the Ottoman Lands 1480 to 1820 (İstanbul: İsis, 1995), 231–48.

FODOR — Pál Fodor. The Way of a Seljuq Institution to Hungary: the Cereḫōr. Acta Orientalia Hungarica 38 (1984), 367–99.

FRIEDMAN/DANKOFF — Victor A. Friedman – Robert Dankoff. The Earliest Known Text in Balkan (Rumelian) Romani: A Passage from Evliya Çelebi's Seyāḥat-nāme. Journal of the Gypsy Lore Society (Series 5) 1.1 (1991), 1–20. [Eşitbasımı: Victor A. Friedman, Turkish in Macedonia and Beyond: Studies in Contact, Typology and other Phenomena in the Balkans and the Caucasus (Wiesbaden: Harrassowitz, 2003), 156–68]

FUNC — Erich Prokosch. Ins Land der geheimnisvollen Func: Des türkischen Weltenbummlers Evliyā Çelebi Reise durch Oberägypten und den Sudan nebst der Osmanischen Provinz Habeş in den Jahren 1672/73. Graz: Styria, 1994.

GEMALMAZ — Efrasiyap Gemalmaz. Erzurum İli Ağızları, III. Cilt. Erzurum, 1978.

GEORGACAS — Demetrios J. Georgacas. Turkish Common Names of Aquatic Animals (and Congeners) and Fishing Terms of Greek Origin. Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo 20 (1978), 119–45.

GIPPERT — Jost Gippert. The Caucasian language material in Evliya Çelebi's "Travel book": A Revision. Caucasian Perspectives. Yayınlayan: George Hewitt (Unterschleissheim/München: Lincom Europa, 1992), 8–62.

GUBOGLU — M. Guboglu. Evliya Çelebi . . . de la situation sociale-économique des pays Roumains . . . Part 2. Studia et Acta Orientalia 5–6 (1967), 3–48.

GÜLŞENÎ — Muhyî-yi Gülşenî, Menâḳib-i İbrâhîm-i Gülşenî. Yayınlayan: Tahsin Yazıcı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.

HAARMANN/GIZE — Ulrich Haarmann. Evliyā Čelebīs Bericht über die Altertümer von Gize. Turcica 8.1 (1976), 157–230.

HAARMANN/HEIL — Ulrich Haarmann. Heilszeichen im Heidentum – Muḥammad-Statuen aus vorislamischer Zeit. Die Welt des Islams 28 (1988), 210–24.

HABRASZEWSKI/KANURI — Tomasz Habraszewski. Kanuri – language and people – in the "Travel-Book" . . . of Evliya Çelebi. Africana Bulletin 6 (1967), 599–66.

HABRASZEWSKI/ALEVI — Tomasz Habraszewski. Evliya Çelebi on *'Alevistān*: An Unidentified Region of the Sudan (1672). Folia Orientalia 37 (2001), 87–102.

HALASI-KUN — Tibor Halasi-Kun. Evliya Çelebi as Linguist. Eucharisterion . . . Omeljan Pritsak 1, 376–82 = Harvard Ukrainian Studies III/IV, 1979–80.

HAMMER — Joseph von Hammer (çeviren). Narrative of Travels . . . by Evliya Efendi, I–II. London, 1846, 1850.

HAMMER/KD. — Joseph von Hammer. Ueber die kurdische Sprache und ihrer Mundarten, aus dem III. Bande der Reisebeschreibung Ewlia's. Fundgruben des Orients 4, 1814, 246–47.

HARSÁNY — G. Hazai. *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert: Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány*. Budapest, 1973.

HATTOX — Ralph S. Hattox. Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East. University of Washington Press, 1985.

HAVA — J. G. Hava. Al-Faraid Arabic–English Dictionary. Beirut, 1964.

HINDOGLU — A. Hindoglu. Khazine-i lugat, ou Dictionnaire abrégé turc–français. Vienna, 1838

HINDS — Martin Hinds – El-Said Badawi. A Dictionary of Egyptian Arabic. Beirut, 1986.

HOBSON-JOBSON — Henry Yule – A. C. Burnelle. Hobson-Jobson . . . London, 1886; 1903. [Eşitbasımı: Delhi, 1968]

JABA — M. Auguste Jaba – M. Ferdinand Justi. Dictionnaire Kurde–Français. St.-Pétersbourg, 1879.

JEWISH BRIDE	Avedis K. Sanjian – Andreas Tietze. Eremya Chelebi Kömürjian's Armeno-Turkish Poem "The Jewish Bride." Budapest, 1981.
JİKİYA	Sergi S. Jikiya. Evlija Celebi o mingrel'skom i gruzinskom yazıkakh. Sovetskoe Yazıkoznanie 2 (1936), 109–28.
JİKİYA/LAZ	Sergi S. Jikiya. Evliya Celebi o lazakh i lazskom yazıke. İberiysko-kavkazskoe yazıkoznanie 6 (1954), 243–56.
JTS	Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları.
KAIRO	Erich Prokosch. Kairo in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts beschrieben von Evliyā Çelebi. İstanbul: Simurg, 2000.
KAKUK	Zsuzsa Kakuk. Recherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. The Hague: Mouton, 1973.
KAMUS-I TÜRKİ	Şemseddin Sami. Ḳāmūs-i Türkī. İstanbul: İḳdām, 1318 [1900]
KHODARKOVSKY	Michael Khodarkovsky. Russia's Steppe Frontier: The Making of a Colonial Empire, 1500–1800. Indiana University Press, 2002.
KISSLING/GERMAN	Hans Joachim Kissling. Einige deutsche Sprachproben bei Evlijā Čelebi. Leipziger Vierteljahresschrift für Südosteuropa 12.3 (1935), 212–20.
KISSLING/TA'RIB	Hans Joachim Kissling. Zu ta'rīb und Volksetymologie in Osmanischen Ortsnamenformen nichtislamischer Herkunft. Al-Hudhud: Festschrift Maria Höfner, Graz, 1981, 133–41.
KNİGA	A. D. Zeltyakov ve bşk. (yayınlayanlar). Evliya Çelebi, Kniga Puteşestviya I, 2. Moskva. 1961, 1979.
KOÇU	Reşad Ekrem Koçu. Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. Ankara, 1967.
KOWALSKI	T. Kowalski. Öz 'Bach, Strom' etc. im Osmanischen. Kőrösi Csoma Archivum 1 (1921–25), 409 ve dev.
KREISER	Klaus Kreiser. Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyā Çelebī. Freiburg, 1975.
KREUTEL	Richard F. Kreutel. Im Reiche des goldenen Apfels. Graz, 1957. Genişletilmiş 2. basım. Yayınlayanlar: Erich Prokosch – Karl Teply, 1987.
KUNT	İ. Metin Kunt. Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri, Diyarbekir 1670–71. İstanbul, 1983.
KURDOEV	K.K. Kurdoev. Kurdsko-russkiy slovar'. Moskva, 1960.

KÜTÜKOĞLU/LIFE	Mübahat S. Kütükoğlu. Life in the Medrese. The Illuminated Table, The Prosperous House. Yayınlayanlar: S. Faroqhi ve Ch. K, Neumann, Würzburg, 2003, 209-217.
LANE	E. W. Lane. Manners and Customs of the Modern Egyptians. London and New York: Everyman's Library, 1908. [Eşitbasımı: 1966].
LAZARESCU	M. M. Lazarescu-Zobian. Evliya Çelebi and the language of the rebellious Eflâks. Archivum Ottomanicum 8 (1983), 308–30.
LEISER/DOLS	Gary Leiser – Michael Dols, "Evliyā Chelebi's Description of Medicine in Seventeenth-Century Egypt," I–II. Sudhoffs Archiv 71.2 (1987), 197–216, 72.l (1988), 49–68.
LIGETI	Lajos Ligeti. Evlija Cselebi magyar szójegyzéke. Magyar Nyelv 67 (1971), 394–409. Eşitbasımı: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van, I,. Budapest 1977, 324–40.
LF	Henry and Renée Kahane – Andreas Tietze. The Lingua Franca in the Levant. Urbana, Ill., 1958. [Eşitbasımı: İstanbul, 1988].
LUGAT-NAMA	'Alī Akbar Dihkhodā. Luġat-nāma. Tehran, 1946–.
MÉLIKOFF	Irène Mélikoff. La Geste de Melik Dānişmend, I–II. Paris, 1960.
MÉNAGE	V. L. Ménage, "On the Ottoman word Aḫriyān/ Aḫiryān," Archivum Ottomanicum I (1969), 197–212
MENINSKI	François de Mesgnien (Meninski). Thesaurus linguarum orientalium . . . , I–VI. Vienna, 1680.
MEYER	Gustav Meyer. Türkische Studien I.: Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Cl., Band 128 (1893), 1–96. Eşitbasımı: Yayınlayan: Mehmet Ölmez. Ankara: Kebikeç, 1998.
MIGDISI	Robert Dankoff. "MIGDISI": An Armenian Source for the Seyahatname. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 76 (1986: Festschrift Andreas Tietze), 73–79
MIKLOSICH	Franz Miklosich. Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze. Sitzungsberichte Ph.-Hist. Classe . . . Akad. der Wis. . . . Wien 118 (1889), V. Abh.

MISAILIDIS Evangelinos Misailidis. Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş). Yayınlayanlar : R. Anhegger - V. Günyol. İstanbul, 1986 [gözden geçirilmiş basım, 1988].

MÜSTAKİMZADE Traktat über die Derwischmützen (*Risāle-i tāciyye*) des Müstaqīm-zāde Süleymān Sa'deddin (st. 1788). Yayınlayanlar: Helga Anetshofer - Hakan T. Karateke. Leiden: Brill, 2001.

NARH Mübahat S. Kütükoğlu. Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri. İstanbul, 1983.

OSTAPCHUK Victor Ostapchuk. Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea against the Cossacks (1639). Journal of Turkish Studies 11 (1987), 49–104

ÖNLER Müntehab-ı Şifa II Sözlük, İstanbul: Simurg, 1999.

PAKALIN Mehmet Zeki Pakalın. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I–III. İstanbul, 1946-56. [Eşitbasımı: İstanbul, 1971-72].

PELLIOT/QAYTAQ Paul Pelliot. Le prétendu vocabulaire mongol des Ḳaitaḳ du Daghestan. Journal Asiatique 210 (1927), 279–94.

PELLIOT/NUZHAT Paul Pelliot. Les formes turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du Nuzhatu'l-ḳulûb. BSOAS 6 (1930–32), 555–80.

PERNOT Hubert Pernot. Introduction à l'étude du dialecte tsakonien. Paris 1934.

PROVASI E. Provasi. Encore sur l'oubykh d'Evliya Celebi. Annali 44.2 (1984), 307–17.

PROKOSCH Erich Prokosch. Evliya-Çelebi-Glossar zur Handschrift Yıldız 75r–166r und 360v–450v. Graz 2002 [Grazer Linguistische Monographien 16].

PUTOPIS Evlijā Celebī, Putopis odlomci o jugoslovenskem zemljama. Çeviren: H. Šabanovic. Sarajevo 1979.

RAMSTEDT G. J. Ramstedt. Kalmückisches Wörterbuch. Helsinki, 1935.

RÄSÄNEN Martti Räsänen. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki, 1969.

Rd1 James W. Redhouse. A Turkish and English Lexicon. Constantinople, 1890.

Rd2 New Redhouse Turkish–English Dictionary. İstanbul, 1968.

RM Cafer Efendi, Risāle-i mi'māriyye: an early-seventeenth-century Ottoman treatise on architecture. Facsimile with translation and notes by Howard Crane. Leiden: Brill, 1987.

ROGERS Michael Rogers. Glass in Ottoman Turkey. Istanbuler Mitteilungen 33 (1983), 239–66.

RYCAUT Paul Rycaut. The Present State of the Ottoman Empire . . . London, 1668. Eşitbasımı: 1972.

SAĞOL Gülden Sağol. Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Hareketle 'Oğuz' Kelimesi. Evliya Çelebi ve Seyahatname. Yayınlayanlar: N. Tezcan ve K. Atlansoy. Gazimağusa 2002, 209-229.

SANGLAX Gerard Clauson. Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language, by Muhammad Mahdī Xān. London: Luzac [E. J. W. Gibb Memorial], 1960.

SHAW Stanford J. Shaw. Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution. Harvard University Press, 1966.

SHAW/18 Stanford J. Shaw. Ottoman Egypt in the Eighteenth Century. Harvard University Press, 1964.

SERTOĞLU Midhat Sertoğlu. Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi. İstanbul, 1958.

SKOK Petar Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV. Zagreb, 1971–74.

SPAULDING J. Spaulding. A text in an unidentified language of seventeenth-century Sinnar. Meroitic Newsletter 12 (1973), 30–34.

STACHOWSKI Stanislaw Stachowski. Beiträge zur Geschichte der griechischen Lehnwörter im Osmanisch-türkischen. Folia Orientalia 13 (1971), 267–98.

STEINGASS F. Steingass. A Comprehensive Persian–English Dictionary. London, 1892.

SURNAME Gisela Procházka-Eisl. Das Sūrnāme-i Hümāyūn. Die Wiener Handschrift in Transkription, mit Kommentar und Indices versehen. İstanbul, 1995.

TENİŞEV E. R. Tenişev, Kh. İ. Suyunçev. Karaçayevo-balkarsko-russkiy slovar'. Moskva, 1989

TEZCAN Semih Tezcan. Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

TEZCAN/TÜRK	Semih Tezcan, Türk Dil Kurumu. Çağdaş Türk Dili 40 (Haziran 1991), 149-156.
TIETZE/AR.	Andreas Tietze. Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch. Jean Deny Armağanı. Ankara, 1958, 255–333.
TIETZE/BECENE	Andreas Tietze. Ein slavisches Lehnwort in den früh-Osmanischen Chroniken. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 65/66 (1973/74), 219–22
TIETZE/GK.	Andreas Tietze. Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch. Oriens 8 (1955), 204–57.
TIETZE/PERS.	Andreas Tietze. Persian Loan-words in Anatolian Turkish. Oriens 20 (1967), 125–68.
TIETZE/POSAT	Andreas Tietze. Türkeitürkisch: posat, pusat. Festgabe an J. Matuz . . . Yayınlayanlar: C. Fragner, K. Schwarz. Berlin, 1992, 303–9.
TIETZE/SL.	Andreas Tietze. Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache. Oriens 10 (1957), 1–47.
TIETZE/TARİHİ	Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, cilt: I, A–E (İstanbul - Wien 2002)
TIETZE/TEKİN	Andreas Tietze - Talât Tekin. Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar. Erdem 5.13 (Ocak 1989), 285–93.
TM	Tadhkirat al-Mulūk, a manual of Safavid administration (circa 1137/1725). Çeviren: V. Minorsky. London, 1943.
TMEN	Gerhard Doerfer. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, I–IV. Wiesbaden, 1963–75.
TS	XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklariyle Tarama Sözlüğü, I–VIII. Ankara, 1963–77.
TURKOVÁ	Helena Turková, Die Reisen und Streifzüge Evliyā Çelebīs in Dalmatien und Bosnien in den Jahren 1659/61. Prague, 1965.
TURKOVÁ/DUDUSHQA	Helena Turková. Mutmassliche Erklärung des Wortes dudushqa im Seyāḥatnāme des Evlijá Celebí. Archiv Orientalni 18.4 (1950), 317–20
TZITZILIS	Christos Tzitzilis. Griechische Lehnwörter im Türkischen. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1987.
VASMER	Max Vasmer. Russiches etymologisches Wörterbuch, I–III. Heidelberg, 1953–56.

WAHBY	Taufiq Wahby – C. J. Edmonds. A Kurdish-English Dictionary. Oxford, 1966.
WB	W. Radloff. Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, I–IV. St. Petersburg, 1893–1911.
WEHR	Hans Wehr. A Dictionary of Modern Written Arabic. Yayınlayan: J. Milton Cowan. Ithaca, New York, 1966.
YUDAKHİN	K. K. Yudakhin. Kirgizsko-russkiy slovar'. Moskva, 1965.

GİRİŞ

Seyahatname, sadece Türkçe ve başka diller için değil, birçok değişik alan için insanı hayretler içerisinde bırakacak derecede zengin bir kaynaktır. Bu eserin bir dilbilim kaynağı olarak geniş kapsamlı bir değerlendirmesi, ancak metnin tamamı, tam anlamıyla hakkı verilerek yayınlandıktan sonra mümkün olabilecektir. O gün gelinceye kadar şu elinizdeki kitap gibi ön çalışma denemeleri, doğrudan doğruya metin üzerinde araştırmaya girişmek isteyenlere kılavuzluk ederek, başka türden çalışmalara girişmek isteyenlere ise bir tadımlık sunarak iki bakımdan yararlı olacaktır.

Bu okuma sözlüğünde, *Seyahatname*'de kullanılmış olan, fakat Osmanlı Türkçesi metinlerinde yaygın olarak rastlanmayan ve standard sözlüklerde bulunamayan bütün kelime, deyim ve kullanım biçimlerini kapsamak amacı güdülmüştür. Okuma sözlüğünde, başta TS ve LF olmak üzere kimi özel sözlüklerde yer almış olan söz malzemesi de gözden geçirilmiş, bugünün bilgilerine göre düzeltme ve eklemeler yapılmıştır.

TS ve LF'da *Seyahatname*'den gösterilmiş olan bütün tanıkları, eksiksiz olarak kapsamak kaygısıyla pek yaygın olan kimi kelimelere de (örn. *liman*) yer verilmiştir. LF'da maddelere verilen numaralar, burada önlerine konan # işaretiyle belirginleştirilmiştir. LF'da yer alan kelimelerin İstanbul baskısında geçtiği yerler, İstanbul baskısı sayfa numaralarının sonuna # işareti eklenerek gösterilmiştir. Aynı işaret, TMEN ve bazı başka yayınlarda maddelere verilen numaraların da önüne konmuştur.

Okuma sözlüğü, belli bir düzene uygun olarak normdan ayrılan biçimleri içermemektedir (bunun tartışması için aşağıya bkz.).

Okuma sözlüğü, lehçe ve ağız kelimelerini içermekte, fakat standarddan kurallı olarak ayrılan lehçe ve ağız biçimlerini içermemektedir (örn. *aḳça*'nın Azerbaycan Türkçesindeki biçimi *aḫça*, okuma sözlüğünde yer almamaktadır).

Okuma sözlüğü, yabancı dillere ait kelimeleri içermektedir. Evliya'nın bu kelimelerin hangi dilden olduğu hakkındaki belirlemeleri tırnak içinde verilmiştir: "Latince", "Boşnakça" vb.

Türk dillerinden ve başka dillerden kelime listeleri kitabın sonunda yer alan ek bölümde verilmiştir, Okuma sözlüğünde bu listelere gönderme yapılırken bu dil adları büyük harflerle yazılmıştır (örn. TATARCA). Evliya'nın Türk dilleri dı-

şındaki dillerden verdiği dil örneklerini yayınlarken kullandığım yazı aktarımını (transcription), belli ölçüler içerisinde, kelimelerin Arap harfleriyle nasıl yazılmış olduğunu tam olarak göz önüne getirmeye, yani kurnaştırmaya (reconstruction) olanak verecek biçimde düzenledim:

a, ä	= *elif*
á, e	= *fetḥa* ve/veya *hā'*
é (kimi yerde de *i, ı*)	= *kesre* ve/veya *yā'*

Okuyanlar, Osmanlı Türkçesi için kullanılmış olan Arap yazısının sınırlı olanaklarını göz önünde bulundurmalı, şu grupların her biri için sadece tek bir harf bulunduğunu hatırlamalıdır:

k - g - ñ	*kāf* (bazan *kāf* üzerine üç nokta konarak bu harfin *k* değil, *g* veya *ñ* okunacağı belirtilir)
v - w	*vāv*
ṯ - ṣ	*ṯā'* (*üç noktalı se*)
ḏ - ẕ	*ẕāl* (*dāl ze'si*)
ḍ - ż	*ḍāḍ*
o - ö - u - ü	*ḍamma* (*ötre*) ve/veya *vāv*

Evliya'nın verdiği kelime listelerinin bir veya birkaçında yer aldığı halde *Seyahatname* metninde başka hiçbir yerde geçmeyen kelimeler, okuma sözlüğünün söz sırasına madde olarak alınmamıştır.

I-VIII. ciltlerin Evliya Çelebi tarafından gözden ve elden geçirilmiş (bir bakıma *ḫaṭṭ-ı dest* sayılması mümkün) elyazmalarına göndermeler şöyle yapılmıştır:

Bağdat 304	I ve II. ciltler
Bağdat 305	III ve IV. ciltler
Bağdat 307	V. cilt
Revan 1457	VI. cilt
Bağdat 308	VII ve VIII. ciltler

Bağdat 306 ya da P (= Pertev Paşa 462) IX. cilde gönderme yapmak üzere kullanılmış olan elyazmalarıdır.

İÜTY 5973 ya da Q (= Beşir Ağa 452) elyazmaları X. cilde yapılan göndermeler için kullanılmıştır.

Bunlar dışında kalan (sonunda a veya b bulunmayan) sayfa numaraları, 1886 ile 1938 yılları arasında yayınlanmış olan 10 ciltlik İstanbul baskısına yapılan

göndermeler olarak anlaşılmalıdır. Genellikle sadece VII-X. ciltler için bu baskıya göndermeler yapılmıştır.

Sözlük kısmında, *Seyahatname*'ye ait söz malzemesi her yerde siyah, başka kaynaklardan alınan malzeme ise *italik* harflerle aktarılmıştır. Giriş kısmında ise sadece düz ve *italik* yazı kullanılmış, *Seyahatname*'den gösterilen örnekler de *italik* yazı ile verilmiştir.

İşaretler şöyle anlaşılmalıdır:

=	böyle açıklanmıştır, bu karşılık konmuştur
||	bununla bir arada veya koşut olarak kullanılmıştır
↔	karşıtı

EVLİYA'NIN SÖZVARLIĞI VE DİLİ KULLANIŞI

Seyahatname Osmanlıca metinlerin hiçbirinin diline benzemeyen bir dille yazılmıştır. Şüphesiz, bir bakıma her yazarın kendine özgü bir dili vardır – kimi kelimeleri ve işleşim (gramer) biçimlerini daha sık kullanmak gibi, stil özgünlükleri gibi, vb. Fakat genelde Osmanlıca metinler gerek söz varlığını, gerekse işleşim biçimlerini kullanmaya ilişkin noktalarda sıkı sıkıya belirli basmakalıp sınırlamalar içerisinde kalırlar. Evliya Çelebi ise dil yönünden olsun, başka birçok yönden olsun basmakalıp olmayan bir yazardı. Bir incelemeci, sınırlı miktarda metin derlentisine (corpus) dayanarak yaptığı çözümlemelerin sonuçlarına göre Evliya'nın dilini "geliştirilmiş kişisel bir biçem" (a developed private style) olarak nitelendirmiş ve kimi özelliklerini belirlemiştir (bkz. Henneke Lamers, DİYARBEKİR VII bölüm).

En alt düzeyde, yazım düzeyinde Evliya'nın yazım uzlaşımlarına karşı aldırışsız tutumu şu iki ana başlık altında anlaşılabilir: Bir yandan yazar sık sık kelime oyunu yapma alışkanlığını benimsemiştir. Öte yandan ise kendi kurallarını koymuş ve bunları tutarlı biçimde uygulamıştır.

Onun, "dille istediği gibi, serbestçe oynama tutumu" ile "kendi çıkardığı âdete kendisi uyma tutumu" arasında bir oraya, bir buraya salınışı, daha yüksek düzeylerde: söz varlığında, kelime türetmede ve sözne kuranağında (phrase structure) da karşımıza çıkar.

KELİME TÜRETMECE VE KELİME ÇARPILTMACA. Dil kullanımında Evliya'nın tuttuğu yollardan biri, Osmanlı Türkçesinde mevcut olmakla birlikte dilde kullanılırlığı sınırlı kalmış kuranakların (structure) kullanım alanlarını genişletmektir. Bu konuda en basit örnek, son-eklerdir. Evliya, birden fazla şey söz konusu olduğu zaman çoğul eki kullanmaktan kaçınmaz. İki köprüler gibi kullanımlar Evliya için normaldir. Fakat o, *-ler* yanında *-ān*, *-āt* ve *-īn* eklerini de oldukça serbest bir biçimde kullanır, ancak çoğu zaman bunları Türkçe kelimelere getirmez. (Bir istisna olan *nökerāt* [IV 293b31, 298a36, ve bşk. yerler], yazarın

"maiyet" veya "askerî erkân" anlamına gelen ve daha yaygın olan *neferāt* ve *aġavāt* terminuslarını örneksemiş olmasıyla açıklanabilir.) Bir kural olarak Arapça kırık çoğul (*cem'-i mükesser*) biçimlerinin sonuna bu eklerden birini getirir. Üçlü çoğullar bile pek seyrek değildir, örnekler: I 18b1 *me'ādīnātlar*, 42a14 *eşcārātlar*, 164b9 *eṣnāfātlar*, II 363a24 *tevābi'* [ü] *levāḥiḳānlar*, IV 213b26 *mezāri'ātlar*, 258b5 *ḫuddāmānlar*, 343a22 *ḥavādiṣātlar*, 395b33 *cezāyirātlar*, V 24b36 *fevākihātlar*, 78a11 *meşāyiḫānlar*, 116b10 *enhārīnler*, 132b27 *berr ü biḥārānlar*, 135a5 *'uşşāḳānlar*, 184a19 *mevāni'ātlar*, 185a33 *tevābi'ātlar*, VI 95a11 *temāṣilātlar*, VIII 254a6 (261) *kevākibātlar*, 255a21 (266) *düyūrātlar*, IX 36a7 (74) *ruhbānānlar*, 217b20 (481) *ḳubābātlar*, 365b19 (794) *eḥcārātlar*, X 2b13 (4) *tevārīḫātlar*, 221b6 (468) *resā'ilātlar*, 277b22 (590) *meşāyiḫānlar*.

Çoğul ekleri gibi Arapça ikilik (*teṣniye*) ve dişillik (*müenneṣ*) eklerini de genelleştirir, bunları Arapça kökenli olmayan kelimelere bile getirir, bu biçimler çoğu kez güldürücü bir etki uyandırır; örnekler: I 12b17 *nāḫuneynler*, II 334a11 *bu iki zor-āver ve vezīr-i dilāvereyn-i servereyn-i hünervereyn-i vālī-yi mihtereynler*, IV 205a13 *nehreyn-i bürādereyn*, 210a32 *bürādereyn-i merdeyn*, VI 174b9 (Zigetvar ve Kanije kalelerinden söz ederken) *Cenāb-ı Allāh düşmenden bu ḳal'eteyni ve ġayrilereyni ḥıfzeyn eyleye*; I 166a25 *pīre* "bir mesleğin pîri olan kadın", 105b11 *selāṭīneler* "sultan hanımlar" ve *çıraġe* "çırak kız", II 248b18 *ḳırale* "kraliçe", 282b8 (Mihri Ḫatun'dan söz ederken) *mümtāz-ı ser-efrāz-ı cihāne*, 339a12 (Mama Ḫatun'dan söz ederken) *bir ṣāḥib-i ḫayrāte*, IV 194b25 *zenāne-i zengineler* 203b30 *ehl-i 'ırże*, 208b9 *ṣāḥib-i cemāle*, V 7a25 *faḳīre Milki Ḫātūnı ḳatle édüp*, IX 275b6 (604: zenciyye) *zengiyye* "zenci kadın" X 8a12,15 (125) *peyġambere* "dişi peygamber" 177b21 (381) *fertūte-yi Zāle-i zemāne-i mel'üne*. Arapçada soyut ad yapan *-et* ve *-iyyet* eklerini kimi zaman Arapça olmayan sıfatlara veya Arapça isimlere getirir; sözlük kısmında *germiyyet, hümūzet, rücūliyyet, sümūmiyyet, zoriyyet* maddelerine bkz.

Evliya, *ziyāret-gāh, şikār-gāh* vb. kelimeleri örnekseyerek şöyle kelimeler türetir: IV 1b20 *gūr-gāh*, 332b15 *yayla-gāh*, VI 50a28 *av-gāh*, vb. Bunlardan daha yaygın olarak da *-istān* ekini (kimi zaman *-listān* veya *-istāne* biçimlerine de sokarak) kendi istediği gibi Türkçe ve Türkçe olmayan kelimeler, özel adlar, hatta deyimler üzerine getirerek kelime türetir; örnekler: I 137b2 *deyristān*, 173a24 *ḳaristān*, II 349b25 *gömistān*, III 47b9 *ḳumistān*, 128a17 *mezbelistān*, 139a5 *ṣaḥrā-yı ḥāṣılistān*, 139b36 *Yörükistān*, 141b4 *ḫiyābānistān ḳoyaġıstān daġıstān ormanistān*, 161a24 *bezeyistān* (< *bezek*), IV 309a8 (*Surḫ-bīd*) *behāristān surḫıstāndır, ḥaḳḳā ki surḫ-seristānları* (demek istediği: *ḳızılbaşları*) *firāvāndır*, 310b11 *yay u pāyistān* (< *pāyīz*), 349a5 *çölistān ve berr-i beyābānistān*, 358a16 *esedistān*, 388a9 *sengistān ve ṣa'b u 'aẓābistān*, 393b23 *mezbelelistān*, 395b33 *'amāristānlarıñ zibilistānlarında*, V 139a13

virbalistān, VI 54a32 *çayıristān*, 172a11 *ẓıllistān*, VIII 378a28 (766) *ḳoruyistān*, 378b24 (768) *bahār ı yayistān*, IX 87a25 (177: mişezar āsitanesidir [böyle yazılmış-tır!]) *ḳal'enin şimālinde ve mezāristān içre ve diraḫtistān meşezāristānesinde*, X 225b24 (478) *ferāḥ-fezā-yı aḫżaristān*, 341b25 (730) *pirincistān*, 374b12 (805) *dehlīzistān*, 433a19 (933) *maymūnistān*.

Evliya kelimelerle oynayarak kelime oyunu yapma fırsatını hiç kaçırmaz. Bu oyunların büyük kısmı alışılmış alliterasyona ve tecnislere (*paranomasia*) dayanır. Fakat kimileri de pek özel, kendi başına bir tür oluşturacak şeylerdir:

Örneğin VII 18b31 (85: merkez) *herkes merkeslerinde* deyişinde Evliya uyak sağlamak için açıkça *merkez*'in sonundaki *-z*'yi *-s*'ye çevirmiştir. (Krş. I 56b20 *herkes merkezlerinde*.) Bunu kolaylıkla, biçem uğruna yapılmış bir kelime çarpıltması olarak görüp böylece açıklamak mümkündür. Ne var ki, dilde, özellikle Evliya'nın dilinde, daha başka *s* ~ *z* değişimleri bulunduğunu da göz önünde tutmak gerekir; örnekler: VIII 314a27 *muḳarnas* ~ VII 5a1 *muḳarnaz*, III 83a6 *cibis* ~ IV 293b27, 374b19 *cibiz*, 57b8 *meterise* ~ V 57b5 *meterize*; ayrıca şu biçimlere dikkat ediniz: *filiz* yerine *filis* (VII 26a2, X 405a2 [870: -z]), *sincāb* yerine *zincāb* (VI 141a29), *zer-dūz* yerine *zer-dūs* (I 56b33, IX 253b10 [= P107a8; 557: -z]), *menfeẕ* yerine *menfes* (X 21a6 [43, dipnot 2]); bundan başka sözlük kısmında *remmāṣ* maddesine de bkz. Sonuçta, Evliya'nın burada, birçok başka durumda yaptığı gibi, dilde esasen mevcut olan bir eğilimi – hiç şüphesiz biçem kaygısıyla – başka kelimelere de sıçratmış olduğunu söylememiz mümkündür.

Yine buna benzer olarak Türkçede *l* ~ *r* değişimi bilinen bir şeydir ve bu değişimi yansıtan örneklere Evliya'nın metninde de aradabir rastlanır; örnekler: *cirid* yerine *cilit* (VIII 310b3 [489], X 291a2 [618]; krş. Rycaut 203: *Gilid*), *şalgam* yerine *şarġam* (I 159a26), *şergīr* yerine *şergil* (VI 9b18), *ardıç* yerine *aldıc* (II 257b35), *bülke* ~ *bürke* (IX 356a17,19); bunlardan başka sözlük kısmında *güleş-*, *helc ü melc*, *ülper-* maddelerine de bkz.

Bu durumda, Evliya'nın metninde *Kerbelā* yerine *Kelbelā* (III 32b6, VI 103a22, VII 7b27 [32], vb.) ile karşılaşınca bunun dilde zaten kullanılmış olan bir biçim olduğu sonucuna varabiliriz. Fakat Evliya yer adını bu biçimiyle kullanırken aynı zamanda kelb "köpek" ve/veya *ke'l-belā* "belâ gibi" ile oynamamıştır diye kestirip atmak mümkün değildir. (*Kerbelā-yı pür-belā*'nın köpekleri [*kelbler*] üzerine, bkz. IV 349a19 ve dev.)

Gerçekten yer adlarının böyle çarpıltılması *Seyahatname*'de yaygındır ve coğrafya ansiklopedisi geçerliğinde bir eserde bunun böyle olması insana zaman zaman yadırgatıcı gelir. Şüphesiz Evliya, *İstanbul*'dan *İslām-bol* ("İslâmın bol olduğu yer"), İstanbul'daki *tersāne*'den (cephanelik) *ters-ḫāne* "dışkı evi" ve *Uşaḳ*'tan

'Uşşāḳ ("aşıklar, sevgililer") diye söz eden tek Osmanlı yazarı değildir. Fakat bu tür "köken eşeleme hastalığı" (*etymologitis*) bu metinde bir kıbık, yani kökü kazınamaz bir hastalık (*endemic*) niteliği kazanmıştır. Bu cümleden olmak üzere yazar, *Trabzon*'a sadece *Ṭarab-efzūn* ("neşe çok") demekle yetinmez, nisbet sıfatını da bu biçimden türetir, örn.: IV 276a6 *'Āşıḳ Çelebi-yi Ṭarab-efzūnī*.

'Uşşāḳ örneği yazarın tutturduğu bir başka yolu, Kissling'in onu Arapçalaştırma tiryakisi diye nitelendirmesine neden olan yöntemi göz önüne serer (*ta'rīb tiryākīsi*; bkz. Kissling/Ta'rib). Evliya, özellikle müstehcen ve bahsedilmesi edebe aykırı sayılan konularda yeni kelimeler üretmek için Arapça kelime yapım kalıplarıyla oynamayı sever (aşağıda verilecek örnekler için sözlük kısmına bkz.) Bu cümleden olmak üzere *fu'āl* vezninde Arapça bilimsel bir terminus görünümündeki *küsām* "vajina", aslında Farsça *küs* ile Türkçe *am*'ın yapay olarak birleştirilmesinden oluşmuştur. "Genelev" anlamına gelen *meskeş*, Arapçada yer adları için kullanılan *mef'al* kalıbına göre Türkçe *sikiş-* eyleminden türetilmiştir. "Basılmış (sikke, madeni para)" anlamıyla bilinen *meskūk*, (bu anlamı için bkz. örn. V 173a3), *meskūk ḳılā'lar* (V 48a30) kullanımıyla sanki Türkçe *sik-* eyleminden türetilmişçesine "ırzına geçilmiş, tecavüze uğramış, yağmalanmış" anlamına çekilmiştir. "Edilgin erkek" anlamına gelen *mepşut* hakkında bunun Farsça *puşt*'un Arapça *mef'ūl* veznine uydurulmuş yapay geçmiş zaman partisipi olduğunu söylemek yetmez, bu kalıbın adı olan *mef'ūl* kelimesinin "edilgin eşcinsel erkek" anlamına gelen kelimelerden biri olduğunu da belirtmeliyiz (kelimenin bu anlamıyla kullanılması için bkz. örn. III 48b24, 142b23). Tabloyu tamamlamak için buraya "edilgin eşcinsel erkek" anlamına gelen asıl terminus olan *ḥīz*'den başka iki eşanlamlıyı ve eylem biçimlerini de eklememiz gerekiyor: *menūk* (örn. IV 245a24) ve *epşet*; sonuncusu, *puşt*'un Arapçada en üstünlük anlamı veren *ef'al* kalıbına uydurulmuş biçimidir; *yef'alle(n)-* ve *if'āl bābına çek-* bu bağlamda kullanılan eylem biçimleridir. Evliya'nın gerek erkeklik ve dişilik organları, gerekse cinsel ilişki için kullandığı terminolojide de benzer kelime oyunları görülmektedir (sözlük kısmında erkeklik organı için: *ḫurde, türtül, zengūle, ṭavaḳane bile doġdı bürāder, dal, balıḳ, küçük bürāder, ḳırmızı parmaḳ bürāder, Ẓarfa Meçik Beşe* maddelerine bkz. Dişilik organı için: *küsām, kestānelik* maddelerine, cinsel ilişki için *güleş, cihād-ı ekber* maddelerine bkz.). Evliya'nın dişilik organı için yaygın olarak kullandığı bir deyimin *ferc-i ḳabīḥ*, bir başkasının da *aşağı ḳapular* (VI 85a12) olduğuna dikkat edilmelidir.

Evliya'nın Arapça kırık çoğul (*cem'-i mükesser*) biçimlerine düşkünlüğü kimi kez onu Arapçanın hiç gitmediği yollara yöneltmiştir. Bir örnek olarak "bit" için yaygın bir kelime olan *kehle*'yi ele alalım (krş. DS 4542 *kehle*, 2721 *kehne*;

anlaşıldığına göre bu kelime Farsça *kahla* "tedavülde bulunan gümüş akçe; altın ve gümüş kırıntısı" ile "bit" anlamına gelen *ḳamle*'nin [Rd1 1473] bulaşması sonucu ortaya çıkmıştır), bitlerle dolu saç için Evliya, uydurmaca Arapça çoğul biçimi *kevāhile*'yi türetmiştir (sözlük kısmına bkz). Arapçada hiçbir kökü olmayan kelimeler için böyle kırık çoğul biçimleri bulmaktayız: örn. IX 92a21 (187) *enācīr* "incirler" Türkçe *incir*'den; I 31a21, 65b13, 55a28 *bedāsiten* ve I 152b24, 200a34, vb. *beẕāsiten* "bedestenler". Bir yiyecek listesinde bu çeşit çoğullar ardarda sıralanmıştır : III 31b13 *pesātirme ve ṣūcāyik ve ḳaşaḳavāl penāyiri ve kesātene* (bunlar sırasıyla *pastırma, sucuḳ, ḳaşḳaval peyniri* ve *kestane*'nin uydurmaca çoğullarıdır). Evliya'nın bunların hepsini, işitilmedik lâflara lâfebeliği yaparak pek zengin bir dil kullanmış olmak tutkusuyla değil, hiç değilse bir kısmını günlük konuşma dilinde var olan eğilimleri yansıtmak amacıyla yapmış olması mümkündür: İstanbul sokaklarındaki sucukçuların: *a'lā bahārlı ṣucāyıġım* (I 171b30) diye bağırması buna işaret ediyor. Şüphesiz bunun tersi, yani Evliya'nın kendi yarattığı bir biçimi sokak satıcılarının ağzına yerleştirmiş olması da aynı derecede mümkündür. Dolayısıyla bu gibi biçimler başka metinlerde ortaya çıkmadığı sürece kesin bir kanıya varabilmek mümkün değildir.

Arapça kalıplara göre yapılmış başka uydurmalar da vardır: I 147a27 *zerrāḥ*, IX 288a19 (630) *zerrāh* "zırh imal eden" (Farsça *zirh*'tan; bu kelime eserde *zırıh* ve *zırıḫ* biçimlerinde geçer); metinde "atlı" için yaygın olarak kullanılmış olan *fārisiyyü'l-ḫayl* ile aynı anlama gelmek üzere I 183a17 ve bşk. yerl. *ḫayyāl* "atlı" (Arapça *ḫayl*'den, fakat Arapçada *ḫayyāl* yoktur); X 438a2 (943) Farsça *muġān*'ın gerçekte var olmayan tekili *māġī* "mecusî"; IV 252a. sayfa kenarında *vuġā*, VI 166b20 *vuġān*; bu ikisi **vāġī* "savaşçı" kelimesinin gerçekte var olmayan çoğul biçimleridir (ancak **vāġī* kendisi de uydurmaca bir biçimdir, Arapça *veġā* "savaş" kelimesinden çıkartılmıştır).

Evliya'nın pek sevdiği deyimlerin çoğunu kendisinin türetmiş olduğu anlaşılıyor. Bunları öylesine sık, öylesine yerine oturtarak, öylesine kendisinden emin biçimde kullanır ki, bu türetmelerde bir kelime oyunu bulunup bulunmadığını, bunların belli bir amaca yönelik olarak biçimlendirilip biçimlendirilmediğini söylemek zordur. Fakat başvurulan dilbilimsel süreçler – bulaştırma, anlamı kaydırma, vb. – bu süreçlerin uygulandığı her yerde açıkça fark edilebilir. Bu cümleden olmak üzere: "kesme, bir ünlüyü düşürme" anlamını taşıyan *cezim* kelimesini, "suyun çekilmesi, alçalması" demek olan *cezir* yerine geçirir, (IV 344b35, 361a9, 362a26); "kahraman" anlamına gelen *hümām*'ı "güvercin" anlamına gelen *ḥamām* yerine kullanır (IV 343a24, 30); "Kanopus Yıldızı"nın adı olan *Süheyl*'i "at kişnemesi" anlamına gelen *ṣahīl* (IV 231a12, 268b7, etc.) yerine geçirir.

Kimi kelimelerde *elif* yerine *'ayn* kullanır: *abdāl* yerine *'abdāl* "ermişler" (II 294a27, V 90b34, VII 129a19, ve bşk. yerler) yazmakla *'abd* "kul (Tanrı'nın kulu)" kelimesini, *'aşḳıyā* "eşkiya" (IV 271b8, V 9b23, ve bşk. yerler) yazmakla (alaylı biçimde?) *'aşḳ* "sevgi" kelimesini çağrıştırır. Yine bunlara benzer biçimde *ẓaḫīre* "tahıl stoku" kelimesini *ẓahīre* olarak yazmakla bu kelimeyi sanki *ẓahīr* "yardımcı" ile ilişkiliymiş gibi göstermek ister. Bu tür yazım oyunlarını oldukça sık yapar. Bu oyunlardan biri de *zünnār* "hıristiyanların bellerine bağladıkları ip" kelimesini VI 29b28'de *zu'n-nār* "cehennem ateşi mensubu, muzır mahlûk" biçiminde kullanmasıdır. VII 72a21'de Almanca *allerheiligste*'yi ("kutsalların en kutsalı, kudsülakdes") sanki bu deyimin ilk kısmı Arapça *'ālī* "yüksek, yüce" imişçesine *'ālī'r-heyligste* biçimine sokmuş olması da kayda değer.

Yazar, *daġ* "dağ" üzerine Arapça nisbet eki *-ī* getirerek *daġī*'yi türetir, bunu yaparken Arapça *ṭāġī* "isyancı" ile oynar (sözlük kısmına bkz.); *lā-ubālī* "umursamaz, pervasız" yerine *yaġ-u-balı* "yağ ile balı" kullanır.

"Erikler" demek olan *accāṣ*'ı, *necis* "pislik, dışkı" kelimesinin çoğulu olan *encās*'a çevirir, *maydanoz*'u, *ma'de-nivāz* "mide okşayan, mide pohpohlayan" haline sokar.

Perākende "dağınık, tek tek" onun ağzında sürekli ve düzenli olarak *pārekende* "parça parça" olur, yine sürekli biçimde *ḫāne* "ev, hane" yerine *ḫānedān* "sultan soyu" der. Bu gibi kullanımları Evliya'nın stilinin ayar damgaları saymak mümkündür; bu kullanımlar, bir yandan onun ne kadar antika, ne kadar burnunun dikine giden birisi olduğunu gösterir, öte yandan da onun bunları kullanmaya baştan beri kararlı olduğunu, bu kararlılığından da hiç vazgeçmediğini ortaya koyar. Evliya, hep aynı biçimde kullanılagelmiş en yaygın sözleri bile kendine özgü bir biçime sokar: *bismi'llāh* onun dilinde çoğu zaman *bism-i ilāh* olur!

KLİŞELER VE SERBEST ÇEŞİTLEMELER. EVLİYA bir yerleşim merkezini anlatırken orada bulunan toplam cami, medrese, hamam vb. sayısını vermek için *cümle* terminusunu kullanır. Kimi zaman ise *cümle*'den bıkıp bunun yerine başka terminuslar geçirir. Bunu yapmaya bir girişince standard terminolojiyi büsbütün bir tarafa bırakıp çoğunu kendi yarattığı, kendine özgü Türkçemsi, Arapçamsı terminusları arka arkaya kullandığı da olur. Bazı örnekler:

- V 95b6-14 *cümlesi, hamusı, ḳamusı, dükelisi, küllisi, barısı, hepisi, cümleten, emmeten*
- VII 38a16-34 (173-4) *ḳamusı, dükelisi, hepsi, 'umūmisi, olancası, barısı, bardası, olandası*

• VIII 232a12 - 232b1 (178-9) *ḳamusı, dükelisi, hepsi, olancası, bardası, olandası, barısı, hemusı, ümmetāsı, cümletāsı, 'āmmetāsı, hemetāsı, yekūnisi*

• VIII 248a34 - 249a3 (240-2) *cümlesi, ḳamusı, hepsi, 'umūmisi, olancası, barısı, olandası, hemusı, hamusı, emetāsı, 'āmmetāsı, hemisi, hemetāsı, yekūnisi, cem'āsı, olanısı, cümlesi, götürüsi, herbārısı*

Evliya'nın yerleşim yeri tasvirlerinde görülen bir başka özellik, alt bölümlerin her birine ("camiler", "hamamlar" vb.) özene bezene Farsça bir ara başlık atmasıdır; attığı bu başlıkların *-ān* veya *-āt* uyaklı olmasını tercih eder. Bu tutku, (yukarıda da gördüğümüz üzre) onun *-āt* çoğul biçimlerini istediği gibi, serbestçe kullanmasına yol açmıştır; normal olarak dişil (*müennes*) kelimelerin çoğul biçimi olan *-āt*'ı, eril (*müzekker*) kelimelere bile getirir: VIII 280a20-38 *Der vaṣf-ı sarāy-ı aġavāt, Der cevāmi'hā-yı müslimāt, Der 'aded-i mesācidhā-yı müveḥḥidāt, Der 'ilm-i dāri't-tedrīs-i 'ālimān-ı mü'mināt, Der ta'rīf-i mekteb-i ṣıbyān-ı necībāt, Der ḫāniḳāh-ı dervīşān-ı meczūbāt.* Bu örnekte görüldüğü üzre Evliya, kendisi için bir standard olan *aġavāt* ile başladıktan sonra *-āt* kullanımını yaygınlaştırıyor; onun burada *müslimāt* ve *mü'mināt* ile kasdettiği kişilerin söz konusu topluluğun erkekleri olduğu kesindir. Bu kullanım, Kuran'daki kullanımla uyuşmaz, çünkü aynı çoğul biçimleri (*müslimāt, mü'mināt*) Kuran'da açıkça kadınları göstermektedir.

Seyahatname'nin her yeri kalıplaştırılmış deyimlerle bezelidir. Bunlar arasından gelişigüzel bir seçme yapıp sıralayalım: *niçe kerre yüz biñ; ḥiṣār-ı üstüvār; ṭop-ı ḳal'e-kūp; cünūd-ı cünüb; esīr-i bend-i zencīr; bārān-ı raḥmet; yarlıġ-ı belīġ; veled-i pelīd; ḳıral-ı ḍāll; ṣavaş-ı perḫāş; ceng ü cidāl ve ḥarb u ḳıtāl; solṭaṭ-ı murṭaṭ; būrāder-i cān-berāber; āyende vü revendegān; tüccār-ı berr ü biḥār; küffār-ı murdār; hāy u hūy; helc ü melc; feza' u çeza'; tenbīh ü te'kīd; 'ālem aġyārdan bī-ḫaber iken; diller ile ta'bīr ve ḳalemlerle taḥrīr olunmaz; Ma'ānoġlı ḥapsından çıḳmış gibi; murġ-ı semender-vār āteş-i Nemrūd'da ḳalmaḳ; berg-i ḫazān gibi dir dir ditremek; cenge āheng etmek; var ḳuvvetin bāzūya getirmek; fīl-i Mengerüsī; pīl-i Maḥmūdī; ıṣṭabl-ı 'Anterī* (I 91a20) = *ıṣṭabl-ı 'Anter* (IV 333b32); *Ferhādī külünk; Ma'dī-kereb baṭnı; Ḥüseyn Bayḳara faṣılları; maṭbaḫ-ı Keykāvūs; żıyāfet-i Keyḫusrev; ṣavm-ı Dāvūd; ṣavt-i Dāvūdī* (çok yüksek sesle haykırış hakkında, I 138b12, 153b7); *ṣapan-ı Dāvūdī* (I 155b21); *zırḫ-ı Dāvūdī; erre-yi Zekeriyyā; ḥarīr-i Eyyūb; anbār-ı Yūsuf* (X 143a1 [312]); *māl-ı Ḳārūn; 'asker-i cemapur; derbend-i calender; sedd-i Ḳahḳahā; pūlād-ı Naḫşivānī; Ḳızılbaş-ı med-me'āş; Fireng-i bed-reng; Alaman-ı bī-emān; Macar-ı füccār; küffār-ı ḫāksār-ı düzaḫ-ḳarār; Evliyā-yı bī-riyā.*

Yukarıda üslup amacıyla standarddan çeşitleme elde etme örneklerini gördük. Fakat Evliya, kendi çeşitlemelerini standard deyimler haline getirme yöntemine de sürekli başvurur. Şu tiplere dikkati çekelim:

• Somut ya da soyut bir ad yerine bir grubu gösteren bir ad geçirerek değiştirmece yapar: *def'-i cū'* "açlığı giderme" yerine *def'-i cī'ān* (kelimesi kelimesine: "açları def etme" V 81a16, ve bşk. yerler.) söznesini kullanır (burada soyut ad olan açlık'ın yerine açlar'ı geçiriyor).

• *erbāb-ı ze'āmet* "zeamet sahipleri" yerine *erbāb-ı zu'amā* (kelimesi kelimesine: "zeamet sahiplerinin sahipleri" V 62a7, ve bşk. yerler.) söznesini kullanır (burada somut ad olan zeamet'in yerine zeamet sahipleri'ni geçiriyor).

• Şaşırtma amaçlı değiştirmeceler yapar: *bī-bāk u bī-perva* "korkusuz ve pervasız" yerine *bī-pāk u bī-pervā* ("temiz-siz ve pervasız") söznesini kullanır.

• *bey' u şirā'* "alım satım, ticaret" yerine *bey' u şıra* ("satış ve şıra") söznesini kullanır (IX 28b8'de [58] bu kullanımla bir kelime oyununu kaynaştırmış olduğuna dikkat edilmelidir: *havāsı bāġ u bāġçesi ġāyet laṭīf olduġından ābdār u dānedār şīrīn bey' u şırası olur*).

• *raḫīṣatü'l-es'ār* "ucuz, az masraflı" yerine *raḫīṣatü'l-eş'ār* "ucuz, değeri düşük şiirleriyle" (II 342a2, V 116b6, ve bşk. yerler) söznesini kullanır.

• *lālezār* "lale tarhı, lale bahçesi" yerine *lāle-'izār* "lale yanaklı" söznesini kullanır

Yazar, bu tutumunu özel adlarda bile sürdürür. Deri sepicilerinin pîri *Aḫī Evran*'ın adı, Evliya'da *Āh-ı Evran* ("ejderhanın âhı") biçimine girer. Ünlü Memluk sultanı *el-Żāhir Baybars*'ın adı *Seyahatname*'de her yerde *Ṭāhir Baybars* olarak geçer, böylelikle onun güya *ṭāhir* "temiz" olduğu dile getirilmek istenmiştir. Büyük İskender'in lâkabındaki üstünlük sıfatının eril (*müzekker*) olması gerekirken sürekli olarak bu sıfatın dişil (*müennes*) biçimi kullanılarak *İskender-i kübrā* denmiştir.

Coğrafi adlarda da benzer durumlarla karşılaşırız: Örneğin Hazar Denizi'nin doğru adı *Baḥr-i ḫazer*'in yerine hep *Baḥr-i ḫarez* yazılmıştır. Evliya elbette doğru adı bilmekteydi, bu değiştirmecede kullandığı *ḫarez* "boncuk, bir tür deniz böceği kabuğu, kauri kabuğu" anlamına gelmektedir, Evliya, bunu kullanmakla bir köken açıklaması imâ etmek istemiş olabilir. *Erciş* için "asıl" biçim olarak kullandığı *Erceyş* "Erkek-ordu" da buna benzer bir değiştirmecedir. *Mar'aş* yerine (sanki bu yer adıyla *'ayş* "yaşam" kelimesinin bir ilgisi varmış gibi) hep *Mar'ayş* der; *Arnavud* adını, *'Arnābūd* ("utanma yoktu") biçimine sokarak kullanır. *'Uşşāḳ* ve *Ṭarab-efzūn* yer adları üzerinde daha önce durmuştuk. Bütün bunlar, yazarın ser-

best bir tutumla kendisinin yarattığı bir çeşitlemeyi nasıl bir klişe haline soktuğunu göz önüne seren örnekler olarak kabul edilebilir.

Evliya, klişe ifadelerin bir başka türü olan atasözüne benzer deyimsel nitelikte sözlere de aynı ilkeyi uygular. Bu cümleden olmak üzere, ne zaman mahirane hırsızlıktan takdirle bahsedecek olsa "gözden sürmeyi çalmak" deyimini zikretmeyi sever. Fakat her seferinde bu sözün bilinen kalıplaşmış biçimini tersine çevirerek, değiştirerek kullanır! İşte örnekleri: I 155a8 *sürmelerinden gözlerin çalup*, IV 220a13 *sürmeden gözi ağızdan sözi çalarlar*, 317a31 *sürmeden gözi çalup sürme gözde ḳalır*, VII 150a26 (726) *sürmeden gözi çalup sürme yerinde ḳalır*, 156b3 (756) *sürmeyi gözden çalar*; IX 260a29 (572) *sürmeden gözi çalup sürme sürülmeyüp yerinde ḳalır*, 374b23 (814) *sürmeden gözi çalup sürme yerinde sürine ḳalır*, X 178b28 (383) *sürmeden gözi çalarlar sürme yerinde ḳalur*, 292b1 (619) *"Gözden sürmeyi çalar" derler ammā Mıṣırda ḫırsızı eyle degildir, sürmeden gözi çalup göz sürmesi yerinde ḳalur.*

KARIŞIK DEYİMLER. Evliya stilinin bir başka ayar damgası ise, standard Osmanlı Türkçesinin birbirinden ayrı tutmaya özen gösterdiği Arapça, Farsça ve Türkçe işleşim öğelerinin birbirine katıştırılmasıdır. Şüphesiz *dün ü gün* "gece gündüz" (*şeb ü rūz*'un örneksenmesiyle), *beytü'l-māl-i müslimīn* "maliye hazinesi, devlet hazinesi" (Arapça ve Farsça izafetlerin birbirine bağlanarak kullanılması) ve *donanma-yı hümāyūn* "padişahın donanması" (Farsça izafette Türkçe kelime kullanılması) Osmanlıcada bilinen örneklerdir. Fakat bunlar kalıplaşmış ve tek tük rastlanan biçimlerdir. Evliya ise bu eğilimleri kendi istediği gibi her yere sıçratıp yayar.

Evliya'nın beklenmedik bir olayı ya da olağanüstü bir şeyi anlatmaya başlarken en sık kullandığı söznelerden biri *el-'aẓametü'llāh*'tır. Tabii bu söznede Arapçanın belirli harf-i tarifi olan *el*'in bulunması karakteristik bir yanlıştır. III 28b4'te bu sözneye dayanan *el-'azamet-i ḫudā* geçer. Sık kullandığı bir başka deyiş de IV 245b6 ve birçok başka yerde geçen *el-'iyāẕen bi'llāh*'tır. Tenvin (*-en*) ve Arapça belirli harf-i tarif (*el*) birlikte kullanılmış olduğundan bu da dil işleşimine aykırı bir söznedir. Kimi kez Arapça sözneler olduğu gibi alınıp bir isim gibi kullanılmıştır: IV 404a15 *eben-'an-cedlerinden*; III 98b34 *ene-eşhedüci idim*; I 155a10 *gözi bağlı el-ġarīb-ke'l-a'mālar*.

Arapça söznelerin içine Farsça kelimeler de sokulabilmektedir: I 63b20 *'alā'z-zor* "zorla"; VI 125a11 *bu gūru'l-üns* "bu insanoğlu mezarı" (yani: yeryüzü, bu dünya); X 418b26 (902) *'alā ṭarīki'ş-ṣayd ve'ş-şikār*; X 283a3 (601) *min endāmihi derisi yüzilüp*; X 418b24 (902) *girān-behā ve ḫafīfü'l-bār*. Evliya, Arapça *an-nār ḍayfu'ş-şitā'*

"Ateş (Ar. *nār*), kışın konuğudur" atasözüne dayanarak, şu atasözünü kullanır: III 57a3 *en-nār fākihetü'ş-şitā'* "Nar (Fars. *nār*), kışın meyvesidir".

Arapça bir edatla genişletilmiş bir kelime, Farsça izafet içerisinde yer alabilmektedir (bu hususta bkz. DİYARBEKİR 100), örn.: IV 193b3 *beyne'l-müverriḫān-ı Rūm*, IV 218a34 *ba'de't-ṭūfān-ı Nūḥ*, VI 121b11 *ba'de'ṣ-ṣalāt-i cum'a*, VI 122a5 *ba'de'l-fetḥ-i Uyvar*; Arapça edatlar Farsça kelimelerle kullanılabilmektedir, örn.: VI 121b12 *ba'de'n-namāz ve'n-niyāz*. Ayrıca VIII 209b29 (92 [krş. orada dipnot 6]) *baḳıyyetü'l-ġarḳ-ı āb* vb. birleştirmelere de dikkati çekmek gerekiyor.

Türkçe kelimeler Arapça ve Farsça işleşim kalıplarına sokulabilmektedir, örnekler: *ḫırren fe-ḫırren* (bunun için sözlük kısmına bkz.), IV 263b4 *yaman-ender-yaman*; IV 227b29 ve bşk. yerl. *dam u bām*; V 25a19 ve bşk. yerl. *bay u gedā*; sanki Arapça bir sözne gibi kullanılmış olan IV 293b26 *çim-'alā'l-çim*, IX 327b2 (713) *bī-bāc u bī-gümrük*, X 302a12 (642) *bī-çāre-yi pür-yāre (-yara)*, 317b20 (676) *Sulṭān Çavrī-yi bī-doğrı*.

Farsça izafetlerin ilk öğesi olarak Türkçe kelimelerin kullanılmış olması, çok sık rastlanan bir durumdur, örnekler: I 80b29 ve bşk. yerl. *yarlıġ-ı belīġ*, 164a9 *balıġ-ı kebīr*, 174a25 *balıḳ-ı ġarīb*, II 230b21 *ḳar-ı 'atīḳ*, 264b19 *eñgin-i nā-mübārek*, 302b32 *donluġ-ı şāhī*, 333a1 *ölke-yi vāsi'*, 358a7 *ḳazġan-ı kebīr*, 367a26 *dere-yi vāsi'*, III 69b25 *arslan-ı āteş-fişān*, 93b22, 132a3 *depe-yi 'ālī*, 142a17 *yaylaġ-ı 'aẓīm*, 144a26 *fırṭına-yı 'aẓīm*, 176a30 *altun-ı Bunduḳānī*, IV 230b26 *ṭop-ı müdevver*, 231b10 *yağmur-ı bevil*, 235a35 *at-ı ḫussān*, 257b5 *ḳaynaġ-ı 'aẓīm*, 277b36 *incü-yi Dehlek*, 280a33 *at-ı eşheb-peleng*, 288a4 *keçi ve ḳoyun-ı beyābānī*, 288b19 *kend-i ma'mūr*, 302b21 *keçe-yi Iṣfahān*, 338a25 *küheylān at-ı cilfidan*, 340a1 *seng-i beyāż ve ṭula-yı feyyāż*, 343b29 *bir ṭaş-ı kebīr* (~ 31 *seng-i 'aẓīm*), 356b12 *āşinālıġ-ı ezelī*, 366a15 *şavaş-ı 'aẓīm*, 397b19 *depe-yi 'ālī*, 405a9 *arslan-ı yezīdī*, V 14a18, 72a1 *ḳuş-ı cān* (~ 73b14 *murġ-ı cān*), 47b21 *ada-yı vāsi'*, 156a30 *dendān-ı ḳılıç*, 167a3 *arḳ-ı 'aẓīm*, VI 106b10 *iskemle-yi Āṣāf*, VII 14b18 (66) *çanlıġ-ı 'ālī*, 15b8 (70) *ḳapu-yı muşanna'*, 28b8 (129), 61b17 (275) *altun-ı ḫāliş*, 64b19 (279) *at-ı 'aşḳar-ı dīv-zād*, 75a24 (336) *bayır-ı 'ālī*, 140a14 (673) *ḳaya-yı mehīb*, IX 89b1 (181) *arḳ-ı āsiyāb*, 159a3 (344) *orman-ı bī-emānlar*, 223a20 (493) *incü-yi dürr-i yetīm*, 290a22 (616) *Çalab-ı bī-çūn*, 311a20 (679) *yalman-ı rumuḥ*, X 393a8 (845) *ṭaş-ı siyāh*, 418b8 (901) *ḳuṭu-yı kebīr*, 427b21 (920) *yalçın ḳaya-yı ebyaż*, 439a13 (945) *ḳalḳan-ı fil ve ḳırbac-ı pīl*, Q348a43 (1004) *ḳışraḳ-ı berrī* (*deñiz atı ~ deryā atları*).

Türkçe kelimelerin izafette ikinci öğe olarak kullanılmasına çok daha az rastlanır, örnekler: I 78b7 *dā'-ı devā'-ı sızı*, 172b30 *ta'yīn-i ḳar*, II 287b28 *berrāḳ gendüm-i aḳ*, 307b4 *ṭūl-ı ṣaḳal ḫarācı*, IV 195b9 *ḳantara-yı ḳırḳ göz*, 210a19 *vaḳt-i yayda*, 282a16 *Çomar-ı yarar*, 302b20 *post-ı ḳaplan*, 320a29 *çölistān-ı ḳumsal*, 356b11

murġ-ı ḳırlanġıç (~ 7 *ḳırlanġıç ḳuşı*), IX 151b23 (327) *dāmen-i daġda* (~ 21 *daġ eteginde*), 311a20 (679) *dendān-ı ḳılıç*, 386a26 (837) *ḥayvānāt-i ac* (burada *ac* ile *ḥuccāc* ve *ġayrī ṣāḥib-i iḥtiyāc* uyaklanmıştır), X 210b2 (445) *ṭavāşī-yi ḥabeşī-yi yalıṣı*, 288b9 (613) *'aḳve-yi 'āḳ ve . . . ḳamīṣ-i aḳ*, 420a25 (905) *seyl-i sidik*.

En azından bir yerde izafetin iki öğesini de Türkçe kelimeler oluşturmuştur: VII 45a4 (203) *depe-i ṭopraḳ*.

KELİMELERİN YAZILIŞI VE FONOLOJİ. Burada söz konusu olan birçok nokta bulunmaktadır, bunlardan kimilerine yukarıda değinildi. Evliya, bir taraftan, tıpkı başka hususlarda yaptığı gibi kelimelerin yazılışlarında da sık sık oyun yapma amacına yönelik kasıtlı değiştirmeler yapmıştır. Öte taraftan sesleri doğru olarak yazıya geçirebilmek için her çareye başvurmuştur. Güçlük, herhangi belli bir durumda onun ne yapmaya çalışmış olduğunu belirlemek istediğimizde baş gösterir. Bize, yazı diline tam anlamıyla hâkim bir yazarın telâffuzunu mu aktarmak istemektedir? Yoksa sokaktaki adamın günlük konuşma dilindeki telâffuzunu mu vermek istemektedir? Verdiği belli bir ağıza, bir şiveye özgü telâffuz mudur? Yoksa stilistik bir etkileme uyandırmak amacıyla kendisinin kasıtlı olarak çarpılttığı (deforme ettiği) bir telâffuzu mu yansıtmaktadır? İşte, Evliya'nın eserinde, bu eğilimlerinin her biri için çok sayıda örnek bulabilmekteyiz.

Evliya dilin fonetik nüansları karşısında son derecede duyarlı ve bunların yazıya yansıtılmasına özen gösteren biriydi. Bu duyarlılığı, onun *'ilm-i tecvīd*, yani Kuran okuma ilmindeki uzmanlığından kaynaklanmaktadır. Fatiha okurken *ellezīne* değil, *elledīne*; *el-maġzūb* değil, *el-maġḍūb*; *ve-lā'ẓ-ẓālīn* değil, *ve-lā'ḍ-ḍālīn* telâffuz edilmesi gerektiği uyarılarında bulunur (IV 394a36 - 394b2). Manisa hafızlarından söz ederken: *Türkistān olmaġile meḥāric-i ḥurūfa ri'āyet edemezler* (IX 36a21, 74-75) dediğine de dikkati çekmek gerekiyor.

Kelimelerin yazılış ve telâffuzları hususunda Evliya'nın aynı titizce dikkati göstermiş olduğunu, *Seyahatname*'nin kendi elinden çıkmış (ya da kendi eliyle düzeltmiş) olduğu nüshasında baştan sona gözlemleyebilmekteyiz. Titizliği, Türkçe için olduğu kadar öteki diller için de geçerlidir. Evliya'nın kulağı hem kuvvetli, hem de *tecvīd*'deki uzmanlığı dolayısıyla en küçük fonetik farklılıkları birbirinden ayırt edebilecek kadar eğitimlidir. Gerek yabancı dillerden, gerekse Türk lehçelerinden verdiği dil örneklerinde bu farklılıkları, Arap harfli Osmanlı yazısı olanaklarının elverdiği ölçüde en doğru biçimde kaydetmeye özen göstermiştir. Gerçekten, *ḫaṭṭ-ı dest* yazmanın büyük önem taşımasının nedenlerinden biri harflere ait noktaların ve harekelerin pek titizce konmuş olmasıdır. Üstelik bu, sadece özel adlar, yabancı dillerden sözler ve az bilinen deyimler için

değil, pek çok sıradan kelime için de geçerlidir (örn. *niçe* ile *nice*'nin ayırdedilebilmesi için birincisini her yerde üç nokta koymayı ihmal etmeksizin *çīm* ile yazar; oysa Osmanlıca yazmaların pek çoğunda bu gibi şeylere hiç önem verilmemiştir).

[Uyarma: VI, VII ve VIII. ciltlerin metni hiçbir zaman tamamlanıp son biçimini almamıştır. Bu ciltlerdeki metinlerin büyük kısmı, temize çekilmiş nüshanın ilk hazırlık aşamasında kalmış, Evliya'dan bize öylece intikal etmiştir, yani bu metinlerde sadece harfler yazılmış, fakat daha nokta ve harekeler konmamıştı (örnekler için sözlük kısmında *obur* maddesine bkz.). Bu çalışmada IX ve X. ciltler için kullanmış olduğumuz yazma serilerinin söz konusu ciltleri kaybolmuş olan *ḫaṭṭ-ı dest* yazmayı büyük sadakatle yansıttığı anlaşılıyor. Bu sorun üzerinde DANKOFF/FİLOLOJİ'de durulmuştur.]

Yukarıda sözü edildiği üzre Evliya, birçok başka bakımdan olduğu gibi kelimelerin yazımı bakımından da genel uzlaşımlara (convention) bağlı kalmamıştır. Bu uzlaşımları pek âlâ bilmekteydi – *tecvīd*'deki uzmanlığı bunun kanıtıdır – fakat kendisini uzlaşımlara bağlı kalmak zorunda hissetmemiştir. Onun kelimelerle oynayışını açıkça ortaya koyan şu örnekleri ele alalım: (IV 287a31) *eṣer-i binādan bir āṣārıñ yerinde yeller eṣer*; (IV 402b35) *bād-ı seḥer eṣer derler ammā eṣerin görmedim*. Bu iki örnekte Evliya'nın amacı yalnızca kelime oyunu yapmak değildir, asıl ve bilinçli olarak istediği şey, *es-* fiilinin geniş zamanı olan *eser*'i "iz" anlamına gelen *eṣer*'e uydurmaktır. Bunu yaparken fonetik benzerliği (eşsesliliği) oyunlu bir yazılışla daha da belirginleştirmiş olur. Evliya'nın bu tür oyunlu yazılışları kullanabilmesine cevaz veren, pek iyi bilindiği üzre Osmanlı Türkçesinde standardlaşmış bir imlânın bulunmayışıdır. Elbette, imlâya ilişkin olarak (ön sıradan ünlülerle *sīn*, arka sıradan ünlülerle *ṣād* kullanılması gibi) bazı yönelişler vardı, ancak bunları kural olarak adlandırmak mümkün değildir. İşte yukarıdaki örneklerde Evliya, Osmanlı Türkçesi imlâsındaki esnekliği, genel uzlaşım uyarınca Arapça kökenli kelimelerin yazılmasına özgü belli harflere de teşmil etmiştir. Bu örnekte bunu açıkça stilistik bir amaçla, kelimelerle oynamak amacıyla yaptığı görülüyor: Birçok başka örnekte ise böyle bir bahane olmaksızın aynı yola başvurmuştur; örn. IV 231b33 *yaraṣa*, buna karşılık 233a31 *yarasa*.

Aynı esnek tutum Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yazılışında da görülebilmektedir. Yukarda dikkati çektiğimiz üzre *tecvīd* kaidelerine harfiyen riayet edilmesini talep etmekte, fakat buna ters düşen bir tutumla: "Nasıl telâffuz ediyorsan, öyle yaz" ilkesini esas alarak kelimelerin yazılışlarını değiştirmekte kendini bütünüyle serbest hissetmektedir. Burada onun düzenli ve sürekli olarak kullandığı "standarda uymayan" dolayısıyla da "günlük konuşma dilindeki

değişimleri yansıtan biçimler"i sıralamak istiyorum:

1) *'ayn*'ı düşürmek: II 267b3 *akārāt* (*'akārāt* yerine), III 102a13 *siri'n-nās* (*si'r i'n-nās* yerine), IV 393b24 *şara* (*şar'a* yerine) ve bşk. yerl. (bkz. BITLIS 36). Belki I 155a15'te *ulufeciyān* "para için kendini düzdüren oğlanlar" kelimesinin *'ayn*'sız yazılmış olması, bunun teklifsiz konuşma diline ait bir deyim olmasından dolayıdır, buna karşı aynı varak 28. satırda (*'ayn* ile yazılmış olarak) *'ulūfeli* "maaşlı, yaptığı hizmete karşılık aylık alan" geçmektedir. Kelime önsesindeki *'ayn* telâffuz edilmediğinden dolayı, aslında önsesinde *'ayn* bulunmayan kimi kelimelere kimi kez *'ayn* eklenmesinde etkileyici olma, özellikle üstüne basma amacı güdülmüştür: X 55a21 *'avanta*, IX 274b12 *'an derūn* (~ P115a18 *enderūn*), III 109b9 *'ajdehā*, IV 302b4 *'Abaza* (~5 *Abaza*), *'Urfa*, *'Uşşāk*, ve bşk. yerl. (Yukarıda *'abdāl* ve *'aşkıyā* üzerine yazılanlara da bkz.).

2) *i* > *e*, *ı* > *a*. Kelime başında *'ayn* bulunması halinde bu değişimlerin kurallı olduğu anlaşılmaktadır: IV 393a323 *'aşkın*; V 66a22, 67b31, 84a30, ve bşk. yerl. *'amār*; *'Arāk*, *'Amādiyye*, ve bşk. Ünlü uyumu sebebiyle başka yerlerde de yaygındır: I 187a9 *lehem* "lehim" (IV 384a25'te de böyle; buna karşılık IV 384a27'de *lehimli*), 190b10 *marvaha*, 193a1 *tanab*, III 167b18 *çerāğān*, IV 267a13 *manşab*, 300b31 *cehet*, V 7b9 *çenār*, 26a18 ve bşk. yerl. *sehel* (bkz. DIYARBEKIR Index, s. 268), 5a5 + VI 99b34 *karandaş*, VII 71a34 *menāre* (krş. MENINSKI 4920).

Yazarın severek ve sık sık kullandığı kelimelerden biri *demāğ* "beyin"dir, genellikle bu kelimeyi "güzel koku" (*mu'attar*) çağrışımı ile kullanır, örn. IV 227a33, V 12a36, VI 37b33, ve bşk. yerl. (bkz. DIYARBEKIR 74 dipnot); şu kullanımlara da dikkat ediniz: V 10b2 *demāğında fesād rāyihecigi vardır*, IX 313b6 (684) *demāğlarında 'ısyān rāyiheleri vardır*. Bu kelimenin aslı Farsça *dimāğ*'dır (*Seyahatname*'de bu biçimiyle de geçer, örn. IV 295a33) ve hem "beyin" hem de "burun" anlamına gelir. Evliya'nın kullanımında bu Farsça kelimeyle Türkçe *damak* arasında bir bulaşma olduğu görülmektedir, örn. II 367b7'de, çünkü burada metin bağlamına göre bir şeyi koklama değil, tatma söz konusudur. Benzer biçimde, IV 230a'da Farsça *bīnī* "burun" ile Türkçe *beyni* "beyin" kelimelerinin birbirine katıştırılmış olduğuna dikkat edilmelidir.

3) *o* > *a*: IV 195a33 *kavanaz* (krş. Tietze/Gk. #94); çeşitli yerlerde *voyvada*.

4) *a*, *o*, *u* > *ı*: X 205b10 (455) *tışt* (< *taşt*), I 194b22 *şıfra* (~ *şofra*), IX 356a29 (775) *mıtrıbān*, 358b25 (780: *mut'a*) *mıt'a* (~ 29 *mut'a*).

5) *ü* > *i*: I 214b34, IV 294a34, 307a8, V 19b14, IX 244b13 (539: *düvel*) *divel*; IV 398a8 *gendim* "buğday" (krş. DS 1990 *gendime*). Ayrıca *ıvan-* fiilindeki *u* > *ı* değişimine de dikkat edilmelidir.

6) *b-* > *p-*: IV 201a26, 232a14 *paşla-*, 215b32 *pit-*.

7) *d* ~ *t*: I 207b24 *deyze* "teyze," V 145b17 *dokuz* (~ çeşitli yerlerde *tokuz*), V 15b2,3 *dolu*, *tolu* "dolu (yağış) ;" I 189b30, 190a20 *itmān* (krş. Rd1 22: "erroneous for Arabic *idmān*"{Arapça *idmān* yerine yanlış}), V 19b25-26 *Erdoğrul* ~ *Ertoğrul*; I 201b35-36 *zebāt* "misk" (bundan başka X 162a29 [350], 398b20 [857: zeyt (orada böyle okunmuş!)], 402a19 [864]), II 277a31 *ahsend* (|| *pesend*), IV 341a3 *mefred*, 349a9 *nehr-i Fürad* (~ 10 *nehr-i Firat*), 360b30 *cirit*, 375b29 *kebūt*, VI 85a22 *hidmed edüp*, 185a26 *ādemī-zātdan*, VII 11a26,27 (49: muşt) *muşd*, IX 286b4 (627: kuyt [böyle yazılmıştır!]) *kuyūt* (|| *şurūt*), X 62a24 (137) *derāmet*, 131a7 (285: zübbad) *zeyyād* "zeytin satıcısı"; sözlük kısmında *münebbit* maddesine de bkz.

8) *dād* (= *ż*) harfinin Türkçe arka sıradan ünlülerle birlikte *d* veya *z* için kullanılması: I 162b4 *każ*, 212b26 *dalamaz* (~ 27 *t*-), II 278b11 *dızıkdım*, III 97b35 *Adana* (bundan başka IX 154b3 [~ *Adana*], X 24b24), VI 3b18,25 *dar*.

9) *ġ* ~ *k*: I 22b3 *ġarāfe* "kabristan" (bundan başka X 16b12-18), 63b19 *kalebe* (~ 56b34 *ġalebe*), 181a23 *kaddāre*, IX 356b1 (775), X 288a15 (612) *kavāzī*; I 67a20 *bakçe*, 77b11 *kadırka*, 160a28 *çınkırak*, 160b14 *patlankaç*, 187b5 *yankın*, 207a30 *aykır*, IV 182a20 *yorkan* (~ 21 *yorġan*), 28,30 *aka* (~ çeşitli yerlerde *aġa*), V 13a9 *kusġun* ~ *kuskun*, 14b6 *ılkar* (~ 13b24 *ılġar*), VI 186b23 *kaykısız*, VII 16a34-16b2 (74) *karka*, X 292b7 (621) *kankal*; IV 264a25 *bayraġ* (~ 29 *bayrak*).

10) bir ünlüden sonra *g* > *y*: IV 332a13 *eylenüp*, 394b7 *şāyird*; sözlük kısmında *deyenek*, *diyer-gün*, *teyek* maddelerine de bkz.

(Bu kitapta kullanılan yazı aktarımında *ĝ* ile gösterilen) *y*'nin *kāf* (*kef*) harfiyle yazılması, özellikle sık kullanılan *köĝ* "köy" (IV 262b14, 359b2, V 39a25, VI 52b29, 123b29, VII 173b26,30, VIII 191b19, X 218a6) ve *siĝer* "siyer, Peygamber'in hayat hikâyesi" (I 19b16, 147b11, 150b32, 189a19, 197b27, II 228b18, 250a7, IV 195b36, 276a15, 332b22, 349a4,28, V 172a23, IX 275b1 [604; ~ 7 *siyer*]) kelimelerinde görülür, fakat bu yazılışa başka kelimelerde de rastlanır (sözlük kısmında *eĝegi*, *seĝsāne*, *seĝsebān*, *uĝvar* maddelerine bkz.); Bu, kelimelerin yazılışı yoluyla yapılan oyunlu bir işaretlemedir.

11) *-l* ~ *-r*; *-s* ~ *-z*: yukarıya bkz.

SEYAHATNAME'DE ANADOLU-RUMELİ TÜRKÇESİ AĞIZLARI, ÖTEKİ TÜRK DİLLERİ

'İlm-i tecvīd'i iyi öğrenmiş olduğu gibi Osmanlı Türkçesinin yazım olanaklarına da tümüyle hâkim olan Evliya, bu yetişimiyle Türkologların Arap harfleriyle yazılmış metinlerde bulmayı genelde hiç ümit edemeyecekleri türden fonetik nüansları yazıya geçirebilecek bilgi ve yeteneğe sahip durumda bulunuyordu.

Evliya'nın kullandığı standard dil kuşkusuz İstanbul Türkçesiydi. Payitahtta büyümüş, her gün çevresinde çeşitli ülke ve bölgelerden gelip bu şehre yerleşmiş çeşitli kesimlerden insanları duyup dinlemiş, onların kullandığı sözlere ve konuşma özelliklerine dikkat etmişti. Eserinin ilk cildinde şehirdeki seyyar satıcı ve seyyar esnafın bağırışlarını, kendilerine özgü sözlerini, şakalaşmalarını çeşitli meslekler için örnekler vererek kaydetmiştir: Arnavut helvacılar, Rum işkembeciler, Laz bakırcılar, Ermeni lağımcılar ve daha başkaları (aşağıya bkz.). Evliya, aynı zamanda toplum katmanları arasındaki lehçe farklılıklarına karşı da duyarlıydı. Bu cümleden olmak üzere hiyerarşinin tepesinde yer alan Osmanlı hanedanı mensuplarının kendilerine özgü kimi konuşma alışkanlıkları olduğunu Evliya'dan öğreniyoruz, örneğin Dördüncü Murad'ın "şarap" için eskicil bir kelime olan *çakır*'ı kullandığını kaydetmiştir: *çaḳır anlarıñ ıṣṭılāḥında bādeye derler idi* (I 69b20). Öte yandan en alt sınıftakilerin, örneğin deri sepicilerinin ve isyancı askerlerin konuşmalarından da örnekler verir: "*Bire 'avratın filān etdigim, bizi begenemediñ mi?*" (III 103b7); "*Ya sen bizi begenemediñ mi ḳuşlı, ḥaddir bire, vur-a şu gidiyi!*" (V 6a14) Evliya, Avrupa'da büyümüş, "*Fireng lehcesi*" ile kırık dökük Türkçe konuşan birinin konuşmasını bile örneklendirmiştir (I 132b2): *ḫünkārcı* (= *ḫünkār* yerine), *Muḥammed efendici* (= [Peygamber] *Muḥammed efendi* yerine).

Seyahatleri esnasında çeşitli Türkçeleri aktarmak için Evliya farklı yöntemler kullanır.

(1) Aktarmak istediği Türkçe lehçe veya ağız, standard Türkçeye - kolaylıkla anlaşılabilecek kadar - yakınsa, sadece fonetik veya morfolojik özelliklere değinip çeviri vermeksizin birkaç örnek vermekle yetinir. Örneğin Üsküp lehçesinin Anadolu'da konuşulan Türkçeyle Arnavutların konuştuğu Türkçe arasında olduğunu söyler (V 171b23): *Rūm ve Arnavud lisānı arasında*) ve örnekler verir: *Ya biz size demişmiz, çelepi efendimize varamız, ve anlar pizim efentimizdir*. Buda'da konuşu-

lan Türk ağzı hakkında (VI 88a9) Evliya, bunun aslında Boşnak lehçesi olduğunu çünkü Buda'da (Türkçe konuşan) ahalinin hepsinin Bosnalı olduğunu söyler; şu örnekleri sıralar: *Muḥaṣṣal-i çelām, zāhirā, demişüm, şāyed gelmeyesün, sinḳo cibi sevmişüm, ya dahi ṣağmısun*. Amasya'da (II 281b33) yukarı tabakanın (*çelebiler*) dilinin pek açık seçik (*feṣāḥat ü belāġat üzre*) olduğunu, ötekilerin, yani aşağı tabakaların (*sāyir re'āyāları*) dilinde ise *şuña çoḳuşraḳ iş ḳayralım, şu işi alatlayı görelim, oñatca er imiş* gibi deyimler bulunduğunu söyler. Yunanistan'ın değişik yerlerinde konuşulmuş olan Türkçe ağızlara da sadece birkaç kelimeyi örnek göstererek değinir: *varmisik, gelmisik* (Drama, VIII 218a14), *varmışıḳ, gelmışıḳ* (Siroz, VIII 220a30), *varmişik, gelmişik, almişik* (Vodina, VIII 232a5) ve bşk. yerler.

(2) Kimi zaman mahalli ağzın özelliklerini ayrı bir kısımda anmaya gerek duymaksızın gelenek ve görenekleri anlatmaya başlarken mahalli ağızdan örnekler verir. Örn. Trabzon'da hamsi balığını anlatmaya koyulduğu sırada böyle yapmıştır (II 252b.alt): Mevsimin ilk akınında balıkçılar haykırarak ve boru çalarak *ḫapsi paluġı* satmaya başlayınca cemaatle namaz kılan imamlar bile namazı bozup sırmalı mendillerini açarak balıkçılara koşarlar: "*Babañ canıyçün olsun, aḫçacuġumla bir maḳrama ḫapsi ver*" deyip satın aldığı balıkları mendilin içine doldurup giderken kimileri balığın suyunun akmasına acıyıp: "*Bire, palıġıñ ṣuyın yana aḳıdırsın, ṣuyına bir plavcıḳ ṣalsana*" diye birbirleriyle şakalaşırlar. Evliya, Trabzon kibarlarının şehrin avam halkı (*Çiçu re'āyāları*) ile alay etmek için söyledikleri bir tekerlemeyi kaydetmiştir:

Ṭrabuzandır yerimiz
aḫça dutmaz elimiz
ḫapsi paluḳ olmasa
niçe olurtı ḫalumuz

Bu arada Trabzon'dan verilen bu dil örneklerindeki fonetik özelliklerin İstanbul'da bakır eskiciliği yapan Lazların bağırışlarında da ortaya çıktığına dikkati çekmek gerekiyor (I 185b15): *Ṭavalar tençereler paḳur avadanlıḳlar ḫurtavatlar alırım*. Evliya, Tokatlı kibar nüktedanların (*şehir oġlanı ẓurefāları*) oralı Ermenileri'nin konuştuğu Türkçeyle alay etmek için uydurdukları bir parçayı da kaydetmiştir (V 20a15):

Erzingandan inç ḫabar
Toḫatuñ çaşmaları aḫar mı
aḫar amma şir-mir aḫar

Bu parçadakilere benzer fonetik özellikleri İstanbul sokaklarında dolaşan seyyar Ermeni esnafın bağırmalarında da buluruz; badanacılar: *Seksen aḫçañı alup ağırdırım, yatmiş aḫça disan olmaz* (I 205a20); lağımcılar: *Şurada bir kāriz vardır, açup*

ayırdlasaḫ, çoḫ käriz badamı çıḫardı, ḫarnımız acdur, badam yésaḫ (I 205b23) diye bağırırlar.

(3) Lehçe ve ağız özelliklerinin standard Türkçeden epeyce ayrıldığı yerlerde Evliya'nın, birçok kelime ve kimi kalıp ifadeleri sıralayarak, bunların standard Türkçedeki karşılıklarını da ekleyerek ayrıntılı dil örnekleri sunduğu görülmektedir. Bu yöntemi Türkçe dışındaki diller için de uygular. İki yerde, Diyarbekir ve Bitlis'te, bu şehirlerin ağız özelliklerini daha iyi örneklendirmek üzere, söz konusu listelerin yanısıra mahalli şairlerin yazdığı şiirleri de eklemiştir. Bunlardan başka Anadolu'daki üç yerin lehçesinden de Evliya geniş kapsamlı dil örnekleri vermiştir: Bunlar, Bolu bölgesinde Gerede'de; Batı Anadolu'da Gördeste ve Maraş Türkmenleri arasında yaptığı dil kayıtlarıdır.

Bolu ve Gördes dil örneklerinin birbirine pek göze batacak derecede benzemesi bunlar arasında bir karşılaştırma yapmayı gerektiriyor. Evliya'nın Bolu malzemesi 1646 yılında derlenmiştir; bu malzeme 91 kelime ve sözneyle bunların standard Türkçedeki karşılıklarından oluşur. Gördes dil malzemesinde ise 31 kelime ve sözne vardır, bunlar (sözde) 1671 yılında derlenmiştir; Gördes listesi, neredeyse tıpı tıpına Bolu listesinin ilk kısmına denk düşmektedir (birkaç kelimenin yerinde boşluk bırakılmıştır, Bolu listesinde bulunmayan sadece tek bir kelime burada yer almıştır). Bu durumda çıkarabileceğimiz tek ve kaçınılmaz sonuç, Evliya'nın ikinci listeyi, birincisinden kopye etmiş olduğudur.

Evliya'nın, eskiden kendi atalarının yerleşmiş olduğu Batı Anadolu'nun bu kısmında, eski dilin özelliklerinden izler bulma azminde olduğu anlaşılmaktadır.[1] Gördes listesini verdikten hemen sonra belirtir: *Gerçi ābā ve ecdādımızıñ lisānıdır, ammā bizim cedlerimiz sākin olduġı nefs-i Kütāhiyye ve Demirci şehrinde bu güne kelāmlar yoḳdur* (IX 28a15). Gördes dil malzemesinin düzmece çıkması, hiç değilse şu hususta bir uyarı olarak işe yaramalıdır: *Seyahatname*'de yer almış olan herhangi bir şeyi ele alıp sadece onunla uğraşmak uygun değildir. *Seyahatname*'deki hiçbir şeyi dış görünüşüne göre ele almamak gerekir. Öte yandan Evliya'nın bize sunduğu malzemenin dilbilim araştırmaları açısından gerçek değerini inkâr etmemeliyiz. Onun 1649'da derlemiş olduğu Maraş dil örnekleri, tek tek terminuslar yanında bazı sözneleri de kapsar. Rumeli için bu tür söz listelerini sadece Silistre ve Dobruca'da konuşulmuş olan Çıtaḳ lehçesi için vermiştir. Bunların her biri, üzerinde ayrı ayrı araştırmalar yapmaya değer malzemelerdir.

[1] Evliya bize, atalarının Osmanlı hanedanı kurucusu Osman Bey'in babası Ertuğrul ile birlikte Maveraünnehr'deki Mahan'dan geldiklerini, Kütahya ve Demirci'de yerleştiklerini anlatır. Bkz. IX 11a9 (21), 14a1 (28), 24a13,18 (49), 39a17 (80), 39b18 (81).

(4) Son olarak Evliya'nın eserinde günlük konuşmalara epeyce yer verdiğini, konuşanların lehçe ve ağız özelliklerini de kaydettiği için bunlarla çoğu kez güldürücü etki uyandırmayı da başardığını belirtelim. Örneğin, koruyucusu ve akrabası Melek Ahmed Paşa'nın kethüdası Ḳudde, 1650-55 arasında, Evliya ile çok yakın ilişkisi olan, çoğu zaman birlikte çalıştığı kişilerden biridir. Diyarbekirli olan Ḳudde, müşkül anlarında doğduğu şehrin lehçesini kullanmaya başlar. Bir rakibinin tehdidi karşısında şu atasözünü söyler: *Her ḳansı ṭaş ḳatıdır başıñı aña urgilen* (III 98b32). Hayatının sonunda hapsedilip eza çektiği sırada Evliya'ya: *Evliyacıḫ, menim ḥālime pes* diye haykırır (III 184b24) ve daha bşk. yerler.

Evliya'nın temasta bulunduğu kimi Osmanlı ileri gelenleri Bosnalıydı ve *Boşnaḳ lehcesi* konuşuyorlardı, Varvar Ali Paşa gibi (örnekler: II 363b25: *Ḳatlana bir ḳaç cün*; V 20a28), İsmâîl Paşa gibi. Kimileri de Kafkasyalıydı, *Abazaca* ya da *Çerkes lisānı* konuşmaktaydılar, Abaza Seydi Ahmed Paşa gibi. Evliya, bu sonuncunun nasıl Türkçe konuştuğunu taklit etmekten adetâ zevk alır, örn. 1647 yılında Günye'deki Kazaklar üzerine düzenlenen akından önce askerleri yüreklendirmek için bir konuşma yapan paşaya şöyle dedirtir: *Allaḫım hem seni kerīmdir hem beni kerīmcidir* (II 329b12); aynı paşa, cirit sopasıyla kendi maiyetindekilere vurmaması hususunda kendisini uyaran Sultan İbrâhîm'e şöyle karşılık verir: *Valaḫa padişaḫım, onlar beni vururdur, beni de onları ḫap vururdur, cilide ḫorta yoḳidir, onlar beni baş vurursa ben onları diş vurur* (II 335a9). Evliya, Bosnalı İsmâîl Paşa ile Abaza Seydî Paşa arasında, Seydî Paşa'nın 1661'de katlettirilmesinden kısa bir süre önce geçmiş olan bir konuşmayı dahi aktarır:

İsmâîl: *Baḳa cānum Seydüm Aḥmed Paşa, sen benüm dünyā ve ahiret buraderümsün.*

Seydî: *Ben köpek ile ḳardaş mı olur? Yoḳdur valaḫa, olurum yoḳdur* (V 184b18):

İsmâîl Paşa'nın ekleri yuvarlak ünlülerle telaffuz edişi, yukarıda sözünü ettiğimiz Buda'daki Bosnalıların telaffuzunu hatırlatmaktadır.[2] Bu telaffuz için Bosnalı ve Hırvatistanlı serhat gazilerinin konuşmalarında daha başka örnekler de buluruz. Evliya olayları anlatırken bunları şöyle konuşturur: *Bire cele cānum Hoco Çelu ḳazi yigit, bir manca yeyelüz* (V 146a3); *Hemān bir iş görelüz, dönelüz, gidelüz, çoḳ oṭurup oşurup ḳoḳmayaluz* (V 161a22); *Varmışuz ve gelmişüz, yüriye durmayaluz, varalum ve vilāyetleri vuralum, yaḳalum ve yıḳalum, varaluz kāfirleri ḳıraluz, esīrler alaruz* (VI 185b20); *Aġa seni uġur oḳıduḳ, hele dur, ma'an bizimle çeteye ve poṭuraya gidelim, işte baġdala hunḳasında kāfiriñ ḳaṭana yunaḳları bizi ḳatlanır, durma gidelim. . . . Ya biz seni ṣabāḥdan rāst gelüp uġur oḳıduḳ, bire durma yorbina (?) bire*

[2] VI 90b18'de ve VI 69b20'deki İdrîs Baba menkabesinde de aynı şekilde: *ḳırduyuz* (= *ḳırduḳ*).

durma durma yorbina (?) (VII 84a18-25); *Ya sen ṣafā celdun, ya ṣağ mısun, ya sen bu dağlarda nişlerisun* (X 124a18).

Osmanlı ordularındaki Kafkasyalı askerler, Avusturya ve Venedik sınırlarında da görev yapmaktaydı. 1660 yılında Livno'da bir suikastçı, Melek Paşa'yı öldürmek için geceyarısı çadırına girmeye çalışırken Paşa'nın bostancıları olan Abaza iç ağalarıyla karşılaşır. Ağalar onun arzıhal vermeye gelmiş olduğunu sanıp şu sözlerle savmaya çalışırlar: *Baḳ baḳ 'adamdır, bu ḳaralıḳ gecedir davacı 'arż-ı ḥaldır olur mıdır . 'Adam ne vardır, paşa ḥasta yatırmıdır, bu gece divandır yoḳımdır. Divāne efendisi yoḳdur, sen ne boḳdur gece gelirdir. Ṣabāḥdır olurmıdır, dīvān kindisi olurum, ḥaçan dabul dubul dum dum çalardır, o zemen arż-ı ḥāldir, ḥāżır yapdır.* Evliya, "*Abaza lisān u lehcesiyle*" söylenmiş bu sözlerin düzgün Türkçe karşılıklarını da verir: "*Baḳa baḳa adam, bu ḳaranlıḳ gecede da'vācı 'arż-ı ḥāli olur mı?*". "*Bire adam ne var? Paşa ḥasta yatıyor, bu gece dīvān yoḳdur*". "*Dīvān efendisi yoḳdur, sen ne boḳdur kim gece gelirsin? "Ṣabāḥ olduḳda kindi dīvānı olup davul ve zurna dum dum çalınır, ol zamān gelüp 'arż-ı ḥāliñi getir*" (V 143a19)

Seyahatname'deki en canlı ve renkli dialoglardan biri Çorum'da kaydedilmiştir, birkaç örnek verelim: *Avanlıḳlarında ḳurtulaḳ. . . . İslambol vezīri çalab Allāh ḳılıcına duş gele, rāḥatlığınıñ ve ḳızañlarınıñ ve kendiniñ devri döne, bu yatan gerçek erdemine hu deyelim hu. İmām saña bulamac ve yalamac ve gülemec aşı getirmiş, ḳapul edüp aşamışsın, paşañı da seni de Allāh ḳaradan ḳadadan ve yavunculu düşden ve aşup yorudduğuñ yerde yaramaz aşdan sizi Allāh ṣaḳlasun . . . issi dama girüp şarāb hörpüldedirler ve ol ḳızıl kekremsi başlarına birer çanaḳ çeküp . . . .* (II 352a9 ve dev.).

Evliya'nın bize sunduğu en fazla ve en geniş kapsamlı dil malzemesi Doğu Anadolu –Azerbaycan lehçe grubuna aittir, ancak kendisinin bu coğrafi adları kullanmamış olduğunu da belirtmeliyiz. O, bu lehçe grubu için kimi kez Diyarbekir ve Bitlis kısımlarında olduğu gibi "*Kürd lehcesi*" demiş, Tebriz'de ise "*Tereketeme ve Afşarı ve Gök-dolaḳlarıñ lehce-i maḫṣūṣaları*" diye adlandırmıştır. Yukarıda anılmış olan Bitlis ve Diyarbekir dil malzemesinden başka şu yerlerden de az sayıda dil örneği vermiştir: Erzurum (II 288a21: *ḥaradaydıñ, biḫeyriyi göyndür* = *ocağı yaḳ*); Van (IV 252b31, 258a31: *yemişiḫ, vermemişiḫ; pisiḫ* = *kedi, biḫéri* = *ocaḳ, ḥaradaydıñ* = *nereye vardıñ, apargilen* = *getirseñe*, ve bşk. yerl.); Musul (IV 403a18 – "*Kürd lisānına ḳarīb*": *varmışıḫ, haradaydıñ*); Hamadan (IV 310b5: *harada idiñ, heze telisemen*, ve bşk. yerl.); Tebriz (II 300a4: *heze tanmamışam* = *henüz görmedim, darcıḫmışam* = *darıldım, yavu baḫmışam* = *düşmen oldum, apargilen çaḳırı* = *getir şarābı*).

Çok daha zengin malzeme ise Evliya'nın *ḫān* unvanını taşıyan Safevî valileriyle yaptığı uzun konuşmalardan elde edilebilmektedir. Seyyah bu görüşmeleri,

1646 ile 1655 arasında birçok kez görevli olarak gönderildiği Azerbaycan'da Urmiye, Tebriz, Şamaḫı ve Yerevan valileriyle ve başka memurlarla yapmıştır. Şu örnekler bu konuşmaların ne tür olduğu hakkında bir fikir verebilir:

I 70b17 *Sen daḫi o ḥurr-ı şehīdiñ ḳanın ḫāke ṣalanlaruñ 'ırḳını coymadın mı*

II 292a27 *Endek ḥālime merḥamet etgilen, bir danışığım vardır deyem*

301b32 *Ḳansını dilersen saña cabalaram mu*

303a22 *Yaḫşı danışıḳ édersen*

314a6 *Hey Evliyā Aḳa, mine heze Revān ḫānı geledir*

IV 291b2 *Evliyā Aḳayı dükeli yedi ṭop atmışıḫ*

296a13 *Meni āzād étgilen göyindürüpsen*

299a6 *Her danışıḳda meni ḫāna yaḫşı maḫṭayasın*

302a4 *Bunın elbette gözlerine şāh milçe ve başına ḳızğınlı ṭāsçe keçiriserdir ve ödün şınıḫdırasardır*

Evliya, *kend* "köy" kelimesini bu lehçe grubu için bir ayrıt (isogloss) olarak kullanmıştır. Türkiye'den Kafkasya'ya ilk gelişinde bu terminusun burada "kasaba" anlamına geldiğini söyler (II 293b13: *kend lafẓı bu diyārlarda ḳaṣabaya derler*). Yirmi yıl sonra tekrar Kafkasya'da seyahat ettiğinde, Çerkezistan'dan çıkıp Dağıstan'a girerken artık burada da köylere *kend* dendiğini, eskisi gibi *ḳabaḳ* denmediğini bildirir (VII 161b4: *bu vilāyetde köylere şimdengerü Çerkezistān gibi ḳabaḳ ta'bīr etmezler, cümle kend derler*). Ne var ki bu gibi linguistik incelikler, Evliya'yı, uzak ve *kend* kelimesinin hiç bilinmediği ülkeleri anlatırken *kend* kelimesini kullanmaktan alıkoymaz; yazar bunu aynı anlama gelen değişik kelimeler kullanmayı pek sevdiği için yapmaktadır, bu yüzden Erdel'de *kend ḳurā* (VI 27a13,), Mısır'ı anlatırken *kend köy* ikilemelerini kullanır (X 360b27 [776]).

Aslında Evliya'nın dilciliği tarihçiliğinden daha iyidir, fakat yukarıda gördüğümüz üzere Anadolu'ya gelip yerleşen ilk Türkler, onun eski zamanlara yönelik ilgi alanlarından biri olmuştur. Osmanlıların atalarının Orta Asya'dan kalkıp Batı Anadolu'ya gelirken bir süre kalmış oldukları yerlerden biri Van Gölü'nün batı kıyısındaki Ahlat'tı. Evliya, dikkatini Ahlat'taki birçok harap yapı arasında özellikle Emir Ḳay Camiine yöneltir. Yazarın anlattığına göre caminin duvarları Emir Ḳay tarafından yazdırılmış olup şehrin onun zamanındaki gelişmesini ayrıntılı olarak anlatan kitâbelerle kaplıdır. Tavana yakın, uzun harflerle yazılmış bir kitâbeyi Evliya ancak dürbün yardımıyla inceleyebildiğini; bunun Çagataycayı ve Moğolcayı andıran, başka yerde karşılaşmadığı bir lehçede kaleme alınmış olduğunu yazar: (IV 239b33: *Cāmi'üñ süṭūḥına ḳarīb olan 'ālī ḫaṭları dūr-bīn ile ḳırā'at édüp terḳīm etdim, ammā lisān-ı Çağataya ve lisān-ı Moğola ḳarīb bir lehce-i ġayr-ı*

mükerrerdir). Kitâbe metninden bazı kısımları kopye etmiş, bunları dikkatle harekelemiş, bazı yerlere noktalama işaretleri koymuştur, virgüle benzeyen bu noktalama işaretlerini herhalde dürbünüyle seçebildiği tek tek söznelerin arasına, bunları birbirinden ayırmak için yerleştirmiştir, bazı sözneler için karşılıklar da vermiştir:

İşven, gitmişven, gūrumıza varmışmız, bizim Ḳay gibidir, boğaz eyitdi, dükeli geleserlerdir, meni şuncamışdır, ṣād [u] bay kişidir, ayıtdım şol kişi menfadınadır, şavular şayladım yaʿnī ağlaya ḳaldım, barımız uruş kişisimiz yaʿnī cümlemiz ceng adamıyız.

Bu söznelerde, Türkçenin ağızlara özgü biçimleriyle eskicil biçimleri pek tuhaf bir tarzda kaynaştırılmıştır. Evliya'nın hararetli hayalgücünü bu söznelerden daha iyi yansıtan bir şey yoktur; bu tür hayalgücü ürünlerine *Seyahatname*'de yalnızca bir kere rastlanmadığını aşağıda göreceğiz.

Karadeniz'in güneyinde, Tuna'dan Kafkasya'ya kadar uzanan alanda konuşulan Türk lehçe ve ağızlarının tümü "Türkçe" başlığı altında toplanabildiği gibi, Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım sarayında ve Kırım hanlığına bağlı topraklarda konuşulan dil de "Tatarca" olarak bilinmekteydi. Evliya'nın eserinde bu dil üzerine de bir hayli bilgi bulunmaktadır. Tatarca malzemelerinin bir kısmı Kırım hânı ile münasebetlerine, bir kısmı 1657 yılındaki Lehistan seferi sırasında Osmanlı ordularına katılmış olan Tatar akıncılarına, bir kısmı da 1665-66 yılları arasında Kırım ve Kırım ötelerine yapmış olduğu seyahatlere dayanmaktadır.

Evliya, Kırım Tatarcası için kelime ve sözneler kapsayan iki liste vermiştir. Bunlardan biri (TATARCA) Bahçesaray yakınındaki eski payitaht Akmescid'de, öteki (NOGAYCA) ise, Çoban Kalesi'nde derlenmiştir. İki listedeki dil arasında biraz fark vardır.[3] İkisinde de Kırım'ın güney ve kuzey ağızlarına ait karakteristik özelliklerin bir karışımı yansır.[4] Bunların yanında listelerde açıkça sırıtan Osmanizmler de vardır; bunlar, Evliya'nın Osmanlı Türkçesinden alıp aşırı doğrucu (hypercorrect) tutumla Tatarcalaştırdığı biçimlerdir (*bursun* = *vursun*, *düşger* = *düşer*, *bızḳa* = *boza*).[5] Bunların hepsi, Evliya'nın kaydettiği birkaç uzunca metin

[3] Evliya, Kırım Hanı'nın bir mektubunun *lisān-ı Tatar üzre* (V 52a31) olduğunu yazar (aşağıya bkz.) daha sonra aynı mektup için *lisān-ı Noġayī* der (52b3). Nogay dilinin çeşitli ağızlarını bildiğini iddia eder (VII 175b4 [845]: *lisān-ı Noġayuñ envāʿın bildigimden*); başka bir yerde oniki çeşit Nogay ağzı olduğunu, aralarında anlaşmak için tercümana gerek duyduklarını, kendisinin pek çok Tatarca söz (*luġāt*) ezberlediğini bildirir (VII 133b30 – 134a2).

[4] Krş. Gerhard Doerfer, "Das Krimtatarische", Philologiae Turcicae Fundamenta I (Wiesbaden, 1959), 369-90, s. 370.

[5] Krş. yārġān-ı (= yārān-ı) refiḳān-ı ḥażret-i Ḫıżır İlyās (Buda'da yatan Evliya Gerz İlyās'a ait niteleme, VI 88a19); fırġın (= fırın) bir Badraḳ Tatar tekerlemesinde (VII 128b34 [618]); Abazġa (= Abaza) aşağıdaki metinlerde.

parçasında da karşımıza çıkar, işte bunlara birkaç örnek:

V 43a18 *Bu ḳadar cıldır derd-i belā çekermiz, şimdi māldan ve cāndan ulaḳ ṭoyum bolmadın Ḳırıma nice barup biyimlerimize büke çlerimize ve şura ve mirzalarımıza ve ḳart kişilerimiziñ betine beñzine ne yüz ile baḳaḳ? Alaydan revā bolamı? İmdi ḫānım biz bugün barımız da ḳırılırmız, şu ṭaburdaki ḳavurnı şoḳamız, barımız da ḳavurı ṭalava urup doyum olup bay kişi olġanda Ḳırıma gitemiz*

43a22 *Ḳaracılarım ḳoşdaşlarım ve ḳardaşlarım, aşıḳmañ yaʿnī ʿacele etmeñ aḳrın aḳrın édiñ, alatlamañ, şallāh doyum bolursıñız*

52a31 *Benim aḳaçay vezīrim atalıġım, carlıġımız ilten Dedeş şurañız ile depter mūcibine şol ḳadar uruş mālından doyum bolduġumuzca hedāyālar şaldıḳ. . . . Seper üzre bolunġan şolḳaydır. Alay bolursa vilāyetimiz Ḳırımġa bardıḳda Ḳaya Sulṭān aytılan efendimize elli Çerkes ve elli Abazġa ve elli Gürci ve elli Urus devgeleri ve şılġaları ve adıḳalarına ḫüsündār er ü ḳızlarından gönderemiz, ve cenāb-ı şerīfiñiz ḫidmetine lāyıḳ bolmaḳ içün yaḫşı şadaḳ ṭaşıġan zor cigit köleler ve aġırmaḳ yorġalar ve elli ʿçift ḳarçıġalardan ṭoyḳunlar ve şonḳurlar göndermemiz muḳarrerdir inşāʾllāh. Bende Meḥemmed ḫān*

VI 19b5 *Bir yarlıġ verseñiz şu şehre bir çapul civerüp şu şılġa ḳızlardan ve devgelerden alup Ḳırımġa doyum varsaḳ öltürdigimizge ġam yemezdik*

VII 105b6 *Eger ḫānım ḳādirseñ bizi Ḳırımġa götür, seniñle uruş édüp barımız da ḳırılup seniñ leşkeriñi ve seni şoḳamız. . . .Mına (yaʿnī işte) Noġay ve yalı Tatarlarınıñ barı da aṭlanup şadaḳlı ve şavatlanup ḫānımıñ üstüne cav düşmege ḥāżır kitdiler*

107b27 *Ekmek neçikdir ḳayda olur? . . . Ekmek çöpikde bitgendir, degirmeniñde un yaşadup ḫamur édüp bişgendirüp āteşde köyündürürler ekmek olur. . . . Ādem Atayı cennetden çıḳarmaġa sepep şol çöpikde bitgen ötmek midir? Behey atañ anañ cavlı bolayım, özüm soḳulursa da ben onı aşamamdır (yaʿnī ben ölürsem de ben ekmegi yemem)*

113a32 *Cügür kişi Alay coluḳ bersin (yürü adam Allāh yoluñ āsān etsin)*

115a2 *Aman çuralarım (oğullarım) aman baṭır cigitlerim (bahadır yigitlerim) ve ḳaracı (iş erleri) ḳardaşlarım, gün bugünki gündür, dīn-i Muḥammed ʿaşḳına ve ceddimiz Cinkız ḫān cānın şād yaşadıñ (yapıñ), çalap (Allāh) ḳorsa bizge (bize) pırşat (fırsat) ve nuşret berirse (verirse) doyum bolġanda (zengin olanda) barıñızıñ (cümleñiziñ) ḳollarında olan şuralar ve devgeleriñizden carım şavḳa (yarım ʿöşri) alayım ve size semmūr ṭon ve semmūr şıpırtma ḳalbaḳlar vereyim. . . . Ve benim ḳaraçılarım, şaḳınıñ doyum (zengin) olmaġa aşıḳmañ (ʿacele), burun (öñ) ḳavuruñ (kāfiriñ) arısın şoḳup (öldürüñ) cuyuñ (yoḳ ediñ), şoñratın (şoñrası) balını aşayıñ. Ḳop (çoḳ) māl ṭapmaġa (bulmaġa) tüşmeñ (düşünmeñ) ve kelepüre (şikāra) derilüp (cemʿ) üşmeñ, ḳop ülken ʿasker doymaġa aşıḳırken (ʿacele) bozulup ḳaytavul etüp (dönek edüp) şınġanlardır (bozulmuşlardır)*

144a5 *Eger ḫānım sen 'Osmānlıya cügürüp kitersen seniñ ve olanlarıñıñ barısın da şoḳup öldüre, hemān cügür 'Oşmānlı ile bozuşup uruş edemiz*

VIII 196a31 *Neçik ola şolay temeçik ola, Ḳırım yurdında altı kerre yüz biñ casir ḳazaḳnı yazmışlar, ḳana şunuñ ḳopna kişgene şuraları ve ḳana şunuñ marya defgeleri yazdır, nişin yazarlar, ẓulum yaşayup ṭamġa alırlar, Alahung emri şolay mıdır, Ḳırımġa alay ẓulm bolsa 'Oşmānlı kişisi erse yaşadıḳları ẓulmı bili[ri]zdir*

200a12 (51) *Esrik olġanmız* "Sarhoş olduk, kafayı bulduk" (Tatarların tütün içince söyledikleri söz)

Evliya çeşitli fırsatlarda eski Tatarca veya "Çagatay" görünümünde mezar kitâbelerinin metinlerini verir. Bu cümleden olmak üzere birinci ciltte İstanbul'da tören çavuşlarının resmigeçidi dolayısıyla çavuşların pîri, Peygamber'in yoldaşı Malik Eşter hakkında bilgi verirken Evliya, hicrî 1076'da (1665-66) Kırım'da bulunduğu sırada Mehemmed Giray Ḫan'ın Bağçesaray, Eski Yurd'da bulunan hanlara mahsus kabristanda bir yeri, kendisine bir türbe yaptırmak üzere kazdırdığı sırada, yerden üzerinde Çagatayca kitâbe bulunan beyaz bir mermer levha çıktığını bildirir ve kitâbenin metnini verir[6] (I 153a35):

Ey sü'āl étgen şolḳay merḳadnı eyesin, Şalṣāl ḳavurnı şoḳḳan Mālik Eşter uludur, şol ---- [boşluk] *ṣaḥābesi kişilerindendir, cılġası üçyüzki cıldır.*

Evliya, Kırım ulemasının yaptığı hesaplara göre Malik Eşter'in Salsal tarafından oklanıp şehit düşmesinden beri 770 yıl geçmiş olduğunun ortaya çıktığını söyleyerek devam eder.

Yine buna benzer biçimde Dağıstan'da Tarḫu yakınında bulunan Dadiyan hükümdarlarına ait büyük mezarlıkta gördüğü mezar yazıtlarının metinlerini şöyle aktarır (VII 160b33):

Ey sü'āl etgen şol merḳadnı ṣāḥibini, Boġa Bay kişi men, ikiyüz yaşḳa yetgen nā-murād yigit men idim, ekmek yeyüp yüregime ekmek yapışup ölgenmen, sebeb-i mevtim şolḳaydır.

Ey sü'āl etgen bu merḳadnı eyesin, ikiyüz ḳırḳ beş yaşḳa nā-murād Ḥurma Bike Ḫānım Ḫatun idim, yüz beş yaşında ḳız olan iken ḳocaya barup bir uşaḳ doġururken şu içüp öldüm, sebeb-i mevtim şudur.

Ey sü'āl étgen şol meşhetni ṣāḥibini, üçyüz yaşḳa yétgen Ḳuba Alp zor baṭır yigitken Ejderḫān şavaşında oḳ paşaġı poşuġalanda oḳ temreni doḳunanda özümi beni oḳ şoḳup ölgenmen, sebeb-i ölgenim şolaydır, özüm için patiḥa fatiḥa.

Nihayet Evliya, Volga boyunda Astrahan yakınında, eski İran hükümdarlarından Huşang Şah oğlu Tahmuras Ḫan'ın kabrini "keşfeder". Kabrin uzunluğunu yetmiş yedi adım olarak verir, Tahmuras Ḫan'ın somaki sanduka içinde defn edilmiş olduğunu yazar. Hükümdarın başarı ve icatlarının sıralandığı kitâbenin sonu şöyledir (VII 170b8): *ve Türkistānda Yesu şehrini ve Şāpūristānı ve cümle Türkistānı binā étgendir, raḥmet-i İzid bolġandır.* Bu tür kitâbelerin *"Çaġataysı lisān"* ile yazılmış olduğunu söyler (VII 170b33).

[6] Ne var ki, Evliya, Eski Kırım'ı anlatırken VII 136b23 (657) bu olaydan bahsetmeyi ihmal etmiştir.

Evliya başka bir kadim metinden söz ettiği sırada, bu "kitâbeleri" gûyâ tarihsel bağlamına yerleştirmiş olur. Bu kadim metin Büyük İskender zamanından kalmadır ve Strumica'da (Makedonya) bulunmaktadır. Evliya hayalî olarak kitâbenin alttaki üç satırının Türkçe, üstteki üç satırının Rumca olduğunu söyler, böylelikle kitâbeyi şehrin Türkçedeki adı olan Üstirumca'nın köken açıklamasıyla ilişkilendirir (VIII 374a13, *altı üç saṭır Türkçe ve üsti üç saṭır Rūmca ḫaṭlar taḥrīr edüp üsti Rūmca olmuş olur*). Bu kitâbenin yazılışının üzerinden ikibin yıl geçmiş olduğu halde, anlaşıldığına göre o zaman Türkçe konuşulmaktaymış diye devam eder. Bunu doğrulamak için, Dağıstan'daki eski mezar kitâbelerinden bahseder. Peygamber'in Türkler de dahil olmak üzere Kafkasya ve Kafkasya ötesinde oturan çeşitli kavimlere mektuplar gönderdiğini, onların da bu mektuplara kendi dillerinde cevap vererek İslâm'ı kabul etmiş oldukların yazar. Yine bundan başka Kuran müfessirlerinin yazdığına göre Nûh, gemisine aldığı Huşang'la ve başkalarıyla Türkçe konuşmuştur. Bunlar, Nûh'a konuştuğu dilin hangi dil olduğunu sorduklarında, bu dilin gelecekteki dünya fatihlerinin dili olduğu cevabını almışlardır (VIII 374a29: *Bu lisān ṣāḥibi anlardır kim bu cihānuñ edīm-i arżı anlar cümle ḳabża-yı tesḫīre alacaḳdır*).

Bir başka yerde Evliya, Tatarların dili olan Türkçenin dünyaya 'İş Peygamber tarafından yayılmış olduğunu belirtir (II 256a16, *Ḥażret-i 'İşdan lisān-ı Türkī şāyi' oldı kim lisān-ı Tatardır*). Maraş Türkmenleri lehçesinden örnekler verdiği kısımdan önce ve sonra Türk dilleri hakkında daha çok "bilgi" bulunmaktadır (III 62a17-21, 62b13-20):

Bu dağlarda ve yerleşim yerlerinde hep Türkmen kavmi oturur, onlar eski dille konuşurlar. Başlangıçta dilleri Buḫārā Tatarlarından ---- [boşluk] kalmıştır. Türklerin gerçek dili (veya: gerçek Türklerin dili [*lisān-ı Etrāk-i ṣaḥīḥ*]): On iki çeşit konuşurlar. Bu kavmin en önce çıktığı yer Maverâünnehir'de Mâhân şehridir; oradan çıkıp Danişmendoğulları ve Akkoyunluoğulları ve Selçukoğulları ile başlangıçta Anadolu'nun bu yerlerine ayak basmışlardır; her biri bir memlekete yayılmıştır. Çeşit çeşit kendilerine özgü lehçeleri vardır. Eski Türk dili, Tatar dilidir. Onların da on iki çeşit dilleri vardır. Bu Türkmen dili onlardan türemiştir.

Bu Türkmenlerin yüzlerce çeşit kendilerine özgü lehçeleri vardır, öyle ki birbirlerinin dilini ancak tercüman aracılığıyla anlarlar. Ama hepsinden düzgün

(*faṣīḥ*) olan *Çağatay* Türklerinin dilidir. *Moğol* kavmi, *Boğol* kavmi, *Ḳozaḳ* Türkleri kavmi, *Heşdek* kavmi, *Dāğıstān* kavmi, *Lezgī* kavmi, *Ḳumuḳ* kavmi, *Buḫārā* Tatar kavmi, *Urumbet Noğay* kavmi, *Ulu Noğay* kavmi, *Kiçi Noğay* kavmi, *Şıdaḳ Noğay* kavmi, *Haydāḳ* kavmi, *Kırım Badraḳ* kavmi *ve ----* [boşluk] kavmi bunlar hepsi Tatar Türkü eski dilleridir (*bunlar cümle lisān-ı ḳadīm Türk Tatardır*). Türkmenler ve Osmanoğulları hep bunlardandır. Fakat *Ḳalmıḳ* Tatarı, *Çīn, Fağfūr, Ḫıtay, Ḫoten* ve *Maşḳov* ötesinde karanlık dünyaya kadar [uzanan yerlerde yaşayan] *Ḳalmıḳ* kavmi başka Tatar'dır.

Bu bulanık satırlar Evliya'nın eserinde Türkçenin menşei hakkında yapılmış en uzun açıklamadır. Burada belirgin olan tek şey, yazarın - kendi kulağıyla işittiği tek Moğol dili olan - Kalmıkçayı, Tatar dilleri ailesinin çok farklı bir dalına mensup saymış olmasıdır. Evliya bu dili Türkçeden çok Çinceye yakın bulmuştur.

Seyahatname'de, bize dillerle, tarihle, coğrafyayla, mimarîyle, her neyle ilgili olursa olsun sunulmuş olan bütün bilgiler için olduğu gibi, Türkoloji verileri için de gerçeği uydurmacadan, doğruyu düzmeceden ayırdetmeye yarayacak ölçütler geliştirmeliyiz. Eserdeki malzemenin azımsanmayacak bir kısmının Evliya'nın muhayyilesinden, yaratıcı ve uydurucu edebiyat gücünden kaynaklandığını görüp anladıktan, sonra geriye kalanın gerçekten bilimsel araştırma için yararlı olabileceğini gözden kaçırmamak gerekir.

SEYAHATNAME'DE YERYÜZÜ DİLLERİ

Evliya, Osmanlı devleti sınırları içinde kalan bütün topraklarda gezdiği gibi sınırların ötesine, batıda Viyana'ya, kuzeyde Kiyev'e ve Kalmık ülkesine, doğuda Tebriz'e, güneyde Habeşistan'a kadar seyahat etmiştir. Her gittiği yerde mahallî dillerden kayıtlar yapmış ve bu dil örneklerini muazzam *Seyahatname*'sine eklemiştir. Her ne kadar kendisi, bir dünya seyyahının 147 dil bilmesi gerektiğini sık sık tekrar ederse de[1] onun Türkçe dışında örneklendirdiği dillerin sayısı otuz kadardır. Örneklendirdiği Anadolu ve Rumeli ağızlarının ve başka Türk dillerinin sayısı da en azından bir o kadardır.

Evliya'nın annesi Abaza idi. Eserinde bir yabancı dile ait ilk dolgun örnekler listesi anasının dili üzerinedir ve böyle olması, belki büsbütün tesadüf eseri sayılmamalıdır. Öteden beri Kafkasya hakkında bir şeyler bilen Evliya, oraya gitmek için önüne çıkan ilk fırsattan hemen yararlanmıştır. Kafkasya'da Abaza dilinden başka Ubıkça, Kaytakça, Gürcüce ve Mingrelceden de bazı kayıtlar yapmıştır. Batı bilim âleminde bu dil örnekleri 1850'den, yani Hammer'in *Seyahatname*'nin II. cildini İngilizceye çevirip yayınlamasından beri biliniyordu. Daha sonra yapılan çalışmalar sayesinde Kafkasya uzmanlarının (Bleichsteiner, Jikiya, Provasi, Gippert) dikkati bu örneklere çekilmiştir. Bartold daha 1910'da, Evliya'nın Kaytak Moğolcasından verdiği örnekler üzerinde durmuştu, bu malzemeyi geniş ve ayrıntılı biçimde ele almış olan Pelliot, Evliya'daki örneklerin bir kaynak kişiden derlenmiş olmayıp yazılı bir kaynaktan alınmış olduğu sonucuna varmıştı.

Kafkasya'yı terketmeden önce bir de VII. cilde atlayalım, çünkü Evliya'nın yolu 1666 yılında bir kere daha Kafkasya'ya düşmüştü. Fakat bu defa bu pek bilinmeyen Kafkas dillerinin ona biraz sıkıntı çıkardığı anlaşılıyor. Tarkhu'da konuşulan "Dâğıstânî"den sadece bahsetmekle kalmış, örnekler vermek için boş yer bırakmıştır.[2] Çerkezcenin ise saksağan ötüşüne benzediğini söylemiş, bu dilden kayıt yapamadığını yazmıştır.[3] Fakat Kabardinceden bir örnek vermiştir.

[1] Örn. I 151a7, IV 241b14, VII 149b35 (724); buna karşılık III 29a22'de bu sayı 140'tır; X 88b26'da (190) sadece Mısır'da konuşulan dillerin sayısının 140 olduğunu söyler.

[2] VII 163a (789). Tat dili için de VII 136b'de (656) boş yer bırakmıştır; burada söz konusu olan Tatlar Kırım'ın güney kıyısında yaşamış olan bir kavimdir (belki Kırım Gotları ?); krş. WB III, 899; EI1 "tat" (Minorsky).

[3] VII 149b35 (724; krş. 779); ayrıca I 151a10-12 (503; Hammer çev. [1846], II99). Evliya,"Yeni Dünya"da konuşulan diller hakkında da şu ifadeleri kullanır, IV 241b22: Çerkes lisānı gibi

Vahşi Kalmıkların ülkesine girmeye cesaret edip onların dillerini öğrenmiştir. Evliya'nın Kalmıkçadan verdiği örnekler, metnin bu kısmından Rusçaya yapılan çeviride yer almış (KNIGA 2, 1979, s. 176), fakat Kaytakçanın aksine şimdiye kadar Kalmıkça kelime listesi üzerine özel olarak çalışan bir Mongolist çıkmamıştır.

II. Ciltteki öteki kelime listesi Farsçanın Nahçivan'da konuşulan lehçesine aittir. Hammer bu listeyi kitabına almamış (1850, p. 128) olduğu için bilimsel ilgi konusu olmamıştır, oysa bu liste, bazı alışılmış dışı biçimler (örn. *şānzdeh* "onüç") ve bazı tuhaf yemek adları içermektedir. Evliya, daha başka Orta Doğu dillerinden kayıtları III. ve IV. ciltlerde verir: Şam'da konuşulan Arapça, Cebel Nakura'da konuşulan tuhaf Teymânî, Safed'de konuşulan Ladino dili (Yahudi İspanyolcası), Sivas Ermenicesi ve Miyafarikin (Silvan) Kürtçesi. Hammer, Kürtçe örneklere daha 1814'te dikkati çekmişti, bir süre önce Van Bruinessen bunları yetkin bir çalışma içerisinde işlemiştir. Eski harflerle yapılmış olan İstanbul baskısında bütünüyle çıkarılmış olan iki dilden biri Ermeniceydi (öteki de Arnavutça). Ermenice dil örnekleri ilk olarak 1983'te (DANKOFF/SIVAS) yayınlanmıştır.

Ortadoğu dillerinin aksine Evliya'nın eserinde V. ciltten VIII. cilt sonuna kadar yer alan Avrupa dillerinden yapılmış kayıtların Avrupalı bilim adamları arasında epeyce bilimsel ilgi görmüş olması doğaldır. Polonezceden (Lvov'u anlatırken) sayı adlarından başka bir şey vermediği, Rusçadan (Kiyev'i anlatırken, V 47a1) sadece bahsetmekle kaldığı halde şu dört Slav dili için dolgun listeler vermiştir: (Ukrayna'da bir kale olan) Uman'da konuşulan Ukrayna Kazakları lehçesi; Beigrad Sırpçası, Saraybosna Boşnakçası (bkz. BOESCHOTEN/BOSNIAN) ve Dirniş Hırvatçası. Bunlardan başka, III 147a2'de Bulgarca ve (Dubrovnik'i anlatırken) VI 153b.üst tarafta "Latince" için sonradan doldurulmak üzere boş yer bırakmış olduğuna da dikkat edilmelidir.

Yukarıda söz edilen Ladino veya Yahudi İspanyolcasından başka Evliya iki Roman dilinden daha kayıtlar yapmıştır: İtalyancayı Dalmaçya sahilindeki Split'te yerleşik Venedik kolonisine mensup bir kaynakkişiden derlemiştir. Rumence kayıtlarını ise Bükreş'te yapmıştır. Evliya'nın Dalmaçya seyahati üzerine Turková'nın yaptığı çalışma, hem İtalyanca, hem de Hırvatça söz malzemesini kapsamaktadır. İtalyanca dil örnekleri kısa bir süre önce Boeschoten tarafından da yayınlanmıştır. Önce Guboglu'nun değinmiş olduğu Rumence malzemeyi daha sonra Lazarescu-Zobian ele alarak tüm ayrıntılara inen bir çalışma yapmıştır.

Evliya'nın Nagy-Banya'da derlemiş olduğu Macarca dil malzemesi, Macar bilim adamlarının öteden beri üzerinde durduğu bir konu olmuş, son olarak Ligeti

boğazdan söylenir, kaleme gelmez elfāẓları var imiş. Abaza ve Ubık dillerinin de saksağan lisanı gibi olduğunu söyler (II 259a.5).

tarafından Macarca, Halasi-Kun tarafından da İngilizce olarak işlenip yayınlanmıştır. Buna karşılık bilim âlemi, İşkodra'da (Scutari) derlenmiş olan Arnavutça söz malzemesinden son zamanlara kadar habersiz kalmıştı, çünkü Ermenice malzeme gibi bu da eski harflerle yapılmış olan İstanbul baskısına alınmamıştı. Arnavutça malzeme ilk defa 1991'de, bu okuma sözlüğünün önceli içerisinde yayınlandı (DANKOFF/GLOSSARY 112); daha sonra Elsie tarafından ayrıntılı biçimde işlendi (bkz. ELSIE); Arnavutluk'u anlatan cilt içerisinde de yer aldı (ALBANIA 42-44)

Almanca dil örneklerini Kissling ve Turková inceden inceye araştırmışlardı; tabii bunlar, Evliya'nın Viyana'yı anlattığı bölümün Kreutel tarafından yapılmış olan çevirisinde de yer almıştır.[4]

Yunanistan'daki seyahati sırasında Evliya, Gümülcine'de (= Komotini) Romaca ("Çingenece") örnekleri kaydetmiş, üç yerden de (Atina, Çakonya ve Mora'nın güneyinde bulunan Mayna'dan) Yunancanın ağızlarına ait malzeme derlemiştir. Evliya'nın Romaca verileri üzerine Friedman ve Dankoff çalışmışlar, ayrıksın bir ağız olan Çakonya ağzına ait veriler Pernot tarafından değerlendirilmiştir.

Sudan'daki seyahatleri sırasında Evliya beş değişik Afrika dilinden kayıtlar yapmıştır. Bunlar: Sinnar'da konuşulan "İbrânîce", Boruste'de konuşulan "İbrânîce", "Habeşçe", "Süryânîce" ve "İmrânîce"dir. Spaulding, Evliya'nın "Sinnar İbrânîcesi" dediği dizelerin dilini belirlemeye çalışmış, bu mümkün olmamıştır. Habraszewski ise, Evliya'nın "Habeşçe" diye verdiği dil malzemesiyle "Sinnar İbrânîcesi"ne ait olarak gösterdiği malzemeden sadece sayı adlarının Kanuri diliyle birleştirilebileceğini ortaya çıkarmıştır. Geriye kalan malzemelerin hangi dillere ait olduğu şimdiye değin açıklanamamıştır.

Nihayet Evliya pek dikkate değer bir takım Hindu şarkı ve dualarından örnekler verir, şarkıları Funcistan'da karşılaştığı okuyuculardan, duaları da Suakin, Massava ve Kızıldeniz sahilindeki başka yerlerde yerleşik Hindistanlı "Banyan" cemaatleri mensuplarından öğrenmiştir. Dualardan biri pek hoşuna gitmiş olmalı ki, bunu diline dolamış, bir açıklama yapmaksızın birçok defa zikretmiştir: *İzed Allā[h] ki penāh çalṭi hūn* ("Allah'a sığınmak dilerim") : IX 1b23 (1), X 272b25 (579), 450b14 (IX, 841).

Seyahatname'deki başka konuları ele alırken yaptığı gibi, Evliya dil örneklerini de belli bir modele uygun olarak sunar: Çoğu zaman bir giriş kısmı bulunur; bu kısımda, söz konusu dilin yedi lehçesi (Ermenice) veya oniki lehçesi (Arapça,

[4] VII 4b'de (17-18) Evliya eşi benzeri olmayan olağanüstü bir ağacı tasvir ettikten sonra bu ağacın üzerine Almanca (!) bir yazı kazıdığını söyler, oraya kazıdığı metni de verir. VI 127b17'de Felemenkçe (Hollandaca) için sonradan doldurulmak üzere boşluk bırakılmış olduğuna da dikkat edilmelidir.

Kürtçe, Rusça, Kalmıkça, Romaca) bulunduğu, bunları konuşanların birbirlerini anlayamadığı söylenir.

Önce, en azından 1'den 10'a kadar sayılar sıralanır. Temel gıda maddelerinin adları, özellikle ekmek, su, et veya peynir anlamına gelen kelimeler, listelerde her zaman yer alır. Günlük hayatla ilgili öteki terminuslardan bazı hayvan adları da listelerde genellikle bulunan kelimelerdendir. Fakat bunların ötesinde yazarın derleyip sunduğu söz malzemesi büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Akrabalık terminusları beklenildiği kadar sık yer almamıştır bu listelerde. Bazı fiillerin emir biçimleri (Gel! Git! Otur) çoğu listede bulunur. Örneklendirmelerin altısında (Ermenice, Kürtçe, Hırvatça, Macarca, Arnavutça, Rumence) bir yolcunun atını beslemesi için bilmesi gereken bir çeşit dialogla karşılaşırız: "Arpa getir!", "Arpa yok", "Arpa getir yoksa kafanı kırarım". (Macarca örneklendirmede arpanın yerine buğday geçmiştir). Çoğu zaman listelerin sonunda edebe aykırı sayılan sözler bulunur (Abazaca, Gürcüce, Mingrelce, Ermenice, Ukraynaca, İtalyanca, Macarca, Arnavutça, Rumence, Kabartayca, Kalmıkça, Romaca). Bazan da kelime listelerinden sonra o dilde dizeler, beyitler verilmiştir (Farsça, Teymânî, Kürtçe, Yunancanın Mayna ağzı, Sinnar "İbrânîce"si, Boruste "İbrânice"si, İmrânîce). Evliya, edebe aykırı sayılan sözler kaydetmiş olmasını, bir seyyahın güç duruma düşmemek için bunları bilmek zorunda olduğu öğüdünü vererek mazur göstermeye çalışır. Böylece Adriya Denizi'nden Kafkasya'ya kadar uzanan bölgede konuşulan çeşitli dillerde "Bacını düzerim ha!" tehdidinin nasıl savrulacağını öğrenmiş oluruz.

Kaytakça ve İbrânîce (veya "sözde Kaytakça" ve "sözde İbrânîce") bu modele uymayan istisnalardır, bunların ikisinde de bir tuhaflık vardır. Kaytakça söz malzemesiyle ilgili olarak Pelliot, Evliya'nın bu listedeki bazı Moğolca hayvan adlarını, *Seyahatname*'den üç yüz yıl önce yazılmış olan Ḳazvīnī'nin *Nuzhat al-Ḳulūb*'undan aktardığını ortaya koymuştur. Pelliot'nun bu konuda vardığı sonucu değiştirmek için bugün de bir sebep yoktur: (PELLIOT/NUZHAT 580): "Dès à présent, je considère qu'Evliya-Çelebi a froidement pillé Ḳazwini et que le prétendu dialecte mongol des Ḳaitaḳ est une mystification" {Artık Evliya Çelebi'nin göz göre göre Ḳazvinî'den aşırmış olduğunu, Ḳaytaḳ Moğollarının lehçesi dediği şeyin bir yutturmacadan ibaret olduğunu kabul ediyorum}.

"Sözde" sıfatıyla nitelendirdiğimiz ikinci dil olan "İbrânîce" için de, Pelliot' nun kullanmış olduğu deyimi kullanıp bunun da bir yutturmaca olduğunu söyleyebiliriz. Bu dilin İbrânîce olmadığı kesindir, sözde bu dili örneklendirmek için verilmiş olan kelimelerin uyduruk olması ihtimali yüksektir. Sudan'dan derlenmiş gibi verilen örnekler bir yana, aynı "dil"de söylenmiş kimi dizeler başka yerlerde de karşımıza çıkıyor: Âdem'in Mısır'da ettiği dua, Hacer'in Mekke'de ettiği dua, "peygamber" Ḳaffāḥ'ın yine Mekke'de ettiği dua bu dilde "imiş". Yine bunun gibi Habeşistan'da konuşulan bir dil olarak ve Süryânîce diye nitelenerek verilen dil, Süryânîce değildir; gerçi bu, uyduruk değil, gerçek, doğal bir dile benzemektedir, ancak bu dilin hangi dil olduğunu belirlemek mümkün olmamaktadır. Evliya başka birkaç yerde de Süryânîce diye nitelendirdiği bu dilde bazı (gerçek ?) dizeler vermiştir. Teymânî diye nitelendirdiği dil de belirlenememiş, bugüne değin çözülmemiş bir bilmece olarak kalmıştır.

Evliya'nın kulağı kuvvetlidir ve işittiklerini Arap yazısı olanak verdiği ölçüde en mükemmel biçimde kaydetmiştir. Derleyip bize bıraktığı dil örnekleri üzerinde, yazarın kendi elinden çıkmış (*ḫaṭṭ-ı dest*) yazmadaki yazılışları göz önünde tutarak çalışmış olan bilginler, onun kaydettiği biçimlerin doğruluğunu, en azından hangi dil söz konusuysa o dilde, onyedinci yüzyıl ortasında mevcut yanbiçimlerinden birini tanıkladığını kabul ederek Evliya'nın güvenilirliği konusunda birleşirler.[5]

Evliya'nın dünya dilleri üzerine verdiği bilgileri incelerken çalışmamızın merkezine bu otuz dili, ya da başka biçimde söyleyecek olursak, bu dolgun listeleri yerleştirmemiz doğaldır. Fakat araştırmacılar, metnin geri kalan kısmında da, baştan sona çeşitli yerlere dağılmış olarak, kimi zaman hiç umulmadık yerlerde bile tek tek dillere değinmeler, göndermeler yapılmış olduğunu gözden uzak tutmamalıdır. Bu cümleden olmak üzere Rumca kelime listesindeki *aya* "Evliya" ve *purġaz* "kale" kelimelerine ek olarak Evliya, Yunanca yer adları hakkında açıklamalar yaparken bir kaç kez *aya*'nın "Evliya", *burġaz*'ın "kale" anlamına geldiğini belirtir, (örn. VIII 234b13 [189]; VI 33b8.) Yine buna benzer biçimde *Zitvar*, *Uyvar* gibi Macarca yer adlarındaki *-var* ekinin Macarcada "kale" anlamına gelen bir kelime olduğunu söyler (VI 3b24; Macarca için verdiği kelime listesinde bu kelime bulunmaz). Ermenice dil örneği olarak verdiği kelimelerden bazıları (örn. *vank* "kilise") metnin başka yerlerinde de karşımıza çıkar. Yine buna benzer şekilde Bruinessen tarafından işlenmiş olan Kürtçe dil örneklerine ek olarak Bitlis'in anlatıldığı bölümde *av* "su" ve *bapir* "sultan" kelimeleri, Kürtçe bir çocuk şarkısı, (biri, edebe aykırı sayılan sözlerden olmak üzere) Türkçe karşılığı verilmemiş beş deyim geçmektedir. Bunlardan başka Almanca bir dua kitabından yapılmış, aslına şaşırtıcı derecede sadık alıntılara da dikkati çekmek gerekiyor.

---

[5] Halasi-Kun Macarca, Dankoff Ermenice, Lazarescu-Zobian Rumence, Bruinessen Kürtçe, Provosi Ubıkça, Boeschoten İtalyanca, Elsie Arnavutça dil örnekleri konusunda bu görüştedir. (Bruinessen'in "Evliya'ya dünyanın ilk Kürdologu demekte tereddüt etmem" sözüne de dikkat edilmelidir).

Kimi yerde Evliya'nın yaptığı dilsel yakıştırmaların pek hayalî olduğu görülür. Bir örnek verelim: Evliya Bosna'dayken hamisi Melek Ahmed Paşa bir gece rüyasında bir önsezi sonucu caminin içine girip koşa koşa üzerine gelen bir ayı görür (V 135a.alt kısım). Ertesi gün vuku bulan bir çatışma sonrasında önsezinin doğruluğu meydana çıkar. *Vasil* adlı bir tutsak paşanın üzerine saldırmak isterken son anda engellenir, boynu vurulur. Paşa *vasil*'in "ayı" anlamına geldiğini öğrenince rüyasının doğru çıktığını herkese duyurur (V 136b10-27). Başka bir yerde de Rumcada *vaṣıl*'ın "ayı" anlamına geldiğini öğreniyoruz.[6] Bu bilmecenin çözümü, Evliya'nın Çingene ayı terbiyecilerini anlattığı kısımda (*eṣnāf-ı vaṣılcıyān ya'nī ayucıyān*) yatmaktadır. Evliya'nın aktardığı, ayıcıların ayı oynatmaya başlarken söyledikleri bir nağmeden Çingenelerin ayılarına en çok *Vasil* adını koydukları anlaşılmaktadır: *Ḳalḳ-a beri yā Vasil* (I 169a13). Anlaşıldığına göre bu dize, Evliya'nın belleğinde *vasil* kelimesinin "ayı" anlamına geldiği fikrinin yerleşmesine yol açmıştır. Evliya bunu Melek Paşa'nın rüyasını anlatırken edebî bir çerçevede pek güzel kullanmıştır.

Evliya'nın çeşitli dillerin nereden çıktığı veya dillerin birbirleriyle ilişkileri hakkında teorileri, daha doğrusu fikirleri vardır. Onun kendi dilsel mitolojisi üzerine beyanlarından biri, Arapça dil malzemesini sunarken yaptığı girişte yer alır (III 29a2):

Başlangıçta Tanrı bütün meleklerin Arap dili konuşmasını buyurmuştu. Âdem de yeryüzünden Cennet makamına dâhil olunca Cebrâîl, Âdeme Arap dilini öğretmişti, Havvâ Ana ile ve başka meleklerle ve bizzat Tanrıyla Arapça konuşurdu. Ama Âdem Cennet'ten yeryüzüne indikten sonra, Kâinâtın Efendisi'nden ayrılmış olmanın üzüntüsü dolayısıyla kendisine unutkanlık ârız oldu. Daha sonra Arafat Dağında kırlangıç kuşu aracılığıyla Âdem ile Havvâ buluşup Tanrı'nın buyruğuyla Arap diline yakın olan İbrî diliyle (İbrânîce) konuştular. *'İbrī* (*'ayn-bā'-rā'-yā'*) kelimesiyle *'Arabī* (*'ayn-rā'-bā'-yā'*) kelimesi aynı uzunluktadır ve aynı harflerdir, lâkin harflerin yeri değişmiştir, *'İbrī* derler, ayrı bir dildir ve ---- [boşluk] cildimizde yazılmıştır. Âdem'in çocuklarının çocukları [yeryüzüne] yayıldılar, İbrî dili ve Süryânî dili ve İmrânî dili konuşurlardı, İsmâîl kırk yaşında peygamber olarak gönderilinceye kadar böyleydi, Arap dili ilk olarak onlar arasında ortaya çıktı. Ama Süryânî ve İmrânî ve daha başka birkaç dil, kâtip ve peygamber olan İdrîs'ten kalmıştır.

---

[6] VIII 214a19 (109). Oysa aslında "ayı" anlamına gelen kelimeler, Yunancada *arkouda*, Romacada (Çingenece) *ric*'dir. Evliya, *vasil* / *vaṣıl*'ın "ayı" anlamına geldiğini VI 50b22 ve X 100a7-9 da da (215) tekrar eder.

Evliya bu konuyu daha ayrıntılı olarak da anlatmıştır (II 256a6-36; benzer açıklamaların VII 107a26 [506] ve X 22b.7-14'te [47] de yer aldığına dikkat edilmelidir):

Âdem, Cennet'te Arapça ve Farsça konuşurken yeryüzüne düşünce unutkanlık yüzünden Arapçayı unuttu. [O zaman insanlar] *'İbrī ve Süryānī ve Dehḳilī ve Derī* dillerini konuşuyorlardı ki, bunlar hâlâ Funcistân'da, Berberistân'da ve daha başka zenci memleketlerinde konuşulan türlü dillerdendir. Tâ Nûh Tûfânı'na dek bu dillerle konuşup ömür sürüyorlardı. Tûfan'dan sonra Nûh evlâtlarından Hâm, Sâm ve Yâfes'in çocuklarından bütün [bu] yetmiş iki millet ve yetmiş iki dil türedi. Daha sonra İsmâîl [zamanında] Arapça ve Farsça işitildi. Ondan sonra çeşitli insan ırkları (*ecnās-ı maḫlūḳāt*) yeryüzüne yayıldı çeşitli diller duyuldu, her ülkede bir dil türedi.

Ama ilk önce değişik diller türetmiş olan İdrîs'tir. Zira Cenâb-ı Bârî en önce ona binlerce ilim bağışladı. Kâtip idi, vahiy ile inen suhufları yazıp kitap haline getirir ciltlerdi. Tûfân'dan önce bütün kitaplarını Eski Mısır'ın batı bölgesinde, Nil nehrinin karşı yakasında, Cebel-i Heremeyen'de (piramitlerde) – şimdi Firavun dağları diyorlar, yanlıştır, bunları Tûfan'dan önce inşa ettiren sihirbaz Surid'dir – İdrîs, bütün kitaplarını bu piramitlerde gizleyip Tûfan'dan sonra o kitapları çıkardı. Bütün eski bilgeler bunları okuyarak yüz kırk yedi çeşit dile oradan yayıldı. İsmâîl Nebî'den Arapça ve Farsça yeniden ortaya çıktı. 'İş'dan Türkî dili duyuldu ki, *Tatar* dilidir. Sözün özü, Cenâb-ı Hak bu cihanı Arap ve Tatar'dan (---) adet, türlü türlü kavimle donattı.

İlk önce *Tatar*'dan türeyen çeşit çeşit kavimlerden: En başta *Tatar* ve *Hind* ve *Sindī* ve *Muġanī* ve *Laristānī* ve *Multanī* ve *Banyanī* ve Hindistan ateşperestleri [bunlar] on iki kavim ve on iki dildir ve *Çīn* kavmi ve *Ḫıtā* ve *Ḫoten* ve *Faġfūr* ve *Ḳozaḳ* ve *Moġol* ve *Boġol* ve *Türk-Tatar* ve *Özbek* ve *'Acem* ve Dağıstan'da *Ḳumuḳ* ve *Ḳılmaḫ* (Kalmık) [bunlar] on iki kavm ve on iki dildir ve *Noġay* ve *Heşdek* ve *Libḳa* ve *Çaġatay* ve *Lezgī* ve *Gürcī* ve *Migrī* ve *Şuşad* ve *Dadyan* ve *Açıkbaş* ve *Ermenī* ve *Urum* ve *Türkmen* ve *Ḳababita* ve *İsrāilī* yani *Yahudī* ve *Mesköv* (=*Maskov*) *Gürcī* dendir ve *Ya'ḳubī* ve *Ḳarayī* ve *Fireng* [bunlar] on iki kavim on iki dildir, yahūdīdir ammā mesīḥā-meẕhebdirler *İşpanya* ve *Firansa* ve *Ciniviz* ve *Portaḳal* ve *Venedik* ve *Duduşḳa* ve *Sırf* ve *Latin* ve *Bulḳar* ve *Ḫırvad* ve *Luturyan* ve *lisān-ı Talyan*. ----

'Acem'den türeyen kâfirlerin başlangıcı: *Menû-çehr*'in evlâtlarından dördü kaçıp Egre (Egri / Macaristan'da Erlau) yöresinde yerleşip "Siz kimsiniz?" diye sorduklarında "*men çārız*" yani "dörd adamız" dediler. *Mençār*'dan galat "*Macar*" kavmi oldular ki, sayısı yedi yüzü bulan kâfir kavimleridir (*on yetmiş 'aded ḳavm-i keferelerdir*). En başta *Orta Macar* [ve] *Erdel Macar* ve *Seykel* ve *Saz* ve *Cay*

ve *Duşak* ve *Leh* ve *Çeh* ve *Korol* ve *Tut* ve *Kırakov* ve *Rūs* on iki kavimdir ve *Eflâk* ve *Boğdan* ve *Sirce* ve *İsvac* ve *Felemenk* ve *Dunkarkız* ve *Danimarka* ve *İngilis* ve *Nemse* ve *İngiltere* ve *Dış-Firansa* ve *Hırvad* [ve] *Macar* ve *Boşnak* onlardandır. ----

Ama şerefli ve sözü düzgün *'Arab* kavminin kabilelerinden ilk önce Mısır yarımadasında (*cezīre-i Mışr* "Afrika") çeşit çeşit renklerde kırk adet kavim meydana çıkmıştır. En başta *Mağribī* ve *Fes* ve *Merankūşī* ve *Afnu* ve *May-bornu* ve *Cicil-kan* ve *İsvanī* ve *Sudanī* ve *Funcī* ve *Kırmankī* ve *Bağaniskī* ve *Muncī* ve *Berberī* ve *Nubī* ve *Zencī* ve *Habeşī* ve *Kelapişī* ve *'Alevī* ve *Dumbī* ---- [boşluk] Yemen ve Bağdat Arapları ve Mevâl Arapları ve Mekke ve Medîne Arapları ve *bādiye* (çöl) Arapları (bedevîler) ve 'Ummân Arapları; Arapların hepsi üç bin altmış kabiledir, daha çok diyenler de vardır.

Arapçanın yanına Farsçanın da başlangıçta var olan, Tanrı'nın kullandığı bir dil olarak katılması, Evliya'nın kaydettiğine göre *Tafsīr al-Daylamī*'de[7] yer alan şu hadisle ilişkilendirilmiştir: Peygamber, Mikâîl'den sordu "Tanrı Farsça bir şey söylemiş midir?", Mikâîl "Evet" dedi, "İbrâhîm'e inen kitapta (*şuhuf İbrāhīm* - krş. Kuran 87:19) Tanrı: *çi künem bā īn müşt-i ḫāk-i sitemkārān cüz ānki peyām ārem*[8] demiştir" (Zalimlerin bu bir avuç dolusu toprağıyla onlara haber salmaktan [bir kitap göndermekten] başka ne yapayım).

Yine bu konuyla ilgili olarak şöyle denmektedir (IX 353b15 [770]):

Arap dili [Âdem'in yeryüzüne düşmesinden sonra] ilk önce İsmâîl'in evlâdı ----[boşluk] tarafından işitildi ve yaygınlaştı. İsmâîl ile babası İbrâhîm Arapça konuşurlardı. Hattâ Tanrı tarafından İbrâhîm'e indirilen kitapların hepsi Arap diliyle inerdi ki, bu dil Tanrı'nın dilidir (*lisān-ı Ḥaḳ*). Bazı sözleri Fars diliyle inmiştir. Bazı müfessirler, Fars dili İbrî dilidir dediler. Hattâ . . . [Tefsīr-i Deylemī'den alıntı]. Bazı müfessirler de Fars dili Cennet ehlinin dilidir demişlerdir. Hattâ Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi şu hadis-i şerîfi buyurmuşlar: Cennet ehlinin dili *Arapça* ve *Farsça* ve *Derī*'dir. Ve Peygamber Farsça [da] konuşurmuş . . . Güzel, hoşa giden, temiz bir dildir (*ẓarīf ve laṭīf lisān-ı naẓīfdir*) ve İbrî dili ile özdeş olduğundan (*lisān-ı 'ibrī ile müşterek olunduğundan*) eski bir dildir.

Bu husustaki hikâyeye göre (IX 250b13 [552], 259a26 [569]) Şīş Peygamber öz kızkardeşiyle evlenmeyi reddedip babası Âdem'den, kendisine kızkardeşi yerine bir hûrî almasını diler. Tanrı, Cennet'ten bir hûrî vermeye razı olur. Fakat hûrî

[7] Şimdiye kadar bu adda bir müfessirin izine rastlanmış değildir. Evliya, mezarının İskenderiye'de olduğunu yazar; X 328b14 (699): *Eş-şeyḫ Meḥemmed-i Deylemī, tefsīr ṣāḥibidir.*

[8] II 295b18: *çz ānki piyām rem*; IX 353b23: *cüz ānki peyāmrām* (P146b14 [770] *peyām em*); X 423b7 (912): *çīz ānki peyām em.*

Arapça konuşmaktadır, Şīş ise yalnız İbrânîce bilmektedir, bir çocukları oluncaya kadar birbirleriyle konuşamazlar, doğan çocuk onlara tercümanlık eder. Şīş'in bu oğlu bütün tercümanların pîridir.

Evliya için "İbrânîce" (bizim bildiğimiz) İbrânîce değildir. Onun belleğine bu dil, Âdem ve İdrîs gibi İslâmlık'tan önce gelmiş peygamberler tarafından dünyanın birçok yerine yayılmış, Arap Yarımadası'nda ise İsmâîl zamanından başlayarak yerini Arapçaya bırakmış olan birkaç dilden biri olarak yerleşmiştir. Fakat bu dili Afrika'da hâlâ kalıntılar biçiminde bulmak mümkündür. Evliya burada, İslâm kaynaklarında, İslâmlık'tan önce gelmiş peygamberlerle ilgili olarak bulunan zengin nakilleri kullanmaktadır; bunların çoğu İdrîs, Mısır ve Nil Vadisi üzerinedir. Hiyerogliflerle yazı yazmayı bulan İdrîs olmuştur. Evliya bu yazıyla Osmanlı maliyesinde kullanılan okunması güç siyâkat yazısı arasında hayalî bir ilişki kurar (IV 275b3). "İbrî"den söz ettiği her yerde Evliya'nın verdiği bilgi, bir folklor çorbasıdır, halk etimolojileri, Arapça edebî kaynaklardan aktarılmış hikâyeler, bir iki doğru şey ve herhalde kendi uydurduğu bazı şeylerdir.

Evliya, gerçek İbrânîceyi (ve Süryânîceyi) yeterince bilmediğinden dolayı bu dillerle Arapça arasında akrabalık bağı olduğunu görememiştir. Almancayla Farsçanın akraba olduklarını sezmiştir; fakat bu iki dil arasındaki ilişkiyi dile getirişi, onu, dünyada Hint-Avrupa dillerinin akrabalığını ilk kez ortaya çıkaran kişi (proto-indoeuropeanist) diye nitelendirmeyi haklı kılacak ölçüde değildir. Evliya'nın söylediği şudur: "Onların [Almanların] sözlerinin çoğu Farsçadır, çünkü [Macarlar gibi] onlar da İran'dan Menûçehr soyundan olanlarla birlikte gelmişlerdir (*ekṣeriyyā niçe elfāẓları Fārisī bulunmuşdur, zīrā bunlar daḫi diyār-ı 'Acemdem Menūçehr evlādlarıyile gelmişlerdir)* VII 72a14 [322]; krş. I 203a18. Kreutel'in açıkladığı üzre Evliya'nın bu yargısı, Farsça *duḫter, est, nām, tū* ile Almanca *Tochter, ist, Name, du* kelimeleri arasındaki benzerlikler gibi pek belirgin benzerliklere dayanmış olmalıdır.[9] Macarların İranlılarla akrabalığı ise, *Macar* adının bir yandan *Menūçehr* ile, bir yandan da *men çār* "biz dördüz" ile ilişkilendirilmesi yoluyla yapılan hayalî köken açıklamalarına dayanır.[10]

Evliya, Almanca ve Macarcada Farsçadan kalma kelimeler bulup ortaya çıkardığı gibi, bir yandan Arnavutçada, öte yandan Kafkasya'da konuşulan Abaza, Laz, Mingrel ve Çerkez dillerinde Arapçadan kalma kelimeler keşfetmiştir, bunu bize, gerçekten mevcut olmuş olduğuna hiç ihtimal verilemeyecek bir efsane

[9] Kreutel çev. 263; 2. basım 313.

[10] Evliya bunu her fırsatta tekrarlar, örn. III 137a22, V 126b17-22, 31-32 (burada, Macarcada birçok Farsça kelime olduğunu söyler), VI 9a36 ("bu dilin [yani Macarcanın] birçok kelimesi Farsçadır, çünkü onların asılları Menûçehr evlâtlarıdır ..."), VII 67a26 (301), IX 373b2 (811), X 34a21 (76).

içinde anlatır.[11] Yazar bu efsanenin bir kısmını, *Arnavud* adının Farsça *'ār nā-būd* "utanma yoktu" sözünden geldiğini göstermek amacıyla uydurmuştur. Bu uydurmacası, onun tutulduğu "köken eşeleme hastalığı"na pek uygun düşer. Yine bu cümleden olmak üzere *Bükreş*'i Arapça *Ebū Ḳureyş*'ten (VII 100a15 [467]) açıklar; *Trabzon*'un adı *Seyahatname*'deki değişmez biçimde *Ṭarab-efzūn* ("sevinç artır") olarak geçer vb. vb. Bu hayalî açıklamalar yanında Evliya'nın aradabir yeradları için az çok doğru köken açıklamaları veya gerçek halk etimolojileri verdiği de olur.

Evliya'nın Yunancayı (*lisān-ı Yūnāniyān, lisānı Yūnān-ı Rūm, lisān-ı Urum*) çok eskiden beri değişikliğe uğramadan, bozulmadan muhafaza edilmiş bir dil olarak gördüğü açıkça belli olmaktadır, şöyle der (VIII 256b5 [271]):

Bu dil ilk defa Dâvûd Peygamber zamanında Melik Câlût'un (Goliath) bilgelerinden işitildi. Süleymân Peygamber'in oğlu Melik Racû'âm (Jereboam) zamanında iyice yaygınlaştı. Zekeriyâ ve Yahyâ ve Îsâ Peygamberler (. . .) zamanında herkes Yunanca konuşmakta olduğundan Tanrı, Îsâ'ya İncîl'i bu dilde indirdi [daha sonra] Latinceye, Süryânîceye ve Mısır Kıbtîlerinin diline (Koptça) tercüme edildi.

Bu açıklamadan sonra İncîl'den Muhammed Peygamber hakkında düzmece bir alıntı vardır, bu Yunanca alıntı kelime kelime açıklanmıştır; aynı alıntı *Seyahatname*'de iki başka yerde daha bulunmaktadır.[12]

Latin, Evliya'nın zihninde Slav dilleriyle karıştırmış olduğu bir kavramdır. Polonezce için yazdığı giriş kısmında şunu belirtir (V 45a11):

Dilleri, eski bir dil olan Latincedir (*lisān-ı ḳadīm Latince*). En başta *Dobra-Venedik* (Dubrovnikliler) ve *Boşnak* ve *Hersek* ve *Bulgar* ve *Sırf* (Sırplar) ve *Voynuk* (Voyniklər) ve *İslovin* (Slovenler) ve *Korol* ve *Duduşka* ve *Hırvat, Tot* (Slovaklar) ve *Rūs* (Ukraynalılar) ve *Lipḳalar* ve *Masḳov* (Ruslar) ve *Ḳraḳov* ve *ḳavm-i Heşdek* (Başkurtlar) sözün kısası yirmi çeşit kavim hepsi Latin dili söyleşirler.

Hırvatça için yaptığı giriş de buna benzer (V 147b10):

İlk önce [bilinmeli ki] Hırvat dili Latin dilidir, ama Hırvatlar'ın sözleri ve sözneleri kendilerine özgü ayrı bir lehçesi (*başḳa lehce-i maḫṣūṣa ıṣṭılāḥ u 'ibārātları*) vardır. Lâkin Hırvat ve Boşnak ve Sırp ve Bulgar ve Voynik ve Sloven ve Duduşka ve Korol ve Leh ve Çek ve Libḳa ve Ukraynalı ve Rus ve Heşdek müslümanları, bu sayılan toplulukların hepsi Latince (*lisān-ı Latince*) konuşurlar . . . fakat her birinin kendine özgü başka çeşit sözü ve lehçesi vardır.

[11] VI 34b22, VIII 353a (671-72), 367b (729-30); ALBANIA s. 6'da bu konu üzerinde durulmuştur.

[12] III 39b27; X 235b16-18 (502-3). Onuncu ciltteki HAARMANN/HEIL'de yayınlanmıştır.

Boşnakçanın Latince olduğunu başka bir münasebetle de söyler: *ammā lisān-ı Boşnaḳda ya'nī Latin lisānınca* ...(V 146a34).

Roman dillerini ise "İtalyan" başlığı altında bir araya toplar. İtalyanca için yaptığı girişte şöyle der (V 149b33-34, 150a2-3):

Savaşçı Frenglerin dili (*lisān-ı Fireng-i pür-ceng*): Bunların diline *Ṭalyan* dili derler, ama İspanya ve Fransa ve Cenova ve Livorno (*Alaġorna-ġıranduḳa*) ve Portekiz ve Dunkerque[13] (? *Dunḳarḳız*) ve Danimarka ve Hollanda (*Felemenk*) ve İngiliz bu krallıkların bütün kavimleri hepsi Fireng'dir . . . dilleri İtalyan dilidir, ama her birinin bir başka çeşit kendine özgü lehçesi vardır, bir başka çeşit sözleri ve sözneleri vardır (*ammā her biriniñ birer gūne lehce-i maḫṣūṣaları olup bir gūne ıṣṭılāḥāt u 'ibārātları vardır*). Birbirlerine söyledikleri sözlerin çoğunu tercümanları açıklar. Hepsinden düzgün (*faṣīḥ*) olan Venedik Firengi'nin dilidir.

Birçok başka seyyah gibi Evliya da farklı alanlardan fenomenleri birbirleriyle karşılaştırmaktan hoşlanır. Dilsel alanda bu eğilimi, üzerinde durduğu belirli bir terminusun bildiği bütün dillerdeki karşılıklarını verme girişimleriyle kendini açığa vurur. Bunu "İstanbul" şehrinin adı için (I 14a.alt), daha sonra birçok kez "ılıca" için (II 345b.20, III 139b.35, V 174a.orta, IX 236a.orta [521]) bir kere "timsah" için yapmıştır (X 160b12-14 [346]). Bu husustaki tutkulu çabası en belirgin biçimde İblîs üzerine yazdığı "inceleme"de ortaya çıkar, bu örnek Evliya'nın dil ufkunun genişliğini etkileyici bir biçimde göz önüne serer (IV 395a5-30):

Tevrât'ta İblîs'in yetmiş adı vardır, bunların hepsini yazacak olursak söz uzar. İlk önce Tevrât'ta bir adı *Yeser-herā*"dır ve bir adı *Ḥāriṭūm*'dur.[14] Ama Zebûr'da adı yokdur, çünkü Zebûr'da iyilikler vadetme ve belâlarla tehdit etme, hikâyeler, buyruk ve yasak yoktur, [Zebûr] baştan sona duâdır, hazret-i Dâvûd'a verilmişdir [Kuran 4:163 = 17:55'ten alıntı]. İncîl'de de yedi yerde İblîs'in adı cinlerin adlarıyla birlikte anılmıştır. O yüzden kimi müfessirler, "İblîs cinler topluluğundandır" görüşünde birleşirler. İncîl'deki adları şunlardır: İlk önce *Yuġula* ve bir adı *Diyavlo* ve bir adı *Iṣḳırnut* (*İscariot* okn.) ve *Demuna* ve *Ṣadāna*'dır. Ama İbrâhîm'e inen kutsal yazılarda adı *Emāre*'dir ve *Jüdāj*'dır.[15] Ve kimi peygamberlere inen kutsal yazılarda adı *Şeyṭān*'dır. Ve kimi peygamberlere inen kutsal yazılarda adı doğrudan (*hemān*) *Nefs*'dir. "Ey kullarım sakının Nefs-i Emâreden"

[13] Evliya, herhalde kuzey Fransa kıyısında, eskiden önemli bir liman olan Dunkerque şehrini kasdetmiştir (Almanca: Dünkirchen, İngilizce: Dunkirk).

[14] İbrânîce *yeṣer ha-ra'* ("kötü eğilim") ve *ḥarṭum* ("büyücü"). *Seyahatname*'de İbrânîce olarak verilmiş olan kelimelerden sadece bu ikisi gerçekten İbrânîcedir.

[15] *Emāre* burada *emmāre* ("kötülük emreden") yerinedir (Kuran 12:53). *Jüdāj* için krş. X 2a25 (3): *ḥuj-i çijiriba*, Âdem'in "İbrânîce" vaazı; orada Türkçe *şeyṭāndan ṣaḳla* karşılığı konmuştur.

diye Tanrı kullarını uyarmıştır (Kuran 12:53). Ben, değersiz ve kusurlu Evliya, elli bir yıl boyunca yaptığım seyahatlerde, on sekiz ayrı hükümdar ülkesinde gezip dolaşıp oralarda konuşulmakta olan yüz kırk yedi değişik dilde lânet olası İblîs'in adlarını [öğrendim]. Uygun düştüğü için bunlar, olanaklar ölçüsünde buraya yazıldı. (*Ammā bu ḥaḳīr-i pür-taḳṣīr elli bir yıl seyāḥatde on sekiz pādişāhlıḳ yeri geşt ü güẕār edüp yüz ḳırḳ yedi lisān ile kelimāt eden elsine-i muḫtelife üzre İblīs-i ʿaleyhi'l-lāʿneniñ esmāların bu ḥaḳīr Evliyā bu maḥalle münāsip olmaġile ʿalā ḳadri'l-imkān bu maḥalle terḳīm olundı.*)

Evvelā lisān-ı ʿArabda ismi Şeyṭāndır ve İblīsdir

ve lisān-ı Süryānīde (Süryânîce) *Mimm-mimm*[16]

ve lisān-ı Kıbtīde (Koptça) *Ḳatirnās*

ve lisān-i ʿİmrānda (İmrânîce): *Milfākdir*[17]

ve lisān-ı ʿİbrīde (İbrânîce) *Niḥāb, Hūnāş, Ḫajçīzdir*

ve lisān-ı Rabīʿde (?): *ʿAzāzildir*

ve lisān-ı ecinnede (cinlerin dili)[18] *Ḳabrūm*

ve lisān-ı melāikede (meleklerin dili) *ismi Ḥāriṣdir, laḳabı Ebū Murredir*

Ve bālāda taḥrīr olundıġı (yukarıda yazıldığı) *gibi Ḳur'ānda ismi: İblīs ve Vesvās ve Ḫannās ve Yuvasviṣ*[19] *ve Cinnedir ve kitāb-ı Tevrātda ismi Yeser-herāʿdır ve kitāb-ı İncīlde Yuġula ve Diyavlodur kim Rūm ṭāifesi birbirlerine şetm etseler* (Rumlar birbirlerine sövseler) *"bire diyavlo!" derler.*

ve lisān-ı Etrākde (Türk köylülerinin dili) *Elbişdir*

ve lisān-ı Fārisīde ----

ve Hindīce ----

ve Çaġatayda ----

ve Tatarcada ----

ve Kürdce Ḫilverik[20]

ve Funcī ----

---

[16] Süryânîce *mamūna* "zenginler" kelimesinden türediği anlaşılıyor, kelime Urmiye lehçesinde mecazlı olarak "İblîs" anlamına geliyor. Bana bu bilgiyi veren Edward Y. Odisho'ya teşekkür borçluyum.

[17] Veya *Milġāk* okn.; "İmranī" dil örnekleri arasında bu biçimde yer almıştır, X 968 (= Q340b31).

[18] "Cin dili" üzerine bkz. IV 396a10,12: *bire meded gitdim, bire ḳaf ḳaf bije bije vay, semif semif seniñdir* ve 395b8 burada Evliya İblîs için "*kelīmātında ḳāf ve fā ve jā ḥurūfı çoḳdur*" der.

[19] Bunlar için bkz. Kuran 102. sure.

[20] Evliya'nın burada "Kürtçe" diye adlandırdığı "*Rojikī*", yani Bitlis'te konuşulan Türk lehçesidir; krş. IV 227a.10, orada *ḫilverik* için Türkçe *ḳara ḳoncoloz* karşılığı konmuştur < Erm. ağız kelimesi *ḫlvlik* "hayalet, hortlak".

ve Berberī ----

ve Latince (Slavca) *----*

ve Gürcī ----

ve Migrilce ----

ve Abazca ----

ve Çerkezce ----

ve Maşḳovca (Rusça) *----*

ve Lehce (Polonezce) *----*

ve Çehce ----

ve İsfaçça (İsveçce) *----*

ve Urusca (Ukraynaca) *Didḳo*[21]*dır*

ve Felemenkce (Hollandaca) *----*

ve Nemsece (Almanca) *----*

ve Boşnaḳça ----

ve Bulgarca ----

ve Arnavudça ----

ve Firengçe (Fransızca) *----*

ve Macarca ----

ve Eflakçe (Rumence) *----*

ve Çingānece ----

ve Ermenīce ----

Sözün kısası, her değişik dilde birçok İblîs adları vardır, ama biz kısalttık. (*Ḫulāṣa-i kelām her elsine-i muḫtelifede niçe İblīs esmāları vardır, ammā biz muḫtaṣar ḳıldıḳ.*)

(Sûfîlerin İblîs'i nasıl adlandırdığı ve bunun sebebi hakkında açıklama). Sözün sonucu: Bu yeryüzünde ve yedi kat yerin dibinde ve yedi kat gökte [İblîs'in] adı vardır. Hattâ dilleri olmayan dilsiz kavimlerde, yani dilsizler dilinde göstergesi [şudur]: sağ elinin şehadet parmağını sağ gözünün yanına koyup parmağını bükerse "şeytan" anlamınadır. (*Netīce-i kelām bu edīm-i arżda ve yedi ḳat ḳaʿr-ı zemīnde ve yedi ḳat gökde ismi vardır. Ḥattā lisānları olmayan ḳavm-i bī-zebānlarda yaʿnī dilsizler lisānı üzre şeyṭānıñ işāreti ṣaġ eliniñ ṣalavāt parmaġın ṣaġ gözi yanına ḳoyup parmaġın egri etse "şeyṭān" demek işāretidir*).

---

[21] Ukraynaca dil malzemesi arasında da yer alır: V 49b5.

OKUMA SÖZLÜĞÜ

ALFABETIK SIRALAMA ÜZERINE

Bugünkü Türk alfabesinde bulunan ı, i, ç, ş harfleri hariç, yazı aktarımında kullanılan diakritik işaretler alfabetik sıralamada göz önüne alınmamıştır; buna göre:

a = ā
d = ḍ
e = é
g = ġ = ĝ (bu işaret *kāf* ile yazılmış olan y için kullanılmıştır)
h = ḥ = ḫ
i = ī
k = ḳ
n = ñ
s = ṣ = s̱
t = ṭ
u = ū
z = ẓ = ż = ẕ

A

-a buyrukta pekiştirme eki; krş. ala IV 247a36 (atlıların haykırışı) eş-a eş-a!, IX 312a17 (681) eş-a dur-a sür-e!

'abbāsī bir İran sikkesi (bkz. bistī)

āb-ı zülāl erimiş kar suyu (kar kurtçuğu ile ilişkili olarak kullanılmıştır). IV 29a21 āb-ı zülāl = ḳar ḳurdı, 166a30 āb-ı zülāl nām selc-i raḥmet olan ḳarlı dağlardan gelüp, VI 29b21, IX 252b23,27 (556)

ābinūş abanoz ağacı tahtası (ābnūs yerine) VI 95a28

ablaḳ yelek, kuş kanadındaki tüy I 30b19 bir ablaḳ ṭurna teli, 104a1 (III. Mehmed'in sandukasındaki süslemeler) ablaḳ ve cıġa-yı şāhīn ve oṭaġa-yı ṭurnalar, 160a28 beyāż ablaḳ sorġuçlar, II 293a35 ablaḳ cıġ-cıġa telleri, 333a20 cıġa telleri ve ablaḳ oṭaġayı ṣoḳup, III 28b11 ablaḳ sorġuçlı küḥeylān atlar, IV 247a15 ablaḳ deve murġı teller, 274a34 ablaḳ-ı şāhī, 311a18, V 45a34, 81b10 ablaḳ cıġalar, 82a3 zer ṭāslar üzre ablaḳ telli şāṭırlar, VI 59b18, VII 54b1 (243) ablaḳ cıġalar (KREUTEL çev. 2. bsk. 120: Schwungfedern {kuş kanadındaki uzun ve sert telek}), 22 (245) ablaḳ sorguc-ı şāhī teller ve çelengler, IX 311b28 (koşucular) ve serlerinde altun ṭāslar üzre beyāż ablaḳlar, X 151a25 (328: ay-lak [böyle yazılmış!]), 151b19 (329: aylak). Bu kelime, Rd1 14 ablaḳ: piebald (horse) black and white; handsome {(at) siyah beyaz alacalı, lekeli; yakışıklı} kelimesinin özel bir kullanımıdır; ("yakışıklı" anlamını taşıyan bir veri için bkz. ṣublaḳ) krş. TM 136 (orada 'Ālam-ārā 122'den alıntı ile) otāḳa-yi ablagh: a variegated feather {rengârenk kuş tüyü}

abli ↔ ḳazlı Latin yelkeni, yani üç köşeli yelken sereninin üst tarafı ↔ Latin yelkeni sereninin enli tarafı (LF #734) I 164b33 (552#) ablici (böyle düzeltile-rek okunmalı) ve ḳazlıcı, III 41b22 cümle çarmıḫ ve abli ve ḳazlı ve göncük ve ıştaca ve ḳurnal ve cümle yelken alatların balṭa ve ḳılıçlar ile kesüp

abril nisan IX 58b4 (118; bir cami kitabesinde) Krş. TS 2, DS 30-31

acami acemi ('acemī yerine) X 73b5 (159; Ar. *ġaşīm* karşılığı olarak)

acarlı (~ 'acarlı) yeni (Anadolu lehçesi) III 62a25 (MARAŞ), 94b10 (Çaġa) acarlı zili = yeñi ḥalı, IV 207b24 (DİYARBEKİR) 'acarlı. Krş. DS 38 acar (acarı, ve bşk. yanbiçimler): yeni

acarlı balıḳ bir tür tatlısu balığı III 89a12

acas (uyak kelimesi mi? Krş. encās?) V 46b2 bir ḳıralları mürd olup lāşe-yi mürdārların bu Kiyüvde meşād edüp cülūs eden şehzādelerin bu şehre

getirüp iclās acas biẓʿat ederler

adam arayıcısı bir suçlunun hayatının bağışlanması için yalvaran, aracılık eden kişi IV 272b1 (= ricācı 272b3)

adam gümüşi bir tür balık IX 11b24 (23) adam gümüşi balıḳları

adıḳa köle kız, cariye (Tatarca) V 52a34 (|| devke, şılga). [A. T.ye göre Arapça ʿatīḳa "azat edilmiş cariye" kelimesinin değişime uğramış bir biçimi olması mümkündür"?]

ʿadlān asker (Func) X 416a11 (896) ʿadlān = ʿaskerī

afacan Bkz. mefacan ve merg maddeleri

afatla- gülmek (Edirne ağzı) III 165a26 afatla- = gül-

āfitābe koşucuların ve Bektaşi dervişlerinin giydiği başlık (bkz. cıgcıga) I 155b 20, II 285a29, IV 247a14 Bektaşi tāc-ı āfitābeliler, VII 54b28 zil-[ü]-bem ü āfitābeler Krş. Steingass 79 āftāba: a water-pot; traveller's bottle {su kabı, matara}

aforoz, aforos aforoz, cemaatten dışlama cezası (Yun.) III 130b9 papas ʿavreti oḳıyaraḳ aforoz mandalos eyledi, VII 114a22 (542; rahipler savaş sırasında) aforos ve mandalos ve kiryelos ederek. Krş. Meyer 66; Stachowski 268

aful aful (dalgalanan sancakları tarif etmek için kullanılmıştır; bkz. efil, apul, alav) IV 268b5 ve aful aful livālar büklüm büklüm olup

ağ- yükselmek IX 213b25 (473). Krş. TS 49-52

ağaçay (~ aḳaçay) ağabey (Tatarca) V 39b16, 52a31, VII 129a5 (619) aḳaçayım = ulu ağam ḳarındaşım. Krş. WB I,150-51 ağaça

ağāze başlama II 241a35, ve bşk. ağāz'ın yanbiçimi (örn. IV 334b36); krş. Rd2 18 âgaze: the opening notes of a song {bir şarkının giriş kısmı, giriş nağmesi}

ağırmaḳ safkan at (Tatarca) I 107b35, II 262b24,33, III 28b25, V 42a13 (bkz. ḳazaḳlanmış), 52b1, VI 2b23 ağırmaḳ ḳazaḳlanmış ve ḳazılanmış atlar, 112b19 bir küḥeylān ağırmaḳ aru ve baral at, VII 114b17 (543) ağırmaḳ alaşa, 133b11 (TATARCA), 181a33 (875). Krş. Kırgızca argımak (Yudakhin 66); Tezcan 186

agiz (~ ağız) hayvanın doğumdan sonra sağılan ilk sütü, ağız III 42b2, VIII 371b23 (743)

ağ yırt- deneyimli olmak (kelime anlamı: şalvarın ağını, bacak arasına rastlayan kısmını yırtmak; yani şalvarının ağı yırtılıncaya kadar hizmet için koşturmak ve diz çökmek) V 71a28 ağ yırtup iş görmüşler, VI 105b27 (bkz. peşkin)

ağmaḳ ahmak IX 188a5 (413) ağmaḳ = aḥmaḳ

ağrı ḫastesi, ağrı ḫasteligi tifo VIII 341b31 (627), 355a8 (679: ağır), X 163b29 (353), 164b13 (355). Krş. DS 109 ağrı (II) 3. Tifo

ahi sepici, tabak I 193b23 ahiyān yaʿnī debbāġān, III 102a25, IX 95b23 (194) ṭabbāġlara ahiler derler. < Ahi (Aḫi) Evran, tabakların pîri: I 193b23 ve dev.; krş. EI[2] "Akhi Ewran"

aḫiryan müslüman olmuş, ihtida etmiş Rum VI 50a34 (Karadeniz kıyısında, Terkoz yakınında Midye) keferesi çoḳ, müsülmānları çoḳ yoḳ, aḫiryan müslimleri var, VII 121b13 (581; Balıklava) ve eks̱eriyyā ḳavmi aḫiryan Laz ṭāʾifesidir, 128b19 (617), VIII 235b6 (192) aḫiryan = Urumdan dönme melez müsülmān şekilli adamlar, 274a26 (340), IX 122b13 (254: ahırban [böyle yazılmış!]; Rodos'ta Lindos ahalisi hakkında) mābeynlerinde bir ḳaç müsülmān şekilli aḫiryanları vardır. Krş. Ménage

ahpuli kuşsever ("Yunanca"; krş. puli) V 28a28 ahpuli = ḳuş sevici (→ Ahyuli). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

aḫşāb, aḫşābāt güzel kokulu, rayihalı bitkiler; şifalı otlar I 197a21 (ispeçer tarafından toplanan), II 293b32 edviye-yi aḫşābātlar, III 88b22, 162b7 (bāzār-i ʿattārān ı feḫḫāmīn) aḫşāb-ı ʿıṭriyāt [u] edviye, IV 232a36, VI 160a17,23, IX 275a5 (603), X 1b22 (2) aḫşāb = ot, giyāh (hacı otu "mandragora" ima edilerek)

aḫta iğdiş edilmiş (kedi) III 81a33. Krş. DS 134; TMEN I,114-17 (# 8)

ajandaji sultanım (Sudan'da Boruste "İbrânîce"si) X 423b20 (912) ajandaji = sulṭānım

ʿaḳaba Nil kayığı X 56b5 (124), 145a15 (316; Kairo 257), 153a1 ve dev. (331), 279a1-10 (592; tanımı), 303a12 (644)

aḳaçay Bkz. ağaçay

aḳay Tatarca unvan (= ağa; Tatarca) VII 142b30; TATARCA listesine de bkz. Krş. WB I,97,145

aḳdar- tepelemek, yenmek III 100a33 (272 = TS 78, orada düzeltilmesi gerekiyor) bizim Elvend Ağa anlardan iki adam aḳdarup, 184a14 kāfir mi aḳdardı

aḳrın aḳrın yavaş yavaş, yavaş (Tatarca) V 43a22 (bkz. aşıḳ-). Krş. WB I,101 aḳırın, 112 aḳrın, aḳrin, 159 ağırın, 175 ağrīn

aḳva (~ ʿaḳva) Arap hançeri III 174b36, IV 216b35, X 158b20 (342), 179b2 (384-85) ḳılıç ḳadar ʿaḳva ʿArab ḫançeri . . . Rūmda yoḳdur, 220a24 (464) ʿaḳva. Krş. DS 164 akva

al hile V 124b30 (|| mekr). Krş. TS 79-80

ala kaldır! (LF #7 [yoksa < al- fiilinden mi? – krş. X 416b24 (897) al-a müsāfiri deyüp defn ederler]) I 139a35 (464# – orada düzeltilmesi gerekiyor; Begḳoz'da dalyanla balık yakalama) balıḳlar limana doğrı selāmetdir deyü firār ederken deryā eṭrāfın iḥāṭa etmiş ağlarıñ ağzından içeri girince dīdebān ḥerīf direk başından ala deyü feryād edüp cümle ṣayyādlar balıḳ şebekesiniñ ağzın sed edüp baʿdehu içerde ḳalan ḳılıç balıḳlarına ḳayıḳlar ile varup ḥarba ve ṭoḳmaḳlar ile urup, 174a26, VIII 240b22 (210; Evliya ipten örme sepet içinde yüksek bir tepe üzerinde bulunan manastıra çekileceği sırada aşağıdaki papazlar yukarıdakilere haykırıyor:) ala müsāfiri

alabanda ṭop ur- / at- borda toplarıyla ateş etmek (LF #16) IX 109b5 (225#), 149a25 (321#), X 331a6 (703)

alabaş başı benekli hayvan (köpek) II 353b12 bir kelb-i ṣarīḥ çomar ve alabaş ve ḳaraman ve tür-ṭaman (?) ṣavti gibi heft heft ve çend çend ḫırıldısı daḫi istimāʿ olunup. Krş. DS 173 alabaş: başı benekli hayvan

alabaş şalgama benzer bir sebze III 120a5 (Silistre) alabaş = şalġam miṣāl bir gūne şey. Krş. DS 173 alabaş: yaprakları lâhanaya benziyen, kökü şalgamdan daha büyük olan ve yemeği yapılan bir çeşit bitki; Rd2 42 (provincial): kind of cabbage {(taşra. k. k.) bir tür lahana}

alaborona et- yelkenleri orsasına, yani rüzgârın estiği yöne doğru çevirerek gemiyi yönlendirmek, (LF #17 – orada alaborina olarak düzeltilmiştir) IX 63a15 (128#)

alacıḳ çadır (Tatarca) V 42b19, 43a17, VI 126b14, VII 105b16 (497), 106b2 (501 = TS 84), VIII 288a30 ordu-yı İslāmda bir şaġ ḫayme ve bir alacıḳ dükkān ve dezgāh . . . ḳalmaduġından. Krş. Eren 378

ala çehir bir tür sarı boya I 183a2. Krş. TS 83 ala cehre; Rd1 180 ala cehri

ala-kerde lâkerda I 174a29, 174b14, VIII 285b29 (387), VIII 362a9 (707). Krş. Georgacas lâkerda maddesi

al-alal, ālü'l-āl, ālü'l-ʿālī, al u ala en iyisi, en alâsı, en seçmesi (< Arapça ʿalā'l-ʿālī, al "kırmızı" ile kelime oyunu yaparak) I 129b20 ve ālü'l-āl meyveniñ aʿlāsı ve sāyir me'kūlāt [ü] meşrūbātiñ güzīdesi bunda bulunur, 180b31 ṣayf u şitāda ālü'l-āl meyve ve bahār, 217a3 gözleri laʿl-gūn yaʿnī ālü'l-āl ḳırmızı mercān miṣāl, II 288b5 ālü'l-āl deve dişi buġday, 288b25 ālü'l-āl şeftālūsı ve zerd-ālūsı ve . . ., 295a35 gül-ruḫları ālü'l-āl gül-fām lebleri laʿl-i Bedeḫşān miṣāl olur, 300a35 her kārıñ ālü'l-ālı bu şehirde mevcūddur, 302b9 ālü'l-āl güzīde metāʿ, V 131a34 bu ramażāniyyeniñ ālü'l-ālı imāmlarda bulunup, VI 18b15 cümle ālü'l-āl niʿmet-i nefīsile mālāmāl idi, 23b34 güzīde ālü'l-āl ṣāḥibi, 67a18 ālü'l-ʿālī bir şekl-i āḫar mināre-yi bālādır, 120b19 al u ala, 131b22 al-alal mücevher çarḫlı ve ḳarabine puşḳalar, VIII 371a3 (741) al-alal ālū, IX 54b2 (111) al-alal meyvedār şecerler, X 112a12 (245) biri birinden ālü'l-āl muṣanna' eşyālar, 123a15 (269) āb-ı ḥayāta beñzer ālü'l-āl zeyt yaġı, 308a25 (655: ālüal) gül çehresi ālü'l-āl verd-i ḫandāna dönüp, 418a3 (900: al alay) al-alal ḳamīş [u] serāvīl

alança bir çeşit temren (ok ucu) (krş. aylañ?) I 184b12

alaḳ bulaḳ allak bullak, karmakarışık V 59b25, ve bşk. Krş. TS 85

alara bir çeşit güvercin I 190b22

aları aları dikkatle bakma II 374b21, V 19a13 gözleri aları aları olup, 77b28, VI 43b21, VII 27a4 (121), IX 137b6 (292) aları aları baḳarken; bundan başka aları gözli VII 66b24 (299). Krş. TS 87

alarḳa alarga, yakında, biraz uzaktan (LF #20) III 97b12 (262#), VIII 283b3 (377#), IX 47b20 (98#), 128a2 (bkz. yapın-)

alaşa (~ alaça) iğdiş edilmiş at (Tatarca) I 107b31, III 28b25, V 35a25, 41b15 alaça, 50a33, VI 126a6, VII 115a21 (532), 133b11 (TATARCA), VIII 191a9 (13). Krş. WB I,365-66

alat Bkz. ḥalat

alatla- acele etmek, yapıvermek, halledivermek (ağız kelimesi; Tatarca) II 281b 33 (Amasya) şu işi alatlayı görelim, III 65b10 (Kayseri) ebbe bire alatla bire götü beri, 120a20 (ÇITAK), V 43a23 (Tatarca, bkz. aşıḳ-), IX 6b20 (13, İnegöl yakınlarında bir harami yoldaşlarına sesleniyor:) bir pişmiş ḥelvā gitdi, alatlañ bire şunlara eriñ, 149b19 (322; Ayas'ta yaşlı bir kadın) bire uşaḳ alatlañ. Krş. DS 181; Develi 74b12 aladlayup

alav alav (yeşil sancakları anlatırken) VI 21a20 yeşil alav alav sancaġ u bayraḳlı İslām ʿaskeri

alav-u-talav yağma, çapul (= alan-u-talan) V 14a23 ve ḫānıñ ḫazīnesin alav-u-talava kim urup yaġmā etdi

alay böyle (Tatarca) V 43a20, 52a33, VII 133b21 (TATARCA), VIII 196a33 (35). Krş. WB I,353; Baskakov 245 olay; Tenişev 47 alay

alay Allah (Tatarca; Allāh yerine) V 43a20, VII 113a32 (538), 147b8 (NOGAYCA)

alay boz- asker saflarını dağıtmak, bozmak III 184a13

albay avcı bir kuş (Tatarca) VIII 190a9 (9)

alboreta (~ alborata) babafingo direği (LF #12) I 162b29 (547#) alborata, II 246a25 (Sinop) Boz Depe daġından naẓar etseñ gūyā gemi alboretası kesiminde üç ḳat bir gūne ḳalʿe-yi metīndir, 264b25 (128 = LF #13, orada düzeltilmesi gerekiyor) mayna alboreta deyüp hemān cümlesi bir yere cemʿ olup alboreta iplerini indirüp alboreta diregi daḫi aşaġı indi, 267b7 yüzer arşın alboreta diregiyle gemiler

alesta hazır (LF #21; bkz. palpa) I 75b3 alesta olup lenger-endāḫt olup, 5 alesta ve şuġurya ve palpa ve müsellaḥ ve mükemmel, V 91b18 alesta ḳayıḳ, VI 163b11, VIII 283a26 (376# – orada düzeltilmesi gerekiyor) alesta ve palpa ve şuġurya ve serdemend

alḳan- çalḳan- çalkalanmak, dalgalanmak (?) (Tatarca; bkz. avna-) VII 143b33 (693) alḳandı ve çalḳandı ve niçe gūne müşāvereler etdiler

altlı ve üstli iki katlı (= taḥtānī ve fevḳānī) VIII 317a10 (518)

altun baş (sarık sarma tarzlarının anlatıldığı listede) VIII 231a4 (172) ferhādhānī ve hezārī ve altun baş ve ḫünkārī ve köse destār-ı muḥammedī ṣar[ar] eşrāf-ı kibārı vardır

ālüfte ve āşüfte uysal, hoşgörülü; yüzsüz IV 235a13, V 9b28, 12a20, ve bşk. Krş.

amadane, amadani rasgele, önceden kararlaştırmaksızın II 314b17 (Ukrayna Kazaklarının akınları), 359a26, III 124a26, 150a36 üç nehr-i ʿaẓīm amadani gelüp deryā mişāl olup, 167b18, IV 238b26, 355b22, V 149b23 amadani ḳonaġımız, VI 5b32, 16a18, 107a15, 111b24, 116b19, 117a24 hemān amadane, VII 6a15 (23) amadane bir ġazā-yı ġarrā daḫi olup, VIII 244b2 (225) amadani bir ġazāda bulunduḳ, 262a28 (293), 270a14, 303b17 (461) hemān amadani, 355a15 (679) amadani bir evde. Krş. DS 235 amadan, ve bşk.; STEINGASS 99 *āmadāna, āmadānī*: accidental, casual, fortuitous, adventitious {rasgele, tesadüfen, tesadüfi}

andıḳ sırtlan I 193b18 andıḳ ḳurdı, II 343b4, IV 243b4 (|| ḳurd, şırtlan). Krş. TS 148

andıra ḫalası Sahipsiz kalasıca! (Ermeni eşek sürücüleri) I 205a17. Krş. DS 258-59 ander (andır), 260 andır kalmak (andıra kalmak vb.); DANKOFF/ARM. # 706

angéli melek ("Yunanca") VIII 256b32 (RUMCA), 341a31 (625) angéli ḳaşri = melek ḳalʿesi (→ Angéliḳasri), 341b29 (627) maḥbūbelerine angéli deseñ angélilerdir

añıt bir tür kiremitrengi ördek, angut VI 50a20, VII 52b22 (237), X 356b18 (764: akit [böyle yazılmış!]) añıt ḳuşları. Krş. TS 158-59

ʿanḳā varlıklı (~ bay) III 113a9-10, IV 224b21, V 8a35, VI 151a31 ʿanḳā ve zengin bay, VII 107a1 (504), 150a8 (725); bu gösterilenler dışındaki verilerde ʿanḳā (kelime anlamı "Zümrüdüanka kuşu, Simurg") zengin bezirgân anlamına kullanılmıştır. Krş. Rd2 63 Anka: fabulously rich {inanılmayacak kadar zengin}; DS 262 anga: zengin, varlıklı

anḳariyye angarya, zorla ve ücret ödemeden yaptırılan iş II 356a22 (→ Enguriyye [Ankara]). Yer adı kökeninin kelime oyununa dayanarak açıklanması

añḳış arabanın yan tahtaları, tarakları V 62a27 cümleniñ elleri daḫi beşer beşer birer ʿaraba añḳışlarına baġlı āmāde oldılar. Krş. DS 265 angıç (ankıç; ankış [Bursa]): harman zamanı, fazla sap yüklemek için öküz ve at arabalarının iki tarafına konan tahta parmaklıklı kanat; Rd2 62 angıç (provincial): side panel of slats for a horse cart {(taşra. k. k.) at arabasının yan taraflarına konan tahtalar}

anḳuryasa hıyardan yapılan bir çeşit yemek (< Yun. *angurya*: hıyar) I 175a15 anḳuryasa = ḫiyār burnı

anpir kral (İsveç) X 34b18 (77) anpir = ḳıral; IX 316b26 (690) Ḳureyş anpirleri ilgi çekicidir; I 13a29'da inpiraṭor yerine anpiraṭor harekelemesi görülür; inpiraṭor için yakıştırmaya dayanan köken açıklaması

apar- getirmek, götürmek, alıp gelmek, alıp varmak (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 300a4 (Tebriz) apargilen çaḳırı = getir şarābı, IV 258a31 (Van) apargilen = getirseñe, 266b14 çar apara bilmedik, 267a20 ḫaber aparıcı, 289b18 men aparmamışam, ṭalava vurmışam, 291a1,2,9, 291b1, 302b19,26 ḫaber aparup geledir, 31 apara bilmedim, IX 368a12 (799) apara bilemiz; apart- I 130b21. Krş. TS 177-78 (orada Evliya'dan yapılan alıntının yeri belirlenemiyor [yanlış mı?]; bu alıntının ikinci dizesi II 276b16'da yer alır: Geçme nāmerd köprisinden ḳo aparsın şu seni)

apordos budala VII 34a9 (155), VIII 244a13 (223; böyle düzeltilerek okunmalı) mekeros apordos, X 210b8 (445) eger Mışır paşası bir apordos mekeros ise . . . gözin boyayup aldarlar. [Belki Yun. *áporos*: yoksul, güçsüz, aciz A. T.]

apşumbo memur, zabit (Func) X 416a11 (896) apşumbo = aġa

apul apul sallana sallana I 71b26, 190a27, 193a32, IV 273b13, VII 65a10 (291) elçi paşa daḫi apul apul yürüyüp. Krş. TS 180; aful maddesine de bkz.

arasta İstanbul'un kavaflar (ayakkabıcılar) çarşısı I 196a25 arasta = ḳavvāf-ḫāne çārsūsı. Krş. TIETZE/PERS. #100

araş arayan, arayıp bulan (av köpeği için kullanılan bir niteleme; ṭaraş ile uyaklayabilmek için türetilmiş uydurmaca kelime mi? Krş. arayıcı zaġar ve TS 185 arayıcı it: av köpeği) IV 374a27 ṭaraş ve ṭula ve çapar ve araş zaġarlar

arayatı seyahat sırasında gece kalınan konak yeri, menzil II 346a3-5 (|| bir menzil), III 67a20, 71a29, IV 238b10 Erżurum ḳurbında arayatı menzilde şehr-i Erzincan, 254b3 Vandan arayaṭıda Ḫoşāf ḳalʿesine gelinir, 349a26, 352a19, 359b7, 401b28-33, 36, 402a6-9, V 24b28-31, 40b33, 50a14, VI 33b7. Krş. DS 300 arayatı: konak yeri; konaklıyarak

arayıcı zaġar iz sürücü av köpeği (krş. araş ve taraş) IV 269a25 (bkz. şunar), V 92b5 ṭaraş ve ṭula ve şunar ve arayıcı zaġarlar

ardala deve çanı I 178a6 (bkz. debdevi), VI 104a28,30, 107b10, VII 54a18 (242), IX 327b23 (714: vardelâ [böyle yazılmış!]) (deve hakkında) ṭuġ teller ve ardala ve ziller ve zil-[ü]-bemler ile ve ḫaṭab u ḫavutları üzre bayraḳlar ile müzeyyen edüp, X 194b13 (bkz. kerek). Krş. DS 303 ardala (IV)

ardın al- arkadan vurmak, arkadan hücum etmek IV 263a34 daġlardan siziñ ardlarıñız alup. Krş. TS 186

ardın ḳolla- arkasısıra gitmek, peşinden takip etmek, III 100b32; ḳolla- fiilinin "takip etmek" anlamı için bkz. örn. II 362a8

ʿarefe küçügi sabırsız çocuk IV 280b7. Krş. Rd2 72 arife çiçegi: impatient child who wears his Bairam presents on the day before Bairam {kendisine bayram armağanı olarak alınan giysiyi arife gününden giyen sabırsız çocuk}

ʿareḳānī bir tür mermer (bkz. yereḳān)

arḫonda Yunanlı asilzade, Rum beyzadesi (Yun. *árḫondas*) VIII 289b1 (403) ar-

ḫonda ve miloṭanıñ (böyle düzeltilerek okunmalı!) defterleri, 293b21 (420) arḫonda = bir Urum begzādesi, 310b22 (490), 324b21 (551), 325a29 (553)

arılıḳ saflık, arılık, doğruluk I 150a2 (499 = TS 204)

arıḳ sıska, zayıf II 231b14 (←→ semiz), X 419b2 (903; || ḳara ḳuru, ḳadīd-i maḥż). Krş. TS 198-201

arıḳla- sıskalaşmak, zayıflamaak VII 176a4 (847). Krş. TS 201-02

arıḳḫāne (~ ʿarıḳḫāne) Kahire'de borçlular hapisanesi, borç yüzünden mahkûm olanların yattığı hapisane X 61a13 (134), 73b23 (160; MISIR), 84a20 (182), 147b1 (320), 158a28 (342), 194a3 (3) ʿarıḳḫāne

ʿarīş oturulan yer, konut ("İbrânîce") X 6a5 (10) ʿarīş = oṭuracaḳ yer (→ ʿArīş)

ʿāriyetī ödünç alınmış, kiralanmış, alelacele temin olunmuş, emanet olarak, eğreti I 196a29 ʿāriyetī iç ġulāmlarıyle, 201b10 (pazar tellâlları) zī-ḳıymet ʿāriyetī esbāblar ile, 215a17,32 (Yahudi meyhanecileri) ʿāriyetī zī-ḳıymet mücevher esbāblar ile, II 314a2, VI 35b2 eyle kelle-yi kebīr üzre ol ṭaḳiyye gūyā ʿāriyetī durur, VII 41b24 (189) Budinden henüz bir ʿāriyetī ḳāḍı gelüp şehir henüz ʿamāra başlandı, X 122a13 (267; derisi yüzülen bir yılan hakkında) gūyā evvelden daḫi derisi ʿāriyetī imiş, 166b11 (358), 186a2 (397) ücret ile yāḫod ʿāriyetī, 289a16 (614) ʿāriyetī paşa oṭaḳları. Krş. Rd2 72 âriyetî: temporary, makeshift {geçici, muvakkat, eğreti}

arḳa destekçi, koruyucu IX 50a27 (103) İsmāʿīl Paşa gibi arkañ var. Krş. TS 214-5

arḳa ḳaşıyacaḳ sırt kaşağısı, kaşak, bekâr eli IX 304a29, 304b2 (664)

arḳalan- birisinden destek almak, birisine güvenmek VIII 332b28 (587) bunlarıñ kefereleri daḫi Manya küffārlarına sehel arḳalanup geçinirlerdi. Krş. TS 216

arḳalı ? (kuyumcu törpüsü hakkında kullanılan bir niteleme) I 184a2 ve arḳalı egeler kim ḳuyumcılara lāzımdır. Krş. ? Rd2 73 arkalı: broad-backed {geniş sırtlı}

arḳalıç hamal semeri, arkalık I 201b14 arḳalıçlar. Krş. TS 217

arḳan at bağlanan ip, (Tatarca) V 41b24 atlarımız ṣoyup arḳanlarla çayırlara ṣalup, 101b21, VI 128b25, VII 112a29 (532: urḳan değil, böyle düzeltilerek okunmalı, VIII 193b4 (24: urḳan; = TS 3966 ve LF, s. 551, orada düzeltilmesi gerekiyor), 114b17 (543) arḳanla- = iplerle bağla-, 116a15 (551), 157a17 (böyle düzeltilerek okunmalı). Krş. WB I,288

armaş Boğdan'da (Romanya) bir memurluk unvanı V 108a1 (Boğdan) armaş = ʿasesbaşı, VII 102b12 (480; Eflak) armaş = ʿasesbaşı. Krş. DICTIONAR 25: *armaş*

armoz (teknenin kaplamaları arasındaki) eklenti yeri (LF #737) I 163a4 (547-48#) telaṭṭum-ı deryāda bir geminiñ armozları açılup raḫnedār olsa

arpaya bağlan- (at) inceltilmek ve dayanıklılaştırılmak için özel bakım sırasında az arpayla beslenmek VII 112a25 (bkz. yaran-)

ʿarṣa bir sövgü (Arapça günlük konuşma dili) II 334b32 (Muvayliḥ yakınında bir şaki) "işlaḥ yā ʿarṣa ḳaramani" deyüp arḳalarında olan ḳamīşlerin almaḳ ister, 33 (bkz. ruḥ). Krş. HINDS 570 *ʿarṣ*, çğl. *ʿarṣāt*: pimp; (abusive) stinker, swine {pezevenk; (sövgü olarak) pis herif, domuz herif}

aru arı, saf VII 108b24 (514) aru = pāk. Krş. TS 193-5

arvana dişi deve VI 104b7 ṭāvūsī ve arvana ve buġur ve māye ve beserek nām tügli develer, VII 70a28 (315) ammā vilāyetlerinde deve olmamaḳ ile deve gibi esirüp arvana urmaġı bilmeyüp. Krş. TS 242 ve TS 355 azvana, TIETZE/TEKİN 293'te düzeltilmiştir.

aṣfūr bir bitki adı (Mısır) X 378b27 (814). Krş. ? HAVA 399 *ʿurūḳ aṣ-ṣufur*: chelidonium, celandine {kırlangıç otu}

aşġul ceylan (Tatarca) VIII 189b18 aşġul = yaban ṣıġını

āşıdiyye bir tür helva I 173b29. Krş. DS 343 aside (< Arapça *ʿaṣīde*)

aşılacaḳ asılmayı hakketmiş IX 127b5 (269) Ṭopaçoġlı nām bir Türkman aşılacaġıdır, IX 158b11 (343) Krş. TS 244

asma-nişin güreşte bir oyun III 158b8 (krş. KREISER 99: orada yanlış olarak āsümān-şinev okunmuştur)

aş pişirilmiş yemek IV 245b6 (149 = TS 256, orada düzeltilmesi gerekiyor) ol ḳadar ıssıdır kim ḥavuż içinde ḳazġanda aş nice ḳaynarsa bu ʿayn ḥumme ile ḳaynar, V 71a6 (bkz. eş)

aş-ı baba çorbası bir çeşit un çorbası, Âdem Peygamber çorbası I 159b2 (çorba yapmayı ilk olarak Cebrail'den öğrenmiş olan Âdem Peygamber cânı için birisini eve yemeğe davet etmek) bir kimesne ḫānesine bir adam daʿvet etse aş-ı baba çorbası yeyelim der aş-ı maḥallebi ve sükkerī pālūde yeyelim demez. IX 319b7 (696)

aş- (erkek hayvan) dişisiyle çiftleşmek VII 177b14 (855) erkek atlarımız bir birlerine aşmaġa başlar yaʿnī çiftleşmege başlar. Krş. TS 266

aşa- yenmek, üstesinden gelmek II 366b9 (454 = TS 263, orada düzeltilmesi gerekiyor) üskes İpşir Varvarı aşadı mı? Belī aşayup tārumār edüp Varvarı ve Kör Ḥüseyn Paşayı ve Ḥāci-oġlını daḫi ḳatl etdi

aşa- yemek (Tatarca) VII 107b30 (509), 115a6 (545), 128b12 (616), 155a21 (bkz. ṣav-), 169a24 (816) aş aşa- Krş. WB I,587-88

aşıġı (aşağı yerine yanlış?) I 130b33

aşıḳ- acele etmek (Tatarca, bkz. NOGAYCA) V 43a22 aşıḳmañ (yaʿnī ʿacele etmeñ), aḳrın aḳrın ediñ, alatlamañ, VII 115a5,7 (545), 165b21 (799). Krş. WB I,593,597; ED 259

aşır aşı aşure, muharrem ayının onunda yapılan bir tatlı II 278b12 (kelime listesinde karşılık olarak yer alışı için bkz. BOLU). Krş. DS 355

aşlama ? (cariyeler için bir niteleme) VII 134b22 (637) bir gūne aşlama dilber köleler. Krş. ? Rd1 126 aşılama: cooled; iced {içine buz katılarak soğutulmuş, aşlama}. Krş. *buz gibi* pek iyi, pek âlâ

'aşren-fe-'aşren (~ -'aşrin) ona on (Suyuyla abdest alınacak havuza murdar nesne düşse dahi suyun temiz sayılması için havuzun genişliği ve uzunluğu en azından onar arşın olmalıdır) I 117b9, 124b7, 146a32, II 223b32, 227a21, 294b5, 345b23 ve dev. (= ḥavż-ı şāfi'ī ↔ ḥanefī ḳurnaları), IV 245b3, 294b12, V 24a33, VI 37b30, 38b27, 85a16, 85b18, VIII 213a15, 217b20, IX 82a12 (167) İmām Şāfi'ī ḳavli üzre bir ḥavż-ı pākdir, 173b9 (378), X 91a13 (196), 97b4 (209), 285a8 (605), 376a9 (808); ayrıca krş. 118a19 (259): Mışır ḫalḳı cümle Ervāmdan ġayri Şāfi'iyyü'l-meẕheblerdir, Şāfi'ī ḥavża girmese pāk olmazlar

ata, atay dede, ced (Tatarca) VII 133a19 (640), 143a27 (690) Yağub Ata = Ya'ḳūb Dede, VIII 201a9 (54) Şar Atay = Şarı Ata. Krş. WB I,450

atalıḳ Tatarlarda bir unvan (Tatarca) V 48b1, 51a23, 51b17, 52a31, VII 109b25 (518), VIII 196a13 (34). Krş. WB I,455-56

at bıraḳ- at sırtında hücuma geçmek, atlanmış olarak saldırmak IV 265b4, 266a24, ve bşk. Krş. TS 272

at don at ve koşum takımları II 329a3 ata dona ḳādir olan 'asker, VII 112a14 (531), VIII 330b6 (576), IX 309a24 (675) atile donile

'atfe sokak, dar yol (Mısır) X 88a24 (189; || derb), 101b24 (220), 119a17 (261), 129a9 (281). Krş. PROKOSCH 45

atlap- (? = atlan-, Tatarca; V 43b22 hemān bir kerre Tatar 'askeri içinden bir atlap şadāsı ḳopup

atlav ? (atlap yerine mi? Tatarca?) VIII 194b17 (28)

atlı ḳaraca Bkz. ḳaraca

atmaca tohumluk buğday I 159a7 atmaca = ṭoḫum buğdayı

'atnabur (belki 'ayn yerine ġayn ile ġatnabur okunmalı) sütlü lâpa ("Ermenice") V 23b32 (Tokat) 'atnabur = südli aş. Krş. BEDROSSIAN 318 *kat'napur* (Batı Erm.: *gat'nabur*): sütlü pilav, sütlü lâpa

av su ("Kürtçe") IV 286a20 av = şu, 305a22 (→ Ser-āv = baş şu [~ Serāh]), 309b19 hem-av-dan = şulı şehir (→ Hemedan), 380b12 (Ardalan) av be = āb bi-dih

'avān zorba; erkek II 358b22, 23 fuḳarā ve żu'afāya merḥamet üzre olup 'avānlardan ḫalāṣ etmege sa'y eyle, III 65a28, 92a26, IV 62b1 = adam (MARAŞ), 65a28m 249b12 yüri şimdengerü ḳumda oyna ammā 'avām olma 'avān ol, VIII 363b28 (714); 'avānlıḳ: II 352a10 (Çorum), IX 149b11 (322) "Bire 'Oşmān uşağı 'avān!". Krş. TS 281; TIETZE/TEKİN 292; BOMBACI/GALLOTTA; BUĞDAY 339

'avān avam, halk tabakasından kişiler ('avām yerine) I 207b20, V 9b24, VIII 360a16 (619: 'avām)

avanta, avanṭa (~ 'avānta, avanti) İleri! (LF #48) I 27b16 avanṭa kürek, 73b22, III 97b11 (262#), V 93a23, VII 86a13 (394) içinde ḳadırğa avanta edüp pala urup gezinse mümkindir, VIII 262a34 (293) avanta edüp, 262b6 (293) "avanta" deyüp, VIII 283a27 (376#), 329b7 (572#), IX 55b22 (113) avanti, 112a17 (231), 113a22 (233), X 28b2 (61; bkz. ḳanalya), 55a21 (122) 'avanta, 442a17 (952#) avanta lenger edüp

avġandire paskalya, kırmızı yumurta bayramı (< Yun. *avgo*, çğl. *avga*: yumurta) III 132a17 avġandire = ḳızıl yumurṭa (→ Avġandire [= Eski Zağra])

avlağılan- koyunları (ağıl veya etrafı çitle çevrili yerde) koruma altına almak VII 153a16 (741). Krş. TS 283-4 avlağı: çalıdan çit

avna- (at) kendini yere atıp tozda toprakta yuvarlanmak, ağnamak; (ordu) toz kaldırmak, toza bulanmak (Tatarca) II 331b8 (bkz. avşa-), V 42a19 atlar avnayup, VI 128b25, VII 143b30 Ḳırım 'askeri deryā misāl olup çalḳandı avnadı ve bulandı, 114b17 (542) avnat- = yuvarlandır-, 125b27 (603). Krş. ED 87-88 ağna-

avnan- salınmak, sallanmak IV 352b17 (bir minare hakkında || ırġan-)

avşa- sadece avna- ile birlikte yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, II 331b8 avşayup avnadılar

avşıla, avşula pirinç suyu (şerbet, pilav) [= āb-şüle, bu biçimiyle IV 230a35, 310b32] I 213a12, 214a13, II 293b2,6, 302b19, IV 230b17, 234a20, 278b14, V 9b7, 11b29, 12a14

avustos ağustos VIII 337b22 (610)

aya hıristiyan Evliyası ("Yunanca") VIII 214a18 (109), 234b13 (189), 247b5 (236) aya ġıriyoz = nām ṣāḥibi evliyā (→ Ağrıboz), 256b30 (272,: bkz. RUMCA), 342b28 (631; bkz. mavra). Krş. MEYER 66

ayanṭa hıristiyan bayramı (< Yun. ?) I 175a13 (LF, s. 522'de "Saint Anthony" olarak çevrilmiştir), VII 51a7 (230; Viyana yakınında) kefereleriñ ayanṭa nām bed-nām günleri

ayaḳ şarap kadehi X 240a11 (511) bir ayaḳ içen ayağın ḳanda atduğın bilmez. Krş. TS 289-91

ayaḳdaş iş arkadaşı, yoldaş arkadaş I 69a18 (245 = TS 302, orada düzeltilmesi gerekiyor), 206a30, VII 11a23 (48; || refīḳ), 64b23 (289), IX 149a20 (321)

ayırtlan- temizlenmek, arındırılmak VI 130a32 ve ḫandaḳ içi ġayyā misāl ayırtlanup. Krş. TS 321-2

ayıṭ ayıt ağacı, beşparmak ağacı, Yemen safranı, agnus-castus (bu anlam Rd2 104'e göre) IX 370a10 (bkz. şay). Krş. DS 421 ayıt, 2317 hayıt

ayine damları cuma camii (Tatarca; < Far. *ādīna*: cuma, krş. eyne) VII 131b18 (631)

aylan bir tür yay (krş. alança?) I 189b19 müntehāları ve aylanları ve şeddān

miṣilli yayları

aylandır- (at) otlatmak VI 127b34. Krş. TS 329

ayne damı Bkz. eyne

ayrılın- ayrılmak, ayrı düşülmek VI 174b5,7 (Sigetvar) gerçi bu ḳal'e altında Süleymān Ḫān gibi bir pādişāh-ı Cem-cenābdan ayrılandı, ammā henūz devlet-i Āl-i 'Oṣmān böyle bir ḳal'e-yi sedd-i İskendere mālik oldı. Krş. TS 338

ayrıḳsı farklı IV 291b15. Krş. TS 336-38

'ayş bir tür ekmek (Arabistan) IX 306b2 (669) 'ayş = gözleme. Krş. Wehr 622 *'aiş*: (chiefly Egypt) bread {(özellikle Mısır'da) ekmek}

ayt- demek, söylemek (Tatarca; krş. eyit-) V 52a33, VII 105a25 (495), 147b6 (NOGAYCA). Krş. ED 268-69; WB I,43 ve dev.

aytıl- denilmek (Tatarca) V 52a33

azbar avlu II 258a24 (Abazaca) çit azbarlar, VII 46b32 (211) azbarlı çitler, 110a28 (521) azbar ṣamanlıḳlar, 147b24 (713) azbar = çit, 154b11 (747), 155b26 (753) ažbarlı. Krş. DS 436 azbar: ahırların önündeki toprak meydan (Karadeniz kıyı halkı); WB I,581

azġaş çekişme, didişme VIII 189a17 (5 = TS 342)

azġaş- öfkelenmek, alevlenmek, çekişmek, didişmek I 132b26, II 334a5 (363 = TS 343, orada düzeltilmesi gerekiyor), 335a13, V 90b21 cümle teklīfinde azġaşmadan, VI 98b24

azġur-ġur padişahlar padişahı, krallar kralı (Gürcistan) II 320a13 azġur-ġur = pādişāhlar pādişāhı (→ Azġur). Yer adı için verilmiş kurmaca (?) açıklama

azma sadece yazma ile birlikte kullanılmış olan yanaştırma (uyak kelimesi) (yazma'ya bkz.) III 142b2 azma ve yazma

azmaḳ akarsu kenarında oluşan su birikintisi, büyük su birikintisi, bataklık II 260a32 azmaḳ azmaḳ gez-, V 48a15 (|| bataḳlıḳ), 67a20 Ṭuna azmağı, VI 31b19, 59a7, 64a32, VII 82a10 (372) nehr-i Moroşdan azmaḳ olmuş bir baṭaḳ ve çaṭaḳ göl kenārında, 111b26 (529). Krş. TS 351

aznavur heybetli, pehlivan yapılı, yardakçı, yamak, âsi II 257b5, 330a30 Migrilistānıñ 'āṣī aznavur gāvurları, III 184a2, V 27a27 bostancı aznavurları, VII 132b6 (636: Arnavud) Dağıstāna gelüp üç biñ ḳadar güzīde aznavur adamları İslām ile müşerref edüp. Krş. TS 354; < Erm. *aznawor* (Acharian I,86-87 *azn* maddesi); Dankoff/Arm. # 5

azvan azgan, katırtırnağı, bir tür dikenli çalı IV 371a15 kūhlı ve bāġ u bāġçalı ve azvanlı. Krş. DS 435 azan (çalı), 438 azgan, 442 azman: çalı ve dikeni bol tarla, 443 azzan; ED 283 azğa:n

B

babafinḳo en tepedeki yelken, babafingo yelkeni (LF #464) III 97b12 babafinḳo yelken ḳullanup deryāda volṭa uralım, VIII 300a21 (447#)

babaḳ korkak, ödlek II 365b33,34, V 20a35. Krş. TS 357; DS 450

bābāyāne eski tarzda (bina hakkında) V 182a24, VIII 314a11,14 (504) bābāyāne binā olunup, bābāyāne sāde gözeli, 354b6 (676), X 100b27 (217)

bābā-yı 'ālem yaşlı adam, kocaherif I 211b28, V 146b23 müsin ve ümūr-dīde bābā-yı 'ālem ḳoḳonos ḳocalar, VI 106b3, 170a26, X 182b6 (390), VIII 271b30 (330)

babḳa bir çeşit sikke (Rumeli) VI 137b29 (Belgrad yakınında Rodnik) taḳyaları üzre gūnāgūn gümüşler ve babḳa ve aḳçalar dizerler, VII 102b20 (481; böyle düzeltilerek okunmalı; Eflâk) babḳa nām ġuruş, VIII 373b27 (751) altun ve ġuruş ve babḳa ve pāre ve Dobra Venedig firengi dīnārı. Krş. Miklosich 2

babu yaşlı kadın, kocakarı ("Latince" [krş. baba BOŞNAKÇA ve ROMENCE'de) VII 32b7 (148) babu = ḳarı (→ Babunişṭra)

badaluçḳa bir çeşit fişek (LF #81: rocket) I 182b28 badaluçḳa fişekler, 183a1, 12,25, III 172b23 (rocket), V 59b. sayfa kenarında, VIII 305a20 (467) niçe kerre yüz biñ 'aded serrāḳa(?) āsumānī ṭaraḳalı fişengler ve badaluçḳa nām muşḳat ve tüfengler atup, X 132b23 (288) fişeng-i hevāyīler ve badaluçḳa ve āsumānīler, 154a17 (334) badaluḳça (böyle yazılmıştır – belki de yanlış?), 25, 188a29 (402: badalocka) badaluçḳa ṭop miṣāl tüfeng, 293b11 (624: bedaloçıka). Krş. Rd2 116 bacaluşka, badaluşka: basilisk (kind of gun) {basiliska (bir çeşit tüfek)}

badraḳ kaçak, kaçkın ("Türkmān-ı Moġolī") IV 192b19 (→ Ḥasan Badraḳ). Bir kişi adı için verilen kurmaca köken açıklaması

badrıḳ Bkz. bağ badrıḳ

bağana ana karnındaki yavru, düşüt, doğmadan ana karnından çıkarılan kuzu, karagül kuzusu I 193a19 ḳuzu bağanası ve düşüt bağana kürkler, VI 90b19 şu bağana yigide şu maḫlūli vere. Krş. DS 47; Rd1 329; Meninski 671 bağana oğlan: puer, puerulus {oğlan, oğlancık}, & Agnus, agnellus {kuzu, kuzucuk}; bağana kürki; Tezcan 299-302

bağaşa bir sövgü sözü (İtalyanca *bagascia*: fahişe veya *bagascio*: pezevenk'ten) VIII 298b30 (440; bkz. ḳanalya)

bağ badrıḳ tuzak VII 152a24 (736), 177b25 (856). Krş. TS 365

bağdala varoş, dış mahalle (Rumeli) VI 82b26, VII 26a19 (118; || varoş), 84a19 (384) bağdala hunḳaşı

bağır ṣınıḳdır- Bkz. öd

bağır başı yürek yarası, dert VIII 292b14 (415) yüreklerinin bağırları başına merhem urup gözlerinin yaşlarına merḥamet ederdim. Krş. TS 376; Rd2 119 (archaic) {eskicil}

bajveng pezevenk (belki bajvenek okn.? - krş. pazenek, pozaveng) I 155a4 eṣnāf-ı bajveng-i eblehān-ı sazengān

baḳçe (bāğçe yerine) IX 64b19 = PQ 33a46 (131: bağçe), 108a11 (222: bağçei) baḳçe-i pür-aḳçe, 170a10 (= PQ 76a19; 370: bağçe)

baḳam kırmızı boya ağacı, <Ar. *baḳḳam* VIII 324a16 (547) baḳam ağacı

baḳı ḳulı müfettiş, bkz. ḳomsar maddesi. Krş. PAKALIN I,149

baḳla şal- bakla falına bakmak, bakla dökmek VIII 203b3 (65; || fāl aç-, tāli' yoḳla-)

bala civciv IV 243b3, 349a21; çocuk (Tatarca) VII 177b5 (855), 178a23 (858). Krş. TS 386; ED 332; WB IV,1491

balaş sadece çalaş ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır (çalaş maddesine bkz.; aynı zamanda beleş ile kelime oyunu da yapılmış olabilir) X 408a7 (877) iki yüz ḫāne-yi çalaş ve bir cāmi'-i balaş, 415a14 (894: halaş [böyle yazılmış!]) dukkān-ı balaş (|| mesācid-i çalaş)

balıḳ erkeklik organı I 175a6, 217b23, II 253a2

balıḳçıl, balıḳçın balıkçıl kuşu X 66a17 (144) balıḳçın tellerinden ṭuğ, 189a7 (403) balıḳçıl telli oṭağa, 11 balıḳçın sorgucı. Krş. TS 390

balısıca bir içecek (içki ve içecekler listesinde) I 213a16

balışıra çam dalları üzerine bir kurtçuğun salgıladığı kudret helvası, basra balı (Sivrihisar ve dolaylarında) IX 64b27 - 65b14 (131-32). Krş. TS 394 balsara (balsıra); DS 540-41 basıra (balısıra, ve bşk.), 545 basra

balḳarmaṭa bir tür yelkenli savaş gemisi (LF #72) I 27b17, 75a3, VIII 291b5 (410# - orada düzeltilmesi gerekiyor), 330b26 (577), 333a1 (587#), IX 109b11 (225: Bulkar mata [böyle yazılmış!]), 344b27 (750: alkarmata [böyle yazılmış!]), X 325b27 (693)

balṭıma yeniçerilerin ekmeklik buğdayından alınan vergi (?) (Mısır) X 218b14 (462: baltama) ve balṭıma derler bir şeyṭaneti vardır, eger andan daḫi māl alsa yüz kīse ḥāṣıl olur, ammā aña ḳul ṭā'ifesi rıżā vermezler, ġavġā olur, zīrā ol māl ḳuluñ ġılālından ḥāṣıl olur, aña rıżā vermezler

balvan kalas, kazık (< Macarca *bálvány*) II 243a36, III 112b12, 121a34 ibtidā zemīne balvan ve ıṣḳara fırça ḳazıḳlar ḳaḳup, V 38a17 balvan ḳuyuları, 53b2 balvan direkleri, 66a29, 84a4 (383), 105b33, VI 62a6 ağaç balvan meşe direkleri, 81a28,

balyemez bala ramada topu, bala ramada gülleri atan top (LF #56) II 261a6 (bkz. çul dutmaz), VI 111a2-4 (halk etimolojisi) = yigirmi vuḳiyye gülle atan ṭop, VIII 283b9 (378#), 298a3 (bkz. egseri), 328a31 (bkz. evren), IX 103b23 (213#)

ban kral ("Polonezce") X 34b5 (76). Krş. MIKLOSICH 13; TS 396

bana, banya hamam (Rumeli) II 345b20 Bosnada ve Rūm elinde bana derler (TS 4268 orada yanar okunmuştur, düzeltilmelidir), III 139b35 bana = ılıca, IV 374a11 (|| ḥammām; → Bane Irak'ta), V 152b30-32 ("Latince" → Banyaluḳa), 174a17 (Sofya), VI 8b15,26 (→ Banya-ejder), 58a1 (Sırpça; → Bana), 58b16 (BOŞNAKÇA), 84b34, 85a2, VIII 207a16 (81: tata) IX 236a16 (521). Krş. MIKLOSICH 3

bapir yaşlı adam, koca herif, dede, aşiret reisi, şeyh ("Kürtçe") IV 213a21, 215b3 bapir = ḥākim, şeyḫ, 216a31, V 2b23, VI 48a9. Krş. KURDOEV 60 *bapîr*: ded, deduşka, starik {dede, yaşlı adam, kocaherif}

bar bütün, olanca (Tatarca) V 43a20, VI 126a5 barımız, 149a25 barısı = cümlesi, VI 172a11,13 barısı, barıdası. VII 115a3 (545), ve bşk., VIII 258b28 (279), 375a14 (756) bardası (lisān-ı Noġay üzre). Krş. WB IV,1473

bar var (Tatarca) V 51a3, VII 133a18 (639,: böyle düzeltilerek okunmalı), 133b17, 19,21 (TATARCA), 147b6,8 (NOGAYCA)

bar- varmak, gitmek (Tatarca) V 43a19, 52a33, VII 117b17,20 [burada b- sonradan başka birisi tarafından v- olarak düzeltilmiştir], 133b21,23 (TATARCA)

baral Bkz. bural

baraḳ kaba tüylü köpek IV 213a17 tügli baraḳ kelp gibi, VII 99b29 (466) ḳıl baraḳdan bir baraḳ kefere. Krş. DS 524

baraṭa bir tür başlık (< İtalyanca *berretta*) VI 101b12, 150a28, VIII 233b15 (184), 237a1, 263b34, 349a31 (657) şehriñ kefere ḳarıları cümle başlarına ḳırmızı yedekçi baraṭası paranḳona çuḳadan geyüp gezerler. Krş. MENINSKI 643 barata: pileus ex lana, [İtalyanca] beretta {yün başlık}; Rd1 319; Rd2 131

barça bir çeşit büyük yelkenli savaş gemisi, barça (LF #80) I 164b25, II 259b1, III 89a7, VI 127b13, VIII 225a32 (152#), VIII 256a12 (269) barça gemiler, 257a20 (274) barçalı gemiler, 261b34 (291) barça ġalyonlar bir ṭonoz miḳdār lenger bıraġup yaṭırlar, 269b6 (bkz. ḳaravana) 362a24 (708), IX 47b19 (98: iki parça [!]) iri barça ġalyonlar alarḳa deryāda yaṭırlar X Q338a17 (954#)

barda Bkz. bar

barışıḳ müttefik VII 111b1 (527) Tatarca ḳardaş'ın karşılığı olarak Krş. TS 401

barḳ ur- ışık saçmak, balkımak, III 175a24 nūr gibi yüzi barḳ ururdı, IV 240b2 yüzlerinden nūr barḳ urur. Krş. TS 391-93

barṭıl rüşvet (Mısır) X 29a24 (63: bir tıl), 74a11 (160: bertıl) (Mısır), 191a16 (407: bertıyl), 197b19 (420: bertil); Q357b36 (1048). Krş. TIETZE/AR. #9

baru kale ("Moğolca" - Far. *bārū*'dan) V 20a9 baru = ḳal'e (→ Şu Baru [= Toḳat])

baş hayvan sürüsü, davar ("Çerkezce") VII 150a24 (726) baş = māl, 154b30 (748-49), 157b13 (762) baş = at, şığır, deve. < Tü. baş (hayvan için kullanılan sayımlık kelime)

baş ur- razı olmak, rıza göstermek, baş eğmek (Tayat, bkz. NOGAYCA: rica etmek) VII 113a31 baş ur- = baş eg-, 117b15 (bkz. ṭava), 150b26

ḅaşdarda baştarda (bir tür yelkenli savaş gemisi, orta büyüklükte kadırga; LF #83) II 259b29, 269a15 (145#), VI 79b22-27 başdarda ḳadırġası, VIII 195b3 (31), 304b12 (bkz. fener) IX 55b20 (113#) başdarda-i hümāyūn, 170a25 (371; bkz. pala)

başdina bir çeşit vergi (Bosna) V 153b18 başdina ḫarācı (Banaluḳa)

başı ḳaba başı açık (krş. ḳabaḳ) III 100a25, VIII 244a18 (224) başları ḳaba ayaḳları ḳaba, VIII 261b18 (290; bkz. ṭarṭur). Krş. TS 432

başḳa çıḳ- (çırak, çömez) yetişip işinde usta olmak III 93a9,12. Krş. TS 442

başḳa çıḳar- (çırağı, çömezi) yetiştirip usta yapmak I 133a16, IV 368b35. Krş. TS 442

başsız buġsuz öndersiz, başsız I 66a5 bir alay emān bilmez başsız buġsuz çemapur ʿasker miṣāl, VI 123b24 (358 = TS 425, orada bu verinin yeri 4-358 olarak verilmiştir, bu yanlıştır, 6-358 olarak düzeltilmelidir)

baṭ- sataşmak, taarruz etmek (?) VIII 200a29 (52) ḥamd-ı ḫudā bize baṭamayup bir cānibe . . . gitdiler, 200b10 (52) ḥamd-ı ḫudā bizlere rāst gelüp ammā baṭamayup ellerinden ḫalāṣ olduḳ

baṭır savaşçı, bahadır, kahraman (Tatarca) V 38b2, 103a16, VII 109b15 (518; böyle düzeltilerek okunmalı) baṭır yigit, 115a2 (545), 133b13,21 (TATARCA), 147b4 (NOGAYCA); zor baṭır V 67b4, VI 20a9, 112b16, 129b10, VII 105b12 (bkz. ṭoḫta-), 112b34 (bkz. ṣadaḳ), VIII 189a17 (5 = TS 456); baṭır zor V 81a22. Krş. WB IV,1511; TMEN II,366-77 (#817)

baṭırdama bir çeşit top (= ? LF #87 batarya) I 73b8, 164b23, VIII 300a10 (446) baṭırdamayan ṭopları (Belki *batarya* ile *baṭırda-* 'patırdamak' fiilinden bulaştırmaca kelime; baṭırdama fazla gürültü çıkaran, baṭırdamayan fazla gürültü çıkarmayan anlamına mı?), 300b2 (448) yüz elli pāre baṭırdama ṭuç ṭopları ve yüz elli pāre baṭırdama ṣaçma ṭoplar

baṭlaḳ bataklık, bataklık arazi VI 86a4, IX 263a28 (578: batak) oynaḳ ve baṭlaḳ çamurlı yerlerdir. Krş. DS 568-69 batalka (batlak, ve bşk.)

baṭlimus büyük hükümdar, büyük imparator ("Yunanca" - Ptolemaeus'dan; krş. EI[2] "Baṭlamiyūs") VIII 215b26 (116) baṭlimus = ulu pādişāh, VIII 217b3 (123), VIII 273b6 (337)

baṭrān huysuz, harın, haşarı (at) IX 32a18 (65), X 159b5 (344) ve atları Nīl ṣuyın nūş edüp şerrānī ve baṭrān olup. Krş. TIETZE/AR. #13 baṭir

bay varlıklı, zengin II 232a17 (37 = TS 461, orada düzeltilmesi gerekiyor) İzniḳ ve İznikmit ṭarafların nehb ü ġāret edüp tevābiʿ [ü] levāḥiḳıyle bay olup, VI 151a31 VIII 217b3 (123) bay u gedā ; ve pek çok bşk. yerde (bkz. ʿanḳā)

bayṭarān güzel kokulu bir bitki IX 375b18 (bkz. żımrān), 378a6 (821: bitaran) bir muġaylānlı ve misvāklı ve bayṭarān şükūfeli bir vādīdir, 380a5 (825) bayṭarān ve żımrān çiçekleri. Krş. TIETZE/AR. #133

be Ver! ("Kürtçe") IV 380b12 (bkz. av)

becene tahkim edilmiş dağ barınağı II 319a16, 331b22-24, V 104a31, 104b4 dağlarda teḥaṣṣun olduḳları becenelerden māl [u] menālleri ile çıḳup ṣaḥrālarda köylerine enerken . . . , 126a22, 146a20, VI 2b30 Desne dağları bir becene-i ʿaẓīme yaʿnī bir şarp ḳırıntılıḳ içinde cemʿ olmuş kāfirlere rāst gelüp, 127b31, VII 111b17 (528) Berabaş Ḳazaġı vilāyetin alan u tālān ederek becenelerinde olan kāfirleri esīr ederek. Krş. Rd1 341: ambush {pusu}; DS 592; TS 472 (oradaki tanımın düzeltilmesi gerekir); TIETZE/BECENE; H. Eren, Türk Dili 457-458 (Ocak-Şubat 1990), 4-5 ve Türk Dili 588 (Aralık 2000), 555-67, TIETZE/TARİHİ 300

bed ü berekāt bolluk, bet bereket III 143b28, IV 238b25, V 66a6; X 144a2 (313) mālimiziñ rızḳımızıñ ve niʿmetimiziñ bedi berekāti gitdi; V 87a4 bedli ve berekātli yerdir

bediyye bir tür yeldirme (Sudan; bedeviyye yerine mi?) X 377a13 (810), 391b17 (842) incecik bediyye şāl kereke

bedrevi palmiye yapraklarından örülmüş sepet IV 346a35 (|| ferde, zenbil). Krş. DS 595 bedire (bedre, bedro); Rd2 148 bedre: (provincial) pail; (learned) waterskin {(taşra. k. k.) kova, (okumuşların dilinde) su tulumu}

beglerce bir tür üzüm IX 49b14 (101). Krş. DS 613-14 belerce, berelce, 629 benli belerce (beñli beylerce), 648 beylerce

beḥ-beḥ ferahlama, gevşeme X 76a6 (164: yanlış okunmuştur) kesb-i hevā ve ṭarāvet i beḥ-beḥ ṣafā, 135b9 (295), 208b20 (442) beḥ-beḥ = ṣafā, 280b12 (596) beḥ-beḥ ü ṭarāvet kesb edüp. Krş. TS 377, 378 baḫ baḫ

beḥ-beḥlen- ferahlamak, gevşemek IX 14a27 (28), X 6a6 (11) beḥ-beḥlenmek içün, 353a13 (755) beḥ-beḥlenüp ṣafā eder

behranik Romanya'da bir memurluk unvanı V 107b30 (Boğdan) behranik ve ḳupar = begleriñ ḳadeḥkārlarıdır kim begler bu ikisiniñ meşveretleriyle ellerinden şarāb içüp ġayriden içmez zīrā niçe yüz kerre şarāb ile begleri zehirlemişlerdir, VII 102b9 (480; Eflak) behranik ve ḳupar = begiñ kendi muʿtemedleri olup dāimā bunların ellerinden şarāb içer. Krş. DICȚIONAR 350 *paharnic*

behyulmi ? (yehūdī yerine mi?) I 213b22 kefere ve fecere ve behyulmi

bekle- korumak IV 274a31 (240). Krş. TS 484

bekufar sıçan ("Kürtçe") IV 376a2 bekufar = sıçan, fāre (→ Bekufar). Bir yer adı için verilen kurmaca (?) açıklama

bel açık renk, ak, beyaz (Rumeli; Güney Slavca, krş. boġrad) V 112a1 niçe lisān üzre bel-ḳıradı maʿmūr u müzeyyen ü metīn ve pāy-taḫt olan ḳalʿeye ve şehre

derler (→ Belkırad), VI 5a3 bel-ġırad = beyāż ḳal'e ("Latince" → Erdel Belġıradı)

belāzīḳ bilezikler (bilezik'ten uydurmaca Arapça çğl.) I 44b14 'amūdlarıñ aşağı kürsilerinde ṭuç belāzīḳler vardır

belen dağ geçidi; engebeli, tepelik arazi (Anadolu lehçesi) III 21b8 (48 = TS 489; Türkmen) belen = yoḳuş olan yer, VI 130a25 belen belli ḳaṭana atlarım, VII 91a21 (420) belen yerler (|| dere ve depeler)

belīde köy II 373a33, 373b4, IV 366a24, X 378b3,22 (813), ve bşk. yerler. Belki belīd: "budala, saçma" ile kelime oyunu yapılarak beled: şehir'den türetme

bencileyin benim gibi VI 71b31 (Süleymān Ḫān'ın ağzından), IX 375a24 (815) ve bencileyin ḫastelikden ḫalāṣ olmayasız. Krş. TS 502-03

bendav 'acebnat peygamberin cenneti ("Süryanice") IV 399a9 bendav 'acebnat = peyġamber cenneti (→ Bendav 'Acebnat [Eski Musul'un Süryanice adı])

bendīşe menteşe (< Far. band-kuşād STEINGASS 202 "a joint, a ligament"{eklem yeri, menteşe}) I 60b21, 184b2

benem dīger nīst Benim, benden başkası yoktur! Var mı benden başkası! (Far. *manam dīgar nīst*'in Türkçeleştirilmiş biçimi sayılabilir, Farsçası da Arapça *ana wa-lā ġayrī* karşılığıdır, pervasızca cüreti belirten bu söznenin aslı, İbrânîce *anī we-afsī 'ōd* söznesidir; Tevrat [Eski Atik] İşaya 47:8, Tsefanya 2:15) II 373b3, III 74a13, 99a35, IV 265a19, 269b11, V 67b4, VI 77a13, VII 78b5, ve bşk. Krş. TS 507 benem demek

bengā Basra'daki zengin inci tüccarları hakkında bir niteleme [Acaba Bengālī yerine yanlış olabilir mi?] IV 205a16 (Basra) 'Acem diyārınıñ Ḫurmuz gemileri incü getirirler, kān-ı lü'lü Başradır, her tüccār-ı bengānuñ maḫzeninde ve rūy-ı dükkānçesinde bī-ḥadd u bī-ḥaşır dürr-i yetīm . . .

benter yüzbaşı (Func) X 397b18 (855: bünter) benter = yüz başı

beñ tuzağa konulan yem, VII 18b16 (84) bu görünen azacıḳ küffār ancaḳ ḥīle ile meydāna gelüp hemān bir ceng behānesiyçün beñdir, anlarıñ üzerlerine 'asker gönderüp ceng etsek 'askeri puşuya çekerler. Krş. TS 502

ber- vermek (Tatarca) VII 115a3 (545), 117b18 (561: ver-), 133b17,21 (TATARCA), 147b8 (NOGAYCA). Krş. WB IV,1592

bere sadece töre "geleneğe dayanan yasa" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 309a7 ḳānūn-ı şāhān-ı İrān ı Tūrān töresi ve beresi budur

bere topluluk, sürü Bkz. martı ve otav maddeleri. [Far. barra: kuzu ile ilgili olabilir mi?]

berek, bereklik bataklık (Macaristan; || baṭaḳlıḳ) VI 172b33, 176a3 baṭaḳlı ve çataḳlı ve ḫınzīr yaṭaḳlı bereklikdir, 180b18, VII 14a23 (63), 83b28 (382) sazlı ve ḳamışlı ve cumbul berekli baṭaḳ ve çataḳ göldür. Krş. DS 523 bara: göl; bataklık; 632 bere: . . . su yatağı; TIETZE/SL. 6; EREN 379

berkeş- (berkiş- yerine, TS 517-8, tirkeş- ile uyaklamak için) VI 105b10

bersīm Mısır yoncası II 172a1, X 159b24-25 (345), 225b25 ve dev. (478; ~ yonca), 239a24 (510). Krş. WEHR 52 birsīm; HAVA 28 barsīm

beserek bir tür deve (bkz. arvana). Krş. TS 524-6

beş baş baskın (Tatarca) V 36b20 beş baş ġazāsı, 37b17 beş baş ta'bīr etdikleri seferleri, 44b4, VII 109b26 (518) beş baş = çete, 112b17 (533; burada açıklanmıştır)

beşe bir unvan I 114b14 gāvur beşe çüfūd aġa, III 172b27 ḳomşı beşeler, V 64a9 Evliya Beşe, X Q338a38 (955; bkz. meçik). Krş. TS 527

beşkin Bkz. peşkin

betlan ġabor büyük kral ("Macarca" - Erdel kralı Betlen Gabor'un adından) X 34b7 (76) betlan ġ[ab]or = ulu ḳıral

betlīs şerir, şeytanî (uyak kelimesi; Betlīs "Bitlis" şehrinin şöhretinden dolayı; bkz. BITLIS) III 94a20 (Kangırı) eşirrā ve telbīs ve betlīs ve iblīs ḳavmı var

beyni beyin III 175a19, V 11b17, VII 62a32 (278), 62b7 (bkz. çifte), VIII 305b29-30 (471) eşek beynisi, IX 17a17 (142) adam beynisi. Krş. TS 528-29

beze zavallı I 1322a3 sayfa kenarında beze-miskīn, VII 104a20 (489; böyle düzeltilerek okunmalı) beze-miskīn, X 341a16 (729; dervişler) ḫalūḳ u beze-miskīn şāmit fuḳarālar, 450a21 (987). Krş. STEINGASS 184

beze- süslemek, bezemek, I 184b16, II 305b19. Krş. TS 533-35

bezek süs, bezek, süsleme X 303a18 (644: bezik [böyle yazılmış!]) bezek edüp; bunun yanısıra bezekistān da kullanılmıştır: VIII 315b31 (513), 364a33 (716) Anaṭolıda 'Arabistānıñ bezekistān-ı 'arūsı şehr-i 'Ayıntābdır, 375b33 (759); V 135a24'teki bezegīler belki bezekler yerine yanlış? Krş. TS 529-32

bezenil- süslenmek, bezenilmek X 475b24 (807). Krş. TS 535

bıġa kaplumbağa kabuğu (baġa'nın yanbiçimi veya baġa yerine yanlış) IV 230b12

bıldır geçen yıl VI 183b2 bıldırdan berü. Krş. TS 538

bıñḳıldayıḳ bıngıldak, bebek kafatasındaki yumuşak yer X 241b28 (515) bıñḳıldayıḳ = beyni üsti. Krş. TS 541

bızḳa darıdan elde edilen boza (Tatarca; bu dile özgü eski bir biçim mi? Yoksa boza'dan değiştirme aşırı doğrucu bir biçim mi? Bkz. TMEN II,337-41 [# 788]) VII 108b26 (514), 133b17 (TATARCA)

biberdān biberlik IX 267b17 (587; || nemekdān)

biçin hasat VIII 336a11 (603) ekin ve biçin. Krş. TS 544-5

biḫeyri ocak (özellikle Doğu Anadolu) II 288a22 (Erzurum) biḫeyriyi göyndür = ocağı yaḳ, 348b9 biḫeyriler ve bacalar, IV 258a32 (Van), V 10a1, 12b35, 13a1 (Bitlis), VII 127b4 (611). Krş. DS 663 bihirik (biḫéri: Erciş - Van.), 688 bihéri,

782 buhari, 3483 puhara

bike hanım ("Moğolca"; krş. büke) VII 179a27 (864). Krş. WB IV,1739

bilekcek kelepçe VIII 305b26 (470) bilekcekler. Krş. TS 553

biñ burc bir çeşit çan VI 104a28, 107b10; kerek maddesine de bkz.

binid binit, binek hayvanı IX 260b5 (572: bendleri [böyle yazılmış!]) cümle binidleri küḥeylān ḳısraḳlar idi. Krş. TS 581-82

bir baş doğrudan II 288a22, IV 221b13,16, VI 182b17. Krş. TS 585

bire vur gidiyi ol- birisinin üzerine toplu olarak küfürlerle, öldürmek amacıyla saldırmak, linç durumu ortaya çıkmak III 103b20

birez biraz VII 58a23 (261), ve bşk. yerler. Krş. TS 590-1

birik- toplanmak X 353a26 (756: bir kân-ı [böyle yazılmış!]) bu maḥalde biriken ẓurafā ve dār-ı şifā bir ḳahve-ḫānesi vardır. Krş. TS 594-95

birov yargıç (Macarca *biró*) VI 9a2,16, 11b4-7, 28a22 (bkz. manṣabıḳ), 117b29, 121b16, VII 36a16 (164; Egre) on iki ʿaded elleri gümiş deyenekli żābıṭ u ḥākim kefere birovları var, 40a32 (183), 49a23-24 (222), 78a34 (353) birov = ḥākim, 90a17 (414). Krş. Miklosich 4; Dicţionar 44: *bira'u*

birrānī bir saray memuru (Func) X 413a5 (889) birrānī = dīvān efendisi, 413b10 (891)

bistiyar Bkz. vistiyar

bistī bir İran sikkesi II 294a30 ʿabbāsī ve bistīler, 297b30 ḳırḳ tümen bistī, 302a35, 314a21, IV 292b22 bistī-yi şāhī = yigirmi aḳça, 295a7 ʿabbāsī ve bistīlerinde. Krş. *Cambridge History of Iran* 6:562

biti mektup, belge, kayıt IV 301b27 (bkz. civer-), V 58b7 feryād-nāme bitileri, X 80b10 (174: beyt [böyle yazılmış!]) Mıṣrıñ sivri sinegiyle taḥta bitisi bir diyārda yoḳdur kim bitilerle diyārdan diyāra taḥta bitinden feryād-nāme yazalar. Krş. TS 615-19

bizcileyin bizim gibi II 354a19 (bkz. ṭandır maṣdısı). Krş. TS 625

biyan köki meyankökü (= ʿırḳ-ı sūs) IX 72b13,16 ve dev. (147: beyan), 89a12 (180). Krş. DS 672 bıyam (biyan, ve bşk.); TS 645 boyan dibi

biyim + bükeç Kırım'da saraylı hanımlara özgü unvanlar (Tatarca) V 43a19, VII 118b14 (566), 123b34 (593), 126a28 (605), 130b1 (625), VIII 196a13 (34). Krş. WB 1739 bikeç, 1740 bikim, 1791 biyim; TMEN II,411-13 (#831) bēgüm; özellikle Deny 56 ve 60'a göre: biyim = hânın hanımları, bikeç ~ bükeç = hânın cariyeleri

biẓʿat biat andı, egemenliği tanıma andı (bīʿat yerine, belki bidʿat "delalet, sapkınlık" ile kelime oyunu yaparak) V 46b3 (bkz. acas)

bocı ırġat, vocı ırġat bocurgat, yük çekme çıkrığı (LF #769) I 17b10, 26a11, 162b24, 164a21 (551#). Krş. TS 674 bucurgat

bodostama, bodostoma bodoslama, geminin baş ve ve kıç taraflarında omurganın bitim yerinde bulunan dikey direkler (LF #834) I 9a26, 162b36 (547# bodoslama [LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371, varak 223b'de geçen bodostoma gösterilmiştir.]), II 269a14 (144-45#), IX 369b28 (P152b5 = 803# boduştama, LF bodoştama, orada düzeltilmesi gerekiyor)

boduç tahta testi I 194b21, II 278a7,13 (BOLU), 348a21 (400 = TS 627, orada düzeltilmesi gerekiyor) çam ağacından boduç taʿbīr ederler, lisān-ı türkīde emzikli bardaḳlara boduç derler, III 95b6, IV 202a8 senek taʿbīr etdikleri çam boduçları

boġ Tanrı (Slavca) I 13a26 boġ çarna = Allāh ḳıralı, V 132a3 (BOŞNAK), VI 153b24 boġ lipa = güzel Allāh ("Latince" → Boğlipa [Dubrovnik yakınında köy])

boğaz ağırlığı yük, eşya, yolcu eşyası V 42b21

boġrad ak, beyaz, ("Latince, Hırvatça, Sırpça, Bulgarca, Boşnakça, Polonezce, Ukraynaca" krş. bel; Güney Slavca *Beograd* "beyaz şehir, Belgrad", krş. bel) VII 12b6 (55) boġrad = beyāż (→ Östolni Belġırad)

boḫ Bkz. poḫ

bol- olmak (Tatarca) V 43a20,23, 52b1, VI 24b7, VII 133b13,19,21 (TATARCA), 147b8 (NOGAYCA), VIII 196a33 (35). Krş. WB IV,1669

bolalay Bkz. ḳılalay

bolay kim ola ki, belki V 13b31 (36: ola ki [böyle yazılmış!]). Krş. TS 635-36

boncaḳ, boyuncaḳ deveye takılan bir çeşit süs (boncuḳ yerine mi? – krş. mancuḳ; ve nacaġ?) X 199b13 boyuncaḳlı (424: yançaklı), 205b12 boncaḳlar (436: punçaklar)

bono iyi (Yahudi İspanyolcası ve İtalyanca) III 44b33 (LADİNO), V 150a7 (İTALYANCA), VIII 297b5 (434; "Fransız" gece nöbetçisinin selama verdiği karşılık, bkz. sente baş). Krş. LF # 105

boḳliçse bir çeşit yoğurt testisi V 153b5, VI 141b12, VIII 235a19 (191) boḳliçse = desti ve bardaḳ

boran tipi, kar fırtınası II 353b1 (bkz. dipi), V 12a12 ḳar ve boranlar. Krş. TS 638

bordınar (~ borbınar, vordınar) bir çeşit gemi direği III 163b15 bordınar ağaç direkler, V 32b21 bordınar direkler, 58b30 bir borbınar gemi diregi, VI 59a7 vordınar meşe ḳazıḳları, VIII 291a21 (409) vordınar direkler, X 433b23 (934; filin dişleri) ʿamūd-ı bordınar ḳadar. Krş. DS 740 bordana: düz direk, kereste; Tzitzilis #437

boroh boroh bir eğlenti sırasındaki haykırışlar X 42a18 (95)

bosgaḳ (veya bosñaḳ?) dev kâfirleri ("Boşnakça") V 131b32 bosgaḳ = dīv keferesi; VII 16a6 (72: Boşnaḳ; burada Boşnaḳ yerini tutmak üzere düzmece kelime olarak kelime oyunuyla kullanılmıştır), 80a4 (361: bu da bundan önceki

gibi). Belki baskak "vergi tahsildarı" için bir yanbiçim, bkz. TMEN II,241-43 (#691)

boṭ Bkz. poṭ

boyar Romanya'da bir memurluk unvanı V 39a27, 101b3, 107b24 (Boğdan) boyar = beg, VII 98a28 (457; Eflak) boyar = voyvada, 102a26 (bkz. dona), 102b14 (480; Eflak) boyar = nāhiye begleri. Krş. MIKLOSICH 4; DICȚIONAR 52: *boier*

boyun kefil VIII 220a18 (133) birbirlerine kefil ve boyun ehl-i ḥiref. Krş. TS 652

boyuncaḳ Bkz. boncaḳ

bożar- sadece: ḳızarup bożarup deyiminde, "öfkelenip" veya "şaşırıp" anlamına III 98b26, V 161a17. Krş. TS 658

bozma dönme, mühtedi VIII 285a29 (385: burma) kefereden müselmān olanlara bozma ḳavmi derler, (Girit) 325a31 (553) Rūmdan müselmān olma bozma ṭayfası . . . ya'nī Girid kefereliginden müselmān olmuşlardır

bö örümcek, zararlı böcek VI 83b16, 87a12, VIII 325b34 (556), X 227a23 (482: bir [böyle yazılmış!]). Krş. TS 662

böcük büyük yılan, ejderha II 266a13,16 (= 28 ejdehā). Krş. TS 663

bödene bıldırcın (Tatarca; fakat avcı kuşları sıralayan bir listede) VIII 190a9 (9). Krş. WB IV, 1704

böğür igi (böğre saplanıp kalmış iğ gibi) sürekli sıkıntı yaratan, taciz eden şey VI 163b30, 183b11, VII 110b19 (523), 169a27 (816). Krş. TS 664

bölme Bkz. bulma

böre kurt (yırtıcı hayvan) (Tatarca) V 54a2 böre moyın = ḳurd boynı (→ Böre Moyın [halk etimolojisi?]). Krş. ED 356 böri

bucaġ, bucaḳ köşe III 175b36 (bkz. çaġ) VIII 255b22 (268; "adanın ucu, köşesi" anlamına), IX 147b25 fuḳārālar ile ḳucaḳ ḳucaġa olup mest-i medhūş derbucaġ olup (burada sadece ḳucaġ ile uyak yapmak amacıyla kullanılmış olabilir). Krş. TS 672-74

buġ Yukarı Mısır'da derisi yüzülerek öldürülen mücrimlerin akrabalarınca düzenlenen geleneksel tören (derinin içine saman doldurulur, üzerine elbise giydirilir eline silâh verilir) bir X 74a6 (160; Mısır), 282b25 - 283a28 (601-02), 371a11 (797)

buġda (buğday eñli yerine mi?) IV 293b22 muġ-pīçe maḥbūb buġda ġulāmları. Krş. TS 681

buġday eñli buğday benizli, esmerce III 65a25, IV 307a33 (böyle düzeltilerek okunmalı), VIII 325b21 (555), 335b4 (600; || esmerü'l-levn). Krş. TS 681, 1465-66

buġur dişi deve (bkz. arvana). Krş. TS 684

bula hanım, dadı, ebe II 369b36, V 77b9 (|| ebe). Krş. TS 686-87

bulma (bölme?) kırk akçe (Çerkezistan) VII 154b29,30 (748) 1 bulma = 40 aḳça

bumarḳo ? (İtalyanca bir sövgü) VIII 298b30 (440; bkz. ḳanalya)

buḳ ekmek ("Arnavutça") VI 159a9 ḳuli buḳ = ne eyi ekmek (→ Ḳulibuḳ)

buncı bir çeşit deniz böceği (krş. şancı buncı) I 174b35

bural (~ baral) doru, kula (at donu; Tatarca) VI 112b19 baral (bkz. aġırmaḳ), VII 113a21 (537; bkz. ḳazaḳlanmış), 133b9 (TATARCA). Krş. TENİŞEV 169 burul: gnedoy, bulanıy {doru, kula}

burca burca burcu burcu (güzel kokunun yayılışını anlatır) II 351b33 mā'-ı müsta'meli legen içinde burca burca āb-ı Zemzem gibi ḳoḳardı. Krş. TS 706

burġaz, burġoz Bkz. purġaz

burtun bir tür yelkenli gambot, küçük savaş gemisi (LF #92) I 75b18, II 269b18, VIII 225a33 (152#), 269b7 (321#), X 321a6 (682), 324b24 (691)

buru sancı VIII 283a29 (377) cümle ḳapudanları 'avretler burusı gibi burular ve şancılar dutup küffār ḫavfinden yüreklerin ovmaġa başladılar. Krş. TS 713 buru: ağrı, sancı; 2928 oğlan burusu: çocuk doğurma sancısı, doğum ağrısı

burun önce, eskiden (Tatarca) VII 115a5 (545), VIII 197a22 (39). Krş. WB IV,1822-23

burun otı enfiye I 114a26. Krş. TS 716

buruntı anafor, burgaç, VI 165a12 buruntı girdāb. Krş. DS 803 buru: burgaç; Rd2 203 buruntu: griping in the bowels, colic {karın ağrısı, bağırsak sancısı}

butraḳ butraḳ boğumlu, boğum boğum (asâ hakkında) IX 218a26 (482). Krş. TS 722

buṭum şamfıstığı, antepfıstığı (Doğu Anadolu) IV 207b11,22 (bkz. DIYARBEKİR Index, s. 259: terbinth [nut] {yabanî fıstık}), V 4a32. Krş. DS 806 buttum: yabanî fındık (-Dy.), butum: yabanî Antep fıstığı (-Gaz.); TIETZE/Ar. #14

buturca (kelimāt et-) kaba, ters ters (konuşmak) (krş. potur) VII 79b30 (360), 82b7 (374). Krş. TS 722 buturluk: haşarlık; DS 806 butur, 744 botor

buv top; tüfek ("Kalmıkça") VII 178b21 (861) buv = ṭop, 179b17 (KALMIK) buv = tüfeng. Krş. RAMSTEDT 649 *bū*

buy- donmak II 351a34 buyup doñdı, 353b30 dipi ve borandan buymışlar, V 11b26 (33) ve şovuḳdan men buymış idim, VI 138b12 (buġ- telaffuzuyla), VIII 192a10 (17 = TS 724); ecinne maddesine de bkz.

buyurdum buyrultu, emirname V 135a25 (= TS 731, böyle düzeltilerek okunmalı) cümle aġavātlarıyle buyurdumlar yazup müjdenāmeler gönderüp, VI 102a5 (= TS 731, böyle düzeltilerek okunmalı) bu maḥalde ṣad[r]-ı a'ẓamıñ bir aġasıyle bir buyurdumı geldi kim ḳırā'at edeniñ 'aḳlı gider

buzaġu dişi bir tür zehirli örümcek IV 212b36. Krş. TS 734

buzlap buz üstünde geçmek (bkz. şulap) VIII 191a13,17 (13), 192a3 (17), 193a2 (22) bu şuyı ṭoñdurup buzlap edeyim

büge- (suyu) önüne bent yapıp göllendirmek IX 347a29 (756: bükemese) Bu āb-ı Zemzemiñ cānib-i erba'asın Ḥācer ana türāb ile iḥāṭa edüp bir ḫalīc eder, eger bügemese nehr-i 'aẓīm olurdı. Krş. TS 735

büged büğet, göl II 230b3 büged yerlerde ve ḫalīclerde. Krş. TS 736-37

bügen- (su) bentle göllendirilmek V 40a2, VII 21a33 (96 = TS 736), 97b7 (453) Ṭuna ṣuyı öñi sedd olup bügenir, 106a33 (501), 111b26 (529; böyle düzeltilerek okunmalı) Özü nehrinden bügenmiş bir ṣu kenārında

bük sık çalılık, büklük VIII 189a14 (4) sazlıḳ ve büklük yerler, IX 274b29 (603) nebātāt [ü] giyāhatli ve muğaylān ve ılgın ağaçlı bir vāsi' dereler ve büklerli yerlerdir. Krş. TS 738

büke hanım (Tatarca; krş. bike) VII 106b16 (502) büke = ḫatun ḳadıncıḳ (→ Büke Bulağı)

büke̦ç Bkz. biyim

büklük sık çalılık, büklük IV 357b31, 405a34, VII 5b25 (22 = TS 739), X Q340b6 (966)

bükme bükülmüş (krş. ? mebrūm) IV 277b14 ṣarı ve beyāż ṣırma ile bükme ḫoṭaslar

bülh, bülüh, bülhe bön, saf, andavallı (ebleh'den çğl. - Rd2 323; bkz. oğuz) IX 156a27 (338; Adana) ḫalḳı ekṣeriyyā bülühdür ya'nī Oğuz ṭā'ifesidir; Oğuzlar ḥaḳḳında risālet-pināh "ekṣerü ehli'l-cenneti el-bülhe" buyurmuşlardır; bir alay Türkmān ḳavmıdır, X 408a27 (878: beleh [böyle yazılmış!]; || 'ābid). Krş. Meninski 887

büri- (yüzü, gözleri) bürümek, örtmek I 165a34 hemān ḳaṣṣāblarıñ etdügi ḳanlar gözlerini büriyüp eyitdiler. Krş. TS 743

bürke göl (birke yerine) X 132a24-29 (288), ve bşk. Krş. Prokosch 54

bürüm eyle- testereyle kesmek I 64b12. Far. *burīdan, bur*: "kesmek" fiilinden türetilmiş (?) olabilir

bürüncük bürümcek, kadınların baş, boyun ve omuzlarını örttükleri büyükçe örtü I 114b32f, II 303a3,4, VIII 273a12 (335). Krş. TS 743-44 bürüncek

C

cab sadak, belik, bir gözüne yay, öteki gözüne oklar konan kap I 189b15, 194b ṣayfa kenarında, IV 215b25 cab ol şeydir kim 'A[y]ntāb gedeleci gibi oḳ ve yay ḳonur ve kemerine bend olur bir silāḥdır kim cab derler, 220b7, 223b21, 233b35, 263a16. Krş. Rd1 663 ca'be, çğl. ci'āb: quiver {sadak}

cabalıḳ belli bir işi yapmakla yükümlü topraksız köylü VII 117b24 (561) cümle ḫalḳı cabalıḳdır kim gölden ḳaya ḳaya ṭuz çıḳarup ṭuz emīnine verirler. Krş. Rd2 211 caba (Ott. hist.): landless peasant {(Osm. tarih.) topraksız köylü}

caban yaban (Tatarca) VIII 198b6 (44; Tatarca?) Heyhāt ṣaḥrāsında olan caban ḥayvānātları Bereket Ḫānıñ devābbātlarında[n] ḳalmışdır kim beyābānī olmuşlardır.

cacım ince dokunmuş kilim, cecim (krş. cecim) IV 277b21, X 309b28 cacım ve ḥımıl (658: cacımı cemel [böyle yazılmış!]). Krş. Rd1 633

cacıḫ bir ot II 288b36, IV 234a14. Krş. DS 839 cacık (II)

caǧ merdiven tırabzanı, pencere parmaklığı, (Doğu Anadolu) V 10a22 nerdübān cağı, 11b14 (|| revzen, pençere). Krş. Rd2 212 cağ (provincial: banister {(taşra. k. k.) tırabzan}; DS 841 cağ (III); Atılcan 31: demir parmaklık, bahçe veya balkon demirlerinin dik ve paralel olanı; merdiven parmaklığı; < Erm. *çal* (Acharian III,178); Dankoff/Arm. # 444

caǧcaǧa haykırış (krş. caḫcaḫun) VI 110a2 (|| feryād u figān; bkz. şalya)

caḫcaḫun, coḫcoḫun gürültü patırtı, karışıklık III 140a25, IV 296b35 caḫcaḫun ḳarışıḳlığı, VI 107b27 ol maḥall-i berzeḫ-i caḫcaḫunda, X 154b26 (335: calı cahim [böyle yazılmış!]), 221a1 (467) coḫcoḫunlı fellāḥīn ve 'avām-ı nās, 222b28 coḫcoḫun (471: hoa hacun [böyle yazılmış!]), 224b8 coḫcoḫun (474: haccı cehun [böyle yazılmış!]), 290a18 coḫcoḫun (616: haccı hacun [böyle yazılmış!]). < Erm. *jaxjaxun*: rout, havoc {hezimet, bozgun} (Bedrossian 620; Acharian IV,119)

caḫşı Bkz. yaḫşı

caḳ heybe V 70a11 (?), VI 98b5 birer caḳ yüki arpa, 123b30 caḳ ṭorbalar, VII 7a7 (28), 25a16 (114), 25b15 (116), 26a34 (119). Krş. DS 841 cağ (cak: Bulgaristan): büyük bez veya deri torba, tuluk; < ? Macarca *zsák*

ca'l-balḫ ? I 69b17 (bkz. kimi)

calender (~ çalender) (sarplığı ve dikliği anlatmak üzere kullanılan bir mecaz) III 90a35 derbend-i calender, 126a31 serḥadd-i calender, 130a7 derbend-i

maşa ve derbend-i calender ve derbend-i felāket, IV 192b, 220b28 belde-yi calender ya'nī ḳal'e-yi Kefender, 221a17 şa'b u derbend-i calender sengistānlıḳ, 281a17 şa'b calender yolı, 304b27, 310a12, V 54b25 cezīre-yi derbend-i calender, VI 39a27, 54a32, VII 83a2 (377) sedd-i derbend-i calender, 89b11 (411) 96a14,16 (446-47 [böyle düzeltilerek okunmalı]), 110b33 (524) sedd-i calender, 123a16 (589) zindān-ı calender, 143a13 (689) ḳulle-yi calender, 156b11 (757,: böyle düzeltilerek okunmalı), VIII 192b30 bir berzeḫ-i calender, 200b13 (52) derbend-i calender-i bī-emān, 215b2 (114; bir köprü hakkında) ṣırāṭ-ı calender, 317a34 (519: maḥbes-i calender) maḥpūs-ḫāne-yi calender, 368a16 (731), 380a33 (775), IX 4b10 (8 [yanlış anlaşılmıştır]), 6b1 (12), X 326b23 (695), 350b25 (749) leb-i deryāda bir ḳumsal bī-emān yerde derbend-i çalenderdir, 366b26 (788). Bu niteleme, arazisinin sarplığı ile ünlü olan Pencâb'daki Calender (veya Çalender) bölgesinin adından dolayıdır; krş. Luġat-nāma *çālandar* maddesi

caman Bkz. yaman

cān özet- zahmet çekmek X 96b14 (207 = TS 753, orada verilen anlamın düzeltilmesi gerekiyor) merḥūm Sulṭān Çavrī bu ḳubbeyi kendülerine türbe olmaḳ üzre cān özedüp böyle muşanna' düzedüp itmām etmiş

car, çar baş örtüsü II 281b36, 341b32, IV 258a12, 203b6, IX 13a4 (26) beyāz car bürinürler, X 243a7 (518: hare [böyle yazılmış!]), 358a17 (767). Krş. TS 830-31; Tietze/Ar. #3, Tietze/Tarihi 418

car, çar haber, söz (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 292a29 car düşdi, 266b14 çar apara bilmedik, 310b2 Çar-apar (Hemedan'da erkek adı); car şal- bir buyruğu ilân etmek (Tatarca) VII 112a14 (531), 131b17 (631), 143b29 (693). Krş. TS 754; DS 859 car: çağrı, tellâl ile duyurma, 4019 ucar: haber (Dankoff/Arm. # 448'de verilmiş olan açıklama doğru değildir; bu kelime Farsça üzerinden Moğolcadan gelmiştir, Moğolcaya da Eski Türkçeden girmiştir; bkz. TMEN I,277-79 (#146, 147)

car yardım (Doğu Anadolu) IV 216b8 imdādıma car yetiş. Dankoff/Arm. # 450

carım yarım (Tatarca) VII 115a4 (545)

carik, çarik bir çeşit Kürt kemeri IV 215b24, 219a30 (KÜRTÇE), 236b8, 258a10 alaca carik ḥarīr ḳuşaḳ, 376b5, 380a30. Krş. Jaba 123 *çarik*: ceinture {kemer}(bunun yanısıra: turban, bandeau de tête {sarık, çatkı, kaşbastı} anlamı da verilmiştir)

carlıḳ yarlık, ferman, hükümdar buyruğu (Tatarca, krş. yarlıġ) V 38b2, 52a31, VII 133b19 (TATARCA)

carṭ carṭ (yellenme sesinin yansılaması) I 211b23. Krş. Rd2 216 carta; Tietze/Ar. #121

casir esir, tutsak (Tatarca; < yasīr < Arapça *asīr*) VIII 196a32 (35)

cav, çav düşman, yağı (Tatarca) II 311b16 (KAYTAK), V 38b32 ḳavur çav ḳatı caman, VII 105b8 (496) cav düş- saldırmak, hücum etmek, 107b29 (509) cavlı bol-. Krş. DS 865 cav: savaş; düşman

cavrī bir tür güzel koku, bir esans IX 327a15 (713), X 365a8-9 (784: savri [böyle yazılmış!]) kāfūr ve gülāb ve lāden ve cavrī rāyiḥası

cebele- silahlandırmak, zırhla donatmak IV 287a9. Krş. TS 758

cebele- vermek, armağan etmek (Azerbaycan) II 301b31 (= TS 747, düzeltilerek böyle okunmalıdır; Tebriz valisi) ḳanşını dilersen saña cebelerem, 318b6 (Dağıstan'da Zaḫor) bize elli 'aded zerdeva postı ve beyābān kedisi postları cebeleyüp, IV 287a11 (= TS 747, düzeltilerek okunmalıdır; Mahmudî emîri) elbette bunı baña cebelersen, 301b32 (Tebriz valisi) ḳanşını dilersen saña Krş. Meninski 1574 ceba: donum {hediye}, cibalamak: dono dare {hediye olarak vermek}

ceberti, çeperti, cibirti at hakkında kullanılan bir niteleme; çapar (buna bkz.) ile bulaşma (kontaminasyon) olabilir? III 113a14 ṭula yorġa ceberti at, IV 299a7 iki çeperti yorġa alaca çapar at. Bu niteleme, Habeşistan'da tüfekli Türk askerlerine verilmiş olan ada dayanıyor (Djabarti: bkz. Bombaci 267, ve EI[2] "Djabart"): X 213a5 (449), 410a21 (883), 418a11 (900) yeñiçeri cibirtileri, 440a26 (948) bu ceberti ḳavmı Rūmdan ve ġayri zengīlerden segban [ve] şarıca ve yeñiçeri gibi tüfeng-endāz olanlara ceberti ḳavmı derler, çoġı Ḥabeşe ḳızlarına mübtelā olup ḳalmış Rūm oğlanlarıdır

cebe sat- caka satmak, kasıla kasıla yürümek IV 268a7 (alıntılanmış olan şiir parçasında) cebe satmaḳ nice olur göstereyim düşmenime. Krş. TS 759

cecim ince dokunmuş kilim, cicim (krş. cacım) X 307a15 (653) ve günāgūn munaḳḳaş cecimi ve ḥımılı olur, bunlara Rūmda kilim derler

cedīde bir bakır sikke (Mısır) X 403b13 (867) cedīde = manḳır. < Arapça *cadīd*: yeni

cehcehe ? X 377b14 (811; Circe'deki bir mesire yerini anlatırken) bir cehcehe-i dehlīz-i Circedir. Prokosch 55'te "Zusammenkunft, Zusammentreffen" {toplantı, bir araya gelme, meclis} anlamına olduğu ileri sürülmüştür.

celācil küçük çan, çıngırak (Mısır; Arapça *culcul*'dan çğl., X 356b25 (1043) celācil = çınḳıraḳ; ayrıca bkz. VII 155b11 (752)

celebe Yemen kayığı IV 205a19, IX 369b25 ve dev. (803), X 436b23 (941)

cellābe Sudanlı bezirgân (< Arapça *callāb*: tacir, bezirgân) X 404b17 (870) cellābe = Sūdān ve İsvān ve Funcistān bāzirgānları

cellāḳ masturubasyon yapan, kendi kendini tatmin eden, otuzbirci (ayrıca krş. cūlāḳ) VI 27a19 şallaḳ u mallaḳ u cellāḳ. Krş. Steingass 367

cemapur, çemapur (derme çatma ordu için kullanılan mecaz) I 33a7 eḳālīm-i

seb'adan çemapur 'askeri mişāl benī-ādem cem' olmış idi, 66a5 bir alay emān bilmez başsız buğsız çemapur 'askeri mişāl, 157a20, 173a7 deryā mişāl cemapur 'askeri, 208b17 gūyā ḳavm-ı cemapur, II 314a1, 329a10 cemapur 'askeri gibi bir birine muġāyir ḳavm-ı gūnāgūnlerdir, 362b9 Ḳıl Baraḳdan adamları temāşā etdim, deryā mişāl 'asker, ammā gūyā cemapur 'askeri gibi derme çatma ḫoş-nişīn 'askerdir, 363a31, III 87a4, 100a27, 140a27 cemapur 'askeri gibi bī-ḥisāb ecnās-ı maḫlūḳāt-i ḥaşarāt, IV 249a16, 261a21, 269b30, 276b4 ḥaşarāt-i cemapur-ı bi-fünūn, 290b6 bir cemapur 'askeri gibi bir birine beñzemez 'asker, 306b10 cemapur 'askeri gibi derinti ceyş-i bīş, 312b20 nöker-i cemapur, V 73a27, 101b15, VI 63b11 bir ordu-yı bāzār-ı cemapur, 89b34, 120b24, 123b21 (bkz. derinti), 130a15 bir alay-ı çemapur, VII 68a24 (305; KREUTEL çev. 2. bsk. 311 + dipnot) bir cemapur keferesi gibi bir 'asker-i bī-ḥadd [u] pāyān, 99b29-30 (466), VIII 375b23 (757), IX 138b7 (294), X 186a4 (397) eyle bir ordu-yı bāzār olur kim gūyā cemapur 'askeri mekş etmişdir, 303a29 (645), 397b10 (855), Q352a10 (1020). Bu niteleme, Büyük İskender tarafından zaptedilmiş bir ülkenin [memleket, diyār, vilāyet] adına dayanır: IV 222b6, 14, 249a31-34; PROKOSCH 56'ya göre) kastedilen ülkenin Kuzey Hindistan'daki Jaunpur / Jamnapur olması mümkündür

cemedan askerin donanım, askerin yanında bulunan techizat (< cāmedān; krş. at don) II 262a6, VI 120b10, 184b8, VII 24a19 (110), VIII 288a33

cencebīl zencefil (zencebīl yerine) VIII 254a28 (263)

ceneral amiral (LF #718), serdar V 138a2 ceneral = ḳapudan, VIII 264a1 (299), 288a12 (397), 288b24 (400; Kandiya kalesi serdarı hakkında) ḳal'e ceneralı, 351a26,29 (664; = ḳapudan)

cenes pislik (necis yerine) V 12b13 Ḫüdāya şığınup her ne cenes ise yedim

cengārī bakır pası (zengārī yerine) VII 89b23 (412), X 115b4 (253). Krş. PROKOSCH 56

cerb-i şīrīn bas-, çal-, ur- sövmek, küfretmek, bir kişiyi kalaylamak I 180a34, II 349a22, 366b12, IV 265a36. Krş. DEVELİ 59b cerb çal-, DS 886 cerb çek-: küfretmek; STEINGASS 390 *çarb-şīrīn*: savoury food {lezzetli yiyecek}

cerge bir çeşit çadır II 330b36, V 18b8,18, 83a26, VII 7b22 (32) ḳurulmuş mükellef döşenmiş cergeler yaşdıḳları ve āvizeleri (?) ve ālāt-i maṭbaḫ evāniyle, VIII 235a28 (191). Krş. TS 761

cerm incir derisi < Far. *çerm* 'deri' IX 89b15 (182: cürmünde; Köşk kasabasının gök lop incirini anlatırken) ve cerminde aṣlā 'alāmet yoḳdur, IX 90b13 (184: cürmü; Sultanhisarı'nın aḳ lop incirinin anlatırken) ve cermi şoğan zarı mişāl ġāyet raḳīḳdir

cerim Nil kayığı (< Arapça *carīm*: iri, hantal, kocaman) X 149b11,12 (325), 150a22 (326), 150b22 (327), 336a9 (714)

cevābdihlik et- cevap vermek, yanıtlamak (Tatarca? – < Far. *cavāb-dih*: cevaplama, soruya yanıt verme) VIII 199b4 (48)

cevellāḳī (bir İran dervişi için kullanılan niteleme; krş. cullāḳī) IV 291b32 (Urmiye) cevellāḳī ışıḳları, 300a6 (İmam Rıza), 312b22 (Dergüzin; || tülüngi, ḳalenderī, ve bşk.)

ceyz-i ma'dūd (kelime anlamı "sayılı cevizler"; gelir, kazanç için kullanılan mecaz) II 249a14, III 183a19, IV 367b15, V 68a1, VI 78b2, VII 36a20 (164), 85b27 (392), 139a16 (669), IX 134a3 (283), 168b19 (367; || cürm [ü] cināyet, bād-ı hevā)

cezim cezir, denizde suyun çekilmesi (cezir yerine) IV 344b35, 361a9, 362a22 (böyle düzeltilerek mi okunmalı?),26, V 86a20, IX 220a4 (486), X 221a24 (467), 299a10 (635)

cıdav yük ve binek hayvanlarının sırtında semer veya eyer vurması, sürtmesi yüzünden açılan yara, yağır I 72b19, VI 124a32 eger ḫānesinde cıdav yerinden aşağı kürek başı üzre, VIII 191a12 (13). Krş. TS 764

cığ Bkz. debde

cığa (~ çığa) kuş yeleği I 146a10 (balıkçıl kuşları) başlarındaki cığaların düneklerine bıraġup, II 311b16 (KAYTAK), IV 254b15, 247a31 'anḳāyī cığalar, 277a28, 376b6, V 51b4 (= çeleng), 81a29, 81b10 ablaḳ cığalar, VI 74b16 ṭurna telleri ve şāhin cığaları, 77a29, 106b14 ṭurna telleri ve gümüş cığalar, 298b22 (→ Cığalı Baba), VIII 192a13 (18), 209a16 (89) cığa telleri, IX 311b14 (680) çığa teller, X 432b17 (932: cifeleri [böyle yazılmış!]) deve ḳuşı cığaları. Krş. TS 765

cığal çakal yerine VIII 189b34 (8)

cığcığa ulakların, koşucuların ve atların başına süs olarak takılan kuş yeleği, şerit gibi şeyler (bkz. debde maddesinde cığ) I 151b34 (|| debdebe, velvele), 155b20 (ulaklar) āfitābe üzre cığcığa teller ve bellerinde ḳantūralar ve tennūreler ve zil-[ü]-bem ve şapan-ı Dāvūdīler ve 'ummān-ı kerāme ve cilbend-i maḥabbetler ile, 161b22 (koşucular), II 285a29 (koşucular) ve başlarında āfitābe ve cığcığa kemeriyle, 293a35 ablaḳ cığcığa telleri, III 28a9, 175a25, V 81b10 (atların boyunları) zil-[ü]-bem ü cığcığalar, VII 54b1 (243; KREUTEL çev. 70, 2. bsk., s. 120: Federbüsche {sorguç, tuğ} olarak çevirmiştir) (atların başları) ablaḳ cığcığalar, X 213b1 (451; || ġulġule, debdebe, velvele, ṭanṭane). Krş. DS 900 cığcığa: parlak, yaldızlı kağıt; belki Arapça *cuġcuġa*: saç (DOZY I,199) ile akraba bir kelime

cığı cığı Haydi canım nolur! Allah aşkına! (veya benzeri bir anlamda; Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 301b16 (Tebriz valisi Evliya'ya şarap içirmeye çalışıyor), 30, IV 232a24 (Bitlis valisi), 250b5, 292b5 (Urmiye valisi), 336b34 (Safevî birlikleri Bağdat'ı teslim ederken); amān cığı (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) IX 242b2 (535: Andan cıgı (çıkın) [böyle yazılmış!]). Krş. STEINGASS 367 *cigī cigī*: a cry of fear; an exclamation expressive of surprise or pleasure {bir

korku haykırışı; şaşma ve keyif ifade eden bir ünlem}

cıl yıl (Tatarca) V 43a18

cılasın kahraman savaşçı, VI 162b22, IX 328a9 (715; || şehbāz, fetā). Krş. TS 767-68

cıldıraḳ Bkz. yıldıraḳ

cılḳava bir çeşit kürk I 193a18 tilki boğazı ve nāfesi ve cılḳavası, III 56b28, 81b7 (Azak kürkü). Krş. TS 896

cılḳı şahinin boynuna takılan deri halka II 224a34, V 92b11, VIII 192a13 (18), X 233b26 (498). Krş. TS 768 cılgı (orada verilen anlam yanlıştır), Rd1 671 cılğı, cılḳı: a falcons leather collar, DS 911 cılgı: çakı ve bıçakların ucunda bulunup zincir takmakta kullanılan halka, 965 cilga: halkalı toka (bu karşılık yanlıştır, krş. Söz Derleme Dergisi, İstanbul 1939, 260 cılga: halka, toka; (bu tanımda kullanılmış olan toka kelimesi de ağızlarda halka anlamına gelir, bkz. DS 3946)

cılu cılu hoşnutsuzluk ifade eden bir haykırış (Tatarca) I 84a8, V 43a17 (|| yaman yaman). Anlaşıldığına göre Kırgızca cılū-cılū söylösö, cılan iyinden çığat "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözündeki cılū "ılık" ile aynı kelime. (Yudakhin 282); krş. WB IV,126-27; ED 925 yılığ maddesi

cımbıştıra kerpeten III 43b6 (|| kelpedān), VII 63a22 (283). Krş. Meninski I 660 cinbistıra; Tietze/Gk #272; bugünkü Tü.: cımbız

cırbağ çocuk (Batı Anadolu) IX 274b20 (602; "lehce-yi Etrāk") ġahbe cırbağı bacaḳlı Arablar. Krş. DS 925 cırbağa: küçük çocuk

cıvıḳ yakın (Tatarca) VII 107b33 (509), 147b6 (NOGAYCA). Krş. ED 901 yağu:k

cıynaḳ yırtıcı kuş pençesi, kıynak (krş. cınaḫ) IV 243b13 cıynaḳlı murġlar (|| yırtıcı ḳuşlar), VIII 190a27 (bkz. şoya). Krş. TS 771-72

cigit (~ yigit) savaşçı, kahraman (Tatarca, bkz. TATARCA, NOGAYCA) V 52b1 zor cigit, 81a23, VII 113b17 (539) zor baṭır er cigitler

ciddi Bkz. ḳuṭa

ciger-delen (düşmanın asıl kaleye girmesini önlemek için inşa edilmiş palankalar hakkında kullanılan bir niteleme) VI 28a11

cihād-ı ekber (kelime anlamı: en büyük cihat; bu, yazarın cinsel birleşme için kullandığı bir mecazdır) VI 48b1, VII 61a33 (274), X 28b18 (62). Evliya, ġazā kelimesini de aynı anlamda kullanır, X Q340b8 (966); cihād-ı ekber (tasavvuftaki) gerçek anlamıyla, yani kişinin mücadele ederek kendi cinsel isteklerini yenmesi anlamıyla I 99a19'da geçer; bunun zıddı olarak IV 201a20'de cihād-ı aṣġar kâfirlere karşı savaş (= ġazā) anlamına kullanılmıştır. Öte yandan yazar, cihād-ı ekber (VI 143b3) veya ġazā-yı ekber (II 273b14, V 61b10, 75a17) deyimlerini kâfirlere karşı savaş anlamıyla da kullanmıştır.

cihāz-ı faḳr (kelime anlamı: yoksulluk cihazı, yoksulluk donanımı; sufiliğe ve

ahiliğe kabul edilme âyinlerine işaret eder) I 107a12, 147b19, 148b13, 150b27, II 233a24 (Hacı Bektaş) ve cihāz-ı faḳr-ı dervīşān kim evvel ḳubbe-yi elif tāc ve ḫırḳa ve seccāde ve çırāġ ve ṣofra ve 'alemdir, 238a24, 266a12, 280a2 (Ḳoyun Baba) Sulṭān ḥażretleriniñ Ḥācī Bektaş Velīden ḳabūl etdükleri cihāz-ı faḳrlardan ḫırḳa ve seccāde ve 'alemi ve ṭabl u ḳudūmı ve seccāde ve pālehengi ve 'aṣāsı ve tāc [u] ḳabāsı, 346b14 (Merzifon'da Pir Dede Sultan) ḫırḳa ve seccāde ve 'alem ve ṭabl u ḳudūm ve zīl ve zerdeste ve tāc-ı bozdoğanīsi ve şapan-ı Dāvūdīsi ve pāleheng-i Mūsīyisi (böyle yazılmıştır!) ḥālā cihāz-ı faḳrı fuḳarālardır kim dollāblar içre maḥfūżdur, 357a17, 359a5, III 8a2, 14b28, 28a10, 121b30, 132a6, 150a30, 159a26, 168a8, 168b15, 175a26, IV 232a23, V 25a32, 172a6, 180a17, VI 48a11, 86a13 (Budin'de bektaşiler) cihāz-ı faḳr = zerdeste ve ṭabl u ḳudūm ve zīl ve pāleheng ve keşkūl ve teberler, VIII 245a15, X 45a10 (101), 204a3 (432), 221b1 (468), 248a22 (529)

cilcāle, cincāle savaş naraları, savaş çığlıkları (Func) X 397a21 (854), 400a9 (860)

cilfidān safkan Arap atı (krş. [nesl-i] Cilfe IX 311b2 [680], 365a4 [793: cüfe (böyle yazılmıştır!)]) I 145a25 (sayfa kenarında), III 99a34, IV 235a34, 247a33, 302a20, 338a25, 357b35, 408b11, V 51b12, 81b29, VI 49a1, IX 311b3 (680: Cülfidan), X 291a4 (618), 155b14 (336: cülfidan); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: V 54b12 at-ı cilfidām (bu biçim ġulām-ı be-nām ile uyaklanmıştır)

cilit (cirid yerine) VIII 310b3 (489), IX 104b16 (215)

cille sığır tezeği (Mısır) X 374a9 (804) cille = şığır tezegi. Krş. Wehr 128 *culla, cilla*: droppings, dung (of animals) {gübre, (hayvan) dışkısı}

cimberis ? (sakal hakkında kullanılan bir niteleme) III 81a34 gerçi ḳavm-ı 'Acemiñ ṣaḳalları cimberisdir ammā bıyıḳlarını cümle şıçan yediklerinden Divrigi kedisin girān-behāya alırlar. Belki < Far. *çanbarī*: round, circular {çember, yuvarlak}(Steingass 400), krş. Rd2 247 çember sakal: rount rimmed beard {yuvarlak biçimde kesilmiş sakal}

cimcime bir çeşit ayakkabı X 413b19 (891). Krş. TS 774

cimloz, cimroz gözleri çapaklı X 8b16 (17), 86a27 (186; bkz. ḳoncoloz), 139b7-8 (305; || gözleri ḳul-oğlı gözlerine döner), 173a20 (372), 179b18-19 (385; || Mışır ḳul-oğlusı gözine beñzer), 211b22 (448), 242a15 (516) cimroz = ḳul-oğlı gözli, 339b14 (725). Krş. DS 973 cimlā (cimlās); Tzitzilis #523

cincāle Bkz. cilcāle

cinceve ? (yük taşıyan bir hayvan) I 194b32 (yük semerleri) eşek sıpası ve ḳoduğı üzre ve cinceve köçegi üzre ve keçiler üzre

cinvan kral (Cenova) X 36a5 (80). Ciniviz "Cenevizli" kelimesinden kurmaca açıklama.

civadira cıvadra, geminin baş tarafında bulunan yukarı kalkık direk (LF #201) VIII 300a25 (447#), 306a1 (470)

Hasan Bay TABRIZ

civer- göndermek (Azerbaycan; ayrıca bkz. çapul) IV 298a18 māl civerirem, 301b27 (Tebriz valisi) men saña her bār biti civermez midim ki . . . , 302b33. < yiber-, yiver-; krş. WB III,531-32; ED 37 ı:d- maddesi

coluḳ yol (Tatarca, bkz. TATARCA) VII 113a32 (538) Alay coluḳ bersin = Allāh yol versin

coluḳ- karşılaşmak (Tatarca) VII 112a17 (531), 113a4 (536), 147b4 (NOGAYCA). < yoluḳ-; krş. WB III,432-33, IV,98-99

combalaḳ at- takla atmak, tombalak atmak V 7b33. Krş. DS 997

conḳ yok (Tatarca) VII 133a17 (639) conḳ = yoḳ

coy- kırmak, bozmak, mahvetmek (Azerbaycan; Tatarca) I 70b17 sen daḫi o ḥürr-i şehīdiñ ḳanın ḫāke ṣalanlarıñ ʿırḳını coymadın mı, IV 293a9 köklerin coyısar, 303a25 Van vezīri coyduġı Bitlis ḫānı, VII 107b34 (Tatarca) coy- = ḳopar-; 115a6 (Tatarca) coy- = yoḳ et-. Krş. ED 885 yo:ḏ- maddesi; WB IV,92 coy-

coyıl-, coyul- kırılmak, çökmek, mahvolmak (Tatarca) II 320b14 buza coyulup ġarḳ-ı āb oldı, VII 125b14 (602) coyılup yaʿnī bozılup, VIII 194b18 (28) buza coyılup. Krş. WB IV,92 coyl- (Kazakça), 95 coyul- (Kırgızca)

cōza su borusu (Mısır) X 448a27 (983: atlanmıştır) cümle ṭulumlarda ve ḳırba ve maṭaralar ve cōzalarda bir ḳaṭra ṣuyumuz ḳalmayup. Krş. WEHR 148

cömer- bakmak (Gelibolu, Ece kavmi ağzı) V 96a7 cömerdim ḳaldım = baḳa ḳaldım

cudam işe yaramaz adam VIII 259a26 (bkz. pirinç-pirim). Krş. DS 1009 cudam: becereksiz; kötü adam; TIETZE/TARİHİ 454; HARSÁNY 225

cuġaymān sadece cīʿān "aç" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak IX 68a20 (138)

cūlāḳ (cullāḳī'den geri türetmece kelime olabilir, cullāḳī'ye bkz., ayrıca krş. cellāḳ) VI 44b17 ṣallaḳ u mallaḳ ve ḳavm-ı cūlāḳ

cullāḳī (~ çullāḳī, cuvallāḳī) saçsız, dımdızlak tıraş edilmiş (derviş) (krş. cevellāḳī; bkz. çār-ḍarb; ṣallaḳ u mallaḳ) II 346b30 cullāḳī ışıḳ, VII 84a23 (384) ḳırḳ altı yıldır ṣaçım ṣaḳalım ṭıraş edüp çullāḳī ışıġa döndüm, VIII 292b16 (415) ṣaçları ve ṣaḳalları ve bıyıḳların mıḳraṣ ile ḳırḳup çār-ḍarb bir muṭarraş cuvallāḳī ʿabdāl ḳıyāfet edüp. Bu niteleme, Camāl al-Dīn al-Sāvī, (öl. yaklaşık 630/1223) tarafından kurulmuş olan Ḳalanderīye mezhebinin Cavlaḳīye şubesinin adına dayanır, (bkz. EI² "Ḳalandariyya"); krş. Rd1 690 cūlaḳī: a devotee who wears sack-cloth {üzerine giysi olarak çul giyen zahit}

cumbul, cunbul batak, bataklık, çamur deryası V 48a9 cumbul fecci ʿamīḳ baṭaḳlıḳ, 50a2 cunbul ʿamīḳ ḫandaḳdır, VI 8b29 ʿamelī cumbul baṭaḳ, 23a22 bir baṭaḳ [u] cunbul kenārında, 29a29 çuḳur çuḳur ve ḥavur ḥavur cunbul baṭaḳları, 53a10 cumbul ve baṭlaḳ, 64a33, 173a7, 176a28 cumbul çamur der-

yāsı, 181b5,26,27, VII 10b30 (46) ve ḫandaḳı içinden cereyān eder cunbul bir deryādır, 15b3 (69), 83b28 (bkz. berek). Krş. DS 839 cabul cubul, ve bşk.

cump (suya düşen vücudun çıkardığı ses için yansılama) cump! X 436b29 (941) dedeñi deryāya cump bil Krş. Rd2 232 cup; DS 1014 cum (cumb, cump)

cumran sincaba benzer bir tür iri sıçan (Tatarca) VII 167b13,18 (808; tanımlanmıştır), 169b29 (819); ayrıca II 311b10 cumran = ṣıçan (KAYTAK). Krş. RÄSÄNEN 210

cunda serenin ucu, serenin cundası (LF #720, 721) I 127a15 seren-bāz cunda-bāz, IX 109b7 (225# honda, LF'da düzeltilerek alınmıştır) cunda seren edüp sereni dik duruma getirip

cur su ("Ermenice") III 85b4 (bkz. çapaḳ). Erm. *jur*; krş. ACHARIAN IV,134-36

cura bir tür üflemeli çalgı IV 253b4, X 130a13 (283) sāde cura zurna. Krş. TS 779

curd yurt, memleket (Tatarca, yurd için) VIII 197a21 (39) curd eyelerimiz

curun harman yeri (Mısır) X 73b19 (160; MISIR), 160a8 (345) curun = ḫırmen yerleri, 368a16 (791) curunlarından ġılāl cemʿ edüp, 370b12 (796) curun = ḫırmen (karşılık satır altına yazılmıştır). Krş. Wehr 121 *curn* (Egypt): threshing floor, barn {(Mısır'da) harman yeri, samanlık}

cuye su birikintisi ("Kıbtîce") X Q348b sayfa kenarında (1007) cuye = ṣu irkindisi (→ Cuye [Yukarı Mısır'daki Fayyum şehrinin Kıbtîce adı])

cügür- varmak, at sürmek (Tatarca, bkz. TATARCA, NOGAYCA) VII 105a27 (495; böyle düzeltilerek okunmalı) ḳåydan cügürüp gelesin, 113a32 (538), 144a6,20 (694), ve bşk. Krş. ED 914 yügür-

cühmel sadece mühmel "anlamsız" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır I 155a19 eṣnāf-ı cühmel ve mühmel ve mezmūmlar, VI 107b32, X 221a4 (467: cümle [böyle yazılmış!]), 242b14 (517) elfāẓ-ı mühmele ve cühmeleleri, 267b13 (569)

cülāver (kelime anlamı: "üstünde at çulu bulunan, sırtına at çulu giymiş" savaşçı hakkında niteleme) IV 301b30 (Tebriz valisi) cülāver ü dilāver fetā-sen, V 10a19 beş altı kişi yetmiş seksen cülāver iç ġulāmlarına neylesin, 143b26 (|| dilāver, server, hünerver)

cümcüm cami (?) VI 57b27 (Vidin camii; || mesācid, buḳʿa, mezgit, zāviye, eyne)

cün gün (Bosna lehçesinde) II 363b25 (Varvar Ali Paşa) ḳatlana bir ḳaç cün

cürcüne (? – hüner gösterme) II 337b16 (|| luʿbedebāzlıḳ, küşte-gīrlik). Krş. ? TS 779-80 curcunu (curcuna): göbek atma, göbek çalkalama; DS 1028 cürcüne: dedikodu

cüvān-merg genç yaşta geberesice I 215a9 (|| sāzende, muṭrib, ḳaşmer, mużḥik), II 327a13 ednā-yı cüvān-merg, IV 276b8 cüvān-merg-i afacan, 283a3 ḥākim-i cüvān-merg. Krş. Far. *cawānā marg*: who dies in the flower of youth; untimely

death {hayatının baharında ölen; vakitsiz ölüm} (STEINGASS 376). Buna karşılık Halaçça DOERFER/TEZCAN 145 *cuvān helgür*: jung soll er sterben {genç yaşta ölesice}

cüyen at başlığı, yüğen (gem ve dizginler) (Tatarca) VI 112b20 (|| cirgi, dapḳır, dartı), 126a5 ḳoş ḳol atılarımız tartılayup ve cüyenleyüp. Krş. ED 913 yügü:n

cüzām frengi hastalığı, sifilis (krş. ṣafrā) I 13a16, X 164a24 (354). Bu kelime genellikle cüzzam ve öteki deri hastalıkları için kullanılır (krş. Rd1 650), örn. II 244a28 (bkz. miskīn), X 158b15 (bkz. uy- ulaş-), 386a23 (bkz. ger)

Ç

çabala- kollarını, bacaklarını sallayarak çırpınmak (bu anlam Rd2 235 çabalan- maddesine göre), can çekişmek III 103b26 (böyle düzeltilerek okunmalı; bkz. debelen-), 29-30

çabalaḳlan- çabalamak, çırpınmak III 79a31 dörd yanıma çabalaḳlandım. Krş. TS 781

çaça bey, emîr ("Abazaca") X 37a23 (84) çaça = beg

çaġ zaman (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 292a28 çüşt çaġı, III 175b36 künc bucaġda bir çaġ daḫi ṣoḥbet-i ḫāṣṣa meşġūl oldılar, IV 207b16 (DİYARBEKİR), 291a21 men ol çaġın henüz vücūda gelmişem, 301b13, 364a14 Şāh İsmāʿīl çaġında, VI 85a20 tāzelik çaġında. Krş. TMEN III,25-28 (#1045)

çaġa eğir, acorus calamus (Anadolu lehçesi) V 26a30 çaġa = egir köki, VII 156b16 (757,: böyle düzeltilerek okunmalı)

çaġırtma bir çeşit üflemeli çalgı, bir çeşit düdük I 208a18 sāzendegān-ı çaġırtma düdük, VII 52b2 (237), 98a23 (457). Krş. FARMER 21; ÂLÎ/MEVÂİD 76.1

çaġış (zincir şakırtısı için yansılama) I 168a18 çaġış çaġış ederek, V 64b17 zencīrlerin çaġış çaġış sürüyüp. Krş. TS 790 çağıştı; DS 1162 çığış çığış

çaḳal boynu ak lekeli (at) IV 271b31, V 29a26. Krş. TS 798-99

çaḳır şarap (Osmanlı sarayı ağzında; Azerbaycan) I 69b20 (Sultan Murad IV) çaḳır anlarıñ ıṣṭılāḥında bādeye derler idi, II 300a4 (Tebriz; bkz. apar-). Krş. TS 788

çaḳır sadece ḥaḳīr "zavallı, değersiz" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak VIII 210a22 (94) hor ı ḥaḳīr ü çaḳır

çaḳır çakıltaşı (çaḳıl yerine, ḥaṣīr, faḳīr, vb. ile uyaklayabilmek için; krş. çıḳal) X 437a3 (941) ṣafrası ṭaş [u] çaḳır

çaḳḳāl sadece baḳḳāl ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak geçer III 102b33 bir

alay çaḳḳāl ve baḳḳāl, VIII 291b28 baḳḳalāt ve çaḳḳālāt, 294a11 (421) baḳḳāl ve çaḳḳāl

çaḳşır şalvar V 13a17 çaḳşırım çıḳarmadan, VI 34a7, VII 150a9 (725), ve bşk. Krş. TS 793-94; Rd2 237

çaḳşırlı ḳut bacakları tüylü güvercin (Rd2 237'ye göre) I 190b3,24. Krş. TS 804

çaḳu külde pişirilmiş ekmek (Çerkezistan) VII 150a32 (726) çaḳu = beyāż külde pişmiş ekmek

çal- vurmak, çarpmak VI 137a18 bu ḳadar ʿibādu'llāhıñ esāmelerin çalup ḳaṭʿ-ı erzāḳ etdiler. Krş. TS 815-19

çalab, çalap Tanrı (Tatarca, bkz. TATARCA, NOGAYCA; Anadolu lehçesi, bkz. BOLU, GÖRDES, MARAŞ) II 352a9 (Çorum'da bir kadının Allah'a yalvarışı) hey çalap Allāh!, VI 185a6, VII 107b33 (509), 115a3 (545), 131b3 (630; Çingiz Hân'ın sözü) cenāb-ı çalab, X 290a22 (616) çalab-ı bī-çūn. Krş. TS 805-06; ERDAL

çalaş kamış, salaş, kamışlarla yapılmış kulübe II 260a6 (|| saz, ḳamış), III 1089, 172a4 (|| ṣaya, mandıra), 172b27, IV 227a22, 361a1, V 55b26 ḥalaş ve çalaş ve balaş ve palaşdan, VI 46b15 bu ḳadar biñ çuval şaman ve talaş u çalaş ve kömür gönderüp, 60a12, VII 56a14 (251), 87a13 (399) çalaş ve palaş ve malaşdan, 104a27 (490) VIII 215b6 (115) çalaşdan ve malaşdan mebnī, 356a2 (683), 369a14 (734), 375b16 (757), X 5a12 (9) (|| külbe), 393a27 (846) çalaşdan yaʿnī külbe-yi eḥzāndan dükkānlar, 404b11 (869) çalaşdan yaʿnī bāġ külbeleri gibi çalıdan evler. Krş. Rd1 1160 ṣalac, ṣalaş; Rd2 978 salaş (Hung.): booth; market stall; temporary shed {(Macarca) kulübe, küçük çarşı dükkânı; geçici baraka}; TS 3263 salaç; DS 3521 salaç, 3523 salaş; MIKLOSICH 20

çalın- hastalığa yakalanmak, IX 372a28 (809; sam yelinin etkisini anlatırken) yedi adam helāk olunup niçesi daḫi çalındı. Krş. TS 810; DS 1055

çalış- el sıkışmak (?) VII 45a20 (204) iki elçi birbirlerine yaḳın gelüp el ele olup ʿaḳd-i ṣulḥ ola deyü çalışırlar

çalıḳ yaralı (surat) IX 7a24 (14) bir çalıḳ yüzli ve kör gözli ve levendāne sözli ḥerīf. Krş. TS 808

çalma sarık (ağız kelimesi; Tatarca) III 120a20 (ÇITAK), IV 247a9, V 181a28, VII 105a25 (490; TATARCA). Krş. TS 815

çamır çamur (ḫamīr ile uyaklayabilmek için çamur yerine) IV 262a25 (yağmur) türābı ḫamīr çamır ṭıyn-i taḫmīr eder

çamuḳa bir tür hamur tatlısı (Arnavutluk; bkz. ḳomoştovar)

çanḳal iğri, yamık X 302a26 (643) elleri eyle çanḳal ḳalup gitdi (|| 27 elleri egri). Krş. TS 821

çanṭa silâh kını, kılıfı, kabı VII 25a6 (113) çanṭa = silāḥ kīsesi

çapaḳ cennet ("Ermenice") III 85b4 çapaḳ cur = cennet ṣuyı (→ Çapaḳçur).

Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması (halk etimolojisi?); oysa Ermenicede "cennet" anlamına gelen kelime *draxt*'tır.

çapar benekli (köpek veya at) II 308a23 çapar atları, 314b23 bir çapar yorġa, IV 226a6, 280b6, 292a30 (bkz. yorġa), 299a7 (bkz. ceberti), VI 150b4 (443 = TS 822) bir çapar zaġar

çapçaḳ çamçak, bardak VII 185b1 (894). Krş. TS 819

çapul yağma, çapul (Tatarca) III 129b12 (↔ ḳaytavul), 149a15 (|| yorṭum, ↔ ḳaytavul), IV 317b8 (|| çapḳun), VI 5a25 çapula gitmek = sefere gitmek, 10b8, VII 111a29 (526) çapul = aḳın seferi; çapul bıraḳ-: I 85b11, VII 112a26 (532; = ılġar ile git-); çapul civer-: II 263b27, V 42a11,17, 46a32, 60b17, 102b32, 104b2, VI 6b29, 19b5, 115a13, 126a15, VII 103b21 (487), 108a33 (511 = TS 829), 111b32 (530), ve bşk., 147b4-6 (NOGAYCA), VIII 199a31 (47 = TS 830); çapul ḳoy- VII 112b15 (533); çapul(a) segird- II 263a25 (124 = TS 830), 263b17

çar Bkz. car

çār-ḍarb (kelime anlamı: "dört vuruş", yüzündeki bütün kıl ve tüyleri (kaş, kirpik, sakal, bıyık) tıraş eden kişi hakkında kullanılan bir niteleme; krş. cullāḳī) I 150a33, 150b35, II 244a27 ḳaş ve kirpik dökülüp çār-ḍarb muṭarraş ışığa dönüp, 357b14 çār-ḍarb ya'nī bıyıḳ ve ṣaḳal ve ḳaş ve kirpikden müberrā (↔ 18 çār-ebrū, Hacı Bayram hakkındaki hikâyede), III 175a22, VI 44b15, X 113a15 (247). Krş. STEINGASS 385 *čār-ḍarb-zada*

çarik Bkz. carik

çarḳa, çarḫa ordunun bir kısmı; öncü kuvvet, ileri kol III 77a13-16 (↔ḳazan dibi, bu maddeye bkz.), IV 267b24-28 sağ çarḳa; ṣol çarka; orṭa çarḳa; paşanıñ kendi çarḫası. Krş. TS 832-33

çārḳāb, çerḳāb altın sırma işlemeli ipek I 200a11 (613) zerdūz çerḳāb yaṣdıḳlar, II 293a1 bir çift çārḳāb tīrkeş, IV 277b18,31,35, 278a25, 279a30, V 49a19 çārḳāb cevāhir tīrkeş, 50b25, 84b16, VI 25b24, VII 54a18,34 (242-43; KREUTEL çev. 70, 2. bsk. 120 + dipnot) gümiş çevgān ve ḳaṭīfe çerḳāb dökme ṣalvar. Krş. TMEN III,22 (#1043)

çarḳacı öncü kuvvet V 38b10 ileri çarḳacı, IX 262b12,13 (576; ↔ dündār), 302a13 (|| ṭalī'a)

çarna kral (Slavca; < ? Bulgarca *tsarína* "czarina") I 13a26 boġ çarna = Allāh ḳıralı, III 169b1 (bkz. çeşteti), V 144b18, X 35b16 (79; Dubrovnik)

çārsār, çārnāsār (Avusturya imparatoru hakkında kullanılan nitelemeler; Evliya, alay maksadıyla bunları çasar yerine kullanmıştır [örn. VI 117b33'te olduğu gibi; krş. MIKLOSICH 6]; krş. çarna; bkz. çarunaslu) VI 13a13, Nemse çārnāsārı, 15b1 Nemse çārsār inpiraṭorı, 25a4, 61b15, 74b19 pādişāh-ı çārnāsār u inpiraṭorlar arasında, 108b3, 117b31, 143a14, VII 5a30 (20; böyle düzeltilerek okunmalı)

çarunaslu (okunuşu? Belki de çārunāsār okunmalı) büyük imparator ("Bulgarca") VI 38b15 çarunaslu = ulu ḫünkār (→ Çarunaslu [bir köyün adı])

çaşırda- takırdatmak VII 155b18 (Çerkez şamanı) elindeki taḫtecikleri söz başlarında çaşırdadup ve ṣaḳırdadup taḫtecikleri ötdürür. Krş. DS 1085

çaşıt casus IV 263b12 (205), ve bşk. TS 834'te II,126'dan gösterilen veri metinde (II 263b20) yoktur.

çaşdaḳ (? - geminin bir kısmı) VIII 300a21 (447), 329b11 (572) gemileriñ ḳayalıḳları ve çaşdaḳları ve żavraḳları pāre pāre olup... Krş. DS 3752 şaştak: köprü korkuluğu. Belki Far. *ṣaş-ṭāḳ*: a kind of royal tent {bir çeşit hükümdar çadırı} (STEINGASS 745) ile ilgili

çat- birbirine bağlamak VII 8b16 (bkz. ḳıvraḳ). Krş. TS 838

çatal yük hayvanı, yedek hayvan (Tatarca) V 29a23, 60b17 (↔ḳoş ḳol ḳazaḳlanmış at), 63b6 sekiz re's çatal menzil bārgīrleri, VI 59b19, VII 147a32 (711). Krş. TS 834

çatal fitil fitilli tüfeğin fitili II 361b33, III 103a36, VIII 356b28 (686), IX 312a5 (681)

çatal yük ↔ hāviye yük (?) X 441a24 (950). PROKOSCH 59'da: die linke und die rechte Seite der Ladung (eines Kamels) = eine komplette Kamelladung {devenin sağ ve sol tarafına yüklenmiş olan yük, sağlı sollu bir deve yükü} anlamına geldiği kabul edilmiştir

çataş- sadece ṣataş- ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak VI 111b16 (316 = TS 834; bkz. doḳuş-)

çav Bkz. cav

çav- (at) koşarken aniden sallanmak, silkelenmek VII 20b1 (92) at altımda bir kerre çavup ḳıçın serpüp. Krş. TS 843-44

çav çal- ilân etmek, duyurmak IV 350b20; çav çaldır- ilân ettirmek, duyurmak II 350b14 (409 = TS 841, orada düzeltilmesi gerekiyor) ḳapucı başı ḳırḳ ḳapucısıyle Diyārbekir eyāletin getirdim deyü çav çaldırup paşaya girem ẓann edüp, VII 114b31 (544 = TS 841)

çavḳa karga ("Macarca" - kastedilen Macarca *csóka*: küçük karga, cücekarga) VII 16a34-16b2 (74; → Çavḳa)

çavuş-engir çeşnici, yemeklerin tadına bakan görevli (çāşnigīr yerine yakıştırma) IX 312a20 (681: çaşnigirler)

çeber hünerli, becerikli I 44b4 (bkz. şebīr), 184b9, 216b2 Cemşīd-kār-ı çeber-kār, IV 229a1, 20, VII 147b22 (713) ġāyet çeber ü Cemşīd ṣan'at adamları, VIII 229a9 (166) hezār-fen Cemşīd gibi çeber-çen çelebiler, 236b3 (196) cemī'i eṣnāf-ı kārgerān-ı zergerān-ı çeberān mevcūddur, 249a1 (241). Krş. DS 871 cebbar (çeber): becerikli, açıkgöz, cesur

çebu (~ çebi, çelu) saygı ifade eden bir unvan (ağız kelimesi; < çelebi) I 114b5-7,

II 278a36 (BOLU), V146a4 (Boşnak lehçesi) hoco çelu, VI 88a9 (Budin'de konuşulan Boşnak lehçesi) sinko çebi

çehdam kral ("Çekçe") X 34b6 çehdam = kıral. Çeh'den türetme

çek çek köpek havlaması için yansılama VII 70a18 (314) kimi şamşon gibi kimi tāzī ve kimi fino zağar gibi çek çek vek vek urup

çekeleve yan yelken, randa yelkeni, sakolava, açeleve gönderli yelken; yelkenli kayık (LF #838) I 162a11, 162b29 (547#), II 260a2, III 30b2, VIII 269b8 (322#), IX 72b9 (147#: çekelöve, LF'da düzeltilmiştir), X 325b27 (693: çeklöve)

çekman bir çeşit üstlük (Tatarca) II 257a30 kılçıklı kebe çekman, V 51b6 (bkz. kereke), 104b23, VII 71a21 (319; || rokla), 117b1,14 (559,: 560)

çelebi Yunanistan'da zenci köleler için kullanılan bir unvan niteleme (bkz. kovla)

çelipa, çelipay üzerine İncil konan rahle V 106b19 (Yaş) bilā-teşbīh miḥrābları ṭarafında İncīl konacak raḥle mişāl bir çelipa ve teçelpa seh-pāyı var, VI 14a16 (Kosice) çelipay = incīl kitābı konacak bir seh-pā-yı simīn, 77b25 ṣalībe ve çelipa ve aṣnām-ı ḫaşeb, 142a28, VII 114a20 (542), VIII 253a15 (258), 255a34 (267). Krş. Rd1 729 = Rd2 246, MENINSKI 1645

çeltik, çelik sopa, çomak (Malkara) V 99a10. Krş. DS 1127 çeltik (VI), 1123 çelik (XII)

çemender eşek I 157a36, IV 213a8, VI 76a22, VIII 251b12 (252), 266b25 (310) (|| eşek, ḥimār), 285b10 (386), 378a31 (767), IX 283b19 (621), 320a25 (698), 321b3 (700), X 42b3 (95), 158a2 (341), 178b17 (383). Krş. TS 854

çend çend Bkz. heft heft

çendik çintik çintik, kertilmiş IX 61b24 (125) eyle çendik çendik edüp keserler. Krş. DS 1135 çendik (I): Tırtık: Değneği çendik çendik etme

çeñe uç, taraf IV 219b20 (= TS 855) cisriñ bir çeñesinden bir çeñesine varınca. Cf. DS 1135 çeñe: köşe

çenendāz okunaksız (?) IX 99b28 (= P51b13: çenendār; 204: cenendaz) kapusı üzre tārīḫi ġāyet çenendāz olduğından taḥrīr olunmadı. [Belki *çīn-endāz: buruşuk, kırışık A.T.] (Okunması güç yazı için ḫaṭṭ-ı çep deyimi de geçer.)

çentme çentilmiş (bir çeşit mızrak) I 181b9, IV 277a20 çentme mızrakları

çep okunaksız (krş. çenendāz) IX 35b14 (73) ġāyet ḫaṭṭ-ı çep olmak ile taḥrīr olunmadı

çepelāt çok pis (bkz. melāt maddesi) VIII 303b11 (461) cemī'i tecemmülāt-i mehmelāt-i çepelātları. Krş. STEINGASS 388 *çapal*: filthy, nasty, disgusting {çok pis, iğrenç, tiksindirici}

çeri askerler, çeri IV 328b12. Krş. TS 861-63

çermik ılıca (Doğu Anadolu) III 60b30 çermik = ılıca (→ Çermik), 139b36 ("Kürt illerinde"), IX 236a17 (521: "Kürtçe"). Krş. DS 1147; < Erm. *jermuk* (krş.

ACHARIAN IV,125-26 *jer, jerm* maddeleri); DANKOFF/ARM. # 637

çeşde, çeşte bir tür yaylı çalgı I 207b2-5, III 87b22 (|| revża), V 131b30 çeşteci = cögürci. Krş. TS 870

çeşteti âdil, adaletli ("Boşnakça, Sırpça") III 169b1 dād [u] feryād ey çarna Selīm Ḫān ve pumaġa ey çeşteti paşa-yı ġāziyān pumaġa, V 131b29 çeşteti = 'ādil (Sırpça), 135b25, VI 183b13 cümle Kanija ġāzīleri Boşnakca "Amān devletli çeşteti vezīr . . ." . < Sırpça-Hırvatça *cestit*: dürüst, namuslu

çet sınır, kenar II 360a21 ṣandūk karşu çete varup geldi, III 148b23 çet-i erba'ası, IV 223b10,13 hem-çet, 375b16 çet-deş, VI 129b24 bu kal'e Leh ile Orta Macar çetinde (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) hem-muşā bir kal'e imiş, IX, 332b29 (724: çitdaş) çet-deş, X 403a1 (866: çit) Nīl çetince ya'nī Nīl kenārınca. < ? Çagatayca (krş. WB III,1982-83)

çevren sakatat kebabçısı, cağırtlakçı I 170a30-34, V 101a20. Krş. Rd1 735 çevren: a kind of sausage made of chopped liver {kıyılmış veya doğranmış parça ciğerden yapılan bir çeşit sucuk}; MENINSKI 1676 çevren: Hastreau ou morceau de foye enveloppé dans la crespine, que l'on fait rostir {ateşte pişirmek üzere kıyılmış veya doğranmış olarak gömleğe sarılmış karaciğer}

çevriş adî yemeklik yağ (so Rd2 248, çerviş maddesine göre) III 120b5 çevriş yağından mūm yaparlar. Krş. DS 1154 çevriş: yemek suyu; TS 870 çerviş: iç yağı; < Far. *çerbiş*, EREN 379

çevzin- dönmek, dönenmek I 209a1 başına çevzinüp. Krş. TS 915-19

çıbır fıçı (krş. çılır) I 197a10 (|| tekne, kaş'a, ġalya). Krş. DS 893 cıbır (çıbır): küçük tahta fıçı; TIETZE/SL. #28

çıka çığa balığı, kara mersin, bir tür Tuna balığı, acipenser ruthenus I 11b15, V 65b7, VII 97b21 (454); çuka'nın yanbiçimi (< Slavca), Rd2

çıkal çakıltaşı (kumsal ile uyaklayabilmek için çakıl yerine örn. IX 281b12 [616] ḫurda çakıl taşı); krş. çakır IX 275b11 (604) gāh kumsal ve gāh ḫurda seng-i çıkal üzre

çıkı çıkın, bohça II 242a36, 242b1. Krş. TS 892

çılbaḫ çıplak (Doğu Anadolu) IV 231a26

çılır fıçı (Rumeli; krş. çıbır) III 140b7 (Sofya) çılır = bal fıçıları, V 107a27 (Yaş) çılır = fıçı

çın gerçek (Tatarca) V 51b10. Krş. ED 424

çınaḫ pençe (krş. cıynak) VIII 190a27 (10 + dipnot) arslan çınaḫı kadar şoyaları vardır. Krş. DS 1179 çınak: yırtıcı kuş pencesi

çırnık bir tür küçük kayık (krş. poṭ) I 165a sayfa kenarında, 174b11, II 277a36, V 39b5, 50a15, 58a2, 160a33 (tanımlanmıştır), VI 59a25 çırnık kayıklar, 109a32, 147a19, 171a30, VII 95b9 (144) bir gemi degil bir çırnık bile geçemez, 151b21

(733) balık̠ çırnık̠ları, VIII 191a2 (12) çırnık̠ k̠ayık̠lar, 269b13 (322), IX 48a21 (99). Krş. TS 907; TIETZE/SL. 2; EREN 380

çırpı (marangoz, duvarcı, bahçıvan vb. zenaatkârların kullandığı) hiza ipi I 162b20, VIII 324a17 (548; bir bahçe hakkında) şadranc nak̠şı t̠arh̠ olunup şıra şıra çırpı ile hemvār dikilmişlerdir, IX 37a9. Krş. TS 908 çırpı ipi

çıt-a-çıt bütünüyle, baştanbaşa (krş. ? çet) II 301a4, IV 217a30, 238b14, VI 145b24, VIII 281a6 (367; bkz. küpeşte), IX 327a21 (713); bunun yanısıra çıt-a-çat̠ biçimi de kullanılmıştır: IV 282a16; çıt-a-pat VI 178b28

çifte cımbız, pens VII 62b7 (279) mecrūh̠ herīfiñ beynisi yanından bir çifte ile k̠urşumı alup. . . Krş. STEUERWALD 184 çifte: Pinzette (des Goldschmieds) {kuyumcu cımbızı}

çigin omuz II 272a11 (156) çigini k̠alk̠anlı. Krş. TS 911-13

çignek sık geçilen (yol) VI 137(II)a28 yoldan h̠ilāf çignek yol üzre olmadığından, IX 31b22 (64: çekineği [böyle yazılmış!]) 'avām-ı nās çignegi yer olmamağile. Krş. TS 914

çignem bir kez çiğnenecek kadar, bir çiğnemelik IV 405a6 bir çignem şak̠ız, IX 56a27 (114). Krş. TS 882-83

çih̠tilāl sadece ih̠tilāl ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak I 24b6

çilek çilek VI 56b21 (tanımlanmıştır)

çilh̠āne hazine IV 271a27, 31, 274b23, 299b7 (|| bār [u] büngāh, bār-h̠āne), 366b9 çilh̠āne-i nak̠ş-ı nigār-h̠āne-i Çīn hücreler, V 18a21 çilh̠āne h̠azīne, VII 101a11 (473; böyle düzeltilerek okunmalı) h̠azīne-yi h̠āṣṣu'l-h̠āṣ çilh̠ānesinde, X 82a26 (178; || h̠ücre). Krş. ÂLÎ/MEVÂID 210: çille-h̠āne; Rd2 255 çil akçe: new and shiny coin {yeni, parlak akçe}; PAKALIN I,374 çinhane: para koymaya mahsus mahfaza

çim- yüzmek, yıkanmak, çimmek I 143b30 (477 = TS 921, orada düzeltilmesi gerekiyor) deryāya çimerler, II 345b18, III 19a1 cemī'i h̠alk̠ı bu ılıcaya çimüp, 62b1 (Maraş), IV 368b5 neh̠r-i, Diyāleye çimüp, V 24a20, 174a24 çimmek mümkin degildir, VI53a5, 85a6 germāba çimüp, VIII 222b11 (141) germābına çimüp (kimi verilerde yönelme durumuyla [datif] kullanılmış olduğuna dikkat edilmelidir)

çime bir tür balık IX 22b6 (46; Sımav). Krş. DS 1223 çime: balık yavrusu (Kütahya)

çimşir şimşir ağacı II 253a24,33, VIII 325a1 (551). Krş. TS 921

çincih̠ir et- yuvarlamak (ağız kelimesi) II 306a27 ol taşı çincih̠ir ederek; krş. IV 226b35 (Bitlis ağzı) çinçih̠ir = yuvarlanmış

çirgi eyer örtüsü (Tatarca) I 194b17, VI 112b20, VII 108a22 (511) çirgi = tegelti, 125b31 (603) çirgi = tegelti. Krş. TEZCAN/TÜRK 155

çiriş bir çeşit sebze (Doğu Anadolu) II 287b31 (Erzurum) çiriş derler bir güne sebzevāt, 288b2, IV 258b11 (Van). Krş. DS 1235 çiriş: dağ pırasası

çirmen- şalvarın paçalarını sıvamak, çemrenmek, III 148a19 şuyı çirmenüp geçdiler. Krş. DS 1236 çirmenmek: paçaları sıvamak, 1132 çemremek (çemrenmek); TS 855 çemrenmek

çirmene, sirmene dünyadan elini eteğini çekmiş kişi, ("Latince") III 148a16 çirmene, sirmene = dünyāyı terk etmiş (→ Çirmen). < ? Bulgarca *černorizec*: rahip

çit- bağlamak, iliştirmek (Tatarca) VII 113a6 (536) tekerlek tekerlege çitüp. Krş. Rd1 742: to interlace, interweave, combine together {birbirine dolamak, birbirine karıştırmak, birbirine birleştirmek}

çitil- birbirine düğümlemek VI 102a19 birbirlerine çitilmiş, X 289a28 (615: çatılub) t̠ınāb t̠ınāba çitilüp. Krş. TS 927 çitimek: dikmek, iliştirmek; çitinmek; DS 1244 çitimek (çitilemek, ve bşk.)

çitlemik çitlembik IX 44b4 (= P23a31; 91: çitlembik). Krş. DS 1240 çitlembek (çitlemik)

çizi çizgi IV 216a11. Krş. TS 928

çobra çorba (çorba yerine) VI 53b3, VIII 190b26 (12 = TS 942)

çoçk̠a domuz yavrusu I 169b20, VIII 194a8 (26) çoçk̠a = domuz yavrusı (→ Ukrayna'da Çoçk̠a). Krş. DS 1256 çoçka: domuz; ED 400

çoçtura (~ çoçra, çot̠ra) tahtadan şarap matarası 113a3 (|| k̠umk̠uma, cām), 14 elinde çoçtura şarābıyle, 114a29 çoçra, V 182a27 çot̠ra (tanımı), VII 25a34 elinde mezesiyle belinde bir çot̠ra şarābıyle. Krş. Rd2 260 çotra (İtalyanca): flat wooden bottle {tahtadan yapılmış yassı matara}; bugünkü İtalyanca *ciotola*: şarap tası

çolpa beceriksiz V 6a35 (7 = TS 940'da çoluk çolpa için verilmiş olan anlamın düzeltilmesi gerekiyor) her Etrāk çoluk̠ çolpa bir güne āheng-i nā-sezā ederdi. Krş. DS 1262 çolapa (çolpa, ve bşk.): beceriksiz, eli işe yakışmayan

çoluk̠ sadece çoban "çoban" ve çolpa (buna bkz.) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, (ayrıca krş. kürgülan ve kürdelan) III 171b35 (Çatalca zenaatkârlarının çoğu ayakkabıcıdır) zīrā çoban ve çoluk̠ ve h̠odaman (?) yuluk̠ kānıdır. Krş. Türkmence çoluk̠: çoban yamağı, bkz. TEZCAN 303

çomar çoban köpeği (Anadolu lehçesi) II 278b3 (BOLU), 353b12, IV 252b31 (VAN), 282a20 çomar köpek gibi k̠udurup, 282b15 çomar cengi = köpek cengi, IX 28a10 (57; GÖRDES)

çorlı hasta I 100b28, II 350a23 (407 = TS 943, orada düzeltilmesi gerekiyor) niçe yüz h̠aste çorlıları bu şehre gönderüp ifāk̠at bulduk̠larından Çorum nāmıyle müsemmā, V 23a7, VI 175b19. Krş. DS 1272, Rd2 260 çorlu (provincial):

diseased, ill {(taşra. k. k.) hastalığa yakalanmış, hastalıklı }

çoṭra Bkz. çoçtura

çoyiḳ adam (Sırpça-Hırvatça) V 116a10 (SIRPÇA), 132a3 (BOŞNAKÇA), 143a28 Yunaḳ ve fetā çoyiḳ refīḳleri. Krş. SKOK I,336 *čovjek: čoik* (18. yy.)

çög- sıçramak, sekmek, (birisinin) tepesine inmek IV 284b3 diyār-ı Āzerbāycāna çögüp elleri vilāyetleri nehb ü ġāret olunur; çögür- sıçratmak, seğirtmek (at) IV 221b16 dolu dizgin ḳayadan ḳayaya atını çögürderek, 265a34 üzerimize at çögürüp, 266a29, 268a1, X 54a26 (120: çökerir) anları ḳatl etmege çögürür. Krş. DS 1279 çöğmek (alçalmak, aşağı inmek, birdenbire fırlamak; atlayıp zıplamak, ve bşk.); TS 943 çögdürmek: ileri doğru fışkırtmak

çögür bir müzik âleti (bkz. çeşde) I 207a32-34, V 12b32, VI 89b4 çögür şā'irleri, VII 52a34 (236), VIII 383a2 (783) çögür şā'irleri. Krş. TS 944

çökürme ? (kaplama, kakma) VI 94b27 ṣāfī altun çökürme zer-nişānlı baḳır ṭās içine ḳaplama altun ḳaḳılmış, IX 342b12 (746) bu bāb-ı şerīfiñ yüzi ṣāfī ḳalemkārī çökürme munaḳḳaş ḳapudur

çömçe kepçe I 212b31 (660 = TS 951), II 226a34-35

çöngel- yaşlanmış (ağız kelimesi) I 67b22, II 327b32, III 62a35 (MARAŞ), VIII 280b6 (365) müsin Zāl-i zemān çöngelmiş ḳocalar. Krş. TS 952-53

çöpçini bir tür şifalı ot, Smilax china (< Far. *çūb-i çīnī*) VI 160a21 (bir şifalı otlar listesinde), VIII 324a10 (547). Krş. Rd2 261

çöpik ? çayır, çimenlik (?) (Tatarca) VII 107b27-29 (509)

çöpürdük pis (?) VII 149b29 (724; Çerkezce) şaḳşaġan ḳuşı lisānı gibi bir çöpürdük zebān. Krş. DS 1291 çöpürdük: pis

çördek kandilisa, gemilerde seren halatı I 164b33 (bkz. dülek). Krş. Rd2 261; DS 1291 çördek (III)

çörten (pınar suyunun içinden aktığı veya dama düşen yağışın içinden aşağı aktığı) oluk V 6a7 at meydānında çingane çergelerinde "ḫaberle çörteni" deyerek çinganelere mihmān oldılar. Krş. DS 1293; < Erm. *jordan* (krş. ACHARIAN IV,134-36 *jur* "su" maddesi); DANKOFF/ARM. # 645

çözül- geri çekilmek, bir tarafa yönelmek IV 270a8 niçesi ḳılıçdan ḫalāş olup ḳal'eye çözüldi. Krş. Rd2 261 çözül- (slang): to run away; (military) to withdraw from contact with the enemy, to disengage one's troops {(argo) kaçmak; (askerlikte) düşmanla karşılaşmamak için çekilmek, düşman güçlerinden uzaklaşmak}

çubuḳ madeni paranın yazı veya tura yüzü (?) V 150a17, 150b1

çuçurya bir tür balık, çuçur (bugünkü Türkçede çırçır da denir) I 174a30

çul dutmaz, çul ṭutmaz sadece bal-yemez (bir tür top) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır; II 261a6, VI 111a9, VIII 271a29 (bkz. keşkek yemez), 290b18 (407). Bugünkü Türkçede ise bu deyim "bütün kazandığını harcayan, müsrif haylaz" anlamınadır

çullāḳī Bkz. cullāḳī

çunḳor saz, kamış (İtalyanca *giunco*) VIII 267a14 (311) çunḳor = ḳova dikeni şazlığı biter (→ Portoçunḳor [= Navarino])

çura Bkz. şura

çüm çüm çürüd- (at) gemini çiğnemek, IV 221b17 atınıñ yüzine gözine baḳdım, ne gözinde nūr var ne ṣolur ve ne durur, hemān raḳṣ edüp çüm çüm çürüdür. Krş. ? Çum-çum Sulṭān ~ Çum-ceme'd-dīn, ahçıların pîri: I 171a21 (ve sayfa kenarında), IX 161a29 (350)

D

dābir defterdar, baş muhasebeci (Func) X 397b7 (854) dābir = defterdār, 398a16 (856), 413b10 (891)

daġī dağlı, dağ adamı, isyan edip dağa çıkmış, isyancı (dağ kelimesinden, ṭāġī "asî" örneğine göre bāġī "serkeş, âsî", yağı "düşman" ve bşk. kelimelerle uyaklayabilmek için uydurulmuş, üfürmece kelime) II 258a33 (bkz. yağı), 35, 258b10 (↔ sāḥil-i baḥrī), 284a7, 329b14 daġī ve ṭaşī ve bāġī ve rāġī yaḳın u ıraġī 'asker, 343a29 esed-i daġī (= 26 esed-i kūhī, 30 arslan-ı 'āṣī), IV 278b34, 279b33, X 75a4 (162: yanlış okunmuştur) gürg-i daġī ile güsfend-i bāġī bir birine gec-nigāḥa ḳādir degiller idi, Q339a8 (959) daġī ve ṭaşī ve rāġī ve bāġī ve ḳarībī ve ıraġī eli ḥarbeli zāġī benī-ādem

daġlaġı dağlama demiri, kızdırılarak dağ vurulan demir II 303a3 (İran'da yapılan işkence hakkında) cümle vücūdın daġlaġılar ile daġlar, VI 23b2 at daġlaġılarıyle vücūdın daġladılar. Krş. TS 966-67

daḳ kadar, dek, değin (= dek) IV 266b22 Vana daḳ; ṣabāḥa daḳ, ve bşk. (sadece -a'dan sonra). TS 1059'da Evliya'dan gösterilen veri için gösterilen yerde bulunamıyor.

dal çıplak, açıkta, orta yerde, ortaya çıkarılmış, (penis; dal ḳılıç "kınından sıyrılmış kılıç" deyiminin kalıbına göre) dal kīr: I 115b13, VI 109a4 (bkz. şallaḳ), X 420a24 (905); dal yaraḳ: VII 75a25, IX 249b26 (bkz. ḫurde), X 265b21 (565); dal ẕeker: X 421b19 (908). Krş. Rd2 270 dalyarak: (vulgar) stark naked; (archaic) with drawn weapon {(kaba konuşmada) çırılçıplak, anadan doğma; (eskicil) silâh elde, silâhını çekmiş halde}

dala- (~ ḍ-, ṭ-) ısırmak, dalamak (köpek) I 212b26 köpek ḍalamaz, 27 ṭala-, VII

70a19 (314) ḫırlayup dalaşup ceng edüp gūyā dalaşırken mecrūḥ olup, IX 38b14 (79) ḳuduz it gibi dalamadadır, X 355b20 (762) ġāyet ʿaḳūr ḳavımdır . . . ehālī-yi ḳurāyı dāʾimā dalarlar. Krş. TS 980-81

dalat- yaralatmak, dalatmak (mahmuzla atın yanlarını) V 185a13 atıñ iki cānibin üzengiye daladup ḳızıl ḳanlara atı müstaġraḳ edüp

dalda siper, kuytuluk, sığınılacak yer II 231a1 (34 = TS 1248, orada düzeltilmesi gerekiyor) adam bir ḳaya daldasına pinhān olmasa rüzgār-ı zor-kār adamı doğancı pefteresi gibi hevāya atar, IX 260b12 (572), 226a29 (480: daire [böyle yazılmış!]). Krş. TS 983

daldalan- siper almak II 265b33 (132 = TS 1248, orada düzeltilmesi gerekiyor)

dalı köprücük kemiği II 303a9 arḳasında küreklerin ve ḳaburḳa ve dalısın ve eğegilerin çıḳarup. Krş. Rd2 269 dalı = dal: (provincial) back, shoulder {(taşra. k. k.) sırt, omuz}

dalyan bir çeşit büyük eski zaman tüfeği I 162a22, 164b32 dalyan Cezāyir tüfengli, 165a10 ḳırḳ ellişer dirhem Nova ve Çabele ve Ṭaşlıca ve Cezāyiriñ dalyan tüfengleri, II 329b2, III 32b21, V 37a24, 61a3, VI 77a24 dalyan boylı uzun tüfengler, 101b12 yedişer sekizer ḳarış dalyan tüfengleri, 105b16, 113a16 dalyan ḳarabine çarḫlı boylı tüfengler, 144b16 (Hersek'te Taşlıca) dalyan boylı muṣannaʿ tüfengleri, 154a25 onar ḳarış dalyan tüfeng, 162b31 ḳırḳar ve ellişer dirhem armud başlı dalyan Cezāyir tüfengi, 188a3, VII 54b31 (246) VIII 191a19 (13) dalyan tüfengler, 329b23 (571), X 188b6,7 (402). Krş. Rd2 270: variant of İtalyan {İtalyan'ın bir yanbiçimi}

dalyan dalyan, deniz kıyısında etrafı çevrilmiş balık avlama alanı (LF #729) I 139a31 ve dev. (464#), 174a22-32, III 120b7 ve dev. (339-40#), V 65b13 ve dev. (222-24#), VIII 351b11 (666#), IX 67a29 (136#)

dam ahır, hayvan damı VI 188a25 deve damları gibi uzun . . . odalar. Krş. TS 983, DS 1348

damızlıḳ iyi döl alınacak yaratık, damızlık II 346b33 ol ḫātūnlar dīn [ü] īmān damızlığıdır. Krş. TS 984-85

damzır- damlatmak V 21a6. Krş. TS 988-89

damzırma sütlü bir yemek III 142b1

dañ dañ yüksek ses için yansılama VII 67a3 (300) sözini dañ dañ söyler bir bedḳaba āvāzlıdır

dandin oynama, raks I 114b15 "Aḥmed Dede, saña bir boynuz vereyim, baña bir dandin eyle" deseñ hemān ḳıyāma gelüp şaġ eliniñ parmaḳların silkdikce de leylek ḳuşı ṣadāsı gibi parmaḳları ṣadā verüp eyle raḳṣ [u] reftār eder kim gūyā raḳḳāṣ-ı Zühredir. Krş. TS 994

dāne-dār iri taneli, iri pütürlü. Şu nesneler hakkında niteleme olarak kullanılmıştır: deri IV 224b35, 233b17; inci I 186b7, IV 235b10; buğday III 79b6, IV 234a11, V 95b34; pirinç I 165b6, II 283b6 (bkz. pişegen), VIII 350b28 (662), X 239b19 (511); üzüm VI 14b8; nar III 57a1, IV 307a36, VIII 222b5 (140); nohut IX 18b21 (37); fasulye IV 295a20; ürün IX 111a22 (229) bāġ ve bāġce olmaz ammā ḳoyun ve ṣıġır ve ekin ġāyet dāne-dār olur

ḍanışıḳ (~ danışıḫ) anlatma, söylenecek söz; fikir danışma (Azerbaycan) II 292a27 (İranlı casus) endek ḥālime merḥamet et-gilen, bir danışığım vardır deyem, 303a22 (Tebriz valisi) yaḫşı danışıḳ edersen, IV 290b35 danışığıma gūşıñı mengūş ṭut-gilen, 291a17 (|| müşāvere), 291b18 yaḫşı danışıḫ etdi, 292a35, 293a9,18, 299a6, 302b18, 303a9 danışıḳ etdigi kimi. Krş. TS 995-99

dankiyo (~ ḍankiyo) gayda, tulum (LF #726; FARMER, 21) I 162a20 dankiyo ṭulum sāzları, 203b21 dankiyo düdügi, 208a22 (642#; Trabzon Lazlarınca icat edilmiş!), II 329b10 dankiyo boruları, V 29b21,34, 30a13, 41b17, 49a16, 58a18, 62a25 dankiyo nāḳūsları, 63a16, 64b20,22, 65a3 ḍankiyo, VI 106a8, 112b9, VII 52b2 (236), VIII 291b11 (411)

dānḳ (< Arapça *dānıḳ*, bir dirhemin altıda biri) IV 324b33, VI 85b1, 79a14 danḳ u tanḳ, VII 111a22 (526) bir danḳ ṭuz, VIII 210b9 (95)

danu danu mamaluḳ (Çerkezce bir dua veya bir şarkıdan bir kısım) VII 150b15 (728), 154b22 (748) 157b26 (KABARTAYCA)

dañlama bām ? (tokmak) I 185b27 (tokmaklar listesinde)

dapḳır Bkz. ṭapḳır

dār-ı şed(d) misafirhane (Mısır) X 280b15,25 (596), 297b29 (633), 300a27 (639) dār-ı şed bu diyārda emīn ve mültezim sākin olup müsāfir-ḫāne olan yere derler, ḳurā ḫalḳı maḥṣūlātlerinden ifrāż edüp bu dār-ı şedde verirler, āyende vü revende mihmān olup tenāvül ederler, 304b4 (647), 338a15 (720) dār-ı şed = köy ṣāḥibi sākin olur müsāfir-ḫāne, 363a5 (781) dār-ı şeddi ḫarāb olmağile şeyḫü'l-beled beytinde mihmān olduḳ. Krş. SHAW 148

darabans aġası Romanya'da bir memur V 108b4 (Boğdan) darabans aġası = yeñiçeri aġası, VII 102b15 (480; Eflak) darabans aġası = yeñiçeri aġası. Krş. DICȚIONAR 172: *dorobanț*, yanbiçimi: *dărăban*

dārāyī bir çeşit ipekli kumaş I 200b28 (615; HAMMER çev. I, kısım II,222 watered silk [moiré]{hareli ipek kumaş}), III 66a36, IV 277b16, V 168a27, IX 251b25 (554)

ḍarb mahalle, semt (derb yerine, bu maddeye bkz.) IX 45a19 (93: sınırı [böyle yazılmış!]) kefere ḍarbı

darcıḳ-, darcıḫ- küsmek, gücenmek, darılmak (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 300a5 (Tebriz) darcıḫmışam = darıldım, III 62a25 (MARAŞ), IV 221b24 (Bitlis), 291a18; (hacet görmek için) sıkışmak ābdestleri darcıġan ṭaşra çıḳup IV 224a16. Krş. darsık- : TS 1013, DS 1372

dargıl, darḳıl siyah-beyaz lekeli (kuş, hayvan rengi) I 146b9 ṣarı ve ḳırmızı ve dargıl ve gūnāgūn alaca ṣığırlar, 190b23 (güvercin) darḳıl ala

darşīn tarçın (darçın yerine) VII 69b11 (306: darçın)

dartdır- çektirmek I 130b9 dīvlere ve ġūllara İskender dağları dartdırup Ḳaradeñiz boğazın açdırırdı

dartı, ṭarṭı kemer tokası (Tatarca?) VI 112b20 dartı, 126a5 ṭarṭıla-

dayı pehlivan, reis I 50b16 yüzbaşı dayıları, 127a12 resen-bāz keştī-bān dayılar, 164a30-33 mellāḥān-ı keştibān dayılar ile . . . ba'żı dayılar silisre düdükleri çalaraḳ (bkz. LF, s. 547), II 264b24 (bkz. LF, s. 55), IV 247b11 (Segban ve Sarıca) eşbehce olan dayılar, VIII 280b16 (365) keştibān dayıları, 262b20 (294) ḫocalar ve dayılar, IX 30b21 (62: ve iyi [böyle yazılmış!]) şecī' ve şehbāz dayı yigitleri vardır, 126a29(TS 244) (267) dayı yigitler, X 65b25 (44; bir yeniçeri rütbesi; bkz. fitirnev). Krş. DS 1388 dayı: cesur, babayiğit

de, di hey! I 70a5, 70b4. Krş. TS 1139

debbe yağ testisi I 194b20-21, II 352a29 yağ debbeleri. Krş. TS 1033

debde, cığ (debdevi ve cığcığa kelimelerinden çıkarılmış [geri türetmece] biçimler, bu kelimelere bkz.) X 202b1 (429: yanlış okunmuştur; Fenāyī dervişleri) pāleheng ve debde ve cığ ve 'ummān-ı kerāme . . .

debdevi (ve benzer biçimler) ziller, kuş tüyleri, veya başka süsler (krş. cığcığa, ḳantura, zil [ü] bem; debde maddesine de bkz.) I 178a6 deve ardaları ve zīlleri ve dehdevileri, III 28a2,9 debdevi ve dehdehi, 175a26 dehdehi ve rahrevi, V 82a3 tellerine debdevi ve dehdehi, VI 44b16 debdevi ve dehdehi, VII 54b28 bellerinde debdevi ve dehdehi

debe kasığı yarılmış, fıtık olmuş III 103b27 debe olunca feryād etdim; devletli maddesine de bkz. Krş. TS 1033

debelek (deblek?), deplek dümbelek, deblek (bkz. maḳrafa) I 157a18,22, 208b66-9, IX 313b25 (685: deblik), X 168a4 (362). Krş. TS 1092-93

debelen- can verirken kollar ve bacaklar sarsılmak III 103b25 na'ş-ı Ḥüseyn Ağa meydānda çabalayaraḳ debelenerek ḳaldı. Krş. TS 1089-90

defke, devke Slav kızı (Tatarca) V 52a34, VI 19b5, VII 115a4, 133b13 (TATARCA), VIII 196a17,32 (34-35) < Rusça *devka*: kız, orospu

degil kim ... şöyle dursun; ...mayı bir tarafa bırak I 188b5 ḫarcı ḥāṣılı berāber gelmez degil kim fāyide ola. Krş. TS 1038 değil ki

degiş doḳuş değiş tokuş II 257b21, X 414a28 (892); degiş et- değiş tokuş etmek X 430a14 (926). Krş. TS 1044 değiş eylemek

degmede güçbelâ, güçlükle V 33b19 bu ḫastelikden ḫalāṣ oldı ammā benim marażımdan degmede ki şifā bula. Krş. TS 1047 değmede

değşir- devşirmek, katlamak (çadırı) VI 138a28 ḫaymeleri ḳat ḳat değşiremeyüp,

VIII 307a26 (476: devşir-); başka yerlerde devşir-, örn. VI 148b22. Krş. TS 1117-20 devşürmek, ve bşk.

deh düş- farkında olmak, muttali olmak, bir şey hakkında bilgi edinmiş olmak (Evliya'nın alıntıladığı bir tarih beytinde) VIII 366a33 (724). Krş. TS 1057

dehdehi Bkz. debdevi

delem ? (arı ve sinek hakkında kullanılan bir niteleme) V 34b13,14 delem arısı, delem sinek

delibalı bir çeşit top V 115a20

delice delice otu, buğdaygillerden bir bitki II 291a1 balı ve nānı delicelidir. Krş. TS 1069

delice ḳuş delice doğan VII 133b9 (Tatarca bükterek için verilmiş olan karşılık.) Krş. TS 1066-67 delice doğan

deli sersem bir çeşit top VIII 290b18 (407)

demevānī bir çeşit mermer (Demavend'den çıkarılan mermer mi?) VI 94b4 (|| yeşm, ḥareḳānī, yereḳānī, mermer, somāḳī, fağfūrī, seng-i feraḥ)

demir ḳazıḳ Kutupyıldızı, Demirkazık X Q339a17 (959) ḳuṭb-ı şimālī ya'nī demir ḳazıḳ yıldızı. Krş. TS 1077

demir ḳoparan Trabzonlu kayıkçılara özgü bir tür ceket II 252a22. Krş. DS 1418 demirkoparan: mavi çuhadan yapılan işlemeli ceket, yelek

deñlü kadar, miktarda I 53a28 (189 = TS 1086), VIII 351a23 (664) zerre deñlü

depeyle- (depele- yerine, Azerbaycan) IV 299b29

demkeş bir tür güvercin I 190b22

depingi eyerin altına serilen keçe V 52a18. Krş. TS 1091

depter defter (Tatarca) V 52a32

derb, dereb sokak, dar yol (Mısır; ḍarb maddesine de bkz.) X 88a23 (189; || 'atfe), 105a8 (229)

derder papaz IV 380a18 (İmadiye; || bıṭrīḳ, ḳıssīs). < Erm. *tērtēr* (ACHARIAN IV,401-03 *tēr* maddesi)

derdes Rumeli eyaleti tahrir defteri (< der-dest: elde) III 138a15, 138b21

dereb Bkz. derb

deri toplantı, toplantı yeri II 367b5 çār-sū-yı bāzārda ve deri ve dernekde ve cem'iyyet-i sūrda, VIII 228a10 (162; Selânik yahudileri) derilerinin ḳapularından içeri degme adamlar geçemez. Krş. TS 1102

derīce genellikle daḳīḳa "dakika" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, derece'nin bir yanbiçimi: I 26a2 ḳal'eniñ fetḥini sā'at ve derīce ve daḳīḳasıyle vaḳıt ta'yīn eyleyüp, 30b2 vaḳt ü sā'ati ve derīcesiyle, VI 127a8, 168a22, VIII 237a13 (198: derece), 365a7 (719), X 122b25 (268) her derīce ve

daḳīḳada ʿaḳlım başımda degil idi

deril- toplanmak, bir araya getirilmek IX 303b2 (662: dirilir; Şühedā Ṭarlası) maḥṣūlı duʿā ḫirmeninde derilir. Krş. TS 1102-04

derim bir çeşit çadır III 62b5 (MARAŞ), IV 217a15 ḳara derim ḫayme ve ḫargāhları, 221a24 derim oba, VI 23b22, VII 106b2 (501 = TS 2905), 175a33 (844), 176a19 (849) derim evleri, X 398b16 (857: dirim) ḳara çadır ve iḥrām-ı derim, 24 derim çadırları. Krş. TS 1105-06

derinti başıbozuk, derinti IV 270a8 (228) derinti ʿulūfesiz ʿasker, V 73a27, VI 123b20 (358 = TS 1107, orada düzeltilmesi gerekiyor) böyle bir cemapur ḳavmı gibi derinti ʿaskeri

derle- terle- VIII 227a26 (160). Krş. TS 1109

dernek toplantı (bkz. deri) Van dernegi IV 223a35, 260a4, 261a14, 262a2 (= cemʿiyet-i Van IV 261b33), V 145a16, VI 81b15 (|| güft ü gū yeri). Krş. TS 1113-14

derpet- kımıldatmak, depretmek (Azerbaycan) IV 299a19 el derpetmeyesiz

dersan cennetin kapısı ("İbrânîce" – krş. ḳırcelabḳa ve bşk.) X 6b27-28 (13) dersan = cennet ḳapusı (→ Dersan) Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

derveze mahalle, semt (Azerbaycan) II 299b9 sayfa kenarında (Tebriz) derveze = maḥalle. Krş. STEINGASS 514 darwāza: a square, market-place, or exchange . . . {meydan, pazar yeri veya mal değişim yeri . . .}

deryā eriştesi bir tür deniz bitkisi (?) VII 117b31 (562; Kırım'da Ḳocamaḳ) cümle evleriniñ dīvārları ṭopraḳ kerpicidir ve iki kerpiç mābeynleri deryā eriştesi ve çürük ṣamandır ammā ne pek metīn dīvārları olur

des pul tek kollu adam ("Moğolca") IV 313b17 des pul = çolaḳ adam (→ Dest-pul). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

devdāh-ḫāne (~ devdeh-ḫāne) yün eğiricinin işyeri IV 251a17, IX 70b24 (143: divanhaneler) devdeh-ḫáneler; < Arapça *dawdāh*: tahterevalli

deve ḫāmı deve derisi (?) I 194b15 (eyer tahtaları) deve ḫāmıyla şarılmış, 21 (yağ tulumları) deve ḫāmından yağ-dānlar, 203a36 (dümbelekler) naḳaranıñ yüzlerine deve ḫāmı çeküp zil ü bemin bulmaḳdır. Krş. TEZCAN 338

devke Bkz. defke

devletli kasığı yarılmış, fıtık olmuş (Mısır, örtmeceli kullanım; kelime anlamı: devletli, bahtlı) X 239b23-25 (511) devletli = debe

devlet şınaş- baht yarıştırmak, şans denemek I 99b3 (Yavuz Selim, Şah İsmail'e yazdığı mektupta) vaḳtiñe ḥāżır ol, seniñle Çıldır ṣaḥrāsında devlet şınaşalım, yā taḫt ola yā baḫt, II 339a29 (Bayezid II ve Selim I) baba ve oğul birbiriyle devlet şınaşup, VIII 198b22 (45). Krş. TS 3434

devlingeç avcı bir kuş II 227b35, 362b6, III 53b22, IV 251a13, V 81b1, VII 158a18

(765), VIII 357b32 (690). Krş. TS 1124-25

deyenek değnek I 186a9, IV 272a1, ve bşk. Krş. TS 1037

deylem zindan ("Arapça") IV 317a4 deylem = zindān (→ Deylem), X 73b23-24 (160; MISIR)

deyr kilise ("Kürtçe") IV 383a19 deyr = kilise (→ Deyrebun ~ Derbun), V 3a10 deyr = kenīse-yi Muğān (→ Deyreşu). < Arapça *dayr*: manastır; fakat Evliya kelimeyi sürekli olarak "kilise" anlamıyla kullanır

dezgāh tezgâh (< Far. *dastgāh*) III 95a28, VIII 288a30 (bkz. alacıḳ)

dınma- tınmamak, bir şey dememek, ses çıkarmamak II 305b34 ḥażret-i ʿÖmeri sevmezler ammā Ebū Bekr ü ʿOṣmāna ol ḳadar dınmazlar. Krş. TS 1132-34

dıḳ- (madenî bir şeyi insan vucüduna) saplamak, tıkmak, sokmak IV 269a4 bir ḳurşum doḳunsa zırhuñ ḫalḳaların adamıñ vücūdına dıḳup, VI 96b13; bunun yanısıra VII 157b11 (762)?. Krş. DS 1457

dıransa sadece Fıransa ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak geçer VIII 298b1 (438)

dızıḳ (bkz. ṭız, dizge): dızıḳları ḳopdı "Ödleri koptu; çok korktular" (kelime anlamı: "kıçları koptu") IV 270a33. Krş. DS 1475 dızdıḫ (dızdık, dızık, dızzık): kıç, makat

dızman koskoca I 157b2 (? – medrese talebelerinin bakıcıları, bkz. martı), VII 181b26 (kocaman bir köpeği anlatırken) d[ız]man ḳaplan ḳadar. Krş. TS 1139; MENINSKI 1073 dizman: grosser, baumstarcker Mann {iriyarı, çamyarması gibi adam}

di Bkz. de

dib dip, en alçak, en uzak (bu anlamlar Rd1 932'ye göre): Dib Firengistān Batı Avrupa VIII 362a16 (707), ve bşk.

dib alayı ordunun ana kuvvetleri, savaş sırasında merkezde yer alan birlikler III 77a16 (bkz. ḳazan dibi), VII 20a4 (90) ammā vezīr-i aʿẓam henüz Raba ṣuyın geçmeyüp daḫi dib alayı ile ḳarşu ṭarafda dururdı. Krş. TS 1165

dibelik bütünüyle, büsbütün VII 116b33 (556) ḫān ḥażretleri muḳaddemā āteş-pāre olmuşken dibelik āteş-i maḥż olup, 151b3 (732), VIII 245a32 (228), 284a6 (380 = TS 1140)

didik eyer örtüsü (krş. dikdik) II 370b1. Krş. TS 1141

didḳo şeytan ("Ukraynaca") IV 395a21, V 49b5,7 (UKRAYNACA)

dignendir- (atı) dinlendirmek (Batı Anadolu ağız kelimesi; bunun yanısıra örn. V 54a14 ve VI 157a17'de at diñlendir- biçiminde de kullanılmış olduğuna dikkat edilmelidir) III 99b22 (Lefke ile Söğüt arasında) at dignendirüp. Krş. DS 1483 diglenmek (dignenmek, ve bşk.)

digren dirgen, harmanda sapları yaymaya yarayan çatal biçiminde tarım âleti I

159a5 (bkz. kerepe). Krş. TS 1142; TIETZE/GR. #66

diha diha işte orda, deha, ahacık orda (? - Azerbaycan). IV 302b29 Krş. DS 1328 diha (dahacık maddesi)

dikdik eyer örtüsü (krş. didik) I 200a12, III 28b18 (bkz. ṭuṭmir), IV 277b13, V 64b4, VII 54b24 (245), IX 251b26 (554), 311b4 (680). Krş. KUNT 91, #296 (böyle düzeltilerek okunmalı); MENINSKI 2105

dikdik çömlek (dīg yerine) I 159a36 bir dikdikde buğday ḳaynadup, VII 22a4 (99) dikdik içinde gūyā bulġur ḳaynar gibi

dikke seki, sedir (< Ar. bkz. WEHR 288) VIII 369b31 (737)

dil kendisinden bilgi alınan savaş tutsağı VII 3b8 (12 = TS 1146), ve bşk.

dilli bir tür düdük, dilli düdük I 208a16 sāzendegān-ı dilli düdük, VII 98a23 (457). Krş. FARMER 21-22

dilvaḳt şimdi (kuzey Irak) IV 383a23. Arapça ağız kelimesi < *hāḏā'l-waḳt*

dimyaṭ güç, kuvvet ("Süryanice") X 344b15 (736) dimyaṭ = ḳuvvet ve ḳudret (→ Dimyat). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

dinar gümüş Dubrovnik sikkesi (bkz. ḫonta) VI 153a31-33

dinç dinlenmiş, dinç III 100a26 (↔ yorġun argın), 177a20 dinç bārgirler alup, IV 305b2, IX 374b22 (814) dinç-a-dinç ḫırsızlar (↔ yorġun ve arġun bī-tāb u bī-mecāl ḫuccāc), 379a3 (823) dinç-a-dinç develer, X 206b19 (438; bkz. neşşāl). Krş. TS 1160

ding bir çeşit değirmen II 283a34 ṭaba-ḫāne içinde degirmanlar dingi ile debbāġlar mazıları dögüp, III 131a9,12, IX 77b10 (157), X 334a26 (710) pirinç dingi, 335a2 (712). Krş. DS 1507-08 dink; < Far. *ding*: a wooden instrument with iron teeth, used in separating rice from the chaff; a machine for making powder; an oil-press {pirincin kabuğunu ayırmaya yarayan, tahtadan yapılmış, demir dişleri olan bir araç; bir öğütme aracı; yağ cenderesi} (STEINGASS 538)

dingef bir çeşit def (?) I 208b8 dāyire gibi küçük dingef

diñgil ḳıran bir çeşit top VIII 290b18 (407)

dipi tipi, kar fırtınası II 353b1 (418 = TS 1166; || boran, ṭūfān)

dirgir- yaşatmak V 71b20 gerek öldür ve gerek dirgir. Krş. TS 1168-70

dite çocuk (? - Güney Slavca) IX 380b10 (826; bkz. ḳala)

divāl kayış, sırım, üzengi kayışı (< Far. *duvāl*) III 175a18 her şırımı nīm divāl ḳadar şarḫaları var, IV 228b17, 342b3 üzengi divālı. Krş. DS 1526 divel: üzengi kayışı

divne ? (at hakkında bir niteleme) II 333a21 ṭapan (?) divne at, IV 266a15,29 maḥmūdī divne at, 268a13, V 51b24

divse, girse ? (biz, ḳunduracı bizi) I 184a17 (|| maḳḳāb, burġu)

diyaḳ okumuş, mürekkep yalamış (Macaristan) VI 7a7 diyaḳ = keferenin̄ oḳumış yazmışları. Krş. MENINSKI 2207 diyaḳ: (ex Graeco) diaconus, baccalaureus {(Yun.dan) okumuş}; < Macarca *diák*: okumuş insan

diyer-gūn hüzünlü, mahzun (< Far. *diger-gūn*) II 265a14, 265b20, 329b5, 352a26, III 30a28 (|| perīşān), 140a25-26, IV 187b32 (sayfa kenarında), 193a22, 270a14, VI 124a4, 124b26-28, 137a12, X 207b7 (439)

diyo ? (bkz. maḳri)

diz çöken Safevî askerî birlikleri için kullanılmış olan takma ad; bkz. Azerbaycan Türkçesi)

dizge dize kadar inen şalvar, iç donu VII 62a26 (278) bir dizge bağı gibi bir ṭaşma ḳayış; (ṭor maddesine de bkz.) Krş. TS 1193

dizgin aşırı doludizgin, dörtnala III 100a29

dobra iyi (Sırpça-Hırvatça) III 109b6 dobra = eyi ("Yunanca" → Dobruca)

dobrin iyi (dobra'dan türetilmiş) VII 95a8 (441) dobrin ova = eyi ova ("Latince" → Dobrinova)

dobrina güzel (dobra'ya dayanıyor) VI 139b25 dobrina = güzel orta köy (→ Dobrina), dona dobrina = güzel ḳıral ḳarısı (→ Dona Dobrina)

doġrut- doğrultmak VII 35b3 (161) Egri ḳal'esine şarılup doġrutmaḳ istedikde

doj Bkz. jodoj

dol köy (kastedilen Sırpça-Hırvatça *dol*: vadi; bkz. zob)

doḳuş- birbirine çarpmak, tokuşmak VI 111b16 (316 = TS 1199, orada düzeltilmesi gerekiyor) bu kāfirlere şataşdıḳ ve çataşdıḳ ve bir ḳaç baş doḳuşduḳ

dolama bir çeşit kaftan; sarık (krş. domana) I 191b31-35, III 103a32, VI 19a9, 21b7, ve bşk. Krş. TS 1200-01

dolamaç dolambaçlı VIII 277a26 (352) üç ḳat dolamaç ḳal'e ḳapuları vardır. Krş. TS 1201

doluḳ- gözleri dolmak IV 275a2 (242 = TS 1207, orada düzeltilmesi gerekiyor) çeşm-i ġazālları doluḳdı

dōm bir çeşit hurma ağacı (Mısır) X 382a28 (821) dōm ḫurması = āşī ḫurma. Krş. WEHR 303

domana sarık (Macaristan; krş. dolama) VI 74b17 (Buda) başına siyāh mātem domanaların şarmış. Krş. KAKUK 130

dombay manda VIII 189a12 (4), 190a33 (10 = TS 1210), 220b33 (bks. sekil)

domna hanım, kraliçe (Romanya; krş. dona) VII 101b29 (477; Bükreş) domna = beg ḳarısı. Krş. DICŢIONAR 162: *doamnă*

domnalı ve dotalı (belki donalı veya dūtālı okunmalı?) (kılıç hakkında kullanılan

bir niteleme) I 181a23 palalı ve domnalı ve dotalı enli ḳılıçlar

domuz ṭopı, ṭomuz ṭopı (bir çeşit askerî manevra) II 260b27, III 32a34, IV 269a25, V 57b27, 60a11, 136a1, VI 101a2, 102a19, 105b6 çünki 'asākir-i İslāmdan meydān-ı ma'rekeyi ḫālī görüp "māl cāndandır" deyüp hemān altı biñ ḳadar güzīde kāfir ile dağdan ṭomuz ṭopı olup çıḳup ḫazīne żabṭına me'mūr olanlarla cenge āheng etdiklerinde, 156b34, 186a16, VII 8a12 (33), 21b33 (97), 105b7 (296: ṭor ṭop [böyle yazılmış!] = TS 3830, orada düzeltilmesi gerekiyor), VIII 200a28 (51); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: VII 115a19 (546) ḫınzīr ṭopı gibi ṭorṭop olup. Krş. TS 1219; DS 1557

domuzlan böcegi bokböceği, domuzlan kurdu IV 232a32. Krş. TS 1218-19

don deri rengi (at hakkında; at don maddesine de bkz.) I 75b36 (266 = TS 1213, orada düzeltilmesi gerekiyor) siyāh donlı atların diyār-ı 'ademe ṣalup

don ağacı küpeştede bulunan ve prampet, yani siper kaplamaları çivilenen tahta tirizler (LF #766) VIII 283b7 (377-8) ṭaşradaki gemiler daḫi küreklerin ve don ağa[ç]ları ve zavraḳların ḳıraraḳ limana girdiler

dona hanım, kraliçe (Rumeli; krş. domna) III 133b28 dona = ḳıralların 'avretleri ("Polonezce, Çekçe, İsveççe, Ulahça, Moldavca" → Makdona [= Filibe], Makdona-opol [= İstanbul]), V 150a9 (İTALYANCA), VI 139b25 (bkz. dobrina), VII 102a26 (479; böyle düzeltilerek okunmalı) cümle ḳırallar donaları ve boyar ve vamoş ve loġofetleriyle bunda zevḳ u ṣafālar edüp

donḳol hükümdar (Func) X 32a11 (70) donḳol = melik, 403b28 ve dev. (868; kişi adı olarak). Yer adından (?) türetilmiş olabilir mi? (Dongola)

doruġ otı tere otu {garden cress} VIII 254b30 (265), 381a22 (778). Krş. DS 1563 doroğotu ve yanbiçimleri

dotalı Bkz. domnalı

doyla- (~ ṭoyla-) ziyafet çekmek, doyurmak I 159b21, V 119b6, 134a10, VI 16a22, 90b9, 212a26 ṭoyla-, 27 doyla-, VII 152b10 (738; bkz. şıyla-), IX 229a1 (506: topla- [böyle yazılmış!]) ṭoyla-, 305b1 (666: duyla-). Krş. TS 3837-39

doyum Bkz. ṭoyum

dögenek (?) sopa (degenek'in örneksenmesiyle türetilmiş kelime ?) VIII 272a19 (331: degenek) ṣāḥibi dögse yetmiş seksen dögenek (?) urup merḥamet edüp ḳoyverir

döḳündi deniz yüzeyi altında kalan kayalıklar VIII 268b31 (319) talaṭṭum-ı deryāda bu ḳulle deryā içinde ḳalup eṭrāfı döḳündi ḳayalı ṭaşlardır, 272a27 (332). Krş. Rd2 311 döküntü: reef (in the sea), {(denizde) yüzeyin hemen altında bulunan kayalık}; TIETZE/TARIHI 650

döl döş soy sop, çocuk çoluk III 20b15, VI 41b9 döl döş ṣāḥibi olur, X 139a5 (305) döl döş dök-. Krş. TS 1230-31

dölüm dönüm, yüzölçümü birimi (dönüm yerine) V 84a11, 153b18, VI 58a19, 147a14 cümle yigirmi altı biñ bāġ (satır altına eklenmiştir) dölüm ḥaḳḳı 'öşür verir, VIII 229a34 (167) dölüm ḥaḳḳı, 246b15 (233: dönüm), 366b27 (720), 368b1 (732), IX 61b7 (= P31b37; 125: dönüm) yetmiş yedi biñ dölüm ḥaḳḳı verir, 64b26 (131: dönüm), 95a25 (193: döğüm (dönüm), 107a8 (220: dönüm), 259b5 (569: dönüm), X 298b25 (635) dölüm yeri = feddān. Krş. DS 1579

dönder- döndürmek, geri çevirmek (dön- fiilinin ettirgenlik tabanı) V 14b6, 61a25, ve bşk. Krş. TS 1237-38

dönek et- geri dön emri vermek III 33a10, IV 266b9, 305b8, V 102a25, VII 114a4 (540); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: V 44a2 dönek baṭırlar, VII 117a28 (559) bire kāfirler dönekdir

dörpü törpü I 184a1. Krş. TS 1240-41

du çip çip güvercinleri çağırma ünlemi I 191a10

duç-ḳarār et- birbirine rastlaşmak (duçār et- yerine şaka yollu) III 97b6 dāru'l-bevārları ṭaraflarına firār edüp bir yerde duç-ḳarār edüp meşveret-i bed-gümān edüp [burada duçār-ı ḳarār veya duçār u ḳarār yerine yanlış kullanılmıştır A.T.]

duduḳ Bkz. dutuḳ

duhāvī bir çeşit kadife II 229a30 (28: r-) yeşil duhāvī ḳaṭīfe, VI 140b24, 169b30, VIII 219b5 (130: rehāvī), 232b4 (179), 366b28 (720), X 160a1 (345 rehavî), 428a29 (böyle düzeltilerek oḳunmalı; 922: Rehavî). < du-ḫāvī PROKOSCH 64'e göre "iki havlı, çifte havlı"

duḳat düka altını III 172b2, VII 72b4 (ALMANCA)

duḳāt öğütülmüş acıbakla, yahudibaklası (Arapça *duḳḳa* veya *duḳāḳ* yerine) V 20a9 duḳāt = 'Arabistānda baḳla gibi türmüs nām bir ḥabbe olur, ve bşk. (→ Toḳat [!]). Krş. WEHR 287 *duḳāḳ*: flour of lupine {acıbakla unu}

dūledār tombul, gelinlik (kız; kelime anlamı: göbekli, karınlı < Far. *dūla* [STEINGASS 546-47]) II 283b26 (HAMMER çev. 104: pretty {sevimli, hoş}) 'acāyib dūledār maḥbūbe Ermenī ḳızları vardır, III 142a35 dūledār ve mücessem maḥbūbe-yi zemāne, V 66b26 dūledār ve mūledār cāriyeleri ve maḥbūb köleleri olur, VII 135a12 (649) dūledār Rūs cāriyeleri, 185b30 (896) dūledār Urus cāriyeleri

duna ? (bkz. foġa)

dunḳarḳa hükümdar (Dunḳarḳız [Fransa'da Dunkerque şehri?]) X 35a1 (78) dunḳarḳa = ḳıral. Yer adına dayanan kurmaca açıklama

duraḳ konut VI 77a22 ḫayme mişilli duraḳları. Krş. TS 1258-59

durġur- kurmak, tesis etmek VII 13b4 (59) ṭaburını durġurup. Krş. TS 1261-63

durhalli ve pürhalli ? V 180b25

durma ? (bir askerî birlik?) IX 257b23 (= P108b7; 566) durma başına yigirmişer altun ve adam başına on beşer altun

duru sadece darı ile kullanılmış olan bir yanaştırma (uyak kelimesi) IV 387a10 bir dāne darı ve duru vermeyüp

duru süzme (bal) ? I 198b16 (tellaklar) ayakları çıplak baldır duruda olup, VI 35a33 ayaklarında cümle şıkma çarıkdır ve "Baldır duruda" dedikleri gibi baldırı çıplakdır, IX 121b12 (252: bahadur ve levenddir; Rodos) tāzeleri baldır duru levenddir

duruca bir at hastalığı V 21b17. Krş. DS 1538 doğuca (duruca)

duş gel-, duş ol- rastlamak, rasgelmek VI 44a30 işte şimdi saña duş geldim, X 25b20 (55) bir 'azīm cenge duş olup. Krş. TS 1346-47, 1352-54

duşak köstek, yerinden ayrılmaması için hayvanın iki ayağı arasına bağlanan bağ (krş. tuşakla-) V 80b14 eli duşakda kadanmış iken, 124a33 duşak uşakları, X 327b5 (696: dutsak [böyle yazılmış!]); duşah (Azerbaycan): IV 302a13 ayağından zencīrin ve gerdeninde duşahın alup. Krş. TS 1275

dutam tutam, avuç dolusu X 56a6 (123). Krş. TS 1277 dutamlanmak

dutarık sara nöbeti IV 260a24 (193n.; = 25 şar'), 393b25 (|| şar', şara), X 164a18 (354). Krş. TS 1278-79

dutmaç, dutmaş (Tatarca) bir çeşit hamur çorbası II 278b14 (kelime listesinde karşılık olarak; bkz. BOLU); VII 108a3 (509; Tatarca) dutmaş çorbası = un çorbası. Krş. ED 457 tutmaç; TS 3862 tutmaç; WB III,1493 tutmaş

dutuk peçe, yaşmak IV 207b24 (DİYARBEKİR), 258a12, 296b29; duduk, VIII 228b26 (165), 231a9 (172) yüzlerine kıl nikāb dutuk edinüp, IX 359a17 (781: dudak [böyle yazılmış!]; bkz. şaravuş). Krş. TS 1291-92

dutun- farzetmek, öyle saymak X 56a1 (123: tutub) uğur dutunup. Krş. TS 1294-95

dūzdeh (düvezdeh?) büryān, dūzdeh piryān bir çeşit pilav (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 293b2, IV 230a34, 278b13, 290b22

dübek dibek (büyük taş veya tahta havan) X 175a9 (376: dibek), 240a15 (512: dibek)

düge dana I 180a5. Krş. TS 1300-01

dükeli hepsi (Azerbaycan) IV 291b2, 297b26. Krş. TS 1306-09

dülek (gemide) direk tepesindeki gözcü yeri I 164b33 dülekci (|| yelkenci, çördekci, ablici, kazlıcı, istinkaçı, gomanacı), X 330b27 (703). Krş. MENINSKI 2189 gemi dülegi: corbis, galea navis; [İtalyanca] gabbia della naue {gemi gözcüsü kafesi}

dümen dümen (LF #650) I 162b5 (546#)

dümenci en kıdemsiz, en sonuncu VIII 309a10 (483) dünki gün kapuya çıkan eñ

aşağıdaki dümenci nām yoldaşları bir günde odabaşı olmuşlardır. Krş. STEUERWALD 249 ganz am Ende stehend *spez. Sch.* letzter in einer Klasse {sonuncu (özellikle, öğrenci argosunda) sınıfın en tembeli; AKTUNÇ 97: başarısız, ders bakımından hep geride kalan (öğrenci)

dündār artçı kuvvet (dümdār yerine, örn. IV 377a15, IX 265a18 [582]) II 290a14, IV 262b31, VI 119b4, IX 262b12,13 (576) (↔ çarkaçı)

düne- gecelemek VIII 267a3 (331). Krş. TS 1318

dünekle- tünemek (birds) I 78b12 şāhin āşiyānında dünekler gibi hāş odada karār etdi, VIII 213b9 (107), 246a19 (231). Krş. TS 1317 dünek

dürre darı (Mısır) X 404b19 (870) dürre = darı. Arapça *dhura*, kaba söyleyişte *dura*: sorghum vulgare durra

dürüş- çabalamak, gayret etmek VI 142a22 hidmete dürüşirler. Krş. TS 1335-38

düş az- düş azmasına, şeytan azdırmasına, ihtilâma uğramak VII 177b8 (855= TS 1343), X 1b17 (2)

düşün ver- mola vermek, geceyi geçirmek üzere yola ara vermek VI 126a5. Krş. TS 1244

düşüt düşürülmüş cenin, düşük I 193a19 (bkz. bagana). Krş. TS 1355-56

düveydār Mısır'da bir memurluk unvanı IX 379a5,6 (823), X 73b5 (159; MISIR). < Arapça *duwaydār*; bu *dawādār*'ın küçültme biçimidir < Far. *dawāt-dār*: divit tutan (bkz. David Ayalon, BSOAS 16 [1954], s. 62)

düvüce bir çeşit at hastalığı V 21b17 (|| kızıl kurd)

düz et- düzenlemek, düzene sokmak IV 265a20. Krş. TS 1368

düz taban cüretli (?) VII 22b15 (102; || zehredār, cür'et şāhibi). Kelime anlamı "tabanının altı düz (kişi)" olan bu deyim, bugünkü Türkçede "uğursuz" yan anlamını da taşır.

düzet- cinsel ilişkide bulunmak, muamele görmek II 300a sayfa kenarında (bkz. yef'alle-)

E

ebābülbül bir tür av kuşu VI 161a27 (eti yenen kuşlar listesinde). Belki ebābil ile bülbül'ün kaynaştırılması (conflation) yoluyla oluşturulmuş kelime

ebbe acaba (< 'acabā; Gelibolu, Ece kavmi ağzı) V 96a7 ebbe = te'accüb etmek; ayrıca III 65b10 (bkz. alatla-). Krş. DS 1650 ebe (ebbeh, ve bşk.): şaşma bildirir ünlem

ebvābīn bir çeşit nafile namazı (evvābīn yerine) I 37a14 teheccüd ve işrāk-ı ebvābīn şalāti, V 31a12 (teheccüd ile duhā arasında), VI 44b13, 48b6, 55a1

teheccüd ve işrāḳ ve ṣalāt-i ebvābīn, VII 129b18, VIII 229a6 (165)

ece erkek kardeş (Anadolu lehçesi) III 168a29 ("lisān-ı türkī") ece = ḳarındaş, V 79a25 (Ece Ya'ḳūb, Germiyan). Krş. DS 1659

ecene keski, demir kalem (< Far. *ācana*) I 162a26, III 154b35, IV 215a18, 230a15, VII 5a4 (18; bkz. tilsiman). Krş. DS 1659-60; TIETZE/PERS. #16

ecinne buy- sara nöbeti tutmak (kelime anlamı: cin'e donmak, cin yüzünden kaskatı kesilmek, krş. buy-) IV 320b8 bir adamı ṣar' dutsa ya'nī ecinne buysa

efil efil es- (bayrak rüzgârda) ifil ifil dalgalanmak; krş. aful) III 32a31, X 438a10 (943: üfül). Krş. TS 1387; DS 1668

eflāṭūniyye bir çeşit başlık (bkz. ṭarṭur)

eĝe Bkz. eye

eĝegi kaburga I 162b36, II 303a10 (bkz. dalı), V 36a30, 36b5 eĝegi kemigi, VIII 269a3 (320) balıḳ eĝegisi, IX 57a27 (116), 370a1 (803; bir geminin yapımını anlatırken). Krş. TS 1579-80

egim (egme?) ? (geyim yerine mi?) VI 148a25 küffārıñ kemīngāh puṣu yerlerin bulup ve egimleri ve çarıḳları ve roḳla iḥrāmların alup yine ṣarp dağlara girüp

egir andız, eğir, karın ağrısına karşı ilaç olarak kullanılan bir ot I 18b24, 145a33, III 94b11 (= ağız kelimesi yel otı), 22 (sayfa kenarında; atasözüne benzer uyaklı söz: egir ye de gegir, V 26b3, VII 156b16-17 (757). Krş. TS 1395-96; Rd2 328; MEYER 29

egle- eğlemek, teselli etmek, avutmak VII 71a9 (318: eglenüp) cüvān-ı Alman-ı bī-īmānlar ile göñül egleyüp tesellī-yi ḫāṭır bulurduḳ. Krş. TS 1399

eglen- dinlenmek, oyalanmak VII 155a20 (750) ṭaşra çıḳup sehel eglenüp geldi. Krş. TS 1399-1400

egrek ağıl I 167a5-7, III 142a31 (= şaya, ḳoyun ağılı), 172a3, V 175a26, VI 40a28, VIII 371b22 (743) ḳoyun ṣayalarında ve egreklerinde. Krş. TS 1402

eĝrim eyer örtüsü I 194b17, II 295b30 (Far. *peşmākend* için verilmiş olan karşılık). Krş. TS 1594

egser, egseri çivi I 183b22-25, IV 232b32,35, 233a12, VI 29b10, VIII 298a3 (436) cümle balyemez ṭopları egseriler ile çivileyüp, X 121a20 (265; bkz. gevele). Krş. TS 1405-06 eğseri; MENINSKI 351 ekser; DS 1760 enser (eğser, eğseri, ve bşk.)

ekdi alıştırılmış, eğitilmiş (avcı kuş) VIII 190a30 (10). Krş. TS 1417-18; DS 1700

ekşi mile altıncı ("Yunanca" - kastedilen Yun. *eksi*: altı) V 93b3 ekşi mile = altıncı (→ Eksimile); ekşi mil elli mil ("Rumca") V 97b4 ekşi mil = elli mīl (→ Ekşimil ["elli mil" Gelibolu Boğazı ile Ḳara-dağ arası])

el bir et- uzlaşmak, anlaşmaya varmak V 139a19 bunlar bir yere cem' olup rāy [u] tedbīr ve ittifāḳ u ittiḥād ile el bir edüp. Krş. TS 1420-21

el ḳayıran hekim (Anadolu lehçesi) III 65a32 el ḳayıran = ḥekīm (→ El-ḳayıran-oğlı [Kayseri]). Krş. TS 2061 il kayıran

el ver- ârız olmak, hastalık vb. ortaya çıkmak III 29a6 Ḥażret-i Ādem cennetden hubūṭ etdikden ṣoñra kendüye firāḳ-ı rabbu'l-'ālemīn eleminden nisyān elverüp . . .

el yu- el yıkamak, el çekmek IX 256b8 (563) devlet-i dünyādan el yuyup . . . Krş. TS 1453-55

elbeşte, elbeşti deri sepicilerinin (debbağların) kullandığı bir ecza, debbağ teknesi (ayrıca "dövüşme, kapışma" anlamına gelen bir mecaz; krş. kirdimān) II 348b23 (402 = TS 1420, orada düzeltilmesi gerekiyor) elbeşti ve kirdimān çıḳarırlar, 371b12, III 158b6 (güreşte; krş. KREISER 98 dipnot) elbeşti ederler, V 29b29 bir yaylım ḳurşum elbeştisi edüp, 60b28 cān ḥavlıyle bir elbeşti edem ṣanup, VI 108b18 bir şemme elbeşte cengi edüp, 186a15 (savaşta) bir elbeşti eyledik, VII 7a32 (32, böyle düzeltilerek okunmalı) daḫi kāfir görmedik ve bir elbeşti ḳadar ceng etmedik. Krş. DS 1703

eli balı bir çeşit top VIII 290b18 (407)

elleş- döğüşmek, kavga etmek I 79b16, II 361a35, III 93b5 (bkz. yegin), VI 65b2, IX 22b26 (46). Krş. TS 1442-43

ellik barış anlaşması yapılmış, dost (ülke) I 77b6 'ahd-nāme-yi Ḫayre'd-dīn Paşada eyledir ki Āl-i 'Oṣmāndan bir gemiyi düşmen alup ellik olan Kāfiristānıñ limanına ḳomayalar. Krş. TS 2062-63

elvend sadece levend "sefih, ahlâksız" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, I 72b34 bir şāṭır ṭayyār [u] 'ayyār çāpük levend-i elvend bir adam, III 151a32

em, emsem ilaç IV 225a36 (Bitlis valisinin şiirinden) Dil derdine em çekdi ṭabībi sine ṣarı, VI 141a28 emsem (kelime oyunu yaparak kelimenin her iki anlamıyla); eme seme yaramaz değersiz II 352a30 (414 = TS 1463, orada düzeltilmesi gerekiyor) niçe eme seme yaramaz ṭaşra kilar ṣandıḳları şekilli şeyler verüp. Krş. TS 1455-58

emcek, emçek meme (kadın memesi, keçi biciği) VII 71a17-19 (318-9; || meme), IX 252a2 (554). Krş. TS 1458-60

emildeş (erkek) sütkardeşi (Tatarca) I 136a5 emildeş = süd ḳarındaş, 199b30, V 51a23, 51b17, VI 112b15, VII 109b25 (518: böyle düzeltilerek okunmalı), VIII 196a13 (34). Krş. WB I,957-58; EREN 381

emiş (sadece ḳarış için yanaştırma [uyak kelimesi]; krş. TS 1464) IV 306a25 emiş ḳarış ḳatış

emlec Bkz. meleçe

eñ hayvanların kulağına konan işaret IV 280a6 (|| nişān). Krş. ED 166: én; TS 2074 in; DS 1742 en (I), 1750 enemek, 2477 ın (II)

eñ eñ doğra- ? VI 23b1 (işkence) ḳapudanı meydān-ı siyāsetde eñ eñ doğrayup niçe ḳıṭ'a laḥmından kendüye yedirdiler

eñ yeri bitişme yeri, eklem yeri VII 62a29 (278) şaḳaḳ ta'bīr etdikleri yerden ḳafānıñ eñ yerinden. Krş. TS 1477-9

enāyī yabancı I 188a30 ġayri enāyīye keşf etmeyüp, V 17b26 ecnebī ve enāyī, VI 94a10, VIII 259a10 (280), 269b13 (322) enāyī ve ecnebī, X 221a3 (467), 244b26 (522). Arapça *anā* "ben"den türemiş olan bu kelimenin başlangıçtaki anlamı "bencil" idi (Rd1 207'ye göre: "egotistical"); Farsçada "saçma, aptalca" anlamına kullanılmıştır, (STEINGASS 103'e göre: "stopid, foolish"), bugünkü Türkçede "bön" anlamına gelir (Rd2 340: [slang] fool, idiot {(argo) ahmak, budala}); Evliya, ecnebī ile uyaklandırarak özel bir anlamda kullanmışa benziyor.

encās erik (iccāş yerine) I 171b33, II 296b23, VII 61a22 (278) gözleri Mardin encāsı gibi . . . şişmiş, VIII 217a4 (121: acāş)

end bend ol- şaşkına dönmek II 338b3. Krş. TS 1466 ende baş, endikmek; DS 1746 endikmek, 1754 engi bengi olmak (ent bent olmak, ve bşk.)

engur hükümdar (Avrupa; Engürüs'e mi dayanıyor?; krş. incur) VII 72a 34 (ALMANCA), X 34b27 (77; Danimarka kralının unvanı!)

enikli ? (bir çeşit top) III 172b24 (|| şāhī, żarbuzan)

eñli Bkz. buğday

enni enli VII 49a27 (222) bir enni şāhrāh, 95a8 (bkz. diren) ve bşk.

ennilik en (enlilik ~ enlik yerine) IV 340b4, VI 164b22, 176b22, VIII 268b16 (318), 269a12 (320: enlilik), 309b33 (486), 311a26 (493), 348b30 (655), X 95a25 (204)

ensi ent- aklı şaşmak, kendinden geçmek (gülmekten) I 209b15 adam gülmeden ensi ender, 211b11 gülmeden gegrekleri düşüp ensleri enderdi. Krş. TS 1475-76

eñse arka I 26a7 (= TS 1475), ve bşk.

epri- güçsüz, takatsiz, zayıf düşmek X 85a20 (183; öküzler) vücūdı muẓlim yerde eprimişdir. Krş. TS 1479

epsem dur-, epsem ol- susmak, ses çıkarmamak I 41a11 epsem ol, 94b23 epsem oluñ, IV 236a8 epsem durmayup, V 140a24, IX 128a1 (270 = TS 1482, orada düzeltilmesi gerekiyor)

epşet edilgin eşcinsel (puşt'tan uydurmaca Arapça ef'al kalıbı; krş. mepşūṭ) VI 137(II)a16

er 1. yürekli, kahraman IX 40b21 (83) şecī' u bahadır dilāver er yigitler; 2. neferat, askerî birlik VIII 336b33 (606) bu ḳal'eye er ḳonsa . . . gemilerimize

bir cāy-ı emān olurdı Krş. TS 1486-8

erazol adı kötüye çıkmış (uyaklayabilmek amacıyla erāzīl'den bozma biçim; bkz. maryol)

erce daha mevsimi gelmeden, zamanından önce IV 305a20 havāsı sehīl olduğından güli ve ġayri meyvesi erce ḥāṣıl olur. Krş. TS 1511 errek, ercerek

ergen evlenmemiş erkek, bekâr (Tatarca) VII 109a31 (516) ergen = 'azeb. Krş. TS 1497-98; WB I,785

ergenlik kadının evlenmek istediği genç erkeğe kendisiyle evlenmesi için verdiği para VIII 340a34 (621). Krş. TS 1498 ergencelik; DS 1768 ergencelik (II; ergenlik [Konya])

érgir-, ergür- eriştirmek (er- fiilinin ettirgeni) IV 265b8, 377a29, VI 94a5, 105a2, 124a22, 124b5. Krş. TS 1521-28

erid et- (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) eritmek I 188b2 (577: erididüp [böyle yazılmış!]; (būra "boraks") anı şīşeciler şırça üzre erid edüp der-ḥāl şırçayı şu eder ve āteşe ḳuvvet verir

ersilaveş (?) güneşin evi ("İbrânîce") X 141b9 (308: Arslavuş) ersilaveş = şems evi (→ Ersilaveş [bir hükümdarın adı]). Bir özel adın kurmaca ile açıklanışı

esen sağlıklı, esen III 179b14 (513 = TS 1530)

esenleş- vedalaşmak, esenleşmek V 108a17. Krş. TS 1532-33

esir- kızışmak, öfkesi tutmak (deve vb.) VI 104a33, VII 70a28 (315 = TS 1543; bkz. arvana), IX 322a1 (701)

eski- bir hizmeti uzun zaman yapıp kıdemli olmak, bir hizmette eskimek X 65b14 (143) sefer eşüp eskimek ile oda başı olur (= 66a14 [144] iḫtiyār ol-). Krş. Rd2 348 eskimek 2.

esrik sarhoş (Tatarca) VII 118b33 (565), 177b1 (bkz. şabu), VIII 200a12 (51 = TS 1550, orada düzeltilmesi gerekiyor; tütün içmiş Tatarlar söylüyor:) esrik olġanmız

eş arkadaş, yoldaş II 353a22 (bkz. yavuncılı), V 71a6 aşımız ve işimiz ve eşimiz yoḳ, VI 181a6 (?), VII 84a12 (383) ve herkes eş u yoldaş u dostına ḳayıḳ ile gezilir ġarīb temāşāgāh şehirdir. Krş. TS 1553

eş ne? (Arapça ağız kelimesi < *ayyu şay'*) III 29a34 (ARAPÇA), IX 285a1 (623), 367b15 (798), X 228a14 (486), 250a20 (532)

eş- (eşüp yort- deyiminde) at sürüp akın etmek II 352a21 (bkz. yavuncılı), VI 122a16 (bkz. ṭoḫtaş-), VIII 190b6 (11). Krş. TS 1561

eşāre meşale, kandil, fener, maytap ve fişeklerle yapılan ateş işleri, ışıklı donanma (Arabistan ve Mısır) IX 323a7 (704: i-) ḳanādīl eşāreleri, 328b4 (715) ḳanādīl ve eşāreler (havaya ışıkla hangi biçimlerin çizildiği anlatılmıştır), X 166b2 (358: i-) ḳanādīlden eşāreler, 168a19 (362), 186a13 (397), 280a21 (595)

ḳanādīller ile eşāreler çırāġān olup, 290a7 (616) 'Arabistānda bu maḳūle ḳanādīl tezyīnine eşāre ta'bīr ederler. Krş. LANE 449-50: The procession of a company of darweeshes, whether by day, with flags, or by night, with menwars [lamps attached to long staves], is called the procession of the 'ishárah' of the sect; that is, of the 'banner;' or, rather, the term 'ishárah' is applied to the procession itself {Bir bölük dervişin gündüzün ellerinde alemler, geceleyin minvarlar [uzun sopalara bağlanmış fenerler] taşıyarak düzenlediği alaya tarikatın işare alayı adı verilir, alem alayı demektir; veya daha doğrusu işare termini, bu alayı anlatmak üzere kullanılır}; yine LANE s. 464: . . . accompanied by bearers of mesh'als [torches] {... meşale taşıyıclar eşliğinde} [meş'al için bkz. LANE s. 175]; DOZY I,800

eşdirme atın eşkin yürüyüşü veya dörtnal V 13b21 gāh ḳurd lingi ve gāh eşdirme ve gāh segirdüp. Krş. TS 1554

eşim çukur, kuyu (Tatarca) VIII 189b32 (8), 200b5 (52) eşim = ḳuyu

eşme elle açılmış kuyu I 9a34, VI 59a32 (|| ḳuyu), IX 267a8-10 (586; → Peyġamber Eşmesi) dest-i şerīfleri ile eşdigi eşme, 275a3 (603), X 434b29 (936) eşme ḳuyular ḳazdıḳ. Krş. TS 1558-59

etle ılgın (Sudan; klâsik Arapça *aṯla* yerine) X 392b28 (845), 409a27 (881; || 'āşī ḫurma, şanṭa, şac, zaḳḳūm, sindiyān)

evlā bi'ṭ-ṭarīḳ (kelime anlamı: yol için en uygun; [fakat bkz. PROKOSCH 67], metin bağlamına göre Evliya bu ifadeyi "Allah karşısına iyilikler çıkarsın, Allah yolunu rast getirsin" gibi bir anlama kullanmıştır) II 264b34, 283a9, 286b14, III 70b8-9, 141a33, 146b33, IV 266a2, 279b25, V 30a23, 115a28, 166b26, VI 4a4, 25b33, VII 17b16 (79), VIII 252b18 (256), X 47a6 (105), 243a2 (518), ve bşk.

evren büyük yılan, ejderha I 168b31 (çoban köpekleri, samsunlar) gökde 'uḳāba zemīnde evrene deryāda nihenge baş urup, 193b33 (595; → Ahi Evren), IV 232a10 ve dev. (|| mefret yılan, ejder), 244b23 evren-i şü'bān, VI 93b18, VIII 328a31 (567) ejder-fem ve evren-dehen balyemez topu, IX 95b orta kısımda (194: Oran [böyle yazılmış!]), 381b17 (828), X 126a14 (275: ordu [böyle yazılmış!]). Krş. TS 1574-75

evşan dışkı VII 176a7 (848), VIII 193a8 (22) evşan = yesteh-i bārān-zede, 236b20 (197). Krş. DS 1816 evşan: sidik, evşen etmek: işemek; < ? Far. *afşān*: saçmak, serpmek, serpelemek

ey iyi, güzel, alâ (onaylama belirtir; buna karşılık eyi: I 7b25 eyilerden eylik öğren, 210b9 eyi adamlarıñızı medḥ edüp örneklerinde görüldüğü üzre üstün bir niteliği, manevî bir değeri belirtir) I 80b10, 84b36, 170b26, 195b28 gidiyi ey yaḳtım!, 199a23 ey kitābdır!, 205a35 babam ey adam idi!, 205b10, 206b12, 214b13, II 238a28, 278b20 eydir ey (BOLU listesinde oñat-gat karşılığı olarak), 283a2 Ey-ḥiṣār = Nīk-ḥiṣār, IV 267b9, 276b18, 379b22, 396b22, III 52b30, V 8a14, 83a13 ey çögür çalup . . . eyi türkīler çaġırdıġımdan, 143b3, 146b7,11 (Evliya'nın şiiri), VI 45b23, VII 9a12 (38) ey yüz aḳlıġı edüp eyi ḳaṭanalar ve yarar ḳapudanlar düşürmüşsüz. VIII 206b20 (79; orada bir eyü kötek çekerler okunmuştur) bir ey kötek çekerler 206b30 (80) oğlana bir ey ḳırbaç-ı Evliyā kerāmetin gösterüp, 298b33 (440: eyi) "Āferim gidi Türk Fıransa'yı ey ḳırdıñız!" Krş. MENINSKI 575: ey, vul. pro eyü {ey, eyü yerine kaba söyleyiş}

eydeyn eller (Arapça yedeyn "iki el" ve eydī "eller"in birleştirilmesiyle türetme) VIII 212a11 (101)

eye, eġe sahip, efendi (Tatarca; özellikle yurd / vilāyet eyesi veya Ḳırım eyesi; bkz. curd) II 262b34 bu ḳabāyil-i Manṣūrlı Ḳırımıñ yurd eġeleridir ya'nī Ḳırım cezīresiniñ ṣāḥibleridir, VI 112b11, 113b22, VII 109b24 (518), 117b16 (bkz. ḳocalaḳ), 123b4 (591; Tatarlar Kırım'ı Cenevizlilerden alınca) bu cezīre-i Ḳırıma eye çıḳup, 125a31 (600: ataları) bu Şīrīn begi mā-teḳaddemden ḫānlardan evvel Ḳırım eyeleri idi, VIII 198a23 (43). Krş. ED 41, iḏi: maddesi

eyin omuz, sırt I 38b15 (133 = TS 1393), V 70a10 başlarından tāc ve eyinlerinden ḥulle, VIII 233b16 (184). Krş. TS 1391, Tez. Ba. XV.

eyit- demek, söylemek (krş. ayt-) I 45b25 (158 = TS 326)

eylik iyilik, lutuf (krş. ey) V 11a10,12, VI 129a24, ve bşk.; ayrıca V 180a29 eyligim (Evliya'nın okuyucuya seslenişi "azizim"). Krş. TS 1591-92; MENINSKI 606-7

eyne, ayne cuma camii (ağız kelimesi; krş. ayine damları) II 278b1 (Bolu), III 62a23 (MARAŞ), 70b1 ayne damı = azīne güni mescidleri, V 25b24-25 Eyne Bāzārı (Tokat yakınında): lisān-ı Etrākda cum'a bāzārı derler, VI 57b26,27 (Vidin), 63a12, 67a17 eynegāh, 26 (|| mezgit, buḳ'a, ṣalālıḳ, muṣallālıḳ), 140b12, VII 131b17, 145a25, VIII 217b12 (123), 219b14 (131) eynegāh, 365b16 (721), IX 6a8 (11; İnegöl) eyne ṭamı = cum'a cāmi'i. Krş. TS 330 ayna; RM 72r-sayfa kenarında: eyne mezgiti

eyya mola ya mola; ey mola ya moli gemici bağırışları (LF #274) I 164a31, 164b27(#)

ezīne cuma günü (< Far. āẕīne) IX 6a6 (11) ezīne güni = cum'a

F

faḫfara kepek IV 240a15, V 73b14 bir faḫfara nān-pāre, IX 167a12 (363: fakire). Krş. STEINGASS 910

falya topun ateşleme deliği (LF #275) VII 69b25 (312) bu ağaç ṭoplarıñ falyaları

altındadır, öbür ağaç toplar gibi üstinde degildir, VIII 294a19 (421) döge döge niçe balyemez toplarıñ falyaları aşınup

felenk filenk, felek, tekneleri karaya, kızağa çekmek için kullanılan, yuvarlak kütüklerden oluşan mekanizma; (LF #866) II 267b34 (140#), V 56a13, IX 117a15 (241#)

fellāḥ Arap; işçi (Mısır) IX 367b20 (799) fellāḥ = 'Arab, X 228a28 (487) fellāḥ = renc-ber, 242b25 (517) Mışır fellāḥına tabanı yassı derler, 'askerī olmaḳ memnū'-ı Selīm Ḫāndır, 347b20 (743; Dimyāṭ) bunda 'askerī ṭā'ifesi azdır, çoğı fellāḥīndir ve ġāyet dīv-dest kār ı kesbe ḳādir rencber ḫalḳı vardır; ayrıca mellāḥ-ı fellāḥ Arap gemici (bkz. rübbān maddesi). Bundan başka fellāḥ "köylü" anlamına da kullanılmıştır: X 73b15 (159; MISIR)

fener deniz feneri, gemi feneri (LF #868) I 164a32 ḳapudan fenerleri, 211b34 (|| fānūs), VIII 304b12 (465) altun 'alemli ve altun fenerli ... başdarda-i hümāyūn

feracete Bkz. ḳıraḫte

ferah bir çeşit mermer IV 230a14, VI 94b4, VII 59b5 (266; Kreutel çev. 107, 2. bsk. 154: Obsidian{obsidiyen, volkanik doğalcam}), 176b34 (852), X 226b14 (480)

ferdaş dımbırdatma, bangırdatma, çalgı çağanak I 203b35 cümle üstādlar yapdıḳları sāzlara ferdaş verüp, 207a8 'ūdına ferdaş verüp, VI 14a9 (erganun, org) bir ferdaş u zemzeme et-, 44b19 sür ile günāgün zemzeme vü ferdaşlar etdi, 68b34 (ḳopuz) zemzeme ile ferdaş edüp, IX 247a2 (544) mizmer-i 'ūdın ele alup bir ferdaş verüp. < ? Far. *farā-dāşta*: to raise, to extol {yükseltmek, övmek} (Steingass 912)

fertür ışıltılı, parıltılı (?) X 230a2 (490) elmasdan fertür taşlar (|| ābdār). Krş. ? Steingass 915 *fartūr*: Reflexion, inversion {yansıma, aksetme, ters dönme} [Şayet fer'in sıfat olarak kullanılması mümkünse, elmasdan ferter "elmastan daha parıltılı" yerine kullanılmış olabilir A.T.]

ferye bir tür kuş I 191a31 (kuşlar listesinde),

feyn nerede? (Arapça ağız kelimesi) II 289b1 (bkz. rāḥ), X 243b10 (519)

fıçıda bir tür balık I 174a29, 174b14, VI 50a25, VIII 285b29 (387). Krş. DS 1850 fıçıta

fırafır fır fır; fırıl fırıl I 189b20 (yayları) fırafır çevirerek, 190a22 (gürzleri) başları üzre fırafır deverān etdirerek, VI 65b16 Rūmeli 'askeri girüp ḳıra ḳıra başladıḳlarında kāfirler fırafıra başlayup ḳarārları firāra mübeddel olur; ayrıca fırradaḳ VI 104b4

fırtına fırtına (LF #305'te sadece fortuna yer almıştır) III 144a23,26,32 (harekelenmiştir), 144b24,33,34, VIII 249b15 (244)

fısḳa kabartı, fiske I 37a36 cümle vücūdı fısḳa fısḳa şişüp, X 242a26 (516: fuska). Krş. DS 1859 fıska: sivilce, kabarcık; Tzitzilis #575

fışḳıyye yeraltında içine lahit konan oda, kabir odası (Mısır) X 111b3 (244), 112b1 (246), 245b22-25 (524), 308b8 (656). Krş. Dozy II,267: cimetière {mezarlık, kabristan}

fış fış zerdali, yaban kayısısı I 172a13 fış fış şerbeti, 213a13, 214a19 fış fış şarābı, X 293a5 (622) fış fış şerbetleri. Krş. DS 1859 fışfış: zerdali

figo incir (İtalyanca *fico*) VIII 344a9 (636) porto figo = incir limanı (→ Portofigo)

fil siki kamçı (kelime anlamı: fil penisi) IV 258b9, VIII 272a19 (331), X 61a8 (134), 158a29 (342); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: II 303a2 kīr-i fīl, X 163b24 (353) at siki (burada at = Nīl atı "su aygırı". [Meninski'de "kamçı" anlamına buğa siki deyimi kaydedilmiştir, bugün ise (asker argosunda) kamçıya öküz siki denir A.T.]

filandire flandra, flama (LF #282) II 270b21,27, IV 283a22 (bkz. nacağ), VII 54a31 (bkz. ḳosdaniçse) IX 55b20 (113) orsa filandire diküp

filiḳa filika, gemi sandalı (LF #278) I 73b8, II 269b21, VIII 330a29, IX 47a29 (97# felika, orada düzeltilmesi gerekiyor), X 132b1 (288), 330b14 (703), 343b14 (734)

filipot, fili-poṭa bir çeşit yelkenli gemi (LF #285) IV 205a18, 362a20, VIII 225a33 (152#), X Q338a16-17 (954)

fillar Çerkez pabucu I 195b21 fillar-i çerkezī, IV 228b16, V 72a16, VIII 246b11 (233), 259a15 (281), 362b7 (709: eksiktir), X 173b19 (373) cümle çerkezī ḳırmızı fillar geyerler; fillallar (bu biçimiyle fillarlar yerine): VIII 339a7 (616). Krş. TS 1607 filar; Tzitzilis #561

filoronya, filironya, filornya bir tür ispinoz kuşu, florya I 135b8, 191a31, VII 52b8 (236), IX 62a17 (126: atlanmıştır), X 236b16 (505: florine). Krş. Meyer 19

filva (veya nilva?) Hollanda'da (Filimenk) bulunan bir tür rayihalı ağaç VI 128a21

firançile bir çeşit ekmek, francala (Rumeli) I 130a8 (İstanbul'da Galata) Mübtecel firançile ekmegi, V 45b32 (Lvov) firançile çöregi, VI 156a25 (Dubrovnik) firançile nām beyāż ḳar gibi ekmek, VII 102a14 (478; Bükreş), VIII 319a21 (525), 366b23 (725; Elbasan) şekerli firançile çöregi. Krş. Meyer 56

firāḫ horoz (Mısır) X 292a12 (620) firāḫ = ḫoros. Krş. Wehr 703 *firāḫ*: poultry, domestic fowls {kümes hayvanları}

firav kraliçe (kastedilen Almanca *Frau*'dur krş. may-firav) VII 48b27 (220) Venedik pirinc-piriminüñ ḳızlarından bir firav ḳız, 50a11 (220) dona firav = ḳızlar vilāyeti, 91a4 (419) lafẓ-ı firav ḳıral 'avretleriniñ ismidir

firdilāñ şarkıcı, çalgıcı (Func) X 399b9 (858: fe-) firdilāñ = ḫānende ve sāzende

firengī sicim bir tür ince sicim IV 233a19 (bkz. ḫayāl), X 172b14 (371) firengī sicimciler; firengī ip V 163a2; II 359b19 (cambaz ipi) firengī ḥabel-i metīnler

firik yonca I 145a25-sayfa kenarında ḳara firik ve şarı firik (|| terfil, yonca, ayrıḳ),

VI 18b6, VII 17b25 (80), X 273b23 (803). Kelime, bundan başka "olgunlaşmamış tahıl" anlamına da kullanılmıştır – krş. TS 1608; DS 1869 firik: olgunlaşmaya başlayan tahıl; TIETZE/AR. #167

firişḳa serin rüzgâr (LF #310) I 28a20, II 259b32, IX 62b23 (127) bir keskin firişḳa poyraz rüzgārıyle, 149a21 (321#)

firḳata firkateyn (LF #308; bkz. palpa) I 66b20 (bkz. sönbeki), VIII 245b28 (230; böyle okunmalı), IX 149a18-19 (321#), X 55a19 (122)

firna bir çeşit rakı (bkz. ḫorilḳa). Krş. AKTUNÇ 227 pırna (belki Yun. *prinari*'den?): rakı

fisbān öğretmen, hoca (Funç) X 416a13 (896) fisbān = ḫoca

fislen- fısıldanmak III 93a9 ḳulağıñıza fislenen söz içün. Krş. bugünkü Tü. fiskos; DS 1871 fis: gizli söz, fisirti, ve bşk.; yoksa fıslan- okunması mı gerekiyor? (Rd2 372 fısla-: to whisper {fısıldamak})

fişarlan- sevinmek (Edirne ağzı) III 165a26 fişarlan- = zevḳ et-. Krş. WEHR 714 *fuşār*: bragging, swagger, vain boasting {böbürlenme, övünme, büyüklenme}

fitirnev bir çeşit küçük köpek I 169b19 fino ve fitirnevcik, VIII 377a24 (763; böyle düzeltilerek okunmalı) fitirnev nām küçücük Kimasti şehri mastısı gibi fitirnev köpecikleri, X 65b25 (144) fitirnev köçekler (= en aşağı yeniçeri rütbesi, bundan sonra balabanlar, dalyanlar, dayılar, ve bşk. gelir). < ? fetī-yi nev: delikanlı

fiṭoz, fitoz üstün, güçlü I 162a12 fiṭoz bahadır, III 32a24 fitoz şehbāz bahadır, V 29b26 (87: ḳurnaz [böyle yazılmış!]) fitoz ve bahadır fetālar, VII 20b21 (93) bir eyi fiṭoz at, VIII 267a6 (311) fitoz yarar ve bahadır ve nāmdār neferātler, X 188a26 (402: fituz) fitoz yigitler. Krş. DS 1874 fitoz: güzel

fod fit, ödeşme, alıcı satıcı arasında anlaşma (Arabistan ve Mısır) IX 262a3 (575) Siz anlara temessük veriñ, biz anlar ile fod oluruz, X 73b22 (160; MISIR) fod etdi = tamām etdi. Krş. DS 1878 fot: kavga sırasında araya girenlerin yeter artık bırakın anlamında kullandıkları sözcük; Rd2 376 fit ol-: (colloquial) to be quits; to come to an agreement about price {(günlük konuşma dili) pazarlıkta uyuşmak, kesişmek }; < Arapça *fuḍ*: anlaştık! (*f-ḍ-ḍ*); krş. WEHR 717 *faḍ*: settlement, settling (of a dispute) {(anlaşmazlığı, tartışmayı) halletme, çözümleme}

foġa Ateş! Teş! (LF #295) I 164b34 duna foġa

fol fal (fāl yerine) X 55b13 fol-güşā (|| remmāl, ceffār, ve bşk.)

fora roba Atışa hazır ol! (LF #300) X 177b29 (382; bazı maddelerlerle uyuşturulduktan sonra soyulup soğana çevrilen çapkın genci anlatırken) fora roba olup

fora tente (bkz. tente fora) VIII 283a19 (376)

forra ol- dökülmek (LF #299 fora) IV 242a15 (saç ve sakal hakkında)

forsa forsa, gemide kürek çekmeye mahkûm tutsak (LF #493) II 272a32,35 (|| pāyzen), VIII 223b9 (bkz. palpa alesta), 250a29 (247; || pāyzen), IX 108a10 (222#)

forṭa abartmalı anlatı, mübalağalı hikâye, tandırname (bu anlamlar Rd1 1400'e göre < İtal. *forte*) III 31b2 forṭa kelāmı, 32a34 forṭacı

foş bıyıḳ posbıyık VII 66b28 (bkz. morış maddesi)

fostiçe, fostiçse, fosdiçe hendek, kale hendeği, tabya (Slavca?) IV 378a9 (|| ḳulle, ṭabya, mazġal), V 140b31,34 (Zadra) fostiçe = siper ḳal'e, 141a2,4,12, ve bşk., 144b32, 145a12, VII 75a20 (338: böyle düzeltilerek okunmalı) on bir nev-binā ṭopraḳdan metīn ṭabyalar etmiş kim her biri birer sedd-i İskend[er]e mānend fosdiçelerdir. [Başka metinlerden anlamı doğrulayacak tanıklar gösteremiyorum; fakat fosatiçe veya fusatiçe okumayı öneriyorum; bu, "çukur, hendek, kale hendeği" anlamına olup Dalmaçya'da fosat (16. yy.) ve fusat (14. yy.) biçimlerinde kullanılmış Latince fossātum'dan (SKOK) Slavca küçültme. A.T.]

fuçı fıçı, varil (LF #752)

fürüş, fürūşḳa bir mimarî süsleme VI 94b28 mīnā-yı gūnāgūnlar ile fürūş (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) olmuş mücellā bir ḳubbe-i mīnādır, VIII 252a4 (bkz. gilvi), X 104a6 (225) bir gireh gireh (girih girih?) fürūşḳa fürūşḳa binā olunmuş üç ṭabaḳa bir mināre-yi cihān-nümā. Krş. KAMUS-I TÜRKÎ 993 fürūş: yapı saçak ve tavanlarına doğramadan yapılan oymalı zînetler; PROKOSCH 69

füsūr-kār (yanlış mı?) füsūs-kār yerine (püsūs-kārī maddesine de bkz.) VII 68a8 (304)

fütūnī bir çeşit hamam kesesi, yıkanma kesesi I 198b13, IV 230a21, V 12a29, VII 127a13 (609,: böyle düzeltilerek okunmalı), 134b21 (647,: böyle düzeltilerek okunmalı)

G / Ġ

ġafīr nöbetçi (Mısır) X 733b15 (159; MISIR), 307a26 (653) ġafīr = dīdebān, 345b4 (738) üçyüz pāsbān ġafīrlik ederler. Krş. Wehr 678

ġala, ġalaṭa süt ("Yunanca") I 14a30 ġala = süd (→ Çalaṭa), 123a6 (Çalaṭa = Südlice), 128a6 ġalaṭa = süd

ġalo Bkz. ḳav-ġalo

ġalyon Bkz. ḳalyon

ġamāme papazların giydiği bir çeşit başlık ('imāme "sarık" karşılığı şaka yollu türetme mi?) VI 152a24 (İsa heykelini anlatırken) papas gibi siyāh ġamāme

başında ve siyāh roķla üstünde

ġanīmet (~ ġanīme) bol, ucuz (başka yerlerde ise ġanīme = ganimet, örn. X 371a7 [797]) I 165b1 (~ ġanīme 165a33), III 112a12 (|| ucuzluķ; ~ ġanīme 114b1), V 43b6, VII 90a21,24 (415), VIII 218a18 (125) ġāyet uçuzluķ ve ġanīmet şehirdir, X 331b25 (bkz. maḫlaķa). Krş. Meninski 3434: praeda, abundantia, copia rerum, ubertas, affluentia, bona fors {ganimet, bolluk, bereket, verimlilik, çokluk, zenginlik}

ġarāme ceza, para cezası, maddî karşılık X 178a5 (382: aramesin [böyle yazılmış!]) māl-i pādişāhīden geçdim, bir ġarāmesin çekerim, tīz varup şu feseķaḫāneleri münhedim et. Krş. Meninski 3387 ġarāmet: . . . mulcta {para cezası}; Rd1 1339 ġarām: plague, torment {belâ, musibet, eziyet}

ġarbul kalbur (< Arapça ġirbāl) VII 50b3 (227).

ġāsūl, ķāsūl bir bitki (Mısır) X 212b5 ve dev. (665). Krş. Dozy II,213 ġāsūl rūmī: euphorbia spinosa {bir tür sütleğen}

ġatnabur Bkz. 'atnabur

ġayṭān bahçe (< Arapça ġayṭ, çğl. ġīṭān) III 150a2, IV 227b2, 399a12, ve bşk.

gebere gebreotu, kebere, kibariye (krş. kebbārī; gül-ü-gebere) II 279b13 (Osmancıķ) ķumsallığında gebere nāmında bir güne meyve ḥāṣıl olup sirke ile ṭurşu ederler, ġāyet nāfi'dir. Krş. DS 1956 gebere: turşu yapılan bir çeşit pancar (= ? 2582 kabbar, bkz. Tzitzilis #168, fakat bu belki < Arapça ķabbār)

geç- çekiştirmek, karalamak, hakkında iftira etmek V 79b14 Evliyāyı baña çoķ geçdilerdi. Krş. TS 1620

geçginci fanî II 274a16 (163: geçici)

gedeleç yay sadağı I 157b4, 189b15, 194b sayfa kenarında (597 = TS 1621), IV 215b25 (bkz. cab), 220b7, 282b11, IX 141a21 (301: k-). Krş. Tzitzilis #181

gegrek göğüs kafesi I 221b10 yārānlarıñ gülmeden gegrekleri düşüp ensleri enderdi (656 = TS 1624, orada düzeltilmesi gerekiyor)

gele, gelesi gelecek, bundan sonraki V 184b34 gele cum'a, VII 33a25 gelesi. Krş. TS 1625-26 gelesi

gemir gemi (demir ile uyaklayabilmek için gemi yerine mi?) I 27b17 (bkz. ribaça)

gencer toplantı, kutlama, düğün eğlencesi (Anadolu lehçesi) VI 107b7 (|| şādumān), IX 22b25 (böyle düzeltilerek okunmalı, = P12b6; 46: atlanmıştır; Simav; || dügün), 27a6 (54: nece [böyle yazılmış!]; Alaşehir) gencer cem'iyyetleri, 77a19 (156), 88a1 (böyle düzeltilerek okunmalı, = P45a5; 178) sūrlar ve gencerler ve at ķoşuları ve güleşler. Krş. DS 1989 gencer: dinî bayramlarda ve belli günlerde yapılan eğlence; güreş

geñ geniş, ferah VI 99b33 ķalbıñ geñ ṭut (kastedilen: gönlünü ferah tut). Krş. TS 1630-33

geñ yaķadan (geñ yerden [ağız kelimesi]) uzaktan, yaklaşmadan; acelesiz, acele etmeden I 145b18, II 365b8, III 62b7 (MARAŞ) geñ yerden, 130a30 ġarīb temāşādır geñ yaķadan seyr ederdim, IV 350a2, IX 381b9 (828: kek yakadan). Krş. TS 1650-51

geñeş et- danışmak (Azerbaycan; krş. keñeş) IV 291a5

ger, gerlik uyuz, uyuza yakalanmış I 187b1 gerlik (|| uyuz), V 167a19, IX P10a47 (37: gez [böyle yazılmış!]) ger = uyuz, X 386a23 (830: atlanmıştır) bir kerre bir ger yaḫod cüzām ve ḫaste girse. Krş. DS 1994 ger: uyuz hastalığı; Steingass 1076 gar scab, mange {uyuz}

geray Kırım hânlarına özgü bir unvan VII 179b29 (867); bay "zengin" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmasına dikkat edilmelidir: VII 115b20 ve Tatarlar bay geray oldılar. Krş. TMEN IV,1-2 (#1709)

gerçek er Evliya II 352a. Krş TS 1652-3

gerdel kova I 154a26, 202a19, 205b25,26, VII 58a15 (260). Krş. TS 1657; LF #781; Tietze/Gk #113

geren kuraklıktan çatlamış sert, killi toprak (bu anlam Rd1 1541'ye göre) VII 93a13 (431) ṣuyı sehil ṣoraķcadır ya'nī geren acıdır. Krş. DS 1998 geren, 1999 gerensi; ayrıca TS 2440 kereñlü

gergerdān gergedan (gergedān yerine) VII 52b18 (237: gergedān), X 157b8 (340), 389b17 (838: gergedan), 411a13 (885)

gergi uzun (yolculukta iki menzil arasındaki mesafe hakkında) III 61b7 bir gergi menzil, V 99a15 araları bir ķonaķdan gergidir (|| merḥale-i ṭavīle), 116b20 bir gergi ķonaķ. Krş. DS 2001 gergi (II)

germ at- kızmak, kızışmak, sinirlenmek IV 221b21. Krş. Meninski 3925: alta jactare, in dicendo effervescere {kızışmak, konuşurken hiddetlenmek}, & exprobrare, objicere {ayıplamak, kınamak}

germe uzun (sur, hendek, mesafe, adım vb. hakkında) III 106a9 yedi ķat germe ķal'e dīvārı, V 55b9 germe adım, V 37a16 germe ķonaķ, VI 17b12 germe ķapulı ḫandaķları, 49b14 yedi ķat germe ķal'e dīvārı ve her ķatında birer ķat germe ḫandaķları, 57a26 ḫandaķ kenārınca cirmi beş yüz adımdır ammā levendāne germe adımdır, tiryākī adamı gibi adım degildir, adam adımıdır, 135a14 bu ḥaķīr adımladım, dāyiren-mā-dār kāmil sekiz yüz germe adımdır, amā benīādem adımıdır, tiryākī adam adımı degildir, yigit adımıdır, VIII 221a20 (136) ṭūlı kāmil dörd biñ 'aded germe adımdır ammā levendāne yürüyüşi ile dörd biñ ḫaṭvedir yoḫsa baṭī'ü'l-ḥareke meyyit-i müteḥarrik olan tiryākī ķavmi yürüyüşiyle on biñ adım olur, 267a8 (311) bir germe dīvār-ı metīn. Krş. TS 1667

germesud bir çeşit ipekli kumaş IX 358b9 (779). Krş. Steingass 1084 garm sūt (?) a kind of silk stuff {bir tür ipekli kumaş} [ipekli bir dokuma için kullanılmış

İtalyanca cremisotto, carmisotto gibi ticarî bir adlandırmaya benziyor, Rum. ghermesut, Bulg. germesut. A.T.]

germiyyet kızışma, şiddetlenme VI 134b8 böyle germiyyet-i cengde küffārı şıyup, VII 51a21 (231), 58a16 (260), VIII 366a8 (722), X 240a16 (512)

gerz Rodos'ta evlerin duvarlarına sıvanan kirece benzer bir çeşit toprak, IX 117b25 (243) kirec miṣāl gerz ṭoprağı. Krş. DS 2019 gez: duvar taşları arasına konulan harç; < Far. *kirs* (< *kils*): quick-lime {sönmemiş kireç}(Steingass 1023, 1042)

gevele bir çeşit çivi I 183b24, II 278b36, X 121a20 (265) gevele egṣerisi mıḫlı ṭomruḳlar. Krş. DS 2008

geven bir tür çalı, kitre elde edilen çalı, geven IV 258a32 geven = diken çalı (VAN), X 312b4 (655: Gün [böyle yazılmış!]) geven dikeni. Krş. TS 1676

gevinç sadece ödünç "ödünç" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VII 152b10 (738)

gevrek halka biçimi, peksimet gibi sert pişirilmiş bir çeşit simit IX 38b27 (böyle düzeltilerek okunmalı, = P20b15; 79; Manisa) 'Arab gevregi. Krş. DS 2014; Rd2 398: (provincial) ring-shaped roll of bread {(taşra. k. k.) halka biçiminde küçük ekmek}

geyim zırh III 100a26 atı daḫi geyimli idi, IV 268a7 tenine geyimin geyüp, V 81b4, VI 80a26, 106a6 demir geyim ḳatlavīler, VII 45b2 (244) ve altı pāre geyim yancıḳlar, 72b11 (324), 89b21 (412) bir geyim na'l, 109b13 (bkz. kübe). Krş. TS 1679-81

geyir- (zırh) giydirmek IV 268a6 (alıntılanmış beyit) Dağlar ḫalḳa zırıhlar geyirüpdür tenime. Krş. TS 1709-12

gezengevi, gezengevü efsanevî kudret helvası I 149b34 gezengevü ḥelvāsı, IV 195a28 gezengevü = ḳudret ḥelvāsı, 207a17 (bkz. Diyarbekir dipnot 140), 207b22 (DİYARBEKİR), 216a16. Krş. DS 2022; Tietze/Pers. #50

gezme Selânik'te kış geceleri yapılan eğlenti VIII 229a23 (167)

ġıjġır- (~ ḳıjġır-) gürültüyle solumak, yaygara koparmak I 130b7 (435 = TS 1692, orada düzeltilmesi gerekiyor) berḳ-ı hātif gibi ḳıjġıraraḳ . . . Makedonya ya'nī Ḳosṭantin şehrin ḥıfẓ [u] ḥırāset edüp, 132a10-11 (böyle düzeltilerek okunmalı), II 266b2 (134 = TS 1692), IV 244a31 sayfa kenarında, 262a35, 307b30, VI 15a4, 20b10 atlarımızıñ ġıjġırup fışırdadıḳlarından, 42a28, VII 58b9 (262 = TS 1692), VIII 224b20 (149), 268b24 (319), X 121b7 (266: girgır-), 429a17 (993: gajgar-)

ġıjġırdı doğan saldırırken kanat çırpışından çıkan ses, kanat hışırtısı VIII 190a34 (10) bir şikāra salşañ ġıjġırdısında yer ditreyüp cümle ildigi ḥayvān şaşup ḳalır

ġıjılda- gürültüyle solumak, hışlamak V 21b12 ejdehā gibi ġıjıldadığından Çıjġıj Dede derlermiş. Krş. TS 1692

ġıjıldı çağlayış (su hakkında) VII 4b33 (18 = TS 1691), 151b24 (734), X 82b13 (178) ṣuyuñ ġıjıldısından adama dehşet ḥāṣıl olurdı

ġıjıntı (veya ġıjıştı okn.?) şıkırtı VIII 227b26 (161) niçe Mışır ḫazīnesine ma'lik ḫ[v]ācegīleriniñ altun ve ġuruş ṣayması ġıjıntısından (ġıjıştısından?) adama dehşet ḥāṣıl olup

ġıjla- gürültüyle akmak, ses çıkararak aşağı doğru kaymak II 359b32, V 13b14 yoḳuş aşağı buz üzre ġıjlayup, VI 96b33, 132b11 (top gülleleri) ġıjıl ġıjıl ġıjlıyaraḳ, IX 6b26 (13: guz-) yüzin aşağı ġıjlıyaraḳ, 317a1 (690: guz-) Cibrīl-i emīn ġıjlıyaraḳ nümāyān olduġı, X 114b14 (251 gız-). Krş. TS 1692

ġılġūb sadece merġūb "beğenilmiş, rağbet edilmiş" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 216a21

ġırad (~ ḳırad) kale, kasaba ("Latince"; bkz. bel) V 147a1 (bkz. ḳamin), 154a20 ġırad = ḳal'e (→ Çıradişḳa = küçücük ḳal'e), 162b16 (→ Lıġradcıḳ = gelin şehri)

ġırando Bkz. ıġrando

ġırba su tulumu (ḳırba yerine) VIII 252a13 (254: ḳırba)

ġırī haykırış, feryat (bu, bir geri türetmece kelime olabileceği gibi bir yazım alışkanlığı) da olabilir): ġırī vü feryād (örn. VI 152a3; ün maddesine de bkz.) ġırīv ü feryād yerine (örn. VI 166a23)

ġıriyoz ? (Yun.) VIII 247b5 (bkz. aya)

gicikle- (uyuz) yayılmak, bulaşmak III 29b6 (ARAPÇA *ta'addā* için konmuş olan karşılık)

giciyik uyuz II 227b7 giciyik yaḫod ḳızıl uyuz, V 167a19. Krş. TS 1693-95

gil-i ser Hindistan'da bulunan bir ağaç IV 346a12-17, VIII 324a6 (547)

gilvi korniş (? – bir mimarî özellik; krş. medene, muḳarnas) I 44a35 ḳat-enderḳat girişme zıhlı ve gilvili (böyle düzeltilerek okunmalı) ve medeneli bir bāb, 47a7 zıhlar ve gilviler ve beden beden dīvāreler, IV 249a17 zıh-zıh pervāzlı ve ḫurde taṣarruflı ṭaşdan oyma dollāb ve gilvi ve medene ve raf sergenler, V 25a8 taṣarruflar ve muḳarnaṣ ve medīne ve gilviler, 36a14, 55a30, 169b28, 170a23, VI 146b9 günāgūn medīneler ve gilviler ve ṭuralar ve muḳarnazlar, VIII 226a3 (155) zıh ve gilvi ve burma ḥelizon miṣāl zıhlar, 252a4 (253,: böyle düzeltilerek mi okunmalı? – mülevven olarak düzeltilmiş) ḫurde mermerden müşebbek gilvi ve medīne ve fürūş ḳafaşlar, IX 126b17 (268: kileri [böyle yazılmış!]) gilvi ve rafları, X 94b4 (202: kebirler [böyle yazılmış!]) burma zıhlar ve gilviler, 104a2 (225: kevi) muḳarnaz ve medīne ve gilviler. Krş. Meninski 4005 gilvi: cornice della colonna {sütun kornişi, sütun başlığı çerçevesi} ; DS 2078 gilve (gelvi, givle, givli): raf

gingöşiyye bir çeşit Macar şarabı (şaraplarıyla ünlü Gyöngös şehrinin şarabı) VI 88a3, VII 40b17-20 (184)

gird hisar, etrafı surla çevrili kasaba ("Kürtçe" – bkz. melaz). Krş. Rd1 1536: gird: (in compounds) a city, a town {birleşik kelimelerde şehir anlamına}

girse Bkz. divse

girt güreşte bir oyun I 72a5 girt etme (|| ḳaraḳuş oyunı, boğma), III 158b10 (|| ḳaraḳuş, şıḳı, ve bşk.). < ? Far. *gird*: yuvarlak, daire, *gird āwardan*: to bring into one's grasp /{birinin pençesine düşürmek} (STEINGASS 1078); krş. ? DS 2968 kört güreşte: yere yatırma, yenme, 3046 kürtmükleşmek: güreşmek, boğuşmak

ġomana, ḳomana (gemide) çapaya bağlı uzun, kalın, sağlam halat, (LF #332) I 128b30, 162b23, II 247a2, III 97b17 (262# komana, orada düzeltilmesi gerekiyor), VI 50b30 (150) gemiler ġomana ḫalatlarına ve demirlerine i'timād ederse . . . , VIII 225b2 (152) cān-ḳurtaran nām ġomanalara demirleri bağlayup, 243b19 (222), 306a3 (470) ḳomana, IX 63b2 (129# gomene, orada düzeltilmesi gerekiyor)

gopal sadece ṭopal ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, X 242a9 (516)

ġorof bir Alman unvanı (kastedilen Almanca Graf) V 41b15, VI 105a29, 121b16, VII 13b15 (60) baş ġorof nām ḳapudanları, VIII 226b2 (157)

ġorona (~ ḳorona) taç (< Latince *corona*) VI 52a29 (|| tāc), 75a11, 91a33, 129a6, VII 65a21 (291; çevirisi KREUTEL çev. 149, 2. bsk. s. 190 + dipnot), 67a19 ve dev. (301; KREUTEL çev. 164, 2. bsk. 204), 170a10 (820), 172b15 (831) ġorona ve ḳorona ve manlifḳa ve ḳallevine, VIII 270b18 (326) ġorona = tāc ("Latince" → Ḳoron [Koroni])

ġoz büyük ("Yunanca") VI 50b22 vaṣıl ġoz = büyük ayu (→ Vasiliġoz Purgaz). Yer adı için verilmiş kurmaca köken açıklaması, Yun. *vasilikos*: şahane'den bozma

göblez köpek eniği I 169b19,24. Krş. DS 2140 gölbez (goblez, göbelez, ve bşk.)

göçüm göç, obanın göçmesi (Tatarca?) III 73a35 (bkz. ulus). Krş. WB II 1289 köçüm (Çagatayca); DS 4510 göçümetmek (-Afyon)

gögem çakaleriği veya mürdümeriği (ekşi erik) V 119b7 (395 = TS 1726), VI 1b11 erik ḳadar gögem, 133a4. Krş. DS 2128 göğem (II); < Far. *kūkam* ACHARIAN II,617'ye göre

gök baḫtlı talihsiz (kelime anlamı: mavi bahtlı) III 99b35; = kebūt baḫtlı IV 301b25 (Tebriz valisi). Krş. DS 2135 gökbaş, gökbaşlı: işe yaramaz, kötü. Mavi rengin yas ve bahtsızlık bağlamında kullanılması için krş. TEZCAN 175-179

gök paşlı (kelime anlamı: mavi paslı – kararmış gümüş sikkeler hakkında bir ni-

teleme) V 65b31 (bkz. sivilye), VI 185a24 gök paşlı ġuruş

gökçek güzel, hoş, lâtif III 79a27 gökçek bir yere gelüp. Krş. TS 1732-36

gölemez sütten yapılan bir tatlı I 167a13, III 142b1, 172a6, VII 120b28 (577), VIII 371b23 (743), IX 127b20 (270). Krş. DS 2143; Rd2 407 [Pers. kûremez] (provincial) {(Far., taşra. k. k.)}; TS 1774 göremez; Hasan Eren, Ömer Asım Aksoy Armağanı (Ankara, 1978), 87-89

göm (veya küm?) tümsek, tepecik; mezar (özellikle Mısır'da) I 170a7 bir göm üzre bir ḳubbe-yi 'ālī içinde medfūndur, V 97a24 göm göm (|| püşte püşte), VII 40a10 (182: küme) küffār kemikleri püşte püşte ḳubbe mişāl göm göm yığılı durur, X 86b5,6,11 (186: gömü), 87b24 (190), 99a6,9 (213), 177b8 (381), 179a19 (384: küme) yeri göm göm kösdebek gibi yığın yığın ederler, 312b19 (665: küme) göm göm yığup, 328b (699) → Arapça gūm (Gūmü'd-dikke, Gūmu'n-nāşūr, ve bşk. İskenderiye); gömlük IX 248b7 (547) mezbelistān gömi, X 63a9 (138: gümrük [böyle yazılmış!]), 76b1 (165: gömülük), 87a14 (187), 109b10 (239), 168b18 (363), 250a22 (532), 276a18 (586), 280b2 (595); gömistān II 349b25, VII 172b20 (831), X 142a8 (309; || ḫarābistān), 227(II)b23 (486; || mezbelistān), 250b1 (533), 259a21 (553), 264a17 (562; || mezāristān), 283b29 (603), 372a19 (800) bir gömli ve türāblı püşte üzre

göncük balık ağı (?) III 41b22 (bkz. abli). Krş. DS 2152 göncük: balık ağı

gönç gönençli, müreffeh IX 90a15 (= P46a25; 183: genc [böyle yazılmış!]) gönç ve dinç vilāyetdir. Krş. DS 2152

gönder mızrak I 63b27, 164a21, IV 217b17 (|| ḳargı), IX 236b23 (523: köndür) bir gönder ḳaddı ya'nī beş zirā', X 318a8 (677: köndür) başların . . . gönderler üzre gönderilüp. Krş. TS 1748-50; LF #790 dipnot; TIETZE/GK #139

göndere git- uğurlamak, teşyi etmek IX 14a18 (28) ḫaḳīri göndere gitmege esbsüvār olup. Krş. TS 1750 gönderi çıkmak, (gönderi gitmek vb.)

göndür- göndermek (~ gönder-, örn. V 63b17) V 52b20, 63a31. Krş. TS 1752

göñülge ? (Azerbaycan) IV 298a24 men ḫāndan seninçün el göñülgeleri alam

görümli mükemmel, alâ, görkemli I 181b2 (zırh). Krş. TS 1783

görünüş Bkz. körünüş

götlek edilgin eşcinsel erkek V 13a28 ḫīz götlek. Krş. DS 2165

gövezi güvezi renk, eflatuna çalan kırmızı III 37b15 (|| ḳırmızı). Krş. TS 1885 (böyle düzeltilerek okunmalı); DS 2170

göyner (köknār yerine mi? – krş. ḳoḳnār) IX 29b1 (= P15b44; 59: köknar) göyner ağaçları

göyün- yanmak I 20b17, V 126b7; göyindür- yakmak, tutuşturmak (Doğu Anadolu ve Azerbaycan; krş. köyündür-) II 288a21 (Erzurum) biḫeyriyi göyindür = ocağı yaḳ, IV 296a35 (Urmiye) nice āteşe göyindürüpsen. Krş. TS 1801-07

gözindekisi ? I 185a25 (nalbantlık âletlerinden) şınṭıraç ve keski ve gözindekisi niş̇terleri ve . . .

gü̱ht dışkı (Azerbaycan; baḫt ile uyaklayabilmek için gü yerine) IV 301b25 (Tebriz valisi) hey kebūt baḫtli hindivāne güḫtli Rūmiyye Ḫānı çelebisi, pes sen ne ḫīz mīdehetsen

ġumāme kilise (Kudüs'te İsa Peygamberin mezarının bulunduğu mabedin adı olan Ḳumāme ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak) VIII 223b4 (144) Ḳumāme nām ġumāme; bundan başka rahibe manastırı anlamına: VIII 323a32 (544); Avrupa'da kullanılan bir çalgı anlamıyla da geçer: VIII 292b3 (414; || nāḳūs, erġanon)

gür-be-gür ol- it gibi gebermek II 311a17, III 68a25 (böyle düzeltilerek okunmalı), IV 229b19, 266b16, 291b19, 305b29; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: IV 316a23 (Kazvin'deki yahudi mezarlığı) hemān bir vādī-yi gür-be-gūrāndır. Krş. GEMALMAZ 143 gorbagor

ġuzevā (ġuzāt yerine; 'ulemā ve bşk. kelimelerle uyaklı olsun diye) VI 69a28

gücügen, kücügen (Tatarca) atmaca I 171a30, 190b12, IV 277a27, V 34b10, 81b1, VII 128a13 (614), 133b9 (Tatarca) kücügen = oḳ yelegi ḳuşı, VIII 192a8 (17), X 360a25 (774), 412a26 (888) gücügen oḳları. Krş. TS 1840

güĝeyi güvey VI 44a27. Bunun yanısıra güyegi X 244a10 (520: güğey) ve güvegi X 244b17 (521: güğeği); krş. TS 1887-89

güherāb kahramanlar hakkında kullanılan bir niteleme IV 301b20 güherāb-ı zemāne (|| muḥteşem-i zemāne). Belki (destan kahramanı) Sührāb'ın adı örnek alınıp güher "mücevher; soylu aile" ve āb "su" kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş üfürmece kelime

gül-i Ṣīn (kelime anlamı Çin çiçeği; mozaik motifi?) IV 229b36 dīvārı naḳş-ı būḳalemūn 'ibret-nümūn-ı Çīndir, bu daḫi ruḫām-ı ḫurde ile mefrūş gül-i Çīndir

gül-ü-gebere karnabahar (? – bkz. gebere = gebreotu) I 170b35

gülbāng-ı Muḥammedī ezan, çeşitli yerlerde; bu deyimin ortaya çıkışı üzerine I 148b32'ye bkz.

güldürredek (ani bir gürültüyü anlatan yansılamalı kelime) gürredek II 229a9. Krş. DS 2162 görredek (güldüredek, ve bşk.), 3027 külkürküp (küldürdek, ve bşk.)

gülefsen Polonya rakısı (bkz. ḫorilḳa maddesi)

güleş (güreş yerine, kelime anlamı: güreş, cinsel birleşme için mecaz olarak kullanılmıştır; ayrıca bkz. güraş) I 175a2, II 344a2, IV 233b26, VI 48a34, 162a11, VII 53a5 (238), VIII 368b18 (733), X 163a20 (351), Q338a32 (955) Ādem ve Ḥavvā güleşi

güm et- (maden ocağını) kapamak V 131b13. Anlaşıldığına göre < Far. güm: ka-

yıp

gün güneş II 365b27 ehliñi günden ve gölgeden ṣaḳındım. Krş. TS 1861-64

gün-başı batık gemi çıkarıcı (bu anlam HAMMER çev. II,133'e göre: ship-salvor {gemi kurtarıcı}) I 164a16

güneyik hindiba I 197a24 güneyik köki. Krş. TS 1869-70

gür sayıca fazla, çok, güçlü VIII 199a7 (46) 'asker-i İslām gür olup; IX 77b19 157) īmānı gür olup Krş. TS 1879-80 gür: kuvvetli, çok, bol

güraş güreş (güreş için ağız kelimesi; güleş maddesine de bkz.) I 45a25 cümle tekye pehlivānları ol cāy-ı laṭīfde güreşirler, luġat-i türkīsiniñ ṣaḥīḥi güraşdır; ayrıca (? – eğer okunuş doğruysa) VII 76b3 (342) henüz derūn-ı ḥiṣārda ḫāne-i menḥūsları ve manaṣṭır-ı güraşları binā olunmayup

gürce sadece Gürci "Gürcü" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VI 124b22 cümle Gürcili ve ḳavm-ı gürceli segbanları

gürdelan Bkz. kürdelan

gürle- fırla- gazaplanıp öfkelenip tekdir etmek, celâllenmek IV 216b4 vāfir gürleyüp fırlayup 'ażb-ālūd oldı

güyegi Bkz. güĝeyi

güverte gemi güvertesi (LF #257) VI 79b24, X 330b28 (703: görte [böyle yazılmış!])

H / Ḥ / Ḫ

ḥabār bir tür güvercin I 190b23 ḥabār; ḥabār ala

ḫaḫam yahudi hahamı (Ladino) III 44b24, IV 342a36

ḫajçiz şeytan ("İbrânîce") IV 395a15

ḥalat, halat (~ alat) halat, gemi halatı (LF #777) I 162b23, 164a18 ġomana ve cān-ḳurtaran ḥalatlar, III 41b22 (bkz. abli), 97b17, V 123b27, VI 50b30 (bkz. ġomana), VII 95a23 (442), VIII 270a23 (324) çarmıḫ ve ḥalat alatların baltalar ile kesüp, 306a4 (470), IX 370a5 (Yemen teknesi) alat-ı çarmıḫları serāpā ḫurma līfindendir, 381b9 (P156a27: ḥalaṭ; 828) ḳaradan alat oñarmaḳ gibi

ḥalfa otluk yer (Mısır; < Arapça *ḥalfā'*: halfa otu, stipa tenacissima) X 392b19 (844) ḥalfa = otluḳ (→ Vādī Ḥalfa)

ḫalḫāl küpe; bilezik (bunun dışında "halhal, ayak bileziği" [< Arapça] anlamında da kullanılmıştır I 190b26 [güvercinler hakkında] ḳulaġı mengūşlı ve ayaġı ḫalḫāllı) IV 254b13, VIII 373b28 (751), X 380a23 (816) ḳolları ve pāyları

ḫalḫāllı. Krş. Karacaoğlan: Sallanıyor gümüş halhal kolunda (*Karacaoğlan*, yay. Müjgân Cunbur [Ankara, 1985], 159); DS 2332 helhel: bilezik

ḫālite (~ ḫālite) hala (ḫāle yerine) II 336b18, IV 252b32, IX 254a28, 254b15 ḫālite (= P107a25,34 ḫ-; 559: halete)

ḥāliye (~ ḫāliye) bahşiş (Mısır) X 145a15 (316) bir ġayri hedāyā vermezler, ḥāliye degildir, 146b6 (318) bir altun ḥāliyesin alup, 10 ḥāliye ta'bīr ederler 'avāyid, 156a29 (337), 156b2 (338) ḥāliyetü'l-ḥāliye, 158a18 (341), 176b3 (379), 184b5 (394), 212b26 (450) ḥāliyetü'l-ḥāliye, 218a7 (461), 289b9, 21 (615: atlanmıştır) ḥāliye buyurdısı, 324a10 (689), 361b19 (778), 373b13 (803), 374b25 (805). Krş. SHAW/18 47n.: ḥāliyye; present of money, gratuity, tip {para olarak verilen hediye, bahşiş} Arapça *ḥulwān*'ın anlamı da buna yakındır (WEHR 203); Evliya bunu da ḥülvān olarak kullanır, örn. X 95b13 (205: halvan)

ḫalḳaçini bir çeşit helva IX 77a5-6 (= P139b7-8; 156: halkacîn). Krş. STEINGASS 429 *ḥalḳa-çīn*: a kind of sweetmeat {bir çeşit tatlı}, MENINSKI 1799

ḥalkārī yaldızlı II 306b21 ḳalemkārī ve ḥalkārī surḫ-reng ḳabālar, IV 290b18 (bkz. ḫayāl), VI 67b28, 149a9-11 ḥalkārī ṭavan, VIII 252a15 (254), IX 213a6 (471), 345b12 (752), 348a18 (758) ḥalkārī ve silu ve lācüverd ve la'lī ve mīnā elvān-ı gūnāgūn boyalar ile eyle munaḳḳaşdır kim . . . , X 99a14 (213) müzehheb ḥalkārī naḳş-ı Bihzād, 23 (214) ḥalkārī mīnā ṭavan. Krş. STEINGASS 429

halpuz, ḥalpuz ? (kâfirler hakkında kullanılan bir niteleme) VI 102b8,20 halpuz kāfiri, 104b2 ḥalpuz kāfirler

ḥallā (veya ḥullā?) kadının nikâhlı kocası V 130b15, ḥalāl'dan türetilmiş olabilir mi?

ḫamı hepsi (Azerbaycan – krş. hamu, heme) IV 294a26 (Urmiye) henūz ḫalḳı ḫamısı mezheb-i bāṭıla da'vet ederdi

ḫamīre gül veya menekşe reçeli (STEINGASS 475 *ḫamīra* maddesine göre) V 9a6, X 386b18 (831)

ḫamīs sıska, arık (at; ḫamīṣ yerine; Evliya kendi bindiği attan bu adla söz ediyor) VI 124a30 bire babam Ḫamīs atım, 125a13,32

hamu hepsi (Azerbaycan; krş. heme, ḫamı) I 193b19, IV 292a17 (293), 368b9, VI 26a29, VII 166b7 (803) hamu = cümle. Krş. TS 1897-98

ḫān Safevî eyalet valilerinin taşıdığı unvan, Safevî beylerbeyi II 302b7, 304a33-34 ḫān = emīr-i mīrān; sultan (Tatarca, bkz. TATARCA) V 43a20

ḫapahap hemen, derhal VI 111b7 (|| hemān), 159b31. Krş. DS 2277

ḫapeng kepenk (kepeng yerine) III 108a29, 162a30 (krş. KREISER 174, 176), IX 48b7 (99)

ḫapsi hamsi balığı (Trabzon) I 174a30, II 252b (son kısım)

harada, ḫarada nerede? (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 288a21 (Erzurum), IV

258a31 (Van) ḫaradaydıñ = nereye vardıñ, 310b5 (Hemedan) harada idiñ, 403a18 (Musul) haradaydıñ. Krş. DS 2282 hara (harda, ve bşk.)

ḫarasan harç, inşasat harcı, (genellikle ḫorasan) I 205a3. Krş. DS 2409 horasan, 2285 harasan

ḫardaliyye bir çeşit rakı (bkz. ḫorilḳa maddesi) VIII 366b25 (720)

ḥareḳān(ī) bir çeşit mermer (bkz. yereḳān) VIII 251b23 (253) incecik ḫayāl ḥareḳān mermerleri ya'nī āteş ṭaşları, X 115b7 (253) yeşm-i ḥareḳānī, 136a11 (296)

ḫarişum şeytan (Tevrat'ta – kastedilen İbrânîce *ḫartum*: sihirbaz) IV 395a6

ḫarre verre runiti git, gel, otur ("Kürtçe") IV 219a20 (KÜRTÇE), 225a29, IX 73b23 (150)

ḫarṭa, ḫarṭı deniz haritası (LF #177, #875) I 163a16-32 (538#: ḫarīṭa, orada düzeltilmesi gerekiyor). Krş. TS 1901

ḫarṭāvī bir çeşit sarık IX 149b7 (322). Krş. PAKALIN 750 hartavi, Rd1 837 ḫırtavi, MENINSKI 1743 ḫırtāvī

ḫarṭıya oyun kâğıdı, iskambil kâğıdı (Yun. *xartia*) V 12b22 ḫarṭıya = gencefe ("Kāfiristān'da")

ḥarvānī bir çeşit üst giyimi, kolsuz üstlük IX 160b22 (348) ḳırmızı boyalı ḳuzu derisinden Oḳçıoğlı ḥarvānīleri, 164b28 (358) kürk-i ḥarvānī. Krş. Rd1 780: a circular cloak, a mantle of broadcloth {daire biçimi pelerin, pamuklu dokumadan kolsuz üstlük}

ḥaṣīn kale (Güneydoğu Anadolu) III 61a29,36 ḥaṣīn = ḳal'e; → Ḥaṣīn Manṣūr. Krş. MENINSKI 1770: forte, fortificato {kale, kurgan, müstahkem mevki}

ḫatman, ḫaṭman (~ ḫoṭman) hatman, ataman (Ukrayna Kazaklarında bir unvan); aynı zamanda Romanya'da bir memurluk unvanı V 60a23 (bkz. seyir çal-), 107b28 (Boğdan) baş ḫaṭman = cümle vilāyet 'askerlerine baş serdārdır, ikinci ḫaṭman = vilāyetiñ nıṣfınıñ 'askerine ol serdārdır, VI 112b8 ḫoṭman, VII 102b8 (480; Eflak) baş ḫaṭman = cümle vilāyet 'askerleriniñ baş serdārıdır, ikinci ḫaṭman = vilāyetiñ 'askerini cem' eder, 115b15 (548), 187a14 (901) baş ḫatmanları. Krş. MIKLOSICH 8; DICȚIONAR 216

ḫaṭvan, hatvan altmış ("Macarca") VI 9a23 (MACARCA), 9b7, VII 34a30 (156; → Ḥaṭvan)

ḥavar, havar, ḫavar yardım çağırma çığlığı, imdat (Kürt illeri) II 337a17 (|| vāy), IV 212a24 cevir ḫavar olur, 254a36 dād u ḫavar, 276b20, 284a32 dād u ḥavar nāmeleri, 336b34, 370a15 havar havar (→ Havare ~ Havar), V 10a10. Krş. DS 2309 havar: imdat; < Kürtçe *hawar* (WAHBY 59), *hewar* (KURDOEV 319), *hevar* (JABA 454)

hāviye deve havudu (Ar. *ḥāwiya*; krş. PROKOSCH 72) Bkz. çatal yük maddesi

ḥavīża havuz (ḥavuż yerine) IX 76a3 (154)

ḥavuc-ḫāne deve havudu (havut yerine; ḫavuç "havuç" ile bulaştırmaca kelime mi?) X 199b16 (424; develer; || meḥāfe, ṣandūḳa); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: 206b27 (438) ḫavuc (|| ġarār, hemyān)

ḥavur sık çalılık, sazlık; koy, ırmak yatağı, boğaz (< ḫavr [Rd1 871]) IV 357b31 (|| büklük), 33 kemīngāh-ı ḫavur, 362a17 (|| ṭur'a, ḫalīc), 367a28 bu Vāsıṭ ḫavurlarında olan yazı ḳalemi, VI 29a29 (bkz. cumbul)

ḫayāl ince, nazik, saydam, ve bşk. I 163b9 (dalgıçlar) belinde yağlı ḫayāl balıḳ ḳursağı, 192b2 ḫayāl bez, II 276b25 ḫurde ḫayāl munaḳḳaş cāmlar, 294a10 ḫayāl iplik egirüp, 14 ḫayāl u raḳīḳ bir gömlek, 327b26 (Bayburt kilimleri) laṭīf ü ḫayāl, 358a1,12,15 (tiftik, bkz. roḳla), III 95a29 (iğne oyası), IV 231a8, 10 (cam şişeler hakkında), 233a19 ḫām ibrīşemden ḫayāl firengī sicim, 279a25-27, 285b13 ḫayāl şırmalı gömlekler, 290b18 (peşkirler, ve bşk.) ḫayāl-kār ḫalkārī, VIII 218a26 (126) ḫayāl u raḳīḳ kettān bezi, 251b23 (253; bkz. ḫareḳān), 313a7 (499) ḫurdegīr ü muṣanna' Fireng-pesend ḫayāl-fikr [ḫayāl-kār?] mermerbürlük ma'rifetleri, 350b21 (662; incir) ve içinde ḫaşḫāş dānesinden ḫayāl ḫurde toḫumları vardır, IX 89b22 (182; incirin zarı; || ter), X 239a26 (510) Reyḥānī ḳamış: ḫayāl ince boğum boğum serāmed ḳamışdır, 362a23 (779) ġāyet raḳīḳ ü nażīf ḫayāl namāz seccādeleri . . . ve laṭīf munaḳḳaş kilimler işlerler kim gūyā ḫayāldir; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: VI 14a15 (kâğıttan kesilmiş motifler) ḫayālī kāğıd

ḥayāt sundurma II 352a20 adamlarım ve atlarım ḳar üzre yaṭup ben bir ḥayāt altında yaṭırım. Krş. DS 2315 hayat: balkon, sundurma

ḫayr boyacı tokmağı (Anadolu lehçesi) IX 78b1 (158-59; Aydın) ḫayr = boyacı ṭoḳmağı. Krş. DS 2317 hayır: susam veya haşhaş dövülen tokmak

heft heft ve çend çend (köpek havlaması için kullanılmış yansılamalar) II 353b13

helc ü melc kargaşa, itiş kakış (herc ü merc yerine) I 181b27, II 341a21, ve bşk.

heldine baklaya benzer bir bitki (Rumeli) V 115b11, 131a21 (|| ḳırah), 153b4, VI 162a18 (Hersek'te Pupova), 163a22-28 (Süleyman peygamber ile devler hikâyesi) heldine baḳlası, heldine dedikleri baḳla miṣāl ḥubūbāt, X 253b27 (540; Moskov diyarı) buğday gibi ladna ve heldinesi

heleci sadece keleci "söz" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VII 144a3 (693) heleci ve keleci sözlere vücūd vermeyüp

helemet elbet (Malatya ağzı) IV 194b27 helemet = elbette

heleşe (ve) keleşe oynayıp sıçrama, maskaralık V 11a28, VIII 339b19 (618 = TS 1909). Krş. DS 2332 heleşe: şaka, ve bşk.

ḥelizon helezon VIII 226a3 (bkz. gilvi)

helu Bitlis'te keklik avı ("Kürtçe") IV 228a3. Krş. DS 2332-33 hel hel, hel helu

(kuşları çağırmak için), helha, helhel (bir tür kuş); Kürtçe *helo*: kartal (Wahby)

heme hepsi (Doğu Anadolu lehçesi – krş. hamu, ḫamı) IV 194b27 (Malatya) hemesi = cümlesi, 297b27, 298b32, ve bşk., 393a6 (Nisibin)

henim daha, henüz; hemen şimdi (Azerbaycan; < hemīn) II 292a29, III 152b25, IV 291a33, 293b17, 298b32, 299a19, 301b31, 302a2,9, 327a8 henim daḫi itmām bulmayup, 339b11, VI 120b18, 125b22. Krş. DS 2340

herbaşa (??) delikanlı, genç adam (Boşnakça) V 130a29 herbaşa ta'bīr etdikleri ġılmān-ı cüvānānları (Saraybosna)

here her bir (Azerbaycan) IV 288b25, 299b32, 309b31. Krş. DS 2342 here (IV), 2344 heresi

herse kaynatılmış buğdayla yapılan bir çeşit lâpa (bu anlam Rd2 476'ya göre [provincial {taşra. k. k.}]) II 278b14 (açıklayıcı karşılık olarak bkz. BOLU), V 16b14 (bkz. kete), VII 21b12 (98) her ṭarafdan 'askeri ṭopa tüfenge ṭuṭup herse ve kirdimand etdiler, 112a32 (532: herīse). Krş. DS 2348 herse, 2345 herise; Acharian III,85-86; Tietze/Ar. s. 259

heykel tılsım (Anadolu lehçesi, bkz. MARAŞ) IV 271b14

hezan tahta direk IV 272a29. Krş. DS 2355 hezan, hezen, 2382 hızan (VII); < Erm. *hetsan* (Acharian III,75-76)

heze İşte! daha, henüz (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 300a4 (Tebriz) heze tanmamışam = henüz görmedim, 314a6 (Şamahı valisi) hey Evliyā Aḳa, mine heze Revān ḫānı geledir, IV 292b7 heze başıña dahi bir bağ ola, 207a34, 207b20,22 (DİYARBEKİR), 299b2, 302b28, 303a26,35, 310b5 (Hemedan) heze telisemen, 364a15, X 43b5 (97). Krş. DS 2355

hezele ve mezele bir sövgü sözü VII 39b21 (170: ḫaẕele ve meẕele) at oğlanı ve it oğlanı ve hezele ve mezele maḳūlesi ḥaşarāti. Krş. DS 2355 hezele: piç, 2322 hazele: . . . yaramaz çocuk

ḥımıl bir çeşit dokuma, bir çeşit kilim (Mısır) X 307a16 (653: hamil; || cecim, cacım; = kilim), 309b28 (658: cemel [böyle yazılmış!]). < ? Arapça *himl*: coarse garment of the Arabs {kaba dokumadan yapılan bir Arap giysisi}; ragged hair tent {kaba kıl çadır} (Hava 837)

ḥınnebān bir tür rayihalı bitki (Mısır) X 418b7 (901) bir ḳuṭu ḥınnebān bir gūne siyāh nebātātdir

ḫınṭo, ḫınṭov bir çeşit atlı araba I 78a24 ḫınṭo ḳoçu, II 370a9 ḫınṭova ve ḳoçuya . . . binse, V 48b26 (bkz. ṭaliḳa), VI 3b10,12, 25b20,22, 93b29, 130a25, VII 64b10-12 (288: ḫınṭoya) . . . ḫınṭova binüp. Krş. Miklosich 8; Eren 381

ḫıraḳ (?) sadece kürek "kürek" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, (belki de nacaḳ yerine yanlış) I 172b33 eli kürekli ve ḫıraḳlı

ḫırca domuz yavrusu, çoçka I 169b20. Krş. DS 2367-68 hıra (hırca): küçük

ḫırren fe-ḫırren (uydurmaca Arapça < ḫır-ḫır; köpeklerin hırlamasına dayanan, vuruşmayı anlatan yansılamalı bir deyim) IV 282a20, V 58b19, 79b10 ḫırren fe-ḫırren ʿarbedede iken, VI 53b33, 103a18, 116a23, VIII 296a8 (429); bunun yanısıra: V 60a12 ḫır-ḫırı ceng ederken, VII 70a18 (314) bir köpek ḫırren fe-ḫırrāsı cengi. Krş. TS 1917

ḫırs ayı ("Farsça") V 68a21 ḫırs = ayu (→ Silistre'de Ḫirsova). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması; krş. STEINGASS 454 *ḫirs*

ḫıtāyī Türkistan işi, Çin işi (< Ḫıṭāy, "Türkistan, Çin") 1) çok ince elyaflı, çok dayanıklı bir kâğıt türü I 72a25 ve bşk. ḫıtāyī kāğız; 2) kaftan yapılan bir tür ipekli (?) kumaş I 92a2 Aḥmedābād ve ḫıtāyī bezlerinden ḳapama ḫilʿatlar; 3) içiçe geçmiş çiçek motifleriyle oluşturulan bir tür tezhip II 224b10 naḳş-ı ḫıtāyīler, VIII 194b14 ḫıtāyī kāse (bkz. münebbid). Bkz. PAKALIN I 765 hatai

ḫıtāyī bakireliği sürekli tazelenen genç kız (Mısır ve Sudan) X 386b10 (831) baʿżı bākireleri ḫıtāyī bulunurmuş ve aṣlā ḥayż ve nifās görmezlermiş, 436b19 (941) ḫıtāyī ḳızlarıñ bekāretin izāle ederler, Q338a10 (954; Zeyla) ḫıtāyī dedikleri zenānelerinden küsām-ı ḥāṣıl-ı kām maṣdar-ı insān-ı kān bu diyāra maḫṣūṣdur, her cemʿiyyetde bākire bulunur maḥbūbeleri vardır. PROKOSCH 79-80'de tahmin edildiği üzre bu kelime de *Ḫıtāy* "Türkistan, Çin" ile ilgili olabilir.

hice ṭaşı mezar taşı VI 45a29 (139: küfeki taşları [böyle yazılmış!] = TS 2766, orada düzeltilmesi gerekiyor) başım ve ayağım uclarına hice ṭaşları ʿalāmet dikiñ, X 369a18 (793: hece). Krş. TS 1908; Rd2 470 hece taşı

ḫilete bir çeşit etsiz yemek (Yun.?) I 175a15 (etsiz yemeklerin sıralandığı bir listede)

hinar gemi marangozu cetveli (LF #876) I 162b19(# - LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371, varak 223a'daki veri gösterilmiştir)

hindivāne dışkı (Azerbaycan) IV 301b26 (bkz. gūḫt). Krş. STEINGASS 1514 *hinduwāna*

ḥīṭ duvar VIII 214b30 (112), 333b29 (592), IX 29b23 (60 hayıt). Acaba ḥāʾiṭ kelimesinin çğl. biçimi olan ḥīṭān'a dayanan bir yanlış ayırma mı?

ḥīz edilgin eşcinsel genç I 130a7, 155a14 (519) eṣnāf-ı ḥīzān-ı dilberān, II 338b17, IV 273a6, 301b26 (bkz. gūḫt), V 13a28 (bkz. götlek), 74b10, X 318b20 (678) Çerkesān-ı ḥīzān. Krş. Rd1 816; STEINGASS 435

ḫodaman (?) III 171b36 (bkz. çoluḳ)

hodamu buraya gel (Sırpça-Hırvatça) X 124a12 (271; sözde "Boşnakça") hodamu sinḳo hodamu = beri gel cānım oġul gel; krş. V 147b17 (HIRVATÇA) hoda vamu. Krş. SKOK I,675 *hṭdām* (14. yy.)

hodi sedi (bozuk Türkçe konuşmayı belirten bir deyim; UKRAYNACA [V 49a33]) "gel, otur" anlamına VI 150a29 (Hersek'te Lubin) Boşnaḳca ve Latince kelimāt ederler, cümle hodi sedi bilmez ġāzīlerdir, VII 16a5 (Östolni-Belgrad) Türkçeyi ol ḳadar bilmezler lākin hodi sedi bilir, ġayri kelām bilmez, 84a15 (Gyula) ḫalḳı hodi sedi bilmez, sehil Türkçe bilir, VIII 360a7 (699; Arnavutluk Belgradı / Berat) hodi sedi bilmez Arnavudistāndır. Krş. ÂLÎ/MEVÂİD 107.15 Ḳaṣaba ḳāḍısı bir Çerkes-i nākes gördük / Adı İskender iken ne ḫodi bildi ne sedi; BEKÇİ [tıpkıbasım] 21 Bekçi bilmez ḫodi südi, 22 Ne ḫodi bilür ne südi (böyle okunmuştur; metin yayını s. 102 ve 105, orada düzeltilmesi gerekiyor)

ḫon ekmek ("Farsça"), IX 129b15 (274: hanı) ṣofra-i bī-imtinānında ḫon-ı beyāżı mebzūldur, X 28a3 (60) ḫon = etmek (→ ḫünkār!) [krş. 28b26-28]. Unvanın Far. *ḫvān*: "sofra, ziyafet" (ve bşk. anlamlar) kelimesinden kurmaca ile açıklanması

ḥonta 20,000 dinar (Dubrovnik) VI 153a30-31. Belki İtalyanca *conto*: hesap, hesaplama

hor hor (at hakkında) soluma X 200a12 (124) esb-i hor hor. Krş. Rd1 871 ḫor

ḫorilḳa Polonya rakısı (bkz. pivo maddesi) I 213a14 (|| raḳı, gülefsen, firna, sudina, poloniyye, ḫardaliyye), 213b12 Leh diyārında biñ gūne ʿaraḳ olur ammā gülefsen ve ḫorilḳa raḳısı cümleden ḳattāldir, 214b25 (|| gülefsen, firna, sudina, ve bşk.), V 46a9, 49b28, 107a22, VII 102a14 (478), 180b31 (873). Krş. Ukraynaca *horilka*, Rusça *gorelka*: konyak

ḥoşçı (?) kazan (Tatarca) VII 125b24 (603) bir ḥoşçı (?) nām ḳazanları bir bārgīr üzre ṭoḳmaḳ ḳayışlarıyla bağlı olup.

ḫoşik yaramaz, serkeş IV 243b11 ḫoşik olan ḳaṭırlar, V 9b17 Seyf Ḳulı Aġa ḫoşikiñiz olsun, 107a32 oġlanları daḫi ġāyet ḫoşiklerdir. Krş. DS 2417 hoşşik: yaramaz, uslu durmayan; dalkavuk

ḫoşik bir çeşit pilav IV 278b14, 313a13, 381a23. Krş. DS 2416 hoşıl, 2438 höşmerik, ve bşk. (buğday lâpası)

ḫoşiki bir çeşit ekmek X 313a25 (667: hoşgi) nān-ı ḫoşiki

hoşmerim sütle yapılan bir tatlı III 142b1, VII 120b28 (577), VIII 371b23 (743), IX 127b20 (270). Krş. TS 1926; DS 2438; Rd2 490 (provincial) {(taşra. k. k.)}

ḫoṭ ḫoṭıya (dörtnala at koşturmayı anlatan yansılamalı deyim) III 93a31. Krş. bugünkü Tü. höt, DS 2419-20 hothot, hotlamak

ḫoṭman Bkz. ḫatman

hov hücum, saldırı, hovlama VI 101b4 hemān bir hovdan kāfire ṣunalım; hov etsaldırmak III 100b29; hov hov saldırı haykırışı, (krş. yov yov) III 32b3 hov dır hov, IV 265b10, V 145b29 hovdır hov, VI 103b3, 187a5, VII 20a30 (92), 29a16 (132), ve bşk. Krş. DS 2421 hov (bunun yanısıra 2394 hoğ)

hovla- saldırmak V 10a16, VII 20b26 (94). Krş. TS 1927-28

hörpüldet- içmek (Anadolu lehçesi, bkz. BOLU, MARAŞ) II 352a25 (Çorum) issi dama girüp şarāb hörpüldedirler

hubar Dürzîlerin savaş nârası, III 37b12, 38a31

ḥulap erkek çocuk (Ukraynaca *hlap*) V 47b10 (bkz. poḳovnik)

hunaş şeytan ("İbrânîce") IV 395a15. Belki < İbrânîce *naḥaş*: yılan, iblis

hunḳa tepe, tepecik (Sırpça-Hırvatça *humka*) V 101b14 (Moldavya'da Süleyman Depesi); || püşte), VI 72b25 hunḳa = yumrı depe, VII 3b5 (11) bir 'ālī topraḳdan hunḳa depe yığmış, 13a28 (59) hunḳa = depe, 50b5 (227) hunḳa = yığın, 77b12 (348; bkz. ḳırınpa), 78a20 (352), 81a15 (367), 84a19 (384; Gula) bağdala hunḳası, 84b25 (387) şehīdler hunḳası

hunza (hünze?) Yeni Dünya'dan gelme, lâhanaya benzer bir sebze VI 128b18

ḫoṭ ḫoṭıya (dörtnala at koşturmayı anlatan yansılamalı deyim) III 93a31. Krş. bugünkü Tü. höt, DS 2419-20 hothot, hotlamak

ḫurde husye, haya II 235a9 (Taşaḳ-ṣaḥrāsı yer adının açıklanışı) Tatar derileri kīrleri ve ḫurde ve türtülleriyle yüzilüp sāyebān olduğundan, III 50a26 (Şeyḫ Bekkār 'Uryān) zengüle ve ḫurde ve türtülleri ṣalınup, IV 197a22 (bkz. ṣalaḳ), 303a28 menim ḫurdelerimi ve türtüllerimi ve ciger-gūşelerimi ġarīb ḳomagilen, IX 249b26 (550: yanlış okunmuştur) 'uryānen ḫur[d]e ve türtüllerin şallayaraḳ dal.yaraḳ olup. Krş. Rd2 493 hurde: small bit, trifle {bir parça, az bir şey}

ḫurde gümrük resmi (vergi) (Kızıldeniz sahili ve Mısır) IX 366a20 (795; Cidda) ḫurde = leb-i deryāda gümrügi, X 73b27 (160; MISIR), 438a15 (944; Massava) ḫurde = ḫurde. Krş. DOZY I,361 *ḫurda*: contribution qui se percevait sur les spectacles publics . . . {halka açık gösterilerde alınan ücret . . . }

ḫusrevānī şahlara özgü (geniş karınlı büyük küp veya çömlek hakkında kullanılan bir niteleme) I 36a31 ḫum-ı ḫusrevānī, 125b27, 158b5, 170b14, 179a16, II 263a35, 294a36, 334a35 ḫusrevānī küp miṣāl ṣāḥib-şikem, 343a35, 343b13, III 48b20 ḫum-ı ḫusrevānī ~ 24 ḫusrevānī küp, 117a3, 125b35, IV 279a11, VI 35a31, 81b24, 110b23, VII 58b15 (262), IX 340b22 (742), 386a24 (837), X 411a25 (885), 433b25 (934: ḫum-ı yerine bamı okunmuştur; filleri anlatırken) başı ḫum-ı ḫusrevān ḳadar

ḥuş-u-ṭuyūr (~ ḫuş-u-ṭuyūr) kuşlar I 8a33, 32a32, II 222a8, 223b31, III 22a4, 37a17, 48b23, 160b36 niçe ḫuş-u-ṭuyūr [u] vaḥşī cānverler, 167b24, IV 213a9, 228a1, 309a34, 397b1, 405a7 (|| murġ-ı zīrek), V 34b10, 87b15, 88b14, VI 50a20, 93a34, 135a11 vaḥşī ḥuş-u-ṭuyūr āşiyān etmişler, VII 52b21 (237), 115b21 (549: eksik verilmiştir), VIII 189b34 (8; böyle düzeltilerek okunmalı, çekimleyen tarafından başına vü- eklenmiştir!), 231a22 (174), 281b27 (370), 305a22 (467), IX 90b25 (184), 217a16 (480), 222a25 (491), 243a5 (böyle düzeltilerek okunmalı, çekimleyen tarafından başına vü- eklenmiştir!); P103a4 ḫuş; 536: huşu), 340b7

(böyle düzeltilerek okunmalı, çekimleyen tarafından başına vü- eklenmiştir!); P141b29 ḫuş, 741: huşu), X 124a2 (270) vaḥşī ḥuş-u-ṭuyūr ve cānverler, 143a23 (312; || ḳumrı ve kebūterler), 234b29 (501), 426a7 (917: vuhuş tuyur) eyle mücellādır kim bir ḫuş-u-ṭuyūr-ı vaḥşī minḳārın ildirecek yer yoḳdur; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: VIII 213a10 (105) ṭuyūr [u] ḥuş. Bunun, vüḥūş u ṭuyūr "hayvanlar ve kuşlar" için bir kısaltma olması mümkündür, bu kısaltmada aynı zamanda Tü. ağız kelimesi ḫuş "kuş" ve/veya ḫoş "hoş" da bulaşma (kontaminasyon) yoluyla etkili olmuş olabilir. (Şu kullanıma da dikkat edilmelidir: IX 17a17 (34) ḫoş-elḥān ṭuyūrlar)

hümām, ḥümām güvercin (ḥamām "güvercin" ve hümām "savaşçı" kelimelerinin kaynaştırılmış biçimi) IV 343a24,30, ve bşk., X 362b13 (780: hamam; Mısır) ḥümām = güvercin ḳuşı

hümā-şāhī bir çeşit pahalı giyim IX 358b9 (779)

hümec saf, bön, güçsüz (hemec yerine; bkz. Rd1 2169) V 165a22, VII 47a11 (212) ḥalīm ü selīm ve hümec adam

hümül şerbetçiotu I 213b9 hümül köki, 214a22 hümül şarābı. Krş. MIKLOSICH 8-9

hümūziyyet, hümūzet acılık, keskinlik (< Arapça *ḥ-m-z*) X 167b1 (360; berberis şerbeti) bir hümūziyetcigi vardır, 238b4 (508) hümūzet, 240a23 (512) hümūziyyetlice

hürmüs yaşlı adam veya kabile reisi ("İbrânîce") X 10a5 (19) hürmüs = şeyḫ (→ Hürmüs [Yun. Hermes ile ilgili olabilir])

ḥürme kadın (ağız kelimesi) IV 207b18 (DİYARBEKİR), X 331a27 (704; || ḫātūn). Krş. WEHR 171 *ḥurma*: woman, lady; wife {kadın, hanım, eş} ; BARTHÉLEMY 154 *ḥörme*: femme (foemina, mulier, uxor) {kadın, eş}

hüşşek yolu açmak için bağırış, Destur! (Mısır) X 128a1 (279), 228a25 (487; || żahrek, cenbek, yemīnek, yesārek)

ḫūt-i İdrīs Bkz. ri'āde

I

ıġrando, ġırando kral (İtalyanca *grande*: büyük; Sultan Süleyman'ın unvanı) V 98b22 (bkz. maġalo), VI 73b15 şarı Süleymān ıġrando Ḳosṭanṭīn Opol, 74a19 şarı ġırando Süleymān, 74b10 ıġrando Süleymān Ḳosṭan Opol, X 36a9 (81; Iġranduḳa) ıġrando = ḳıral; bundan başka ıġrandup biçimi de geçer: VIII 351b33(667)

ıġrıb bir çeşit büyük balıkçı ağı, ığrıp, ırıp (LF #758) I 174a32-36(#), VIII 338b4

(613) ıġrıb ḳayıḳları ve fırḳateleri, 368b8 (732). Krş. TS 1933

ıḫır- (deveyi) ıhtırmak, çöktürmek IX 263b21 (579: iyhirin) develeriñiz ıḫırıñ. Krş. TS 1933

ıḳʿansis çökük sırtlı, basık göğüslü (< Arapça ḳ-ʿ-s) I 157a28 (kör dilenciler; || aʿrac, meflūc)

ıḳlıḳ, ıḳlıġ bir müzik âleti I 207b29-31, VII 52a34 (235). Krş. TS 1934-35

ılı sıcak (ağız kelimesi) V 85b31 ılı baṭ = ısıcaḳ ördek (→ Ilıbaṭ), 86a15, 174a18 ılı ṣu (Türkman ḳavmı), VI 85a2 ılı ṣu = ılıca. Krş. TS 1941-43

ılıġın ılıca (ağız kelimesi) III 9b2 ılıġın = ılıca (17 = TS 1941, orada düzeltilmesi gerekiyor), 139b36; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: X 408b7 ve dev. (878) Ilġun-ı Donḳala (ılıcalar)

ılısı ılıca (Tatarca) II 345b22, III 139b36 ılısı = ılıca

ımlıḳ enenmiş, husyesi çıkarılmış (horoz) I 191a28 ḫoroslar ve semiz beslenmiş ımlıḳ ṭavuḳları. Krş. TS 1949

ınçḳır- hıçkırmak VI 76a4 baş yére ḳoyup ınçḳıra ınçḳıra ağlayup. Krş. TS 1950

ır türkü, şarkı VII 21b32 (bkz. ırla-). Krş. TS 1952-53

ıraġ eyle- uzaklaştırmak V 13a10 Allāh ıraġ eylesin. Krş. TS 1957

ırġala- sallamak, harekete geçirmek III 151a33 kārları ḳadırġalarda kürek ırġalamaḳdır. Krş. TS 1959-60

ırġalan-, ırġan- sallanmak II 229a5 lisān-ı türkīde ırġandı ve ırġalandı ṣalındı maʿnāsınadır, IV 352b16 ırġan!, 19 ırġalan!. Krş. TS 1961-62

ırıl- uzaklaşmak, ayrılmak IX 93b4 (189: ayrılmadın) aṣlā bizim izimizden ırılmadıñ Krş. TS 1963-65

ʿırḳ-ı sūs meyankökü IX 72b16,18 (147). Krş. BARTHÉLEMY 366: jus de réglisse {meyanbalı}

ırla-, yırla- türkü okumak, şarkı söylemek I 161b9 mevāl ırlayaraḳ, 205a8 ʿarnavudca türki yırlayaraḳ, 214a3 yırla-, VII 21b32 (98) ırlanda ır ırlayaraḳ, 108b26 (bkz. ḳılalay), 115a18 (546 = TS 1967) yırlayaraḳ, 147b10 (712) türkī yırladıḳları tekerlemeler

ırlat- türkü okutmak, şarkı söyletmek I 213b10 (662 = TS 1968, orada düzeltilmesi gerekiyor; sirkengubinin etkisinden söz ederken) bir kāsesi adama Şirvānī yayla türkisin ırladır, ağır keyfi vardır derler

ıs pus kes- sesini kesmek, suspus olmak, sinip kalmak, IV 280b28. Krş. bugünkü Tü. suspus: sinmiş, korkup susmuş; DS 2492-93 ısmak: ağzını sımsıkı tutmak; ısmık: sessiz, utangaç, sıkılgan, az konuşan

ışbaṭar Romanya'da bir memurluk unvanı V 107b32 (Boğdan) ışbaṭar = begleriñ yanında ḳılıç dutar siliḥdārdır, VII 102b10 (480; Eflak) ışbaṭar = begleriñ yanında ḳılıç dutar siliḥdār gibidir. Krş. DICȚIONAR 449 *spătar*

ısıcaḳ sıcak (bkz. issi) VIII 277b31 (354), IX 32a10 (65), 319b8 (bkz. issi). Krş. TS 1972-73

ışdınḳa Bkz. ıstinḳa

ışḳala iskele (LF #841; krş. iskele; ḳav-ışḳala maddesine de bkz.) V 112a27 Işḳala-yı kebīr ḳapusı ve Işḳala-yı ṣaġīr ḳapusı (Belgrad)

ışḳandil, şıḳandil iskandil, denizin derinliğini ölçmeye ve dibinin nasıl olduğunu anlamaya yarayan, ucuna kurşun kitlesi takılı uzun ip (LF #576) II 315b1 (Hazar Denizi) ve ʿumḳı ḳaʿrı nihāyeti üç ışḳandil boyıdır yaʿnī üç yüz zirāʿ derin yeri vardır, VIII 272a27 (332) şıḳandil ṣaḳulası

ışḳanpaviye asker sevkiyatında kullanılan bir çeşit tekne; (LF #575) V 145a22, IX 63a10 (= P32b15; 128# İşkanpa viyya, orada düzeltilmesi gerekiyor)

ışḳara, ısḳara ızgara (LF #842) I 175a1 (istiridye pişirmek için demirden), II 273b23 (cami inşaatı) ışḳara temeli, III 121a34 (bkz. balvan), V 104a18, IX 255a3 (560: ısgara), 286a14,16 (626; bkz. üskündüre)

ışḳarça sıkı istif (LF #578) V 71b27, 73a22, VIII 262b3 (293), 283b7 (377#), 329b11 (572#), IX 110a24 (227#), 370a15 (804#)

ışparçına bir çeşit sağlam halat, bir çeşit palamar (LF #850) I 15a4, 128b30, 162b23 (bkz. mürsel), VIII 300b6 (böyle düzeltilerek okunmalı, harekeler sonradan konmuştur; 448# ızbarcina, orada düzeltilmesi gerekiyor), 306a3 (470), IX 63b2 (129# ısparçene, orada düzeltilmesi gerekiyor)

ışpavod Allah suyu (Bulgarca? Belki < *Gospodina voda* "Allah suyu", krş. voda) III 146a31 ışpavod = Allāh ṣuyı (→ Ispavod)

ışṭaca, ışṭaca istralya yelkeni, velena, istanca (LF #622, < *staggio*) III 41b22, VIII 300a22 (447# ışṭanca, orada düzeltilmesi gerekiyor)

ıstafilya, ışṭafilya çekirdeksiz üzüm (Yun. *stafúli*: üzümler) VIII 341a1,13 (623-24) ıstafilya = çekirdeksiz ḫurda ve siyāh ḳuş üzümi

ışṭarid, ışṭaride bir tür balık, istavrit (bugünkü Türkçedeki daha eski biçimi istavrid; < Yun. *stavridi*) I 174a30 (balıklar listesinde). Krş. GEORGACAS 132

ıstinḳa, ışdınḳa yelken ipi, istinga ipi (LF #624) I 164b33(#) ıstinḳacı, III 41b17 yelkenlerin ışdınḳaya urup, VIII 306a3 (470), 331a22 (579) küffāra eyyām muḫālif olup yelkenlerin ışdınḳalarına urup serdemend yaṭdılar

ışbata, ışmaṭa kılıç (Arnavutça *şpatı*) I 215a4 beli Arnavud ışbata ḳılıçlı, VIII 360a8 (699) ışmaṭa (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) = ḳılıç.

ışıḳ derviş II 244a27 (bkz. çār-ḍarb), 346b30,32, 366a35 (İpşir Paşa Evliya'ya hitap ediyor) hay gidi ışıḳ, III 176a20, 176b17 ışıḳ borusı (~ 176a21 aşıḳ boru), VII 84a23 (bkz. çullāḳī). Krş. TS 1988-89

ışıḳnı bir çeşit lâpa (Doğu Anadolu) II 287b32 (Erzurum), IV 234a13 (Bitlis)

ışıla- parlamak IX 265a25 (522) yüzi gözi ışılaladı. Krş. TS 1989-91

ışḳın bir tür bitki II 288b36. Krş. ED 259 ışğun: rhubarb, sorrel {ravent, kuzukulağı}

ıvan- kırılmak (Çağa ağzı?) III 94b10 (bkz. yılıḳ-). Krş. TS 4017-19 uvanmak

ıżbandıd korsan (LF #572) X 329b5 (700) küffārıñ ıżbandıd gemileri

İ

ibibik ibibik kuşu VIII 197b32 (41) ibibik ḳuşları. Krş. TS 1995

iç edik bir çeşit ayakkabı I 196a6 (bkz. ṭomaḳ), V 130b23, IX 359a21 (781). Krş. TS 1997-98

iç el içeride olan, sınırda olmayan II 280b19, VII 33a19 (151; ↔ serḥad), ve bşk.; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: iç eyālet VII 137a15 (659; || serḥad yeri degildir)

içre iç taraf I 11b3 (43 = TS 2010)

īdek deveye seslenme (Arapça) IX 263b27 (579: Aydın [böyle yazılmış!]), 376b17 (818)

idigi olduğu VIII 188b19 (2 = TS 2013)

if'āl bābına çek-, if'āl bābı ṣīġasına çek- birisini düzmek, birisiyle cinsel ilişkide bulunmak (krş. mef'ūl, yef'alle-) III 142b29, V 73a26, VIII 282a27 (372) niçe biñ ġulāmları if'āl bābına çeküp, 319a10 (525), 342b10 (630), IX 358b27 (780)

il-, ilin- tutunmak, kavramak, VII 122b2 (587: ilişmez) ḳuş ṭırnaġı ilinmez ḳayalardır, VIII 190a34 (bkz. ġıjġırdı), IX 142b9 (305) adam ṭırnaġı ilüp ve ḳuşlar mekān dutup ḳonacaḳ yeri yoḳdur. Krş. TS 2059, 2064

ilegen leğen (legen yerine) V 50b19, X 181b25 (389: liğen). Krş. TS 2036

ilen ile (normal olarak ile) IV 248a15 (Melek Ahmed Paşa) söz ilen mi. Krş. TS 2036-38

ilif palmiye lifi (līf yerine) X 230b23, (492: atlanmıştır)

'imrān sultan (Baġanisḳi) X 32a18-19 (70) 'imrān = sulṭān

in mağara (Tatarca) VII 119b30 (573) in = maġara (→ İn-kirman), 120b11 (576). Krş. WB I,1438

in tudom maḳi penlatot Kendi gözümle gördüm ("Macarca") VII 90a3 (413) in tudom maḳi penlatot = ben kendi gözümle gördüm. Macarca *én tudom*: "biliyorum" ve *latot*: "gördü" birbirine ḳarıştırılmış

inbaṭ imbat, güneybatıdan esen rüzgâr (LF #341: imbatto, sea breeze {deniz rüzgârı}; Rd1 195 imbat: the Etesian wind {imbat} VI 50b29 ḳıble ve maşrıḳ ve inbaṭ rüzgārlarında muḫālif limandır, VIII 253b33 (261), IX 241a2 (böyle düzeltilerek okunmalı; 56: batı [böyle yazılmış!]) sehil inbaṭ rüzgārı esüp, 316a22 (689) cānib-i cenūb ile maşrıḳ mābeyninde inbaṭ rüzgārı üzre, 335b7 (730) cānib-i şarḳ ile cenūb mābeyni ki aña kiştibānlar ḳavlince inbaṭ yeli derler, X 319b15, 320a1,3 (680), 397a23 (854)

incik incik kemiği IV 267a36 (219). Krş. TS 2079-80

incur imparator, hakan ("Moğolca"; krş. engur) X 24a25 (51: Ancur) incur = pādişāh (→ İnculiyan). Kurmaca ile; anlaşıldığına göre Far. *īncū*: "hanedan mensuplarına ait emlâk" deyimine dayanıyor (STEINGASS 133); krş. TMEN II,220-25 (#670)

inç ne (Erm.) V 20a15 (Tokat Ermenilerinin Türkçe konuşmasıyla alay ederken) inç ḫabar

indi şimdi (Tatarca) VII 107b34. Krş. WB I,1450; TS 2082

indir- hatim indirmek, Kuran'ı baştan sona okumak II 333b18

iñil iñil iñile- ses vermek, inildemek IX 320b7 (698) daġlar ve ṭaşlar iñil iñil iñiler. Krş. TS 2084-85

inkişeri yeniçeri (Mısır) X Q356b7 (1042: kişri [böyle yazılmış!]). Krş. SHAW 91

inpiraṭor imparator (krş. anpir) I 13a25 ey inpiraṭor Ḳusṭanṭīn ipol = ey pādişāhlar pādişāhi Ḳusṭanṭīn ḳıral, 29 i. ipol, VI 15b1, 25a4, 61b15, 74b19 pādişāh-ı çārnāsār u inpiraṭorlar arasında, VII 72a34 (ALMANCA), 170a20 (820), IX 249a28 (549: imparator). Krş. MEYER 69

inti sen (Arapça ağız kelimesi) IX 274b3 (602: yanlış okunmuştur) inti min Sen kimsin?

iparī miskli, misk kokulu (Doğu Türkçesi) IV 201a3 iparī = miskli (→ İparī cāmi'i Diyarbekir'de Çinli bir tüccarın yaptırdığı cami). Krş. ED 878-79; TS 1951

ipol kral I 13a25, 29 (bkz. inpiraṭor). "Kostantinopel" yer adından çıkarılmış olabilir mi?

ipṣarya, ipsarya balık, balık ağı konan yer (Yun. *psaria*) II 252b31 (Trabzonlu balıkçı esnafının bağırışı), VIII 249b6 (244) ipsarya = balıḳ ağı yeri, 256b32 (RUMCA)

ipsomisḳo ekmek tiridi (< Yun. *psomi*: ekmek) I 175a15 (etsiz yemeklerin sıralandığı bir listede) ipsomisḳo = ekmek tirīdi

iremezāt (bahçe v.b. için bir niteleme; < Kuran 89:7 *İreme zāti'l-'imād*) VIII 242b21 (218: omit) iremezāt misilli ḳurālar, ve bşk. yerlerde

iremize geminin bir bölümü (LF #539) VIII 300a21 (447#)

iricna, iricina reçine (bugünkü Türkçede reçine yanında reçina da vardır < Yun. *retsína*) I 162b32 iricna, 306a2 (470) iricina, 325a6 (552)

irim papa papa (rim papa yerine) VI 129a8 (bkz. papişta), 146a4 ve bşk. (bkz. irşek)

irkil- (su) birikmek, toplanmak V 151b10 Nehr-i Virbaz irkilüp deryā gibi olup, VI 104a14. Krş. TS 2092-93

irkindi su birikintisi X Q348b sayfa kenarında (1007: erkindi; bkz. cuye). Krş. TS 2093-94

irlanda kral (İngiltere) X 35a23 (78) irlanda = ḳıral; ırla- maddesine de bkz. "İrlanda" adından kurmaca ile anlam yüklemesi.

irşek piskopos (kastedilen Macarca *érsek:* kardinal) VI 8b34 irşek-ḫāne (|| 31 papas-ḫāne), 10a16 baş irşek ya'nī irim papadan üç mertebe aşağı olan papas, 14a7, 27a18, 36a2, 66a33 baş irşek = baş müftī, 73b18, 91b2 millet-i neṣārā-yı Nemseniñ bilā-teşbīh müftīleri olan irşek nām papas ki irim papadan bir ṭabaḳa aşağıdır, 94a20 irşek-ban ya'nī ser-çeşme-yi rühbān, 122b12, 146a2-4 her irşek → Hersek; Nemse ve Macar papaslarınıñ irim papadan bir mertebe aşağı olan papalarına irşek derler, VII 68b5 (306), 75a10 (338), 87b32 (403) irşek = baş papas, 100a30 (469) irşek ser-ḳısīsān olan patrik, VIII 212b6 (103), 226b2 (157)

iryal riyal (İspanyol sikkesi) I 209a35. Krş. MEYER 64

iryale, riyale riyala, kontra amiral; riyala gemisi, kontra amiral gemisi (LF #537) VIII 270a18 (324), 300a10 (446#), 300b8 (448) riyale, IX 112b16 (= P56a33; 232# riyale, orada düzeltilmesi gerekiyor)

isa seren Seren kaldır! (LF #350) VIII 283a27 (376#), IX 111b29 (230#); bunun yanısıra isa tiramola Haydi asıl! Haydi çek! Yisa! VI 53a12 (atı sudan çıkarırken)

isāb ılıca ("Moğolca") V 174a18. Bu, issi āb'dan gelen bir biçim olabilir.

isdekli seçme, üstün, mükemmel III 97b2 (|| güzīde)

isiz ıssız, tenha X 30b18 (66) isiz beyābān çöl çölistān. Krş. TS 2101-03

iskele yanaşlık, iskele (LF #841; krş. ışḳala) VIII 362b24 (710), ve bşk.

iskelimle arkalıksız kısa iskemle ([yanlış mı?] iskemle yerine, örn. IV 272a29) IV 271a36

iskerled, sekerled bir tür giyim (kastedilen İtalyanca *scarlatto*; bkz. paranḳona) III 65b9, VIII 263b6 (297) beyāż sekerled ve beyāż şaya çuḳalar; ve bşk. Krş. MEYER 55

ismodik Tuna'da bulunan bir tür balık V 116a12

ispeçer, ispençer, ispeçar eczacı (bugünkü Türkçenin sözlüklerinde yer alan ispenciyar büsbütün unutulmuş bir kelimedir; < İtalyanca *speziale*) I 197a18-28 ispeçer = devā otçı, III 63a11 ispeçar, IV 232a36, V 46a9 ispençer, VIII 323b15 (545). Krş. DS 2558 ispiçer; MEYER 38

isperek neftisi çivit ile isperek bitkisinin (rhamnus amydalinus) sarı tohumlarından elde edilen bir tür yeşil boya IX 78a27 (158: ispük neftîsi), Rd1 86

ispet, ispenet tanelerinden yağ elde edilen bir çalı IX 110b12 (227; Marmaris Gök-ova) ispenet, 22 (228) ispet, 128b11 (272) ispet yağı (↔ şıġala la yağı). < ? Far. *isfand:* sedefotu, üzerlik (Rd2 549 isfend)

ispiri bir çeşit doğan II 320b24 ispiri doğanlar, VI 4a11, X 34a4 (75: atlanmıştır). Krş. TS 2104 ispir

issi sahip, malik I 199b25, V 101b31. Krş. TS 2096-2101

issi sıcak (bkz. ısıcaḳ) IV 245b6 (bkz. aş), VII 57a22 (260), IX 319b8 (696: ısıtamadan [böyle yazılmış!]; Âdem çorba pişirmeyi Cebrail'den öğrendi) ṣovuyınca ḳarārı ḳalmayup ısıcaḳ tenāvül etdiginden ḥālā cümle benī-Ādem issi ṭa'āmdan ḥaẓẓ ederler. Krş. TS 1979-82

issi dam hamam (Anadolu lehçesi) II 352a25 (414 = TS 1982; bkz. hörpülde-)

istār bir İran ağırlık ölçüsü IV 325a2 (İran'da Save) 1 istār = 600 dirhem. Buna karşılık STEINGASS 49: A weight of 4½ miskāls, or 6½ drams {4½ miskāl ya da 6½ dirhem miktarında bir ağırlık ölçüsü}

iste- kovalamak, takip etmek III 101a5 isteyen . . . celālīleri 'aḳıblerince ḳovmaġa me'mūr oldılar. Krş. TS 2105-07

istenamaşa nacramaşa şerefe içmek için şarap kadehi kaldırınca söylenen söz (Erdel'de Turvin) VI 30b21. Macarca "Tanrı ömürler versin" anlamına gelen *isten éltesse*'ye dayanıyor; "Sağlığına!" anlamına; (*nac* kısmı Macarca *nagyon:* "pekçok" kelimesinden arta kalmış olabilir mi?)

istifan taç I 154a3, 200b15, VI 9b34, 19a13, X 243a5 (518: istefan). Krş. MEYER 67; STACHOWSKI 278

işidir Revānī kulaktan dolma bilgi sahibi I 69b6 "Bire şu rencīl ne 'acāyib da'vā -yı merd etdi, 'acabā işidir Revānī midir yoḫsa bu taḳrīr etdiklerin icrā etmege ḳādir midir," VI 56b29 ḫavātīnleri bu keyfiyyetdedir deyü Pilevne ehālīsi Vireca 'avretlerin bu gūne medḥ şekilli eydirler, bizler daḫi işidir Revānīyiz. Krş. Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, 765. beyt: Tahsîli Işık Torânidendir / Nakli işidir revânidendir (Fakat Şeyh Galib'in hatt-ı desti olan nüshada şöyle: Taḥṣīli 'Āşıḳ Ṭurānīdendir / Naḳli işidir Revānīdendir)

işle- (at) binmeye yaramak, binit olarak uygun olmak V 14a6, 157a6, VI 53b32, 54a27, 127b33, VII 8a9,22 (33, 34), VIII 234b7 (188)

işlek binit olarak uygun (at) V 135b32 işlek atlılar

işlibe bir tür kuş (herhalde iskete yerine yanlış, krş. VII 52b8 [236]) I 191a31 (kuşlar listesinde)

işrāḳıyān (kelime anlamı: nakkaş, yenleri altından pazarlık eden Mekke tüccarları hakkında kullanılan bir niteleme) IX 356b15 (776) işrāḳıyān bāzārı mişāl,

358a27 (779) işrāḳıyān gibi bī-zebān. Krş. EI² "ishrāḳiyyūn"

iştde (işte yerine) III 63a28, VII 152a24 (736), 153b5 (742)

iştırank, iştirank bir tür ip VI 135b4 şığır derilerinden örme iştırank ipleri, VII 95a23 (442). Krş. SKOK III,416 *štrajnga ~ strânjga*: cord, rope {ip}(< Almanca *Strang*)

işto veliş Ne diyorsun? ("Boşnakça", yani Güney Slavca *i što veliš* "ve ne diyorsun?") X 124a11 (271) işto veliş = ne dersin

iştoçniçe Ne yapıyorsun? ("Bulgarca" – kastedilen Bulg. *što činiš*) VI 56a1 iştoçniçe = neşlersin (→ İştoçniçe). Halk etimolojisine dayanan yer adı açıklaması; oysa yer adı, Güney Slavca *istočnik* "kaynak" kelimesine Slavca küçültme eki *+çe* getirilmesiyle türemiştir.

it til it dilli ("Moğolca") II 311a24 it til = köpek lisānlı (→ İt-til). Özel adın (kavim adı) kurmaca ile açıklanışı (yoksa halk etimolojisi mi?)

izbe köy (Mısır; < Arapça *'izba*: çiftlik, malikâne) X 341b18 (730) izbe = köy (→ İzbe), 351a22 (750) izbe = ḳurā, 354b13 (758)

izid allā kepenāh çaltı hun(a) Allah'a sığınırım (Hindû duası) IX 1b23 (1), X 272b25 (579), 450b14 (IX, 841)

J

jodoj, jodoş; doj paralı asker, ulufeci (Macarca *zsoldos*) VI 7b15, 10a18, 28a2, 28b14, VII 87b32 (403) jodoj = 'ulūfeli 'asker; doj: VI 9a2, 11b25, 12b13, 25a14, 28b14. Bunlardan doj yanlış anlama ve yanlış ayırma sonucu ortaya çıkmış olsa gerek

K / Ḳ

ḳaba yüksek (ses) VII 67a3 (300) sözini dañ dañ söyler bir bed ḳaba āvāzlıdır. Krş. Kitāb-ı Dede Korkut, Dresden nüshası 25a3-4 āvāzı ḳaba köpekler

ḳaba marażı (?) cüzam V 21b14 (|| cüzzām)

ḳaba parmaḳ bir çeşit üzüm (kelime anlamı: kalın parmak; krş. ḳadın parmağı) IX 107a22 (220)

ḳabaḳ başı açık, örtüsüz, başlıksız (krş. başı ḳaba) V 70a9 baş ḳabaḳ ve yalın ayaḳ

ḳabaḳ köy (Çerkezistan) II 258a23, 259a23, VII 146b32 (708), 151a16 (730), 161b4 (782), VIII 191b19 (16). Krş. BASKAKOV 130: aul; TENİŞEV 368: selenie, selo; jilişçe, dvor {köy, küçük yerleşim yeri, mezra; hane, mesken, avlu}

ḳabaniçsa samur kürk manto, kaban VII 44b25 (202) egninde bir semmūr ḳabaniçsa kim tügi içinde yumurṭa şaḳlanır siyāh semmūr la'l-gūn çuḳaya ḳaplı kim her dügmeleri ḳaz yumurṭası ḳadar kim her biri onar biñ ġuruş eder dügmeler ile müzeyyen ḳabaniçsadır, 50b27 (229), IX 277a20 (607), 311b21 (680), X 65a11 (142), 66a26 (145), 156a15 (337), 184b24 (395). Krş. MEYER 52; MIKLOSICH 10; SERTOĞLU 157

ḳabliçsa tahta kova (Belgrad ağız kelimesi; < Sırpça-Hırvatça *kablica*) III 116a2 ḳabliçsa = ağaçdan baḳraç, VI 59a26

ḳabran ağaç kovuğu IX 65a4 (131: âşıyan [böyle yazılmış!]) (Sivrihisar) bu vilāyetiñ arıları ol çamistān dağlara düşüp balları ṭaşıyup ḳabranlarda yuvalarına götürüp külçe petek bal ederler. Krş. DS 2584 kabran: arıkovanı; 2890 kobrañ (kabran): içi boşalmış, kof

ḳaçamaḳ kaçış, firar VI 105b28 ḳaçamaḳ yolların bilüp, VIII 294a9 (421) egri bügrü ve ḳaçamaḳ yollı şıçan yolları; ḳaçamaḳ ver- kaçar gibi yapmak, firar ediyormuş gibi yapmak V 144a18, VI 77a8. Krş. TS 2150 kaçamak göstermek

ḳaçḳın kaçak, kaçan (ḳoç ḳaçḳını maddesine de bkz.) V 13b27 (36 = TS 2157, orada düzeltilmesi gerekiyor) āyā bunlar ne ola, bizim gibi bunlar da ḳaçḳın mı ola yoḫsa bizi ḳovḳuncı mı ola

ḳa'd şehir ("İbrânîce" IV 324b8 (Kıbtî tarihlerinden alıntılarla) ḳa'd = şehir

ḳada- saplamak, mıhlamak V 12b10, IX 225b20 (499: kıda-)

ḳadağa emir, buyruk, yasaklama emri (Azerbaycan) II 228b23 ḳadağa-yı şāhī, 297b32,33 ḳadağa et-, 301b20, IV 291b31, 298b11, 299a19,36, 299b6-7, 312b13, 318b13 ḳadağa ḥākimi, 335b1, V 46b12 ḳadağacı. Krş. DS 2588 (-Van, Kerkük); TMEN I,394-95 (#270,271)

ḳadan- saplanmak; mıhlanmak V 80b14 eli duşaḳda ḳadanmış iken, VII 153a34 (742) ḳadanacaḳ yer (|| mıḫlanacaḳ yer). Krş. TS 2157

ḳadana bir çeşit bukağı (< İtalyanca *catena*: zincir) X 285b15 (607; bkz. neybe)

ḳadın parmağı bir çeşit üzüm; (krş. ḳaba parmaḳ) IX 49b14 (101). Krş. DS 2590, gelinbarmağı DS 1979

ḳadırġa kadırga, bir çeşit yelkenli ve kürekli savaş gemisi (LF #785) VI 79b22-27 (bkz. başdarda), VIII 247b16 (236; bkz. palpa), IX 170a25 (371; bkz. pala)

ḳadu ? (bkz. sinḳo)

ḳafīz bir İran ağırlık ölçüsü IV 324b36 (İran'da Save) 1 ḳafīz = 12,480 dirhem = 12 ṣā'. Krş. STEINGASS 982: A measure of 12 *ṣā'* . . . {12 *ṣā'* miktarında ölçü}

ḳāğ çayır (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) IV 270b21 (Bitlis), 295a3 (Urmiye),

298a31 (Dumbuli) bāğdan bāğa kāğdan kāğa yağ-u-balı ṣafālar etdik. Krş. DS 2593 kağ: dağ yamaçlarındaki ince çayırlık yer (Erciş, -Vn.)

ḳağan kükreyen, kızgın (genellikle aslan hakkında; cesaretli erkek ve kadın için mecaz olarak kullanılır) IV 372b19 bu mertebe şecī'a ḫātūn-ı ḳağan idi, V 82a7 ḳağan arslan yigitler, 187b20 (602 = TS 2161, orada düzeltilmesi gerekiyor) bu sene-yi menḫūsede eyle ḳağan arslan vezīr-i 'ālīşānı maẓlūmen biğayr-i ḥaḳ ḳatl edüp, VI 43b21 (Melek Ahmed Paşa) ḳağan aslan gibi aları aları naẓar edüp, 182b22 ḳağan aslān fetāları, X 21a4 (43; kadınlar hakkında)

kāḫik, kāhī, keḫek, kāk üstün nitelikte ekmek veya çörekler I 159b33 kāhiciyān, II 231b12 pişi kāhīsi, 288b8 kāhī ve ḳatmer çörek, 300b2 ḳatmer kāḫisi, III 9b35 kāḫik-i ebyaż, IV 207a16, 234a13, IX 306a23 (= P127b38; 668: kâhlarını) muṭabbaḳ kāḫikleri, 359b16,17 (782) kāḫik, kāk, X 73b28,29 (160; Mısır), 169b13 (365) kākçiyān ve kāhīciyān, 367b19 (790) simsimli ḫalḳa keḫki. Krş. Dozy II,454 *kaḥk* pour *ka'k*: gimblette, pâtisserie dure en anneaux {*ka'k* simit, halka biçimi sert simit yerine *kaḥk*}; Hinds 737 *kaḥk*: cookies of flour, butter, . . . [etc.] baked for special occasions {özel vesilelerle un, tereyağı [vb.] ile yapılan çörek . . . }

ḳaḳ kurutulmuş meyve III 69a32 emrūd ḳaḳı. Krş. TS 2163-64

ḳaḳ- çakmak, kazık kakmak (ḳanat maddesine de bkz.) VII 3a31 (11 = TS 2178)

ḳaḳan sultan, hükümdar; pişmiş (?) (Kırmanḳa, Func) X 32a13 (70) ḳaḳan = melik, 54a2 (119), 409b15 (882: atlanmıştır) bunlar niçün böyle beyāż çigdir, bizim gibi ḳaḳan degildir, 414b3 (892; Func sultanının unvanları)

ḳaḳırdaḳ kıkırdak VII 149b14 (723). Krş. TS 2173

ḳaḳomir talihsiz, bedbaht, zavallı (Korint ağzı) VIII 259a1 (280) ḳaḳomir = bedbaḫt, zavallı. < Yun. *kakomoirês* (bugünkü Yun. *kakomiris*)

ḳala, ḳalo iyi, zarif (Yun.) V 89a14 ḳalo piğa = eyi ----(→ Ḳarabiğa), VIII 256b17 (RUMCA), 272b24 (334) ḳala matya = eyi gözüm (→ Ḳalamatya), IX 380b10 (826) maḥbūb ḳala dite maḥbūb ğulāmlar

ḳala yoroz (~ ḳala yoros) büyük papaz ("Yunanca" – kastedilen *kalógeros*: rahip; yoroz maddesine de bkz.) I 15b3 (bkz. yoroz), III 57b3, 108b8, V 178a34, VI 14a7 (48) ḳala-yoros, VIII 218b30 (128) ḳala yoroz = uludan ulu peyğamberden eyi, 256b30 (RUMCA). Krş. Meyer 67 ḳalogerya

ḳalabaḳ bir tür başlık, keçe külâh VIII 349a34 (657; Yanya) başlarında bir sivri siyāh taḳye geyerler, anıñ sivri ucuna bir ḳarış yüksek 'Arnavud ḳalabağı geyerler, ammā başlarına aṣlā fā'ideleri olmayup hemān geymemiş gibi durur, ol ḳalaba[ḳ] bir pirinçli zencīr-i muṣanna'lar ile başlarına boğazlarından bağlarlar, başları Adana ḳabağı ḳadar büyük olup üzerlerinde ḳalabaḳları küçük olup tepelerinde durduğıyçün gūyā kīr-i ḫara kelebek ḳuşu ḳonmuş gibi durur. Krş. TS 2179; Meninski 3738: Beretta di feltro, che portano li pastori, e

potteri villani {çobanların ve bazen köylülerin giydiği keçe külâh}

ḳalafat kalafatçı (LF #775) I 162a10 (545#) Ḳalafat-oğlı şayḳası, 162a28 (bkz. ḳarina), V 54b28 (180#) ḳalafat ağası

ḳalafat kalafatlama (LF #776) I 130a5 (434# [LF'da yanlışlıkla 424] ḳalafatcı, 162a24-30 (546#) ḳalafat et-

ḳalaḳ burun, uzantı I 175a5 ḳalaḳlı ve ḳulaḳlı ḳalḳan ve kefal balığı, II 252b16 levrek balığı ve kefal balığı ğāyet ḳalaḳlı balıḳdır ve ḳalḳan balığınıñ ḳalağı yoḳdur, V 99a13 başı ḳalaḳlı (sopa, çomak). Krş. DS 1897-98 galak, 2608 kalak; Rd2 584 kalak: (provincial) nostril, horn {(taşra. k. k.) burun deliği, boynuz}ve bşk.

ḳalçın çorap V 150b4 ḳalçın = çorab. Krş. Meyer 52

ḳale-bağ kürk başlık, kalpak (ḳalpaḳ yerine) VII 253b17 (260; bkz. manlifke)

ḳalembek bir tür ağaç (Yunanistan) VIII 324a12 (547) ḳalembek ağacı

ḳalğa Tatar şehzadesinin unvanı VI 25a12 (bkz. ṣavğa), VII 92a34 (427) ḳalğa sulṭān, 125a9 (599; şehzadenin hükmettiği bölge hakkında bilgi)

ḳalımboḳ mısır (Rumeli) VIII 259a8 (280; Korint ağzı) ḳalımboḳ = mıṣır buğdayı, 273a15 (335), 276a29,34 (348-49), 336a19 (603). Krş. Hasan Eren, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1960, s. 318; [bugün genellikle Arnavutçadan ödünçleme kelime olduğu kabul edilmektedir (krş. Andriotis, Kriaras.). A.T.]

ḳalın sağlam, güçlü VII 49b22 (224) Nemseniñ devleti ḳalındır, Macarıñ devleti . . . żaʿīfdir, 72a3 (321). Krş. TS 2186

ḳalından ḳavrat- ? VI 97b32 küffār tā aşağıdan lağım edüp bir ḳayayı atmaḳ murād edinmiş ḳalından ḳavratdığıyçün lağımları gerüye depüp

kālim, kālime (erkek görmüş) kadın (< Far. *kālum*: kocası ölmüş veya kocasından ayrılmış kadın [Steingass 1008]; krş. kālive) III 166b18 kāmil ve kālim ḫavātīn, VI 7a10 kālim nisvānlar, 19a13 dūşīze ve kālim zenān-ı ṣāḥib-'ışyānlar, 56b28 fertūte ve kālime zenāneleri var, VII 40b3 (183) kālime 'avretler, 71a14 (318) kālim olan 'avretler ↔ bākire şekilli olan ḳızlar, 147a sayfa kenarında (711) kālim ḫavātīnleri, IX 359a12 (781) kālime ḫavātīnler

kālive (erkek görmüş) kadın (Tatarca; < Far. *kālīv, kālīwa*: ahmak, ve bşk. [Steingass 1008-09] – fakat Evliya bu kelimeyi kālime ile eşanlamlı olarak kullanır, kālim maddesine bkz.) VI 114b7 kālive 'avretler, VII 105b23 (498) kālive ḫatunları

ḳalivya boş arazi (?; krş. ḳoliva; ḳal- ile kelime oyunu mu var?) VIII 350b12 (662; Aydonat) ve Ḳalivya maḥallesi, zamān ile arż-ı ḫālīlerden imiş, anuñiçün ḳalivya maḥallesi derler, ammā şimdi ğāyet ma'mūr u müzeyyen evler vardır

ḳalle-misk misk, amber, kâfur ve karanfil yağından yapılan bir karışım, galiye misk X 433b9 (934). Krş. Rd1 1423 ḳalamisk, Rd2 586 kalemis, kalemisk; < Far.

ġāliya-misk

ḳallevine Avrupalıların giydiği bir başlık VII 172b15 (831; bkz. ġorona)

ḳalo Bkz. ḳala

ḳalun su aygırı yavrusu (belki ḳulun yerine; bu maddeye bkz.) X 163b6 (352)

ḳalyeta (~ ġalyeta), ḳalyeṭa eski savaş gemilerinden biri, hafif kadırga (#319) I 75b3 (|| ḳanca, başdarda, ḳadırġa), II 259b29, VIII 225a34 (152) ġalyeta, 343a13 (böyle okunmalı; 632: ḳalyon), X 55a19 (122: kalite), 135a18 (294: kalite), 325b27 (693: filita [böyle yazılmış!])

ḳalyon yelkenli ve kürekli büyük savaş gemisi (LF #318) III 97b28 (263#), VIII 244a34 (224), 261b34 (bkz. barça), IX 103b23 (213#), 194a4 (426#)

ḳama- kuşatmak, muhasara etmek (Tatarca) I 84a6, V 42a28, VII 113a11 (537) taburuñ üç ṭarafın ḳamadıḳ ammā şu ṭarafı ḳamanmaḳ mümkin olmayup. Krş. DS 2612; WB II,479

ḳamalaḳlan- kuşatılmak, muhasara edilmek VII 20b28 (94 = TS 2192)

ḳaman- kuşatılmak; (kaleye) kapanmak (Tatarca) IV 269b35, V 43b1, 136a6, 144a28, VI 21a10, VII 113a10-12 (537), 115b1 (547), VIII 197a13 (38). Krş. DS 2613

ḳamaniçsa taş (kastedilen Sırpça-Hırvatça *kamenica*: taşocağı; krş. ḳamin) V 40a30 ḳamaniçsa = ṭaş (→ Ḳamaniçsa [Kaminiec])

ḳamaraş Romanya'da bir memurluk unvanı V 108a1 (Boğdan) ḳamaraş = beg ḫazīnedārı, VII 102b12 (480; Eflak) ḳamaraş = beg ḫazīnedārı. Krş. Dicționar 82: *cămăraș*

ḳamin taş ("Latince" - kastedilen Slavca, krş. Rusça *kamen'*) V 138b3 ḳamin = ṭaşlıḳ (→ Ḳaminler ḳal'esi), 146b34 (→ Ḳamin), 147a1 ḳamin ḳırad = ṣarp ṭaşlıḳ (→ Ḳaminḳırad), VII 31a25 (143) Işlanḳamin: lisān-ı latince ---- ṭaş ḳal'esi demekdir

ḳamīn tuğla (Mısır) X 74a8 (160; MISIR), ḳamīn = tula 354a12 (757: kamine) şehriñ cenūbī ḫāricinde ṭop ḳamīnleri ḳurbında. Krş. Wehr 791: kiln, furnace {tuğla ocağı, fırın}

ḳamya (?) bir çeşit eyer VIII 306a1 (470) ḳamya egerleri

ḳan vezir, hâkim (Çin; Func) IV 323b25 ḳan = ḥākim (Çin → Ḳan [İran'da Ḳa'ān]), 324a25 melik ve ḳan-ḳanān ve ḫān-ḫānān, X 395a14 (849) ḳan = vezīr, ḥākim (Func), 432b9 (931; bkz. ḳoz)

ḳan aġı ? V 81b19 biñ 'aded güzīde muṭarraş ḳan aġı şehbāz ve yarar . . . 'asker

ḳana hani? nerede? (Tatarca) VIII 196a32 (35). Krş. WB II,108

ḳanacıḳ küçük kaynak, kaynakçık (ḳaynaḳ'ın küçültme biçimi, belki ḳa[y]nacıḳ okunmalı?) IV 298b30 (|| 'uyūn-ı cāriyecik)

ḳanalya ayak takımı, it sürüsü (İtalyanca *canaglia*) VIII 298b30 (440) Fıransa

küffārı esīrleri ḳal'e üzre olan temāşācı Venedik küffārlarına baḳup Bire ḳanalya ve bağaşa ve bumarḳo deyü gögüs ḳaḳup āh u enīn ile geçerlerdi

ḳanalya Kanala gir! (İtalyanca) X 28b2 (61; gemileri Haliç'e sokmak için verilen emir) avanta ḳanalya. Krş. LF #146 kanal: Canale of Venice → main channel of the Bosphorous {İstanbul Boğazı'nın ana geçişi}

ḳanara mezbaha I 168a31 ve dev., IV 293a21 devlet ḳanara yeridir, VI 106b24, IX 146b28 (316) ḳanara miṣāl ḳan ḳoḳar bī-emān yollar. Krş. TS 2200-01; Tietze/Ar. #189

ḳanara uçurum, sarp kayalık II 356b26 yalçın ḳanara ḳayalar, 359b11, III 80a31, IV 223a11, V 38a8 (düzeltilerek böyle okunmalı), VI 57b26 mināre ve ḳanara-yı ḳanādīl [u] çirāġān edecek şerīfeler, 135b2 yalçın kesme ḳanara ḳayadandır, 140a15,20, 144b33, 153b13, 160b14, VII 28b8 (129), 42a orta kısımda (191), VIII 219a10 (129: ḳara), 267a1 (311: mināre), 311b3 (493), 357b31 (690), IX 49a10 (100: kınara), 139a6 (295: kınar), 281b22 (616: kınar(e) mināre-yi ḳanara. Krş. DS 2618 kanara: kayalık, dik yamaç; Tietze/Sl. #74

ḳanaṭ ḳaḳ- kanat çırpmak I 17a16 (64 = TS 2202, orada düzeltilmesi gerekiyor)

ḳanca baş bir çeşit gemi I 75b3, V 27a10 ḳanca başlı ḳayıḳ. Krş. Rd2 593 kanca baş: (obsolet) barge with high and recurved cutwater {(artık kullanılmaz olmuştur) talimarı yüksek ve kıvrık olan bir çeşit barça}

ḳanıḳ- kana susamak II 331b7 ḳanıḳmış arslan gibi, III 32b12 (79 = TS 2231) cenge ḳanıḳmış, 100b18 (273 = TS 2496, orada düzeltilmesi gerekiyor) herkes ḳanıġup ejder-i heft sere dönüp, V 59b sayfa kenarında, VI 65b13, VII 5b25 (22), 19b26 (89), 115a29 (547)

ḳañırtmaç (çiçek hakkında) fide VII 124a12 (594). Krş. TS 2232

ḳanija köpek kulübesi ("lisān-ı Fireng" - kastedilen İtalyanca *canile*: köpek kulübesi; krş. ḳanya) VI 179b19,23 ḳanija = köpek ḳal'esi, köpek-ḫāne (→ Ḳanija). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

ḳanḳı hangi? VIII 188b19 (2 = TS 2226)

ḳañlı kağnı (Tatarca) VII 117a15 (558) ḳañlı caḳ = 'araba yolı (→ Ḳañlıcaḳ), VIII 241b32 (214). Krş. ED 638

ḳansı, ḳanşı hangi? (Doğu Anadolu ve Azerbaycan; Tatarca) III 98b32 (Diyarbekirli Ḳudde Ketḫüdā) her ḳansı ṭaş ḳatıdır başıñı aña urgilen, IV 301b32 (bkz. cebele-), VII 117b16 (560; Tatarca) Krş. TS 2239

ḳantūra, ḳanṭūra koşucuların ve başka sporcuların süslü giyimi (bkz. cıgcıġa, zil-[ü]-bem) I 155b21, 161b11 (meşaleciler) ṭaban-keş olmaları ḥasebiyle ve ḳantūra ṭaşıdıḳları ḥayṣiyyetiyle 'Amr-ı 'ayyār pīrimizdir derler, 161b25 (koşucular) bellerinde incü ṣaçaḳlı ḳantūralar üzre zil-[ü]-bem ü debdevi vü dehdehi ve gūnāgūn Ḫurasānī ṣāṭırān zilleri, 211a29, II 285a28 (|| tennūre), III 175a25, IV 247b13 incüli ḳantūralar ile, V 82a3 dībā ve ṣīb ve zerbāf ḳantūra

ve eteklikler, VII 54b28 incü dikme ḳantūralar, IX 277a21 (607: kuntura), 311b27 (680: konture) elvān dībā ḳantura, X 152b4 (330), 285b22 (607: tennure [böyle yazılmış!]). Krş. TS 2239; TEZCAN 239-41; STEINGASS 990 *ḳantūra*: a short braided garment; a kind of scarlet covering over a travelling-bag to protect it against dust {kısa, şeritlerle süslü bir giyim; toza karşı korumak için seyahat bohçası üzerine sarılan bir çeşit kırmızı kumaş, iskerlet}

ḳanya ithane, köpek kalesi ("İtalyanca" - kastedilen *canile*, krş. ḳanija; yoksa İtalyanca *cagna*: dişi köpek, kancık veya *canaio*: köpek bakıcısı'na mı dayanıyor?) VIII 309b2 (485) ḳanya = köpek-ḫāne (→ Ḳandiye [Kandiye]). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

ḳanzil zilzurna sarhoş V 57b24 (|| mest, ḥayrān). Krş. TS 2241

ḳapama bir tür ferace, pelerin I 191b36 - 192a2. Krş. TS 2245

ḳapan, ḳappan pazara gelen malların tartıldığı, kamu kullanımına açık kantar (krş. kepan) IV 225a1, 254a32, VIII 382a20 (781) yağ ḳappanı ve un ḳappanı ve ḥarīr ḳappanı. Krş. MEYER 65

ḳapan atma bir güreş oyunu III 158b10 (krş. KREISER 100. dipnot)

kapdan Bkz. ḳapudan

ḳaplı baġa kaplumbağa I 18b25, IV 286a6 (bkz. şev), VII 34b23 (158), 53b30 (241); bunun yanısıra ḳaplım baġa, örn. VI 80a4. Krş. TS 2248

ḳapod kadın üstlüğü (Ayamavra; Yun. *kapóto* < İtalyanca *cappotto*) VIII 271b21 (329), 343b27 (635) arḳalarında nişā burnus ve gūnāgūn ḳopodlar ve ḳırmızı iḥrāmlar ile reftār edüp

ḳapudan, kapdan kaptan, amiral (LF #152); şehir sorumlusu, şehir emîni (özellikle Rumeli'de) I 164b22(# - LF, HAMMER çev. II,134'e göre) Urum ḳapudanları, V 161a3 (bkz. yorġalan-), VI 23a31 ḳal'e ḳapudanınıñ gözin . . . çıḳardup . . . bu ḳapdanı . . . , 158a28 (bkz. öd al-), VII 168a8 (bkz. palır), VIII 317b31 (520#; Kandiye) liman ḳapudanı, IX 103b25 (213#) bir Cezāyir ḳapudanı. Krş. DICTIONAR 84: *ca'pitan*

ḳapudana amiral gemisi, sancak gemisi (LF #153) VIII 270a18 (324), 300a10 (446#), IX 53a7 (108; bkz. paṭaruna)

ḳapuḳ meyve kabuğu (ḳabuḳ yerine) VI 128a16

ḳapurhand (Hıristiyanların Tanrısı hakkında aşağılayıcı bir ifade) Bkz. ḳot maddesi

ḳapuşta lahana ("Sırbistan, Bosna") V 131a27 ḳapuşta = laḥana ṭurşusı, 153b13 ḳapuşta = laḥana, VI 91a23 Bosnevīler bu laḥanayı görüp Āh cānum dīnum īmānum ḳapuşta derler. Krş. MEYER 56

ḳara ayaḳ bir tür av kuşu X 210b18 (445 = TS 2253) ḳara ayaḳ maḳūlesi = balaban ve zaġanos

ḳara ayrıḳ bir tür ot VIII 381a22 (778)

ḳara canavār yabandomuzu IX 137b27-28 (böyle düzeltilerek okunmalı; 293). Krş. TS 2255 karacanavar: domuz; DS 2638 karaböcü, kara canavar, kara pürçek: domuzeşit

ḳara cum'a bir çeşit top VIII 290b18 (407)

ḳara düzen bir çeşit yaylı saz I 207b6-8. Krş. TS 2258

ḳara ḳaṭır bir çeşit top VI 111a9, VIII 290b18 (407)

ḳara naḫır gibi domuz gibi (naḫır maddesine de bkz.) V 41b22, 60b2, 102a20, 103a30, VI 14b27, 25a32, 102a18, VII 18b10 (84), 84a20 (böyle düzeltilerek okunmalı; 374: ḳarınca gibi), 114a25 (542), X 397b17 (855: bahir [böyle yazılmış!])

ḳara pelīd bir tür ağaç VII 15b7 (70) ḳara pelīd aġacından 'anīd ḳapudır. Herhalde ḳara pelin yerine yanlış (Rd1 1449), southernwood, abrotanum (Rd2 601) {karapelin, artemisia arbotanum}

ḳarabina (~ ġarabina) bir çeşit tüfek, karabina VI 87b27, 93a6, 106a6 ġarabina çarḫlı tüfengler, 113a16 (bkz. dalyan), 131b23 çarḫlı ve ḳarabina puşḳalar, VII 25a15 (114), 54a31 (243), 78b8 (354), 92a32 (427). Krş. MEYER 71

ḳaraca bazu, pazı, kolun dirsekle omuz arasındaki kısmı IX 52a2 (106) işte bu sizde ḳaracalarından baġlı olan adam ḫırsızlardandır. Krş. TS 2254-5

ḳaraca: atlı ḳaraca atlı karınca X 183b16 (392; || ṣalıncaḳ, dollāb, beşik, çıḳrıḳ), 292b29 (622). [< İtalyanca *carrozza*: at arabası. A.T.]

ḳaraçav inşaat iskelesi; gemi inşa iskelesi V 56b15-17, 57a32-33, IX 370a12 (804: atlanmıştır; Yemen teknesi) deryādan yuḳaru ḳaraçavı demir mismārdır. Krş. TS 2256-57, Rd1 1449

ḳaraçı, ḳaraşı bir memurluk unvanı (Azerbaycan; Tatarca) IV 290b29 (Urmiye) ḳaraçı nökerleri, V 43a17,22, 51b18, VII 105b5 (496), 115a2 (545), 117a20 (558), 119b2 (570) ḫānıñ ḳulları ḳaraçı ḫalḳı, 147b8 (NOGAYCA), VIII 196a27 (35), X 22b25 (48) 'askerī ṭāyfasına ḳaraçı derler. Krş. TMEN III,397-98 (#274)

ḳaralı ot bir tür ot (Kırım) VII 128a17 (614) ve ḳaralı ot nāmında dilber perçemi gibi bir otluġı olur

ḳaraḳa bir çeşit büyük galyon (LF #158) II 269b18 (147#), IV 205a18, VI 127b13, VIII 285b25 (387), IX 194a4 (böyle düzeltilerek okunmalı; 426#), 371a19 (806) Hind ḳaraḳaları, X 252a29 (537), 436a8 (939#), Q338a16 (954#)

ḳaraḳul Bkz. ḳaravul

ḳaraḳuş güreşte bir oyun I 72a5 (bkz. girt), III 158b9

ḳaraltı malzeme, eşya VI 185b31 bu ḳadar ḳaraltı māl-i ġanā'imlerimiz var. Krş. DS 1919 garaltı, 2649 karaltı: ev eşyası

ḳarañu karanlık VII 47a22 (213) ol gece ḳarañusında. Krş. TS 2270-76

ḳarar- Bkz. bozar-

ḳaravana karavela, bir çeşit büyük kalyon (LF #161) I 164b23 (552#), 200a2 (bkz. vardiyan), II 268b6 (142#), 269b18 (147#), VIII 225a33 (152#), 269b6 (321) büyük barçalar ve ḳaravana ġalyonlar giremezler, 285b25 (387#), IX 53a29 (109), X Q338a16 (954#)

ḳaravana yaşlı erkek köle hakkında kullanılan bir niteleme VII 134b24 (637; ↔ aşlama) aḳ saḳalı ve bıyıḳları gelüp bir aḳçe etmez ḳaravana köle ḳazaḳ olur

ḳaravaş (genellikle dişi) köle I 146b4, II 351b2 (412 = TS 2282, orada düzeltilmesi gerekiyor) māl [ü] menālden ve ḳul u ḳaravaşdan ayrılup, VII 36a8 (163), VIII 383a20 (784) ḳul ḳaravaş (burada erkek köle için!). Krş. TS 2279-83

ḳaravul nöbetçi, karakol kolu IV 267b32, VI 176b28 ḳaravulḫāne (|| dīdebān), 178a20, 181a12, VII 6a4 (23) ḥaḳīriñ ġulāmlarımla ol gün ḳaravul nevbeti beklemek güni bizim idi, 7b5 belki kuffār ʻale'l-ġafle bizi başar deyü ḥaḳīr deyriñ çanlıġına ḫuddāmlarımla çıḳup ḳaravul gözedirdim, VIII 225a3 (150) ḳaravulḫāne, 310b7-11 (489); [TS 2284'teki rakamlar yanlıştır; yeri tam olarak belirlenemedi]; bunun yanısıra ḳaraḳul V 57a28 Krş. TMEN I,399-403 (#276)

ḳarçıġa şahin, doğan (Tatarca) I 190b7, V 52b2, VII 133b9 (TATARCA), 158a17 (765), VIII 190a8 (9) ḳarçıġa = doğan. Krş. TMEN I,404-05 (#278); WB II,204

ḳardaş müttefik, barışık, dost (Tatarca) V 43a22, VII 111b1 (527) ḳardaş = barışıḳ, 115a2 (545), VIII 191b11 (15)

ḳarıḳ- kamaşmak (göz) VI 138b11, VIII 192a18 (18: böyle düzeltilerek okunmalı), 204a3 (68 = TS 2300)

ḳarım düşman V 156b19, VI 27b32, VII 137a2 (658 [oradaki dipnota bkz.]) → Ḳırım. (Yer adı için verilen kurmaca açıklama, veya halk etimolojisi?) < Arapça *ġarīm*

ḳarındaş erkek kardeş IX 52a4 (106 = TS 2307)

ḳarina gemi omurgası, karina (LF #782) I 162a28 ḳalafat ḳarinası et- (?), VI 79b25, VIII 300a21 (böyle düzeltilerek mi okunmalı?; 447: marina; geminin bir kısmı)

ḳarīşe ekşi peynir, ekşimik, kesmik (Mısır) X 367b19 (790) ḳarīşe peyniri. Krş. WEHR 756

ḳaritya dörtköşe ağ (krş. ? LF #173) I 174a15, 174b1-11,34

ḳarman ? (uyak kelimesi mi?) IX 67a3 (136) "Varalım ḳarman Alman'da doyum olalım" (veya: ḳırmān-ı Alman'da ?)

ḳarmān bir meyve (Func) X 424a22 (913)

ḳarpa Kalmık sihirbazı VII 176b12 (850)

ḳarşucı karşıcı, yolculuktan döneni karşılamaya gelen kimse IX 373b14 (811), 378a7 (821), 378b12 (822). Krş. DS 2669 karşıcı; Rd2 611 (provincial) {(taşra. k. k.)}

ḳart yaşlı adam, ihtiyar, kocaherif (Tatarca) III 53a1 (= TS 2323), V 42a11, 43a19, 47b30, 51a23, VII 109b25 (518), 113a19, 117b17 (bkz. ḳazaḳ), 133b15 (TATARCA), 185a29 (894), VIII 198a9 (42) bir ḳart ḳazaḳ ve ḳozaḳ ve ozaḳ köse.... Krş. WB II,198-99

ḳaṣab şekerkamışı (Mısır) X 366a9 (787) ḳaṣab = şeker ḳamışı. Krş. WEHR 766

ḳaṣaba iç kale (< Mağrip Arapçasından?) VIII 268a11 (318; Moton ve Koron) ḳaṣaba = iç kale

ḳaṣro kale (İtalyanca *castro*) VIII 257a2 (RUMCA), 335a21 (599; bkz. şidro)

ḳaṣṭal Halep'e Fırat'tan içme suyu getiren kanallar IX 171b11 ve dev. (376). Krş. TIETZE/AR. #180

ḳastel küçük hisar (Rumeli; < İtalyanca *castello*) V 144b9, VIII 260a28 (285) ḳastel ↔ mendirek (→ Mora Ḳasteli), 322b30 (542), 339a32 (617) ḳastel = küçük ḳal'e, VIII 272b12 (333: ḳaṣaba), 281a11-25 (|| mendirek)

ḳāsūl Bkz. ġāsūl

ḳaş kayalık IX 6a13 (11) dağ ve ṭaş, ṣaḥrā ve ḳaş. Krş. DS 2676-77 kaş: sarp kayalıklar, uçurum

ḳaş- kaçmak II 353b4 (düş- ile uyaklamak amacıyla böyle kullanılmıştır), VI 152a3, VII 5b24 (22; şaş- ile uyaklayabilmek için), VII 105b16 (497; Tatarca), 160a12 (774; Tatarca, → Ḳul Ḳaşḳan). Krş. TS 2330

ḳaşer (Musevîlerce) yenmesi helâl olan VII 122a17 (584; Kırım'ın Menkub şehrindeki Karay Musevîleri) ṭaʻāmlarında ḳaşer ve ṭurfa nedir bilmezler. Krş. Rd1 1416

ḳaşḳa alavanta sıkı tut! (LF #179) II 270b26 (151#)

ḳat öñe et- önüne katmak, arkasından kovalayarak gitmek VII 20a33 (92) ġulāmımıñ birin bir kāfir ḳat öñe etmiş ḳovup gelirken

ḳaṭār katır (ḳatır yerine düzmece kelime olarak kelime oyunuyla) VII 29a26 (132), ve bşk.

ḳatı sert III 119a16 (335 = TS 2345), 164b23 (bkz. yay)

ḳatıḳ yayık ayranı III 142b1, VII 120b28 (577). Krş. DS 2682; Rd2 618 (provincial) {(taşra. k. k.)}

ḳatirnas şeytan ("Kıbtîce") IV 395a15 ḳatirnas = iblīs. Acaba (Tü. ḳatır ve Arapça *nās* "ahali" kelimelerinden) kurmaca açıklama mı? Kıbtîcede şeytan anlamına kullanılan kelimeler *şaare* ve *daimon*'dur.

ḳatlan- beklemek, birisini beklemek II 363b25 (bkz. cün), VII 43a14 (195) hemān ʻacele ile ṣalāt-i cumʻayı edā edüp duʻāya ḳatlanmayup..., 84a19 (bkz. yunaḳ), 111a11 (525) meger kāfir bizi kemīngāhlarda ḳatlanırmış. Krş. TS 2353-54

ḳatlavī bir çeşit zırh (Tatarca?) V 81b4, VI 29a4, 80a26, 101b14, 106a6 (bkz.

geyim), 131b23, VIII 305b24 (469: ḳablavī). Krş. Rd1 1437 ḳatlaw: link or scale armour {halka veya pullardan oluşan zırh}; SANGLAX 267r27; WB II,299 (Çagatayca)

ḳatna- donmak (Tatarca) VII 172b31 (832), VIII 194b4 (27) bu buz bir ʿacāʾib ḳatnamış ki gūyā pūlād-ı Naḫşivānī olmuş. Başka kaynaklarda ve öteki Türk dillerinde bu anlamda böyle bir fiil bulunamıyor.

ḳaṭramiz şekercilerin kullandığı bir çeşit kavanoz, ve bşk. I 130a9 ḳaṭramiz şīşeler, 158b15, 170b15, 174a2, 175b36, 179a17, 179b20, X 122a22 (267). Krş. Rd1 1461 ḳatarmīz; DOZY II,374; BARTHÉLEMY 666 (Arapçaya Türkçeden geçmiş olarak gösterilmiştir)

ḳav karanın denize doğru uzanmış kısmı, burun, (yer adlarında; bkz. ḳav-ġalo, ḳav-ışḳala). Yun. *kavo* < İtalyanca *capo*

ḳavaḳ dikme güreşte bir oyun III 158b9 (krş. KREISER 99. dipnot). Krş. DS 2686 kavak atmak (kavaklamak)

ḳavāṭa, ḳavata gözcü kulesi (Rumeli) V 149b8 (Dalmaçya'da Split) ḳavāṭa ḳulleleri = gözci burcları, VI 35b18 (Arnavutluk) ḳavata ḳullelerinde . . . āteşler yaḳup. < Arapça *ḳawwaṭa*: çoban [kastedilen *ḳawwāṭ* TURKOVÁ 133'deki dipnota göre]

ḳavata bir çeşit su kabı VIII 269b17 (322; || varul, destī). Krş. TS 2356: ağaçtan yapılmış çanak; TIETZE /GK. # 47; DS 2688 kavata: çinko, bakır ya da ağaçtan su maşrapası

ḳavāye bir çeşit istihkâm I 132a13 (|| ḳılāʿ, palanḳa, mendirek, ḳulle). Krş. ? Rd1 1479 (Arapça) *ḳawāye* a sterile tract of land {verimsiz arazi}; yoksa (bundan önceki maddedekiyle aynı kelime olduğunu kabul edip) ḳavāta okumak mı gerekiyor?

ḳav-ġalo Horoz [burnu] ("Yunanca" - kastedilen *kavo gallo* [İtalyanca *gallo*]) VIII 272a31 (332) ḳav-ġalo = ḫoros (→ Ḳavġalo burnı)

ḳav-ışḳala Köpek [burnu] ("Rumca" - kastedilen *kavo skilo*) VIII 282b8 (373) ḳav-ışḳala = köpek (→ Ḳavışḳala burnı)

ḳavur gâvur (Tatarca) V 38b32 ḳavur çav ḳatı caman, 43a21, VII 113a22 (537) Ḳalmaḳ ḳavuru mi ken?, 115a6 (545) ḳavur = kāfir

ḳavza sıcak su kaynağı, ılıca II 345b20 (393 = TS 2365, orada düzeltilmesi gerekiyor) ʿArabistānda ḥummā derler, diyār-ı ʿAcemde germāb derler, Türkistānda ılıca derler, Rūmda ḳaynarca derler, Bosnada ve Rūm elinde bana derler, bu Ladik ve Ammāsiyyede ḳavza derler, Tataristānda ılısı derler, lisān-ı Moġolīde kerende derler, V 167a18 ḳavza = ılıca, 173b26, 174a17 (ÇITAK), VI 38b26, 39a22, 85a2, VIII 207a17 (81), 222a11 (139). Krş. TZITZILIS #197

ḳay padişah (Abaḳay) IV 286b22 ḳay = pādişāh. Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

ḳayaġan kayağantaş, arduvaz (bu anlam Rd2 623'e göre) I 19a4 (bkz. küfeke), II 246a6, 324b29 (bkz. sümüger), VIII 216b27 (120). Krş. TS 2367

ḳayalıḳ (gemide) tos sereni, mahmuz VI 79b25, VIII 329b11 (572; bkz. çaşdaḳ); aynı zamanda: geminin sancak tarafı (yani geminin sağ tarafı - ?) V 91a13 pādişāhıñ başdardasınıñ ḳayalıġından ve ṣolundan. Krş. MENINSKI 3819: calcar navis; Sperone di naue, ò galea; Bern {gemi mahmuzu}

ḳayaṣa Nil'de balıkçı kayığı X 130a3,13 (283), 135a18 (294), 158b19 (342), 169a26 (369), 271a15 (576), 279a15 (592), 395b10 (850: kıyasa), Q348a22 (1003) ḳayaṣa nāmında balıḳcı ḳayıḳları. Krş. HINDS 726 *ḳayyāsa*: type of large sailing boat with a high prow {bir çeşit büyük, pruvası, yani baş tarafı yüksek yelkenli}; KAIRO dipnot 528; FUNC dipnot 209

ḳayda, ḳaydan nerede? nereden? (Tatarca) VII 105a27,28 (495; böyle düzeltilerek mi okunmalı?), 131b19 (631; böyle düzeltilerek mi okunmalı?). Krş. WB II,36-40

ḳayı kaygı, endişe, korku VI 104b6 başı ḳayısı, VII 13b15 (60) ḳalʿe için döğmege başladıḳlarında küffārıñ cānı ḳayısı olup cümle ġulū edüp, 21b11 (97) herkes cānı başı ḳaydına düşüp çadırların bozup ḳaçma sevdāsında olup ne imdād ḳayısı. Krş. TS 2388-91

ḳayır kum, çakıl IX 339b14 (739: kır [böyle yazılmış!]) Kaʿbe-yi şerīfi yedi dağıñ ṭaşı ve ḳayırından binā etdi. Krş. TS 2373-75

ḳayır- umursamak, önem vermek VII 101a32 (474) ġayret-i İslām ḳayırır ḳalmadı. Krş. TS 2375-6

ḳayıt- (Tatarca) geri dönmek VIII 383b30 (786; || geç-, ʿubūr et-, güzer et-, gerüye ṭaşla-). Krş. TS 2385: Geri dönmek, avdet etmek; WB II, 29: zurückkehren {geri dönmek}

ḳayḳı eğimli VIII 271a24 (328: eksiktir) üstād bennā-yı mühendis bu ḥavāleye ḳarşu ḳalʿeyi gemi burnı gibi bir sivri ve ḳayḳı burun etmiş kim ḥīn-i muḥāṣarada ḳalʿe-kūb ṭop ṭoḳunup ḳalʿeye żarar iṣābet etmeye. Krş. TS 2385 kaykı: dik olmayan, meyilli, sarkık

ḳayḳısız kaygısız, dertsiz VI 186b23 ṣadr-ı aʿẓama ḫilāf-ı inhā ʿarż édüp ḳayḳısız başımızı belāya uğradırız. Krş. bugünkü Tü.: Azıcık aşım, kaygısız başım.

ḳayn (gemide) kemere, güvertenin enlemesine kirişleri (LF #138) I 162b36(#)

ḳayp- hızla geride bırakıp geçmek, sıvışıp geçmek II 242a8 Saray Burnın poyraz rüzgārıyle ḳaypup. Krş. TS 2387

ḳaysūnī sarnıç, su deposu (Mısır) X 86a19 (185-6 Kuyu Seti [böyle yazılmış!]). Krş. PROKOSCH 93

ḳaytar- geri göndermek VII 117b26 (561) bizimle gelen refīḳleri ḳaytarup ġayri

segbānlar ḥāżırladı. Krş. TS 2387-8

ḳaytavul akından, çapuldan dönüş (Tatarca) III 129b12-13 (↔ çapul), 149a16 ḳaytavul et- ↔ çapullar ve yorṭumlar, VII 4a3 (14; böyle düzeltilerek okunmalı) dönek ḳaytavul, 114a4 (540 = TS 2388), 115a7 (545) ḳaytavul = dönek

ḳaz gögsi bir çeşit zırh (krş. ṣadr-ı bāz) I 181b1

ḳazaḳ (herhalde ḳazaḳdaş yerine ya da bunun yanbiçimi) yoldaş, arkadaş (?; Tatarca; bunun dışında "Ukrayna Kazağı") VII 117b17 (560-61; böyle düzeltilerek okunmalı) yoldaşım ḳart ḳazaḳım, 133a19,20 (640), 134b24 (bkz. ḳaravana), VIII 198a9 (42; bkz. ḳart). Krş. WB II,364-65

ḳazaḳ ḳozaḳ hilekâr, düzenbaz IV 221b29

ḳazaḳdaş yoldaş, arkadaş (Tatarca) III 28b25, VII 105a26 (495; böyle düzeltilerek okunmalı), 109b25 (518), 150b25 (728), 175b8 (845; || muṣāḥib)

ḳazaḳlanmış ? (at hakkında bir niteleme; Tatarca) V 42a13 ḳazaḳlanmış ağırmaḳ atlar, 60b17 (bkz. ḳoş ḳol), 103a28, VI 2n23 (bkz. ağırmaḳ), VII 113a21 (537) ḳazaḳlanmış bural at

ḳazan dibi artçı kuvvet, dümdar (krş. tüp maddesi) III 77a16 Bāyezīd 'askeri Selīm çarḫasına ġalebe edüp çarḫa-yı Selīm gerü ḳazan dibi 'asker üzre düşüp iki dib alayı birbirine ḳarılup ḳatılup

ḳazan tüp, ḳazan tübi artçı kuvvet, dümdar (Tatarca) VII 112b33 (536) ḳazan tüp, 113a20 (bkz. şura), 113b18 (539) ḳazan tübi = dundār.

ḳazbeki, ḳażbeki bakır bir sikke (Azerbaycan) II 302b3, 318a6, IV 310b27 ḳażbeki = iki dirhem. Krş. *Cambridge History of Iran* 6:562

ḳazda gelinlik, evlenecek çağa gelmiş, erkeğin içini gıcıklayan (? – kız; Polonya, Romanya) V 39b6 ḳazda ḳızlar, 46a22 ḳazda = maḥbūbe, 107a28 ḳazda = fāḥişe

ḳazġan kazan (~ ḳazan) IV 228b13 ḳazġancılıḳ, 245b6 (bkz. aş), VII 58a25 (261), ve bşk. Krş. TS 2392

ḳazı göğüs kafesi (at hakkında; Tatarca) V 104a34, VII 108a20 (511; böyle düzeltilerek okunmalı) at ḳaburḳası ḳazısı, 147a33 (711) ḳazı = eğegi kemikleri; bunun yanısıra ḳazılanmış VI 2n23 (bkz. ağırmaḳ). Krş. TMEN III,359-60 (#1356)

ḳazıl kıldan yapılmış ip II 349a29, VIII 231a2 (173). Krş. TS 2392; Tietze/Ar. #159

ḳazıḳ boynuz yabani katır, boynuzları palaya benzeyen bir tür antilop, oryx, (Sudan) X 401a22-23 (862), 411b4 (886) ḳazıḳ boynuz = baġl-ı berrī, 416a25 (897), 426b5 (918), Q340a28 ve dev. (965). Krş. Func dipnot 240: Säbelantilopen (Oryx) {bir tür antilop}

ḳazın-ḳuġu (? – Lazlara özgü bir silâh) II 329b9 (bkz. maṭraḳıḳu)

ḳazlı Bkz. abli (Bu kelime başka kaynaklarda ḳazı biçiminde geçer.)

kebbārī gebreotu turşusu, kebere turşusu (Mısır; krş. gebere) X 326b10 (695: büsbütün yanlış aktarılmıştır) kebbārī = gebere ṭurşusı

Hasan Bay
TABRIZ

kebirge, kebürge altı kazan biçiminde olan büyük davul I 161b sayfa kenarında, V 38b10 kūs-ı kebirgeler çalup, 41b17, VI 20a32, VII 112b33 (536), VIII 245a16 (227), X 321a23 (683: geberge) nāḳūs u kebürge ve kūs-ı ḫāḳāniyānların çalup, 398b7 (856: kereke), 413a3 (889: atlanmıştır), 419a5 (902: geberke). < Çagatayca kevürge; bkz. TMEN I,475 (#339)

kebūt baḫtlı Bkz. gök baḫtlı

kebūtī bir çeşit kürk I 193a19, II 295a17 kebūtī kürkden börk-i isfahānī, IV 233b34, 279b7

kec-ḳıvar yeni kale ("Macarca" – kastedilen doğru biçimiyle: *kecske-vár*: keçi kalesi) I 86a32, V 162a21 kec-ḳıvar = yeñi ḳal'e (→ Kecḳıvar), VI 138b30, 183a13

kefir çiftlik, köy ("Arapça") IV 2a23 kefir = çiftlik (→ Kefr-i Şevṣā [Tikrit yakınında]), X 73b17 (MISIR). Krş. Wehr 833 *kafr*: small village, hamlet {küçük köy, mezra, kom}

keḫye kâhya (= ketḫüdā) I 214b14 aġa ḳapu keḫyeleri

kekremsi şarap (Anadolu lehçesi, bkz. BOLU, MARAŞ) II 352a25 ve ol ḳızıl kekremsiyi başlarına birer çanaḳ çeküp. Asıl anlamı (şarap, ve bşk. için) ekşi, keskin ; krş. Rd2 632 kekre, ve bşk.

kelāfīş bir şey değil (Mısır) X 389b5 (837) kelāfīş = şey degildir (→ Kelāfīş [bir Arap kabilesi])

keleci söz VII 108a9 (510) bir kişi ġıybet ü mesāvī kelecisi işitse andan ġayri kişiler nefret ederler. Krş. TS 2398-2401

kelefoş şünepe kirli, murdar, ahlâksız (Korint ağzı) VIII 259a1 (280) kelefoş şünepe = nāpāk. < Yun. *kléftēs* (> **klefos?*): hırsız, hilekâr; krş. Aktunç 170 kılefte: hırsızlık, kılefteci hırsız; dolandırıcı

kelepür eşya, edevat; yağmadan, çapuldan elde edilmiş mal III 77a22, 100a18 ḫaymelerin ṣaḥrāya ḳurup kelepürlerin meydān-ı maḥabbete ḳoyup, IV 217a12 baḳır avanileri ve sāyir kelepür maḳūlesi cacım ve ḫalīçe ve kilim maḳūleleri, 217a23 kelepür ve māl-i ġanāyim, V 42a8 (143) māl ve cānlı maḳūlesi Tatarıñ ola, sāyir kelepür [ü] esbāb ṣoñra Lehiñ ve Ḳardaş Ḳazaġıñ ola, 44a30, 50a34, 146a1 kelepürcik, VI 2b32 māl-i ġanāyim kelepürler, 7b29 ba'żı partal u şartal maḳūlesi kelepür eşyālar bıraġırlardı, 101a4 şikār [u] kelepüre giderler, 108a17 şikār ı kelepürler, 124a9 kelepür [ü] şikār etdikleri eşyālar, 130a30, VII 18a31 (83), 25b15, 114b14, 115a6 (Kırım Hânı) kelepür = şikār, VIII 282a33 (372), IX 93a21 (189: kelepür görüb) bes belli kelepüre girüp şikār almışsız. Krş. Rd2 633 kelepir: (Greek; colloquial) chance bargain {(Yun.; günlük konuşma dili) uygun alım, ve bşk.; [bazı araştırmacılar, bugünkü Tü. kelepir'i Yun. *kalo emborio*: iyi alım, uygun alım, ucuza düşürüp alma'dan açıklamıştır, fakat Andriotis'in etimolojik sözlüğüne göre kelepur Yunancaya Türkçeden girmiştir. A.T.]

keliğra yedi başlı ejder ("Latince") II 267a19 keliğra = ejder-i heft-ser (→ Keliğra Sultan, Karadeniz kıyısında [Romanya?]). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

kemer başı 1) elebaşı, isyan eden yeniçerilerin önüne düşen sergerde I 195a17 (bkz. sevegel). Krş. PAKALIN II,241; 2) medrese talebelerinin kendi aralarından seçtikleri, imarethaneden ekmek ve yemek getirip dağıtmak gibi işlerle görevli mümessil, I 157b2, IX 147b7 (317), bkz. KÜTÜKOĞLU, LIFE 216.

kemre gübre VII 117b30 (562) şığır tezegi ve deve kemresi ve at tersi. Krş. TS 2410, DS 1987 gemre, 2740 kemre

kend (~ kent) köy, kasaba (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) I 123a5 ("lisān-ı 'Acem"; || ḳaṣaba) kend-i şīr = Südlice, II 293a7 ve dev., 293b13 (Azerbaycan) kend lafẓı bu diyārlarda ḳaṣabaya derler, III 182a16, IV 260a16 kend ü büldān, 262b20, VI 27a13 (|| ḳurā), VII 161b4 (782; Dağıstan) bu vilāyetde köylere şimdengerü Çerkezistān gibi ḳabaḳ ta'bīr etmezler, cümle kend derler, 164b25 (795), X 360b27 (776: kend) kent (|| köy). Krş. TS 2412 (Evliya'dan gösterilen veri yanlıştır)

keñeş danışma (Tatarca; krş. geñeş) V 41b15, 42a11 keñeş = müşāvere, 101b13, 102b31, VI 127b6, VII 109b27 (518), 115b27 (549 = TS 2437), 126a15 (605), 143b30 (693), VIII 196a3 (33). Krş. WB II,1069; TMEN III,613-14 (#1651)

kenger bir çeşit sakız III 88b20, IX 62a2 (böyle düzeltilerek okunmalı, orada kengez yazılı = P 32a10; 126: Genger) kenger ṣaḳızı. Krş. Rd2 639 kenger sakızı: boiled-down juice of the milk thistle {kenger bitkisi özsuyunun kaynatılmasıyla elde edilen öz}; TS 2439; DS 2743; HERB DRUGS 22 kenger sakızı, kengel sakızı

kepan sarp geçit, dağlar arasındaki uzun geçit (Doğu Anadolu) II 339b32 kepan nām ḳayalı yerleri aşup (→ 35 Kepan Ḳayası), IV 227a29, 253a8, 258a32 (Van) kepan = ṣarplıḳ, 264a22, 265b23, 266a3, 269a30, 281b14 bu diyārda ṣarp yollar ve bellere kepan derler (→ Kepan). Krş. DS 1884 gaban (ve bşk.), 2580-81 kaban, 2714 keben: yokuş, dik, ve bşk.); TM 164 Qapānāt - Erm. *kapan*, dağ geçidi, Ordūbād'ın kuzeyinde, Aras'ın kuzey kıyısında; ACHARIAN II,519-21 (*kap* maddesi); DANKOFF/ARM. #330

kepan kapan, tuzak (ḳapan yerine) III 19a26 (|| kemend), IV 222b16 ṣapan ve kepan, 287a36-287b1

kepçe ḳuyruḳ zehirli bir hayvan (Mısır) VIII 252b33 (257), X 160a28 (346), 393b10 (846), 398b1 (856), 416b11 (897), 430a16 (926), 433a24-28 (933), 434b3 ve dev.,8-9 (935-36; anlatılmıştır). FUNC 117, 305, PROKOSCH 85'e göre: boynuzlu engerek; bugünkü Türkçede kepçe ḳuyruḳ "beleşçi, asalak" anlamına gelir.

kepi Hazar Denizinde bulunan bir balık II 315a21

kepkep ayakkabı çivisi I 183b26-29, IV 215b24 (bkz. poçik), X 180a4 (386: kepek

[böyle yazılmış!]) babuç kepkepcisi. Krş. TS 2440

keralana genç kız (< Yun. *kera*: hanım + ? Elena) III 171a9 Rūm keratṣaları ve keralana ḳızları VIII 246b13 (233) ġāyet maḥbūbe Rūm keralanaları ve Rūm keratṣaları olur, IX 60a5 (122; Sakız adası) nāresīde keralana ḳızlar

keran gemi direği; direk (Doğu Anadolu) II 288b27 (Erzurum) keran derler gemi direkleri, IV 346a33 levḥa ve 'amūd ve keranlar, V 16b12 (Erzurum) keran = direk. Krş. DS 2751; < Erm. *geran* (ACHARIAN I,540); DANKOFF/ARM. #95

keratsa (~ keretse, keretsan), keratṣa genç kız, genç kadın (Yun. *kyrátsa*; bkz. keralana) I 124a29 maḥbūbe Rūm keratṣaları, 141b9 ismine keretsan-ı Yunanda ---dediler, Türkçe ḳız ḳullesi demekdir, V 85b18 Urum keratsa ḳızlar, 98b15, 178b3, 181a31, VIII 207b18 (84), 232a27 (179) keratsa nām 'avretleri, 235b16 (193), 246b13 (bkz. keralana), 256a20,22 (270), 257a1 (RUMCA), 273a16 (335), 274a27 (340), 321b15 (535), 325b24 (555), IX 50b5 (103: kiriye [böyle yazılmış!]), 60b22 (123: kiritseler) keretseler, 107a15 (220), 123a17 (255). 15. yy. metinlerinde (örn. Neşrī) kirece biçiminde geçer.

kerb ? 103a5 (212: kerbi) Anaṭolı ḥākinde böyle bir kār-ı inṣān kerb ve müstaḥkem ḳal'e yoḳdur, 104b11 (215) niçe elden geçmiş bir ḳal'e-i ḥıṣn-ı ḥaṣīn ve sedd-i kār-ı insān bir kerb-i metīn ḳal'edir

kerek hayvan çanı, hayvan çıngırağı X 194b13 (414: anlaşılmamıştır) ardala ve kerek ve biñ burcları ve günāgūn çınḳıraġ u celācilleri. Krş. DS 2726 kelek (kerek)

kereke bir çeşit üstlük, aba IV 235b12, 273b30, 342a10, V 51b6 kereke çoḳa çekmanlar, 185b22, IX 166b15 (362), X 173a28 (372), 362a24 (779), 380a26 (817), 391b17 (842; bkz. bediyye). Krş. DS 2753; MENINSKI 3924: paludamentum, species vestis exterionis Arabicae latae cum praecisis manicis {savaş elbisesi, Arapların geniş, kısa yenli bir tür üst giysisi}

keremçeli iyiliḳ eden, (Gelibolu, Ece kavmi ağzı) V 96a7 keremçeli = eylik edici

kerende, kerense ılıca ("Moğolca") II 227a13 kerense = ılıca, 345b22 (bkz. ḳavza)

kerepe bir tarım aracı I 159a5 ellerinde nodul ve ügendire ve digren ve şuzevle ve kerepe ve raġa mişilli āletler ile cāmūsları ṣaban sürer gibi sürüp. < Yun. *krōpi*: budama makası (TIETZE/GK #157)

kerevke bir çeşit zırh (Tatarca?) I 181a36 kerevke ve Ḳabartī ve Dağıstānī ve Ḳumuḳī zırḫlar, II 285a16 kerepe zireh, 317b3 kübe kerevke zırḫ, 333b5, III 100a25, 177b16, VII 129a16 (bkz. kübe), 163b15 (790), 173b8 (835), VIII 305b25 (469). Krş. Çagatayca kerefke (SANGLAX 300r27), Kazakça kerewke (WB II 1086), Kırgızca küröökö (YUDAKHIN 471); EREN 382-3

kerte (pusula üzerinde) pusula kertesi, pusula kadranının bölümleri (LF #530 [krş. #177, #875]) I 28a21 kerteye al- pusula ile yön tutturmak (krş. Rd2 641

kerte al-), 163a23 sekiz rüzgār ve yetmiş kerte, VIII 250a21 (246) şimāl ile baṭınıñ kerte ḳara yelden cānibine, 263b17 (bkz. serdemend), X 325b25 (693) sekiz rüzgār kertesinden maḥfūẓ

kertem pereset (aslı olmayan bir deyim, şaka yollu, uydurmaca "erkek Farsçası"; krş. midehet) V 13a2 ("erkek Farsî") teşelşülhā-yı kertem pereset, IX 264b18 (581) iki mel'ūn atdan ṭaḳlaḥā-yı kertem pereset oldı

kese kesin (= ḳaṭ'ī, TS 2443) VII 157a33 (761) kese cevāb

kese-bend-ḫāne güreşte bir oyun III 158b8

kesegen sıçan V 130a10 kesegen = ṣıçan. Krş. TS 2443-44

kesek parçaVI 98b16 bir ekmek kesegi. Krş. TS 2444

keserāt bir çeşit işkence (kelime anlamı: kırıklar, kırmalar) II 303a2, X 147b1 (320: kerrat), 155a28 (342) işkence ve keserāt ve naḳşbendeler

kesim kesim, biçim I 71b3 ṣiyābları ḳırıḳ levendāne kesim eṣvāb, IV 246a2 kesimi güzel (at hakkında). Krş. TS 2447

kesimli güzel, biçimli IX 23a11 (47; Simav; || cüssedār gevdeli, güzel)

kesiş- kesişmek, uzlaşmak VII 27b26 (125) Samartin ḳapudanınıñ oğlını beş biñ ġuruşa kesişdigimizde. Krş. TS 2449

kestānelik ḳorusı çatlağı dişilik organı (kelime anlamı: kestane korusunun çatlak yeri) X 245a2 (522)

keş kurut, bir çeşit peynir (Tatarca) VII 107b25 (bkz. ḳurut), 125b25 (603) keş ḳurut. Krş. TS 2455

keşik gece nöbeti IV 217a32, 253a31, 280b35, 324b26 dīdebān u nigehbān u keşikbānlıḳ, V 12b32 keşik bekler ya'nī ṣabāḥa dek nevbet beklerler, 78b16 (?), VI 64b25, VIII 271b2 (328), 368b26 (733). Krş. TS 2456; TMEN I,467-69 (#331,332)

keşişleme güneydoğudan esen rüzgâr (LF #786; Hasan Eren, *Türk Dili* 424 [Nisan 1987], 256-58) VIII 249b21 (244), 253b33 (261), 344a8 (636), IX 59a1 (119#), X 368b26 (793), 374b3 (805), 436a20 (939)

keşkek etle pişirilmiş buğday yemeği (bu anlam Rd2 646'ya göre) II 340b35 (bkz. kete), VII 110a1 (519; || herīse). Krş. DS 2772; TIETZE/PERS. #77

keşkek yemez bir çeşit top (türetmece veya yanaştırma [uyak kelimesi]?) VIII 271a29 (328 || balyemez, çul dutmaz, ḳundaḳ ḳıran)

kete bir çeşit hamur tatlısı II 327b25, 340b35 (Erzincan yakınında Cirmen) ketesi ve keşkegi meşhūrdur, III 76a9 (Sivas) kete çöregi, V 16b14 (Erzurum yakınında Ca'fer Efendi Köyü) tennūrlarında kete kölümbe ve herse ve laḫşa ve ḳıjılı çobra ve şarımṣaḳlı ṭarḫana çobrası ve ṭovġa çorbası pişüp. Krş. TS 2457

kevāhile bitler (kehle'den uydurmaca Arapça, uydurmaca çğl.) IV 213a15, 215b23, VI 123a19

ḳıç bacak (Doğu Anadolu ve Azerbaycan; krş. DIYARBEKIR Index) IV 229a10, 14; bundan başka şu deyimlerde "arka, geri, kıç" anlamına gelir: ḳıç aṭ- II 350a16; başdan ḳıçdan çıḳ- (güvercinler) I 191a21; ḳıç serp- (at, kıç atmak, çifte atmak) III 100a30, V 229a10,14, VI 124a23, VII 20b1 (bkz. çav-), VIII 189b3 (6 = TS 2469); ḳıç sın- II 356b24; ḳıç ver- atın arkasını rüzgâr yönüne çevirmek IX 260b16,25 (572-73: orada yanlış anlaşılmış, ḳaçan dururdum okunmuştur)

ḳıç ṭutma- korkudan bacakları tutmamak, korkudan ayak üstünde duramamak VI 54a28 aṣlā ḳıçları ṭutmayup tütün gibi tütüp gitdiler

ḳıçın ḳıçın gerisin geri V 27a5, X 182a3 (389). Krş. TS 2469

ḳıdır- çevresini dolaşmak (ağız kelimesi?) IV 239b5 Van Deryāsı kenārını ḳıdıraraḳ. BULUT 288'de ḳıydır- okunmuştur; krş. ? WB I,790-91 ḳıdır-: sich herumtreiben; suchen {dört tarafı dolaşmak; aramak}; DS 2788 kıdırmak: kız aramak, araştırmak

ḳığır- çağırmak, acele huzura davet etmek III 154a28 (= TS 2477), IV 302a29, 302b25, VIII 330b11 (576)

ḳığış ḳığış öt- zincir şakırtısı için yansılama VII 45b20 (245 = TS 2478) ba'żı atlarıñ ayaḳlarında zencīr bār-bendleri ḳığış ḳığış öterek.

ḳıjğır- Bkz. ġıjġır-

ḳıjı tereotu veya hardalotu (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 288b36, III 88b19 (böyle düzeltilerek okunmalı), IV 230a34, 234a14, 258b8,11, 310b31 V 16b14 (bkz. kete). Krş. TS 2467, Rd2 649 ve DS 2782: kıcı; AHUNDOV: ġıjı

ḳılağısı düş- keskinliği gitmek, yumuşamak, yola gelmeye başlamak IV 291b4 ḫānıñ ḳılağısı düşüp levni müteġayyir olup. Krş. DS 2792 kılağı: keskinlik

ḳılalay, bolalay Tatar halk türkülerini yansılayıp karakterize eden sözler VII 108b26 (514) ḳılalay ve bolalay türkisi ırlar

ḳılın- saygılı davranmak VIII 206a19 (79) ta'ẓīm edüp ḳılınırlar. Krş. DS 2799 kılınmak (II) 1. yaltaklanmak, boyun eğmek; 2. saygı göstermeğe çalışmak

ḳılış kılıç (Tatarca) VII 116a28 (552: ḳılıc)

ḳıltır Viyana'da büyük bir söğüt ağacı VII 57a3 (255) ḳıltır ağacı (|| şecer-i ḫilāf). KREUTEL çev. 89 + dipnot 1, 2 bsk. 138 + dipnot 172'ye göre Holder (mürver ağacı), kelime bugünkü Almancada Holler, Holunder biçimlerine girmiştir; İngilizce elder)

ḳılya Trablusşam'dan getirilen bir çeşit toprak (kastedilen kalya taşı, yani: potas - bu anlam Rd1 1423'e göre, ḳalya < Arapça *ḳily, ḳilā*) IX 184b29 (406: kalye), 187a20 (411). Krş. MENINSKI 3757 ḳalye (Far.)

ḳımız kısrak sütü (Tatarca) VII 107b23 (508 = TS 2489), 128a24 (615), 133b17 (TATARCA), 176a3 (847)

ḳıpona (?) kızıl elma ("Macarca") VI 73b34 ḳıpona = ḳızıl elma. Kurmaca mı? -

krş. morfanvar; ḳırınpa

ḳıraç bir Kızıldeniz balığı; balina veya deniz canavarı I 163b15 ḳıraç nihengi, IX 233b5 (515: kırç) ḳıraç balığı, 370a27 (804: kırıç), 375a29 (815), X 435b13,14 (938)

ḳıradina bir çeşit üzüm IX 49b14 (101). [Krş. Bulgarca *gradina*: bahçe A.T.]

ḳırah bezelye (Rumeli) V 115b10, 119b2 ḳırah çobrası, 113a21 (|| heldine), 171b14, VI 87b32, 91a25. Krş. MENINSKI 3386 gırah, grah; MIKLOSICH 7; TIETZE/SL. #47

ḳıraḫte dörtlük, kıta (Func) X 416a6 (896) ḳıraḫte oḳuyup, 416a8 feracete (böyle okunacak biçimde harekelenmiştir) = murabba'lar. Her iki biçim de "düğün şarkısı" anlamına gelen ferā'iḥī vb. yerine yanlış yazılış olsa gerek; krş. DOZY II,249 *afrāḥ*: fête à l'occasion d'un marriage {düğün dolayısıyla yapılan kutlama, düğün eğlencesi}; *farā'iḥī*: chant consacré aux noces {düğün şarkısı, düğünlerde söylenen şarkı} [A.T.]

ḳıraliçe kraliçe ("Hırvatça, Sırpça, Latince, Boşnakça") VI 77b19 ḳıraliçe = ḳıral kızı ve ḳıral ḳarısı

ḳıraliçḳa bir Alman sikkesi (kastedilen Almanca Kreuzer) VII 63b4 (274) ḳıraliçḳa = pāre aḳça, 71b28 (321) ḳıraliçḳa ġuruş, 72b4 (323,: bkz. ALMANCA)

ḳıran kıyı, kenar (ḳırañ yerine, TS 2497-2501) V 144a24 ḳıranlarındaki yayanlar

ḳıran (ḳazan?) Çerkez hanesi veya yerleşim yeri VII 147b23 (713) ḳırḳ ev bir ḳıranda ve on ev bir ḳıranda ve yigirmi ev bir ḳıranda oymaḳ oymaḳ, 154b17 (747) cümlemizi ḳıran ḳıran ḳonaḳ verdiler, VIII 191b6 (15)

ḳıranda (yoksa ilk harf f- mi okunmalı?) İngiltere'de icat olunmuş bir müzik âleti I 208a24

ḳırbo bir tür köpek (?) VIII 377a25 (762; Vetirne, Bulgaristan) ḳırbo nām küçücük Kermasti şehri mastısı gibi kırbo köpecikleri

ḳırcelabḳa jeydaz-ı dersan cennet kapısından gelen göl ("İbrânîce" – krş. dersan) X 406b26 (874: büsbütün yanlış aktarılmıştır; Süleyman ve onun Ḥisār-ı Kenīse'de [Sudan'da] inşa ettirdiği cami veya kilise efsanesinde) ḳırcelabḳa jeydaz-ı dersan = cennet ḳapusından gelir buḥayra

ḳırçıdān güzel kokulu bir bitki (Mısır) X 418b8 ve bir ḳuṭu-yı kebīr ḳırçıdān, bu daḫi bir ot kökidir, rāyiḥası benefşeden mü'eṣṣirdir

ḳırılda- (at) şiddetle solumak, hırıldamak VI 20a25 burunları ḳırıldayup

ḳırıntı dağda tahkim edilmiş barınak, sığınak V 158b19,21, 160a22-27 (tasvir edilmiştir), 164a25, VI 3b27 'aẓīm ağaçları ḳırıntılar dökmüş, 185b23-28; bunun yanısıra ḳırıntılıḳ: VI 2b30 (bkz. becene), V 160a21, VI 20b26. Krş. Hasan Eren, *Türk Dili* 588 (Aralık 2000), 564

ḳırıḳ sefih, ahlâksız I 71b3 ḳırıḳ levendāne. Krş. TS 2508

ḳırınpa ? (Macaristan'da bir çeşit ağaç; krş. ? ḳıpona) VII 77b12 (348; Keckemet ile Hatvan arasında) ṣaḥrā-yı bī-emān yerleri ve ḳumsal hunḳalı çöller ve ḳırınpa ağaçlı ormanları ve niçe ma'mūr ḳurāları geçüp

ḳırıstuş Tanrı (kastedilen Macarca *krisztus*: İsa'dır) VII 34a23 (156) ḳırıstuş = Allāh (→ Ḳırıstuş [Macaristan'da bir köy – kastedilen Keresztes olabilir mi?])

ḳırḳlan- kırk kere yıkanmak (Buda şehrinin kadınları) VI 88b20 ḳırḳlan- = ḳırḳ kerre yayḳan-, 97a12

ḳırmızı parmaḳ bürāder erkeklik organı III 6a17

ḳıryo (~ ḳırya) nero soğuk su ("Yunanca" – kastedilen *kriyo neró*) VIII 322a3 (537) ḳıryo nero = ṣovuḳ ṣu, 335a34 (600) ḳırya nero, IX 53b12 (109), 60a11 (122) Aya Ḳıryo Nero = ṣovu[ḳ] ṣu manaştırı,

ḳısıḳ dar geçit IX 101a24 (208: Deve kasığın; Milâs civarında) Badırḳa boğazın ve Deve ḳısığın aşup Krş. TS 2418, DS 2840

ḳıṣṭa, ḳıṣṭav kışlak (Tatarca) VII 132b27 (638) Ḫān ḥaẓretleri daḫi Or ḳal'esi muḥāfaẓasında olup şehri ve vilāyeti ḳıṣṭa verdi, anuñiçün Bāġçe-serāyda durmayup Ḫān Or ḳıṣṭavından gelince Ḳırım vilāyetiñ temāşā etmege teveccüh etdik. Krş. WB II,814 kıstaw (Kazakça); TMEN III,479-81 (#1496)

ḳıṣṭa- zorlamak, sıkıştırmak (Tatarca) VII 3a34 iḥtimāldir kāfir bizi ḳıṣṭayup dönüşde bu ṣuyı nice geçelim, 128b12 (bkz. tegrek). Krş. WB II,813-14

ḳışır kahve tanelerinin dış kabuklarından yapılan kahve (Arabistan) IX 331a28 (721: kaşir; || çay, badyan, ṣa'leb, maḥleb, ḳahve, şerbet, lebn), 356b2 (775: kaşer), 358b17 (780: kaşir). Krş. HATTOX Index, Qishr maddesi

ḳışla metris içerisinde asker için inşa edilmiş koğuş, barınak VIII 292a13 (413; || siper), 294a32 (422), 294b7 (423), 298a17 (437) ḳışlalarından ve çadırları ve ṭabya ve siperlerinden çıḳınca

ḳıṣṭa kaymak I 120a5 ḳıṣṭa -yı ebyaż, II 346a1 ḳıṣṭa -yı beyāż, IX 306a24 (668: om.) leben ü ḳıṣṭa, X 377b1 (810: kaşta) ḳıṣṭa ḳaymağı. Krş. WEHR 764 *ḳiṣṭa* (Egypt), *ḳaṣṭa* (Syria): cream {(Mısır'da) *ḳiṣṭa*, (Suriye'de) *ḳaṣṭa* kaymak}

ḳıt yan, huzur (~ ḳat) IV 285a29 ḳıtına, VI 46a10 ḳıtımda, VIII 198b15 (harekelenmiştir). Krş. TS 2331-37; RM 58v8, ve bşk.

ḳıvış ḳıvış (müziğe göre yapılan hareketi anlatan yansılama) X 399b11 (858: kuş kuş). Krş. DS 2851 kıvışdamak: yaramazlık yapmak, yerinde duramamak; kıvış kıvış etmek: yerinde duramamak, kımıldamak

ḳıvraḳ kıskıvrak VII 8b16 (36) ve cümle esīrleri ḳol ḳola ḳıvraḳ çatup. Krş. DS 2852 kıvrak (V)

ḳıya ḳıya göz ucuyla, yan yan (bakış) I 193a30 ḫalḳa ḳıya ḳıya nigerān eyleyüp. Krş. TS 2526-27

ḳıyaḫ pervasızca, yiğitçe V 44b4 bu ḳadar uruşlarda bu Erkek Macarı seferindeki

Tatar-ı ʿadū-şikārıñ böyle rüstemāne ve dilīrāne ve şecīʿāne ve ḳıyaḫ cengin görmemişim. Krş. TS 2529 kıyık (kıyak); DS 2854 kıyak: vurucu, kırıp dökücü; yiğit, yürekli; Rd1 1503 ḳıyaḳ

ḳız oğlan ḳız kız oğlan kız, bakire VIII 318b33 (524)

ḳız olan kız oğlan kız, bakire ("Tatarca") VII 161a1 yüz beş yaşında ḳız olan iken ḳocaya barup

ḳızaḳ ḳıran bir çeşit top VIII 290b18 (407)

ḳızañ delikanlı, genç adam (ağız kelimesi) II 278a34 (BOLU), 352a9 (Çorum) rāḥatlığınıñ ve ḳızañlarınıñ ve kendiniñ devri döne, 352a18, VI 53a17 ḳızañ = küçük oğlancıḳ (Yörük ve Çıtaḳ; → Ḳızanlıḳ), IX 28a9 (GÖRDES), 50a29 (103; Urla) bu şehriñ Urum keferesi tāzelerine ḳızañ derler, 50b28 (104) Urum ḳızañı. Krş. DS 2860 kızan (I)

ḳızıl altın (Tatarca) VII 113a22 (bkz. şalġaḳ)

ḳızılġa altın sikke, altın para (Tatarca) VII 17b3 (78) yevmiyye birer ḳızılġa altunı . . . verüp, 117b18,20 (561), 133b21 (TATARCA), VIII 195a15 (30), X 197a21 (419), 278b7 (591)

ḳızlıḳ kıtlık VI 53a19 bu şehirde ḳaḥt-i ʿaẓīm olup ḳızlıḳ olduğından, VII 77a30 (347; || ḳıtlıḳ). Krş. TS 2546-49

kiçi küçük, genç X 302b10 (643) kiçi birāder. Krş. TS 2550-55

kiġ sadece çıġ ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, II 350a15

kiḫta tek telli bir saz (Hanendoa) X Q340a14 (965) kiḫta nāmında bir kirişli sāzları vardır

kilārermenī, kilarmeni, kilermenī eczacılıkta kullanılan kırmızı kil VIII 325a6 (552), X 414a3 (891), 449a11 (984). Krş. Rd2 664 kilermeni < gil-i ermenî

kilt-a-kilt baştan sona IV 248a3, 263b14, V 49a12, 84b13, VII 84a28 (385,: böyle düzeltilerek okunmalı); bunun yanısıra kilten-kilt VI 101b15, kilten-kit III 32a27, kilten-kilit VI 110a16, kilt-ender-kilt VI 102a17, küt-a-küt IV 269b36, VII 83a11 (378: gūn-ā-gūn). Krş. DS 2872 kilt: yön, yan, 2801 kılt: yatağın baş veya ayak ucu

kimer bazı V 63a9 kimer ʿasker gemilerle kimer ʿasker . . .

kimi gibi, -a benzer (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) I 69b17 (Revan valisi) gözleri sāʿat raḳḳāṣı kimi caʿl-balḫ oynar, IV 207v16,24 (DİYARBEKİR), 303a9 danışıḳ etdigi kimi. Krş. DS 2872

kined kenet I 196b9, IV 313b30, 379b23,26, V 16a26 (köprü) kined taʿbīr etdikleri seng-i ḫārā, 23a16, VII 62a31 (278) ḫerīfiñ kellesi ḳapağı . . . kelleniñ diş diş kined yerlerinden açılup, VIII 252b20 (256), IX 101a20 (208: kened) demir kinedli binādır. Krş. RM 76r17 (73b)

kinez bir unvan (Hersek; Sırpça-Hırvatça *knêz*) VI 158b25 āşī kinezler ve belli

başlı papaslar. Krş. MEYER 2; DICȚIONAR 108: *cnez*

ki parlar (~ ki parlari) Ne diyorsunuz? ("kâfirlerin dilince" - kastedilen İtalyanca *chi parla*: Kim konuşuyor?) I 27b22 ki parlari = neşleyüp ne söylersiz, 164b36, X 28b5 (61) ki parlar sinyor ki parlar

kīr-i fīl Bkz. fīl siki maddesi

kirdiman debbağların kullandığı eczalı harç, (aynı zamanda güreşme için bir mecazdır; krş. elbeşte) I 193b26 köpek necisi kirdiman etmege taʿyīn edüp, 194a6 ṭabbāġ teknesinde kirdimandan çıḳmış eli ayağı löklerden ḳırmızı, 194a12 tekneler içre keçi derilerin kirdiman edüp, II 240a12 kār-ı ṭabbāġlıḳda ifnā-yı vücūd edüp kendüyi kirdiman edüp tekmīl-i fünūn etmişdir, 348b23 (bkz. elbeşti), IX 16b1,3 (33), 22b27 (46; güreşte bir oyun); ayrıca kirdimand (bkz. herse maddesi). Krş. DS 2876

kiritsi genç adam, delikanlı (Yun. *kyrítzis*) V 28a19, 103b8 Rūm kiritsisi, VIII 256a22 (270: keratsa), 257a1 (RUMCA), IX 50b5 (103: kiri [böyle yazılmış!])

kirman büyük kale, hisar (Tatarca) II 255b11, 296a8, IV 340a5 (|| purġaz), V 35b19,30, 52b11, 55b20, ve bşk., VI 148a12 kirmancıḳ, VII 168a5 (810), 133b19 (TATARCA), 183a9-11 (884 = TS 2443, orada düzeltilmesi gerekiyor), X 443b13 (971)

kirp sağlam, tahkim olunmuş IX 103a5 (212: kerbi [böyle yazılmış!]; kale hakkında, || müsteḥkem). Krş. DS 2873-74 kip (kirp, ve bşk.): uygun, tıpatıp gelen; sağlam, dayanıklı

kirye-lés (~ kiryelos [bu biçimi sadece uyak amacıyla kullanılmıştır]) *Kyrie Eleison* (Yun.: Ya Rabbi merhamet!) VII 114a22 (bkz. aforoz), IX 223a8 (492)

kirşend pudra, toz IV 276b30, V 31b18 döge döge kirşend edüp, 59b34. Krş. ED 747 kirşen: white lead {üstübeç}; DS 2881 kirşan: üstübeç, allık, pudra

kisdofa papaz (kişdon yerine yanlış) IX 221b18 (= P94b37; 490: keşdofa; || ḳıssīs, baṭrīḳ, çelīpā, rühbān, papas, rāhib, keşīş).

kiskis (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) hasis, cimri, lanet olası IV 333a5-6 (|| ḫıssīs, laʿīn). Krş. DS 2884

kişdon Ermeni hıristiyan (bkz. kisdofa) IX 157b26 (= P72a5; 341: keşüş [böyle yazılmış!]; Misis yakınındaki Görk [?] Dağı'nda bulunan Ermeni manastırının) kişdonları ve mıġdisi kefereleri. < Erm. *k'ristoneay*, ağız kelimesi *k'istine*, ve bşk. > Uti *kşton* (ACHARIAN IV,600-01)

kişi adam, erkek (Tatarca) V 43a20,21, VII 113a32 (538) kişi = adam, 133b19 (TATARCA), VIII 196a33 (35)

kişkene küçük (Tatarca) VI 126a29, VIII 196a32 (35). Krş. TMEN III,661 (#1695)

kişkenek küçük han, küçük kervansaray (? - Tatarca) VII 145a30 (701; || ḫāncıḳ). Bundan önceki kelimenin bir varyantı, yanbiçimi; krş. WB I,1383

kiş kiş (uzaklaştırma, kışalama ünlemi) hişt hişt! II 362a6 (Varvar Ali Paşa). Krş. DS 2845 kişe kişe (kiş kiş)

kişu mişu (satrançta) şah! ("Kürtçe") IV 224a20. < Far. *kiş* (STEINGASS 1030)

ḳobıla, ḳobılaḳ kısrak (Slavca, krş. Ukraynaca *kobyla*, ve bşk.) V 48b10 (ḳobılaḳ = ḳısraḳ ("Rusça" → Ḳobılaḳ), 116a10 (SIRPÇA), 157b26 ḳobıla = ḳışraḳ ("Hırvatça"), VII 80a3 (361) ḳobıla = at ("Latince, Sırpça, Boşnakça"; → Ḳobıla), 116b16 (555) ḳobılaḳ

ḳocalaḳ (unvan? yanaştırma (uyak kelimesi) mi? - Tatarca? Belki de ḳoca'dan türetmece kelime) VII 117b16 (560) ey Ḳırım eyeleri ve atalıḳlar ve iş erleri ḳocalaḳlar. Krş. ? Rd2 670 kocalak: Arabian kite {bir tür çok iri çaylak, Arap çaylağı}

ḳocun- ürküntü duymak, korkmak IV 267a35 (219; rüyada, bir karınca) incigime ṭırmaşup durduġından ḫayli ḳocunurum. Krş. TS 2592

ḳoç erkek, yiğit III 93a8 (245 = TS 2593) ḳoç başıñ için olsun

ḳoçaş çalı, çalı çırpı (Habeşistan) X 436a15 (939: kaçaş) ḳoçaş = çalı, 438a25 (944) ḳoçaş = çalı ve çırpı

ḳoç ḳaçḳını et- (kadınlar hakkında) evlilik dışı, gayrimeşru ilişki kurmak III 166b14 (Edirne) gerçi böyle bir sevād-ı mu'aẓẓamda çam çaḳalsız olmaz kelāmı üzre ḳoç ḳaçḳını eder nisvān-ı ṣāḥib-'ıṣyānları da olur, ammā . . . . Krş. DS 2984 koç kaçımı, koç kaçmak

ḳoçyaş arabacı V 116a 10 (SIRPÇA), VI 59a31 (Belgrad yakınında) ḳoçyaş 'arabacıları. Krş. TS 2593 koçaş; TIETZE/SL. #85

ḳofa (~ ḳova) kova IX 346b14 (745; ~ 346b6 ḳova). Krş. TS 2600

ḳohen Bkz. ḳūhen

koḫik duvak (Doğu Anadolu) IV 227a15 (BİTLİS) koḫik = gelin duvağı, 333a31 (bir Kürt cambazını anlatırken) başında koḫik şanpur destārı. Krş. BITLIS 22, #57,58 (orada düzeltilmesi gerekiyor); < Erm. *k'oł*, (Bitlis'te de kullanılan) ağız kelimesi *k'oxk*: duvak (ACHARIAN IV,585-86)

ḳokina kırmızı ("Yunanca" - kastedilen Yun. *kókkina*) VIII 270b15 (320) ḳokina puli = ḳırmızı ḳuş (→ Ḳokinapuli)

ḳoḳnār köknar (köknar yerine) I 158b2, 170b16 ḳoḳnār sirkesi, 213a12 ḳoḳnār şarābı, IV 234a19 ḳoḳnār şerbeti, 310b32, 321a34

ḳoḳoç ? VI 15a20 (bkz. pur-putur)

ḳoḳonos (~ ḳoḳonoz) yaşlı adam V 74a8 ḳoḳonos ḳocaları, 146b23 bābā-yı 'ālem ḳoḳonos ḳocalar, X 183a20 (392) manḳala ḳoca ḳoḳonoz iḫtiyārlar, 189a3 (403) eski ḳoḳonos ketḫüdā iḫtiyārları. Krş. bugünkü Tü. kokoz: bunak yaşlı adam, kokona: yaşlı Yunanlı kadın; [Yun. *kokóna*'nın eril biçimi; Yun. *kokóna* < Rumence *cocoana*. A.T.]

ḳol el (Doğu Anadolu; Tatarca) V 11b10,25 (Bitlis), VII 89b3 (411) Hayduşaḳ ḳolında = 89b29 (413) Hayduşaḳ kefereleri elinde, 115a4 (545; Tatarca)

ḳola bin- devriyeye çıkmak III 96b12-13. Krş. TS 2610

ḳolaḳ (sadece çolaḳ ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır) V 59b25

ḳoliva kulübe, (krş. ḳalivya) VIII 235a28 (191; Alasonya) ḳoliva = müfīd u muḥtaṣar dükkānlar, 376a2 (758: bolneve), IX 138a6 (293; Manavgat) haftada bir gün 'aẓīm bāzārı olup biñden mütecāviz ḳoliva ṣazlı dükkānları vardır. < Yun. *kaluba*; krş. SYMEONIDIS #71; MEYER 44 kulub, kulibe; MIKLOSICH 12 kuliba; TZITZILIS #154

ḳolluḳ bekle- (= ḳol gez-) VIII 316b8 (515)

ḳoltuḳ gemi bağlama halatı IX 63a36 - 63b1 lengeri baṭı cānibine bıraġup ḳoltuġı ḳal'e dibine bağlaya, IX 116b23 (240) kenāra bir ḳoltuḳ bağlayup yaṭılır, 136b5 (289) ḳoltuḳ palamarları. Krş. DS 2912: gemiyi demirledikten sonra iskeleye, rıhtıma ya da başka bir gemiye bağlayan ip; KARAYAZGAN 79

ḳolumburna bir çeşit top (LF #210) II 270b32 (151#), 271a3; ḳolumburuna I 75b1, 131a7 (top büyüklüklerinin verildiği bir listede), III 30b24, VI 90a23, 112a17; ḳulambara (ḳumbara ile ġulām-pāre arasında kelime oyunu yaparak mı?) V 60a13

ḳom dalga II 265a2 (129 = TS 2729-30; bkz. yedişerleme), 265b15 (131 = TS 2730), VIII 225b1 (152) lodos ḳomı, 283b6 (bkz. ṣaḳırcıḳ), IX 117a9 (241: Kum). Krş. TS 1729-30 ḳum (orada ḳom olarak düzeltilmesi gerekiyor); krş. ED 625; DS 2399 hom (hum): deniz dalgası

ḳomana Bkz. ġomana

ḳomanya gemi kileri, gemide yiyeceklerin saklandığı bölme (LF #212) I 164b33 ḳomanyacı geminin iaşe sorumlusu

ḳomor kiralanmış, kirayla tutulmuş (ev, at; Rumeli) V 127a27 ḳomor = kirā, 128a18, ve bşk. (Bosna), VI 144b17, 150b25 kirā ḳomor bā[r]gīri, 159b24 (Hersek), 164a12. Krş. ÂLÎ/COUNSEL II,153 ḳomara bārgīrleri + çev. s. 33, dipnot 78: < Sırpça-Hırvatça *kómora*: yolcu eşyası

ḳomoştovar bir çeşit hamur tatlısı (Arnavutluk) VIII 355a19 (679) çamuḳalar ve ḳomoştovar nām börek gibi şeyler, 360a10 (699) çamuḳa ve ḳomoştovar nām peynir ve yumurṭalı ṭava böregi

ḳomsar, ḳonşar komiser (Avusturya ve Polonya'da bir memur) V 45b20 (Lvov), VII 46b6 (209) ḳomsar = baş baḳı ḳulı, 51a2 (229), 53b1 (239), 54a11 (bkz. meykel), 57a29 (257; Viyana) altı ḳomsar ḥākimleri, 64a16 (286) baş ḳomsar defterdār. Krş. DICṬIONAR 112: *comisar*

ḳomsin Romanya'da bir memurluk unvanı V 107b33 (Boğdan) ḳomsin = imraḫor,

VII 102b10 (480; Eflak) ḳomsin = imraḫor. Krş. DICTIONAR 111: *comis*

ḳonaḳ arkadaş, konuk, yolcu (Tatarca) VII 133b17 (TATARCA), 154b17 (bkz. ḳıran), 155a21 (bkz. ṣav-); bunun yanısıra ḳonaḳ et- misafir etmek VI 90b5 = ḳonuḳla-. Krş. WB II,536; TS 2627

ḳonaḳbān ev sahibi (Tatarca) VII 105b3 (496), VIII 191a32 (14; || ṣıyla-) yaḫşı ḳonaḳbanlıḳ edüp, 197b30 (41)

ḳonaḳbay ev sahibi VI 60a24 (|| ḫānedān ṣāḥibi), VII 128a10 (616) ḳoyun kebābın pişirüp müsāfir Noġayı ṣıylar, ba'dehu Noġay elinden 'ale'l-fevr yedi 'araba māl getirüp ḳonaḳbayına verir. Belki ḳonaḳbān'a dayanan üfürmece kelime

ḳoncoloz: ḳara ḳoncoloz umacı, öcü (LF #783) I 175a13(# – hıristiyanların kutsal günlerinde), VII 152a8 (735); (yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılışı için bkz. LF, s. 522-23) VIII 303a6 (458) balyoz ve ḳonṣoloz ve ḳoncoloz, X 86a27 (186) cimloz ve ḳoncoloz gözli

ḳonç çizmenin üst kısmı, ağzı IX 367b24 (799) bir ḳaç oḳ çizme ḳoncına ṣoḳup. Krş. TS 2630

ḳonġay ḳoyulġay piç (Tatarca?) IV 401a4 (|| piç, nā-ḫalef, veled-i nā-pāk)

ḳonṣoloz konsolos, Avrupalı diplomatik temsilci II 269a1, VIII 228a29 (163) Fireng balyozları ve ḳonsolozları, 257b2 (274), 274b11 (341; bkz. portoyoroz), 303a6 (458; bkz. ḳoncoloz). Krş. MEYER 70; STACHOWSKI 283

ḳontoş bir çeşit üstlük I 215a16 ḳontoş serḥaddī esbāblar, IV 203b6 (bkz. DIYARBEKIR Index), 225b6, 273b30, VII 102a9 (478), ve bşk. Krş. MENINSKI 3808 kontoś: (ex Polon.) vestis superior longa cum manicis clausis {(Polonezceden) uzun, yenleri dar üst giyimi} ; TS 2639

ḳoñralı ? I 115a15 (bkz. laḳoz)

ḳop çok (Tatarca; Azerbaycan) IV 302a8, VII 106b28 (503) ḳop = çoḳ (→ Ḳop Ḳuyu), 107b34 (509), 115a6 (545), VIII 200a33 (52) ḳop = çoḳ (→ Ḳop Ḳuyu). Bu kelime herhalde Eski Tü. ḳop'un (ED 579) devamı değildir, Eski Tü. köp'ü (ED 686-87) yansıttığını kabul etmek daha doğru olacaktır

ḳop- ... olarak kendini göstermek, çıkmak, yetişmek I 48b7 (170 = TS 2657) vel-vele-ārā bir levend bahadır fetā ḳopup, VII 130a1 (623) on dörd yaşında celāl-ṣıfat enüp binmege mā'il bir yarar yigit ḳopacaḳ şehzādedir

ḳopçaḳ (ḳopça yerine yanlış olabilir mi?) VI 60a17 ḳopçaḳlı çaḳşır

ḳopna çocuk (Tatarca) VII 125b9 (601) ḳopna nām küçük evlādlar ḳızları, VIII 196a17 (34) ḳopna = nā-bāliġ ġulām, 196a32 (35)

ḳoprivniçe ısırganotu (Hırvatça) VI 185b2 ḳoprivniçe = ışırḳan (→ Ḳoprivniçe [Kopreinitz]); krş. V 147b16 (HIRVATÇA): ḳopriva

ḳopuz bir müzik âleti I 207a28-30, VI 68b34, ve bşk. Krş. TS 2658-61

ḳor ṭavuġı bir tür yaban tavuğu II 258a1 (Abaza vilâyeti; vahşi hayvanlar listesinde), 333a4 (Migrilistan); || zerdevā, ṣañṣar, tilki, yaban kedisi)

ḳormidya soğan dolması (Yun. *kromidia*: soğanlar) I 175a16 (etsiz yemeklerin sıralandığı listede) ḳormidya = ṣoġan dolması

ḳorona Bkz. ġorona

ḳorsan korsan, deniz eşkiyası (LF #251) VII 42b33 (194) bu serḥaddıñ sen eski ḳorsanısın, VIII 270a15 (324) Cezāyir'den ve Ṭarabulus'dan beş pāre ḳorsan ġāziyān levendān gemileri orsa bayraḳlar açup pupa eyyām-ı müsā'id ile gelirken

ḳortela bir çeşit hançer (İtalyanca *coltello*) I 47b13, III 20a21-23, 107b16 (hare-kelenmiştir) ḳortela bıçağı, V 168a28 ḳortela varsaḳ bıçaḳ, 177b8 pala ḳortelası, VI 34a8, 68b31 ḳortela ḳılıç ve şeştüper ve şiş, 68b33 ḳortela nām bıçaḳlar, VIII 231a6 (172), 236b34 (197), 350b32 (663) ḳortela nām varsaḳ bıçaḳ

ḳorteni (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) kuyu (yoksa özel ad mı?; Eğriboz) VIII 249a4 (242) bir Fireng ḳuyusı var, ḳorteni nāmıyle meşhūr bir mā'-ı şarāb-ı ṭahūrdır

ḳortiye ? (böyle düzeltilerek mi okunmalı?) VIII 264a4 (299; Kefalonya) ḳal'e mişāl manaṣtırları ve ḳortiyeleri ve müzeyyen çiftlikleri nümāyāndır. [Belki eski İtalyanca *corte*: spazio di terreno con case villerecce, campi, boschi, appartenente a villagio, castello o pieve (sec. XIII-XIV) {bir köye, kale veya piskoposluğa bağlı, üzerinde köy evleri, tarlalar, ormanlıklar bulunan arazi} kelimesi üzerine Yun. çoğul eki getirilmesiyle A.T.]

ḳorut- korumak VIII 334b32 (597), 363b3 (709). Krş. TS 2667

ḳosdaniçse, ḳoṣdaniçse (~ ḳoṣdaniçe, ḳoṣdanca) mızrak veya cıda, kargı (krş. Bosna'da Ḳosdaniçse şehri, V 154b19) I 193a22 (|| ḥarba), IV 247a19, 318a22 ḳoṣdaniçse şırıḳları, V 144b12 ḳosdaniçse = mızraḳ, VI 59b22 ḳoṣdaniçe şırıḳları, VII 54a30 (243) ellerinde ḳurd tügli ṣarılı ḳoṣdaniçse şırıḳlar üzre günāgün ḥarīr filandire bayraḳlar ile, X 151b17 (329) ḳoṣdanca. Krş. SURNAME 11r22; MIKLOSICH 12

ḳoş maiyet, askerî birlik, ordu (Tatarca, bkz. TATARCA; krş. ḳoşun) II 263a1, V 42b34, 43a24, VI 10a7, 27b20, 128b19, VII 102b18 (481), 105b16 (497), 112a33 (532), 125b24 (603) ḳoş = yüz adam, VIII VIII 189a22 (5) elimiz olumuz ḳoşumuzda yalñız ḳaldır, 200b8 (52); bundan başka bir çeşit Tatar çadırı VI 23b22, 24a9, VII 6b1 (25). Krş. WB II,636

ḳoşdaş silâh arkadaşı, askerlik arkadaşı (Tatarca) V 43a22, 48b16

ḳoş ḳazan ordunun ağırlıkları, ağrık (Tatarca, bkz. NOGAYCA) VII 113a20 (537 ḳoş ḳazan tübi = ağırlıḳda geri ḳalan

ḳoş ḳol yedek at (?) (Tatarca) III 28b24, V 42a13 cümle ḳoş atlı ṣadaḳlı ve ṣavatlı zor batır yigitler ḳoş ḳol atların ḳollarına alup ḳazaḳlanmış aġırmaḳ atlarına süvar olup, 60b17 (ḳoş ḳol ḳazaḳlanmış ↔ çatal), VI 20a9, 125b33, 126a5 (bkz.

cüyen), VII 105b12 (bkz. ṭoḫta-), VIII 197a7 (38); bunun yanısıra ḳol ḳoş (yanlış mı?): VI 112b14

ḳoşun alay, ordu (Tatarca; krş. ḳoş) VII 2a13 (3 = TS 2673), 125b23 (602). Krş. WB II,641; TMEN I,406-10 (#282)

ḳoşuntı (~ ḳoşundı) maiyet V 73b6, 184a13 (591 = TS 2674, orada düzeltilmesi gerekiyor; Köprülü) Seydi Paşaya . . . Bosna eyāletin iḥsān edüp Begḳo Paşayı ve Ḥışım Meḥemmed Paşayı Venedik kāfiriniñ Ḳoṭur ḳal'esi üzre serdār edüp Seydi Aḥmed Paşayı daḫi anlara Bosna eyāletiyle ḳoşundı etdi, Seydi Paşaya ḳoşundı olması evżā'ı ġāyetü'l-ġāye girān gelüp "Beni serdār etmedi" deyü Köpürliye raġmen . . . , VI 157b30, VIII 203a25 (65) bizi de bile ḳoşuntı edüp

ḳot Tanrı (Almanca *Gott*) V 164b10 Marya Ḳot Ḳapurhand, VI 14b33 (Slovakya'da, Kosice'de dua edenler) ey Marya Ḳot = ey vālide Meryem, iy Ḳot = 'aẓīm Allāh, 101a1 Marya Ḳot, VII 5a5 (18; Evliya'nın bir ağaç gövdesine kazıdığı yazı) Marya, Ḳot Ḳapurhand Maḳarfand = Meryem ana içün, ulu Allāh 'aẓīmü'şān içün, du'ā eder Evliyā, 65a18 (291)

ḳotar- (yemeği) bir kaptan başka kaba koymak, aktarmak I 171a30 āşbāzlar ellerinde kepçeler ile ṭa'ām ḳotararaḳ, V 58a21 (tüfek mermilerine ilişkin olarak). Krş. TS 2674-75

ḳotur sarp arazi; inatçı adam ("Moğolca") IV 288a6 ḳotur: ṣarplıġa ve mu'ānid olan adama derler (→ Ḳotur), 288a8 ḳotur ve potur, VI 35a27. Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

ḳova dikeni, ḳova ṣazı hasırotu, kofa, kiliz VIII 267a15 (311; bkz. çunḳor). Krş. DS 2938 kova: hasır örülen ot, saz; TS 2602 koğa; Hasan Eren, *Türk Dili* 457-458 (Ocak-Şubat 1990), s. 41-42

ḳovḳuncı kovalayan, takip eden V 13b27 (bkz. ḳaçḳın)

ḳovla- çekiştirmek, suçlamak VIII 233b19 (183) 'Arabıñdan şikāyet edüp "Benim çelebim şöyle ḳabāḥat etdi" deyü çelebi deyerek ḳovlarsın. Krş. TS 2678-9, DS 2909, Rd1 1490 qoghlamaq, Rd2 676 kovla- (prov.){taşra. k. k.}, MENINSKI 3798 koghulamak, koghlamak: accusare, deferre {suçlamak}, 3803 kowlamak, koghlamak: accusare, culpare, deferre; anklagen {suçlamak, şikâyet etmek}

ḳovuş bir çeşit top VIII 260a10 (446) ḳırḳar vuḳıyye ḳovuş ṭopı, 329a29 (571) ḳovuş ṭopı

ḳoy koyun (Tatarca; Azerbaycan) VII 128b8 (616: koyunı) ḳoyunlarından bir semiz ḳoy başup boġazlayup, 161b2 (782 = TS 2682). Krş. WB II,499; ED 631

ḳoya kuş pisliği, IX 382a1 (829: atlanmıştır) ve bu çölde bir ḳuş ḳoyası ya'nī ḳuş necāseti gördüm, fīl kellesi ḳadar var idi. Krş. TS 2683 ḳoyasın at-, Rd2 676 koya [archaic] pellet regurgitated by a bird of prey after digesting its food {(eskicil) avcı kuşun beslendikten sonra kursağından attığı yemek}

ḳoyaḫ (~ ḳoyaġ) ağaçlar altında uzanan yol, park I 124b11, III 66b12 (185 = TS 2683), IV 227a27 ḳoyaġ [u] ḫıyābān-ı İrem, 288b25, 298b9 ḫıyābān-ı ḳoyaḫ, VI 43b2, VII 62a9 (277) ḳoyaġistān, ve bşk.

ḳoz vezir (Vādī Ḳoz, Arbacı'nın kuzeydoğusunda) X 432b9 (931) Niliñ ġarb cāniblerinde vezīre ḳan derler, anlar sulṭānıñ ṣol vezīrleridir; bu Nīliñ şarḳında ḳoz vezīrler ṣaġ ḳol vezīridir. Krş. FUNC 238: Kuz

ḳozaḳ sadece ḳazaḳ. ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VIII 198a9 (bkz. ḳart); ḳazaḳ ḳozaḳ maddesine de bkz.

köçek deve yavrusu II 354a35 Deveyi gördüñ mi? . . . köçegin bile görmedim, 369b17 Er Sulṭān ṭarīḳında er köçegi, V 70a24, IX 270a4-8 (592: küçik), X 431a28 (929). Krş. TS 2703-05; Dankoff ve Tezcan, *Türk Dilleri Araştırmaları* 8 (1998), 15-28

köhniyyāt eski mallar (köhne'den türetme) VII 62a10 (277) ḫurdevāt ve köhniyyāt fürūḫt ederler

kök çemeni bir tür ot VIII 381a23 (778)

köken (karpuz) toprakta yatan dallar, köken X 342b6,7 (732). Krş. TS 2691

kölümbe kaynamış buğdayla yapılan bir yemek, ve bşk. V 16b14 (Erzurum; bkz. kete). Krş. DS 2141 gölle (gölümbe [Denizli], ve bşk.); < Yun. *kólluba* (bkz. TIETZE/GK #134)

kömiş manda VIII 220b33 (bks. sekil). Krş. TS 2692 kömüş: manda

körünüş sarayda huzura çıkma (Tatarca) VII 65a3 (290), 123b26 (592), 125a5 (598), 143b30 (693), 162b3 (787), VIII 195b30 (33), 196a3 (33 = TS 1783). Krş. TMEN IV,9-10 (#1723)

kösegi ucu yanmış odun III 102a33 (102) ucı yanmış kösegi odunı, VII 39b26 (180). Krş. TS 2698-99

kösre bileği taşı I 189a18-24, X 180a10 (386). Krş. TS 2702

kösten ılıca, kaplıca (Yörükler; krş. köstence) V 173b26 (567 = TS 2702, orada düzeltilmesi gerekiyor) lisān-ı yörükānda kösten ılıcaya derler, ya'nī kösten dil göñül ılıcası demekdir, 174a15 kösten = ılıca (→ Köstendil)

köstence ılıca ("Sırpça"; krş. kösten) III 139b36, 146a32 köstence = ılıca (→ Kösten)

köşer araba, üzerinde çadır bulunan araba, tekerlekli çadır ("Heşdek") VII 171a7,8 (824) köşer = 'araba. < köçer: göçebe; araba dingili; krş. WB I,1289,1604; TS 717-18 göçer, göçerevli, ve bşk.

köşker ayakkabı tamircisi, köşker II 240a13 (|| eskici). Krş. DS 2980; TIETZE/PERS. #71

kötek çal- kötek atmak, dayak atmak III 166a3 kötegi çalarlar. Krş. TS 2706

köten büyük saban I 190a26 (pehlivanlar) onar çift cāmūs kötenin żabṭ ederlerdir. Krş. DS 2981; < Erm. *gut'ay*, ağız kelimesi *gut'an, k'ōt'an*, ve bşk. (ACHA-

RIAN I,587-88); DANKOFF/ARM. # 116

köten yayı ? III 94b10 (bkz. yılıḳ-)

köti kötü VI 75a6

kötürgü manivelâ (?) IV 227a14 (BİTLİS listesinde lanbak için koyulan karşılık). Krş. ? DS 2982 kötürge (kötürgü)

köyek (köy yerine) VIII 199b28 (49: köyde) bu köyekde

köyündür- yakmak (Tatarca; krş. göyindür-) VII 107b27 (509)

köyvar taş kale ("Macarca" - kastedilen *kö*: taş + *vár*) VI 8a20 (29), VII 91a7 (419) köyvar = ṭaş ḳal'e (→ Köyvar [Kövár])

ḳubur mahfaza, kılıf, kap; tüfek mahfazası I 199a28 (|| divit), V 163a9. Krş. TS 2709, ve bşk.: sadak

ḳubur hendekle kale duvarı arasındaki dehliz V 36a20, 123b7, VI 111a31 (|| meteris), 112a20 (318 = TS 2710), 183b29, 184a19 ḳubur nām laġım yolları

ḳubur kıç (belki bundan önceki ile aynı kelime, ḳubūr "kabirler" ile kelime oyunu yapılmış ve dübür ile birlikte şaka yollu yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, krş. III 9a33-34) IV 231a26, 231b32, X 338b4 (721) dübüri ḳuburları 'uryān

ḳuc ḳucaġ ol- kucaklaşmak, sarmaş dolaş olmak VII 51a31 (231 = TS 2710), VIII 355b3 (680 = TS 2710); ayrıca II 334a12 ḳuc ḳuçġaġ ol- ; pev-bucaġ maddesine de bkz.

ḳucuş- kucaklaşmak VII 68a21 (305 = TS 2598, orada düzeltilmesi gerekiyor). Krş. MENINSKI 3783

ḳuġurdı kuğurtu, kuğurdama (güvercin ötüşü) I 191a11. Krş. DS 2991 kuğurmak: güvercin ötmek

ḳühen (veya İbrânîceye dayandığı kabul edilip ḳohen okunabilir; kāhin yerine düzmece kelime; kühenā ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır) kâhin, rahip VIII 364b1 (716: ḳavm; Elbasan) niçe biñ ḥükemā-yı ḳudemā-yı kühenā-yı ḳühen-i selef bu şehri cā-yı vaṭan édinüp

ḳuḳa süpürgesi tüylerle süslenmiş bir başlık VI 16b9 (56; böyle düzeltilerek okunmalı), 77b1, 79a25; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: VI 30a34 süpürge şorġuç ḳuḳa-yı zerdūz. Krş. Rd1 1491

ḳuḳırıḳo kukuriku, horoz ötüşü yansılaması I 16b14 (63: na'ra urup [böyle yazılmış!] = TS 3971, orada düzeltilmesi gerekiyor) İslambol ḫorosları sāyir diyārıñ ḫoroslarından muḳaddem nıṣfu'l-leylde ḳuḳırıḳo deyü feryād edüp, 191a29. Krş. Rd2 682 kukuriko: (child's language) cock, rooster {(çocuk dilinde) horoz}

ḳulambara Bkz. ḳolumburna

ḳulan, ḳulañ (ikincisi aşırı doğrucu [hypercorrect] biçim olabilir?) yaban eşeği VI 39a25 ḳuş uçmaz ve ḳulan yürümez, IX 149b12 (322) bu yollarda ḳuş uçmaz

ḳulañ yürimez. Krş. TS 2610-12 kolan (orada düzeltilmesi gerekiyor); ED 622

ḳulçar Romanya'da bir memurluk unvanı V 108b3 (Boğdan) ḳulçar = kilarcıbaşı, VII 102b14 (480; Eflak) ḳulçar = kilarcıbaşı. Krş. DICȚIONAR 107: *clucer*, yanbiçimi *cluciar*

ḳuli iyi ("Arnavutça"; bkz. buḳ)

ḳulūb yap- kalpleri, gönülleri kazanmak III 179b31 ve herkes ile ḥüsn-i ülfet edüp ḳulūp yap

ḳulun tay (krş. ḳalun) V 51a11, IX 129b28 (= Q62a28; P62a29 = 274: kolanlı) yedi yüz ḳulunlı ḳısraġı, X 163a28 (352). Krş. TS 2727-29

ḳumla bir çeşit üzüm IV 295a23 (İstanbul yakınındaki Bāzārköy'e özgü) IX 49b14 (101)

ḳuna beşik (Yun. *koúnia*) I 134b3 ḳuna petro = ṭaş-ı beşik (→ Beşiktaş)

ḳupar Romanya'da bir memurluk unvanı (bkz. behranik) I 15b3 (bkz. yoroz), V 105b34, VII 101b7 (475). Krş. DICȚIONAR 130 *cupar*

ḳurama eşit olarak paylaştırmak IX 112b22 (232: kırmayub [böyle yazılmış!]) cümle ġuzāt-i müslimīn bir yere gelüp ġazā māllerin ortaya ḳoyup ḳardaş gibi taḳsīm [ü] ḳurama edüp. Krş. DS 3004 kuruma: ortaklaşa yapılan yemek şöleni; < ḳura- (WB I,921 [Kazakça ve bşk.]), Azerbaycan Türkçesi ġura-: birbirine eklemek

ḳurbaġı kurbağa III 140a11, VII 10b29 (46). Krş. TS 2734

ḳurd lingi atın tırıs gidişi (bu anlam, Rd2 687-88 kurd gidişi ve kurt lengi için verilen karşılığa göre) III 93a31, V 13b21 (bkz. eşdirme). Krş. TS 2741-42, 2789

ḳurġuşum (~ ḳurġuşun, ḳurşum) kurşun; mermi IV 271b13, V 14a28; ḳurġuşun II 331b22; ḳurġurşum IV 202b18, 207b16 (DİYARBEKİR); ḳurşum V 14a27, VIII 236a4 (194) [TS 2741'de gösterilen verinin yeri tam olarak gösterilmemiştir]

ḳurḳaş Arap ülkelerinde yenen bir kök, colocasia antiquorum veya patates (Arapça *ḳulḳās*) IX 178a27 (390; Lazkiye; || 'acūr, ḳıṣṣā, ḳarnabīt), 187b2 (411: atlanmıştır; Trablusşam), X 179b4 (385; Mısır'a özgü yemekler; || ḳarnabīt, ḳuş-ḳuş pilāvı, mulūḫiyye, bamya), 362a27 (779); ḳurḳaz biçimi de vardır: VI 29b28 (münzevi rahipler hakkında) ḳuru ḳadīd-i ḳurḳaz olmuşlar. DS 2996 kulkaz: nilüfer kökü (Hatay)

ḳur ḳur (karın guruldamasını anlatan yansılama) gur gur X 421b23 (908) ḳarnı ḳur ḳur ötmege başladı (|| 421b25 gürlemege başladı)

ḳurnal topları gemiye yüklemek için kullanılan halat III 41b22 (bkz. abli), VIII 303b8 (461) ḳalyonlara ṭopları ḳorken ḳu[r]nal nām iplerden ṭoplar gemileriniñ içine uçup . . . üç pāre gemileri ġarḳ oldılar

ḳurs ? (Macar devlet örgütünde bir memur) VI 11b14 (|| birov, doj)

ḳurşum Bkz. ḳurġuşum

ḳurṭe, ḳurte saray (Romanya ve bşk. yerlerde) I 85b10, V 41a33 ḳurte sarāyı, 105b10, VI 152b21 (Dubrovnik), VII 101b26 (477) ḳurte = beg sarāyı < Romence, bkz. DICȚIONAR 131: *curte*

ḳurumşaġ pezevenk X 43b6 (97; Şah İsmail'in I. Selim'e hitabı) Hey ḳurumşaġ!. Krş. TS 2748-49

kur'ur yararsız ("Moğolca") II 319b36 kur'ur = faydasız (→ Kur ırmağı). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

ḳurut, ḳurud bir çeşit peynir, keş, kurut (Tatarca; bkz. keş, ṭalḳan) VII 107b25 (508: Bursa [böyle yazılmış!]) bir daḫi ḳurut ayranı ya'nī ekşimiş ve yıllamış yoġurd keşin ışladup yerler, 150b5 (727) ḳurud ayranı. Krş. TMEN III,458-60 (#1472)

ḳūş bina temeli ("Kıbtîce" - kastedilen Kıbtîce *kōt* "bina" olabilir mi?) X 381b27 (820) ḳūş = binā temeli (→ Ḳūş)

küse destār sarık için kullanılan bir tür müslin IV 231a3, 279a25, V 51b3, 161a28, VIII 231a4 (173), IX 294b24 (644) küse destārlar ile 'imāmeler ṣarınup; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: V 149a20 külçe küse ṣarıḳları; VII 68b3 (306; KREUTEL çev. 173, 2. bsk. 213 + dipnot) küse dülbend. Krş. KUNT 81, #39 köse destâr

ḳuşḳuşī ? (Mısır, hamam havluları anlatılırken) X 117b4 (258) ve cümle esbābları pāk ḥarīr ve ḳuşḳuşī peştemāl ḥavlılardır

ḳuşaḳlıḳ bir çeşit hilat I 200b30 ḳuşaḳlıḳ ta'bīr etdikleri yedi bābet ḫil'at-i pādişāhīler, IV 235b12, 273a34, V 51b5, VII 64b20 (289; KREUTEL çev. 145, 2. bsk. 187 + dipnot), X 155a6 (335) 1: ḳuşaḳlıḳ, 2: a'lā, 3: evsaṭ, 4: ednā (krş. 190b2 [406]; IV 235b12 a'lā ↔ evsaṭ, 273a34 müntehā ↔ orṭa)

ḳuşḳa Âdemelması, guatr II 262b29, V 127b34, VI 9a14, VII 87b10 boġazlarında ḳuşḳa ya'nī ur ḥāṣıl olur, X 386b1 (830). Krş. TIETZE/SL. #54

ḳuşlı herif (kelime anlamı: "kuşu, erkeklik organı olan"; İstanbul çarşısında) V 6a14 "Ya sen bizi begenemedīñ mi ḳuşlı, ḥaddir bire, vura şu gidiyi!"

ḳut, ḳuṭ bir tür güvercin I 190b3 ḳırmızı çaḳşırlı ḳuṭ güvercin, 190b23 sāde ḳut ve tāclı ḳut ve çaḳşırlı ḳut, 191a19 ḳırmızı tepeli ve ayaġı çaḳşırlı ḳuṭ güvercini. Krş. DS 2859 kıyt: adi ev güvercini (Urfa), 3003 kunt: tepelikli, gagasının üstü güllü, ayakları çakşırlı büyük bir çeşit güvercin (İzmir); EREN 384-5

ḳuṭa, ḳuṭṭa kedi (< Arapça *ḳiṭṭa*: dişi kedi) II 263b18, III 80a14, 81b3 (kedi anlamına gelen kelimeler listesinde), X 271a8 (575), 340a16 ḳuṭa = kedi (→ Ḳuṭa), 404b21 (870: cesedi kudda [böyle yazılmış!]) ciddī ḳuṭṭa = lezīz kedi

ḳutmen bir çeşit giyim (Rumeli) V 38a25 (Bender-abad), 121a3 (Lipova), VI 30a31 (Turvin) ḳara şapḳalı ve elvān çoḳa ḳalpaḳ şapḳalı ve ḳutmenli küffār, 182b25 (Ḳanija) ḳutmen nām esbāb

ḳuṭu bozası bir çeşit tatlımsı boza I 212b32 – 213a8, II 278a6, 279a23

ḳuyluşdurma (veya ḳoyluşdurma okn.?) yoğun, sık (okunması güç yazı hakkında bir niteleme; kelime anlamı belki: üstüste dökülmüş, belki de: koyulaştırılmış) X 298a22 (634) mermer üzre çoḳ tārīḫi var ammā ġāyet ḳuyluşdurma ḫaṭ olmaġile ḳırā'atinde 'usret çekilüp taḥrīr olunmadı

ḳuyruḳ yıldızı Süreyya, Ülker takımyıldızı III 20b14 (44 = TS 2762; bkz. ülker)

kübbāṭ, kübbāt, küpāṭ turunç I 124a12 (|| limon, turunc), 180a25, III 166a15, IV 230b18, 279a13, V 9b6, VII 70a2 (313), X 377b2 (810). Krş. Rd1 1521 kebād; KAMUS-I TÜRKÎ 1142 kübbād; HAVA 640 *kubbād* (Suriye lehçesi)

kübe madenî halkalardan oluşan zırh (Tatarca) I 181b2, II 260a18, IV 247a8, V 67b2 kübelenüp, VI 30a22, 112b14, VII 109b13 (518) ṣadaḳlı ve kübe geyimli 'asker, 112b34 (bkz. ṣadaḳ), 125b3 (601), 129a16 (619) kerevke kübeler ya'nī zırhlar, 147b4 (NOGAYCA), 157b13 (762), 163b12 (790), 165a aşağı kısımda (797; → Kübeçi). Krş. ED 687; WB II,1517

kücügen Bkz. gücügen

küçük bürāder (kelime anlamı: küçük erkek kardeş, erkeklik organı için mecaz olarak kullanılmıştır) I 175a2 küçük çük bürāder, III 88b28 (bkz. ṭavaḳan), VI 21b6. Bugün konuşma dilinde kişi, kendi adının önüne küçük sıfatını ekleyerek kendi uzvundan söz edebilir; örneğin Ahmet, küçük Ahmet'ten söz ederse, ne demek istediği anlaşılır

küf gözet- evlenirken eş seçiminde denklik gözetmek, aile seviyesini göz önünde tutmak (< küfv) IX 220a24 (487) küflerin gözedirler

küfeke, küfeki ponzataşı, süngertaşı I 19a4 (= TS 2765) şehr-i Üsküdarıñ daġlarında bir gūne küfeki ḳayaġan ṭaşı ḥāṣıl olur, V 35b28, VIII 284b3 (382) küfeke , 360b27 (702), 310a34 (489: küfeki) küfeke ṭaşlı dīvār, X 89b6 (192 küfeği)

kükü bir çeşit pilav II 293b2, 302b19, IV 230a34, 278b14, V 12a15. Krş. AHUNDOV 514 küküplov: kayganalı pilav

külek, küvlek tahta kova II 345b36, III 19a7-8 (→ Külek). Krş. TS 2768 (Evliya'dan gösterilen verinin yeri belirtilmemiştir)

külek (gemide) direk tepesindeki gözcü yeri X 330b27 (703). Krş. Rd2 695 külek: (obsolete) palisaded top to a ship's mast {(artık kullanılmaz olmuştur) gemi direği tepesinde, etrafı çevrili gözcü yeri} Bkz. TEZCAN 57 ve AYDIN

külünçül ve künçül küçük ve kuruyup büzüşmüş X 242a9 (516: gülnücül ve güncül; hamsin sırasında, yani kışın en şiddetli dönemi olan erbainden sonraki 50 gün içinde ana rahmine düşmüş bebekler hakkında); || a'mā, cüzām, nīm-endām, ṭopal gopal). LEISER/DOLS I, 204'te güncül "deformed" {eciş bücüş, çarpık çurpuk} olarak açıklanmıştır; krş. STEINGASS 1053 *kuncul*: anything contracted

or shrunk up, wrinkled; the hand or foot with the finger or toes contracted {kurumuş, büzülmüş, kasılıp kalmış, parmaklarıyla birlikte kasılıp kalmış el veya ayak}; 1098 *gunculunc*: anything small {herhangi küçük bir şey}

küm Bkz. göm

künde doğanın ayaklarına bağlanan kayış II 224a34, V 92b11, VIII 192a13 (18), IX 22b (46). Krş. TS 2770

künde atma güreşte bir oyun III 158b8. Krş. BIC 45-47

küpeşte küpeşte, güverte kenarındaki tahta siperlikler (LF #792) I 9a26, II 315b5 (Hazar Denizi) ancaḳ küpeşteleri ḳamış sazlı ḫurde gemileri ve ḫurde muşḳat ṭopları vardır, VIII 281a6 (367; Navarino) gemiler çıt-a-çıt küpeşte küpeşteye ya'nī ḳarın ḳarına yaṭsalar biñ pāre gemi alır [burada küpeşte küpeşteye yat- ↔ mola yat-; bkz. mola]

kürde bir çeşit kılıç VI 154a24 pala kürde ḳılıç, IX 55a13 (112: görde) bir Cezāyir kürdesi ḳılıç. Krş. TS 2774-75

kürdegi yelek X 66b20 (145: gösdeli [böyle yazılmış!]). Krş. TS 2775

kürdelan (gürdelan?): kürgülan ve kürdelan ? IV 196b1 bālāda zikr olunan mesīregāh-ı bāġ-ı iremezātler bu Bıñar Başınıñ yanında bir kürgülan ve kürdelan kānlarıdır. Belki Far. *kür-dil*'den: dull, lazy {kafasız, tembel}(STEINGASS 1060)

küren çat- arabaları bir savunma çemberi oluşturacak biçimde dizmek (Tatarca) VII 114a10 (541) 'arabaların ṭabur ve küren çataraḳ, 187b8 (903) küren çat- = 'arabaları ḳal'e gibi ṭabur yap-, VIII 188b17 (2), 200a30 (51). Krş. TMEN III,477-80 (#341)

kürtme (küretme?) mandırada elde edilen bir süt ürünü I 167a14 (mandırada üretilen süt ürünleri listesinde). Çökürtme, çökertme yerine eksik yazılmış olabilir.

kürü- kar küremek, kürelemek V 16a11 ḳarlı dağları kürüyüp yolları taṭhīr edüp. Krş. TS 2777

küsām dişilik organının dış kısmı, vajina (alaycı taklitle Arapça bir kelime görünümü verilmiştir; oysa aslında Far. *küs* ile Tü. *am* kelimeleri birleştirilmiştir) III 6a17 (= maṣdar), 88b27, VI 15b23, VIII 378a6 (765), X 162a12 (350), Q338a10 (böyle düzeltilerek okunmalı; 954: kişi am; bkz. ḫitāyī)

küsülü küsmüş olan, küskün olan VI 102a29 öpüşüp görüşüp küsülüler barışup. Krş. TS 2778

küşümle- kuşkulanmak VIII 196b14 (36) ḫāndan küşümleyüp ḫānıñ seferine gelmeyüp. Krş. DS 3052 küşüm, küşümlenmek, ve bşk.

küt-a-küt Bkz. kilt-a-kilt

küye sadece şu deyimde: Kürd ve küye Kürt haşeratı, Kürt derintileri (= Kürd ḥaşarāti) IV 221a29, 279b34, 404b31, V 12a1. Belki güye: güve, esvab güvesi

küykenek aladoğan (Tatarca?) VIII 190a9 (9; avcı kuşlar listesinde). Krş. WB II,1418 küykenek: (Şorca) Habicht{aladoğan}, (Teleütçe) Trappe {toy kuşu}, (Çağatayca) Mäusegeier{bir tür akbaba, sıçankapan}

L

ladiḳa papaz III 146b12 (aslında Bulgar, Sırp, Voynık, Çakona, Hırvat, Boşnak, Leh, Ukraynalı [metinde Rus denmiştir], Latin, Çek ve İsveçliler arasında hıristiyanlığı yaymış olan papaz), V 178a34, VI 28a22 (bkz. manṣabıḳ); ladiḳa VIII 257a2 (RUMCA). < Slavca *vladyka*: piskopos; krş. MEYER 3, 66

ladna bir çeşit hububat X 253b28 (bkz. heldine)

lāġ şaka, latife, alay (Doğu Anadolu) IV 240a3 lāġ degildir, 257b19 dürüġ u lāġ yoḳdur, 288b3. Krş. STEINGASS 1112

lāġla- alay etmek, birisiyle eğlenmek (Doğu Anadolu) IV 222a4 meni lāġlarlar. Krş. DS 3060 lağlanmak, lalanmak ve bşk.

laḫşa bir çeşit erişte V 16b14 (bkz. kete), VII 108a2 (509) laḫşa şorbası = lākişe çorbası, 143a32 (690), IX 319b9 (696) Noğay Tatarı ḳavmı ṣovuḳ laḫşa çorbası yerler, X 253b23 (540). Krş. RÄSÄNEN 314 lakca

laḳḳā bir çeşit raks (Mısır) X 340a3 (726) ṣıbyānları laḳḳā oynarlardı, 404a6 (bkz. poḫ)

laḳlaḳa ve baḳbaḳa boş gevezelik, laklakiyat V 43a15

laḳoz bir tür istiridye (aynı zamanda balgam için mecaz olarak kullanılmıştır) I 115a15 bir ḳoñralı (?) laḳoz balġam, 174b19, 184b36 – 185a3, V 10a2, 10b5, VI 133b18 (390: atlanmıştır), X 167a18 (360), 437a25 (942: lâçoz [böyle yazılmış!]) incü ṣadefi içinden çıḳan laḳoz eti

lān yuva ("Farsça" – kastedilen *lāne*) II 318a27 lān = yuva (→ Serīrü'l-Lān). Yer adının kurmaca açıklanması (fakat belki de halk etimolojisi?)

lanḳoz 30 okkalık gülle atan top VI 111a4,9 (314; top adlarının ve ölçülerinin verildiği bir listede)

lari gümüş Hint parası (Suakin) X Q339b6 (961: memsûkleri [böyle yazılmış!]). Krş. HOBSON-JOBSON 506, *larin* maddesi

larḳ larḳ şapur şupur (yemek yerken ağızdan çıkan ses için yansılama) III 128a5. Krş. DS 3060 lak lak

larḳıdaḳ kolayca, lakkadak II 343b34 bī-renc ü bī-'anā vu bī-zaḥmet larḳıdaḳ doğurdum, III 44a21 biñ altı yüz kīseyi larḳıdaḳ yudup, VI 21a32. Krş. DS 3060 lakkadak, 3066 larkadak

laşḳa uğursuz ("Boşnakça" – ? kastedilen belki Sırpça-Hırvatça *laska*: pohpohlama) VI 137(II)a14 laşḳalı = uğursuzlar

lazut bir çeşit darı II 329b15 lazut darısı, 333a4. Krş. DS 3069 lazut (lazot): mısır

lebeda lâbada, bir tür ot (< Rusça mı?) I 197a24 lebeda köki. Krş. VASMER II,21: Melde, Atriplex {karaapazı}; Rd2 700 lâbada: (Greek) Rumex patientia; DS 2517 ilābada

leḥḥe'āt korku veya şaşkınlık çığlığı (Arapça) IX 328a25 (715)

lekan kar ayakkabısı, kar raketi (Kürt illeri) III 52a10, IV 219a30 (Kürtçe), 223b20. Krş. DS 3070 lekan (Erciş, -Vn.)

lekkefūrī bir çeşit pamuklu dokuma I 192a1, 201a8 (HAMMER çev. II,233'te: "from Livorno" {Livorno'dan gelen bez, Livorno bezi} diye çevrilmiştir), IV 279a27, 292a31 lekkefūrī boğaşılar, V 154a7 lekkefūrī 'acem bezi. Krş. lekepûrî NARH 126, 133; KUNT 91, #290, 295 (böyle düzeltilerek okunmalı)

lenkoreta gemi demiri, çapa (LF #25) VIII 225b1 (152#), 322a21 (539) ammā lodos rūzgārından emīn degildir, ġāyet pek doḳunur, degme gemiler beşer altışar 'aded lenkoreta demirler ile yaṭamazlar

lensa bir çeşit örtü VI 173a9 aştar ve lensalar, 174a23 lensa aştarları, VII 24a19 (110; || yorḳan, kebe). Eski İtalyanca *lensa*, bugün *lenzuolo*: yatak çarşafı

lepadandın züppe, zirzop III 31a28 lepadandın hoppa ve zır-zop bel-hop çelebiler. Krş. DS 1357 dandın: hoppa, şımarık, nazlı, yaramaz

lev ayı ("Moğolca, Yaḳay") VI 133a29 lev = ayu. Şaka yollu aşağıdaki kelimeye dayandırarak:

lev lev, levin levin hantal hantal (yürüme) VI 133a30 bir adam baṭī'ü'l-ḥareke olup ortada serserī gezse Şu adam lev lev ayı gibi gezer derler, VII 21b10 (97) serserī levin levin gezüp. Krş. DS 3070 lef lef

levaşe lavaş ekmek, yufka ekmeği (Anadolu lehçesi) I 148a8 Cibrīl-i emīniñ hedāyāsı yufḳa levaşe ekmegi ve buğday idi, II 282a2, 344a16, III 20b19 pişi levaşe yufḳa ekmegi, 62a25 (Maraş), IV 234a14, V 4a31 levaşe nām yufḳa, 11b30, IX 140a21 (Alanya) yufḳa levaşe ekmekleri (298: yufkalı aş ekmekleri). Krş. Kürtçe *lewaşe*: bread in long flaps baked in oven {uzun yufka levhaları halinde fırında pişirilen ekmek} (WAHBY); Far. *lavāş*, Erm. *lavaş* (ACHARIAN IV,639)

leverime et- kürekleri dikmek, kürekleri sudan çıkarmak (LF #372 levarim < *leva remi*) III 124a16 leverime edüp demir bıraḳdılar

levlevī fırıl fırıl dönen (mevlevī ile birlikte kullanılmış yanaştırma [uyak kelimesi]) II 350a16. Krş. Arapça *l-w-y*: dönmek, bükülmek; DOZY II,567 *talawlaw*: tortiller {bükmek}

levzurimte bir meyvenin adı (Func) X 424a23 (913). < ? Arapça *lawz*: ceviz + *rimṯ*: caroxilon articulatum (DOZY I,557)

libān ip (Mısır)* X 338b2 (721) libān = ip, 341b21 (730). Krş. WEHR 857 *libān*: (Egypt) towline {(Mısır'da) çekme halatı}

liçse Tuna'da bulunan bir tür balık V 65b7

liḫa (?) bir tür ot VIII 381a22 (778)

liman liman (LF #801) I 77b6 (bkz. ellik), VIII 247b16 (236; bkz. palpa), 317b31 (520; bkz. ḳapudan)

lipate Hazar'da bulunan bir tür balık II 315a21

lipo, lipa güzel ("Latince, Sırpça" – kastedilen Sırpça-Hırvatça *lijep*) V 120a25 lipo = güzel (→ Lipova), 120b32, VI 153b24 (bkz. boğ), VI 170a22 (Raça) lipo ekmegi

lipul kurt (Rumence *lupul*) V 105b12 lipul = ḳurd

lisān-ı servi bir bitkinin adı (lisān-ı s̱evr "hodan, burancaotu, borrago officinalis" yerine [Rd1 1631]) I 158b2

livne (Sapanca gölünde bulunan) bir tür balık II 277b1

liyo ejdeha ("lisān-ı İfrenc üzre"; İtalyanca *leone* veya Latince *leo* "aslan" ile ilgili olabilir) VIII 256a5 (269) Porto Liyo = Ejder Limanı. Evliya, Doğu Türkçesi lev "ejderha" ile ilgili sanmış olabilir (bkz. luy)

lodos lodos, güneybatıdan esen rüzgâr (LF #818) VIII 319b25 (527#)

loğofet Romanya'da bir memurluk unvanı I 15b3 (bkz. yoroz), V 107b25 (Boğdan) baş loğofet = cümle boyarların ya'ni begleriñ başıdır kim cümle vilāyetiñ mühri anıñ elinde durur, VII 101b7 (475), 102a27 (bkz. dona), 102b6 (480; Eflak) baş loğofet = cümle boyarın ya'ni cümle ḥākim begleriñ serçeşmesidir kim cümle vilāyetiñ mühri anıñ elinde durur. Krş. MEYER 67; DICȚIONAR 277: *logofa't*

loḳmacılıḳ çapulculuk, ahaliden zorla yiyecek vb. almak (krş. muḳlacı) II 350b34, 351a3, 352b7, III 92a19

lomça (? – veya lonça??) bir işkence âleti (Azerbaycan) IV 299b32 işkence-i şikence ve lomça ile heresiniñ özlerini ṣoḳar kim Īrān-zemīnde nişān olur

lonca çevresi arkatlarla çevrili köşk (İtalyanca *loggia*) I 165a sayfa kenarında (2) Çalaṭada lonca yeri, II 246a22 iç ḥiṣārıñ lonca ḳapusı, V 120a7,17 lonca köşki, 158a11 lonca ḳaṣrı, VI 36a9, 65a16 lonca köşki, 70a23 lonca yeri, 72a26 lonca ḳaṣırları, 96a24, 164a34 lonca köşki . . . bu hemān āyende vü revendegān içün bir mihmāngāhdır, VII 86b11 (396), 145a7 (699), VIII 258a8 (277), 277a23 (352), 280a8 (363), 343b5 (634) lonca nām maḥal yerinde iki ḳapu mābeyninde, 354a13 (675) lonca köşki (burada anlatılmıştır), 356b23 (686) lonca cem'iyeti köşki, 366b30 (726), 369b20 (736), IX 32a5 (65), 115a3 (237), 117b14 (242) lonca dīvān-ḫānesi, 121a3 (250), 183b11 (403). Krş. MEYER 44

londura bir kumaş çeşidi III 65b9, VIII 228b24 (165) londura çuḳa ḳonṭoş, 229a32

(bkz. şuprama)

lop incir (ağız kelimesi) V 90a3 lop = incir (→ Lapseki), IX 89b13 (183) gök lop nāmıyle meşhūr olan incir, 90b9 (184) gök lop ve aḳ lop ve ḳızıl lop . . . , 92a12 ve dev. (187). Krş. DS 3773 şırlop

lopata kürek (< Rusça) I 205b25 (Ermeni lağımcıları) lopatayī palalı Barṭın kürekleri. Krş. TIETZE/SL. #130

lorṭa ayakkabı ölçüsü (bu anlam Rd2 713'e göre; fakat metinde bir çeşit ayakkabı?) I 195b2,22, III 162b15 (ayakkabı çeşitlerinin sıralalandığı listede)

loru akbaba X 420a2 (904) loru ḳuşı gibi yudar. Krş. Rd1 1643; TS 7290-91

lökün lökün (kireç, yumurta akı, susam yağı karışımı olup künklerin birleşim yerlerine sürülen harç) I 202b2 lökünci, 204b18, 205a6-8, X 180a17 (386). Krş. TS 2791-92

lüce uyak kelimesi [yanaştırma] olabilir mi? (silu maddesi ile de krş.) VI 121a22 lüce ve lācüverd, IX 68b5 (139: levhalı) ṣāfī altun lüceli lācüverd ile münaḳḳaş kāşī-i çīnī, 75b2 (153) lūce ve lācüverd silusı, X 347a15 (741)

luḳa uzun ("Latince" - kastedilen Rumence *lunga* olabilir mi?) V 152b32 (bkz. bana)

lunbar lombar (gemi küpeştesinde top atışı için yapılan pencere) (LF #545) VI 181a7

lunḳo, lunḳa uzun (İtalyanca *lungo, lunga*) VIII 269b14 (322) porto lunḳo = uzun liman (→ Portolunḳo), 274a12 (339) lunḳa = uzun (→ Lunḳanik), 323a12 (543; → Işpır-lunḳa ~ Mişalunḳa)

luṭıryan(ī), luṭuryan Lutherci, protestan ↔ papişta katolik VI 9b4 (Macarlar) meẕhebleri luṭıryandır, papişta meẕhebi ya'nī rim-papa meẕhebinden degillerdir, 19a16, 126a12, 126b23 (Çekler) papişta degillerdir, cümle luṭuryan meẕhebindedir ya'nī put-perest olmayup ḫaç-ı bī-revāc perestlerdir, VII 49b17 (224), VIII 264b4 (301), X 36a11 (81). < Macarca *luterán*

luṭıryan, luṭuryan(ī) bir müzik âleti, bir çeşit trompet (bkz. FARMER 31) I 15b15 luṭuryanī borular, 165a5, 203a25, 208a33 luṭuryan borusı (Hollanda'da "Luturya"da icat edilmiş, hıristiyan gemilerinde çalınan boru), VI 20a32, 102b24, 104a25, 106a30, 124b13, 152a11, VII 73b17 (329) İşpanya vezīriniñ luṭuryan boruları çalınup, 104a32 (490), 115a17 (546)

luy timsah (Doğu Türkçesi) X 160b13 (346: levi). Krş. ED 763

lüffān bir tür nar I 180b16, II 283b4,5, III 57a1, V 84a13, VIII 360a14 (600), IX 107a23 (221: yanlış okunmuştur). Krş. TS 2792 lüfen (lufan belki okn.?); BARTHÉLEMY 760 *läffān*: aigre-douce (grenade d'une certaine espèce) {mayhoş (bir tür nar)}

lümūm başkaldırmak amacıyla asker toplama, başına adam toplama (Mısır) X

74a5 (160; MISIR), 158b18 (342: levm) birbiri üzre lümūm edüp ya'nī 'asker cem' edüp, 282b19 (600) lümūm edüp ya'nī cem'iyyet ile 'asker cem' eyleyüp, 28 (601) ṣāḥib-i lümūm ya'nī fitne 'askeri ve cem'iyyet ṣāḥibi. Krş. Arapça *lamma*, çğl. *limām*: toplama, derleme

M

maçı kedi III 81b3 (kediyi gösteren kelimelerin sıralandığı listede), X 271a8 (575; || hirre, gürbe, ḳuṭṭa, pisik, kedi). Krş. DS 3100 maçi (II); WB IV,2050, 2106; TIETZE/SL. #131

maçḳa, maçḳosa kedi ("Boşnakça") V 128a12 maçḳosa = kedi (→ Maçḳosa), VI 137(II)a14 maçḳalı ya'nī kedili ve gidili demekdir. Krş. TIETZE/SL. #132

ma'de-nivāz maydanoz (aynı zamanda "mide okşayan" anlamına, ma'danos yerine) I 159a24, 170b8 (~ 35 ma'de-nos), II 293b34, ve bşk. Krş. MENINSKI 4763 mi'de-nüvāz; MEYER 32; STACHOWSKI, 285; TIETZE/GK #173

māder-be-ḫaṭā anası günah işlemiş (kastedilen: piç) IV 276b9, 301b27 (Tebriz valisi), IX 52a7 (106; bkz. midehet). Krş. STEINGASS 1138 *māder be-ḫuṭā*: a term of abuse {bir sövgü}

ma'diye geçit (Sudan) X 439a27 (946; || geçit). Krş. WEHR 599 *ma'diya*: ferry {geçit}

māfe otuz ("Kıbtîce" - kastedilen Kıbtîcenin Saidî lehçesi *maab*, dşl.: *maabe*; krş. münüf) X 282a16 (599)

mafṭıl bilezik III 62b11 (Maraş), IV 278a2, VIII 373b28 (751)

māğī (veya mā'ī? - mā'ī yerine) mavi VI 28a18

maḥalle küçük şehir, kasaba, (Mısır) X 300b25 (639) maḥalle = ḳaṣaba, 337a20 (717)

maḥbūb güzel yüzlü çocuk, parlak oğlan I 212a14 (bkz. şublaḳ), II 295a19 (Nahçevan) maḥbūblarına rağbetleri yoḳdur, ibtiẕāle düşmüş bir alay zendost arasında ḳalmış maḥbūbānlar ve cevānānlardır, IV 293b22 (bkz. buğda), VI 163a16,19, IX 380b10 (bkz. ḳala); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: dşl. maḥbūbe, örn. VIII 341b29 (bkz. angéli)

maḥlaḳa, muḥallaḳa kenarları kırtıklı bir Mısır sikkesi IX 314a21 (685), 331b25 (harekelenmiştir; 722: muhallakıya) eyle ġanīmet oldı kim bir 'alīḳ iki maḥlaḳaya bey' olundı. Krş. DOZY I,317 *muḥallaḳāt*: pièces de monnaie {madeni para, sikke}

maḥrama mendil (mıḳrama yerine) I 192b sayfa kenarında, X 181b27 (389:

mikrama)

maḫmaṣa yiğitlik (maḫmasa yerine) II 253a1, IV 273a6, VII 70a21 (314) maḥall-i maḫmaṣa apış arası, avret yeri X 230a19 (491: mahız [böyle yazılmış!]) ḥālet-i maḫmaṣada cinsel ilişki sırasında. Krş. ÂLÎ/MEVÂİD 45.16; MENINSKI 4496 ḥālet-i maḫmaṣa vu iżṭırāre yetişüp: ad extremam famem & angustiam redacti {son derecede şiddetli yoksulluğa ve çaresizliğe düşüp}

maḫmīz mahmuz; maḫmīz et- (atı) mahmuzlamak;(< Arapça *mahmūz*) I 72b4, IV 232b29, 244a16, 247a24 (|| 25 mehmūz), 357b36, V 81b3, VI 182b26, VII 16a3 (71) ayaḳlarında maḫmīzli ḳubādī pābuçlar geyüp, 37b23,24 (171)

maḫta- övmek (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) II 336a27, IV 236a36, 289b32, 299a6 her danışıḳda meni ḫāna maḫtayasın, V 11b27, VI 95b12. Krş. TS 2793 - maktamak; DS 3106 mahtamak; WB IV,1997 ʾmakta- (şu biçime de dikkat edilmelidir: IV,1993 maḳ: övgü [Çagatayca, ve bşk.])

mā'ide balık (kelime anlamı: sofra; māhī yerine kelime oyunuyla düzmece kelime; belki Kuran, Mâide sûresi 5:112-114 hakkındaki tefsirlere dayanarak) I 173a29 balıḳçılar eydir: "Biz daḫi aşçılarız kim mā'ide-i raḥmet pişiririz", IV 50a26 mā'ide-i māhī, 286b18, V 66a6, 85a16 mā'ide-i sübḥānī ala balıḳlar, 178b21, VI 161a9, 162a9, VII 10b11 (45), VIII 213b28 (108), 300a34 (448) ve kimi deryāya düşüp mā'idelere ġıdā-yı semek oldılar, 368b15,20 (733), X 133a11 (289), 164a13 mā'ide = bişmiş balıḳ, 331a21 (704)

maḳdem bir çeşit turban VII 3b12 başlarına elvān maḳdem şarıḳlar şarup. Krş. PAKALIN II,393

maḳḳāb matkap (< matḳab < mişḳab; bkz. Rd2 726 makkap) I 175b22, 184a17, IV 215a18

maḳrafa bir çeşit darbuka, deblek I 161b sayfa kenarında,9,13-14, 203b28 maḳrafa debelegi, 208b9 (Mekke şerîflerinin çaldığı), 208b18 'akkām ve meş'alciyānıñ maḳrafa debelekleri, IX 332b10 (724: makreme [böyle yazılmış!]), X 212b10 (449) Ḥabeş maḳrafaların dögerek, 398b7 (856), 399a29 (858: mikraka), 403b25 (868: mıkrefe), 413a3 (889: mikrefe), 416a6 (896: mikrefe), 419a5 (902: mikrefe)

maḳri diyo uzun yer ("Latince") VIII 249b6 maḳri diyo = uzun yer (→ Maḳri[di]yo); iki boğaz, iki geçit ("Yunanca") VIII 249b8 maḳri diyo = iki boğaz. Yakıştırmayla açıklanmış yer adları

maḳsıma, maḳşıma baldan elde edilen alkollü bir içki (Tatarca) I 213a8 Ḳırımda maḳsıma derler bir gūne yine ḳuṭu bozasına beñzer bir bozadır, VII 118a2 (562) maḳsıma = ṭatlı bal, 128a24 (615) maḳsıma bozası, 147b1 (711). Krş. WB IV,1999 maksım, maksıma (Kazan Tatarcası): ein Getränk aus Gersten, ohne Hopfenzusatz {arpadan, şerbetçiotu katmaksızın yapılan bir içki}

maḳṣūr, maḳṣūra bahçe içinde küçük köşk, paviyon (ḳaṣr'dan daha küçük) I

8b16, 32a2, IV 229b1, 230b26, 294a36, 366b8,11 (bir ḳaṣr içinde birçok maḳṣūra), IX 345b14 (752), X 119b8 (262), 131a7,9 (285), 132a1 (287)

malafa göze mil çekmek için kullanılan çubuk (?); bir nalbant âleti (bu anlam Rd2 727'ye göre) I 154b33 (işkence âletleri listesinde), 185a26 (nalbandın kullandığı âletleri sıralayan bir listede)

malahtar gemi kalafatçılarının âletlerinden biri (LF #806) I 162a26(# – LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371, varak 222b'de geçen malahṭara biçimi gösterilmiştir)

malaḳa fersah, bir saatte yürünen mesafe, iki köy arasındaki mesafe (Mısır; krş. WEHR 921) X 74a5 (160; MISIR), 157b28 (341: mülāka), 280b21 (596: mülka) beş malaḳa yerdir ve beş sā'at ḳarībdir, 295b1 (627: mülāka) dört biñ beş yüz adım bir malaḳa yer yürüyüp, 296b18 (630: mülāka) bir malaḳa ya'nī üç biñ adım

manca yiyecek (LF #383) V 146a4 (Boşnaḳ lehçesi) bir manca yeyelüz, 150a13; bunun yanısıra ḳasıḳ mancası (cinsel birleşmeyi anlatan kaba deyim, kelime anlamı: kasık yiyeceği, kasık maması) II 352a24

mancana bir çeşit yelken (LF #417) IX 112b21 (232#) birer trinketa ve birer mancana yelken

mancuḳ boncuk (? – şayet gerçekten boncuḳ yerine kulanılmış ise; krş. boncaḳ, moncuḳ) III 152a33 'umḳ-ı mancuḳlar (G. Jacob, *Der Islam* 3 [1912], 361'e göre "Kügelchen" {kürecikler, topçuklar}, VI 13b33 'umḳ-ı mancuḳ, 94b32 'umḳ-ı mancuḳlar, VII 59b7 (266; KREUTEL çev. 107, 2. bsk. 199 "Glaskügelchen" {cam küre, topçuk} 'umḳ-ı mancuḳlar, VIII 252b10 (256) 'umḳ-ı mancuḳlar, IX 243a7 (536) müẕehheb ve muṭallā mancuḳlar,

mandalos sadece aforos (bu maddeye bkz.) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, (< ? Yun. *mandalos*: sürgü, kol demiri)

mandu ṭav, tav mandu Kalmıkların selâmlaşması VII 179b19 (KALMIK), VIII 193a17 (22). Krş. RAMSTEDT 261 *mendü*: gesund {sağlıklı} ve bşk. (selamlaşmada söylenir), 373 *taw*: wohlbefinden {esenlik}

manḳa (manıḳa?) manika, gemi ambarına hava girmesi için güvertede yapılan baca (LF #384) I 149b5, V 149b5, VI 79b23

manḳadaş birlikte yiyip içen, yiyip içme arkadaşı II 270a15 (149 = TS 2796)

manḳala nüfuzlu kişi, söz sahibi kişi IV 287a1, 293a11, 303a16 (bkz. oğuz maddesi). Krş. Rd1 2010, Rd2 730

manḳala böcegi ? III 109b36

manlifke (~ manlifḳa) Firenk şapkası, Avrupa şapkası I 45b14 manlifke şapḳaları, 160b27, 215a3 manlifke ṭaḳyalı, IV 247a13, V 64a23, VI 153a1, VII 65a12,21 (291; KREUTEL çev. 149, 2. bsk. 190 + dipnot), 172b15 (831; bkz. ġorona), VIII 237a4 (198), 253b17 (260) fireng ḳale-bağı gibi manlifke geyerler, 265a6 (303; bkz.

ṭarṭur), 285a28 (385), 336a25 (603), IX 113a5 (232: manilefke), 122b12 (254: manlefka) manlifḳa. Krş. BILICI 288, dipnot 165: indique sans doute le kallimavkhion, le chapeau cylindrique des papes orthdoxes {ortodoks papazlarının giydiği, kallimavchion denilen silindir biçimi başlığı gösterdiğine şüphe yoktur}; KREUTEL çev. 2. bsk. 302, dipnot 257: ist wohl verballhornt aus kamilefke, das seinerseits eine lautgerechte Türkisierung des byzantinische kamelaukion (juwelenbesetzte Kappe des Kaisers) wäre {belki kamilefke'den bozma, bu ise, Bizans Yunancasında bulunan (ve imparatorun mücevherlerle bezenmiş başlığı anlamına gelen) kamelaukion'un sesçe Türkçeye uymuş biçimi olabilir}

manşabıḳ (böyle düzeltilerek mi okunmalı? – sadece manaṣṭır "manastır" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır; munşabıḳ: vaftiz edilmiş [Rd1 2004] yerine mi?) VI 28a20 (Praşov [Kronstadt] kiliseleri) cümle yetmiş 'aded düyürları var, ammā yigirmi ikisi manaṣṭır-ı manşabıḳlardır kim her biri bir ḳıralıñ ve birov irşekleriñ ḳal'e mişāl binālarıdır, cümlesinde yüzer ikişer yüzer ladiḳa ve irşekler muḳarrerdir

manşar eşkiya, soyguncu çetesi (Mısır) X 88a21,22 (189: munsır; KAIRO 46) manşar eşḳıyāsı, 99a10 (213: Mısır [böyle yazılmış!]), 137b28 (300: munsır), 142a1 (309: munsır), 159a13 (343: mansur; || ḥarāmī), 279b27 (594: munsır) manşar = ḥarāmī, 282b27 (601: munsır), 307a20 (653: munsır). Krş. WEHR 970; PROKOSCH 98

maranḳoz gemi marangozu (LF #395) I 130a5 (434#), 162a36 ve dev. (546#), V 54b28 (180#: marangoz, orada düzeltilmesi gerekiyor), VIII 280b24 (366#), 284a18 (381#), 317b27 (520#), IX 62b1 (127#: marangoz, orada düzeltilmesi gerekiyor), X 169a17 (364)

mardalı ıskartaya çıkarılmış, değerini kaybetmiş (mal) III 102b17 mardalı esbāb istemeziz. Krş. Rd2 732 marda: discarded goods; rubbish {ıskartalık öteberi, döküntü mal}

martı medrese talebelerinin yardımcı veya bakıcıları I 157b2 sūḫtevāt kemer başıları ve ḫuddāmlarından martılar ve dızmanlar ve bere başıları. Krş. DS 3130 martı: öğrenci, çırak; [< ? 'imāretī. A.T.] veya (deniz kuşu) martı'nın mecazlı kullanımı; bugünün dilinde kuş, çaylak, acemi çaylak, cikcik, civciv vb. "acemi, bir işe yeni başlayan" anlamına gelir.

marya köle kız, cariye (Tatarca) VII 133b13 (TATARCA), VIII 196a18,32 (34, 35). < Rusça Marya: (Meryem, İng. Mary, Fr. Marie olan kadın adının Rusçadaki biçimi); krş. Çuvaşça marça: Rus hanımı

maryol Osmanlı donanmasında görev yapan hıristiyan gemici (LF #399) VI 154a25 (Dubrovnik yanındaki Nova'da) erazol maryol (|| zorba, levend), VIII 359b22 (697-8) şehriñ 'aşḳıyāca ve maryolca olan levendāt maḳūlesi cānları

ma'ṣara yağ cenderesi (Mısır; maṣra maddesine de bkz.) X 353b23 ma'ṣara = yağ degirmanı. Krş. HAVA 616 mi'ṣara: oil press {yağ cenderesi, pres}; Dozy II,134 *mi'ṣara*: pressoir; moulin, surtout moulin à huile ou à sucre {cendere; özellikle yağ veya şeker cenderesi}

maṣaṣa, maşmaṣa kukumav, peçeli baykuş (< Arapça maṣṣāṣa) VII 160b24, X 76b2 (165), 446b11 (979)

maşdı Bkz. ṭandır

masḳaṭa doğum yeri, bir kimsenin doğduğu yer (masḳaṭ-ı re's yerine) VIII 374a2 (752) kendü masḳaṭa şehri

maşlo-vino tatlı şarap ("Latince") V 161a1 maşlo-vino = ṭatlı şarāb (→[Hırvatistan'da] Maşlovino). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

maşmaṣa Bkz. maṣaṣa

maṣra (herhalde ma'ṣara'nın bir yanbiçimi, bu maddeye bkz.) X 241b1 (515: masara; Kahire damları üzerindeki havalandırma aygıtlarını anlatırken) her kes isti'dādına göre Ebū 'Alī Sīnā'dan birer maṣra-i rūzgārı birer altuna alup her kes aldugı maṣraları süṭūḥı üzre ḳoyup andan rūzgār girüp ḫalḳ-ı Mısır teneffüs ederler

maşṭaba bir çeşit çorba (<Far. māstāba St. 1140 a dish dressed with dried sour milk {yoğurtlu çorba} II 293b3, IV 207a18 maşṭaba aşı, 230a35 maşṭaba çobra, VII 186a27 (898

maş bezelye V 24a9 (|| baḳla, mercimek). Krş. TIETZE/AR. #213

ma'şūḳ, ma'şūḳa Basra'da bir çeşit tekne IV 362a32 (bkz. merdile), 365b19 ma'şūḳa nām peremeler

maṭār (sadece ḳaṭār "katır katarı" için yanaştırma (uyak kelimesi) olarak geçer) VI 20a3

maṭraḳıḳu Lazlara özgü bir silâh II 329b9 eli ḥarbalı ve tüfengli ve ḳazın-ḳuğulı ve maṭraḳıḳulı Laz ṭayfası. < ? maṭraḳ: sopa; krş. ? Tü. argo kelimesi matrakuka: penis (Rd2 738; AKTUNÇ 199)

matya gözler (Yun. *matiá*: bakış, nazar) VIII 272b24 (bkz. ḳala)

mavra azizim, sevgilim (kastedilen Yun. *maura*: kara) VIII 342b28 aya mavra = gözüm cānım evliyā (→ Ayamavra)

mavramoloz bir çeşit papaz ("Yunanca"; krş. ? poloz) III 108b8, VIII 235b18 (193)

mavuna mavna VIII 244a34 (224), ve bşk. yerlerde

may sultan (Func, Burnu) X 32a6 (69), 32b23 (72) may = sulṭān

may bir mandıra ürünü I 167a14. Krş. DS 3138

may tereyağı veya içyağı (Tatarca) VII 106b13 (502), 133b5 (TATARCA). Krş. WB IV,1985

mayak̦ tereyağlı veya içyağlı (Tatarca) VII 106b3 (501) mayak̦ = yağlı (→ Mayak̦ Baba); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: I 179a17 Mayak̦ ve . . . yağları

may bali Aldırma! Dert etme! Gam yeme! Mecazi olarak bir hizmet karşılığı verilen armağan hakkında kullanılmıştır; Mısır; < Arapça *mā yubālī*) VIII 214b3 (111) "Bire may bali eyle olur", X 74a10 (160; MISIR), 190a24 (405: me'vi bali [böyle yazılmış!]) hedāyānıñ ḥisābın cenāb-ı bārī bilür, ammā almamak̦ ʿāḳılāne ḥareketdir, eger bir maṣlaḥat taḥtında alınırsa may bali derler, Mışırlı kelāmıdır, eger bir maṣlaḥatin edā etmeyüp alırsañ ḥīn-i ʿazilde mālidir isterler, 213a28 (451); bunun yanısıra bir de VII 9a19 (38; umulan mükâfatı alamamaktan doğan hayal kırıklığını ve durumu kabullenmeyi ifade ederken) "may bali olmaya illā ḫayr" deyü ıġmāz-ı ʿayn etdik,

may-firav kraliçe (kastedilen Almanca *meine Frau*: eşim, karım; krş. firav) I 13b6, VI 74b17 Laġoş ḳıral ʿavreti may-firav nām melike, 152a26 (Dubrovnik'teki dinî geçit töreninde Meryem Ana sureti tasvir edilirken) başında tāc-ı may-firav üzre, VII 33a28 (152) Laġoş ḳıralıñ ḳızı may-firav nām . . . , 49a18 (221) Nemse çasarı karısı olan may-firav nām ʿavretiniñ ḫāşıdır, 72b2 (ALMANCA; = benim kadınım), 92a23,32 (427), IX 223b21 (494)

mayışıra mayistra yelkeni, grandi direğinin en alt serenine çekilen yelken (LF #379) I 162b18(# – LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371, varak 223a'da geçen mayıştıra gösterilmiştir)

mayna yelken indir! (LF #378) II 264b25 (bkz. alaborata), IX 104a10 (211: mabeyne [!]) limanında lenger-endāz olup rūzgār sehil mayna olsun deyüp ārām eyleyüp ḳalʿeyi temāşā etdik. mayor-ı baroş (? – sadece varoş ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır) VI 17b13

mażı mazı meşesi, querqus infectoria IV 195a29 (bkz. pażı). Krş. DS 3145 mazı: meşe ağacı ve meyvesi

mebrūm sıkı dokunmuş (mübrem yerine); bükülmüş (veya buna yaklaşan anlamlarda, mimarî süsleme, burma ile kelime oyunu yapıldığı anlaşılıyor [bkz. zıh-zıh maddesi ve krş. bükme]) I 44b3 muḳarnas-ı mebrūm, 182b4, 193a3, 194b13 mebrūm ḳaṭīfe egerler, II 317b3, V 161b25, IX 345b11 (752) zıhlı ve mebrūm beyāż mermer ʿamūdlar; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: X 393a22 (845: mebzum) yüz elli aḳça ḳażā-yı mebrūmdur. Krş. Dozy I,78 *mabrūm*: corde; rouleau (bois cylindrique) {ip; (tahta) merdane}; Prokosch 99

meci angarya, ücret ödemeden zorla yaptırılan iş II 356a22 (|| anḳariyye, şuḫre), V 111b29. Krş. DS 3147 meci, 2535 imece (imeci); TS 2070-71 imece (imeci)

mecur, mücur toprak testi veya leğen I 167b5-8 (|| tekne), VII 69a14 (309), X 121a23 (265: mücver), 174a19 (374: mücver; || çömlek, bardaḳ, cerre), 271b18 (577: micver; || cerre, bardaḳ, çanaḳ), 402b28 (866: micver). Krş. DS 3214-15 mucur (mocur): sekiz kilo alabilen tahıl ölçeği

meç bir çeşit kılıç (< Rusça?) I 181a23, VI 12b33, 106a6, IX 284b17 (623). Krş. TS 2800; Vasmer II,128

meçik çomak; davul tokmağı I 157b24, 168b13, 202a23, V 99a10-13 (Malgra), VI 119a28, IX 42a18 (86) ṭabıllara meçikler urup, X Q338a38 (955) żarfa meçik beşe (Evliya'nın kendi erkeklik organına taktığı ad). Krş. TS 2800; Tietze/GK #183; Meninski 4404: penis, membrum virile {erkeklik organı}

med tahammur etmiş baldan yapılan alkollü içki (bkz. pivo); bal (Slavca) V 49a33 (UKRAYNACA), 107a22, VII 94a12 (436; "Sırpça") med ova = bal ovası (→ Medova)

medene, medīne (~ meydīne – yanlış mı?) bir mimarî süsleme (bkz. gilvi, muḳarnas) I 36a22 muḳarnaẓ ve medīṇe ve zıhlar, 47a5 muḳarnas ve medeneler, II 352b13 medīne (|| dollāb, raf, ve bşk.), VII 61a16 (273) burma burma zıh zıh mermerden oyulmuş muḳarnas ve fürüşler ve meydīneler. Krş. DS 3149 medine: pencere; . . . küçük dolap; taraça

medeninkar Romanya'da bir memurluk unvanı V 108b4 (Boğdan) medeninkar = ṣofracıbaşı, VII 102b14 (480; Eflak) medeninkar = ṣofracıbaşı. Krş. Dicṭionar 291: *medelnicer*

medīn, medyen (medīne "şehir" kelimesine dayanarak uydurulmuş üfürmece kelimeler) IV 345b3 (Bağdat) rabāṭ-ı müzeyyen ve şehr-i medāyin-i medyen, VI 13a30, 129a12 medīn-i ʿaẓīm, belde-yi medīn

mefacan zehirli (? – sadece afacan ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır; ayrıca bkz. merg maddesi) VI 135a10 (Novıgrad kalesi) afacan ve düşmene derd-i mefacandır

mefret büyük ve korkunç I 143b24 (477 = TS 2801), IV 232a7 (bkz. evren), VII 95a23 (bkz. ṭıransa), VIII 224b21 (149) mefret ve serāmed medfaʿlar. ve bşk. Herhalde *mefraṭ* an utmost limit, end {en son had, son} (Rd1 1930) kelimesine dayanıyor, Meninski 4808 mefred maddesinde açıklandığı üzere

meġalo, moġalo büyük ("Yunanca") I 13a25 ey meġalo Ḫıristos = ey büyük Allāh, V 98b22 moġalo ġara (~ 98b27 moġalo ġırando) = büyük pādişāhıñ ġırandosı yaʿnī ulular ulusı (→ Malġra)

meḫ körük (Güney Slavca) I 185b5 (bakır eriticileri) her körüklerin onar adam çeker, cāmūs derisinden meḫānlardır

mehmelāt Bkz. melāt

mehrezi'l-kebīr kocaman âlet (?) IV 231b5 (sihirbazın aşırı büyük erkeklik organı hakkında; H.0193: 65b12'de değiştirilip ẕeker-i kebīr "büyük erkeklik organı" biçimine sokulmuştur; basılı metinde ise [112] mihrāz-ı ābgīr biçimine girmiştir). Krş. Dozy II,62 *mihrās*: mortier, pièce d'artillerie pour lancer des bombes {havan, toplarda güllenin fırlatıldığı kısım}, *mihrās ṣaġīr*: obusier {havan topu}

mekeroz, mekeros Bkz. apordos. < ? Yun. *makarios*: kutsanmış

meksūr yoksul, düşkün, geçimi yolunda olmayan (kelime anlamı: kırık; ↔ mestūr) X 147a23 (320). Krş. WEHR 827: bankrupt {batkın, müflis}

mekūk bir İran ağırlık ölçüsü IV 324b36 (İran'da Save) 1 mekūk = 1,560 dirhem. Krş. STEINGASS 1302: A measure containing a *ṣā'* and a half {bir buçuk *ṣā'* miktarında ölçü}

melāmet usandırıcılık (melālet yerine) IV 265a17, 271a35, VI 75b15

melāt, mehmelāt, ve bşk. çok pis, hırpanî, ve bşk. VI 26b20 müskirāt-i mehmelāt-i çepelāt-i herzevāt, 184a20 küffār-ı Ḫırvat u mehmelāt u çepelātlar, VII 2b23 (7; Macaristan'da Yeleşke) ḳal'esin nār-ı melāt-i mehmelāt-i çepelāt-i poḫlāt etmişler, X 144b23 (315; Mısır'da yılbaşında Kıbtîleri anlatırken) zünnārların ḳuşanup nāra iḥrāḳ olacaḳ melāt-i mehmelāt-i çepelāt-i poḫlāt lipācelerin geyüp nār [u] nūra iḥrāḳ olacaḳlarına şādumān ederler

melaz yuvarlak, değirmi ("Kürtçe") V 15a17 melaz gird = degirmi ḳal'e (→ Melazgird). Yer adının kurmaca ile açıklanışı (yoksa halk etimolojisi mi?)

melc sadece selc "kar" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, (ayrıca krş. helc ü melc) II 349b3 selc ü melc

meleçe bir çeşit armut; veya helile (halîle) II 294b23, III 166a15, IV 234a16, 258b14, 295a26, V 12b27; = emlec IV 230b18, 279a13, V 9b6; VI 142a23 emlec-i kābülī, VII 70a2 (313), VIII 212b16 (103) emlec-i kābülī, 241a13 (212) emlec ü kebbāṭ u kābülī. Krş. ACHARIAN/GAW. 743; meleçe'nin emlec'den geldiği anlaşılıyor, emlec < Arapça *amlac*: helile (meyvesi müshil olarak kullanılan bir bitki, terminalia chebula)

meleme kaba, hödük IX 41a10 (84; || bülh, oğuz), 42a2,25 (86-87, bkz. oğuz; → Melemen [Menemen]). Krş. Rd2 751 meleme: (provincial) incapable, awkward; slow, gentle {(taşra. k. k.) yeteneksiz, beceriksiz; yavaş, nazik}; DS 3154 melçeme (meleme, melemen)

memsūk (mümessek veya meskūk yerine, bu maddelere bkz.) I 176b7 memsūk altun, II 252a30 memsūk akça

menale balta (LF #410) I 174a27 (böyle düzeltilerek okunmalı; # – LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371, varak 243b'deki menale biçimi gösterilmiştir; balıkçılar Beg-ḳoz'daki [Beykoz] kılıç balığı dalyanlarında) balığı şopa ve menaleler ile ḳatl edüp

mendirek dalgakıranlı yapay liman (LF #808) VIII 224b23 (149), 254b18 (264), 260a28 (285#; ↔ ḳastel), IX 72a1 (146#), 116a10 (240#)

meneksile bir çeşit Karadeniz teknesi (LF #815) I 162a12 (545#), II 248b11, 252b29, 253a3, 255b3-8 (96-97#), 328a11, 330a23

menḳale taşları deniz kabukları IX 375b8 (815: minkale tasları) cevāhir maḳūlesi menḳale ṭaşları (|| ṣadef ḳabuḳları, deryā böcekleri ḳabuğı). Krş. Rd1 2012 menḳale: a board with two rows of cup-like hollows, with which a game is played with pebbles or cowries {iki sıra halinde fincan gibi delikleri olan bir tahta üzerinde çakıl taşları veya deniz kabuklarıyla oynanan bir oyun}

menḳūfāt (mevḳūfāt yerine) VIII 291b24,25 (412: mevḳūfāt)

mennīk ("Arapça" – *menūk* "düzülmüş" ile kelime oyunu yaparak?) VIII 376b16 (761) mennīk . . . ḳabaca ve ḳabīḥce ism-i ma'yūbdur

menşefe saplı süpürge (< Arapça *minşafa*: havlu, temizlik bezi, yer bezi) IX 213a27 (472: menefşe) yılda bir kerre girüp menşefe ile süpürüp, 290b29 (636: minşefe) menşefe = süpürge

mepşūṭ edilgin eşcinsel I 155a15. Aynı anlamdaki puşt'tan türetilmiş uydurmaca Arapça biçim; krş. epşet; ~ mef'ūl III 48b24, 142b23, menūk IV 245a34, me'būn X 177b14 (381)

merdile Basra'da bir çeşit tekne IV 362a32 (|| ma'şūḳ, merkeb, ġurāb)

merg-i afacan, merg-i mefacan anî ölüm (? – zehir veya herhangi zararlı bir şey hakkında kullanılan bir niteleme) II 292a3 (Şuşik kalesi) merg-i afacan ve mefacandır, IV 316a24 merg-i mefacan (|| şancı [at karnındaki sancı]), VI 163b9 (bkz. nebtīz), X 441b5 (951) merg-i mefacan (|| ṭā'ūn, pire ve kehle, ġayri menāhiyyāt)

merġūle kıvrım, büklüm, saç örgüsü I 112b20 gīsūları merġūle merġūle ve fitīle fitīle pīç ü pīç . . . , 197b16 merġūle geysūdār, 209b5, II 231a35, VI 123a18 ḳaşları ve bıyıḳları ve ṣaḳalları bir birine merġūle merġūle olup, VII 58a30 (261), IX 44a22 (91), X 201b26 (428), 234a18 (499). Krş. STEINGASS 1217 marghūl, marghūla: locks twisted, plaited, or curling {kıvrımlı, büklümlü saç lülesi}

merizat yaşlılıktan iki büklüm ("Farsça") II 313a32 merizat = bükülmüş (→ Pīr Merizat [fakat II 313a31 = diri baba!]). Yer adının kurmaca ile açıklanışı (yoksa halk etimolojisi mi?)

merrābe kedi III 81b3 (kedi anlamına gelen kelimelerin sıralandığı listede)

mertebanī (~ nertebanī) mavimsi yeşil renkli, sırlı seramik I 171a29, IV 221a26,33, 230b4, 278b4,11,13, 279a9, 18-24; nertebanī: IV 278b10, 279a18, VIII 301b33 (454: m-) nertebanī. Krş. Rd1 1802; Rd2 760

meskeş fuhuş yapılan yer I 155a16 (erkek fahişeler) meskeş yerlerinde sürü sürü gezüp, X 177b19 (381; Babelluḳ'taki pezevenkler) bāzār-ı meskeşde ḫāne-be-ḫāne gezüp, 290b21 (617; Tanta'daki eğlence) meskeş-ḫāneler (|| 'avret bāzārı). Tü. sikiş-fiilinden uydurmaca Arapça türetme

mestan kedi (krş. pistan) III 81b3 (kedi anlamına gelen kelimelerin sıralandığı listede). Krş. Rd2 763 mestan: (provincial) common name for a cat {(taşra. k.

k.) yaygın bir kedi adı}; DS (Ek-ı) 4597 mistan: kedi çağırma ünlemi

mestür hali vakti yerinde, geçimini sağlamış (kelime anlamı: üstü örtülü, örtük; ↔ meksūr) X 147a23 (320). Krş. PROKOSCH, 101

meşād kabir, mezar III 68a25 (bkz. yezked); meşād et- gömmek V 46b2 (bkz. acas), VI 121a19. < meşhed, çğl. meşāhid: a funeral assembly {cenaze töreni} (Rd1 1872); krş. MENINSKI 4688 meşhed: sepulchrum ubi sepulti jacent qui in bello pro fide occubuerunt {din uğruna can verenlerin gömüldüğü kabristan}. Bugünkü Tü. maşatlık: gayrimüslim mezarlığı, (özellikle:) musevî mezarlığı.

mevik bir ağırlık ölçüsü (böyle düzeltilerek mi okunmalı? - krş. ? mük) IV 223a34 kīle-yi mevik

meydīne Bkz. medene

meykel tercüman (Avusturya) VII 54a11 (242) baş meykel ve baş ḳomsar ve ikinci vezīr, 64a16 (286) baş meykel tercümān, VIII 226b2 (157) tercümān başı olan meykel. Bu kelime bir özel ad olan Meykel'e dayanmaktadır (örn. VII 53a31 [239] baş tercümān Meykel), Evliya, Mikā'īl = Michael adını Meykel biçimine sokmuştur, aslında bu adı kullanarak kendisinden söz ettiği kişi saray tercümanı (Hofdolmetsch) Meninski'dir; bu konuda geniş açıklama için bkz. KREUTEL çev. 212, 2. bsk. 276, dipnot 101

mezriye ? (serencilerin ürettiği tahta gemi aksamından biri) I 162b36

mıġdisi Ermeni hıristiyan; Ermeni papazı veya rahibi II 293b21, III 76a21, 78b35, 79b16, 83b29, 85b3, IV 103a18 ruhbān-ı mıġdisi, V 23b31, VII 137a32 (660), VIII 212b4 (103), IX 157b26 (341; bkz. kişdon). < Erm. *mahtesi* hac ziyareti için Kudüs'e gitmiş olan (Sivas ağzı *mġdesi*; ACHARIAN III,236); krş. MIGDISI (oradaki bazı verilerin düzeltilmesi gerekiyor)

mıġdisiye Ermeni rahibe IX 224b22 (496; Kudüs'teki Ermeni rahibe manastırında) cümle üç yüz mıġdisiye bikirler vardır. Yapısı: mıġdisi + (Arapça) dşl. eki

mıltıḳ tüfek (Tatarca) VII 108b10 (513), 133b25 (TATARCA). Krş. WB IV,2144,2160

mına, muna işte! (Tatarca; krş. mine) VII 105b7, 113a21 muna = işde, 133a18 (639; böyle düzeltilerek okunmalı) şopu men şopu, muna başımda misvaġım bar, 147b6 (NOGAYCA). Krş. WB IV,2140,2184

mır (miyavlamayı anlatan yansılama; krş. ? merrābe; bkz. mırñav). Krş. bugünkü Tü. mırnav; DS 3188 mırmırık: kedi

mırñav mırnav, miyav, kedinin bağırışı I 196a13 niçe biñ mır-mırñav der kediler, II 288b20 kediniñ doñı çözülüp mırñav deyüp yere düşer

mī'ād arıtılmış, rafine edilmiş (şeker) I 213b5 mī'ād şekeri (pirinçten yapılan şubya adlı içeceği hazırlayan Mısırlılar kullanır), II 337a6 mī'ād sükkeri, VI 44a8 sükker-i mī'ād (↔ Şāmıñ nebāt-i ḥamevī ki ḳuṭu şekeridir), X 150b13

(327), 170b19 (367), 214a14 (453) iki biñ ḳafaş sükkerī ve mī'ādī, 214a23 (453: atlanmıştır) yüz ḳanṭār mümessek mī'ād sükkeri, 366a8 (787). Arapça *mun'ād* (DOZY II,188: *sukr mun'ād*: sucre raffiné {arıtılmış, rafine şeker}) için bir yanbiçim veya bunun yerine yanlış yazılış)

miczem keskin (kılıç) I 163b11, IV 214b18, 228a19, VI 72b16, 167b12, X 283a6 (böyle düzeltilerek okunmalı; 601: meczim), 312b7 (605: müczem orakları [böyle yazılmış!]; bir bitki hakkında) miczem evrāḳları vardır. Arapça cāzim/meczūm'dan mif'al vezninde türetilmiştir; mihzem: keskin ile bulaşma (kontaminasyon) vardır

midehet eşcinsel erkek (Far. *mī-dihed*: veriyor'a dayanan uydurmaca Farsça; krş. kertem pereset) IV 301b26 (bkz. gūḫt), VIII 316b19 (bkz. puça), IX 52a7 (106) Ey ḫīz-i midehet-i māder-be-ḫaṭā ḥammām ṭāsı gibi müsta'mel!

milfak şeytan ("'İmrān") IV 395a15, X Q340b31 (İMRANÎ)

milisi bir rüzgâr adı (Mısır) X 369a4 (793: melisî), 393b20 (846) tiyāb ve milisi rüzgārı. Krş. Mısır Arapçası *marīsī*: sıcak güney rüzgârı (WEHR 903); PROKOSCH 103

miloṭa hıristiyanların kaydedildiği defter, hıristiyanları kaydeden defterdar (Yunanistan) VIII 289b1 (böyle düzeltilerek okunmalı; bkz. arḫonda), 312b16 (498) miloṭa = kefere defterdārları, 315b26 (513), 316a31 (515) miloṭa = zimmī defteri, 324b21 (551) miloṭa = Rūm defterdārları

milyon milyon I 14b5, 84a19, II 273a35, V 65a32, VI 91b7, VII 51a1 (229), 52a8 (234), 59b32 (268), IX 223b22 (494). Krş. MEYER 86 (orada Türkçeye 19. yy.da girmiş gibi gösterilmiştir!)

mimm-mimm şeytan ("Süryanice"; < ? Süryanice *mamūna* "varlık, zenginlik", Urmiye ağzında şeytan anlamına gelmek üzere mecazlı olarak kullanılmış olabilir) IV 395a14

min bin (Azerbaycan) IV 303a34 min tümen aḫça versen men bir dahi bu Van ḫānı devrinde Vana gitmenem

min kim? (Arapça ağız kelimesi) IX 274b3 (bkz. inti)

mina ? (bir tür kuş) VII 52b9 (236; kuş adlarının sıralandığı bir listede)

mine işte! aha! (Azerbaycan; krş. mına) IV 314a6 (bkz. heze)

miron takdis edilmiş yağ ("Ermenice") II 325a30. Krş. ACHARIAN III,326-27; bir yanlışlık sonucu DANKOFF/ARM. # 518'de Evliya'daki veri gösterilmemiştir

mirsāliyye bir yılda gönderilen para, yıllık havale X 134a9 (292) paşaya senevī yigirmi kīse mirsāliyye verüp. Herhalde irsāliyye yerine yanlış; bkz. SHAW 152-3

misarya bir tatlı su balığı VIII 368b20 (733: ṣarya; Ohrid Gölü)

miski bir çeşit kartal II 267b16,17, 359b11, 362b2, VI 161a22 miski ḳartal, VII

122b1 (586).

miskīn cüzam II 227b1-4, 244a28 cüzām u miskīn, X 242b3 (516; krş. LEISER/DOLS I, not 77) miskīn-ḫāne, 341a16 (bkz. beze), 408b26 (879: mesakitel [böyle yazılmış!]) miskīnlikden ve ġayri emrāżlardan

misterdam asilzade (Hollanda) X 34b22 (77) misterdam = cümleden ʿālī-ḳadir. Yer adının kurmaca ile açıklanması

mīt köy (Mısır) X 351b22 (752) mīt = ḳurā, 354b13 (758). Mısır yer adlarında sıkça rastlanan bir önek

mitrepolid, miṭrepolid, mitropolid metropolit, ortodokslarda patrikten sonra gelen, belli bir bölgeden sorumlu en büyük din adamı VI 130a7, VII 59a21 (265), VIII 257a2 (RUMCA)

miẕilci (kızların yüz güzelliğini anlatan bir kelime) V 44a22 miẕilci yüzli (|| ġazālī gözli, şīrīn sözli). Krş. ? STEINGASS 1205 *miẕl*: small-bodied, spare of flesh {küçük yapılı, ufak tefek}, *maẕil*: unable to keep a secret; heart-sick, melancholy {sır saklayamayan; çok kederli, hüzünlü}

moġalo Bkz. meġalo

moḳra, moḳraha sarp kayalık yer (Sırpça-Hırvatça) V 128a16 moḳra = şarp ṭaşlıḳ ("Boşnakça" → Moḳra), V 128a26 moḳraha = ṭaşlı yer ("Sırpça" → Moḳraha [Sarayevo'nun eski adı]). Krş. SKOK II,449 *mokar*, dşl. *mokra*: ıslak, rutubetli; ve yer adlarında: Mokro, Mokro Polye

mola birbirine sımsıkı yanaşmış vaziyette değil, aralıklı (LF #429) VIII 281a7 (367) demir üzre mola yaṭsalar üçyüz pāre gemi alur [burada mola yat- ↔ küpeşte küpeşteye yat-, bkz. küpeşte]

moloz safra (ağırlık) olarak küçük taşlar ("Yunanca"); duvarları bel vermiş, yıkılacak duruma gelmişken payandalarla desteklenen bina ("Lazca") II 250b7-10 moloz = ḫurda şafra ṭaşı; . . . ve Laz lisānı luġatinde moloz bir dīvār münhedim olmaġa meyl etse aña pāyeler binā ederler, Laz ḳavmı eyle bināya moloz derler, VIII 247b23 (237) dolma rıhtım moloz-binā dīvārlar. Krş. Rd2 782 moloz: (Gk) rough stone; rubble {(Yun.) pürüzlü taş; moloz}

moncuḳ boncuk (boncuḳ yerine; krş. boncaḳ, mancuḳ) VII 71a20 (319) moncuḳ-ı Alman

morfanvar kızıl kayalık ("Yunanca" – kastedilen Yun. *omorfo* güzel + Macarca *vár*?) VI 91a31 morfanvar = ḳızıl dağ yaʿnī ḳızıl elma (krş. 93a31: ḳızıl ḳaya; → Morfanvar [Estergon'un eski adı]). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması; ve krş. ḳıpona

morış sadece ḳarış ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VII 66b28 (299) dudaġı bıyıġına ḳarışmış ḳarış morış olmuş siyāh foş bıyıġı var kim tā ḳulaḳlarına varmış

morṭaṭ sadece solṭaṭ (bu maddeye bkz.) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır; < Arapça *murtadd*: dönme, dininden dönen, II 268b33, VI 151b34 solṭaṭ u morṭaṭ u ḫoyraṭ

moruna Tuna'da bulunan bir tür balık, morina (morina "beyaz mersinbalığı" yerine – morina biçimi için bkz. örn. VII 95a23 [442]) I 11b15, VII 94b8 (438) İslāmbol peremesi ve ḳayıḳları ḳadar müteferriḳa nām moruna balıḳları başların ejder-i heft-ser gibi Ṭuna'dan ṭaşra çıḳarup maġāra gibi aġızların açup şu içdiklerinde aġızları içine naẓar edüp gördüm, aṣlā dilleri yoḳdur

mosṭ, most köprü ("Sırpça, Hırvatça") IV 219b20 (|| köprü, cisr, pül, ṣırāṭ, ḳanṭara; + Mosṭar'dan söz ederek), 220a1, V 147b17 (HIRVATÇA)

mosṭar köprü-şehir ("Latince") VI 164a10 mosṭar = köprü şehri (→ Mosṭar)

muço muço, gemide tayfa yamağı olarak çalışan erkek çocuk (LF #437) I 164a29(#), 164b28(#), 165a10

muġlab bir mumyalama maddesi VII 58a33, 58b1 (261), 75a10 (335) baʿżı vücūdı ṭuzlayup muġlablar ile ḳadīd edüp bir dollabda ḥıfẓ edüp. < ? *mukl*: an aromatic mixture of aloes, amber, sandal, and other ingredients; gum {ödağacı, amber, sandalağacı ve başka maddelerden oluşan güzel kokulu bir karışım; sakız}(STEINGASS 1295) + *āb*: su

muġni bir müzik âleti I 207b17-19. Krş. Rd2 788 (artık kullanılmaz olmuştur)

muhanad bir çeşit tüfek (< Macarca *moanad*) VII 58b3 (262; KREUTEL çev. 99, 2. bsk. 147 + dipnot)

muhanat bir sövgü, alçak, kahpe II 361b3, IX 93a11 (189). < Arapça *muḫannaṯ*; kadınsı, avratça. Bunun yanında muḫannes biçimi de kullanılmıştır, bu biçimiyle bugünkü Türkçenin sözlüklerinde yer almakta ise de (örn. Rd2 790) büsbütün unutulmuş bir kelimedir.

muḫarrā iyi pişmiş (et) III 31b24 muḫarrā tiryākīler, 128a3 muḫarrā pişmiş paça ṭaʿāmı, IV 230a36, V 149a27, VI 106a18, X 123a26 (269), 239b22 (511: maharri), 339b13 (725). < Arapça *muharra'*: ilik gibi pişmiş; krş. MENINSKI 5051 müherrā: insigniter coctus {iyice pişmiş, adamakıllı pişmiş}

muḫaşşā ? I 211b1 (Karagözcü, Karagöz oynatan sanatçı) gūnāgūn muḫaşşā taḳlīdler edüp

muḫzeri ? VIII 289a11 (401) bir at yemi muḫzerisi (?). Kilisli Rifat şu dipnotu koymuştur: bir nevi kutu gibi küçük bir ölçek olsa gerektir

muḫattem benekli (kemer, çatkı, kaşbastı) I 200b31 (|| muḳaddem ḳuşaḳ), IV 217b6 muḫattem-i kül-reng serbendler, 269b28, VIII 249a12 (242), 273a10 (335) elvān ḥarīr muḫattemler yaʿnī mühürli muḳaddemler, 323a30 (bkz, ṭor), 343b26 (635), IX 191a10 (420) başlarına beyāż şaş ve muḫattem şarırlar, X 66b20 (145), 243b6 (519: muhtem). Krş. DOZY I,152: en parlant d'une étoffe:

bigarré, p.e. consistant en figures blanches quadrangulaires et octogones sur un fond bleu {kumaş söz konusu olduğunda: alacalı, örn. mavi zemin üzerine beyaz dörtgen veya sekizgen motiflerden oluşan}

mujıḳ mujik; Ukrayna Güney Rusya'daki Kazakları ve hıristiyan köylüleri belirten bir ad (aynı zamanda bir sövgü sözü) V 48a26 (Ḳapusna) mujıḳ-ḫāne-yi menḫūs, 49b4 (UKRAYNACA), 59b15 (Ukrayna Kazakları) mujıḳ şobaḳ Dorojonḳa gavur, VI 105a33 (|| ḫanāzīr), VII 115b15 (548) mujıḳ ḳapudan (|| ḫaṭmān), 169b21 (818; Saratov) ekṣeriyyā ḳavım mujıḳdır, bahadır degillerdir, 171a29 (825) mujıḳ keferesi, 171b25,27 (827) mujıḳ Ḳazağı, maḥbūbe mujıḳ ḳavmı ḳızları, 172b26 ve dev. (832) ḳavm-ı şehr-i mujıḳ, 173b22 (836; dilleri hakkında: Maşḳovca'nın bir lehçesi), X 253b25 (540) mujıḳ keferesi ↔ müslim Heşdegi

muḳarnas, muḳarnaz mimarî bir süsleme (bkz. gilvi, medene, türünce) I 44b3 (bkz. mebrūm), VIII 251a12 (250) mermer-i ḫāmdan oyulmuş muḳarnas ṣan'atlar, 314a26 (505) bir beyāż mermer-i ḫāmdan şebeke-i Faḫrī oyması gibi bir muḳarnaslı minber, IX 57b23 (117) taşdan oyulmuş eşkāller ve muḳarnas ṣan'atlar, X 78b16 (170; || cumba, ṣāh-nişīn), 104a2 (225; bkz. gilvi). İslâm mimarîsinde *mukarnas*, balpeteği kubbe ve bingiler için kulanılan standard bir terminustur; ancak Evliya'nın bu terminusu bu kadar belirli ve dar anlamda kullanmamış olduğu görülmektedir; krş. PROKOSCH 105

muḳlacı çapulcu, yağmacı (kelime anlamı: kayganacı, omletçi; krş. loḳmacılıḳ) III 30a30 bir ṭavuḳ için ḳırḳ eve ḳonar muḳlacıyānlar, 180a6, 185a20 muḳlacıyān (|| segban, zorba, ve bşk.), V 14b26 muḳlacılıḳ ve ṭavuḳ ḳırıcılıḳ ederek. Krş. DS 3180-82 mıhla, mıhlama (mukla, ve bşk.), mıkla (yumurtayla yapılan çeşitli yemekler); ? RYCAUT 203 Muhlagi; MENINSKI 4847-48 mıḳlaci = dirliksiz, libero, senza servizio, che non è di corte {boşgezen, işsiz güçsüz takımından}; ÂLÎ/MEVÂİD 53.5 'Arabistān mıḳlacıları; DEVELİ 51a2 mıḳlacı

müle-dār sadece dūle-dār ile (bu maddeye bkz.) yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, V 66b27

muna Bkz. mına

munūf bir gelinin adı; otuz ("Kıbtîce"; bkz. māfe) X 9b7 (18) munūf = bir 'arūsun ismi (→ Munūf); 281b28 (599) munūf = oṭuz 'adedi; arılık, saflık ("İbrânîce") X 6a23 (11) munūf = ṣafā yeri. Yer adı için kurmaca açıklamalar

mus ustura (mūsā yerine) I 197b31, 198b13 seng-i mus, IV 312b32

muş muş (derin uykuyu anlatan yansılama) mışıl mışıl V 13a22 ḫūzlar gibi muş muş uyur şekilli. Krş. TS 2912

muşduluḳ iyi haber, müjde VII 3b8 (12 = TS 2818)

muşḳat bir çeşit top I 75b2, II 315b5 muşḳat ṭopları (bkz. küpeşte), IV 328b23, VI 81a32, 96b14, 98a4, VII 22a30 (101), 24a30 (110), 39b1 (179), VIII 292b26 (416), X 393a21 (845). İng. *musket*, Fr. *mousquet* < İtal. *moschetto* ile ilgili olabilir mi?

muşta kunduracı muştası (puşḳa maddesine de bkz.) I 195b5 ellerinde ṭuç ve cām ve tıḫtāb ve çemşīr muştalar ile, 196a3, VIII 338b1 (613; İnebahtı kalesinin planını anlatırken) bu ḳal'e gerçi şekl-i müṣelleṣdir ammā gūyā papuccı muştası gibi beli incedir. Krş. Rd2 801-02

muṭabbaḳ katmerli gözleme (Mısır) X 73b29 (160; MISIR), 358a19 (766) muṭabbaḳ = ḳatmer gözleme

muṭahhıl bir mimarî süsleme I 60b20 (|| türünce, kitābe), V 106b21, IX 86b1 (175; || kitābe, islimi), 211b2 (467: mathall), X 137b3 (böyle düzeltilerek okunmalı; 290: mutallâhal), 322a29 (685) gūnāgūn kitābe ve muṭahhıllar içre . . . oyup

muvaḥḥidī bir çeşit ferace I 199a26 muvaḥḥidī ferrāce, II 360a9. Krş. PAKALIN III,587 muvahhidi kürk

mücur Bkz. mecur

mük bir tahıl ölçeği (krş. mevik?) IX 259b6 (569-70: yanlış okunmuştur; Havran) bir mük buğday ekse yüz mük ḥāṣıl olur (|| 7 bir dāne), Belki yanlışlıkla muṭ yerine (< Arapça *mudd*; krş. Rd2 802)

mümessek misk kokulu; güzel kokulu; hoş rayihalı (krş. memsūk) Şu nesneler için kullanılmıştır: meyveler II 252b8 mümessek incir, IV 195b27 ḫudāyī mümessek elma, 295a26 mümessek ābdār u ter engūr, V 92a9 mümessek üzüm, VIII 355b16 (681); meyve suları I 124a27 (413) mümessek elma ṣuyı, 166a30 eşribe-yi mümessek, II 282a4 mümessek ü mu'amber pekmez şerbeti, III 140a2 mümessek ḫoş-āblar, VI 81b33; bal IV 213b20 beyāż u mümessek bal, V 99a9 mümessek gömec balı, VII 55a4 (246) mümessek bal şerbetleri, IX 65a23 (132: omümessek); şeker ve şekerlemeler I 130a9 mümessek ü mu'amber . . . şekerler, X 214a23 (bkz. mī'ād); reçeller III 165a15 mümessek ayva perverdesi, IV 208a16-18 darçın ve ḳaranful ve pirinc ile . . . mümessek ḳavun zerdesi, V 96a2 mümessek reçel, VII 70a2 (313) mümessek bahārlı muḳavviyāt me'ācinler; tatlılar IV 313a13 mümessek 'āşūrālar, V 12b25 ḥülviyyāt ü zülbiyyāt ve ḳaṭr-ı nebāt mümessek zelābiyāt, VI 48b29 mümessek şām fıṣdıḳlı ve bādemli ḥelvālar, 120b9 mümessek ġāzīler ḥelvāları; sucuk: III 66b2 mümessek et ṣucuġı; yemekler 167b33 ni'met-i mümessek (|| 34 ni'met-i nefīse), IV 278b11-13 'ūd u 'amber ve müşk ile ṭabḫ olmuş . . . ṭa'ām-ı mümesseke, 286b16 semek-i mümessek, 290b19 mümessek ü müza'ferān pelāv, VIII 229a24 (167) mümessek ḳuzu kebābları; kahve X 167b29 (361); sabun IV 230a21 mümessek ṣābūn, X 181b27 (389); deri V 163a10 on külçe mümessek telatin derisi, X 42b2 (95) mümessek cild-i telatin tennūre, 167a10 (360) mümessek ṭulumlı pāk saḳālar; toprak I 18b29 ṭīn-i mümessek; altından ve başka madenlerden darp olunmuş sikkeler I 102b25 mümessek flori, III 155a21 sikke-yi mümessek, IV 233a27, 267a20, 299a6, V

125a16, 150a14 mümessek Venedik altunı (bkz. TURKOVA 134, dipnot 478), VI 6b9 mümessek meskūk dīnār-ı Ferdinarlar, 36b3, 121a29 sikke-yi mümessek zer-i ḫāliṣ, 127b12 (371), VII 174b22 (841), X 197a21 (419) bu altun eyle mümessekdir kim gūyā misk-i za'ferānīdir, 302a12 (642; bkz. öp-)

münebbid, münebbit kazıma nakışlı (cam) I 196b8 münebbid çār-gül filcānlar, III 77b20, IV 230b4, 279a9, VIII 197b14 (40) niçe yüz çift ḫıtāyī çārgül münebbit kāseler. Bkz. ROGERS 244 ḳalem-i münebbit: relief-carving {oyma}, STEINGASS 1320 munabbat-kārī embossed, inlaid, or carved work {kabartma, kakma veya oyma süs}

mürekkeb bir çeşit ağaç (Yunanistan'da Arhonoz dağında) VIII 324a7 (547) mürekkeb ağacı aşma gibi olup yılda bir kerre aşma gibi budanup dalını kesdikleri yerden niçe yüz fıçı siyāh ve berrāḳ ve mücellā ḳudret mürekkebi aḳup Firengistāna götürüb anıñla basma kitāblar basarlar

mürsel morsello, gemi bağlama halatı, bir çeşit halat (LF #435) I 162b23 kendir-den ısparçına ve mürsel ve ḫalat nām ḳatranlı ḫalatları, II 247b31, IX 53b4 (109#

N

nabıḳa kabadiken (bir tür Arabistan çalısı, rhamnus palurius) IX 357b26-29 (778; ~ alıç "muşmula"), X 236b19-25 (505; ~ alıç), ve bşk.; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: nabıḳ ağacı: IX 373b27 (812: nabaḳ), 374a25 (813: namuk [böyle yazılmış!]), X 82b1 (178), 86b28 (187), 92b9 (198), 98b21 (212), 100b22 (217), 103b4 (224), 115a4 (252), 138a7 (300). Krş. WEHR 940; KAIRO dipnot 147; PROKOSCH 108

nacaġ bayrak veya flandra (? - belki sadece bayraġ ile uyaklamak için kullanılmıştır, yoksa nacaḳ ile aynı kelime mi? Krş. boncaḳ?) IV 283a21 ḳal'e-yi Vanıñ dāyiren-mā-dār burc u bārūları ve dendān-ı bedenleri niçe yüz biñ nacaġ u bayraġ u ṭuġ u 'alem ve filandire bayraḳlar ile zeyn olmuş, V 139a24

nacaḳ düğdüsü tokmak olarak kullanılan büyük balta (bu anlam Rd1 ve Rd2'ye göre) IV 265b3 (bkz. üşür-), VIII 271b21 (329), 343b27 (635; || balta)

nadaz nadaz yarık yarık, sabanın toprakta açtığı izler (akọzlar) biçiminde (asıl anlamı: tarlayı ekmeden önce sürüp dinlendirme) I 169b22 ḫınzīr bütün gece burnıyle yeri nadaz nadaz yarup yerden kök çıḳarup yer, III 77a17 (savaşta) iki dib alayı birbirine ḳarılup ḳatılup zemīn dihḳānī elinde atılır gibi nadaz nadaz olup, IV 216b18, 232a16 (ejderha) ḳuyruġıyle zemīndeki rimāl [u] türābı nadaz nadaz edüp. Krş. Rd1 2076 nadaz, 2086 nadas

naḫır sığır, sığır sürüsü (ḳara naḫır maddesine de bkz.) VII 115a16 (546) naḫır sürüsi gibi, 175b31 (847) naḫırāt, X 22b19 (47; Tatarlar) bunlarda māl at ve deve ve ḳoyun naḫırdır. Krş. DS 3233 nahır (sığır sürüsü); < Erm. *naxir* (ACHARIAN III,421-22); DANKOFF/ARM. # 542

nāḫunla- (av kuşu) kıynağını geçirmek VIII 190a13 (9; böyle düzeltilerek okunmalı) nāḫunla- = ṭırnaḳ ur-. Krş. Rd2 861-62 nahun: fingernail; claw {tırnak; pençe}(< Far. *nāḫun*)

na'ī et- birisinin ölümünü haber vermek (< na'y, uyak amacıyla na'ī olarak kullanılmıştır) IX 300a2 (655; Medine'de al-Baḳī') Baḳī'de na'ī edinmişdir

naḳıl, nıḳıl resmigeçitlerde süslenip taşınan sırık (< Arapça *naḫl*: palmiye, hurma ağacı) I 199b34 naḳılcıyān, 199b36 nıḳılcı, X 104a1 (225: nahli) naḳıl-ı sulṭānī, 245a16 (522). Krş. TS 2824-25

naḳıl bi'l-mıṣṭar tamı tamına (kelime anlamı: cetvel [mıṣṭar] ölçüsü aktarış) IV 256a19, 259b8, 333b35, V 18a29, 27b3, VI 92a27, VII 116a26 (552), 143b18 (692)

naḳış iğnesi iğne oyası III 95a29

naḳşbende bir çeşit işkence X 158a28 (342; bkz. keserāt)

namazbur bir bağırsak paraziti ve bunun yol açtığı bir bağırsak hastalığı II 242a34 namazbur ve oḳran ve sirence nām emrāż-ı muḫtelifeler çıḳar. Krş. TS 2826; ayrıca krş. ÖNLER 219 namāz-boz: (okuma yanlışı değildir!) bir tür bağırsak paraziti

nāmūs sivrisinek (Mısır) X 391b21 (842) nāmūs = sivri sinek. Krş. WEHR 1000

narḫ ver- satış fiyatını belirlemek, narh koymak I 33a12 (120: dipnot ur- [böyle yazılmış!] = TS 3974, orada düzeltilmesi gerekiyor) meyveye narḫ verdi . . . sebzevāta narḫ verdi . . . ḳoyun etine narḫ verüp sarāyına revāne oldı

nārin ḳal'e iç kale (özellikle Rumeli ve Kırım'da) V 114a20 (Belgrad), 120b29 (Lipova), 122a25 (Yanova), VI 169a13 (İzvornik) = aşağı ḥiṣārıñ iç ḳal'esi, 171b15 (Şikloş), VII 34b21 (158; Hatvan); bunun yanısıra nārin ḳulle VII 121a29 (580; Balıklava), IX 116b16 (Rodos), VIII 205a19 (73; Dimetoka); nārin ḥiṣār VII 110b32 (524; Gazikirman), VIII 238b15 (202) nārin ḥiṣār = iç ḥiṣār, 266b33 (311), 268b13 (318; || iç ḥiṣār)

navurṭa topuz, gürz I 168b13, 193a33, III 130a14, V 65a16 navurṭa = ṭopuz, 179b24,27, VI 59b23

naẓar ṭoḫma soylu, asaletli (? - Azerbaycan) II 302a26-29

naẓarete bulaşıcı hastalığa yakalanmış olanların kalmak zorunda olduğu yer, karantina (krş. LF #364, orada sadece 18. yy. ortalarından lazarata biçimi gösterilmiştir) I 117a4 naẓarete ya'nī ṭā'ūnlı yoldan gelmiş adam şehre girmeyüp bu maḥalde . . . , II 274a26, V 149a3,24 naẓarete = mihmān-ḫāne, VI 150b29 ve dev., VIII 264a1 (299), 264b17 (300) naẓarete bekle-, 283b6 (377),

324b10 ve dev. (550), 351a24 (bkz. yumurcak). Evliya'nın kullandığı biçim, neẓāret "denetim, kontrol, teftiş" ile < İtalyanca Nazareto'yu bir araya getiriyor, Nazareto, Venedik'te, giderleri Santa Maria di Nazaret Kilisesince karşılanan hastanenin halk arasındaki adıdır.

nebātī bir tür çiçek IV 229b7 (çiçekler listesinde)

nebtīz çok keskin (bitirim, cingöz, anasının gözü şehir çocuğu için mecaz) I 135a5 (Beşiktaş) ekṣeriyyā ḫalḳı Anaṭolı ṭarafındandır ammā nebtīz şehir oğlanları vardır, 144a11 şehrinde ḥāṣıl olan çelebileri feṣāḥat [ü] belāġat üzre tekellüm edüp ʻulemāsı ve şuʻarāsı nebtīz şehrīleri vardır, 205b34 veled-i zinā rengār (?) ve nebtīz rind-i cihān feleke kemend etmiş şehir oğlanları, 209a2 (|| mużḥik, muḳallid, ḳaşmer) nebtīz rind-i cihān yetmiş ṭāsdan geçmiş semm-i helāhil miṣāl şehir oğlanları, 23 nebtīz Yedi-ḳulle ve . . . veled-i zinā Urumları, II 231a26 (Bursa) nebtīz şehir oğlanları vardır kim ümmü'l-kelām rind-i cihān ʻārif [ü] nüktedān çelebileri vardır, V 184b8 (zehir hakkında), VI 88b27 (barut hakkında), 163b8 üçyüz elli ʻaded nebtīz ü semm-i helāhil ve yetmiş kere ipden ve ḳazıḳdan ḳurtulmuş merg-i afacan ḳara ağu ve ḳara yılan gibi düşmeni ṣoḳar bī-emān ġāzīleri vardır. Krş. STEINGASS 1384 *nab-tez*: a very sharp-edged sword or knife {çok keskin kılıç veya bıçak}; MENINSKI 5127 nebtīz: (Far.) ġāyetde ucı sivri ve keskin

necāteye ṣūret yoḳ kaçış umudu yok (necāte, necāt yerine mi?) IV 259b7 varan adama necāteye ṣūret yoḳ şeklin edüp, VI 25a7 ṣulḥa rağbet etdiklerinde necāteye ṣūret yoḳ şeklinde aṣlā yüzlerine baḳmayup, 108b22 ammā aṣlā necāteye ṣūret yoḳ dedigi gibi artıḳ küffār ḳalʻeden baş göstermeyüp

neçik ne? (Tatarca) VII 107b27, VIII 196a31. Krş. WB III,683; ED 775-76

nefnec geyikotu, sater otu (Çağa ağzı) III 94b10 nefnec = zater

nefse nefsi herkes kendi kendine (?) II 353b2 herkes nefse nefsiye düşüp, VI 31b4 nefse nefsi günleri, VIII 191a11 (13); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: II 227b3 nefsi ve nefsi

nefti gemici (LF #817) I 164a30(#)

neḥnü, nehnü, nihnü pislik, dışkı (Manavgat ağzı; krş. teneḥnüḫ) I 179b36 ve dev. neḥnü = necis, 180a9 ġuluña nehnü gerek nihnü, 209b28 nehnü yemiş

nem ben değilim ("Macarca") VI 9a31 (MACARCA), 118a20 nem nem çi, VII 72a27 (323) nem = degilim; nemeş = Nemçe degiliz (→ Nemçe, Nemse). Yer adının kurmaca ile açıklanışı (yoksa halk etimolojisi mi?) < Macarca *nem*: "değil" kelimesine dayanarak

nemeçik Bkz. temeçik

nemene ne türlü? (özellikle Azerbaycan) II 355a10 ol maḥal kim eve girdim nemene kimesneler idi bilmezdim, III 60a21 nemene kimesne idigi maʻlūmum degildir, 87a8, IV 291a22, 302b3 nemene ṣaḫṣdır, 302b32, 303b3 nemene

kimesnedir, 311a29 nemene ʻaskersin?

nemeş süvari zabiti ("Macarca" – kastedilen Macarca *nemes*: bey, asilzade; nem maddesine de bkz.) VI 7b15, 9a2, 10a18, 12b2, 15a31 (Slovakya'da Kosice) Nemse nemeşleri, VII 87b30 (403; Varat, ve bşk.) nemeş = sipāhī. Krş. MIKLOSICH 15; DIcȚIONAR 318: *nemeş*

nero su ("Yunanca"; bkz. ḳıryo) VIII 256b31 (RUMCA), IX 236a16 (521) ---- nero = ılıca

nertebanī Bkz. mertebanī

neşşāl yankesici (Arabistan ve Mısır) IX 376b27 (bkz. vettāh), X 29b14 (63), 73b25 (160; MISIR), 178b25 (383), 206b19 (438) dinc-a-dinc neşşāl ve himyān-kesici ve sürmeden gözi çalıcı ḫırsız veṭṭāhcı, 282b27 (601), 291a29 (619), 302a11 (642). Krş. WEHR 967

nevregān deri kesmeye yarayan iğri bıçak (Rd2 883'e göre; bkz. tilsiman) I 196a3 (ayakkabı dikicilerinin kullandığı âletler listesinde), IX 79a17 (160: nuru kân; bir ağaç gövdesine yazı kazımak için kullanılıyor). Krş. DS 3255 nöreken: eğerlere gümüş kakmak için kullanılan bize benzer bir araç, 3256 nöygün: bıçak

neybe bukağı (krş. teybend) V 44b9 ve ayaḳlarında ḳol ḳalınlığı neybe-bend, 161b18, VI 12b24, 177a9 ayağı neybe demirli esirlikden ḫalāṣ olmuş ġāzīleri çoḳdur, ve yine ayağı neybeli kāfir esīrleri ġāyet bī-nihāyedir, 182b18, VII 2b14 (6; böyle düzeltilerek okunmalı), 115b18 (548) pāyine iki ḳat ḳalın demir neybeler urup, X 285b15 (607) demir neybeler ve ḳadana (?) ve pıranḳa ḥadīd bendler, 327b5 (696: yensebe [böyle yazılmış!]; || duşaḳ, pıranḳa)

nezgeb kadın başlığı I 205a26 ʻavret nezgebli müşekkel adamlar. Krş. TS 2851-52; DS 3249; EREN 383; < Erm. *maz*: saç + *kap*: bağ (ACHARIAN III,221, II,519); DANKOFF/ARM. # 475

nıḳıl Bkz. naḳıl

nice nasıl I 45b22 (158 = TS 2858)

nigendeli, nigendelü nakış işlemeli, nakışlı (giysi) I 148b4 nigendelü edhemī ḫırḳası, VII 164b7 (794), VIII 355b7 (681), X 244a24 (521: nükündeli), 276b22 (609: nükünde). < Far. *niganda*: a particular kind of ornamental sewing, counterpoint, embroidery {özel bir çeşit süs, işleme; nakış}; *niganda kardan*: to sew with long stitches, baste {iğneyi uzun aralıklarla batırarak dikmek, teyel dikişi} (STEINGASS 1424)

niḥab şeytan ("İbrânîce") IV 395a15

nikāḥ başlık, mehr muaccel, kalın, V 76b26, VI 44a31. Ḳrş. RM 18r15 (18b) nikāḥ = ṣadāḳ, kābin, ḳalın (krş. orada 8. satır: mühür), fe-ammā şimdi nikāḥ daḫi bu maʻnāda meşhūr olmuşdur; BOBOVI 69; MISAILIDIS 325, 344 nikâh diyeti; TEZCAN

124-5

nike bir cennetin adı ("Yunanca" [< ? *xristos nika*: İsa muzafferdir]; krş. nitre) III 113a36 nike = bir uçmağıñ ismi (→ Nikepuli = cennet ḳuşı [halk etimolojisi?])

nilva Bkz. filva

nişa büyük ("Latince") IX 34a1 (69) nişa = büyük (→ Nişa → Muġnişa [< muġ nişa = kāfir ḳarısı – kelime oyunuyla Arapça *nisā*: kadın ile katıştırarak → Ma'nisa [belki Latince *magna*: büyük ile de katıştırarak?]

nişaburnus bir çeşit erkek üstlüğü (Nişābūr ile burnus'un birleştirilmesinden mi?) VIII 343b27 (bkz. ḳapod)

nişin niçin (Tatarca) VIII 196a33 (35)

nitre pul cennet kuşu ("Macarca" – fakat krş. puli ve nike) VI 122b14 nitre pul = cennet ḳuşı (→ Nitre [Nyitra]). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

niznam bilmem ("Ukraynaca" [lisān-ı Rūs] – kastedilen Polonezce *ne znam*) I 123b2

no no yok yok, hayır hayır (İtalyanca) VII 63b3 (284; Kreutel çev. 136, 2. bsk. 178 + dipnot 4), IX 55b19 (113)

nodul üvendire, ucu çivili değnek I 159a5 (bkz. kerepe). Krş. DS 3253-54

noḫudap nohut çorbası I 175a15. Krş. Steingass 1392 *nuḫūd-āb*

nuḳrad akçe (Tatarca) VII 112b22 (535), 115b24 (549) nuḳrad = aḳça, 123a15 (589), 167b25 (809). < Far. *nuḳrat* (Steingass 1419)

nūre'd-dīn Tatar veliahdinin unvanı VI 25a12 (bkz. şavġa maddesi), VII 92a34 (427) nūre'd-dīn sulṭān, 125a11 (599; hangi bölgelerin hükmü altında olduğu hakkında bilgi). Nogay Begi'nin veliahdı, aslında Edige'nin en büyük oğlunun adıdır, sonradan unvana dönüşmüştür (Khodarkovsky 10)

nüsīde kaplı, kaplanmış (pūşīde yerine) IX 204b8 (= P88b4; 452: tuşide [puşide]), 206b10 (= P89a29; 457: nuside [puşide])

O

oba bir çeşit büyük çadır (Tatarca); (derim maddesine de bkz.) IV 238b26, VII 52a3,6 (234), 105b17,21 (497), 118a8 (563) obasınıñ yerine obası gibi depesi delik bir gözlü ev binā edüp, 147a7 ve dev. (709). Krş. TS 2903-05

obrul- çökmek, yarılmak V 102a31 buz obrulup, VIII 230b16 (172) dīvārıñ bir cānibi obrulup münhedim olduḳda. Krş. TS 2906-7

obur cadı, hortlak (Tatarca) I 130b1 Çerākize vilāyetinde olan kūh-ı Elbürzde sāḥir oburları, VI 53b20 obur = cādū, siḥirbāz 'avret, mezārda dirilen (Oburça [Bulgaristan'da]), VII 151b12 ve dev. (733; böyle düzeltilerek okunmalı), 152a8 ve dev. (735-37; sonradan başka birisi tarafından *oyuz* olarak değiştirilmiştir, fakat düzeltilerek *obur* okunmalıdır), 152a10 (735) bu diyārda obur ṭanıyıcı ya'nī cadı siḥirbāz bilici ḥasību'n-nesīb ḥükemā şekilli iḫtiyār Çerkez adamları vardır. Krş. WB I,1161,1782-83; Tietze/Sl. #226

ocaḳ saray (Hersek) VI 148a33 ocaḳ = sarāy-ı ḫānedān

oġuz bön, saf, şeytanlık bilmez 105a25 (Sultan İbrahim) ol maẓlūm u bī-günāh oġuz pādişāh, 278a4 (= TS 2936), II 363b13, 367a35 (Begbāzārı) Etrāk şehirlerinden olmaġıla ekseriyyā ḫalḳı oġuz ṭayfasıdır ya'nī Türk ḳavmı démeniñ ḥüsn-i ta'bīridir, III 27a1 būlh = oġuz, 52a28, IV 194b16, 238b6 (Ahlat) dār-ı būlh ya'nī oġuz ṭayfası şehri, 303a16 Āl-i 'Oṣmān oġuz ṭayfa ve manḳaladır . . . ḥīle ve ḫud'a nedir bilmez, V 146a13, 172a33, VI 26b24 oġuz ve būlūh, 93a19, 170a26 oġuz ḥīle bilmez, IX 42a25 (87: mele; Melemen) ḫalḳı ġāyet būlhe ya'nī oġuz ṭā'ife ve meleme ḳavımdır, 156a27 (338; Adana) ḫalḳı ekseriyyā būlūhdür ya'nī oġuz ṭayfasıdır, X 157b10 (340), 409b12 (881) ġāyet būlhe ya'nī oġuz adam, 432a5 (930: yanlış anlaşılmış, özel ad sanılmıştır; oysa Func hükümdarının erkek kardeşinden söz edilmektedir) oġuz cān [Func 236'da da yanlış anlaşılmıştır]. Krş. Rd1 258, Rd2 897, Meninski 525, Sanglax 77r5, TS 2936-7, DS 3272 oğuz: anlayışı kıt olan; 4031 uğuz: ahmak, bön, saf. Bkz. Sağol (ancak bu yazarın iddiasının aksine, Seyahatname'de hiçbir yerde kavim adı olarak geçmez).

ohlamur, oḫlamur ıhlamur I 45a12, 145a10, 182a35, 214a33 ohlamur 'araḳı, II 369a25, VI 69a18, 140b22, VIII 232b4 (179) oḫlamur. Krş. Meyer 33; Stachowski 276; DS 4031 uhlamur

oḳı (doğanı avcı kuş olarak eğitirken) çağırma (?) X 210b25 (446: akıya [böyle yazılmış!]) oḳıya ta'līm etdikleri maḥalde doġan yazısı olup (Bu kelime için sadece bu veri vardır, bu yüzden şüphelidir.)

oḳra hayvanların derisinde bulunan bir parazit X 161a12 (347: akra) ṣaqṣaġan ṭanayı sevmegine bitlemez, arḳasında ḳurdın ve oḳrasın bulup yemek içün ṭanayı bitler. Krş. DS 3275 okra ve yanbiçimleri, 2395 hokra, 3254 nokra ve yanbiçimleri

oḳran patlamak üzere olan çıban (II 242a34; bkz. namazbur). Krş. Steingass 87 *iḳrān*: being near bursting (a boil) {patlamak üzere olan (çıban)}

ol oğul (TATARCA) VII 105a26 olum, VIII 189a22 (bkz. ḳoş). Krş. WB I,1080

olan şehzade (Tatarca) V 51a23, 51b18, VII 109b25 (518) olan = ḫān ḫışımları, 144a6 (694), X 22b23 (48) boy beglerine Şīrīn ve Manṣūr ve Sicivit ve Olan derler, olan oldur kim meṣelā ḫanıın ḳızlardan tevellüd etmiş beglere olan derler.

(Ayrıca bkz. ḳız olan) < oğlan; krş. WB I,1023,1085

olar onlar III 17a33 (32 = TS 2967; Cemalī'nin Pıñarbaşı hakkındaḳi şiirinde)

oldaş yoldaş ("Özbekçe") IX 368a2 (799) hay benim oldaşım ve ḳarındaşım

olta Bkz. volṭa

omaş bir yemek adı (levaş ve ḳumaş ile uyaklayabilmek için omaç yerine) IV 382a.15. Krş. TS 2981 omaç (II)

oñar- rasgetirmek III 103a30 yüri Allāh işiñ oñara (367 = TS, 2986, orada düzeltilmesi gerekiyor); alat oñar-: bkz. ḫalat

oñat iyi (Anadolu lehçesi) II 278b19 (BOLU), 281b33 (Amasya) oñatca er imiş, III 62a25 (MARAŞ)

oñurḳa omurga; gemi omurgası IX 369b29 (803; teknede) ṭaban oñurḳası, X 125a3 (272) oñurḳa kemigi ta'bīr etdikleri bel kemigi. Krş. TS 3001-03

opsimata etsiz bir yemek (< Yun.: meyveler) I 175a15

or hendek, kale çevresindeki hendek (Tatarca) VII 107a17 (505) or = ḫandaḳ, 109a6 (515 = TS 3004; → Or), 174b29 (841 = TS 3004), 175a18 (843; → Türk Orı). Krş. WB I,1046-47

oran haykırış, tezahürat (bir şehirdeki, ve bşk.) III 82b19-22, 106b10-12, V 3b13-14. Krş. DS 3286 oran: özel im; Räsänen (Doğu Türkçesi urān < Moğolca)

oran hesap VII 7a2 (28) başḳaca orandan üç yüz altun . . . verüp. Krş. TS 3005-7

orancı pohpohçu, şaklaban, dalkavuk, koltukçu III 53a11 (|| müdāheneci). Krş. TS 3007

oranla- ölçümlemek, ölçüsünü almak III 52b23 kiẕbini oranlamaḳ içün. Krş. TS 3007-09

orfana fahişe; (Sofya'da) hizmetçi kız III 140b18, VIII 211a6 (97). Krş. Meninski 502: impudica, vaga (Konstantinopel); ancilla (in citerioribus autem confinijs) {(İstanbul'da) ahlâksız, sefih; (taşra. k. k.) hizmetçi kız, köle kız}; Meyer 37; Stachowski 288; DS 3288: hizmetçi (Rumeli göçmenleri, ve bşk.); kötü yola düşmüş kadın

orġan urgan (LF #824) I 162b21-25(#). [arḳan kelimesinin orġan sanılıp yanlış olarak urḳan okunması için bkz. arḳan]

ormanos keres ? ("Çingenece" - Romaca *keres*: yapıyorsun ile Tü. orman bir araya getirilip kelime oyunu mu yapılmış?) III 100b26, VI 54a1 (bkz. zuşte)

orsa geminin sol tarafı, iskele tarafı; gemi bayraklarını anlatan bir niteleme, geminin rüzgâr alan yanı, rüzgâr üstü; (LF #448, #449 dipnot) I 27b14 orsa ḫaçlı peykerlerin güşāde ḳılup, II 270b26 (151#), VIII 262a32 (293) orsa bayraḳlı, 270a15 (bkz. ḳorsan) 283a19 (376#), 283b21 (379#), 300a22 (447#), IX 55b20 (113#), 112a3 (230#)

orsa orsa rüzgârın estiği yöne (LF #450) V 93a18, VIII 331a26 (579), IX 53b6 (109#),

104a6 (214# - orada düzeltilmesi gerekiyor), 109b5 (225# - orada ısınca okunmuş olan kelime isteyince olarak düzeltilmelidir, bkz. pocala-), 149a24 (321)

orta şayış bir çeşit çivi I 183b24, VI 40a4

otağa kuş tüyü, kuş yeleği III 180b26, 183b12 başına bir mücevher serdār otağası ṣoḳup, X 152a24 (330), 152b6 (330), 156a15 (337). Krş. TS 3022

oṭar, otar çiftlik, köy (Tatarca) III 94a9 (|| çiftlik), 129b36, 146a20, V 37a14, 48a34, VII 116a23,29 (552), 125b7 (601: böyle düzeltilerek okunmalı) otar = çiftlik, .13 (602; || köy), VIII 192b16 (21 = TS 3025), 258b33 (280). Krş. WB I,1105-06

otar-, oṭar- otlatmak, otarmak VII 110a4 (519) cümle atları otarup, IX 67b1 (137) atlarımız oṭarup. Krş. TS 3025-27

oṭav bin atlık sürü (Tatarca) VIII 190b2 (10 = TS 3025, orada düzeltilmesi gerekiyor; böyle düzeltilerek okunmalı) oṭav oṭav = biñi iki biñi bir yerde, 198b4-5 (44 = TS 3025, orada düzeltilmesi gerekiyor) oṭav = biñ (at), X Q340b42 (968; || sürü, remmā, fırḳa, bölük, bere, reme, alay)

oṭuraḳ bir köşeye çekilmiş, emekli II 268a5 (TS 3032, orada geçtiği yer yanlış verilmiştir, düzeltilmelidir) Āl-i 'Oṣmānıñ cemī'i yeñiçeri oṭuraḳları ve ḳorucuları bu maḥalde muḥāfaẓa bekleyüp

oturuşmuş ve duruşmuş daha iyi günler görmüş, durmuş oturmuş VI 44a25. Krş. TS 3034 oturmuş turmuş

oymaḳ vilâyet (Azerbaycan); oba, hısım akraba topluluğu (Tatarca, Çerkezistan) II 319b13 (Tiflis) oymaḳ = vilāyet; VII 125a34 (Şīrīn beylerinin Tatar ḫān'larına karşı münasebeti) bu ḳavm-i ḳabīle büyük oymaḳlardır, 130b9 (625; || ḳabīle), 147b24 (713; bkz. ḳıran) oymaḳ = aḳrabā ve te'alluḳāt, VIII 353a8,18 (671). Krş. TMEN I,182-86 (#61)

oyulḳan- (toz) burgaçlanarak yükselmek V 60b8 evc-i āsumāna berāber bir ġubār-ı gird-i siyāh hevāya munḳalib olup oyulḳana oyulḳana gelir, 60b9 burma burma ṭoz çıḳmayup oyulḳanaraḳ çıḳar, 62b13. Krş. TS 3041 oyulganmak: saplanıp takılmak; DS 3305 oyulkanmak: kaybolup gitmek, sıvışmak

ozaḳ (uyak kelimesi) VIII 198a9 (bkz. ḳart)

Ö

öd al- ? VI 158a28 ammā küffārıñ niçe kerre ödlerin alup ḳapudanların esīr édüp küffārdan her bār ḫarāc alırlardı

öd şındır-, öd (~ bağır) şınıḳdır- (şınıḫdır- [Azerbaycan]) ödünü patlatmak, çok korkutmak II 301b21 bağır şındır, IV 302a4 bunın elbette gözlerine şāh milçe ve başına kızġınlı ṭāsçe keçiriserdir ve ödün şınıḫdırasardır, 303b9, VI 35b4,

VII 117b3 (559 = TS 3051), 167a31 (807)

ödi şıd- ödü patlamak, çok korkmak VIII 281b26 (370: ödi şınar) adam aşağı bakṣa ödi şıdar. Krş. TS 3051

ögdül, ögdil ödül, mükâfat V 136a30 esīr başına birer altun ögdül ziyāde verilir, IX 22b28 (46: öndel; || hedāyā), 88a2 (178: öndel; || iḥsān). Krş. TS 3054

ögren- alışmak V 51a14 Tatar ba'de'ṭ-ṭa'ām yağmāya ögrenmişlerdir, VII 45b24 (206) biz atlara binmege ögrenmişiz. Krş. TS 3060

ögür alışkın, alışkanlık kazanmış VI 59b20 atları birbirine ögür olup aṣlā ayrılmazlar. Krş. TS 3066-8, DS 3321 birbirinden ayrılmayan, birbirine alışık (insan ya da hayvan)

ökçe et- mahmuzlamak IV 247a25. Krş. TS 3074 ökçelemek: ökçe ile tepmek, vurmak

ökçele- (atın) topuğu incinmek VIII 191b28 (16) āyā bu at ḳardan ve çamurdan ökçeledi mi ki yāḫod ayağın buz mı kesdi ki?

öled kıyım, katil, öldürüş IV 261b1 (|| ḳıtāl). Krş. TS 3079-80 ölet; MENINSKI 5864

ölen önceki yıldan kalma kuru ot (Tatarca) VII 125b27 (603) ölen otları ya'nī ḳurumış bıldırdan ḳalan otları, 171a28 (825), 178b24 (861) ölen = geçen yıldan ḳalan otluḳ. < öleñ: otlak, çayır (bkz. TMEN II,161-62 [#620])

ölker salgın hastalık, hayvan vebası (?) III 20b24 (öl- eylemi ile 20b15'teki ülker takım yıldızının adı birbirine yamalanarak kelime oyunu yapılmış olabilir?)

öp- iç etmek, çalmak, götürmek (argo?) X 302a12 (642) yankesici ḥerīfiñ ḳoynundan biñ mümessek filoriyi öper

örcesine gel- tüyleri diken diken olmak, tüyleri ürpermek (vücut tüyleri ve sakal hakkında; Tatarca) VII 177b19 (856) cümlemiziñ tügleri ve ṣaḳalları örcesine gelir ya'nī tüglerimiz ülperir

öreke öreke II 268a8. Krş. TS 3114

örgüç hörgüç (? - koyunun sırtında) IX 306a15 (668) beyāż örgüçli ḳoyunları ve munaḳḳaş keçileri vardır. Krş. TS 3115-16 (deve hörgücü)

örü çemen, çayır, otlak IX 146b24 (316: ova [böyle yazılmış!]) iri diraḫt-i müntehā ḳorular ve çimen-zār örüler. Krş. TS 3120-21

örü dur- ayağa kalkmak IV 312b35. Krş. TS 3122-27

ös- büyümek, yetişmek (Tatarca) III 173b13 (492 = TS 4094), V 18a34 (19 = TS 4094), VII 129a7 (619: böyle düzeltilerek okunmalı) ös- = perveriş bulup büyü-. Krş. ED 241

östolni iskemle, sandalye ("Latince" ve bşk.) VI 5a4 östolni = iskemle (→ Östolni Belgırad), VII 12b6 (55; "Latince, Hırvatça, Sırpça, Bulgarca, Boşnakça, Polonezce, Ukraynaca"), 60a9 (269), 67b32 (304)

öt- geçmek (Tatarca) VII 114b22 (544), 142b30 (688), 155a3 (749 = TS 3135), VIII

190b32 (12), 193a3 (22), Türkçe X 396a28 (852); ötdür-: VII 114b26 (544). Krş. ED 39

öteye dün değil önceki gün III 183a12 dün degil öteye gün. Krş. TS 3131-32

ötrük yalan (Tatarca) VII 116a30,31 (552). Krş. ED 66

öykün- taklit etmek I 210a15 ö[y]kün- (böyle düzeltilerek mi okunmalı?), III 62a7 (? - MARAŞ), V 6a35. Krş. TS 3146-51

öz vadi I 135b3, III 92a27,29, 92b15, 309a3, IV 281a5 (262), V 27b30 (79), VII 104b6,9 (491), IX 4b29 (9: oza [böyle yazılmış!]), 5b20 (11: ova [böyle yazılmış!]), X 435a26 (938: uz), ve bşk. Krş. TS 3159; KOWALSKI

öz kendine ait IV 292a18, V 67b13 öz başıyla, VI 145a19 (Bosna, bir tarih kıtasında), VIII 290a8 (405) ḳal'eniñ öz vücūdında. Krş. TS 3158 (ancak oradaki veri yanlıştır, çünkü gösterilen yerde [baskı c. II, s. 4 = II 220b24] öz bulunmamaktadır!)

öz kendi, vücut (Doğu Anadolu; Tatarca) IV 207b20 (DİYARBEKİR) öz özime = ben baña, VI 24a10 bu yeñiçerileri çaparız ve özlerin ṣoḳarız, 47a2

öz sert tahta VIII 230b33 (173) ve erik ve ḳızılcıḳ ağaçları özlerinden günāgūn muşanna' ḳaşıḳlar ve keşkül ve zerdesteler yapup. Krş. DS 3368 öz (VII)

özdek ? VIII 359a33 (696: atlanmış) parmaḳlarında özdekleri [üstü çizilip başka bir yazıyla: kemikleri içinde yazılmış] ilikleri seyr olunup. Krş. TS 3159-63: (ağacın) özsuyu; hüllâsa, öz

özek kuru dere (Tatarca) VII 186a34 (898). Krş. ED 285; DS 3369: susuz dere

özet- Bkz. cān özet-

özüm, özüñ ben, ben kendim, sen, sen kendin (Tatarca) VII 107b29 (509), 133b15,23,25 (TATARCA)

özün ? (doğan'a ait bir şey) II 224a34 (|| cılḳı, künde)

P

paçıla kar ayakkabısı, kar raketi II 349a30-32 (Şahidī'deki beyit; ~ pāy-çıla), III 52a10 (|| lekan); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: I 204a28 pehlivān-ı paçılabāz (bkz. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 4 [1988], s. 76). < Far. *pāçīla* (STEINGASS 229)

padara padavra, kiremit yerine kullanılan ince tahta (yanlış mı? - I 130b27, VI 58b6, 59a24'te padavra olarak geçer) I 183b24 yüleme padara egserisi. Krş. DS 3377 padar, 3419 pedavra; Rd1 439 padavra; MEYER 44; TIETZE/GK #214

paḫıl (~ baḫıl) gibi aksi gibi, şu aksiliğe bak ki, aksilik bu ya [şu kullanıma da dikkat edilmelidir: III 29a36'da (ARAPÇA) paḫıl Arapça baḫīl "cimri, pinti" kelimesine karşılık olarak konmuştur] VI 124a20 paḫıl gibi semer atıñ ḳarnı altına gelüp, X 55a5 (121) baḫıl gibi sen de uyandıñ, 424b3 (914: Bahîl [böyle yazılmış!]) recm etdiler, baḫıl gibi ṭaş daḫi bulunmaz, hele ne ḥāl ile ḳatl etdiler. Krş. DS 3379-80 pahal (pahıl): ters, aksi

pal bir tür güvercin I 190b22, 191a17. Krş. DS 3381: bir çeşit kuş

pala kayık küreğinin enli tarafı (LF #457) VII 86a13 (bkz. avanta), IX 170a25 (371) bir başdarda ḳadırġa pala urup gezse mümkindir

palaḳ sadece ablaḳ "alaca" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 234a2 ablaḳ ve palaḳ şaḳallar

palamar bağlama ipi (LF #825) I 128b30 cān-ḳurtaran palamarlar, 162a17, 162b23 (547#), III 97b17, V 123b27, VII 21a20 (95), 95b13 (444) ḳalın palamar ipler ile, VIII 240b4 (209), 266b5 (309), 267a20 (312), 306a3 (470), IX 136b5 (289) ḳoltuḳ palamarları

palamid palamut ağacı VIII 335a15 (598; || pelid)

palanḳa tahtadan kale (Rumeli) V 110a32 palanḳa = şekl-i murabba' bir küçük ağaç ḳal'e, VIII 286b15 (bkz. şaranpav), ve bşk.

palaşanṭa, palaşanta pelesenkağacı, tropik bölgelerde yetişen, vişneçürüğü-kahverengi, koyu damarlı, değerli mobilyalık ağaç (guaiacum officinale) I 205b5, IV 88b25, 274b28, VI 14a17,20, 95a28, 95b17, 128b32, VII 68a10 (304), 69b19 (312), VIII 323b29 (546), IX 243a24 (537: yanlış okunmuştur), X 414a27 (892), 419a13 (902), 434a11 (935)

palaşkerma hafif, küçük sandal (LF #460) III 151a31

palaṭınuş kral (Macar kavimlerinden Orta Macar kavmi dilinde; kastedilen Macarca *palatinus*: palatin, hükümdar yetkisine sahip asilzade, saltanat naibi) X 34b15 (77) palaṭınuş = ḳıral. Krş. MEYER 70

palavra alt güverte (LF #59) VIII 300a21 (447#), X 330b29 (703: palaru [böyle yazılmış!]); bundan başka palavra ḳıç geminin kıç tarafındaki güverte I 164b24 (552#)

palır bir çeşit mektup veya belge (Tatarca?) VII 168a8 (810) Dağıstān pādişāhınıñ mektūbların ve Terek ḳal'esi ḳapudanınıñ palır nām kāğıdların verdikde. Belki papinta yerine yanlış, bu maddeye bkz.

palpa hazır (LF'da eksiktir; bkz. alesta) II 372a36 palpa alesta, V 93a23, VII 95b6 (443) on iki pāre fırḳatalarıyle palpa alesta ḥāżır olup, VIII 223b9 (144) palpa alesta forsa-keş ḳadırġalar, 247b16 (236) paşası deryāda üç pāre ḳadırġa ile palpa ve alesta olup her bār ḳadırġaları limanda āmāde olup, 264b9 (301) hemān Mışırlı-oġlı dörd pāre palpa ve alesta fırḳatalarıyle ẓāhir olup. [Krş. ? Slavca *páluba*: güverte, veya *pál'ba*: yaylım ateşi, topçu ateşi; atış A.T.]

paluḳ balık (Trabzon) II 252b aşağı kısımda

pana sorkun ağacı veya banağacı (? -- Sudan) X 401a1 (862). < Arapça *bāna* (WEHR 84) PROKOSCH 111'e göre

panayır, panayur panayır, fuar (Rumeli) V 28b33, 120a18, VI 60a11, 63a25, 63b3, 71b8, 160a10 panayur = yılda bir kerre niçe yüz biñ adam cem' olup bāzār-ı 'aẓīm olan yer, 187a12, VII 87a24 (399), 99b15 (464), 104a24 (489), VIII 235a22 (191), 369a12 (734) panayur = bāzār, 375b7 (757). Krş. MEYER 67; STACHOWSKI 288

pandur askerî muhafızlar veya sekbanlar (Rumeli) V 118a7 (Temeşvar), 158b26 (Maslovina) ḳal'e yunaḳları ve pandur oynaḳları, VI 148b29 (Hersek'te Nevesin) pandur ağası ya'nī şehri bekleyen segban ağası, 150b3 (Lubin) pandur başı, 153a23 (Dubrovnik) tüfengli pandur, 159b18 (Hersek'te Gaçḳa) pandur yigitler (|| .21 muḥafaẓacı), 160b6, VIII 235b30 (193; Kuzey Yunanistan'da Yeñişehir, 369b12 (736; Ohri). Krş. MIKLOSICH 16

pans ? (biz, kunduracı bizi veya delgi) III 75a29 ḳalem-i direfş-pans

panşadi bir çeşit kundura IV 215b4 (bkz. poçik). (500 çivili kundura anlamına mı? Krş. şıdisi)

papa papaz VI 146a4 (bkz. irşek). Krş. MEYER 67

papaġala, papaġal papağan (papağan yerine) VII 52b9 (236; || ṭūṭī) papaġala, 57b4 (257: papaġanlar) papaġallar

papamonṭa, papamonta Mappa Mundi (LF #394) I 163a19 (548#), IV 205a27, V 149b28 papamonta = dünyā taṣvīri kitāb, VII 59b17 (267; KREUTEL çev. 108, 2. bsk. 155 + dipnot), X 392a26 (843)

papır saz, hasırotu II 264b27 papır ḥaşırları. Krş. DS 3393; TIETZE/GR. #204. (LF #827'de papaz olarak düzeltilmesi yanlış olmuştur)

papinta, papinṭa seyahat tezkeresi, yol tezkeresi, geminin hangi devletin himayesinde olduğunu kanıtlayan belge, (LF #484 dipnot) I 29b9, V 164b6 papinta = ḫaṭ, VI 153b7 papinta kāġıẓlar, VII 70b26 (371; KREUTEL çev. 191, 2. bsk. 230 + dipnot), 73a17 (326#; KREUTEL çev. 206, 2. bsk. 248), IX 381a2,4 (827: papente okunmuştur)

papişta katolik (Macarca *pápista*; bkz. luṭıryan) VI 129a8 papişta = irim papa meẕhebi, V 149b34, VII 49b17 (224), 72a12 (322; KREUTEL çev. 199, 2. bsk. 243 + dipnot)

paranḳona bir çeşit pamuklu elbise I 127a14 paranḳona dolama, IV 203b6 (bkz. DIYARBEKIR Index, s. 265: piranḳona okunmuştur [bu okunuşun düzeltilmesi gerekiyor]), VI 30a8 ḳırmızı paranḳona çuḳalar, VII 48b13 (219), 68b1 (306; KREUTEL çev. 172, 2. bsk. 213 + dipnot) paranḳona çuḳa, VIII 243b9 (221) İskerled ve paranḳona ve şaya çuḳa ferāce ve ḳonṭuş ve serḥaddiler geyüp,

280b14 (365), 335b8 (600), 349a31 (bkz. baraṭa). Krş. MEYER 55 parangon; MENINSKI 643 parangun: scarlatto di paragone {lâl renkli kumaş}

parḳa üç direkli yelkenli gemi, barka (LF #71) V 116a11,15 (Tuna teknelerinden, bkz. ṭıransa)

pars pas (pas yerine; krş. Zab yerine Zarb) VI 132a9 (sayfa kenarında)

parsa bir gösteriden sonra seyircilerden toplanan para I 209a5 her oyun esnāsında dāyire ile parsa edüp, III 64b19, IX 60b3 (123) parsaya gezüp. Krş. Rd2 919: money gathered up from the crowd; parsa topla- {izleyici topluluğundan toplanan para}

partal u şartal hiçbir işe yaramaz VI 7b29 (bkz. kelepür), 116a10 parṭal u şarṭal marṭallar, 134b17. Krş. TS 3180-81

parṭ-parḳvarazan (sesli yellenmeyi anlatan yansılama; krş. carṭ) I 211b23 baḳḳāl ḳāḏınıñ yüzine ḳarşu edebde parṭ-parḳvarazanlıḳ edüp kişi maḥkeme içre żartezenlik eylediklerin . . .

paşa et- elden ele geçirmek (LF #476) X 181b21 (389) üç biñ şaḥanları paşa ederken

paşa porṭa pasaport (LF #479) VII 174b5 (840), VIII 298b17-18 (440#)

paşda Bkz. paşṭa

paşdav, paşṭav kumaş topu I 200b17, V 148a24,32,34 (|| ṭop), 151b16, VI 18b24, VII 39a9 (177), 89a34 (410), 90a16 (413). Krş. TS 3181; MIKLOSICH 16-17

paşdıḳ pestil, meyve pestili II 283b5, V 91a8, IX 165a14 (358; || köfter, bağrı başdı). Krş. TS 406

paşdırma kavrulmuş darı (Tatarca; krş. paşṭa; gerçekten böyle bir kelime var mı, yoksa ṭalḳan ile mi karıştırılmış??) VII 125b25 (603) paşdırma = ḳavrulmış darı

paşdırya pastırma, kurutulmuş et (paşdırma yerine) X 442a29 (953)

paşṭa, paşda darı lâpası (Kafkasya) II 257a25, 257b14, 258a22 paşṭa darısı, 258b24 (ABAZACA), 329b16 (Günye) paşda darısı, 333a4 (Migrilistan), VII 150a33 (726) paşṭa = darı lapası, 154b33 (749). Krş. DS 3405 pasta: darı (Hemşin -Rz.)

paşṭav Bkz. paşdav

paşaḳ ok temreni IV 277a25,26. Krş. TS 419

paşmaḳlıḳ bir çeşit tahsisat, has, arpalık II 221b13 (6 = TS 451, orada düzeltilmesi gerekiyor)

paṭaruna, paṭuruna (~ paṭurna) donanma başkaptanının, amiralinin vekili; ḳapudana'dan ("sancak gemisi, amiral gemisi") sonra en önemli gemi (LF #488) I 27b13, V 92a27, 93a32 paṭuruna ḳalyonı, VIII 270a18 (324), 283b5 (377#), 300a30 (447#), 300b8 (449), IX 53a7 (108: Patrona) bir paṭaruna ya'nī ḳapudana gemisi, 103b23 (213: Patorine), 183a10 (401) paṭurna, X 28a17 (61)

patirgāh patrik I 34b26,31, VI 67a16, VII 100a30 patirgāh = patrik, VIII 235b18 (193), 241a17 (212), 251a31 (251), 257a2 (RUMCA). Krş. STACHOWSKI 289 patriyah (bu anlam Mollino, 1641'e göre)

paṭḳa ördek (Slavca) V 132a15 (BOŞNAKÇA), VI 37a24 paṭḳa boḳ = ördek boḳ yer ("Bulgarca"), VII 28a9 (126) paṭḳa = ördek ("Latince"; → Paṭḳa Gölü). Krş. TIETZE/SL. #160

pay minare üzerinde bir çeşit süsleme, pervaz X 103b27 (225) esāsından şerīfesine varınca üçer pay ta'bīr ederler bir gūne zıhdır. Krş. bugünkü Tü. dikiş payı; Rd2 921 pay bırak- to leave a margin (for seams or trimming) {dikişte pervaz bırakmak}

payçıl (İncīl'e uyak olsun diye uydurulmuş [yanaştırma] kelime) VII 114a19 (541)

paz (saz "kamış" ile uyak yapmak için uydurulmuş yanaştırma [uyak kelimesi]; krş. pazlıḳ) V 107a15 (Yaş şehrinin dükkânları) kimi kārgīr ve kimi paz u saz

pāzenek pezevenk (veya pazeng okn.? – krş. sazeng, bajveng, pozaveng) I 155a5 (|| deyyūs, gidi). Krş. STEINGASS 230 *pāzanak*

pażı yabaniıspanak, pazı, beta vulgaris IV 195a29 kūhlarında mażı deştlerinde pażı ve ıspanak ve lahanası . . .

pazlıḳ sazlık, kamışlık (ağız kelimesi; krş. paz) IV 245b16 pazlıḳ = şafī şazlıḳ (krş. 245b17 Paz, Erciş yakınında bir Ermeni köyü)

peç (pūç "karmakarışık" ile birlikte yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır – Beç'ten dolayı uydurulmuş üfürmece kelime) VI 71b30 ve Beçde peç ü pūç ve işleri hīç ü pīç olalar

pedaki erkek çocuk ("Yunanca") VIII 257a. 1 (RUMCA), IX 50b5 (103; || keratşa, kiritsi)

pek sertçe VIII 287a5 (392) gündoğusı rūzgārı [limanıñ] ağzından pek girüp, 322a21 (bkz. lenkoreta). Krş. TS 3183

pekşumat peksimet (şumāt ile kelime oyunu yapılarak; LF #826) I 161a11 ve dev. (542#: peksimat, orada düzeltilmesi gerekiyor), IX 63b14 (129: peksimat); şu kullanıma da dikkat edilmelidir: X 73b28 (160; MISIR) baḳşumāṭ = peksimet

pelayeş Bkz. perast

pelid meşe, meşe palamudu VII 69b28 (312), VIII 359b30 (698), X 239a11 (509: pılaçminde [böyle yazılmış!]) pelid cirminde. Krş. TIETZE/AR. #16

penc-beyt gazel I 69b4 (|| ġazeliyyāt), IV 380b33, V 77a25, VI 48b12, 87a34, VII 127b21 (612; böyle düzeltilerek okunmalı), 129a22 (620) penc-beyt ġazeller, X 111b26 (244). Krş. *Turkish Studies Association Bulletin* 21.2 (1997), 59-60

penc-pirim Bkz. pirinç-pirim

pençal ? (küçümsenen, aşağılanan bir nesne) X 420a26 (905) 'ömrüñ mezīd ve

düşmeniñ yezīd olsun ve rikābıñda kelleleri pençal olsun. Krş. ? Steingass 256 *pancāl*: a bird's beak; bird's dung; a bird's nest {kuş gagası; kuş pisliği; kuş yuvası}

pendele (nal imal eden demircilerin kullandığı) çekiç I 183b19

penenoz (? – çocukları anlatırken) X 182b13 (391; eğlence alayında) andan daḫi küçük penenoz körpeleri dest-büs ederler

penez bir çeşit sikke, peni (Rumeli) III 112b2 penez = gümüş ile bakırlı bir gūne Eflāḳ keferi ḫaṭṭıyle meskūk aḳça, 140a27, V 115b22, 116a9 (SIRPÇA), 150a19, 153b5,8, VI 59a27 (Belgrad), 113a7 (Eflâk) penez = bakır aḳça, 141b12 (Bosna'da Öziçe), 153a33, VII 79a15 (357; Sombor), 87b8 (401; Gyula) ve bir vuḳıyye et bir peneze verilir, 102b19-23 (481; Eflâḳ), X 35b7 (79; Küçük Macar ~ Dodoşḳa). Krş. Miklosich 17

pepegi peltek I 173a32 (|| peltek). Krş. TS 3186-87

perast, pelayeş balığın bol olduğu ilkbahar günü (Göl-i Kesri) V 178b11,13. [Yun. *pleísta* "pek çok"tan olabilir mi ? A.T.]

perem perem dağılarak, darmadağın, paramparça III 100a9 her biri birer çengelistāna perem perem olup, V 57b4, VII 21b9 (97). Krş. TS 3188

pereme araba taşıyan tekne (LF #829) I 45a22, 165a sayfa kenarında (553#), VII 94b8 (bkz. moruna)

perese mertebe, derece III 179b35 bunlarıñ emsāli niçe yüz vüzerālik peresesinde adamlardan bīzār olmuşdum. Krş. TS 3188; Meninski 772; Rd1 446: a mason's horizontal line {duvarcının yatay hiza ipi, çırpı ipi}

pereselik engebeli arazi V 143b15 pereselik yerleri. Krş. DS 3429 perese: dağların geçilmesi zor, dik yerleri; taşlık ve engebeli yer; 3430 pereselik: çalılık

pergende bir fırkateyn tipi, Ital. Venet. bergantín (LF #91) VIII 283a27 (bkz. uçḳun)

perḫāste, perḫāşte (perdāḫte: perdahlanmış veya belki perḫāş: çarpışma için üfürmece biçimler) I 42a11 perḫāste (|| ārāste, pīrāste), IV 340b6 ḥiṣār-pīçe-yi perḫāşte

perk sıkıca IX 2b17 (3) güşumı perk çeküp. Krş. TS 513-16

pertenk kartal ("Moğolca") III 83b28 pertenk = ḳara ḳuş (→ Pertek). Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

pesnīd berbat, pis (uyak kelimesi? – pes, pelīd, ve bşk. kelimeleri akla getirmek üzere uydurulmuş olabilir) IV 215b21 (Şaçlı Kürtler) ġāyet pis ü pesnīd ḳavımdır

peşkin sofra tahtası, yanında çömelerek yemek yenen alçak ve yuvarlak masa; bir çeşit tepsi I 171a27 orta peşkinli beşer altışar ṭancere ṭa'āmlı ocaḳlar, 175a11 peşkinler; peşkin atlamış / sıçramış deneyimli, tecrübeli, cesur, yürekli (savaşçı; pişkin ile bulaşma olabilir mi?) VI 105b27 ağ yırṭup peşkin atlamış la'īn-i bī-dīn, 110b24 iş görmüş baş almış peşkin ṣıçramış ġāzīler, VII 21a26 (96) iş görmüş peşkin ṣıçramış yigitler. Krş. DS 3435 peşgin (masadan küçük ve alçak, yuvarlak tahta sofra, hamur tahtası, ve bşk.); Rd2 930 peşkün atla-: (colloquial) to show great courage {(günlük konuşma dili) büyük cesaret göstermek} < Far. Steingass 252 *piş-ḫun* a table, a bench {masa, peyke, seki}, *peş-ḫwan* a table {masa}. Krş. ED 295 beçküm: a portico, or long stone bench, in front of a house {evin önünde bulunan uzun taş seki}; ayrıca krş. DS 3435 peşkünlü: çokbilmiş.

peten sur tahkimatı (beden için yanaştırma [uyak kelimesi] veya beden'e dayanarak uydurulmuş üfürmece kelime) VI 93b13 aṣlā dendān-ı beden ve ḳulle ve ṭabya ve peten yoḳdur

petra, petro kaya ("Yunanca") I 26b5 petro ḳapusı = ṭaş ḳapusı, 134b3 (bkz. ḳona), IV 375b22 petra puġas = ṭaşlı ḳal'e (→ Petra Puġas [=Irak'ta 'Aḳra), VIII 273b6 (337) petratina = ṭaş ovası (→ Petratina)

pev-bucaġ sadece ḳuc-ḳucaġ "kucak kucağa" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 381a2 ḳuc-ḳucaġ ve bir künc pev-bucaġ

peymen-ḫāne zindan I 149b9 anı peymen-ḫāneye getürüp boynına sekel aṣup ḥaps ederler. < ? Far. *pāy-band*: bukağı; krş. Rd2 913 pabendân

pıḫ ḳıḫ kedilerin birbirleriyle boğuşurken çıkardıkları ses VII 70a23 (314) döğüşüp boğuşup mavlayup pıḫ ḳıḫ deyüp

pılaḳ yaşlı ("Arnavutça") I 47b31 pılaḳ = ḳoca (→ Pılaḳ Muṣtafa Paşa), X Q353a33 (1026)

pıranḳop (pirinḳup?) kızılkök, kökboyası, köksaplarından kırmızı boya elde edilen bir bitki, rubia tinctorum (Yun.?) VIII 263b5 (297; Zakilse), 275a30 (344; Mizistre)

pırṣat fırsat (Tatarca) VII 115a3 (545)

pışar bir çeşit ok I 189b2

pışav mandırada elde edilen bir süt ürünü I 167a14. Krş. WB IV,1323 pışlak (Şor) Käse aus Quark {çökelek}, 1320 pıslak (Sagay)

pīçe yavru, çocuk (= beçe "çocuk", piç "piç" ile kelime oyunu yapılarak) I 70a5 Tatar-pīçe, III 79a11 fīl-pīçe, 143a30 zāġ-pīçe, IV 252b15-16 ḥiṣār-pīçe, 279b35 mūġ-pīçe, VII 61a25 (274) papas-pīçe, X 404b24 (870) zürāfe-pīçe, 419a23-25 (903) Hindī-pīçe, Fireng-pīçe, Sūdānī-pīçe, 433a3 (932) fīl bī-çāre [ve] pür-pāre ve pīçesinden āvāre

piçḳa dişilik organı (Sırpça-Hırvatça) V 147b21 (HIRVATÇA), VI 137(II)a14 piçḳalı = 'avretleri fercli ("Boşnakça")

piġa kaynak, pınar (Yun. *pēgē*; bkz. piġadya, ḳalo piġa). Krş. Tzitzilis #410

piğadya kuyu ("Yunanca" - kastedilen *pēgádi* tkl.) VIII 334a34 (595) piğadya = ḳuyu (→ Bığa), 341b7 (626)

pije köy ("Mujik lisānınca") VII 173b26 (836) pije = köy

piñ- binmek (Tatarca) VI 126a6

pine Felemenk sikkesi, VI 127b12 tine ve pine

pine valu ? ("Çingenece") VI 54a1 (bkz. zuşte panu)

pink (~ piñk) bir çeşit gemi (LF #500) I 75b18, 164b25, II 269b19 (147#), VIII 225a33 (152#), 269b7 (321#), 285b20 (387#) piñk, X 324b24 (691

pinyal düz ve uzun kılıç (bu anlam Rd2 934'e göre; < İtalyanca *pugnale*) I 181a23 (|| ḳaddāre, meç, şiş), III 130a15, VI 143a7, VIII 336a26 (603) pinyal şiş. Krş. Meyer 72

pirapçe (?) bir tür at (Hersek) VI 144b17 Hersek bārgīr pirapçeleri

pirbe kılavuz, yol gösterici, izci (Macaristan) V 142b5 pirbe = ḳulaġuz, 162a33 pirbelik, VI 75b9, 79b11, VII 2a16 (3; Ḳanija) cümle serḥad ġāzīleri bize pirbe ve ṭalī'a-yı 'asker olup

piraçolya köşebent (gemi yapımında; LF #120) I 162b36 (547#: preçolya, orada düzeltilmesi gerekiyor), VIII 306a1 (470)

pirġaz Bkz. purġaz

pirinç-pirim, penc-pirim doca, Venedik dükası (İtalyanca *principe primo*) V 59a6, 134a30, 144b17,19 pirinç-pirim = ban ve hersek, żābıṭ, VI 33a17, VII 48b27 (bkz. firav), VIII 244a9 (223) penc-pirim, 259a26 (281) Venedik ḳırallarından pirinç-pirim ban nām bir cudam kefere, 362b16 (709), X 35b11 (79) penc-pirim = ḳıral

pisik (~ pisiḫ) kedi (ağız kelimesi) IV 207b24 (DİYARBEKİR), 252b31 (Van), 258a32, X 271a8 (575)

pistan kedi (krş. mestan) III 81b3 (kedi için kullanılan kelimeler listesinde)

pişegen çabuk pişen, pişeğen II 283b6 dānedār ve pişegen pirinci var. Krş. TS 611

pişi bir çeşit ekmek III 20b19 pişi levāşe yufḳa ekmegi, 62a25 (MARAŞ), VII 84b20 (386) pişiler (= TS 612, orada düzeltilmesi gerekiyor), 150a34 (727), VIII 355a19 (679)

pişḳındos dinî geçit töreni sırasındaki bir haykırış, âvâze (Dubrovnik) VI 152a 8,11, 152b6

pişküv Çerkez beyinin oturduğu köy, Çerkez beyinin payitahtı olan yer (Çerkezistan) VII 147b15 (713) pişküv = taḫt; begleriñ sākin olduġı yer, 149b 21,26 (723), 154b12 (747) pişküv = beg taḫtı

pīşte (pīşde "önde" için uydurulmuş üfürmece kelime olabilir mi?) VI 89b24 (Pest) bu ḳal'e işte muḳābele-i Budiniñ pīştesidir deyü buyurup Pīşde ḳal'esi derler

pivaz soğan ("Kürtçe") IV 216a8,10 pivaz ḫoşest, pivaz ḫup ḫup = ṣoġan eyidir. Krş. Jaba 90 *pivaz*; Wahby 108 *pêwaz*

pivo bira (Polonya ve Rumeli) I 213a10 (sarhoş eden içkiler listesinde), V 39b7 (Ḫotin) pivo [ve] med ve ḫorilḳa raḳıları, 41b7 pivo ve med, 47b25 (Çigirin) pivocı ve medci, VI 26b20 (Erdel'de Kıhalom) pivo ve med, 156a30 (Dubrovnik) raḳısı ve pivosı ve med nām bāl şuları, 163a8 pivo bal şuyı müskirātleri, VII 101b34 (477; Bükreş) ḫorilḳa ve med ve pivo (böyle düzeltilerek okunmalı), 171a31 (825) ḫorilḳa ve pivo ve med (böyle düzeltilerek okunmalı)

piyan piyan yavaş yavaş (İtalyanca *piano piano*) VII 20a27 (91)

poca Aksi yöne! (geminin baş tarafını rüzgâra doğru çevirme emri); (LF #507) I 164b34; pocala- aksi yöne dönmek VIII 331a21,24 (579), IX 109b4 (= P55a15; 225#: bocala-, orada düzeltilmesi gerekiyor) hemān bizim 'Alī Re'īs ṭarfetü'l-'ayn içre pocalayup orsa orsa Anaṭolı cānibin isteyince

poçıḳ kuyruk (krş. pöçük) IX 235b25 (521) ve ḳuyruġı ṭavşan poçıġı gibidir

poçik (~ poçi) yemeninin arkasında bulunan, giyerken tutup çekmeye yarayan kuyruk (krş. pöçük) III 84b25, IV 215b24 (Sincar) pāylarında poçikli ve panşadi ve şıdisi ve hezārī kepkepli ve ḳuyruḳlı pabuc geyerler, 233a32 poçi, 254b17. Krş. DS 717 boççik, 3465 poçik; Dankoff/Arm. #629

poḫ, boḫ (bok'un değişime uğramış biçimi; münasebetsizlikler dolayısıyla kullanılmıştır) IV 286b7 (poḫin ile kelime oyunu yapılarak) bizim 'asker daḫi bed-ismi var deyü poḫinden yemez oldılar, V 9b21 vilāyetimizi ve şehrimizi poḫ edüp, X 404a6 (868: büsbütün yanlış aktarılmıştır) ḳahḳahā ile gülerek boḫ şiling ve laḳḳā oynayaraḳ

poḫin darı, tereyağı ve sütle yapılan lâpa (Kürt illeri) IV 286b6-8. Kürtçe *poḫin*: pâte douce {un helvası} (Jaba 83); krş. DS 3467 poḫmut; pohot; 3482-83 puğunt; puğut; 3493 puut; < Erm. *p'oxind* (Acharian IV,511-12); Dankoff/Arm. # 755

poḫlāt, poḫlāt Bkz. melāt

poḫrenk, pohrenk su kanalı (Anadolu'nun doğu bölgelerinde) IV 201b35, 207b22 (DİYARBEKİR), 253a22 (böyle düzeltilerek mi okunmalı?). Krş. Dankoff/Arm. # 758.

poḳovnik Polonya'da bir memurluk unvanı (Ukraynaca *polkovnik*: miralay) V 47b10 (Çerkezi) poḳovnik ḫulap = Tatardan mürted, 49b14 (Ladicin) poḳovnik = Leh vezīri

polaḳa bir çeşit küçük savaş gemisi (LF #509) VIII 225a33 (152#), 269b7 (321); polṭa maddesine de bkz.

poliçse poliçe, para çevirme, bir parayı başka parayla değiştirme hesabı (İtalyanca *polizza*) VII 101a22 (474) ben zāmin olup sene başı tamām olmadan Eflaḳ ḫazīnesi içün ḳānūn-ı ḳadīm üzre üç yüz kīse pādişāhıma bir günde

poliçse kāğıdıyla teslīm edeyim. Krş. Rd1 460 poliça, Rd2 936 poliça, poliçe

poloniyye bir çeşit rakı I 213a15 (bkz. ḫorilḳa) V 115b27, 153b16 (Banaluḳa), 171b20 (Üsküp), VIII 355b15 (681)

poloz papaz ("Yunanca" - krş. ? mavramoloz) III 108b8 (→ Poloz)

polṭa (polaḳa yerine yanlış mı?) IX 366a19 (795; Cidde'den gelen tekneler) celebe ve polṭa ve ḳaraḳa ve ġalyon gemiler

pomağa İmdat! (< Sırpça-Hırvatça *pomoc*: yardım) III 169b1 (|| dād u feryād; bkz. çeşteti)

pondiḳa, pondiḳo sıçan ("Rumca") III 87a27, VIII 265a14 (304) pondiḳo = şıçan (→ Pondiḳo), 321b16 (536)

ponik Ukrayna Kazaklarının bir memuru (krş. potnik; poḳovnik yerine yanlış mı?) V 48a29

porṭa bir çeşit kapı (İtalyanca *porta*: giriş kapısı) V 114a1 porṭa ḳapulı, 119a21, VII 31a15 (142) ḳanatlı porṭa ḳapuları, 81b24 (371), 98a17 (456,: böyle düzeltilerek okunmalı), VIII 219a26 (130), 279a16 (360) porṭa sarāy ḳapulı büyüt, 375b9 (757)

porto liman (İtalyanca; bkz. figo, lunḳo)

portoyoroz Mora'da hıristiyan cemaati başkanının unvanı (Yun. *protogéros*) VIII 260b30 (287; Balibadra), 265b26 (306; Arḳadiya), 274b11 (341; Mizistra) Rūm kefereleri üzre portoyoroz ve Yehūdīlere cemā'at başısı ve Firenglere ḳonşolozı vardır, 276b27 (350; Benefşe), 279b12 (362; Anapoli), 343b22 (635; Ayamavra) portoyoroz = şehir ketḫüdāları, 346b19 (647; Yanya), 364b26 (718; Elbasan), 369b13 (736; Oḫri), 373a31 (750; Vilandiva) portoyoroz = köy ketḫüdāsı

postenlik Romanya'da bir memurluk unvanı V 107b29 (Boğdan) postenlik = begiñ ḳapucılar ketḫudāsıdır kim bege müte'allıḳ mīrī māl da'vācıları ve re'āyāları bege bu buluşdurur, VII 102b9 (480; Eflak) postenlik = begiñ ḳapucılar ketḫudāsıdır. Krş. DICȚIONAR 371: *postelnic*

poşu (~ poşı) bir çeşit başörtüsü VIII 214a29 (110) yüzinde siyāh niḳāb poşu ile, 273a11 (335), IX 6b20 (13, orada: poslu) boğazında ḳara poşılı bir adam, 372a26 (809: pişa [böyle yazılmış!]). Krş. TS 3199; Rd1 459

poṭ (~ boṭ) sal, bir çeşit tekne [LF'da yer almamıştır, başka kaynaklarda bulunuyor mu? Krş. filipot < Hollandaca vliebot, LF # 285, yanlış ayırma ile, krş. filiḳa) (krş. çırnıḳ) IV 197a19 (|| şal), V 39b30 boṭ, 40a3, 48b27, 54a21, VI 171a28, VII 106b23 (503), 156b21 (757), VIII 190b33 (12) sazlardan ve ḳamışlardan ve iri ḳurumuş ağaçlardan boṭlar ve şallar çatup. Krş. DS 3473 pot: 1. sal 2. altı düz küçük kayık, 743 bot: sal

poṭ tunç, pirinç III 131a24 dest poṭ = ṭuç elli (→ Destpoṭ [Despot yerine !]).

Yakıştırmaya dayanan yer adı açıklaması

potaç, poṭaç küçük bir savaş gemisi, küçük galyon (LF #483) I 164b25, II 269b19 (147#), III 41b4, VIII 225a33 (152#), 269b7 (321#), 285b25 (387#), X 324b24 (691)

poṭaṭ Sakız Adasında bir hıristiyan memurunun veya yargıcının unvanı, < ? İtalyanca *potentato* 'hükümdar, iktidar sahibi' (fakat anlamca daha çok İtalyanca *podestà* 'şehremîni' kelimesine yakın) IX 59a5-7 (119) kefere maḫallelerinîñ ḥākimlerine poṭaṭ derler, iki Fireng poṭaṭı ve iki Rūm keferesi poṭaṭları var ve bir Yahūdī ḫaḫamı var

potġa lâpa (Tatarca) VII 107b19 (507) darı potġası, 133b5 (TATARCA), 147b8 (NOGAYCA). Krş. WB IV,1858 butka: (Kazan Tatarcası) Brei {lâpa}

potnik Ukrayna Kazaklarının bir memuru (krş. ponik; şotnik veya poḳovnik yerine yanlış olabilir mi?) V 47a29, VII 111b19,22 (529; böyle düzeltilerek okunmalı)

potur hödük (krş. buturca) II 363b24 (|| mel'ūn, aḥmaḳ), IV 288a6 (bkz. ḳotur), V 185a7. Krş. Rd1 456 potur: (for botur) an imprudent, licentious vagabond {(botur yerine) ihtiyatsız, ahlâksız, serseri}

potura akın, baskın, yağmacılık (Rumeli; hep çete ile paralel olarak geçer) VI 117b29, 120b17, 124a22, 135b25, ve bşk. Anlaşıldığına göre Rd1 455 potra: (Bosnian?) a levee en masse of the population {(Boşnakça?) bütün ahalinin katıldığı toplantı} ile aynı kelime, MENINSKI 909 potyra: Incolae viritim ad arma evocati {silâh başına çağırma}, WB IV, 1283 potära: (< Slavca) ein Zeichen, das man sich in den albanischen und serbischen Gebirgen durch Flintenschüsse giebt, ein Signal für die Bevölkerung zu den Waffen zu greifen {Arnavutluk ve Sırbistan'ın dağlık bölgelerinde ahalinin silâha sarılması için tüfek atışlarıyla verilen işaret}

poyaṭa baraka, ambar (Macarca *pajta*) VI 172a16 (Sikloş) iki 'aded ḫānları var, ammā niçe poyaṭaları var kim āyende vü revende müsāfirīnler ḳonup göçerler, VII 35a13 (159; Hatvan) poyaṭa evleri, 111a18 (526; böyle düzeltilerek okunmalı) buz ḳoyacaḳ poyaṭaları var, VIII 300a12 (446; || ṭabya, siper, külbe-i aḥzān)

poyraz kuzey rüzgârı, poyraz (LF #750) II 242a10 (bkz. ḳayp-), VI 22a1, IX 53b5 (109), 109b2 (225#)

poz baḳal bir tür kuş I 191a32 (kuşlar listesinde), VIII 189b34 (8: portaḳal; su kuşları listesinde, Deşt-i Kıpçak). Krş. Rd2 194 bozbakkal: fieldfare, Turdus pilaris {ardıç kuşu}; DS 490 bakal: karatavuk

pozan üzüm bağı (Malatya ağzı) IV 194b27 hemesi pozandadır = cümlesi bāğdadır. Krş. DS 3477

pozaveng pezevenk (krş. pazenek) I 78b6 (lâkap olarak) oğlan pozavengi, II

370b14-15. Krş. TS 2749 kurumsak maddesi; DEVELİ: püzeveng, püzüveng; < Erm. *bozavag*, Batı Erm. *pozavak* (ACHARIAN I,459 *boz*: "fahişe" maddesi); DANKOFF/ARM. # 63

pöçük kuyruk (ağız kelimesi; krş. poçik) I 207b35 bu Kürdistān muṭribleri başlarında tilki pöçükleri. Krş. DS 3477; Rd2 939 (Erm.; taşra. k. k.); < Erm. *poç'*: kuyruk (ACHARIAN IV,98) + küçültme eki *-ik*); DANKOFF/ARM. # 629

pranḳa kürek mahkumunun ayağına bağlı zincir, bukağı (LF #127) I 169a8, VI 81a15, VIII 296b17, 306b26 (474) pāy-beste pranḳalı pāyzenler

pranḳa bir çeşit top (LF #122) VI 81a31, VIII 248a30 (238), 284b8 (bkz. şayḳa), 306a10 (471) pranḳalı gülleler

puç ol- mahvolmak, çürümek VII 45a13 (204 = TS 3200)

puça (~ puşa sadece küşe ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır) köşe, gizli yol, bir şey gizlenen yer, zula I 71b8 küçe ve puçada, III 32a9, IV 206b2, 214b30, 229a30, 269b15,21, 311a26 puçalar (|| kemīn-gāh), VI 23b28 her küşe ve puşada, 94b16, VIII 316b19 (516: yüce) ve bir küşe-i puçasında 'avret bāzārı durur ammā oğlan bāzārı cümleden işlek rāygān bāz[ār-ı] mīdehetān-ı muġlimāndır, IX 92b200 (188: puçe ve fürceleri) puça ve dereceleri rehzenler ile mālāmāl kemīngāh yerlerdir

pujaḳa bir çeşit ọk veya ok temreni I 184b12, IV 277a25

pujan- ok sapına temren takmak (?) IV 277a34 anlarıñ demrenleri . . . sihām-ı ḳażā pujanmış ḳıdā[ḥ]lardır

puli, puliçsa, pulya kuş ("Yunanca") III 113a35 puli = ḳuş (bkz. nike), V 28a28 (bkz. ahpuli), VIII 270b15 (320; bkz. ḳokina), 278a23 (356) pulya = ḳuş, puliçsa (küçültme biçimi) = ḳuş ḳafaşı (→Ṭarapuliçsa)

pupa arkadan, geminin kıç tarafından esen (rüzgâr) (LF #349) II 221a17 (5# - orada düzeltilmesi gerekiyor) şıyırma pupa rü[z]gār ile ṭarfetü'l-'ayn içre Sarāy Burnı aḳındısı girdābın āsān vech ile 'ubūr edüp bādubān murādı Bursada Murādiyye cānibine mün'aṭıf, 242a12 pupa şıyırma, V 93a17, VIII 270a15 (bkz. ḳorsan), 331a30 (580) pupa lodos ruzgārıyla, 337b28 (611#), IX 149a21 (321#) pupa ḳullanup rüzgârı arkadan alıp, 307b9 (671) pupa eyyām ile

pupula pufla, kuştüyü, kuştüyü yorgan VII 62b15 (280) pupula döşek üzre. Krş. Rd1 455 pupla, MENINSKI 908 pupla

purġaz (~ pirġaz, burġaz, burġoz, burḳaż, puġas, buġaz) büyük hisar, kale (Yun. *purgos*) II 244b11 ḳal'esi olmaġile Burġaz Adası derler, lisān-ı türkīde ḳal'eye buġaz derler, III 107b4 (→ Purġaz), 170b13, IV 340a5 (bkz. kirman), 375b22 (bkz. petra), V 35a16, 35b19, VI 33b8 purġaz = ḳal'e (→ Aleksandire Pirġaz [Işkodra]), 50b22, 164b15 burḳaż, VIII 257a2 (274; RUMCA), 257a21 (274) burġoz. Krş. MEYER 42; TIETZE/GK #230

purḳalab Romanya'da bir memurluk unvanı V 101b3, 107b17, VII 102b14 (480; Eflak) purḳalab = ḥākim, 104b30 (493) bu köy purḳalabı bizi ḳondurmayup. Krş. DICȚIONAR 361: *pîrcălab*

purḳaz mağara IV 312a2 ġār-ı 'aẓīm ve purḳaz-ı ḳadīm ve kehf-i elīmler, 313a22 (bkz. ṭırḳaz)

pur-patır Bkz. pur-putur

pur-putur, pur-puṭur, pur-patır uğraşarak, didinerek, çırpınarak (aslında Doğu Anadolu lehçesi) I 99a 25 zemīne düşdükde pur-putur olup yaṭırken, 164a3 (balina) burnınıñ iki deliklerinden mināre miṡāl deryāyı şāzrevān edüp pur-puṭur olup, III 174a11, IV 232a12, 244a23, 264a8, 404b4, V 60a18, VI 15a20 (cehennem sakinleri) kebāb-ı pur-putur u ḳoḳoç olup, 134b9, VIII 261b17 (290; bkz. ṭarṭur), X 12b8 (25), 161b12 (348) pur-patır edüp renc [ü] 'anā çekerek ol bayıra ṭırmaşup ḳaldı, 178b11 (383; hadım edilmek üzere hazırlanmakta olan oğlan çocukları) boğazlanmış ṭavuk gibi kürd lisānı üzre pur-puṭur olurken, 229a7 (488), 421b13 (907). Krş. DS 3444 pırpıtér olmak, pırpıterlenmek: (Bitlis) acıyla ve ölüm korkusuyla çırpınmak, tepinmek

pusat zırh VII 115b34 (TATARCA şavat için açıklayıcı karşılık olarak), 147b5 (NOGAYCA şavat için açıklayıcı karşılık olarak). Krş. TS 3204, DS 3472 posat; TIETZE/POSAT

pusola, puşola denizci pusulası (LF #133) I 163a7-12 (548#: pusla, orada düzeltilmesi gerekiyor), II 264b22

pustenik bir kilise yetkilisi (Sırpça-Hırvatça *pustinik*: münzevi) I 15b4 (bkz. yoroz), VI 112b27, 113a3 (Eflak memurlarının sıralandığı listede)

puşḳa (~ buşḳa; ayrıca sadece muşta ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılan puşta biçimi de vardır) bir çeşit eski zaman tüfeği (Slavca) I 94b24 eli muştalı ve beli puşḳalı, 195a14 eli muştalı ve arḳaları puştalı, V 147b17 buşḳa (HIRVATÇA), 157a1 ("Hırvatça") puşḳa = tüfeng, VI 131b23 (bkz. ḳarabine), 144b16 çaḳmaḳlı ṭabancalı tüfeng puşḳaları. Krş. VASMER II,471 *puška*: Kanone, Geschütz {top}

puştevān ? I 194a33 (keçi kılı dokuyanların [mutāfān] ürettiği şeylerden biri; || at çulları, ṭobra, ḳolan). Krş. ? DS 3492 puştan: çarığın içine konulan bez. Fakat Rd2 941 puştiban, puştivan: destek payanda (bunun için bkz. TIETZE/PERS. #98) ile ilgisi yok.

pürçükli (~ pürçikli, pürçiḫli) havuç (Anadolu lehçesi, bkz. BOLU) II 338a36 (Erzurum) pürçükli = ḥavuc, IV 207b16 (DİYARBEKİR) pürçikli, pürçiḫli, 379a35 (Siirt) pürçükli = ḳırmızı ḥavuc, V 4b5-6. Krş. DS 3497

pür-pāre (uyak kelimesi; bkz. piçe)

püsūs-kārī oymacılık veya kakmacılık (füsūs-kārī yerine) I 97b1, 202a7 Hind püsūs-kārīsi, II 302a8, III 154b32, IV 229a34, VI 5a13, 74a34 (= füsūs-kārī at

73b22), IX 243a24 (537: peses (pesend) kâr [böyle yazılmış!]) püsūs-kār, X 375b16 (807)

R

rab hanlarda evli erkeklerin kaldığı bölüm (Mısır – kastedilen Arapça *rab'*) VIII 220a17 (133; Siroz) rab-ı ġurebā-yı mücerredān = bekār-ḫāne odaları, X 73b27 (160; MISIR), 91a17 (196), 119a20 (261) rab = evli ḫānları, 353b21 (756) rab = müte'ehhil olur fuḳarā odalarıdır, ḳırḳ elli ḥücre bir ḫāndadır, 376b8 (809); bunun yanısıra bir de VI 141a15 (Uzice'yi anlatırken!)

rabāṭ sur dışı, dış mahalle, şehir suru dışında kalan alan (Azerbaycan) II 293a26 (Ḳarış), IV 286a22 (Ḫoşāb) rabāṭ = varoş, 288b24 (Ḳarnıyarıḳ), 289b33 (Enzeli), 345b3 (Bağdat; bkz. medyen); ayrıca rabṭa olarak da geçiyor (üfürmece kelime olabilir mi?): V 55b33. Herhalde şu iki kelime birleştirilmiş: *ribāṭ* "sınırboyunda yerleşim yeri; tekke", *rabaż* "şehir surları" (STEINGASS 568) = rebaż: a city wall; a suburb; a quarter or ward of a city {şehir suru, dış mahalle, bir şehrin bir mahallesi veya semti} (Rd1 962); fakat aynı zamanda şu kelimeye de dikkat edilmelidir: WEHR 322 *rabaṭ*: [Tunisia] section, quarter [of a city]; suburb {Tunus'ta}semt, mahalle, varoş}

rabīs ? (rabīż "kuş sürüsü" yerine mi? [Rd1 964]) I 190b26 (kuşçular) ṭuyūr-ı rabīsler ile

rabṭa Bkz. rabāṭ

rada mola, istirahat (hac kervanının günde beş kere namaz için seyahate ara vermesi) IX 263a22 (578), 269b11 (591) bunda daḫi sehil rada edüp, 271b15 (596), 273b19 (600) aḫşam radası, 275b23 (604) 'aṣır radası, 376a7,18 (816: atlanmıştır, 817) rada ta'bīr etdigimiz istirāḥatler, 378a18 (821: ısı [böyle yazılmış!]) öyle radası. < ? Arapça *rādda*; krş. BARTHÉLEMY 275 *rādde*: retour (d'un voyage) {geri geliş, dönüş (yolculuk dönüşü)}

radaḳay kral (Ḥābīye [Cābīye?]) X 33b7 (73) radaḳay = melik

rādet ?? X 3b27 (6: radeti) rādet-i cevzi deryādan 'ubūr etmege munṣarif

raġa bir tarım âleti (bkz. kerepe maddesi)

rāḥ gidiş (Arapça ağız kelimesi; krş. ruḥ) II 289b1 (Peygamber'in sehabeleri ejderhaya şöyle diyorlar:) ḳıf yā ṣü'bān feyn rāḥ Dur, ey ejderha! Nereye gidiyorsun?

rāḥatlıḳ erkeğin karısı, eşi (Anadolu lehçesi; bkz. BOLU, GÖRDES) II 352a9 (Çorum; bkz. ḳızañ)

rahrevi Bkz. debdevi

raḳı ṣabunı bir çeşit sabun I 179b30,32. Krş. MENINSKI 2906 'araḳı (vulgar: raḳı) sabun ~ sapunı: türckische Seiffe {(kaba söyleyişte: raḳı) Türk sabunu}

raḳıṭa bir tür ağaç veya çalı II 244b8 (Heybeliada) ve raḳıṭa ağacı bu cezīrede ḥāṣıl olur. < Bulgarca *rakyta*: Salix viminalis; SKOK III,102-3; EREN 385

raşdiyye bir çeşit helva IX 77a6 (156)

ray raca, hükümdar (Hindistan) X 23b23 (50) ray = pādişāh. Krş. HOBSON-JOBSON 754, *raja* maddesi

razaḳı bir çeşit üzüm, rezaki üzümü IX 49b14 (101) Krş. MEYER 34; SYMEONIDES #191

remmā sürü, alay, (sinek vb. hakkında) bulut (reme yerine) I 190b20, 191a4 ve dev. (güvercinler), IV 213a12, 395b34, V 80b2 sinek remmāları, IX 261a3 (573: birer maa [böyle yazılmış!]) bir remmā ḥuccāc, 269a16 (591; || 'aşīret), X 183b25 (393) remmā remmā gez-

remmāş hafifmeşrep, oynak (krş. Rd1 986 remmāze) IX 356b1 (775) remmāṣān.

rencil haylaz, hayta (bu anlam Rd1 988'e göre) I 69b6 (246: rencber [böyle yazılmış!]; daha delikanlılık çağında bulunan Evliya'nın övünmeleri karşısında Sultan'ın tepkisi) bire şu rencil ne 'acāyib da'vā-yı merd etdi. Krş. MENINSKI 1365: = muḫanneṣ, nebulo, nugatorculus, puer nihili {haylaz, ipi kırık, serseri çocuk}; HINDOGLU: vaurien {hayta} ; BIANCHI: petit vaurien {küçük hayta}

rengār ? (belki zengār veya rengāver okn.?) I 205b34 (bkz. nebtīz)

reven gayretli savaşçı (Sırpça-Hırvatça) VI 160b3 (Hersek) yüz nefer pür-silāḥ tüvānā revenler alup. Krş. SKOK III,133

revender (uyak kelimesi) IX 80a1 (162) bir bender şehr-i revenderdir

revşen feryat, çığlık IV 229a11 (|| ġırīv), V 13b18

revża bir müzik âleti (bkz. FARMER 40) I 207a17-18, III 89b22, 129b24, V 12b33

rızḳa malikâne, çiftlik (Mısır) X 116b26 (256: rezeka), 132a12 (287: rezeka). Krş. HAVA 250

ri'āde: semek-i ri'āde Nil'de yetişen bir tür balık (torpil balığı?), başka bir adı: ḥūt-i İdrīs X 163b25 – 164b11 (353-354). Krş. PROKOSCH 77

ribaçsa (~ ribaça) Asıl küreklere! Daha hızlı çek küreği! (LF #541) I 27b16 şalpa demir, avanṭa kürek, ribaça gemir, II 270b27 (151#), III 97b11 (262#), V 93a23, VII 29a3 (131: Estergon'da nehir savaşını anlatırken) cümle küffār kürege girüp ribaça uraraḳ firār (ederken), IX 63a17 (128#) ribaçsa vur-, 112a25 (231) ribaçsa çek-

rīf bir hacim ölçüsü (Avusturya) VII 74a8 (330) on rīf ṣarāb. Krş. Rd1 999: a sort of ell measure used in Hungary {Macaristan'da kullanılan bir çeşit uzunluk ölçüsü} ; MENINSKI 1409: Ulna Viennensis {Viyana arşını}

rimke kısrak (böyle harekelenmiştir; Arapça *ramaka*, çğl. *rimāk*) X 185b15 (396:

imke [böyle yazılmış!]) küḥeylān rimke

riyal Bkz. iryal

riyale Bkz. iryale

roḳla tiftik (< Almanca *Rockele* [bkz. KREUTEL çev. 163, 2. bsk. 203 + dipnot]) II 266b30, 358a15 (Ankara) rühbānlar için ḥālā ṣūf gibi ḫayāl mevcsiz siyāh roḳla şālı doḳurlar, V 64b23, VI 14b27, 19a9, 111b28, 112b34, 126b31, 127a5, 129a8, 148a26 (bkz. egim), 152a24 (bkz. ġamāme), 156a28 siyāh roḳla nām çoḳası, VII 62a14 (277), 67a7 (300), 71a21 (bkz. çekman), VIII 253b10 (260), 285a29 (385)

rubu', rub' koyulaştırılmış, ağdalaştırılmış meyve suyu (rubb, çoğul rubūb yerine) IX 102b17 (211: reba'lar) limon ve turunc ve ġayri rubu'lar ḥāṣıl etmege ḥelvācılar gelir, 197a23 (221: rabaı) limon rub'u

ruçḳa kahvaltı (Sırpça-Hırvatça *rucak*, tamlayan durumu *rucka*: öğle yemeği, akşam yemeği) V 131a25, 131b26 ve dev. (= ḳahve-altı ṭa'āmı). Krş. SKOK III,165

ruḥ (~ ruḫ) git! (Arapça ağız kelimesi; krş. rāḥ, büruḥ) II 238a16 (Peygamber'in kabirden Emîr Sultan'a buyruğu:) ruḥ ilā r-Rūm ma'a'l-ḳandīl, 248b36 (Mısır Evliyaları, Yavuz Sultan Selim'e:) ruḫ ilā r-Rūm . . . , 334b33 (Muvayliḥ yakınında eşkiya) ruḥ 'annī yā 'arṣa ḫayyāl, III 29a30 (ARAPÇA), 50a32 (Suriye), X 43b29 (98), 222b2 (470), 291b9 (619) ruḥ derse yine yılan gider (↔ gel derse gelüp)

rumaṭ gümüş döküntüsü, gümüş tozu I 187a22-26. Krş. HINDOGLU: ramād: raclure, lavures, balavures, arcot {kazıntı, süprüntü}

ruṣor kırmızı (Dicle) ("Kürtçe") IV 383b12 ruṣor = ḳırmızı Şaṭ (→ Rusor). Krş. KURDOEV 649 *rûsor*

rübbān gemici VII 95b12,15 (444,: bkz. dipnot; || keştībān, mellāḥ), VIII 250a22 (247; || ḳapudan, mellāḥ), 263b4 (297: zebān), IX 370b10 (805: reyyan [böyle yazılmış!]) bu gemileriñ mellāḥ-ı fellāḥlarına rübbān derler, X 436b26 (941) geminiñ rübbānları ve mellāḥ-ı fellāḥları ya'nī gemicileri. Krş. WEHR 320 *rubbān*: captain, skipper {kaptan}

rücūliyyet erkeklik X Q338a37 (955; bkz. ṭavaḳan)

rükn köşe ("Arapça") IX 315b21 (688) rükn = köşe. Krş. Wehr 359 *rukn*: corner; nook {köşe}

rümūz kehanet, fal I 17a36 rümūz-ı künūz, 35a1, 70a1 nükte ve rümūzāt, 70a15 rümūzlar edüp, 81a11, 81b7, 200a22,24, III 176a11, V 17a29 rümūz-ı künūz, 18b2, 19a18, VI 44b30, 45a1, 45b21, IX 318a12 (693), X 49a25 (110) rümūz-ı Cefr, 83b5 (180), 276b16 (587), 308a28 (656), 388a29 (835: büsbütün yanlış aktarılmıştır)

rüz pirinç VIII 317a12 (518). = erüzz < Ar. *ruzz*; krş. MENINSKI 2303

S / Ṣ / Ṣ̱

ṣabu sarhoş, esrimiş (Tatarca) VII 177b1 (854) ṣafāmızdfan esrik ve ṣabu oluruz ya'nī mest [ü] medhūş oluruz. < ? ṣabūḥ: sabahleyin içilen içki

ṣabuc otı bir tür ot VIII 381a23 (778)

ṣabula kılıç ("Hırvatça" – kastedilen Sırpça-Hırvatça *sablya*) V 157a1 ṣabula = ḳılıç

ṣabuniyye bir çeşit helva IX 77a6 (156). Krş. DOZY I,817: sorte de gelée faite avec . . . de l'huile de sésame . . .{susam yağı vb . . . ile yapılan bir çeşit pelte}

ṣāc tikağacı (< Far. *sāc*) X 409a27 (881; bkz. etle), 414a27 (892), 415a1 (893), 419a14 (902)

ṣaçı düğün armağanı 130a26 (275) ṣūrına . . . bu Finike ḳal'esiniñ miftāḥların ṣaçı hedāyā verdügi içün. Krş. TS 3216-7.

ṣaçıḳıbrıs bir tür ot VIII 319a21 (525; || ṣab, mazı). Krş. HERB DRUGS 36 saçıkıbrıs, saçkıran, kibritli hadit = ferrum sulfuricum

ṣad- def etmek, uzaklaştırmak, savmak (ṣav- yerine yanlış olabilir mi?) VI 28a31 cümle ṣoḳaḳlarında adamdan omuz omuzı ṣadamaz

ṣadaḳ içinde yay ve oklar taşınan kap (Tatarca, genellikle ṣavat ile birlikte kullanılmıştır) II 260a18, 362b12, III 28b24, 120a16, IV 247a9, V 17b1, 37a28, 38b10, 67b2, ve bşk., VI 30a22, 112b16, VII 105b12 (bkz. ṭoḫta-), 112b34 (536) ṣadaḳlı ve ṣavatlı ve kübeli zor baṭır = tirkeşli ve puṣatlı ve zırḫlı keskin bahadır, 125b31 (603), 133b17 (bkz. TATARCA), 147b4 (bkz. NOGAYCA), X 187a6 (399). Krş. TS 3219

sāde beyaz ve sade bir giyim VII 21b22 (98) üçisi beyāż sādeleriyle başı ḳabaḳ kāfire girüp sādeleri ḳızıl ḳana müstaġraḳ olup üçi bir yerde ḥürr-i şehīd oldılar, 62a15 (277). Krş. Rd1 1026 aḳ sāde: a plain white dress {sade, beyaz elbise}

ṣadr-ı bāz bir çeşit kale, (kelime anlamı: doğan göğsü; krş. ḳaz gögsi) II 319b26 bir yalçın püşte üzre ṣadr-ı bāz miṣāl bir seng-ābād şekl-i murabba' küçük ḳal'edir

ṣafra (geminin alt bölmelerine doldurulan) ağırlık (LF #837) II 251b7 (bkz. moloz), 254a4 ṣafra ṭopraġı

ṣafrā frengi hastalığı (Mısır) X 242a28 ve dev. (516: sugara [böyle yazılmış!]) ṣafra = fireng zaḥmeti, fireng uyuzı. Belki ṣufra okn.; krş. WEHR 517-18 *ṣafar*:

jaundice {sarılık}, *ṣufra* paleness (of the face) {beniz sarılığı, solgunluk}, *ṣafrā'*: bile, gall {safra, öd}, *al-ḥummā al-ṣafrāwīya*: yellow fever {sarı humma}

ṣağış sayı IV 397a8 ḳavm-ı Me'cūc: bunuñ daḫi ṣağışın Üstād-ı ezel bilir. Krş. TS 3233-38

ṣağlıcaḳ sıhat VIII 337a13 (607 = TS 3240; Mora ağzı) "Varıñ ṣağlıcaḳlar ile". Krş. DS 3513 sağlıcaklı

ṣağurine ? (bir tür kabuklu deniz böceği; pağurya yerine yanlış olabilir mi?) VII 53b30 (241)

ṣağu (~ ṣavu) ṣağla- (~ ṣayla-) ağıtlar yakarak ağlamak, yasla ağlamak II 352a10, 355a25 (425 = TS 3249, orada düzeltilmesi gerekiyor) ṣağu ṣağlayup urul urul ağlayup, IV 239b35 (Ahlat'taki eskicil Tü. yazıt) ṣavular ṣayladım ya'nī ağlaya ḳaldım, V 53a22, VII 105a25 (495; Tatarca) ṣavu ṣağlayup, VIII 355a16 (679 = TS 3249, orada düzeltilmesi gerekiyor) ṣağular ṣağlayup, IX 262b8 (576)

ṣaḳ tetikte, dikkatli, müteyakkız VII 8b25 (36) ṣaḳ oluñ [sonradan, başka bir yazıyla ṣaḳınıñ olarak değiştirilmiştir] 'asker ṭarafına gitmeñ. Ct. TS 3250-51, 3260-61

ṣaḳā su testisi (krş. ṣoğa) IV 228b31. Krş. ROGERS 264; DS 3517 saka: iki kulplu su testisi; < Arapça *siḳā'*: su tulumu

ṣaḳağı at nezlesi, ruam II 343b22 (387 = TS 3251, orada düzeltilmesi gerekiyor) nefes alup verdikçe ṣaḳağı olmuş bārgīr burnı gibi burnınıñ ḳulağları varup gelirdi

ṣaḳar beyaz lekesi olan, akıtmalı (hayvan) I 159a4 ṣaḳar cāmūslar, VIII 220b33 (bkz. sekil). Krş. TS 3253

ṣaḳar maḳar bahtsız, talihsiz (?) VII 114b10 (543) küffārıñ . . . lāşe-yi mürdārları ki ṣaḳar maḳar olanlardan yigirmi yedi biñ 'aded küffārdan mütecāviz kefere vü fecereler ḳażā-yı sehme hedef olup. Krş. ? Rd2 976 sakar: sinister, ill-omened, unlucky {netameli, uğursuz, talihsiz}

ṣaḳım salkım, ağaç çiçeklerinin salkımı (ağız kelimesi, veya ṣalḳım yerine yanlış) IX 79a14 (= P40b14; 160: Salkımlı; Aydın ile Tire arasındaki Bal-bıñarı) ṣaḳımlı ṣarı ḳavaḳ = çınar

ṣaḳın- korumak, gözetmek II 365b27 (bkz. gün). Krş. TS 3255

ṣaḳırcıḳ deniz dalgası VIII 283b6 (377= TS 3254) bir ṣaḳırcıḳlı rüzgār ḳomı. Krş DS 3518 sakarcık: deniz dalgası

ṣaḳırḳa kene, sakırga IX 374b16 (= P154a9; 814: sakırga) ṣaḳırḳa = kene. Krş. TS 3256

ṣal- sallamak VII 69b8 (311) ṣalıncaḳ ṣalar gibi . . . ṣala ṣala. Krş. TS 3283-4

ṣala (~ ṣalay) köy (Tatarca) VII 133b19 ṣalay (bkz. TATARCA), 143a32 (690), 143b2 (691) ṣala = köy, 146b33 (709), VIII 199b33 (50). Krş. WB IV,349-50

ṣalamora salamura, turşu, tuzlu suya bastırılmış (LF #557) I 102a13 (Sultan Süleyman'ın na'şı) ṭuzlayup bir a'lā ṣalamora mūmiyā-yı Süleymān edüp, V 35a2 (107#) balıḳ ṣalamorası, 65b31 (223#), 132a26, VI 28b3, 162a9, 173b25 na'ş-ı Süleymān Ḫānıñ ṭuzlamış ṣalamorası, VII 11b5 (50), VIII 336b5 (604)

ṣalaṭa bir çeşit yeşil salata (< İtalyanca) I 171b22-23, VIII 229a21 (166), 280b28 (366), X 133b9 (290)

ṣalavāt parmağı işaret parmağı IV 395a30, VI 26a8 ṣalavāt parmağı = sebābe, IX 230a3 (508)

ṣal-baş başın sürekli sallanması illeti (krş. bugünkü Tü. sallabaş) III 38a11 (97) bir adam bu ṣudan nūş etse ser-cünbān marażına ya'nī ṣal-baş ve aşamlıḳ marażına mübtelā olup başın dutamaz olur

ṣalcan ? (ya da Ṣalcān; yer adı olarak mı anlaşılmalı?) 127a20 (269) Seki yaylası bir ḳonaḳ ṣalcandır ve ṣarp yollardır, ammā cümle Türkman eli göçüp gelüp gitmede şenlikdir, bir gece dağda el içinde yaṭırsız, erte ḳalḳup şenlige erersiz

ṣalġaḳ sancak, alem (Tatarca) VII 113a22 (537) ḳızıl ṣalġaḳ = altun 'alem

ṣalıcı akıncı, başıbozuk asker II 261b7 (|| serden-geçdi), V 81b16-18, VI 72b10 ṣalıcı varıcı (|| segbān, zorba 'asker), VIII 292b23 (416; || serdengeçdi) ṣalıcı varıcı, VIII 309a14 (484) ṣalıcı varıcı

ṣalıḳ topuz VI 59b23, 80b17; demir çubuk (kastedilen: erkeklik organı) X 244b6 (521; || yaraḳ). Krş. TS 3266

ṣalībe haç (ṣalīb yerine) VI 77b25 (bkz. çelipa)

ṣallama yem torbası (?) X 377a5 (810: salma) yigirmi dört ṣallama at yemi

ṣalma gürz V 126a34 (|| ṭopuz). Krş. DS 3528 salma (IV; VI)

ṣalma başıboş bırakılmış, salıverilmiş, kendi başına otlayan (deve) IX 260b1 (572), 262b15 (576). Krş. TS 3275-76; Rd1 1161; fakat bkz. FAROQHI 89, orada, salma bir vergi veya angarya olarak anlaşılmıştır [krş. Rd2 980: local rate levied on villages {köylerden zorla toplanan yerel vergi}; PAKALIN III,105]

ṣalpa demir Demir al! Vira! ṣalpa demir et- demir almak (LF #559) I 27b16, 73b21, II 259b32, 270a5, III 97b11 (262#), V 93a23, VIII 283a19 (376#), 319a23 (525#), 329b7 (572#), IX 48a15 (98), 55b21 (113#)

ṣalt yüksüz, eşyasız III 61a6, 92a31, IV 270a19 (|| sebük-bār), VII 190b29 (12). Krş. TS 3288

ṣalya çekiş, çekme (= ? LF #553 salya: haul out!{kaldır çek!}) VI 110a1 ṭop-keşān Etrāklerinıñ ve ṭopların ṣalyasına me'mūr ṭopraḳ sipāhilerinıñ feryād u figān u çağcağaları

ṣalyar salya IV 221b7, VII 66b30 (299 = TS 3289). Krş. MEYER 41

sām düzmece kelime, bir gayrimüslimi selâmlarken selām kelimesinin sokulduğu biçim VII 65a11 (291; KREUTEL çev. 148 + dipnot 3, 2.bsk. 189 + 256. dipnot)

krala selām verir şeklinde sām ʿaleyküm deyüp

ṣamaḳov demirhane (Sofya yakınındaki Samaḳov'da işletilen demir madeninden dolayı) III 146b35 (Köstence) demir meʿādinleri ṣamaḳovı yaʿnī çarḫları vardır, VI 4a8-9 ṣamaḳov = demir maʿdenleri kār-ḫāneleri, 40b4 ve bu Ṣamaḳov şehrinde ve eṭrāf nevāḥīlerinde cümle yüz on ʿaded demir işleyen kār-ḫānelere bu diyārda ṣamaḳov derler, VII 52a32 (235) ṣamaḳov çekiçleri

ṣañ kuş pisliği IV 228a5. Krş. TS 2754 kuş sañı; DS 3537 sangı (II); Rd1 1032 sanḳ, sanḳı; ED 831

ṣanāfīr: serçe-i ṣanāfīr serçeler (Arapça *ʿuṣfūr* [çğl. *ʿaṣāfīr*] kelimesinden kurmaca çoğul; fakat belki de ṣanāḳīr okunmalı, bu takdirde Tü. ṣunḳur: "doğan" için kurmaca Arapça çoğul) IV 222b22

ṣancı buncı (?) bir çeşit deniz böceği (krş. buncı) VIII 336a13 (603) ve ṣancı buncı misilli deryā canavarı ḥaşerātları

ṣanç- sivri uçlu bir şeyi bir yere takmak (bu anlam Rd2 982-83'e göre [eskicil]) IV 273b6 çelengleri paşa kendi elleriyle başlarına ṣançdı (|| 273a34 ṣoḳ-), II 343b15 (TS 3302) ağaçlarıñ uçları demir temrenli yere ṣançmışlar

ṣandal sandal (LF #839) IX 113a20 (233#)

ṣañla- pislemek (kuş) VII 176a7 (848)

ṣanmarḳo, ṣanmarḳa, ṣantamarḳa Venedik'in sembolü olan kanatlı aslan tasviri (< San Marco) VIII 248a15 (238) ṣantamarḳa = ḳanaṭlı arslan taṣvīri, 291b6 (410) ḥaçlı ve ṣanmarḳalı peykerler, 300a22 (447) ṣanmarḳo nām taṣvīrli bayraḳlar, 303b26 (462) ṣanmarḳa sancağı, 309b3 (485) Venedik Firengi ṣanmarḳo nām iki ḳanaṭlı köpege ṭapup, 317a20 (518) bir ṣanmarḳo kelbi ṣūreti taṣvīri var, ḳanaṭların güşāde edüp dur. Evliya belki aşağılamak için iki yerde aslan yerine köpek diyor

ṣanṭa, ṣanta akasya (< Arapça *sanṭ*) II 325b4, VI 96b5, IX 370a10 (bkz. ṣay), X 122a18 (267; bkz. LEISER/DOLS II, 59, dipnot 86), 237a17-25 (507), 363a22 (781), 409a27 (881; bkz. etle)

ṣappıradaḳ (attan inmeyi anlatan yansılama, krş. bugünkü Tü. sapır sapır) II 354a5 cümlesi ṣappıradaḳ atlarından enüp

ṣar bir çeşit tahta (ṣarı yerine mi?; krş. ṣay) VI 17b12 ṣar ağaç ṣaranpavları

ṣarāf sancak, alem (Mısır) X 245b8 (523) ʿulemā ve ṣuleḥā ve meşāyiḫān ʿalem ve ṣarāfları ile tevḥīd ü teẕkīr ederek, 289a6 (614; || ʿalem)

ṣaralı bir çeşit üzüm VIII 355b16 (681; Ergiri-ḳasri)

ṣaravuş peçe IV 296b29 (|| dutuḳ), IX 359a16 (781; Mekkeli kadınlar) yüzlerinde niḳāb burḳaʿı ve duduḳ ve ṣaravuşı elvān reng ḥarīr ile vech-i münevveri mestūr olup. Krş. TMEN III,242-43 (#1232)

sarı, ṣarı, ṣarıca -e doğru (Doğu Anadolu ve Azerbaycan) IV 223b14 cānib-i

şimāliñ şarḳīsine sarı, 225a36 (Bitlis valisinin şiirinde) sine ṣarı, 304b31, VI 126a18. Krş. TS 3313-14; ED 844

ṣarı balı bir çeşit top VIII 290b18 (407)

ṣarınç düzmece kelime olarak sarı "sarı" yerine, sadece pirinç ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VII 61b34 (276: ṣarı pirinç) cümle ṣarınç pirinç ve ḳalaylı demir teneke örtülü ḳıbābları (Bugün Türkiye'de antikacılar arasında *sarı* pirinç, yani çinko ve bakır alaşımı anlamıyla yaygın olarak kullanılır, bu alaşıma *sarı bakır* da denir.)

ṣarik sadece çarıḳ "çarık" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 251a24 pabuç ve çarıḳ ve ġayri ṣarik mişilli

ṣarma ağacı ? VI 129a1 (|| dişbudaḳ, ḳaraağaç), VII 69b19 (312)

ṣarmaş- birbirine girişmek, sarılmak V 126b25 bir dīv ile ceng edüp ṣarmaşaraḳ. Krş. TS 3318-19

ṣarpa çek- işi zora koşmak, işi yokuşa sürmek, güçlük çıkarmak VII 131b29 (632) Cingiz Ḫān gibi dağ ādemīsi pādişāha bu güne ṣarpa çeküp cevāb verince. Krş. TS 3322

ṣarrāḫī bir çeşit fişek X 154a12 (333: surahi). Arapça *ṣārūḫ*'u andırıyor.

ṣartal Bkz. partal

ṣaşıḳ sası, pis kokulu III 46a27. Krş. TS 3324 sası

ṣaṭıl kova, bakraç (< Arapça *saṭl*) IV 399a15. Krş. DS 3647 sitil (satıl, ve bşk.); TS 3490 sitil; TIETZE/AR. #92

ṣav- geçirmek, atlatmak V 74a13 eger bu geceyi ṣavarsaḳ, yarın gece . . .; ṣad- maddesine de bkz. Krş. TS 3342-43

ṣav- canına değmek, ruhu şad olmak (Tatarca) VII 155a21 (750: ṣavasın; bozuk Tatarca konuşan bir Çerkez) aşañ ḳonaḳlar ḥalāl bolsun, benim babası cānı ṣavsın = cānına degsin. Krş. Rd1,2

ṣavat zırh ve silah (Tatarca; bkz. ṣadaḳ) VII 109b13 (bkz. kübe), 112b34 (5336) ṣavat = puşat, 147b5 (bkz. NOGAYCA). Krş. SANGLAH 236b.19 savut ve WB IV,237 Çagatayca savut

ṣavġa, ṣavḳa tutsak vergisi, askerlerin savaşta aldıkları her tutsak başına devlete ödedikleri vergi (Tatarca) V 52a7 defter ile cemʿi üsārānıñ ṣavġasın alup, VI 25a12 anlarıñ ṣavḳaların ḫānlar ve ḳalġalar ve nūre'd-dīnler ve yalı ağaları alır, VII 115a4 (545) ṣavḳa = ʿöşr, 115b33 (550) māl-i ġanāyimlerinden nıṣfiyyet üzre ṣavḳaların alup, 117b10 (560) cümle ʿasker-i islāmıñ esīrlerinden ṣavḳa içün esīr başına beşer ġuruş alınup. Krş. TMEN I,345-47 (#222)

ṣavruntı burgaç, girdap, çevrinti II 350a15 (|| ḳarınṭı), 353b5

ṣavvān cingitaş, granit VII 59b4 (266) ṣavvān ṭaş direkler, 60a10 (269). Krş. WEHR 532

şavu ağıtlarla ağlayış, yas tutma (Anadolu lehçesi, bkz. BOLU; şağu maddesine de bkz.)

şay hacım, oylum (sa'e yerine) IV 344b23 'umḳını ve şayını

şay (veya şarı?) bir çeşit tahta (krş. şar) IX 370a10 (= P152b13 şarı, 804: sarı; Yemen tekneleri) taḫtaları Hindiñ şay ağacından ve ayıṭ ağacından ve şanṭa ağacındandır. [Herhalde şāc ile aynı kelime (krş. ray/raj). A.T.]

şay yağı yemeklik yağ, sadeyağ (↔ tere yağı: taze tereyağ) I 160a21, 164a19, IV 251a25, VII 17b4 (79) şay yağından ḳıl çeker gibi. Krş. TS 3449

şaya bir tür giyim eşyası I 200b17, VIII 233b15 (184), ve bşk. yerlerde. Krş. TS 3348; MEYER 55; TZITZILIS #451

şaya bir tür güvercin I 190b22

şaya ağıl I 167a7 ve dev., VII 120b27 (577; || mandıra), VIII 371b22 (743; || egrek). Krş. DS 3557 saya: ağıl

şayalma (şayalama?) nalbant çekici I 183b19, 185b27

şayḫa ur- feryat etmek I 16a31 (61 = TS 3971), 16b19

sazeng pezevenk (belki sazenek okn.? – krş. pazenek) I 155a4 (bkz. bajveng), IV 335b5 (Kahire'deki Babeiluḳ'ta) ser-i sazengān = gidi başı, deyyūs başı

sebinsam bir çeşit helva IX 77a6 (156: sisam [böyle yazılmış!])

sebüke külçe (sebīke yerine) VI 127b12, VII 72b21 (324), VIII 141b3 (681)

seçilik sadece: ayrılıḳ seçilik ayrılık gayrılık, farklı davranış deyiminde geçer VII 6a32 (24 = TS 3360, orada düzeltilmesi gerekiyor)

seçva sarp arazi ("Moldavca") V 102b10 seçva = şarp yer (→ Seçova)

sefercelīs ayva (sefercel yerine) VIII 237a10 (198)

segirdimci akıncı IX 40b2 (83). Krş. TS 3362

segre- seğirmek VII 59a5 (264) bu ḥaḳīriñ merḥamet ṭamarları segreyüp. Krş. TS 3371 seğrimek

seğsāne yük taşıyan at, beygir (= seyisḫāne, örn. IX 127b2 [269: s(e)ishane]) I 194b2 (deri tüccarları) işlenmiş şaḫtıyanları seğsāneler üzre zeyn edüp, V 33b20 üç 'aded seğsāne yüki paşa için me'ācinler ve edviyeler, 127a28. Krş. Rd2 1008 seyishane; şu kelimeye dikkat edilmelidir: DS 3597 seyisane, 3599 seysana: çeyiz

seğsebān bir tür çalı, sesban X 418b10 (901) dühn-i seğsebān. Krş. Rd1 1102 seysebān; WEHR 447-48 *saisabān*: sesban (an indigenous Egyptian shrub whose leaves have a purgative effect, Sesbania aegyptiaca Pers.) {Mısır'da yetişen, yaprakları müshil etkisi yapan bir çalı, sesbania aegyptiaca, Far.)

sehel az, biraz, birazcık V 55b19, 136a24 sehel ḳaldı kim . . . ola yazdı, ve bşk. Krş. TS 3372; TIETZE/AR. #102

sehil ılıman, sıcak, mutedil (iklim; krş. sevāhil) II 293a31, IV 305a20 (bkz. erce), VI 143a5 sehil = mu'tedil, 166b12, VII 128a26 (615), VIII 207b21 (84). Krş. DS 3567 sehil (sevahil): sıcak yerler [yazın çıkılan yerlerin, yaylaların karşıtı olarak]; ılıman, kuytu, gölgelik yerler; TIETZE/AR. #101

sehille(n)- kışı geçirmek IX 235a8 (519: sellenub [böyle yazılmış!]) sehillenüp, X 370a12 (795) ġayri ṭuyūrlar Mıṣır cezīresinden çıḳmazlar, anda sehillerler; her diyār murġınıñ bir sevāhili ve bir yaylaġı vardır

sekel, sekil dervişlerin boyunlarına taktıkları taşlardan oluşan ağır gerdanlık I 149b9 (bkz. peymen-ḫāne), 149b28 ḥālā dervīşān mābeyninde boġazlarında aṣılan balġamī ṭaşlara sekel derler, IX 244b1 (539) ḥālā 'abdāllarıñ gerdenlerine aṣdıḳları sekel taşı ḥażret-i Mūsā sünnetidir, andan ḳaldı, 383a10,14 (831) sekil ṭaş. < ? şaḳal: yük, eşya, veya şaḳīl: ağır, veya şekel: yoksunluk (Rd1 626, 627)

sekerled Bkz. iskerled

sekil (hayvan ayağındaki) beyaz leke VIII 220b33 (135) ala gözli ve çaḳır gözli ve alnı şaḳar ve dörd ayaḳları sekil ḳınalı semīn ve maḥbūb dombay ve kömiş ve cāmūsları. Krş. TS 3373-4

seklem çuval I 175b1 (Aydıncıḳ, Bandırma, Erdek ve Miḫaliç hamalları) seklem ta'bīr etdikleri yedişer sekizer ḳanṭār-ı 'oṣmānī gelir çuvalları onar adam ḳaldırup, V 88a13 (Aydıncıḳ'tan) be-her sene . . . İslambola ḳırḳ elli biñ seklem ya'nī çuval beyāż ve ḫāṣ ve raḳīḳ un gelir. Krş. DS 3571

selāḫor ahır ve atlardan sorumlu görevli (ser-āḫor yerine) V 185a16, VII 87b19 (402). Krş. MENINSKI 2648

selçar Romanya'da bir memurluk unvanı V 108b4 (Boğdan) selçar = ḳaṣṣābbaşı, VII 102b15 (480; Eflak) selçar = ḳaṣṣābbaşı. Krş. DICȚIONAR 445: *sluger*, yanbiçimi *sulger*

selmānī berber (Azerbaycan) IV 294b31 (Urmiye) selmānī = berber, berberlerin pîri Selmān Pāk'in adından (bkz. I 197b32)

selḳun timsah ("Moğolca") II 311b14 (KAYTAK), X 160b13 (346: şelkun)

sencileyin senin gibi VI 77b14. Krş. TS 3382-83

sende (?) bir çeşit kâğıt (Dubrovnik) VI 156a28 sende nām kāġıdları

sendire- sendelemek I 172a16 (|| egri yürü-), 214a3, VII 14b25 (112) ceyrān pāleng ber-seng sendireryerek atlarımız giderek. Krş. TS 3383

senek, señek tahta testi (Anadolu lehçesi) II 278a7 (Bolu; || boduç), III 95b6 (254 = TS 3385; Mudurnu), IV 202a8 (bkz. boduç; bkz. DIYARBEKIR Index, 268)

sennūre kedi (< Arapça *sinnawr*) III 81b3 (kedi için kullanılan kelimeler listesinde)

senta-baş otur, kımıldama (İtalyanca *sta basso*) V 150a11 (İTALYANCA), VII

80a31 (363; Fireng kapudanı emrediyor) senta-baş = oturuñ el kaldırmañ (→ Senta), VIII 297b5 (434: gece nöbetçisi böyle bağırıyor; verilen cevap: bono [297b8 meger bu ḥaḳīrıñ rāst gelüp selām verdigi leşker küffār-ı Fıransa imiş]), IX 269b2 (591) ḥamd-ı ḫudā Ḥüseyn Paşa efendimiziñ velvelesinden cemī'i 'Urbān-ı bī-edyān senta-baş olup. Krş. TS 3386 (oradaki anlamlandırma doğru mu?)

sepep sebep (Tatarca) VII 107b29 sepep = sebeb

seper sefer (Tatarca) V 52a32

sepiş- yayılmak, dağılmak III 179a5 Üsküdar şehri içre ḳırḳ biñ 'asker sepişüp. Krş. TS 3388-89

serçe başı (tipi sırasında yağan kar böyle nitelenmiştir) V 16b2, IX 260b14 (572) serçe başı ḳar Krş. bugünkü Tü. kuşbaşı kar

serdelye ? (bir çeşit elbise, Hırvatistan) V 157a10 çuḳadan ḳopçalı daracıḳ serdelye

serdemend, serdimend yelkenler indirilmiş olarak (LF #597) V 93a25 eyyām-ı serdimend olup, VIII 257b1 (274) eyyām-ı serdimend ile, 262b4 (293), 263b17 (298) ḳara yeliñ kertesine serdemend gidüp, 283a26 (376#; bkz. alesta), 331a22 (bkz. ıstinḳa)

sergen raf II 352b13, IV 249a17 (bkz. gilvi). Krş. TS 3392

sergi incir, üzüm vb. kurutmak için bağda, yere samanla karılmış temiz toprak döşenerek ve sıkıştırılarak hazırlanan alan IX 90b6 (184: atlanmıştır) ve her bāğda birer külbe-i aḥzān-ḫāne ve beşer altışar ṣoffa sergi-ḫāne ve beşer altışar ṣıra-ḫāne ḥavż-ı 'aẓīmler muḳarrerdir, 90b24 pāk sergiler üzre beyāż çarşaflar üzre . . . serüp. Krş. TS 3392 sergen, DS 3588 sergen, sergilik

serḥaddi bir çeşit üst giyimi I 215a16 (bkz. ḳontuş), III 103a33 (Evliya'nın kölesinin üstünde, IV 225b6, 273b20, V 162a5,6 bir semmūr serḥaddi. Krş. JEWISH BRIDE serhadi: travel coat {yolculukta giyilen üstlük}; KOÇU 204; PAKALIN III,185

sevāhil ılıman, sıcak; kışlamaya uygun yer (< sevāḥil, sāḥil "sahil, kıyı" kelimesinden çğl., örn. I 74b30 [fakat şu kullanıma da dikkat edilmelidir: III 46a16 sevāhil: kıyı]; krş. sehil) II 253a17 (Trabzon) ḳış olmaz, ġāyet sevāhildir ve ġāyet mu'tedildir, 282a18, 313a14, 341b34, III 88b10, IV 364a17 havāsı ġāyet sevāhil olmaġile şiddet-i ḥārdan adam pişer, V 14b25, 26a17, VI 126b21, X 128a15 (279), 370a12 (bkz. sehille-)

sevāhillen- kışı ılıman yerde geçirmek II 315a10 vaḳt-i zimistānda obaları ile meks edüp sevāhillenirler, IV 309b10 (↔ 9 yaylalan-), VIII 190a3 (8), IX 153b1 (331)

sevdāya yel- hayal peşinde koşmak, hayale kapılmak VIII 311a21 (497) "Küffār ṣusuz buñalsın" deyü ol sevdāya yelerlerdi, meger ḳal'eniñ bir ḳaṭre ṣuya

iḥtiyācları yoḳ imiş. Krş. TS 4509 (Ruhi, Karacaoğlan ve Kâtibi'den gösterilen tanıklar)

sevegel (belki süregel okn.?) isyancıların önderi, elebaşı I 195a17 bu ṭayfanıñ sevegeli ve kemer başıları ve sergelle başıları

seydī kahramanlara, savaşçılara verilen bir unvan (Mısır) V 187a15 Mıṣır cündīleriniñ fetālarına seydī derler

seyir çal- seyretmek, temaşa etmek V 60a22 biz bir gün ceng edelim, siz oṭurup tā ki seyir çaluñ, ḳal'eyi fetḥ edüp papaslarımızıñ ḥükmi üzre biz baş ḫaṭman olalım. Krş. MENINSKI 2730: açmazdan seyr çalardı: unvermercklich schauet er zu / stava a riguardare senza scoprirsi {çaktırmadan seyr ederdi}

ṣı- kırmak; bozguna uğratmak IV 397a19 emrini ṣıyup, VI 134b8 böyle germiyyet-i cengde küffārı ṣıyup, 145a3 aşağı baḳanuñ zehresi ṣıyup. Krş. TS 3416-26

ṣıbyān çapulcu Araplar (Mısır'da Girge; bundan başka Arapça *ṣibyān*: oğlanlar, genç çocuklar anlamıyla da kullanılmıştır) X 374a24 (804) ṣıbyān = levendāt maḳūlesi 'urbān

ṣıçan yolı metris içerisinde kayılan dar geçitler VIII 288b5 (398 = TS 3403) ṭop ṣademātından ḫalāṣ içün ḫandaḳ ḳazılup yollara bu ġazālarda ṣıçan yolı ta'bīr ederler

ṣıdisi bir çeşit ayakkabı IV 215b24 (bkz. poçik). (100 çivili kundura anlamına mı? Krş. panşadı)

ṣıġa sığlık, suyun sığ yeri X 133a21 (290) balıḳları der-kenār edüp ṣıġaya çekerler. Krş. TS 3403-04

ṣıġala kara günlük ağacı ve bundan elde edilen yağ IV 391a24 (Nisibin) kitre ve ṣıġala yaġı nām dühn-i mu'amber, VIII 323b29 (546) ṣıġala aġaçları, IX 128a27 – 128b13 (271: Sığla) ṣıġala yaġı, 128b17 (272) ṣıġala aġacı, 129a7 (273). Krş. ÖNLER 259; HERB DRUGS 25: Liquidamber orientalis {günlük ağacı}

ṣıġanaḳ sağanak VIII 250a10,15,17 (246) bir latīf ṣıġınacak ṣıġanaḳsız yerdir

ṣıġın yaban sığırı, bir tür geyik II 237b16 vaḥşī ṣıġınlar = vaḥşī ġazāllar, IV 244b23 ṣıġın-ı kūhī, V 82b8, 162b30, 174b27 (|| geyik), VII 155a12 (750). Krş. TS 3405-07; Rd1 1200

ṣıḳa bir tür tatlısu balığı III 89a11

ṣıḳandil Bkz. ıṣḳandil

ṣın- kırılmak, bozguna, hezimete uğramak (Tatarca) VII 115a7 (545) ṣın- = bozul-. Krş. WB IV,629-30

ṣınaġo havra, sinagog (Ladino) I 124a25, 129b2, 136a25 ṣınaġo deyrleri, III 44b24, 45a5 (LADİNO), IV 342a36, VI 86b19, VII 128a12 (614), VIII 229a18 (166), 248b11 (240) ṣınaġo = kenīse

şıñarı kendisine benzer, kendi dengi, kendi küfvü VI 89b31 Fıransa ḳıralı Āl-i 'Os̱māna ḳarābeti sebebiyle şıñarı kāfirlere imdād vermeyüp. Krş. TS 3432-34

şınaş- Bkz. devlet

şındır- yenmek, mağlup etmek VII 37b28 (172) cemī'i kāfiristānı şındırup. Krş. TS 3438

şıngın hezimet VIII 341a30.kenar (625) donanma şıngını, 344b4 (638). Krş. TS 3439-40

şınıḳdır- Bkz. öd

sınṭırac, sınṭıraş nalbant ve kunduracı bıçağı I 185a25, 196a2. Krş. DS 3613 sıntıraç; TIETZE/PERS. #111

şıpḳın zıpkın I 174b13-14. Krş. TS 3456

şıraca getir- at, sıraca hastalığına, bir çeşit tüberküloza tutulmak IX 194b28 (423) her kimiñ atı şıraca getirse. Krş. DS 3614: Bu fidan sıraca getirmiş

şırımba bir çeşit Tuna teknesi X 255a6 (bkz. zarbina)

şıtfī (~ ṣayfī, seyfī) ve şitfī yazlık ve kışlık (Mısır; < ṣayfī ve şitevī) X 62a3 (136) ṣayfī ve şitfī, 74a3 (160; MISIR), 193b29 (413: sayfī ve şitefī) şıtfī ve şitfī, 353a4 (755) seyfī ve şitfī

şıvar- suvarmak, sulamak I 166a23 sidik ile şıvarup, IV 277a31 şıvarılmış, VI 54b10, VII 117b33 (562). Krş. TS 3594-98

şıvar- mıknatısla çekmek (?) I 163a12 (pusula imal edenler) seng-i mıḳnaṭīs ile ḳıbla-nümā mīllerin şıvararaḳ

şıyırma ? (rüzgâr hakkında kullanılan bir niteleme; bkz. pupa) VIII 264a28 (300), IX 104a19 (214) şıyırma rüzgār ile

şıyla- ağırlamak, ikramda bulunmak (Tatarca) VI 54b27 şıyla- = i'zāz u ikrām et-, VII 128b7 (616) şıyla- = ri'āyet et-, 128b10 (bkz. ḳonaḳbay), 152b10 (738) şıyla- = doylayup ri'āyet et-, VIII 191a32 (bkz. ḳonaḳbanlıḳ). Krş. WB 604; YUDAKHİN 677; BASKAKOV 318

şıyrıncaḳ kaygan I 163b22,33. Krş. TS 3465-66

şızır- (bakır) eritmek I 185b3 ve dev. baḳır şızırıcıyān, X 171b13 (369) şızırıcıyān . . . eski baḳır şızırur. Krş. TS 3467-68

şızırma bir süt ürünü III 142b1

si si evet evet (İtalyanca) VII 70b22 (#317)

siba (Tatarca?) siper, metris VI 10b28 (|| lağım, meteris), VII 56b30 (255; || ṭopraḳ, meteris; KREUTEL çev. 88, 2. bsk. 169: Schanzkörben{istihkâm sepetleri}), 94a25 (437), 120a10 (574), VIII 286b2 (390). Krş. SANGLAX 250r19 siba: ḫākist ki barā-yi ṣiyānat-i laşkar hangām-i cang dar ḳal'a-gīrī dar pīşrū-yi laşkar kanda buland kunand{kuşatma sırasında askeri korumak için ordunun önüne toprak yığılarak yapılan tümsek}

sigid- koşmak, koşuşturmak (segirt- yerine) I 195a23 cemī'i yeñiçeriler mūr [u] meges gibi herkes bir köşede sigidüp ta'vīẕe başlarlar, VIII 209a34 (91 = TS 3370, orada düzeltilmesi gerekiyor). Krş. DS 3597

sikilgen kendini düzdüren (erkek çocuk) II 373a20 sikilgen oğlanlar

silisre (~ silistire) vardiyan düdüğü, tayfabaşının reisin emirlerini bütün gemicilere iletmek için kullandığı düdük (LF #856) I 164a33 (bkz. dayı), 164b31, 200a3 (612 sipsi [böyle yazılmış!] = TS 3488, orada düzeltilmesi gerekiyor; bkz. vardiyan), VIII 283a26 (376#: sikisra, LF'da düzeltilmiştir), 329a19 (570-71, bkz. dipnot) silistire

silu kırmızı veya mavi renkli kök ḇoya (Gülru Necipoğlu Kafadar, *Journal of Turkish Studies* 11, 1987, s. 32'ye göre "altın kırıntısı"; lūce maddesi ile de krş.) II 296b19 sünbül ve silu ve nīl-gūn ḳāşīler, 339b13 ebr-i silu, III 152a25, VI 94b27, 131a13, VIII 252b8 (256), IX 68b19 (= P35b2; 139: nilgûn [böyle yazılmış!]), 282a2 (617) lācüverd silusı nīl-gūn-vār, 295a11 (645) reng-i silu la'l-i bedeḫşānī ḥamrādır, 346a16 (753) silu ve lācüverd, 348a18 (bkz. ḥalkārī), X 90b8 (böyle düzeltilerek okunmalı; 194), 95a26 (204). Krş. ? MEYER 36 sülügen: Zinnober {zincifre, cıva sülfür}, bugünkü Tü. sülüğen. Bkz. BİTLİS sil gun

sin mezar (ağız kelimesi ve [kimi yer adlarında] eskicil kelime) II 278b1 (BOLU), III 60b5 (→ Sinn-i Ruha), 165a26 (Edirne) sin-ḇāz = mezārlıḳ, IV 201a23 ve dev. (34 = TS 3474; Diyarbekir'de Sin-oġlı camii), 225a36 (Bitlis valisinin şiirinde) sine şarı, 319b14 (İran'da Sīne), V 137b17 sin = mezār (→ Sin), VI 148b26 nev sin = yeñi mezār (→ Hersek'te Nevesin). Krş. DS 3637

sin diş ("Arapça ve İbrânîce" - kastedilen kelimeler: Arapça *sinn* ve İbrânîce *şēn*) IV 371b16 sin = diş (→ Sīne), VIII 19a14 (?; bkz. siverin)

sinbede zımpara (sünbāde yerine, Rd1 1081) X 397a20 (854)

sindiyān mızrak yapımında kullanılan bir ağaç VIII 305b15 (469). Krş. Rd1 1083: A. the evergreen oak, *quercus ilex* {çalı meşesi, pırnal}

sine-pine bir çeşit helva IX 77a6 (156: sinesine [böyle yazılmış!])

siñirle- atın arka ayaklarını arkadan kılıçlamak V 185b21, VIII 189b5 (6 = TS 3478)

sinḳo sevgili oğul (Sırpça-Hırvatça *sin*: oğul, küçültme biçimi *sinak*, ünleme durumu *sinko*; bkz. hodamu) III 116a1 (Belgrad Türk ağzı) sinḳo ḳadu, VI 88a9 (Buda, Bosna Türk ağzı) sinḳo çebi

sinyor, sinyora efendi, bey (İtalyanca *signore*) III 44b33 (bkz. LADİNO), X 28b5 (61; bkz. ki parlar), 205b15 (455)

sipov bir tür ekmek (Rumeli; Macarca *cipó*) V 88a15 (Erdel), 119b2 (Temeşvar), 162a7 (Hırvatistan'da Çaḳaturna), VI 18a26 (Erdel'de Ḳoḳol) sipov = Ḥaleb ḳalḳanı ḳadar ḫāṣu'l-ḫāṣ ve beyāż ekmek, 28a5 (Piraşov), 28b7, 30a14 (Sibin), 87b31 (Budin), VII 12a22 (54; Şemetorna) beyāż sipov Macar şomunı, 38b5

(175; Egri), 40b22 (185; Gingöş) onar on beşer vuqıyye gelir Ḥaleb ḳalḳanları gibi beyāż ve ḫāṣ ve rāziyāneli ve çörek otlı ve süsenli sipov nām ekmekleri olur, 73a19 (326; Viyana), 77b18 (349; Sonloḳ), 84b22 (387; Gyula), 87b6 (401; Varad), 90a22 (415; Dobraçin)

sirdem şehir yargıcı (Func) X 413b11 (891: sirdim) sirdem = şehir ḥākimi

sirebre gümüş II 349b16. < Slavca, krş. Rusça *serebro*

sirence sülüğen (bir ilâç; fakat metin bağlamında bir bağırsak hastalığı?) II 242a34 (bkz. namazbur). Krş. MENINSKI 2603 serenc (Arapça), sirinc (Far.): minium, sandix, minii factitii genus ex cerussa torrefacta {sülüğen, üstübecin yakılmasıyla elde edilen bir çeşit kırmızı boya}; Rd1 1055 serenc (< Far. *sirinc*)

sirgi bir çeşit üzüm (?) III 91b9

sirīc (sirāc yerine, bu biçim III 67a19'da) III 66a2-5 ḳandīl-i sirīc, 67a17

sirmene bkz. çirmene

siven bir çeşit mızrak (krş. sünce) I 181b10

siverin ? VII 19a14 (86) erre-yi sīn-i siverin ile ḳaṭʿ eder gibi

siverin et- yıkmak, duvarı yıkmak (?) III 130b26 sūrını siverin edüp ḫarāb eder

sivilye İspanyol gümüş sikkesi V 65b31 gök paşlı sivilye ve altun ile, VI 10a2 sivilye ġuruş, IX 104a27 (214: suliyer bal [!]; İstanköy) maḥkeme maḥṣūlı māh-be-māh biñ sivilye riyal ḥāṣıl olur

sizbal bir çeşit ceviz macunu (Kafkasya) II 257a24, 257b14, 24 (ABAZACA), VII 150a33 (724; nasıl hazırlandığı anlatılmıştırsizcileyin sizin gibi I 44b32 (155 = TS 3493 [yanlış olarak 125'i gösteriyor]), IX 39b28 (82) sizcileyin ʿāşīler

şoba (evdeki) hamam (Rumeli) V 115b6 şoba derler bir gūne çömlekden muṣannaʿ ḳubbecikler . . . , 129b16, 183a13, VI 22b17, 29b25, 55b24, 60a7, 83b13, 90b3-4, 169b3, VII 15a30 (69) şoba ġusülḫāneleri, 57a20-25 (260-1), 84a14 (384), 93a33 (432)

şobaḳ köpek (Ukraynaca) V 49b5 (UKRAYNACA), 59b15 (bkz. mujiḳ)

şoġa testi (Malatya ağzı; krş. şaḳā) IV 194b27 şoġayı getir = bardağı getir

şoḳ- öldürmek (Tatarca, bkz. TATARCA) V 43a21, 104b15, 105b6, VII 107b29 şoḳul- = öl-, 115a6, 144a6. Krş. WB IV,519 ("vurmak")

şoḳaḳ yere çakılmış sırıklara geçirilerek birkaç çadırı birden avlu duvarı gibi çevreleyen yaklaşık 2 metre yüksekliğinde perde, serâperde; bu uzun perdeyi oluşturan parçaların her biri V 143a15 otaḳ şoḳaḳlarınıñ birin söküp . . . Krş. TS 3499

şoḳol alacadoğan (Sırpça-Hırvatça *sokol*) I 47b11 (Soḳollı Mehemmed Paşa) Bosna sancağında Şoḳol yaʿnī şāhin ḳaṣabasındandır

şolaḳ görevi padişahı korumak olan yeniçeri I 30a15 (109 = TS 3505)

solta Bkz. zolta

solṭaṭ asker II 268b33, V 41a30, 91b29 solṭaṭ u morṭaṭ [u] keferāt, VI 151b34 solṭaṭ u morṭaṭ u ḥoyrat, VII 46a15 (208) ve ḫān gibi uzun uzun ḳat-ender-ḳat solṭaṭ odaları vardır, 115a20 (546), VIII 300a34 (448) solṭaṭ morṭaṭ. Krş. MEYER 72

şoluġan delikleri Tuna donduğu zaman balıklar için açık kalan hava delikleri III 118b27. Krş. TS 3506 soluğan: sık sık soluyan, çok soluyan

şom sıkı (düğüm, dokuma); halis (altın) I 192b20 şom girih, IX 342a27 (745; Kâbe üzerine sarılan kuşak) şom şırma. Krş. TS 3507: katı (buz), DS 3662 som: tam, dolu (kaya [yekpare kaya kastedilmiş olsa gerek])

şomar bir tahıl ölçeği II 288b5, III 86a17 bir şomar buğday, 87b6, 90a9 şomar arpa, IV 207a11, VIII 324b29 (551; Diyarbekir ve Erzurum) şomar = kīle. Krş. DS 3662; DIYARBEKIR 222, dipnot 138 ve Index, s. 268; < Gürcüce *somari* (krş. ACHARIAN IV,241)

şomurdan- homurdanmak VII 65a18 (291 = TS 3507)

şopu derviş, sufī (Tatarca) VII 133a17-18 (639; bkz. muna) şopu = şofu, 142b28 (688)

şorı soruş, sorma X 447a14 (980) ne şorı ve ne su'āl olundı. Krş. TS 3516-18

şotnik Ukrayna Kazaklarının bir memuru (Ukraynaca *sotnik*: yüzbaşı; krş. potnik) V 48a24, 48b34 şotnik = sancaḳ begi

şovul- (su) çekilmek VIII 376a20 (759) şuyı şovulmuş degirmene dönüp. Krş. TS 3494-98 soğulmak

şovulcan solucan IV 212b36, VII 63a5 (281), VIII 282b12 (373), 362a14 (707), X 427a12 (919: surican [böyle yazılmış!]). Krş. TS 3494 soğulcan

şoya yırtıcı kuş pençesi VIII 190a27 (10) pençelere arslan cıynaḫı ḳadar şoyaları vardır. Krş. DS 3668 soya (VII): yırtıcı kuş pençesi

söbü, söbüce yumurta biçimi, beyzi, oval II 247a4 Ramażān pīdesi gibi iki ekmegi söbüce edüp, IX 31a2 (62: sebu) mekik mişāl bir söbü ekmekdir. Krş. TS 3530-31

sögel- sivrilmek, dikilip kalmak, göze çarpmak VI 9b18 şehrin āteşe urup ancaḳ ḳalʿesi bir ṣaḥrā-yı vāsiʿde sögele ḳalup, V 123a27, VII 76a3 (340) sögeli ḳal-, 116a10 (551 = TS 3537) sögele ḳal-, 160b27 (778 = TS 3537) sögele ḳal- DS 3681 sövel- (ve yanbiçimleri): ayakta durmak, dikilmek, 3728 süvelt-: sivriltmek, yontmak

sönbeki üç direkli bir çeşit tekne (LF #563) I 66b20 bir sönbeki fırḳatası

sönge fırın süpürgesi VII 151b19,26 (733-4; böyle düzeltilerek okunmalı) fırın söngeleri, fırın silecek şırıḳlı söngeler. Krş. DS 3679 sönge (ve yanbiçimleri): fırın süpürmeye yarayan, ucunda paçavra bulunan sırık

söyken- dayanmak, yaslanmak III 145a8, IX 210b15 (466: sığınub [böyle yazılmış!]) 'aṣāya söykenüp. Krş. TS 3539-41

söyün- ölmek manasına VIII 294a34 (422) ve bu lağımda hemān on iki 'aded serdengeçdi ağaları neferātlarıyla söyündi. Krş. TS 3547-50

ṣublaḳ çıplak, kılsız I 212a14 maḥbūb-ı ḫāṣ ve beyāż ablaḳ ve ṣublaḳ çelebidir, VI 112a5 atlar yaldaḳ ve ṣublaḳ ve çıplaḳ ḳaldı, X 113b4 (248) dervīşānlarıñ ablaḳ ve ṣublaḳ ve aḳ ṭopalaḳ köçeklerinden. Krş. TS 3584 suplak (oradaki anlamlandırma doğru mu?)

ṣubya Mısır'da pirinçten yapılan bir içki I 213a8,28 Mıṣrıñ pirinc ṣubyası, 213b2-7, VIII 360a13 (699), X 167a24-28 (360), 183b8 (392), 240a5 (511) ṣubya = pirinç bozası. Krş. LANE 331-32 ṣoobiyà: a drink made of the pips of the 'abdalláwee melon, moistened and pounded, and steeped in water, which is then strained, and sweetened with sugar, or made with rice instead of the pips {Abdallâvî kavununun ıslatılıp dövüldükten sonra suya bastırılmış çekirdeklerinden yapılan bir içecek, süzülüp şekerle tatlandırılır, kavun çekirdeği yerine pirinçten de yapılır}

sudina bir çeşit rakı (bkz. ḫorilḳa)

ṣuğurya hazır, sağlanmış (?) (LF #854 ṣuğurya: midmost seat of the rowers in the fishing boat {balıkçı kayığında ortadaki kürekçi oturağı} kelimesinin Evliya tarafından başka anlamla kullanılması) I 75b5 (bkz. alesta), VIII 283a26 (376)

ṣulan- (geminin) su gereksimini sağlamak II 245a12 (70 = TS 3573)

ṣulap su üstünde geçmek (Tatarca; bkz. buzlap) VIII 192b2 (19)

ṣumaḳ su tulumu I 160a30 maṭaralar ve ṣumaḳlar. Krş. TS 3575-76

sumba bir çeşit maymun (Hanendoa) X Q340a22 (965)

ṣum(m)āṭ-ı muḥammedī büyük ziyafet çekme; çeşitli yerlerde; ziyafet çekmenin nereden kaynaklandığı ve niçin böyle adlandırıldığı hakkında bkz. I 171a20 Krş. MENINSKI 2667 sümāt, vulg. {kaba söyleyişte}somāt; DS 3694 sumat; GÜLŞENÎ 282/19 dervīşāne ṣumāṭ çeküp, pādişāhāne żiyāfet . . .

ṣumpara (~ ṣunpara) zımpara taşı (inşaatlarda da kullanılmıştır) I 12b14, 16b2, 189a21,23, VI 135a19 (Macaristan'da Novigrad) ḳırmızı ṣumpara ṭaşı, cümle serḥadlara ṣumpara bu ḫandaḳ ḳayasından kesüp, VIII 355b17 (681; Ergiri Ḳasri). Krş. MEYER 36; < Far. *sunpāra* (STEINGASS 700)

ṣun- saldırmak IV 266a25, 268a26, 269a25 ṣunar ṭaraş zağar gibi her ṭarafa ṣunar, VII 115a29 (547) aç ḳurd gibi ḳoyuna ve ḳoyun ṭuza ṣunar gibi ṣunup. Krş. TS 3582

ṣunar bir çeşit av köpeği IV 269a25 (bkz. ṣun-), V 92b5 ṭaraş ve ṭula ve ṣunar ve arayıcı zağarlar

ṣuprama bir kumaş çeşidi (< ? İtal. *suprema*) VIII 229a32 (167) āl-i 'Oṣmānıñ ḳırḳ

biñ yeñiçerilerine Selānik'iñ māvī ve yeşil ṣuprama çuḳası ve londura şeklinde çuḳa işlerler

surutḳa, ṣurutḳa bir çeşit peynir (Rumeli) V 131a30 ve dev., 132a28, VI 91a21 keçi südi surutḳası (Boşnaklar pek sever), 163a8, VII 120b28 (577), VIII 371b24 (743). Krş. MIKLOSICH 21; TIETZE/SL. #193: Sırpça-Hırvatça *sürutka*: kesik ayranı, kesilmiş sütün suyu, peynir suyu; Slovence *sírotka*

ṣuşta et- (uyuyan kadına) yakınlık eylemek, tecavüz etmek, geçirmek II 320b11 melike ḳız mest iken ol cevān ḳıza ṣuşta edüp melike ḥāmile ḳalır . . . kendüye ṣuşta edüp bekāretin izāle eden . . . Krş. DS 3701 susta: çıtçıt

ṣuvvān bir çeşit yapı taşı VII 59b4 (266; KREUTEL çev. 107, 2. bsk. 154: Syenit [kastedilen Asvan taşı'dır]), 60a10 (269)

sübū' aslan (Arapça ağız kelimesi) III 29b5 (bkz. ARAPÇA), X 390b28 (839) sübū' = arslan (Arapçada "aslan" için kullanılan 180 kelimeden biri), 393b14 (846). Krş. WEHR 394 *sab'*, çğl. *subū'* ~ *sabu'*, çğl. *sibā'*: lion {aslan}

süci şarap (eskicil, bir yer adının kökeni) V 29a2 süci = şarāb (→ Sücüli). Krş. TS 3605-11

süd liman sakin, durgun, sütliman (LF #848) II 270b31

sülām askerî birlik (Func) X 413b11 (891: Selām [böyle yazılmış!]) sülām = 'askerī ṭā'ifesi

sültān Safevî eyalet emirlerinin unvanı II 293b6 (Ḳarış; ~ ḳal'e ḥākimi), 315b15 sültānlıḳ = sancaḳ begi taḫtı, IV 289b17 sültān = sancaḳ begleri ("diyār-ı 'Acem"), 294a22, 304a33

sülupyan kurtulanlar ("Kürtçe") IV 383a32 sülupyan = ḫalāṣ olanlar (→ Cuda'da Sülupyan Camii)

sülügen bir tür deniz böceği VIII 336a13 (603)

sülüne süline, solen, kamışböceği, deniz çakısı I 174b19, 35

sümūmiyyet acılık (< Arapça *samm*, çğl. *sumūm*: zehir) X 239a16 (510: semumiyyet)

sümüger kayağantaş, arduvaz (Anadolu lehçesi) II 324b29 (Ḳağızman) sümüger ṭaşı ya'nī ḳayağan ṭaşı

sün-: gerin- sün- gerinmek, II 331b8, III 133b2, IV 232a11, V 13a20. Krş. TS 3621

sünbül-i hevā et- hava almaya çıkmak VIII 319a7 (524). Kilisli Rifat şu dipnotu koymuştur: Zannederim ki Arablarca meşhur olan şemmü'l-hevā = hava koklamak = hava almak'dan galattır

sünce (veya süvence? – krş. siven) bir çeşit mızrak veya ok başlığı I 181b9 (mızrak), 184b13 (ok başlığı, temren, bkz. ṭomar)

sünde bir çeşit iğne I 184b34 (|| 'ibre, süzen)

sünder bir çeşit telli Kürt çalgısı I 207b32-35

sünger sünger (LF #858) VIII 362a16 (707), IX 113a6,8 (232#)

sünsar (? - kunduracı âletlerinden) I 196a3

süñük kemik IV 210a34, IX 141a28 (301: sökük), 379a29 (823: sökük; || üstüḫān). Krş. TS 3622-27

sürme bir çeşit bomba VI 131b33 (bombalar listesinde)

sürḳa bir çeşit flüt (Bulgarca *svirka*?) V 62a25 (Özü'de Ukrayna Kazaklarından ele geçirilen askerî mızıka âletleri arasında) sürḳa ṭulum nām bir mizmerdir

Ş

şab Bkz. şeb

şag bir memurluk unvanı (Macaristan) VI 7b15, 10a18, 12b2,31 (|| irşek, bıṭrīḳ), 73b18, 117b29 (|| irşek, birov), 122a7, 152a13. Macarca *-sag* sonekiyle kurulmuş *birósag* "mahleme, adliye" ve daha başka makam adlarından yanlış ayırma ile ortaya çıkmış (ayırmaca kelime) olabilir.

şāh u gedā sıska, arık (at) I 145a25 (sayfa kenarında) bir esb-i lāġır-ı şāh u gedā, III 31b14, IV 221ḇ6 (bkz. Bitlis, dipnot), V 11a24, 134a17, VI 132b27, 159b15 şāh u gedā miṡilli ḳadīd atlar, VII 24b6 (111), X 245a21 (522)

şaḳ vaşak (vaşaḳ'tan kısaltma) IV 232a34 semmūr ve zerdevā ve ḳāḳum ve şaḳ derisi, 283b33 bebr ve ḳaplan ve şaḳ ve zerdevā . . . , 287a36, 288a4, VIII 252b34 (257)

şaḳa-bend bir çeşit at zırhı I 200a12, III 28b18 (bkz. ṭuṭmir), IV 277b12. Krş. Meninski 2835-36: loricae equinae, quibus muniuntur equorum latera, subtus qua equum tangunt, panno coactili, in medio ferreis annulis, extra panno fere rubro constant {atın iki yanını korumak için kullanılan, atın vücuduna temas eden alt tarafı keçeden, ortasında demir halkalar bulunan ve üzerinde genellikle kırmızı bir örtü bulunan at zırhı}; Steingass 750 *şaḳa-band*: a kind of horse-armour {bir çeşit at zırhı}

şaḳı- (~ şaḳıla-) yıldırım gibi geçmek, akıp gitmek II 359b27 şaḳıla-, IV 231a13, V 93a23 (244 = TS 3645), VII 54b12 (244), 94b22 (439)

şaḳılda[t]- şakırdatmak I 189b sayfa kenarında (sapancılar) şapanlarınıñ ṭaylesānların ra'd-vār şaḳılda[da]raḳ; bunun yanısıra şaḳırda- biçimi de kullanılmıştır: bkz. çaşırda- maddesi. Krş. TS 3644 şakıldamak

şaḳra-ḳoz, vb. bşk. biçimler (üfürmece kelimeler olabilir mi? - krş. bugünkü Tü. şakrak: neşeli ve sesli, şen) X 231b16 (494; gelinciğe benzer bir hayvanı, herhalde firavun faresini anlatırken) şaḳra-ḳoz ve maḳra-ḳoz ve ḳaḳra-ḳoz

mużḥik bir ḥayvāndır

şaḳula sarkaç, pandül; şakül doğrultusu (şāḳūl yerine) VI 131b10 (değirmen) cümle çarḫların ḥammām ḳubbesi ḳadar sā'at şaḳulası gibi şaḳulalar cümle degirmanıñ çarḫların deverān etdirüp; 161a5 (su birikintisi, havuz) niçe kerre yüz ḳulaç ipler ile şaḳula bıraḳmışlardır, aṣlā nihāyet bulmamışdır

şal u şapik Kürt şalvarıyla ceketten oluşan takım (bkz. şapik) III 84b24, IV 194b20, 215b23, 223b21, 233b25, 236b9, 254b16, 376b5, V 4b18. Krş. Wahby *şal* (kuzey Kurmanci; *şal-u şepik*: pantolon ve ceket, takım elbise; Jaba: pantalon en étoffe {kumaştan dikilmiş pantolon}; Bingöl 195, 217 (fotoğrafı vardır)

şalla; şallāhi (inşā'llāh yerine) I 114b5, V 43a23 (Tatarca), 160a16 (böyle düzeltilerek okunmalı). Krş. TS 3646-47

şallaḳ u mallaḳ çıplak I 114b2, II 346b31 (|| 'uryān), IV 197a21 'uryān u büryān ve şallaḳ u mallaḳ, zengūle ve ḫurdeleri ve türtül edepsiz 'avret yeri güşāde, 282b15 ıṣlaḳ çıplaḳ ve şallaḳ u mallaḳ ve silāḥdan bī-ġallāḳ, 350a4, VI 27a29 (bkz. cellāḳ), 44b17 (bkz. cūlāḳ), 109a4 dal çıplaḳ, şallaḳ u mallaḳ, parlaḳ ve berrāḳ, beyāż gevdeli adamlar, 27, IX 256a29, X 243a2 (518) don geymezler, hemān şallaḳ u mallaḳ gezerler, 338b3 (721). Krş. DS 3740 şallaḫ; şallak (II)

şanpur patiska (?) IV 233a31 (bkz. koḫik). Krş. Tietze/Pers. #26

şap- vurmak, baskın, akın yapmak (= çap-; Tatarca) VII 105b5. Krş. WB IV,981

şapik Kürt ceketi (bkz. şal u şapik) IV 219a28 (KÜRTÇE), 225b6, 233b13, 269b30, V 11a33. Krş. Jaba *sciápék*: surtout sans doublure, avec des poils de chèvre mêlés en tissant {keçi kılıyla dokunmuş kumaştan dikilmiş, astarsız üst giyimi}; < Erm. *şapik*: gömlek (Acharian III,495)

şapşal bir çeşit yumuşak çizme I 205b24 (Ermeni lağamcılar) ayaḳlarında şapşal siyāh çizmeler ile, X 326b5 (694: şabşab [böyle yazılmış!]). Krş. DS 3746

şar şehir V22b21 (63 = TS 3649 [yanlış olarak 23'ü gösteriyor]; Tokat) efvāh-ı nāṣda bu ḥammāma "Şara küsdi" derler ya'nī şehirden ṭaşra ḳalmış ḥammām derler

şarampav (~ şaranpav) savunma için kazılmış, etrafı çitle çevrilmiş siper; kazıklarla çevrilmiş çukur II 260b11 çitler ve şarampavlar ve domuz damları çatup siperlendi, 261a26 şarampav domuz delikleri, V 38a13, 42b1, 158b27 şarampav direkleri, VI 17b12 (bkz. şar), 21a13, 66b18 şarampav = parmaḳlıḳ, 90a6 şarampav rıḫtımlar, 96a8 ve dev., 110a29 şarampav parmaḳlıḳları, 31, 134b11 şarampav ṭabyaları, VII 56b12 (253) ḫandaḳlar ve şarampavlar, VIII 286b15 (390) şaranpav ḳazıḳlar ḳaḳup ḳal'eden şarp palanḳa dīvār etmiş, 291b34 (412), IX 115b22 (238: şaranpo). Krş. Rd1 1120 sharampo, sharampol: (French) a stockade, a palisade {(Fransızca) etrafı kazık ve sırıklarla çevrilmiş yer}; Miklosich 21 šarampó; Surname 37v14 şaranpa

şārbender (şāhbender yerine; krş. Meninski 2759: vulgò in Itinerariis *şabander*) IX

95a28 (193: şer (şeh) benderi) şāhbender = PQ 49a14 şārbender

şarḳı telli bir Türkmen çalgısı I 207b36. Krş. Hindoglu: sorte d'un instrument musical, et d'un chanson {bir çeşit çalgı ve bir çeşit şarkı}

şarṭla- ayartmak, kandırmak, inandırmak (büyüyle, afsunlayarak ve bşk. yollarla). II 351b19 yetmiş seksen ʿaded reʿāyā fuḳarāların şarṭlayup nā-şerʿī ḫām teklīfler edüp bir ḳaç māddeye ḫavātīnleri müteezzī edüp maʿṣūmların ḳundaḳlarıyle ḳar üzre bıraḳdılar

şaṭa kumsal ("Kıbtîce" – kastedilen Kıbtîce şō: kum + to: yer olabilir mi?) X 349b1 (746) şaṭa = ḳumluḳ

şaṭa şaṭa parça parça (Mısır; < Arapça şattā) X 349b1 (746) şaṭa şaṭa = pāre pāre

şaş sarık I 215a16 günāgūn destār şedd ü şaşlar ṣarınup, IX 191a10 (420; bkz. muḫattem), X 350a3 (747) fuḳarāları siyāh şaş ṣararlar, 410b3 (883) şaş = ṣarıḳ. Krş. Tietze/Ar. #115

şaṭrar Romanya'da bir memurluk unvanı V 108a1 (Boğdan) şaṭrar = çadır mehterbaşısı, VII 102b12 (480; Eflak) şaṭrar = çadır mehterbaşısı. Krş. Dictionar 463: *şătrar*

şayḳa bir çesit top VIII 248a30 (238), 284b8 (382) şayḳa nām pranḳa ṭopları

şeb (~ şab, şap) mercan kayalığı, mercan adacığı (Kızıldeniz) ["Kızıldeniz" anlamına kullanılan Şeb Deryāsı adına dikkat edilmelidir IX 370a11 (804), X 436b25 (941); = Süveys Deryāsı IX 370a19, X 437a5 (941); = Baḥr-ı Ḳulzüm X 369b19 (803)] IX 370b9,20 ve dev. (804,: 805), 371a15 (806) mercān ağacı gibi bu şeb daḫi eyledir ammā . . . ṭaşdan ağaçlardır, X 435b6 ve dev. (938), 436b27 (941), Q338b19 (957) şeb ağaçları. < Arapça *şabb*: şap; krş. Rd2 1049 şap: alum; coral reef; Şap Denizi: the Red Sea {şap; mercan kayalığı; Şap Denizi: Kızıldeniz}

şeb-bük el çırpma, cibicik çalma (?) X 165a13 (356) ṣafālarından şeb-bük faṣlı ederler. Krş. DS 3761 şepik (şebbik, ve bşk.); Dankoff/Arm. # 293

şeber bir tür güvercin I 190b22,23, 191b17. Krş. DS 3755

şebīr ? (uyak kelimesi?) I 44b4 Cemşīd-i çeber-şebīr (zencīr ile uyaklı olarak)

şedde balya (barut hakkında) IV 248b30, VI 120a23, VII 17a33 (78), ve bşk.; bunun yanısıra şette biçimi de kullanılmıştır: IV 251a18

şehrī nükteli V 184b30. Krş. Rd2 1054: urbane, polite {şehirli, kibar}

şehrīc sarnıç (ṣahrīc yerine) IX 215b3 (476)

şele bir çeşit sepet V 73a8 sele sele ve şele şele ābdār ṣemerāt, VII 69a25 (310) ḳavun ḳarpuzlardan şele sepetler ile . . . , 128b27 (617). Krş. Dankoff/Arm. # 545

şenb (~ şenp), şembet kabir, mezar ("Moğolca" – kastedilen Far. *şanb*: kubbe) II 304a13 şenb = ḳabr (→ Şenb-i Çāzān → Şām-i Çāzān), II 311b18 şenp (bkz. ḲAYTAḲ), IV 301a34 şembet = mezār (→ Şām[-i Çāzān]), VII 131a10,15 (628)

şembet = türbe, mezār (→ Şembet-i Ḳāzān)

şenlik yerleşim merkezi, yerleşim yeri IX 233b14 (516) çöl çölistān ve berr [ü] biyābān ve bir cānibi sengistān olmağile cānib-i erbaʿasında şenlik yoḳdur (bkz. salcan). Krş. TS 3655-56; < Erm. *šēn*: yerleşim yeri; köy (Acharian III,513-15; Dankoff/Arm. # 556)

şepe çığ; toprak kayması, heyelan II 290a20 (|| çığ), 350a15 (|| çığ ve kiğ), III 51a33, VI 138b2 (bkz. yığ). Krş. DS 3761

şerāḳī kuru, sel suyuna gark olmamış (Mısır) X 147a24 (320) şerāḳī yer = ḳuru yer, ve bşk. Krş. Wehr 468

şeref bir çeşir kurabiye IV 234a13

şerefiyyet şan VIII 233b3 (183) dīn-i İslām şerefiyyetine

şergil isyancı (şergīr yerine) VI 108b19, 109b18. Krş. Rd2 1057

şeşil- çözülmek, açılmak IV 268a20, 378b23. Krş. TS 3658-59

şeştüper bkz. şiş-töper

şev bel vermiş, kamburlaşmış IV 286a6 ḳalʿe dīvārın ḳaplı bağa arḳası gibi şev yapmış. Krş. DS 3764 şevşiri (şev): eğri, çarpık; Rd1 1149 shiv: sloping {meyilli} ; shevsiz: without slope, perpendicular (wall){ meyilsiz, çarpık olmayan, doğrultusu düşey olan (duvar)}; Tietze/Pers. #115

şeyṭāncıḳ gemi direğinin tepesindeki kanca IV 213a sayfa kenarında: gemileriñ direk depelerinde maymūncuḳ ve şeyṭāncıḳ nām keceler vardır. Krş. DS 3765 şeytanca: açık pencere kapaklarının sağa sola çarpmamalarını sağlayan çengel (Muğla); ve krş. Rd2 maymuncuk 3.

şıdaḳ kamçı (Tatarca) I 194b29, IV 247a9, V 37a13, 45a2, 81a25, VI 112b24, VII 125b23,34 (602-03), 128a13 (614) şıdaḳ = ḳamçı, 133b19 (bkz. TATARCA), VIII 191a7 (13), IX 311b10 (780: sudak) şıdaḳ ḳamçı ve tāziyāneleri ile, X 151b14 (328: sodak)

şıḳı güreşte bir oyun III 158b10 (krş. Kreiser 100. dipnot, orada şaḳ olarak yanlış okunmuştur)

şılğa cariye, köle kız (Tatarca) V 32a34, 52a34, VI 19b5 şılğa ḳızlar, VII 150a30 (726) şılğa = köle ḳızları ve oğulları. < Rusça *sluga*: cariye, hizmetkâr, uşak

şıpırṭma Tatar kalpağı, başlığı I 193b19 şıpırṭma mirzāyī ḳalpaḳlar, III 127b17 şıpırṭma çalma börk, IV 247a9, V 43a17 şıpırṭma ḳalpaḳları, 48b29, 52a28, 81a24, VI 24a33, 112b21 āl-i Cingiz ṭarzı şıpırṭma börk ḳalpaḳ, VII 58a34 (261; Kreutel çev. 99, 2. bsk. 147: Tatarenkalpak{Tatar kalpağı}), 111b6 (527), 115a4 (545), 117b1 (559), 135a2 (648), VIII 195b22 (32) başlarından şıpırtma ḳalpaḳları börklerin ṭaşlayup, IX 311b9 şırpırṭma (böyle yazılmıştır! = P129b43; 680: şırpıtma)

şır mır, şır şır (suyu az akan çeşmenin sesini, sulu armudu yerken suyunun akı-

şını anlatan yansılamalar) IV 295a27 (armudun suyu) şır şır aḳ-, V 20a15 (Tokat Ermenilerinin Türkçe konuşmasıyla alay ederken) şır mır aḳ-

şırlağan, şırluğan susam yağı (< şīr-rūğan [krş. Rd1 1123], bu I 190a27'de geçer) I 179a21,35, 179b1, IV 251a24, IX 16b7 (33; şirugan), X 168a24-25 (362)

şidro demir ("Yunanca" – kastedilen Yun. *sídēros*) VIII 335a21 (599) şidro ḳaşro = demir ḥiṣār

şilbe Mısır'da bulunan bir tür balık X 299a1 (635), Q348a25 (1003: şilye). Krş. Dozy I,781 *şalba, şilba*: sorte de poisson {bir tür balık} (< Yun. *sálpê*)

şil-ḫarçı, şil-ḫirci bir Abaza yemeği II 257a25, 257b14, 258b24 (bkz. ABAZACA), VII 157b29 (kelime listesinde karşılık olarak: bkz. KABARTAYCA)

şilim şilim sadece dilim dilim ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IV 251a26, V 6a16, VI 111b26 (bir şiirde)

şiling bir çeşit atlayıp sıçrama X 203b6 (431: şelnik deyüb [böyle yazılmış!]) şiling depüp raḳṣ eder, X 404a6 (868: şenlik [böyle yazılmış!]; bkz. poḫ maddesi). Krş. Rd1 1134, şeleng: An athlete's exercise of jumping up where he stands, striking the soles of his feet against his body {pehlivanın durduğu yerde sıçrayıp tabanlarını gövdesine vurarak yaptığı idman}; Meninski 2853 şiling, şilink; Steingass 757 *şalang, şiling*

şind (?) köprü ("Amâlika") II 348a30 şind yine (veya: şindine?) köprüye derler

şindire bir çeşit çatı kaplama tahtası, balar III 95a20, 112b12, V 34b30, 36a6, 41a12,22, 53b2 şindire taḫta, 66b21, VI 18b34, 66b33, 80b32. Krş. Meninski şindere; Miklosich 21; Tietze/Sl. #199: Schindel {padavra, balar}

şinik bir tahıl ölçeği IV 324b30, VII 61b18 (275) on şinik buğday, X 182a20 (390: şenikçi başı) şinikçi başı. Krş. TS 3669; Meyer 65

şirazi güreşte bir oyun III 158b8 (krş. Kreiser 99 dipnot)

şirinle- fırsatçılık etmek, hileye başvurmak, 305a33, III 100b13,26, IV 264b30, 269b23, V 42b24, 58a10, 60a28, 70b11, 102a24, 124b1, 141a9, VI 54a10, 103b28, 124b18, 181b20, 184b14, 187b3, VII 18b7,11 (84), VIII 297a2 (432), X 41a18 (93: şirinlendi). Krş. DS 3785 şirnemek (şirinlemek): yaramazlık etmek, şımarmak

şirp-kelle ve paf-gevde (paramparça, insan vücudunun parçalanmasını anlatır) II 263b23, V 57a28, 75b12, 136b10, VI 104b32, IX 273a18 (599)

şirvin sadece ṭurvin (bu maddeye bkz.) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, VI 114a23

şiş bitmiş, yetişmiş, neşvünema bulmuş ("İbrânîce") III 37a21 şiş = bitdi (→ Şiş [Âdem'in erlik suyunun toprağa damladığı yerde oğlu Şis'in neşvünemâ bulmuş olmasından ötürü]). Özel adın kurmaca ile açıklanışı

şiş-töper şeşper, kanatlı topuz (şeşper yerine, belki teber: balta ile kelime oyunu yaparak) VI 68b31 (bkz. ḳortela), VII 79a27 (358: şeşüper; || balta, külüng), X

202a18 (429: şeş teber; || ḳılıç, topuz, ḳalḳan, ve bşk.)

şitfī Bkz. şıtfī

şitiye bir çeşit tekne I 75b18 (|| burtun, şayḳa, ve bşk.), 164b25, II 269b19, VIII 285b25 (387), X 324b24 (691). Krş. Rd1 1143 şehdiyye, Rd2 1053 şehdiye

şolay, şolḳay şöyle (Tatarca) V 52a33, VII 107b28 (509), 143a12 (689), 158b4 (766), 177a28 (853), VIII 196a31 (35). Krş. WB IV,1102 şulay (Kazan Tatarcası)

şūbend bir çeşit kamçı II 303a2 (|| ḳırbaç, kīr-i fīl)

şūḫa bir çeşit tekne veya sal (Mısır) X 211b9-11 (662)

şumna ambar, tahıl silosu (Mısır; < Arapça *şūna*, Arapça biçimin geçtiği yerler X 357b9 [766], 374b19 [805]) IV 211a12, X 73b18 (MISIR) şumna = buğday anbārı, 135a3,8 (294; || mīrī anbārlar), 143a25 (312; || ġılāl anbārı). Krş. Shaw 179

şunşar, şuşar timsah ('Ulve [Asvan'ın güneyinde]) X 160b14 (346), 161b24 (349). Krş. Habraszewski/Alevi 99-100

şupur şupur (meme emerken çıkan sesin yansılaması; krş. bugünkü Tü. şıpır şıpır) IV 201a26

şura (~ çura) köle çocuk (Tatarca) V 43a19, 52a31, VI 126a29, VII 113a20 (537) qoş qazan tübi şuralar = ağırlıḳda geri ḳalan oğlanlar, 115a2 (545 = TS 779, orada düzeltilmesi gerekiyor) çura = oğul, 4, 133b11,25 (TATARCA), 147b6 (NOGAYCA), VIII 196a32 (35)

şurāḳī kuru, sulanmamış, suvarılmamış (Mısır) X 73b16 (MISIR), 147a24 (320). Krş. Wehr 468 *şarāḳī*: (Mısır) unirrigated land not reached by the Nile floods {Nil taşkınlarının erişmediği sulamasız çorak arazi}; [krş. Tü. çorak (< Far. *şūra*: tuzlu, çorak). A.T.]

şuzevle bir tarım âleti (bkz. kerepe maddesi) (krş. zevle)

şüşe şişe (~ şīşe) IV 228a sayfa kenarında. Krş. TS 3689

T / Ṭ

ṭabaḫāne tabakhane, deri sepilenen yer (< Ar. dabbāġ > ṭabbāġ II 250a30 > ṭabaḳ VII 122a15 [583]) II 250a32, 283a34 (bkz. dink), III 64a26, V 21a8, VIII 338b22 (614; = debbāġḫāne), ve bşk.

ṭaban ḳaḳ- yaya yürümek, yaya gitmek IV 396b14. Krş. TS 3695

ṭabılḳı çayırmelikesi, erkeçsakalı, keçisakalı, Spiraea IV 232a15. Krş. Eski Tü. tavılḳu, Kırgızca tabılğı, ve bşk.; Çagatayca tobulğu: dallarından kamçı sapı yapılan, kırmızı, tahtası sert bir ağaç (bkz. ED 440-41); Gemalmaz tıbılğı: çalı

süpürgesi; ACHARIAN/GAW. 381 *t'plği*: bir dağ ağacı (Karabağ); GÜLŞENÎ 150/11 bir faḳīri ṭabılḳı çubuġı i'e ur

tabi kahveci çırağı, kahvehanede hizmet eden (< tābi': uşak, hizmet görevlisi) VIII 348b8 (654; Yanya) tabi = ḫuddām, IX 77b3 (157; Aydın) ḳahve tabisi cüvānları, 173a18 (377) ve tabiyān destinden bir ḳahve nūş eden ḥayāt-ı cāvidān bulur, 247a5,7 (544; Şam)

ṭablalı bir tür geyik I 137b25, II 333a2, 362b5, IV 280b8, V 162b30, VII 52b23 (237), 150b4 (727), 155a12 (750), VIII 190a34 (10), 212a8 (101), 376b1 (760)

ṭabur savunma amacıyla toprak setler (siperler) ve hendeklerle tahkim edilmiş yer, müstahkem mevki, VI 179a30 (tanımı; 525 = TS 3696), ve bşk.; ṭabur çat-: VI 63b19

tacin altın yıkamak için kullanılan tava (< ṭācin: tava [bu anlam Rd1 1219'a göre]) X 61b21 (135) tibir gelüp . . . ḍarb-ḫānede tacinlere ḳonup tibri ḳal edüp ṭopraġından ayırup . . .

ṭaġar toprak mangal VIII 268a5 (315; Navarin'de kahve ağacı) ḳış eyyāmlarında eṭrāfını keçeler ile örtüp keçe içre bir ṭaġar āteş yaḳar, bir temāşā diraḫt-i muḍḥikdir. Krş. TS 965 dağar (tağar); DS 1322 dağar 7.: toprak mangal

ṭaġar Bağdat'a mahsus bir tahıl ölçeği VIII 324b29 (551; Bağdat) ṭaġar = kīle. Krş. Rd1 1241 Baġdād ṭaġarı: A Baghdad load of grain, containing eight hundred oqas {Bağdat'a mahsus 800 okkalık tahıl ölçüsü}

ṭahıl Bkz. ṭaḫıl

ṭahra nalbant âletlerinden biri I 185a25. Krş. TS 968-69; DS 3802; Rd2 1082 (provincial): pruning-hook, reaping-sickle {(taşra. k. k.) ağaç budama bıçağı, orak}

taḥte'l-ḳal'e ? (şehrin bir bölgesi, belli bir yeri) II 228b32 (Bursa) iki yerde taḥte'l-ḳal'esi vardır, 238b2 taḥte'l-ḳal'e ṣāḥibi işini bilir. Krş. RM 75r1 (kastedilen 72b'dir) taḥte'l-ḳal'e = A.{Ar.} maṣṭaba, P.{Far.} cāy-ı ġarībān, T.{Tü.} sed ve seki ta'bīr olunan neşīmene denür, bażı büyük ḳapu aralıġında ve ḳahve-ḫāne gibi . . . [okunamıyor]

taḫıl, ṭahıl tahıl VIII 288b16 (399) ṭahıl bāzārları, IX 295a10 (645) taḫıllāt. Krş. TS 3696-3700

taḫṭīr ekin ekme (Mısır – Arapça *taḫḍīr* yerine) X 73b15 (159; MISIR), 159a1 (343) taḫṭīr = ekin ekmek

ṭaḫuk kızak ("Kürtçe"). IV 219a30 (KÜRTÇE), V 11a25 ṭaḫuk = ḳızaḳ. Krş. DS 3804 tahuk: kızak; WAHBY 142 *taḫurk*: (Northern Kirmanji) sledge {(Kuzey Kurmanci) kızak}

ṭala- yağmalamak (Azerbaycan) IV 291a9. Krş. TS 3704; Rd1 1226; Rd2 1090 (provincial) {(taşra. k. k.)}

ṭalab ṭalab et- kanat çırpmak, çırpınmak, I 163b26. Krş. TS 978 dalabımak

ṭalar, talar eski Avusturya, Bohemya altını (Almanca *Thaler*) VI 9a4, 18b22, 21b8, 25b32, 27a1, 126b25 ṭalar nām bir sīm-i ḫāliṣ ġuruşı var, VII 25b8 (116) Sivilya ṭalar ġuruşları, 27b25 (125), 50b28 (229), 72b4 (323,: bkz. ALMANCA), 84b21 (387) ṭalar kāġıd yırṭan ġuruş

ṭalaslan- deniz kabarmak, coşmak, dalgalar yükselmek VIII 292b25 (416 = TS 3706)

ṭalav, talav yağma (Azerbaycan; Tatarca) IV 289b19 ṭalava vur-, 291a4 (289 = TS 3704, orada düzeltilmesi gerekiyor; Urmiye valisi) bir ḳaç dil alup söyledeli göreli ki bu talavuñ aṣlı nedir bileli, 292a16, 301b23 ṭalavla-, 364a14 ṭalava uranda, V 43a21 (Tatarca) ṭalava ur-, VII 106a18 (500; Tatarca), 112b8 (533 = TS 3705) ṭalava ur-, 175b31 (847; NOGAYCA). Krş. WB III,880 talaw (Kazan Tatarcası)

ṭalazlı bir tür güvercin I 190b22

ṭāli' dut- birisinin falına bakmak I 199b23

ṭaliḳa, taliḳa bir çeşit araba V 48b26 ṭaliḳa ve ḥınṭo 'arabaları, 50a34, 59b18, VII 77b10 (348), 103b30 (487,: böyle düzeltilerek okunmalı). Krş. MENINSKI 1044 talıġa ~ talıḳa: essedum, currus parvus uno equo trahi solitus / ein Wagen auff ein Pferdt {tek atlı bir araba}; TIETZE/SL. #209

ṭalḳan kavrulmuş darı unu (Tatarca, ḳurud ve yazma ile birlikte Tatar yemekleri arasında sayılmıştır) I 213a15, V 42a20, 104a34, VI 10b11, VII 107b23 (507), 110a4 (519), 128a33 (615), 133b15 (bkz. TATARCA), 147a33 (711), 171a32 (725). Krş. WB III,889; TMEN II,546-49 (#928)

ṭam- damlamak X 106b20 (233) her kim 'ilm-i ḥadīṣe mālikdir yüzünden nūr ṭamar. Krş. TS 985-7

ṭamġa vergi (Tatarca) VIII 196a33 (35). Krş. TMEN II,554-66 (#933,934)

ṭamu cehennem V 105b31, VI 15a18, 118a26, VII 61a3 (272). Krş. TS 3711-16

ṭamu-ḫāne (kelime anlamı: cehennem evi, kilise için mecaz) IV 305b34 (|| düyūr, Serav'daki Ermeni kiliseleri)

ṭan şalvar, don II 334a9 Enguruda er yaṭır, Rūmda Ṣarı Ṣaltıḳ ṭan geyer ve ṭummān çeker. Krş. DS 1355 dan: iç donu, pantalon

tan- tanımak, görmek (Azerbaycan) II 300a4 (Tebriz) heze tanmamışam = henüz görmedim. Krş. ED 516 tanu-

ṭandır maṣdısı ayakları kısa, kulakları tüylü bir köpek türü II 354a19 ṭandır maṣdısı gibi bizcileyin āteş başı arayaraḳ. Krş. TS 2797 mastı; Rd1,2 mastı; MENINSKI 4237 masti: Hündlein, Schosshündlein {küçük köpek, fino}; < İtalyanca *mastino*: mastiff {bir tür dok köpeği, samsun}

ṭanış tanıdık X 275a2 (583: danış) erbāb-ı ṭanış ve ehl-i 'ilm ü dāniş. Krş. TS 3729

ṭānḳ (Far. *tāng* yerine mi?) VI 79a14 (bkz. dānḳ)

ṭans dans, raks (Almanca *Tanz*) VI 120a12 her şikār alan bir cānibe ṭans oynayup firār etdiler, VII 17a27 (78) ṭans oyna- (|| hora dep-)

ṭañ hayret, şaşılacak şey VI 176b18 ne ṭañ (tarih düşürülen bir şiirde). Krş. TS 989, 994

ṭap- bulmak (Tatarca) IV 246a9, VII 112a15 (531), 115a6 (545), 133b25 (TATARCA). Krş. WB III,947-48

ṭapan ? (at hakkında bir niteleme; krş. ṭaş-dögen) II 333a21 (bkz. divne)

ṭapḳır, dapḳır kolan veya palan kolanı (bu anlamlar Rd2 1095'e göre) III 100b1 kimi at ḳolanı ve kimi ṭapḳır çekmek ve . . ., VI 112b20 (bkz. cüyen). Krş. TS 3742-43

ṭapḳır kat, katman VII 109b33 (519) atlarıñ izi on iki ḳat ṭapḳır olup yol oldı, 112b2-5. DD 1313 (=DS 3827) tapkır: insan ve hayvanın geçip sertleştirdiği toprak, WB 952 tapkır: (Kazan Tatarcası) mal{defa, kere}, RAMSTEDT 80 dawxʾr: Schicht {katman}

ṭapḳır bir Tatar askerî birliği (Tatarca) 112b2-5 (533 = TS 3741-42). Krş. TMEN II,429-31 (#848)

ṭapşır- emanet etmek V 96a28, VI 161b5, VII 114b30 (544), 117a21 (558), X 200b19 (426: taşır- [böyle yazılmış!]). Krş. TS 3744-48

ṭār dar (dar yerine, ṭār: karanlık ile kelime oyunu yaparak) V 81a9, IX 368b24 (801) ol teng ü ṭār yollarda, 379a7 (823)

ṭarabans (~ darabans) tüfekli asker, tüfekçi (Rumeli) V 101b27, 102a19 tüfeng-endāz piyāde ṭarabanslar, 102b16, 105a29, 105b16 ṭarabans = yayan yeñiçeri, 108a4 darabans, VI 112b30, 113a1, VII 101b3 (475), 28 (477); bunun yanında ṭaraban biçimi de kullanılmıştır (yanlış mı?): V 107a17,33. Krş. OSTAPCHUK 57n. ṭarabands: a mercenary firearm-bearing infantry corps attached to the voyvoda of one of the Romanian principalities {Romanya prensliklerinden birinin voyvodası maiyetine verilmiş, paralı askerlerden oluşan, ateşli silâhlar taşıyan piyade birliği}

ṭarabızon tırabzan, parmaklık VI 83a32 incüden şebekeler ve balıḳ dişinden müşebbek ṭarabızonlar ile tezyīn olmuş dekākīnler; bundan başka ṭarabuzan biçimi de geçer: VIII 225a28 (152); ṭarabızan: VIII 227a8 (159). Rd1 1234 tarabızan ile aynı kelime olduğu bellidir, (krş. VII 52a5 [234] ṭırabızan): tırabzan (< İtalyanca)

ṭaraḳ bir çeşit istiridye I 174b35, VIII 336a13 (603; deniz böcekleri listesinde). Krş. DS 3831 tarak: istiridye; Rd2 1096: scallop; cockle {deniztarağı; aşvades, yürek midyesi}

ṭaraḳa bir çeşit fişek (krş. ṭaraḳı) VIII 305a20 (bkz. badaluçḳa); ṭaraḳa faşlı et-

bağırsaklar guruldamak X 288b11 (613). Bundan başka ṭaraḳa "gürleme, tokurdama" anlamına gelir (bu anlamlar Rd1 1096'ya göre)

ṭaraḳı bir çeşit fişek, bir tür ateş işi (krş. ṭaraḳa) I 183a12, IX 328a19,21 (715), X 293b11 (624)

ṭaraş av köpeği veya tazı (Anadolu lehçesi) II 301a26 (bkz. terec), III 62b11 (MARAŞ), IV 252b31 ṭaraş ve ṭula köpek, 265b35 ṭaraş kelb gibi acız, 269a25 (bkz. şun-), 280b6, 347a27 (bkz. araş), V 92b5 (bkz. şunar), VII 129b31 (bkz. yetgen), IX 28a10 (GÖRDES). Belki tara-: dikkatle, sıkı bir biçimde aramak fiilinden türetmece kelime?

ṭarāva tan vakti (Mısır; Arapça *ṭarāva*: tazelik X 361b6 (777) ṭarāva maḥallinde (|| vaḳt-i seḥerde), 402r6 (864) ʿalāʾṣ-ṣabāḥ vaḳt-i ṭarāv[a]da

ṭarfı ılgın ağacı (Ar. *ṭarfā* yerine) VIII 323b29 (546; ağaçlar listesinde)

ṭarḳan Kırım'da bir köle sınıfı VII 119b28 (573) bu bāğlarda aṣlā köylük yoḳdur, ancaḳ bāğları bekleyen ṭarḳan nām köleler her bāğda ehl [ü] iyālleriyle sākinlerdir, 128a25 (615) muḥtesib ağası ṭarḳanī defteri mūcebince. < ? Çagatayca tarḫan, soylular arasında ayrıcalıklı bir sınıfa mensup olan; bkz. ED 540

ṭarla-ḳozı söyleş- birisiyle samimi konuşmak, içli dışlı olmak V 79a8. Krş. Rd2 1099 tarlakoz: fishing boat with two pairs of oars {iki çifte balıkçı kayığı}

ṭarpadaḳ (yansılamalı kelime) VI 4a23 biz daḫi ol maḥalde ṭarpadaḳ ḳalʿe dibine vara düşdük

ṭarrār sadece ʿayyār "serseri" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, X 368a2 (791)

ṭartı Bkz. dartı

ṭarṭına, ṭarṭınar, tarṭınar bir çeşit fırkata, savaş gemisi (LF #642) VIII 269b7 (322#) tarṭınar (LF'da Evliya'daki bu biçimin yanlış olduğu kabul edilmiştir), IX 63a9 (128# tartana, orada düzeltilmesi gerekiyor) ṭarṭına, X 325b27 (693: zartınar) ṭarṭınar

ṭarṭur bir çeşit şapka (Rumeli) V 109b21 (Şar-köyi), 149b22 (Split) ḳara şapḳa-yı ṭarṭur-ı eflāṭūniyye, VIII 261b17 (290; Balibadra) cemīʿ millet-i neṣārā-yı mesīḥiyye bu serv yanından geçdiklerince başlarından ṭarṭur-ı purpuṭurların çıḳarup başı ḳaba bir ḳaç kerre ṭapınup, 265a6 (303; Gaston) manlifke beyāż şapḳa gibi ṭarṭur geyerler, 326a2 (557; Girit) siyāh ṭarṭurlı şapḳa, 335b7 (600; Vitiloz) siyāh Fireng şapḳası gibi eflāṭūniyye ṭarṭur şapḳa geyerler. Krş. DOZY II,36 ṭurṭūr: bonnet haut {yüksek tepeli külah (ayrıntılı tanım verilmiştir)}

ṭās yayvan, basık, tas biçimi (< Arapça ṭās "çanak, tas") IX 161a2 (349; Maraş kadınları) gümüş ṭās ṭakye yāḫūd zerdūz sivri ṭakye üzre endām larına beyāż çarşaf bürünürler

taşma kesilmiş kayış, sırım III 177a17 taşmayı urup. Krş. TS 3767

ṭaş-dögen taş döven (kastedilen güçlü, dayanıklı; at hakkında bir niteleme; krş. ṭapan) IV 246a2. Krş. TS 3768; Pakalın III,419; Rd2 1103; Bulut 291

ṭaşī Bkz. dağī

ṭaş-kend, taş-ken maden işçisi, madenci (bir yandan kūh-ken'e, öteki yandan Taşkend'e dayanan kelime oyunlu türetmece) V 137a24 (krş. 29 kūh-ken), IX 62b2 (127) ve Ferhād mişāl kūh-kenleri ve mermer-bür taş-kenler

ṭaş-tülek bir tür şahin I 190b7, VI 50a23

ṭaşla- (bir yeri) terk etmek, bırakıp gitmek; (kalpak vb.) çıkarmak (Tatarca) II 361b34 (444 = TS 1138, orada düzeltilmesi gerekiyor) tīr-keş ve ḳılıcım ṭaşlayup, IV 241b6 diyār-ı Māhānı ṭaşlayup, V 17b1 ḳalpaḳların ṭaşlayup ya'nī yere bıraġup, 43a17, 48b29, VII 105a25 (490), 144a20 (695), VIII 195b22 (bkz. şıpırtma), 383b31 (786; || geç-; bkz. ḳayıt-) gerüye ṭaşla-. Krş. WB III,940 taşla-: werfen, fortwerfen, verlassen, zurücklassen {fırlatmak, fırlatıp atmak, terketmek, geri bırakmak}

ṭaşlama güreşte bir oyun III 158b9,16, IX 22b27 (46)

ṭaşra dışarı I 130b27 (436 = TS 1023)

ṭat Türk olmayan (?) IX 176a9 (384; Halep yakınında Rīḥa) cümle ḫalḳı ṭat ve fellāḥāndır, 189a8 (415; Trablusşam ile Beyrut arasında Cübeyle) cümle ḫalḳı ṭat ve Nuṣayrīdir. Krş. TS 3770-71

ṭav dağ (Tatarca; bkz. yıldıraḳ) VII 158a33 (766) ṭav = dağ (→ Beş Ṭav). Krş. WB III,772

ṭava, ṭuva dua (Tatarca; < du'ā) VII 105a25 (495), 113a31 (538), 117b15 (560) ḫānıma baş urup ṭava etdim, 147b6 (bkz. NOGAYCA)

ṭavaḳan (erkeklik organı) kalkma, sertleşme I 172a35 yüz yaşında adamıñ ālet-i cimā'ına ṭavaḳan verüp, 217b13 'ālem-i nāb ṭavaḳanıyle sermest ile, II 344a2 vecd-i ḥālet-i merdān ṭavaḳana gelüp, III 88b28 küçük bürāderi ṭavaḳana gelüp, X Q338a37 (955: tufan [böyle yazılmış!]) ḥaḳīre bir rücūliyyetcik ḥāṣıl olup emmāre ve nevvāme ve mühmel nām refīḳ-i ḳadīmlerimiz ḥarekete gelüp cimā' ṭamarları menī'i ḥarekete gelüp Ẓarfa Meçik Beşe nām silāḥımız sehil lu'bede-bāzlıġa başlayup gözi ve kellesi ḳızarup ḳan etmek murād edindikde ḫudā rāżī ola Rāżiye ve Marżiyye ve Muṭma'inne nām yār-ı ġār-ı 'amelümüz rāżī olmayup ḥaḳīriñ epsem emrine iṭā'at edüp öpsem izniyle def'-i ṭavaḳan edüp ḳanā'at etdiler. Krş. Rd1 612 tawaḳān-i nefs: the lusts of the flesh {şehvet}; < Arapça tawk, tawaḳān: longing, yearning, craving, desire

{arzulamak, şehvetle istemek}(Wehr 99)

ṭavaḳane bile doğdı bürāder erkeklik organı III 6a17 (bundan önceki maddeye bkz.)

ṭavla at ahırı (<Arapça ṭavīla) II 237b16 at ṭavlası gibi bir ṭavla şıġınları var idi, 284a16 bir ṭavla küḥeylān at, III 113a15 bir ṭavla yorġa ceberti at, IV 279b27 beş ṭavla at, 283b11, VIII 200b12 (52) ḫāṣ ṭavla atlar, IX 53b16 (109) cümle atlarımız ḫāṣ ṭavlasına baġlayup

ṭavmandu Bkz. manduṭav

ṭav ṭavlan- ṣav ṣavlan- işin sonuna gelmek, iş işten geçmek II 371b35, IV 272b32 (236 = TS 3774, orada düzeltilmesi gerekiyor) Öküz öldi ve boyunduruḳ ḳırıldı dedikleri ḍarb-ı mesel kelāmı üzre ṭav ṭavlanup ve ṣav ṣavlandıġından ṣoñra . . . , VI 125b22 (|| münhezim ol-), VII 87a22 (399; || bozul-). Krş. DS 3849 tav tav sav sav olmak: bir olay, bir iş sona ermek

ṭavus- tavsamak gevşemek, heyecanını, şiddetini kaybetmek IV 302a1 da'v[ā] vü nizā'ımız ṭavusdı, VIII 189b7 (6) Azaḳ'dan çıḳalı azıḳlarımız ṭavusḳan idi, 190b4 (10) bir yıl taḥrīr etsek ṭavusmaḳ iḥtimālı yoḳ. DS 3847-48 tavsımak (tavsamak, tavsumak)

ṭavuş hafif ses, hışırtı VII 182a11 (879), X 284a15 (603). Krş. TS 3773

ṭavuşḳan tavşan (Tatarca) VIII 189b7 (6). Krş. WB III,776

ṭavuşla- (~ ṭavuş-) kulak vermek, haber almak (Azerbaycan; Tatarca) IV 302b26 (Tebriz valisi ile konuşurken) ṭavuşlayam, 404a16 (Tatarca), VII 133a19 (640; böyle düzeltilerek okunmalı; Tatarca), 158b4 (766), VIII 190b4 (10; böyle düzeltilerek mi okunmalı?) ṭavuş- = işit-. Krş. WB III,986 tavışlan-: (Kazan Tatarcası) Töne von sich geben, tönen {ses çıkarmak, tınlamak}

taya sütanne I 205a26, VII 123a27 (590). Krş. TS 3775

ṭayaḳ: ḳara ṭayaḳ Tatar çadırı (Tatarca; kelime anlamı: kara direk) V 55b31 ḳara ṭayaḳ = Noğay Tatarları obaları. Krş. WB III,815

ṭaylaḳ tay (Tatarca) II 284b8 ḳısraḳ ve ṭaylaḳları, VII 133b11 (TATARCA). Krş. TS 3781

ṭaylaḳcı nöbetçi (?) II 344b30 (Amasya yakınında Ladik) sivri külāhlı bostāncı ḫuddāmları ve ḳorucuları ve ṭaylaḳcıları vardır

ṭaysı hükümdar, imparator (Kalmıklarda; < Çince t'ai-tsi) III 62b18, VII 175a33 (844), 175b8 (845), 179a27 (864), 179b29-31 (867), X 22b4 (47) ṭaysı = pādişāh

tecrīde sefer, askerî sefer (Mısır) X 361a15 (777) tecrīde = sefer. Krş. Dozy I,185 *tacrīda*: expédition, entreprise militaire, campagne {sefer, askerî sefer, askerî harekât}

teçelpa sadece çelipa (bu maddeye bkz.) ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, V 106b19

tedribe (~ tedrübe) bir çeşit şehir kapısı IV 294a32 tedribe ḳapuları, V 45b19, VII

14a20 (63), 90a20 (415: böyle düzeltilerek okunmalı), VIII 236b11 (196,: böyle düzeltilerek okunmalı), IX 154b16 (334: atlanmıştır), 164a16 (356), 166a1-3 (360), 247b18 (546), X 88b19 (190), 380a2 (816), 447b23 (981), 450a18 (987) **tedrübe**, 447b23 (981). Krş. BARTHÉLEMY 234 at-Tadrība: nom d'un sûq de Jjdáyyde à Alep, propr. 'barricade,' dressée sur une partie de l'enceinte qui présentait une solution de continuité {Haleb'in Cidâyide semtinde bir çarşının adı, kelime anlamı: şehir surlarının bir kısmı üzerinde kurulmuş olup surlar arasında kesinti yaratan 'engel'}

tefārüḳ az bulunur şeyler, nadide şeyler, nadirât (tefārīḳ yerine) IV 222b26, 284a5, V 51a32, VI 68b13, ve bşk.

tefne defne I 183b13, II 369a25, VI 128a18, 140b22, VIII 368b17 (733)

tegelti eyer keçesi, hayvanın sırtını korumak için eyer altına konan keçe II 362b4, V 74a7 **tegeltisi aġarmış** (|| **iş görmiş**), VII 125b31 (bkz. çirgi), IX 212b19 (682: tekilti) **ḳuyruḳsız ata bineler ve tegeltiyi ters uralar**. Krş. TS 3783-85

tegerg dolu (buz halindeki yağış (< Far.) X 228a13 (486) **tegerg = ṭolu**. Krş. TS 3788 (orada tekerek okunmuştur; tegerg okn.); STEINGASS 320

tegrek tekerlek (Tatarca) VII 128b12 (616: tekerlek) **neñi görgenmin, baña ne minnet ḳışṭarsın, yoḫsa 'araba tegregiyle pişmiş kebābıñ mı aşadım**. Krş. WB III,1038; ED 485

tek dur- sessiz ḳalmak V 140b5 **tek durmayup**, 149a17, VI 27b4 **tek ü yek (?) durmayup**, 76b13; ayrıca **tek cereyān et-** sakin, düzenli akmak VI 86b30. Krş. TS 1063-64

tekir bir tür güvercin I 190b23 **tekir ala**

tekkeşin bir tür ayva VIII 206a10 (77) **ṭekkeşin ayvası**. Krş DS 3865 tekkeş: sulak yerlerde yetişen, sulu, küçük bir çeşit armut

tekrūr tekfur (tekfūr yerine) I 17a7, V 27b13, VI 42a2,10, VIII 237b10 (199: eksiktir)

tel kuş tüyü, telek I 150b20, 153a30, 190b15, IV 273b18,26, ve bşk. Bkz. BITLIS 13-14. sayfalardaki dipnot

teleme bir tüy tuzsuz peynir (bu anlam Rd2 1132'ye göre) I 167a14, 167b3, 25-29, III 142b2, V 134a20, VI 87b32, VII 120b28 (577), VIII 371b23 (743). Krş. DS 1409 deleme, 3869 teleme; TS 1066

telis- acele etmek (Azerbaycan Türkçesi teles-) IV 310b5 (Hemedan) **heze telisemen**

temel bıraḳ- temel atmak V 32b30. Krş. TS 3790

temeçik (t- belki n- yerine yanlış? Tatarca) VIII 196a31 (35) **neçik ola şolay temeçik ola**

temen yorgan iğnesi, çuvaldız (penis için kullanılmış olan bir mecaz) I 192a23

ba'żı İslambol ẓurefāları ḳavuḳçı cevānlarına "Çelebi temen alır mısın" deyü ulaşırlar; bir kerre 'aceb ḫaṭā ola yazdı, bu temen laṭīfesinden ḳavuḳcı cevānları aṣlā ḥaż eylemeyüp efvāh-ı nāsda şāyi' kelāmdır. Krş. ED 506; DS 3875 temen: tütün dizmeye yarayan iğne (-İst.)

temrege temriye, bir deri hastalığı IX 142a5 (303). Krş. DS 3876 temre (temreğe, ve bşk.); TS 1072-73 demreği

tenbelid kumaş dengi, denk halinde taşınan kumaş II 338b24 (Erzurum; || **pārçe yükleri**). Krş. TS 3791, DS 3877

ten Bkz. teng

tenāsüb (tenāsül yerine) VIII 255a10 (265)

teneḫnüḫ dışkı (krş. neḫnü) IX 254a22 (559) **teneḫnüḫ ve yesteḫ-zede**

teng, ten il, vilâyet, idarî bölge (Gürcistan) II 319b13 **Gürcistān ḥükminde iken yedi teng Gürcistānıñ üç tengi bu Tiflīs eyāletidir**, III 74a27 **yedi tümen tenlik Gürcistān ḫānlıġı**

ten-getir küçük piyade çadırı I 192b36, II 337a17, III 172b26, IV 217b16 (bkz. DIYARBEKIR 201, 269), 221a24, 277b23, VI 89b1, 177b4, VII 126a2 (603; böyle düzeltilerek okunmalı) ve **ḫānıñ sekiz ḫazīneli bir ten-getir çadırcıġı var**, VIII 222a3 (138) **ten-getir ḫaymecik**, X 233b24 (498; bkz. HAARMANN 213n.; böyle düzeltilerek okunmalı)

tennāre Nil üzerinde Halfa'dan öteye işleyen bir çeşit gemi X 392b22 (844)

tente (gemide güverte üzerine çekilen) tente (LF #644) VIII 283a30 (377) **tente ḳur-** güverte üzerine tente çekmek, 296b26 (432) **ḳadırġa tenteleri**

tente fora Tente aç! (LF #301) III 97b11 (262#) **tente forra** (böyle yazılmıştır!), VIII 250a31 (247) **dört pāre ḳadırġasınıñ tentelerin fora edüp ḳarada tenteleri ḳurar**, 283a27 (376) **tente fora avanta demir**

teper aşağı pervasızca, doğrudan, tepeüstü II 284a8, III 32a34, 32b3, 40b6, 124a12, 171a19, IV 270a4, V 8a18, 13b13, VI 53b25, 54a8,11, 89b9, 134b5, 160a6, VII 94b32 (440: tepe), VIII 255b7 (267), IX 29b4 (59: tepe), 159a1 (344: tepe), 265a16 (böyle düzeltilerek okunmalı; 582: atlanmıştır). Krş. DS 3883 tepen üstü (teper aşağı, tepesi aşarı): tepe üstü, baş aşağı

terec belki bir yanaştırma (uyak kelimesi)? (av köpeği hakkında kullanılan bir niteleme) II 301a26 **ṭaraş ve tula ve terec zaġarlar**

terk kavuk ve külâh dilimi V 180b7 **on iki terk Bektaşī külāhı gibi**, VII 62a15 (277: Viyana'daki hekimler) **telatin ve güderiden yedi terk bir güne taḳye geyüp**, 67b20 (303), VIII 253b34 – 254a1,20 (261; Atina'daki Rüzgârlar Kulesi'nin kubbesindeki dilimler hakkında kullanmıştır), IX 62a6 (126; bir tür kavunu anlatırken) **Bektaşiyān külāhı miṣāl on iki imām 'aşḳına düvāzdeh terkdir**, 129a29 (273) **tāc-ı bozdoġanī ki beş terkdir, māsivāyı terk [ü] tecrīd 'alāmeti-**

dir, X 285a2 (605; bir minareyi anlatırken) Bektaşi külāhı mişāl terk terk binā olunmuşdur Krş. MÜSTAKİMZĀDE 173-4

ter geç- üstünkörü geçmek, değinip geçmek VI 67b9 sehil ter geçüp bir şemme taḥrīr edelim. Krş. TS 3794

tergömlek bir çeşit üzüm IX 49b14 (101), 83a22 (169; Tire). Krş. DS 3891

terkce ? (at hakkında bir niteleme) VII 24b17 (112) bir eşheb terkce atımı başup boğazlayup . . .

tersāḫāne (tersāne yerine) VIII 316b2 (515: tersḫāne)

tersḫāne (tersāne yerine) I 200a2 (bkz. vardiyan)

terskepçe güreşte bir oyun III 158b9 (krş. KREISER 99 dipnot)

teşāşür işeme (teşelşül yerine) IX 6b12 (P4a5, 12: teşelşül)

teşeniş kasılıp kalma, ispazmoz (teşennüc yerine) VII 131a30,31 (629-30)

tevet Bkz. tüt

tev-ḫāne hastane (tāb-ḫāne yerine, örn. I 47a13) I 41b12,13, 43a16, 45a28 tev-ḫāneyi müsāfirīn, 152b18, V 30b10, 170b26 (|| tāb-ḫāne, müsāfir-ḫāne), IX 105b22 (217: tuhana [böyle yazılmış!]) bu şehirde ḫān ve tev-ḫāne olmamaḳ ile, 246b22 (544: tuhane)

teybend bir çeşit kuşak I 192b20, V 41b4 teybend ḥarīr ḳuşaḳ, 157a7 zünnār ta'bīr etdikleri teybend ḳuşaḳ, 121a4, 168a28, VI 19a10, 34a7, 68b30, VIII 231a5 (173), 349a25 (656), 350b22 (663 [+ s. 662'de 5. dipnot])

teyek asma dalı II 342a4 bāğ teyeginde yapraḳlarıyle ḫāk-i 'amber-pākde gömülmiş āveng üzümi, IX 165a11 (358), 302a2 (659; böyle düzeltilerek okunmalı) üzüm teyekleri. Krş. TS 1035-37

teyş keçi (Mısır; Arapça *tays*: teke) X 389b9 (837) teyş = keçi

ṭıḫtāb, tıḫtāb billur, kristal I 96b27 Tıḫtāb ḥammāmı (felçlilere münasip görülen hamam), 171b32, 185b8 cām ve tıḫtāb ṭāscıyān, 195b5 (bkz. muşta), II 300b35, 355b2 bir ṭıḫtāb u muṭalsem ṭās, IV 229b2, 230a18, 231b31, VII 178a33 (859). Krş. DS 3909 tiḫdap: tılsım, tiğtop tası; < Erm. *delt'ap'* : panzehir (ACHARIAN I,647-50 *del*, II,164-66 *t'ap'*; DANKOFF/ARM. # 133)

ṭıramola, tiramola Haydi gemiyi çevirelim! ṭıramola et- gemiyi çevirmek, yönünü değiştirmek (LF #653) (isa seren maddesine de bkz.) I 164b34(#), V 93a19, 123b27, VIII 270a18 (324), 300a11 (446#), IX 149a22 (321#) tiramola deyüp (= P69a13; baskıdaki ve LF #653 s. 438 dipnot 2'deki gibi dizüb değil), X 331a6 (703), 336b8 (715)

ṭıram-ṭapa-ṭaf (tüfek patlamalarını anlatan yansılamalı deyim) IV 214b2

ṭıransa bir çeşit Tuna teknesi III 115b4, 120b12 ṭonbaz ve ṭıransa gemiler, V 34b7, 53a24, 104a6, 115a14 ṭıransa ṭombaz gemileri, 116a15 ṭıransa ve parḳa ve ṭombaz gemiler, VI 64a23, 170a25, VII 43a28 (196), 48b1 (218; KREUTEL çev. 2. bsk. 81 + dipnot 78), 56a16 (251; KREUTEL çev. 83 + n. 2), 95a23 (442) her Ṭuna ṭıransa gemileri biñer adam giderler mefret gemilerdir, X 255a6 (543; bkz. zarbina)

ṭırḳaz mağara II 261b27, 352b10, 313a22 zīr-i zemīn ve ṭırḳaz purḳaz, 337a14. Krş. DS 3921 tırkas: yer altındaki mağara ve yollar, 1469 dırgaz (I), 1470 dırkaz (?)

ṭırmaş- tırmanmak IV 267a35 (bkz. ḳocun-), VIII 240b1 (209). Krş. TS 3802

ṭırziye Peygambere ve sehabelerine dua (< tarżiye) VI 121a31, 121b4 (|| taşliye)

ṭış dış taraf (çoğu yerde ṭaş olarak geçer) II 368a1 içli ve ṭışlı, III 180a31 iç ve ṭış ağavātler, V 144a22 içi ṭışı şağ gemi, VIII 350a25 (660) cümle içli ve ṭışlı ve ḥammāmlı sarāylardır, 357a13 (687) bir 'ālī içli ve ṭışlı mükellef ḥaremli çiftlig-i 'aẓīm. Krş. TS 1019-21

ṭız but, kıç (bkz. dızıḳ) X 250a10 (532: atlanmıştır) ṭızlarına ve dizlerine kötegi yeyüp (|| göt). Krş. Rd2 1179 tiz: (slang) buttocks {(argo) kaba etler, kıç kıynakları, kıç elmaları; AKTUNÇ 267

till tepe, höyük (tell yerine; tilāl'den geri türetmece kelime olabilir mi?) VI 79b17

tilmaş (~ tılmaş) tercüman (Tatarca) V 42b17, 149a13 tılmaş-nāme, 161b10, VII 108a4 (510), 112b20 (535), 133b30 (643), X 252b1 (537: Tetmas [böyle yazılmış!]) tilmaşlar ile ya'nī Nemse tercümānları ile. Krş. TMEN II,662-65 (#1010)

tilsiman (~ tisliman) kesici bir âlet I 154b32 (işkence âletleri listesinde), 196a3 (kunduracı mengenesi), VII 5a4 (18) heybemde olan nevregān ve tilsiman ve ecene demirlerin ve maṭraḳa çekicim çıḳarup . . . ağacıñ sīnesi üzre ata binüp ḳazdım, VIII 254b12 (264), 261b19 (290) nevregān tilsiman, IX 106a22 (218: büsbütün yanlış aktarılmıştır; ağaç üzerine kazıdığı yazıyı anlatırken) nevregān ve tilsiman demirleri ile elifleri birer arşın oyup taḥrīr etdik, 243a25 (= P103a18; 537: tılsımat [böyle yazılmış!]) nevregān-ı tisliman, 272a3 (596 tılsıman; || tīşe, nevregān), X 406b8 (874) ḥaḳīr daḫi nevregān-ı tilşimanım ile bu maḥalle geldigimiz 'alāmetin taḥrīr eyledim

tim temel (?) I 14b35 İslambol henüz bir tim iken beyāż bir dür-i yetīm olup. Krş. ? DS 3933 tim: dip, en alt, temel

timin bir sikke veya bir para birimi VIII 288b22 (400) ordu-yı İslām içine ḳaḥt-ı ġılā istīlā edüp bir vaḳıyye et sekiz timine ve elli dirhem ekmek bir aḳçaya . . . , 289a11 (401), 326a21 (557). Krş. DEVELİ 70a6-8; < Arapça *ṯumn*: sekizde bir (DOZY I,164: nom d'une pièce de monnaie) {bir madeni para adı}, aynı zamanda bir ağırlık ölçüsü birimi (krş. DS 3933 timin, ve bşk.)

tine Felemenk sikkesi VI 127b12 tine ve pine

tiramola Bkz. ṭıramola

tirepeze yüksek arkalıksız iskemle, yüksek tabure (bugünkü Yun. *trapézi*: masa) V 149a26 tirepeze = yüksek iskemle

tirid yaşlılıktan gücü tükenmiş, dermanı kalmamış, tirit gibi (bugünkü Tü. tirit). <Far. V 74a12, 116a33, X 42a13 (95; || arıḳ, naḥīf)

tirinḳa cıvadra tiringası, cıvadrayı talimara tutturan zincirler (LF #671; Evliya bunu benzetme olarak kullanıyor) VII 187a10 (901) bu zencīrler gece ve gündüz nehr-i Ten üzre tirinḳa gerili durup bir Urus ḳayığı ve ṭomruḳ ve bir kütük geçmek iḥtimāli yoḳdur

tirkeş-: birbirlerine tirkeş- (askerler) arka arkaya sıralanmak, sıra halinde dizilmek III 30b12, IV 265b29, VI 20a26, 105b10, VII 115a16 (546), I 296a17 (429), 296b22 (431). Krş. DS 3939 tirkeş-: birbirine fazla yanaşmak, yığılmak, 3938 tirke-: arka arkaya sıralamak, 1518 dirkeş- (II); TS 3804 tirken-: arka arkaya gelmek

tirkis, tirkiz bir tür hamsi, tirhos I 174a31, VII 120b19 (577), VIII 225b5 (153). < Yun. *trixós, trixiós* (MEYER 26)

tiryanda-fila bir çeşit Yunan şarabı (< *triantáfullo* gül) I 124a27 tiryanda-fila Rūmuñ mişket şarābı (HAMMER çev. II,41 the musk-wine of the Greeks (triantaphylla)

tiyāb bir rüzgâr adı (Mısır) III 13b13, X 393b20 (bkz. milisi), Q348b39 (1006) tiyāb rüzgārı ṭarafına. Krş. DOZY II,78 *ṭayāb*: 'les vents Meltem, appelés encore Teiiáb . . .' {Meltem rüzgârı, buna teyyāb adı da verilir}

ṭoḫta- durmak (Tatarca) VII 105b11 (497; böyle düzeltilerek okunmalı) ṣadaḳlı ve ṣavatlı ve ḳoş ḳol atlı zor baṭır yigitler ile atlanup āmāde ṭoḫtadılar, 109b32 (519), 110a34 (521; → Ṭoḫtamış = Durmuş), 113a22 (537) ṭoḫtap, 133b13 (TATARCA). Krş. WB III,1154 toḳta-, 1169 toḫta-; < Mogolca toḫta- TMEN I,272-73 (#141)

ṭoḫtaş- durmak oturmak, olgunlaşmak (Tatarca) VI 122a16 iş görmiş eşmiş ve yorṭmış ve ṭoḫtaşmış ve baş almış müsin iḫtiyār adamlar. Krş. WB III,1154 toḳtaş-: anhalten, Ruhe finden {durmak, hareketsiz kalmak}

toḳad, ṭoḳad, ṭoḳat hayvan sürüleri için ağıl olarak etrafı çitle çevrilmiş arazi; üç tarafı dağ ve tepelerle çevrili, bir yanı açık yer I 139b9 ṭoḳat çiti, 13 cümle ḥayvānāti bunda ṭoḳada ṭıḳup temāşā ederler, 167a16-19, III 19a26 (|| kemend), V 71a28 Ḥaleb toḳadına girme, 72a26 Ḥaleb ḳal'esi toḳadı. Krş. MÉLIKOFF I,147

ṭolça yılan (Romanya) V 34b8 ṭolça = yılan (→ Ṭolça)

ṭoloz tonoz, mahzen I 204b32 ṭoloz maḫzenciler, 205b13 ṭoloz maḫzen yapıcılar, III 70a28 ṭoloz rıḫtım, 162a32 ve bu sūḳ-ı sulṭānīniñ üzerleri cümle ṭāk-i Kısrādan nişān verir ṭoloz kārgīr binādır, IV 245a19, VIII 279a4 (359), X 92b7 (198), 94b19 (203). Krş. MEYER 45; TETZE/GK # 85

ṭomaḳ bir çeşit ayakkabı I 195b21, 196a6 ṭomaḳ = iç edik, VIII 253b10 (260). Krş. PAKALIN III, 510; MENINSKI 3154: stivaletti, o coturni de' Dottori {din adamlarının giydiği kısa konçlu yarım çizme}; TS 3818, DS 3953: kısa konçlu ayakkabı, potin

ṭomar bir çeşit ok temreni I 184b12 ṭomarlı ve palalı ve sünceli muṭallā temrenler, IV 228b23

ṭombaz mavna; Tuna kayığı (bkz. ṭıransa) II 260a2 (Azov), IV 342b30 (on Dicle), VI 64b24 ṭombaz gemileri, 79b14, 86b28, 89b11, 100a5; bunun yanısıra ṭonbaz biçimi de kullanılmışır: II 260a2. Krş. Rd2 1181; TS 3819; PAKALIN III,511; OSTAPCHUK 59; EREN 386-7

ṭomuz ṭopı Bkz. domuz ṭopı

ṭonoz, ṭonos geminin kıç tarafından atılan çapa, demir (LF #861) VIII 225b4 (153) ṭonoz bıraġup, 261b34 (bkz. barça), 283b13 (378#) ṭonoz elleyerek (LF'da düzeltilip eyleyerek biçiminde verilmiştir), X 343b19 (734: tonoş) ṭonos elleyerek

ṭop otı barut III 69a33 (= bārūd-ı siyāh). Krş. TS 3824

ṭopalken bir tür avcı kuş (Tatarca? Yırtıcı kuşlar listesinde) VIII 190a9 (9)

ṭopra, ṭorva torba (ṭorbiçe maddesine de bkz.) II 311a35 ḳazan başlı ve ṭopra tāclı, VIII 193a28 (23: torba) ṭorva, IX 128a2 (270) yükleri çul ṭorvadır. Krş. TS 3825-26; TMEN II,592-96 (# 947) tobra

ṭopuḳla- ? X 244a21 (520: tobuklar) ol maḳramayı cümle ḫalḳıñ üstine ṣaldıḳça cümle fellāḥīn ṭopuḳlarlar

ṭor ağ, tuzak I 14b7, 175a20. Krş. TS 3828

ṭor bir tür seyrek dokuma VIII 323a30 (544) cümle ḳızlar ṭor uçḳur ve ḥarīr-i muḫattem işleyüp, IX 60a7 (122: don [!]) ḥarīr ṭor uçḳurlar ve ḳuşaḳlar ve dizgeler işleyüp. Krş. TS 3828 tor (II) 3. Ağ gibi seyrek örgülü bir cins dokuma

ṭorbiçe et- torbaya koymak (ṭorba içine yerine mi?) VII 25b9 (116) altunları alup 'ummān-ı kerāmeye ṭorbiçe edüp

ṭormuġ tomruk, kesilmiş ağaç gövdesi (Doğu Anadolu) IV 222a4 (Bitlis) ṭormuġa

torompete bir müzik âleti, trompet, boru (bkz. FARMER 30) I 203b23, 208a30 (Prag'da icat edilmiş), V 40a24, 43b32, VI 25b21, 77b25 nāḳūs ve erġanon ve torompete nām Deccāl sāzları, 104a25, VII 115a17 (546), VIII 264b4 (301), X 344a10 (735). Krş. TS 3852 tulumpata

torpaġ toprak, (Doğu Anadolu) IV 250b30 (Van) torpaġı, 259b1

ṭor ṭop hep birlikte VI 101b7, 102b2, VII 115a19 (546); ṭorla- ṭopla- II 351a25. Krş. TS 3830 (fakat orada Evliya'dan gösterilen tanık yanlıştır, bu yanlış tomuz ṭopı'nın baskıda ṭor ṭop olarak değiştirilmiş olmasından kaynaklanmıştır, bkz. domuz maddesi)

ṭorva Bkz. ṭopra

ṭosṭaġan kulplu büyük bardak (Tatarca) VII 108b26 (514), 128b11 (616) ṭosṭaġan = ḳulplı ḳadeḥ, 185b1 (894) ṭosṭaġan = çömçe ve çapçaḳ. Krş. WB III,1211; EREN 385-6

ṭoṣṭaġansa bir meşrubat (bk. ṭosṭaġan) I 213a16

ṭovġa bir çeşit çorba III 76a10 (Sivas), V 16b14 (bkz. kete). Krş. TS 3832; DS 3975 toyga (tovga, ve bşk.), 3846 tavga

ṭoyaḳa sopa I 168b23, III 130a15 (|| ṣopa, ve bşk.). Krş. TS 3834-35

ṭoyḳun doğan, şahin V 52b2, VIII 192a10 (17 = TS 3836)

ṭoyla- Bkz. doyla-

ṭoyum, doyum ganimet; bol bol yağma elde etmiş (Tatarca) V 36b20, 37a29 cümle ġuzāti ṭoḳ ṭoyum eyledi, 43a19,21, VII 115a3 (545), 133b21 (TATARCA), 147b8 (NOGAYCA); doyum ol- bol ganimet elde etmek VII4a23 (15 = TS 1223), IX 67a3-4 (136); doyum gel- VI 98b7-8. Krş. TS 1221

trinketa pruva direğinin en alt serenine bağlanan yelken (LF #673) I 162b29 (547#), VI 79b24, VIII 300a21 (447), IX 112b21 (232: tekne [böyle yazılmış!]; bkz. mancana)

ṭūb kerpiç (Mısır; Arapça *ṭūb*) X 335a2 (712: top) ṭūb = kerpiç

ṭuç tunç, bronz I 44b15 (bkz. belāzīḳ), 189a10-15, IV 384a24, ve bşk. [TS 3846; yeri tam olarak verilmemiştir]

ṭuġulḳa zırh başlığı, tolga II 290b5 (= TS 3849), V 81b4, 112b19,30, VI 29a4, 80a27, 93a15, 101b14, 131b23, 169a11 geyim ṭuġulḳaları, 181a15, VIII 305b25 (469)

ṭula tazı, av köpeği (Anadolu lehçesi, krş. çapar) II 278b3 (BOLU), 301a26 (bkz. terec), III 62b11 (MARAŞ), IV 226a6 bir ṭula çapar . . . ya'nī bir zaġar kelb, 252b31 ṭaraş ve ṭula köpek, 280b6, 374a27 (bkz. araş), V 92b5 (bkz. ṣunar), VII 129b31 (bkz. yetgen). Krş. DS 3987; STEINGASS 337 *tola, tola-sag*: a hound that hunts by the scent {koklayarak iz süren av köpeği}; TIETZE/PERS. #122

ṭulġa aşı (Siirt'te) yemeği yapılan bir bitki V 4a28

ṭulumba tulumba (LF #676) I 163a2-6(#)

ṭum (taşın suya düşmesini anlatan yansılama) I 139a35 a'cebenī ṭulumbuhā ḳavli üzre ṭaş deryāya ṭum deyüp düşünce

ṭuman (~ ṭummān) şalvar VII 54b15 (245), 113a15 (537), X 288b13 (613); ṭummān II 334a10 (bkz. ṭan). Krş. TS 3852-53, DS 3989 tuman, 3954 toman; STEINGASS 327 tumbān.

ṭur dağ ("İbrânîce") IX 219a24 (484) ṭur = cibāl. Arapça *Ṭūr Sīnā*: "Sinai Dağı"ndan ayırmaca kelime

ṭureyl u çevelān et- bir daire çevresinde dönerek at sürmek, dolaylama at koşturmak, fırıl fırıl dönmek II 297b26, IV 266a29,30, 292a13, 302a25 (tam olarak harekelenmiştir), 372b17. < ? *ṭırıl kelimesinin Arapça fu'ayl veznine uydurulmuş biçimi olabilir mi? Krş. DS 3922 tırlak, tırıldak: topaç

ṭurre davul tokmağı I 190b8, 202a33, VII 22b1 (101) ceng ṭablına ṭurreler urup, X 398a13 (856), ve bşk. Krş. PROKOSCH 129

ṭurvin, turvin danışma meclisi, şûrâ (kastedilen Macar ayan meclisidir [Rd1 608'e göre]; Evliya'nın bununla çağrıştırdığı ise Erdel'de Şebeş yakınındaki Ṭurvin ovasıdır, orada Macar kralı danışmalarda bulunmak üzere Osmanlı serdarı ile buluşmuştur, VI 30a22 ve dev.) V 43b16 ṭurvin = müşāvere, 156a9, VI 15a28 müşāvere ṭurvinleri edüp, 66a29 müşāvere-yi ṭurvin, 73a17 ṭurvin meşveret edüp, 114a23 ṭurvin şirvin ederler, 117b30, 122b25, 139a24, 151b19, VII 13b18 (60) ṭurvini bir yere ḳorlar, 64b6 (288) ṭurvin ve müşāvere edüp, 67a2 (300), 75b9 (338) turvin müşāsveresi, VIII 300b12 (449). Krş. MIKLOSICH 22 türvin < Macarca *törvény*: yasa, kanun

ṭuşaḳla- ayağına zincir vurmak (krş. duşaḳ) VII 5b32 (22 = TS 1276, orada düzeltilmesi gerekiyor); bunun yanısıra duşaḳla- biçimi de kullanılmıştır VI 11b14

tūt yeni yıl ("Kıbtîce" – kastedilen Kıbtî takviminin ḅirinci ayıdır) X 60a16 (böyle düzeltilerek okunmalı – metinde tevet; 130: tulüt [böyle yazılmış!]) tūtdan tūta = yıldan yıla, 74a4 (MISIR), 147b6 (320), 150a15 (326) māh-ı temmūzuñ ---- [boşluk] tūt güni, 153a24 (332)

ṭuṭmir ? (at koşum takımında bulunan bir şey) III 28b18 . . . ve Şām dikdikleri ve ṭuṭmir şaḳa-bend ve cerīd bürīdelisi ve . . .

ṭuva Bkz. ṭava

ṭuvla tuğla I 90b5,6, II 283a18, IV 340a1, V 41a33, VI 26b12, X 74a9 (160; Tü. karşılık olarak, bkz. MISIR). Krş. MEYER 45

tüfek tüfek (? – bunun dışındaki verilerde tüfeng) I 181b6 (|| mızraḳ)

tüg tüy IV 388a21,22, VII 37a17 (169) kirpi tügi gibi zeyn olmuş ṭoplar, 48b2 (218: atlanmıştır), 70a22 (314: tüyleri) ādemi dehşet alup tügleri ḳalḳar, 83b18 (381; böyle düzeltilerek okunmalı) kirpi tügi gibi dizilmiş ṭoplar, 177b19 (856; bkz. orcasına), VIII 225a3 (150) kirpi tügi gibi. Krş. TS 3865-67

tügdü baltanın küt tarafı, keskin olmayan tarafı, düğdü VII 25a30 (115) ḥaḳīr bunuñ ḳolına nice bir balta tügdüsi urdum ise tüfeng ḳolından fırlayup. Krş. TS 1300 düğdü; DS 1619 düğdü, 4005 tüğtü

tüle- (kuş) tüylerini dökmek VIII 190a10,12,25 (9 = TS 3869), 204b15 (71)

tült devlet gelirinin üçte biri (Mısır; < Arapça *ṯulṯ*) X 58a10 (127), 74a2,3 (MISIR), 193b28 (413), 353a4 (755)

tülü bir tür deve IX 262a11, 16 (575) tülü Rūmuñ Türkman devesi. Krş. TS 3869; (Rd2 1193 tüylü deve: young of a female African and a male Bactrian camel

{dişi Afrika devesiyle erkek Bahter devesinden olan yavru}

tülüngi (Safevî tebaasından olanlar veya Safevî casusları için takma ad olarak kullanılmıştır); bkz. Azerbaycan Türkçesi. Krş. TS 3869: fakir, dilenci; DS 4009 tülüngü: edepsiz, şirret ve bşk.; STEINGASS 322 tulangī, tulnigī; ACHARIAN/GAW. 372)

tümen bir Safevî askerî birliği II 321a11 Gürcistān tümeni

tüp dip (Tatarca) VII 143a30 (690; → Tüp), VIII 200a31 (52) Bay tüpi = Bay dibi; ḳazan maddesine de bkz.) Krş. WB III,1595

türtül erbezleri, hayalar (bkz. ḫurde, zengüle)

tür-ṭaman ? II 353b13 (bkz. alabaş)

türünce mimarî bir süsleme (|| kitābe, muṭahhıl) I 60b19, II 299a11 zıhlar ve muḳarnaslar ve islimiler ve kitābe ve türünceler ve kirişme ve munaḳḳaş rūmīler

tüş- düşünmek (Tatarca) VII 115a6 (545) tüş- = düşün-

tüşün ver- konaklamak, mola vermek (Tatarca) I 9a33 (Kırım Hânı) . . . nām yurdlarda tüşün verüp meks etdükde . . . Krş. ED 565

tütün duman (bunun dışında "tütün (bitki)" anlamınadır, örn. IV 233a11) V 132a6 (BOŞNAKÇA dema'nın Tü. karşılığı olarak). [TS 1360 dütün maddesinde (baskı I,436'dan alınmış olan) verideki tütün yerine orijinalde āteş duḫānı bulunmaktadır (I 130b26)]

U

uçḳun bir çeşit fırkateyn II 270b23 on 'aded uçḳun fırḳataları, VIII 283a27 (376) beş pāre uçḳun pergende fırḳataları, IX 149a18 (321: uçgun) bir uçḳun yağlı fırḳatayı iki yüz ġuruşa dutup

uçmaḳ cennet I 133a33, III 113a36 (bkz. nike), IV 394a30, VI 111b5, 117b19 cennet uçmağı, IX 213b14 (472: ocağında [böyle yazılmış!]) ve Firdevs uçmaḳından bir uçḳun Burāḳ gönderdi, 251b22 (555) 'Adn uçmağı. Krş. TS 3891-96

udri neboyse Vur, korkma! ("Sırpça") V 111b18,22, 112b26 udri neboyse = ḳaşır ḳoma vur Türki, 116a9 (SIRPÇA), VI 53b31

uğraş savaş, vuruş, kavga VIII 189a17 (5 = TS 3907)

uğrı hırsız, uğru V 127a30 (424 = TS 3913); göñül uğrısı: V 16b28 (= TS 1771)

uğrın gizlice V 35a23 (bkz. uğurla-); uğrın ḳapu gizli kapı III 149b32, IV 200a30, V 8a21, VII 5a19 (19 = TS 3924), III 310a7 (486) uğrın ḳapular ↔ rāygān işler

şāhrāh ḳapuları, IX 139a11 (296)

uğur yön, taraf, istikamet IX 66a4 (P34a12 uğurıñızda; 134: uğurumuzda [böyle yazılmış!]) ileri uğruñızda, 370b12 (P152b32 uğrına = 805) eger geminiñ uğurına bir şeb gelse . . . Krş. TS 3928-29

uğur sıra, zaman: bir uğra bir anda, aynı sırada IV 287b14 hemān bir uğra ağaçdan aşağı on 'aded oğlan kendüyi atınca. Krş. TS 606-8 bir uğurdan (bir uğurda); MENINSKI 522 bir oghurdan

uğur dutun- hayra alâmet saymak X 56a1 (123)

uğur oḳı- hayra alâmet saymak, hayırlı görmek (Rumeli ağzı) VII 84a18, 22 (384: dutduḳ) ağa seni uğur oḳıduḳ . . . beni uğur oḳumañ

uğurla- çalmak, uğrulamak II 257b4 (104 =TS 3917 düzeltilmeli) bu Abaza ḳavmi bir biriyle ceng [ü] cidāl edüp evlādların ve 'avretlerin uğurlayup kār etmegile geçinirler, V 35a23 uğrın . . . uğurlayup, VI 187a34, VIII 335b21 (601), IX 105b28 (218) 'ömür uğurla- (|| zevḳ u ṣafā et-)

uğvar, uyvar yeni kale ("Macarca") VI 108a34 uğvar = yeñi ḳal'e (→ Uyvar), 130b1

ulam ulam ula- sıra sıra dizilmek VIII 191a16 (13) ḳarşu ṭarafda ḳırḳ elli biñ ḳadar Ḳalmıḳ 'askeri ulam ulam ulap gelerek nümāyān oldı. Krş. TS 3939 ulam ulam: sıra sıra, arka arka

ulaş- şaka yapmak, alaya almak, sataşmak, (uy- maddesine de bkz.) I 180a1, 192a23 (bkz. temen), II 253a9, V 20a16, VI 136a30 (|| şaḳa et-), 137(II)a13,16 (|| laṭīfe et-), X 167a17 (360). Krş. MENINSKI 539: . . . schertzen {şaka yapmak}, ve bşk.; Rd2 1203 uyup ulaş-: to follow a person with abuse {birisini taciz amacıyla izlemek}; GÜLŞENÎ 164/13 ḥażret-i 'Ömere ulaşanuñ 'āḳıbeti ḫayr olmaz, 420/7 bu 'azīze çoḳ ulaşma ki saña żararı deger

ulla-ba (şehir oğlanları, İstanbul'daki Arnavut ciğercilerle alay ederken) I 170a29 ulla-ba geldi mi 'Arab ḳarısı

ulu mübarek kişi, hazret IV 240a21 ve ol ḳadar ulu ādemler var imiş kim bir teveccüh-i tām ile du'ā etseler cemī' ḫayr murādātları min 'indi'llāh ḥāṣıl olurmuş, 240b?? fużalāu'd-dehrden ulu kimesnedir, VII 136b23 (657) Mālik Eşter uludur

uluç kaba, köylü, yontulmamış (< 'ulūc, tekili: 'ilc [Rd1 1316: a coarse, sturdy barbarian {âdî, bayağı, kaba}]) I 132b2 Ḳılıç 'Alī Paşa uluç ādemīsi olmağile lisānı Fireng lehcesi imiş, 11, III 42a4, 97b32 uluç ādemīsi, VII 69a27 (310), IX 59b1 (120) Frengü'l-aṣl uluç ṭā'ifesdinden

ulus göçebe boyu III 73a35 ḳaṣaba-yı Ulaş, Sivas ḫākinde Türkman ağası ulus göçümi zemān bunda sākin olup Türkmandan yayla ḥaḳḳı alır. Krş. TS 3955-6

'umḳ-ı mancuḳ mimarî bir süsleme (bkz. mancuḳ maddesi)

'ummān-ı kerāme (kelime anlamı: kerem, cömertlik okyanusu; mecazlı olarak: para kesesi) I 31b16, 150b16, 155b21 (bkz. cıgcıġa), III 28a8, 42b7 (|| 42a25 cilbend-i maḥabbet), 168a9, 176a29, IV 232a22 (sayfa kenarında), 35, VII 25b9 (116; bkz. ṭorbiçe), 27a2 (121), X 113a5 (247), 202b1 (429; bkz. debde), 269b13 (573)

uranyar ağalar, efendiler (Macaristan) VII 91a20 (420) uranyar = ağalar köy (→ Uranyar [bir köyün adı]). Krş. Macarca úr, çğl. urak: ağa, efendi; herhalde yer adlarında sık geçen arany: altın ile karıştırılmış, örn. Aranyas (kelime anlamı: altınlı yer)

urġuncı, vurġuncı çapulcu, yağmacı II 317a28, VI 157a15. Krş. TS 3966

urġunculıḳ çapulculuk, yağmacılık III 78a5, VI 23b15

uruḳ sadece arıḳ "sıska, zayıf" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır, IX 319b27 (697: oruk ve koruk diyen [böyle yazılmış!]) arıḳ ve uruḳ ve ḳuru ḳadīd ḫallāḳ-ı ḳadīm adamlardır

urul urul aġla- hüngür hüngür ağlamak II 355a24 (bkz. ṣaġu ṣaġla-)

urun- giyinmek IX 136b17 (289: bürünürler) başlarına sivri taḳyeler üzre beyāż 'izār urunurlar. Krş. TS 3979-80

urup al- gasbetmek, zorla almak IX 265b28 (582: urub ılıcak [böyle yazılmış!]) üç ḳaṭār şütüri 'Urbān urup alıcaḳ vāveylā ḳopunca. Krş. TS 3970 urmak 2.

uruş (et-) savaş, savaş etmek (Tatarca) V 44b4 (bkz. ḳıyaḫ), 52a32, 97a25, VII 1b20 (1 = TS 3982), 105b6 (496), 109b14 (518 = TS 3982), 144a6 (694)

urḫay vezir (Moskof diyarı) X 34b3 (76: urbay [böyle yazılmış!]) urḫaylıḳ = vezīrlik

uş akıl IV 202b18 uşlı ↔ deli, 298a33, 303a36 uşları gidüp, VII 129b6 (621) uşı gider. Krş. TS 3984-88

uşan gel- usanmak, bıkkınlık gelmek VI 173b23 ḫayli zemāndan berü cengden kendülerine uşan gelüp. Krş. TS 3989

uşḳoṭa Bkz. uşḳoṭa

ustolnik Romanya'da bir memurluk V 108a2 (Boğdan) ustolnik = çāşnigīrbaşı, VII 102b13 (480; Eflak) ustolnik = iskemleci, ustonik = çāşnigīrbaşı. Krş. Dicționar 456: *stolnic*

uşar Romanya'da bir memurluk unvanı V 107b34 (Boğdan) uşar = baş ḳapuçıbaşı, VII 102b10 (480; Eflak) uşar = baş ḳapuçıbaşı. Krş. Dicționar 487: *uşar*

uşḳoṭa, uşḳoṭa gümüş bir sikke (Split; < İtalyanca *scotto*: konto, hesap) V 149b27 uşḳota = ṣırma gümüşinden onar dirhem gelir ġuruş, 163a14, VIII 264a18 (300) uşḳoṭa riyal ġuruş

uştuḳa (~ uştuḳ) bir tür tatlısu balığı, Tuna'da bulunan bir tür balık I 11b15, II 263a12, V 65b7, VI 87b32, VII 97b21 (454), VIII 368b20 (733; Ohrid Gölü) uştuḳ (yanlış mı?). Krş. Bulgarca *ştuka*, Rusça *şçuka*: turnabalığı

ut utanç: utı uç- hiç utanması kalmamak IV 270a16 Ḫānıñ utı uçdı ve . . . eşyāların cümle alup . . . ḳaçdı. Krş. TS 4001-3

ut (~ 'ūd) yeri vücudun örtülmesi gerekli yeri, avret yeri VII 147a19 (710; || 'avret yeri), VIII 292b30 (416: avret) 'ūd yerleri (|| 31 'avret yeri). Cf TS 4010-11

uy- sataşmak, azarlamak, kavga etmek (krş. ulaş-) III 62b8 (karşılık olarak konmuştur; bkz. MARAŞ). Krş. TS 4042; DS 4050 uymak (I)

uy- ulaş- (hastalık) bulaşmak, sirayet etmek X 158b15 cüẕām zaḥmeti gibi uyar ulaşır. Krş. TS 3944 ulaş-: sirayet etmek, bulaşmak, tesir etmek; ulaş- maddesine de bkz.

[uyar- ikaz etmek, (TS 4036'da verinin yeri tam gösterilmemiştir, yeri belirlenemedi, orada düzeltilmesi gerekiyor?)]

uyaḫ uyanık, tedbirli III 100a3, VII 181b34 (878). Krş. TS 4023-24

uyan gem ve dizginlerin takıldığı at başlığı VII 45b24 (245; böyle düzeltilerek okunmalı). Krş. TS 4025-28, DS 4047

uyar- uyarmak, ikaz etmek X 54b7 (120) ben Selīmim menāmından uyarırım, 55a4 (121 = TS 4036 [orada yanlış olarak 20 gösterilmiştir] eyi gidersin, ben daḫi Selīmi uyarırım

uyḳu bir süt ürünü III 142b2. Krş. WB I,1637 uyutku; DS 4050 uynuk (I), 4051 uyutmak (I); ED 42-43,45 uḏıtma

uyvar Bkz. uġvar

Ü

üçerleme at yürüyüşlerinden biri VI 119b21 gāh üçerleme ve gāh lingleme ve gāh ḳoşdurma

ügendire üvendire, öküzü dürtmeye yarayan değnek I 159a5 (bkz. kerepe). Krş. TS 3057; Tietze/Gk #44; Tzitzilis #57

ügü baykuş II 343b21, IV 388a13, VII 66b24 (299 = TS 4060)

ügür- (beşik) sallamak IX 226b16 (500: ö-). Krş. DS 4060 üğrümek (üğürmek); TS 4058 ügrümek; ED 114 ügri-

ülken yaşlı, en büyük (oğul, erkek kardeş, ve bşk.; Tatarca) IV 344b19 (|| ulu), VII 115a7 (545), 130b11,22 (625-26), 132a29 (634), 136b28 (657), 137a22 (659),

145b4 (701), 154b12 (747), 178b31 (861) ülken dedemiz, VIII 199b28 (49). Krş. WB I,1855-56; BASKAKOV 388 üyken

ülker Ülker takımyıldızı, Süreyya III 20b14 ḳuyruḳ yıldızı ya'nī ülker yıldızı. Krş. TS 4066

ülper- ürpermek VI 14a10, VII 60b9 (271 = TS 4067), 177b20 (856). Krş. TS 4067

ün feryat, haykırış VI 104b11 bir ün ve bir ġırī vü feryād ḳopup, VII 115a26 (546; || ṣadā) X 399a27 (858: un) bir ün ve ġırīv [ü] feryād ḳopdı; ses (bkz. BOLU, GÖRDES). Krş. TS 4069-73

ür- haykırmak, ürmek VII 70a25 (314) her maḫlūḳuñ ṣadāsınıñ ṭıbḳı gibi ürerler. Krş. DS 4070

üskes kesinlikle II 366a36 (453: sus kes [böyle yazılmış!] = TS 3592, orada düzeltilmesi gerekiyor), 366b9 (454: sus kes [böyle yazılmış!] = TS 3592, orada düzeltilmesi gerekiyor; bkz. aşa-), III 37b26, IV 266b14, V 7b19, VIII 262a3 (292). Krş. DS 4072 üsbekes (üskes, ve bşk.): kesinlikle; TS 4133 üzkes

üskündüre toprak kâse (üsküre yerine – bkz. TS 4093-94, DS 4074) IX 255a3 (= P107a44; 560: işkendere), 286a14 (626 iskendere) türābı üskündüre ve pāyendelere alup cānib-i erba'asın ıṣḳaralar alup

üsmük (?) Tuna'da bulunan bir tür balık V 116a12

üstübü üstüpü (LF #852) I 162a31-35 üstübü bük- (kalafat için) üstüpü bükmek

üşür- (sopa ve bşk ile) saldırmak IV 265b3 çadır ṭoḳmaġı ve balṭa ve nacaḳ üşürüp. Krş. TS 4124-25

üzil- kırılmak IV 371b6 filiñ beli üzilüp mürd olurdı. Krş. TS 4137-40

üzle- takip etmek, izlemek, bir yol tutturmak II 245a9 (70 = TS 4134), 259a24 (112 = TS 4134), 267a27, V 29b10 (80) bizim ṭarafımızı üzleyüp, VI 24b29 İslām ṭarafına çıḳmaġa üzlediler, VIII 250a21 (244), 263a21 (296) gemiler bu burnı üzlerler, 263b14 (298; böyle düzeltilerek mi okunmalı?!) cemī'i Firengistān ve Maġribden gelen gemiler bu adayı ü[z]leyüp gelirler, zīrā ġāyet memerr-i nāsdır, 321b32 (537), 324b2 (549) dār-ı bāḳīde bāḳī merām içre ḳarār etmege üzleyüp, IX 63a5 (128; krş. LF, s. 509), 109b12 (225) anlar bizi üzleyince . . . Anaṭolı cānibin üzledik, 116b26 (240: Ve gılavuzları [böyle yazılmış!]; P57b30: atlanmış) şikār gözler ġıdā üzler, X 325a17 (691)

V

vaġonsa dünya seyyahı, gezginci (Macarca *vágáns*) VI 7a8 (geniş bilgili bir Macar tutsağı) ġāyet tevārīx-şinās vaġonsa idi ya'nī cihānı geşt [ü] güzār etmiş idi

vako eski ("lisān-ı Frenkde" İtalyanca *vecchio*) VIII 256a4 (269) Porto Vako = Eski Liman

vamoş başgümrükçü (Rumeli; Macarca *vámos*) I 15b3 (bkz. yoroz), V 41a31 (Polonya'da Podhayiçse) bu ḳal'e içre çoḳa işler 'anḳā Yehūdī ve Ermenī re'āyāsı ol ḳadar çoḳdur ki ḥisābın vamoşları bilir, 49a25 (Uman) vamoş = gümrük emīni, 50a18 (Soroki) boyarlıḳ ve vamoşlıḳ, 101b3 (Boğdan), 102a26 (Bükreş; bkz. dona), 102b21 (Oḳna Dağı) , 107a18 (Yaş), 108b5 (Boğdan) vamoş = gümrük emīni, VI 112b27, 113a4, VII 101b7 (475), 102a27 (479), 102b15 (480; Eflak) vamoş = gümrük emīni. Krş. DICȚIONAR 491: *vameş*

vank kilise ("Ermenice") IV 249b6 vank = kenīse, 252a21 vank = deyr (→ Van), 281a4 (Şurp) bir deyr-i ḳadīm vanki vardır, 285b26. Krş. ACHARIAN IV,302-03 (*van* maddesi)

vaḳarel bir tür odun kömürü III 166b7 (Edirne) vaḳarel nām odunı ve kömüri. [Vakarel, Balkan Dağlarındaki bir kasabanın adıdır, herhalde buradan odun ve odun kömürü getirilmekteydi, A.T.]

var kale ("Macarca" – ḳastedilen Macarca *vár* kelimesidir, bkz. kec-ḳıvar, küyvar, uĝvar) VI 3b22 var = ḳal'e, 74a11, 283a13

varda, vardiya vardiya, nöbet (LF #683) V 38a13 varda bekle-, 91b18, VIII 322b30 (542) her ḳullelerde re'āyālar varda bekleyüp, IX 104a18 (214) yalçın ḳayalar üzre vardacılar ḳoyup; bundan başka "haberleşme kulesi" anlamına da kullanılmıştır (Hırvatistan) V 160b2 varda = ḫaberci ḳulleleri, 160b5 vardiya ḳulleleri

vardiyan gemideki kürek mahkûmlarına nezaret eden ve onlara emirler veren gardiyan (LF #699) I 200a2 ters-ḫāne ḳaravana pāyzenleri çeküp vardiyanlar ṣaġa ve ṣola çekiñ deyü silisre düdükleri çalaraḳ

varsaḳ bir çeşit hançer VIII 350b32 (bkz. ḳortela). Krş. MENINSKI 5316: acinacis, gladius brevis et latus / cortellaccio / ein kurtzer breiter Degen {kısa ve enli hançer}

varul fıçı (LF #79) II 265a13 (129#), VII 69b20 (312), VIII 257a20 (274)

varya balyoz, varyoz VIII 289a5 (401) varya demirleri (|| külüng, küski, ve bşk.). Krş. TS 4162; MEYER 49 varjos (bugünkü Yun. *vareía*); TIETZE/GR. #40; LF #740

vasaḳ İran'da bir ağırlık ölçüsü IV 324b35 (İran'da Save) 1 vasaḳ = 62,400 dirhem. Cf. STEINGASS 1467-8: A load of corn weighing 60 *ṣā'* {60 *ṣā'* miktarında bir tahıl ölçüsü}

vaşıl, vasıl ayı ("Yunanca") I 169a13 (Çingene ayıcılar) vaşılcı = ayucı, 17 ḳalḳ-a beri yā vasıl, V 136b15, VI 50b22 (bkz. ġoz), VIII 214a19 (109), X 100a7,9 (215). Kurmaca mı? Bu kitabın GİRİŞ bölümü, DÜNYA DİLLERİ kısmına bkz.

vaşle parça, kısım, bölüm VI 44b26, VII 36b7 (166; || pāre), VIII 210a12 (93) bu vaşle hedāyālar vāṣıl olunca, X 421a1 (906). Krş. MENINSKI 5379

vek vek Bkz. çek çek

vekāle han, kervansaray (Arabistan ve Mısır) IX 355a19 (773) vekāle = ḫān, X 73b26 (MISIR) ve bşk. Krş. WEHR 1096 *wakāla*: (Egypt) inn, caravansaray, resthouse, khan {(Mısır'da) han, kervansaray, yol geçen hanı}

velī et-, vely et- kiliseyi cami haline getirmek (Kuran 2. sure, 144 ve 149. âyetler hükmünce) III 55b19, VIII 313a22 (500), X 407a4 (875), ve bşk.

vere teslim, teslim olma II 222b8 (9 = TS 4173, orada düzeltilmesi gerekiyor) āḫir küffār bir sene muḥāṣaradan ṣoñra vere ile bā-ṣulḥ ḳal'eyi Orḫan Ġāzīye . . . teslīm etdiler, V 111b9 (harekelenmiştir), VI 35b7-8, ve bşk. Krş. MIKLOSICH 23

vertār ? (hallaç yayının bir kısmı) I 192a6 kemānlarınıñ vertārlarına ṭoḳmaḳ urup. Belki veter: "yay kirişi" yerine

vetaḥ, vetaḫ Romanya'da bir memurluk unvanı V 108a3 (Boğdan) vetaḫ = çavuşlar ketḫudāsı, VII 102b14 (480; Eflak) vetaḥ = çavuşlar ketḫudāsı. Krş. DICȚIONAR 495: *va'taî*, yanbiçimi: *va'tah*

veṭāh et-, vetāh et- vurmak, çarpmak, yaralamak (vaṭī' yerine) IX 272b26 (598) başın bir ḳaç yerden veṭāh ederlerken, 375a21 (815: vath) ḳatl etmek içün vetāh ederler, X 74a1 (160; MISIR)

vettāh, veṭṭāhcı soyguncu, harami (vaṭṭā' yerine) IX 376b27 (818) neṣṣāl ü naṣṣāb vettāh ḥarāmīleri, X 206b19 (bkz. neṣṣāl)

vezne boşaldan bir tür su kuşu VI 50a21, VIII 213a10 (105). Krş. Rd2 vezneboşaltan: a species of wild duck {bir tür yabanördeği}

vıġırdı güvercinlerin çırpınması I 191a12. Krş. DS 4099 vığılda-, ve bşk., vığıl vığıl (vığır vığır)

vız kaz (Mısır; Arapça *wazz, iwazz*) X 228b28 (488) vız = ḳaz

vızır yazır et- ezilip büzülmek, utanıp sıkılmak V 138a10 vezīr vızır yazır eder, X 65a5 (142), ehālī-yi Mıṣır ta'ẓīmen vezīrlerine vızır yazır etmege istiḳbāle çıḳup

viġla nöbet, gözetleme, nöbet tutma (LF #745) VIII 274a18 (340) viġla bekle-, viġlacı IX 53b10 (109; Sakız Adası) viġla = ḳulaġuz

viland ova büyük papaz ("Bulgarca" – kastedilen Slavca *vladyka*: piskopos, bkz. ladiḳa) VIII 373a29 (750) viland ova = büyük papas (→ Vilandiva). Yer adının kurmaca ile açıklanışı (belki de halk etimolojisi ?)

vilya bir tür tatlı su balığı VIII 211a33 (98; Beşik Gölü) vilya balığı

vino şarap Bkz. maslo vino

virba söğüt, söğütlük (Güney Slavca *vrba*) V 139a13 virbalistān = söğüdlük ("Sırpça"), 143b11 virba = söğüd ağaçlığı ("Latince"; → Virba), 147b17 (HIRVATÇA), 144a1 virba ḳorusu = söğüd ormanı ("Boşnakça")

virbaz söğüt ("Boşnakça") V 133a3 virbaz = söğüd (→ Virbaz nehri)

vistiyar, bistiyar Romanya'da bir memurluk unvanı I 15b4 (bkz. yoroz), V 101b3, 105b18 bistiyar = defterdār, 107b32 (Boğdan) vistiyar = defterdārdır, cümle māl ḫazāyin bunuñ der-defterindedir, VII 102b10 (480; Eflak) vistiyar = cümle māla defterdārdır. Krş. DICȚIONAR 502: *vistier*

viz su ("Macarca") VI 9a23 (MACARCA), VII 32a30 (147) viz = ṣu (→ Keyviz)

vocı ırġaṭ Bkz. bocı ırġaṭ

voda su, ırmak (Slavca) V 48b8 Voda-nipir = nehr-i Özü (Dinyeper), 49a32 (UKRAYNACA), 49b19 Voda-boh = Aḳṣu (Bug), 116a8 (SIRPÇA), 147b2 (HIRVATÇA), VII 116b17 (555) Nipir-voda; ıṣpavod maddesine de bkz.

vodina su ("Latince") VIII 231b24 (176) vodina = ṣu (→ Vodina)

volṭa, olta olta (LF #749) I 174b12(#) olta sicimlerin (LF'da saçmaların okunmuştur, onun yerine böyle düzeltilerek okunmalı) deryāya bıraġup şeb [u] rūz ḳaya balığı ve izmarid ve ıṣtavrid (LF'daki istorpit yerine böyle düzeltilerek okunmalı for) balıḳları ġāyet lezīzdir anları ṣayd ederler, 175a21 volṭa (LF'da İstanbul Üni. Kütüp. T 2371'de bulunan olta biçimi gösterilmiştir) , X 130b26 (285) volṭa

volṭa ur- gemi rüzgâra karşı zikzaklar çizerek seyretmek (LF #713) III 97b12 (262#; bkz. babafinḳo), X 336b9 (715)

volṭan deri yamalık I 196a23 (ayakkabı tamircisinin âletlerinden) volṭan igneleri. Krş. DS 4107

vordinar Bkz. bordinar

vornik bir Romen veya Ukrayna Kazağı memuru (< Ukraynaca *dvornik*) V 107b26 (Boğdan) vornik-i evvel = cümle vilāyetiñ nıṣfından tā nehr-i Ṭuna kenārına varınca aña tābi'lerdir kim ol vilāyetlerde düşen da'vāları baş vornik diñler, ikinci vornik = vilāyetiñ nıṣfından tā Ḥotin ḳal'esine ve nehr-i Ṭurla kenārı ile tā Leh vilāyeti ve Erdel vilāyeti ve Bender ḥudūdlarına varınca düşen da'vāları ikinci vornik diñler, VII 102b7 (480 Eflak) küçük vornik = cümle

vilāyetiñ nıṣfı anıñ ḥükmindedir kim düşen da'vāları ol diñler, ikinci vornik = vilāyetiñ bir nıṣfınıñ da'vāsın daḫi bu diñler, 187a15 (901). Krş. DICȚIONAR 511: *vornic*

vuli timsah (Nubya) X 160b14 (346), 161b24 (349)

vur et- yere vurmak, yere çalmak VII 53b19 (240 = TS 4174)

Y

yā ala yā vere ölü veya diri VII 19a6-7 (86); yā ala yā vere et- öldürmek veya yaşatmak IV 269a6

yā taḫt ola yā baḫt / yā taḫt veyā baḫt Ya taht nasip olsun veya bahtımda ne varsa, o olsun ("Başarıp başarmayacağımızı kader tayin edecek" anlamına) II 342a24, IV 265a28, 265b35, 267b13, VI 101b5, ve bşk.

yabana söyle- saçma sapan konuşmak, saçmalamak IV 242a26 (142). Krş. TS 4180

yabloḳa elma (Slavca) V 45b32 (Lvov) yabloḳa = elma, 49a32 (UKRAYNACA), VI 31b19 ("Sırpça"; → Yaboḳa), VII 136b3 (655; Kırım'da Sudaḳ)

yad, yaṭ yabancı V 8a12 īmān ehlinde yad olmaz, 135a30, 180a30, VII 64a8 (286 = TS 4188), VIII 269b11 yaṭ gemiler geçmesin deyü

yaġ-u-balı serbest ve kolay (lā-ubālī yerine, sanki Tü. yağ ve bal kelimelerinden oluşan bir deyim gibi) II 333b31, IV 298a31 (bkz. kaġ), IX 23b26 (48), X 368a2 (791; || muẓḥik, ālüfte ve āşüfte, 'ayyār ṭarrār)

yaġbār, yaġdān yağ testisi I 194b21

yaġı düşman (krş. yavu) II 258a33 daġī ve bāġī ve yaġı ḳavımdır, IX 258b22 (568) bu vilāyete yaġı müstevlī olur. Krş. TS 4194-97

yaḫşı huzurlu, emniyetli, itaatli III 183a15 (İpşir Paşa) ol zemān ḫalḳı cümle 'āṣī-ler idi, ammā şimdi yaḫşı eyālet oldı, 31 şimdi ḳaṭı yaḫşı eyālet-i emn [ü] emān oldı. Krş. TS 4209-13

yaḫşı, caḫşı iyi (Tatarca) V 52b1, 133b13,23 (TATARCA), VII 142b30

Yajuj İsa (özellikle hıristiyan ordularının savaş narası olarak) II 260a21, 329a18, V 43b32, 44a1, 57a34, 58a18, 59b24, 60b7, 102a22, 141a17, VI 4a22 (14), 20b5 (68), 23a12 yajuj ṣadāsı ya'nī Allāh Allāh avāzesi, 102a32, 102b25, 104a26, 116b20, 124b16, 152a9, 186a13, VII 20a14 (91), 45b30 (207), 56b10 (253), 84b12 (386), 114a26 (542), 181a13 (874), VIII 295a24 (426), 303b18 (461). < Macarca *Jézus*

yaḳa-kārt keskin bir âlet (kelime anlamı: yaka bıçağı) I 154b32 (işkence; || tilsiman). < Far. *kārd*: bıçak

yaḳa-yı men cān-ı men ("Ben kendi yakamı, kendi canımı kurtarayım" anlamına olabilir; bu takdirde: yaḳam cānım yerine uydurmaca Farsça) VII 21a16 (95)

yalabı- parlamak, ışık saçmak II 357b23 yüzi par par yalabıyup, III 88a 24 (bkz. cıldıraḳ). Krş. TS 4224-26

yaḷaḳab ? (yaylaḳ yerine) VIII 231a6 (174: yaylaḳ)

yalap yalap et- ışıldamak, parlamak VII 177a28 (854) Cıldıraḳ Ṭav dibinde ya'nī yalap yalap eder dağ dibinde, 178a32,34 (859)

yalavaç peygamber (Anadolu lehçesi, bkz. BOLU, MARAŞ; Tatarca, bkz. TATARCA, NOGAYCA) II 352a9 (Çorumlu bir kadının yakarışında) āḫir zamān yalavacı, IV 403b18 (|| peyġamberān-ı ülü'l-'aẓm-ı mürselīn). Krş. TS 4231; ED 921

yalda-, yaldad- ırmağı atın yelesine tutunarak geçmek (Tatarca; krş. yıldır-) VI 171a30 Tatar ṭarzı atları ṣuya urup yaldadılar, VII 106a3 (499) yaldadup, 111a13 (525), VIII 191a8 (13), 192b3 (19) yaldayup. Krş. WB III,182-83

yaldaḳ eyersiz (at) I 107b30, V 13b16, 57b10, 74b28 çıplaḳ ve yaldaḳ atlar, VI 112a5 (bkz. ṣublaḳ), VII 39b19 (180)

yıldıraḳ parlak, ak X 37a13 (84 = TS 4234, düzeltilmeli) yıldıraḳ dünya = aḳ dünya

yalı deniz kıyısında bulunan konak, yalı (LF #756) III 105a5 (290#)

yalı adamı adımı ovalık yer insanının adımı ↔ yigit adımı VII 124b8-9 (587)

yalman mızrak başı, ok temreni I 72a23 (255 = TS 4257), II 285a25 Başra ḳarġısı ṭaraḳlarıñ yalman demirleri, VII 132b14 (637) oḳuñ yalmanı

yaman, caman kötü (Tatarca) V 38b32, VII 133b13 (TATARCA), 192b8 (20) ulu caman ṣu = büyük yaman ṣu (→ Ulu Caman Ṣu), VIII 196b1 (35: ḥaman ḥaman) caman caman. Krş. WB III,301, IV,461

yaman- yaslanmak, dayanmak, sırtını bir yere vermek V 22b34 dağlara yaman-mış birbirinden 'ālī . . . büyüt. Krş. TS 4263

yan başı gel- denk gelmek, aynı değerde olmak VII 72b10 (324; Macar düka al-tını hakkında) Venedigiñ yaldız altunına yan başı gelir ġāyet ḫāliṣdir

yanaşma parayla tutulmuş uşak II 267b24 (böyle düzeltilerek okunmalı), VI 148a18 yedi 'aded memlūkümle ve beş 'aded yanaşma ḫuddāmımla, IX 25b9 (52) yanaşma ḫizmetkār. Krş. TS 4270: tufeyli; DS 4160: uşak, hizmetçi; Rd1 2193: taken on as a servant; an under-servant in a public bath; a hireling {uşak, hizmetkâr; umumî hamamda yardımcı işçi; bir süre için ücret karşılığı tutulmuş işçi, ecîr}

yanbegi aykırı, tersine II 356b14. Krş. DS 4161 yanbegi; Rd1 2193 yanbeki; Rd2 1240 yanbeki (provincial) {(taşra. k. k.)}; DEVELİ: yanbegi

yancıl- ezilmek IV 195b23, 295a24. Krş. TS 4276

yancık at örtüsü veya zırhı VI 29a5 (92 = TS 4275), X 245a21 (522)

yañ yañ bañ bañ (topun ateşlenmesini anlatan yansılamalar) VI 178a18

yañazlık hırçınlık, dikbaşlılık V 185a15 (|| harunlık, hırçınlık). Krş. TS 4271

yap yap yavaş yavaş, sessizce V 13a19 ḳapudan içeri yap yap girüp, 71a10, VI 102a29, VII 21b11 (97) ḳarıncaya binmiş gibi yap yap geliyor, 25a27 (115), 39b3 (179), 115a20 (546). Krş. TS 4305-08

yapın- (silâha) davranmak, (silâha) sarılmak IX 128a2 (270) alarḳa refiḳlerimiz silāḥa yapındılar. Krş. TS 4299

yapınca at örtüsü (Tatarca?) V 101b21. Krş. DS 4177; TMEN IV,50-52 (#1775)

yapışdır- barıştırmak, ara bulmak III 93b23 (=TS 4300, orada düzeltilmesi gerekiyor) Çomar'a eylik edüp Aḳ-şehir'den Şām'da baña getirüp yapışdurup eyligiñ muḳābelesinde ḫüdā-yı bīçūn seni ḫalāṣ etdi

yaran- (at) az yem ve az su verilerek, her gün uzun koşulara çıkarılarak dayanıklılığı artırılmak, inceltilmek, böylece savaş için hazır duruma getirilmek VII 112a25

ḳavm-i Tatar muḳaddemā arpaya bağlanmış ve yaranmış ve ḳazaḳlanmış ağırmaḳ küheylān atlarına ol gün süvār olup. Krş. TS 4331 yaran-, yarandır-, 4332 yaranmış at

yārdeh, yārdāh yardımcı (< Far. *yārī-dih*) IV 231a22, 232b23. Krş. bugünkü Tü. yardakçı

yarıcı (veya yārīcı) yardımcı IV 269b34 yüri, yarıcıñız Allāh ola. Krş. TS 4345-47

yarlığ buyruk, emir (krş. carlıḳ) I 80b29 (282 = TS 4358), IX 326b3 (711) yarlığ-ı rabbü'l-'ālemīn (|| fermān-ı rabbü'l-'izzet)

yarlığa- bağışlamak, merhamet etmek, affetmek (Tanrı hakkında; Tatarca?) VI 125b17 Ḫudā cümlesin yarlığasın, VIII 204b20 (71 = TS 4355) Ḫudā yarlığasın

yaş- (yayı) gevşetmek I 42b23 kemānın yaşdı, V 186b23 (600 = TS 4371), VI 30a5

yaşa-, yaşat(d)- yapmak, kurmak, bina etmek (Tatarca) IV 294a1, 301a17 (320) bu ḳal'eyi yaşamışdır, V 48b24, VII 107b33 (509), 114a2 (540), 114b21 (544), 115a3 (545), 123b5 (591), 143a19 (690 = TS 4367), 147a4 (709) yaşa- = yap-, 147b6 (NOGAYCA), 156b30 (758) yaşadḳandır, VIII 196a33 (35), 281a15 (367). Krş. TS 4365-66; WB III,214-15

yaşaḳ savaş düzeni VII 109b28 (518; Tatarca) Or ḳal'esine yaşaḳ içün biñ 'aded tüfeng-endāz ile. Krş. WB III,217 (Dsch. = yasau) die Schlachtordnung {(Çagatayca = yasaw) ordunun savaş sırasındaki dizilimi, savaş düzeni, saff-ı harb nizamı}

yaşaḳcı muhafız VIII 303b33 (462). Krş. TS 4363-5

yaşavul bir Safevî memuru, vergi tahsildarı (Azerbaycan) II 312a30 sāyir tekā-

līf-i yaşavuldan bile mu'āf [u] müsellem olmuş müslimlerdir. Krş. TMEN IV,166-72 (#1863)

yaşda- bozup dağıtmak, bastırmak, sindirmek V 57b14 ḳurşum yağdırup kāfiri yaşdadılar. Krş. DS 4194 yas- , yasla- 4195 yasta- 'ezmek, yere yaymak, çiğnemek

yaşdan- sık sık gidip gelmek, bir yerin müdavimi, sürekli müşterisi olmak I 213a6 ḥaḳīr bu ḳadar ālüfte ve āşüfteler ile mey-ḫāne ve boza-ḫāne ve ḳahve-ḫāne yaşdandıḳ, IV 259b28 biz bu serḥadları yaşdanup ticāre edüp kefāflanırız. Krş. TS 4372-75

yaşşılama ? (hamal semerlerini anlatırken) I 200b10 yaşşılama semerler

yaş-yankı gürültü, şamata, bağırıp çağırma VI 186b22 vāfir yaş-yanḳı eyledi

yaşıl yeşil (Tatarca) VII 113a22 (537; böyle düzeltilerek okunmalı). Krş. WB III,247

yaşın yaşın ağla- için için ağlamak, sessizce ağlamak V 14b9. Krş. TS 4383

yaṭ Bkz. yad

yaṭ u yaraḳ azık ve gereç, erzak ve malzeme, VI 77a22, VIII 191a25 (14 = TS 4313). Krş. TS 4397-98

yaṭırṭma dökme (? – top) VIII 270a16 (324) yaṭırṭma ṭuç ṭop , IX 53a11 (108) yaṭırṭma ṭuc ṭoplar. Krş. DS 4202 yatırtma: üstünde lehim dökmek için kullanılan araç

yavı-du'ā kargış, beddua (= bed-du'ā) X 287b19 (611), 404a22 (869)

yavu düşman (Azerbaycan; krş. yağı) II 300a5 (Tebriz) yavu baḫmışam = düşmen oldum

yavuncılı ~ yavunculu kötü, uğursuz (rüya) II 352a21 (Çorum) Allāh ḳaradan ḳadadan ve yavunculu düşden ve eşüp yorddugüñ yerde yaramaz eşden sizi Allāh ṣaḳlasun, V 185a8 bu gece bir yavuncılı düş gördüm

yavunc[u]luḳ kötülük, kemlik IX 127b1 (P61a46: yavuzluḳ; 269: yavuncluk = TS 4416)

yavuz gümān et- kuşkulanmak IX 244a22 (539) cümle ḫalḳ yavuz gümān etdiklerine peşīmān oldılar. Krş. TS 4426 yavuz güman iletmek

yay yaz III 164b23 yazı yaydır ḳışı ḳatıdır, IV 210a19 vaḳt-i yayda yaylaya çıḳup, 227a24 yay maḥallinde, VI 51a1 baḳışlı ve yay ḳışlı zenāne (yay kaşlı ile kelime oyunu!), VII 112a34 (532) yay faṣlı ↔ ḳış günleri, IX 110b21 (229: yaz) ḫalḳı yay günleri dağlara çıḳup kesb-i hevā ederler. Krş. TS 4433-37

yayan yaya asker, piyade V 105b16 (bkz. ṭarabans), VII 73a20 (326; ↔ atlı), ve bşk. Krş. TS 4440

yayiçse yumurta ("Latince" Güney Slavca yaytse kastedilmiştir) V 151a15 yayiçse = yumurṭa (→ Yayiçse)

yayḳa- yıkamak V 23a19, VI 9a28 (açıklayıcı karşılık olarak; bkz. MACARCA), X 250a28 (533: yıkayan) yayḳayan, ve başka yerlerde. Krş. TS 4443-44

yayḳan- yıkanmak IV 237b35, V 50b20 (harekelenmiştir)

yaylıḳ yay kabı X 124a6 (271)

yayşılı ? (Tatarca) VII 118a3 (562) yayşılı = yaycılı (?; → Yayşılı)

yayşılıḳ büyücülük, sihirbazlık ("Kalmıkça") VIII 193b23,25 (24-25) yayşılıḳ = siḥr, 200a25 (51) yayşılıḳ = siḥir-bāzlıḳ. Krş. ED 886 ya:tçı: magician {büyücü, sihirbaz}; SANGLAX 341r5 ya:yçı: cādūgar.

yazı ova II 246b20 ḳal'e yazısında. Krş. TS 4450-53

yazı onay kaydı, tahsil ve ödemeye ilişkin bir maliye terimi. . . (bu anlam Rd1 2185'e göre; krş. PAKALIN III,612) VI 117a4 ve erbāb-ı zu'amāya biñ aḳçe yazıları başına yüzer 'aded çit çubuḳları fermān olundı

yazıḳ gel- acımak, bir şey için üzüntü duymak III 69b30 ḳavm-ı Etrāk ol sarāya yazıḳları geldiginden ya'nī acıdıḳlarından Aḫ-sarāy derler, IV 240b32 adamıñ yazıgı gelüp ḫayfā diriġ der, 291a7, 299b33 faḳīr ḫāna yazıgım geldi, 321b34, 351a34, V 127b26. Krş. TS 4460

yazma mandırada üretilen bir içecek (Tatarca; bkz. ṭalḳan) III 142b2 azma ve yazma, V 104a34, VII 107b25 (508) yazma = ḳaymaḳ, 128a24 (615) yağı alınmamış yoğurd yazması (böyle düzeltilerek okunmalı), 133b17 (TATARCA). Krş. BASKAKOV 455 yazba: kisloe moloko, razbavlennoe vodoj {su karıştırılmış yoğurt}

yedişerleme bir deniz fırtınası II 265a2 (129 = TS 4469), III 39a28 yedişerleme ta'bīr etdikleri deryā ḳomı

yef'alle- (cinsel bağlamda) düzmek (krş. if'āl bābına çek-) II 300a sayfa kenarında yef'alle- = düzet-, 332b31 (açıklayıcı karşılık olarak; bkz. MİNGRELCE); yef'allen- III 142b10

yeg daha iyi, tercih edilen VI 101b33 (287 = TS 4476), VIII 329a32 (böyle okunmalı, eyi olarak değiştirilmiştir; 571: eyi)

yegin hızlı, çevik, atik (at, köpek) III 93b5 bu yigide rāst gelüp elleşerek atı yegin imiş kendi ḳaçup mālin aldıḳ, IV 234b31, 280b7. Krş. TS 4477-80 (üstün, galip); DS 4223: yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan

yeğni, yeñli hafif, IV 270a17 götürmede yeğni ve ḳıymetde girān-behā, V 70b11 yeñli, VI 114b14, 186a26, VII 144a16 (694). Krş. TS 4484 yeğnicek, 4557-59 yeyni; MENINSKI 5595 yeñli: vulg. . . . pro . . . yeyni {kaba söyleyişte . . . yeyni . . . yerine}

yek-merdī ? (bir kâse ölçüsü; kastedilen "bir kişilik, bir kişiye yetecek miktarda" olabilir mi?) I 123a33, V 33a29 yek-merdī kāse

yel- Bkz. sevdāya yel-

yel otı eğir otu (Anadolu lehçesi) III 94b11 ("Çağa Etrāki "; bkz. egir)

yelek işsiz, aylak, boş gezen IV 349a23 bir adam bī-meze boş yeleklik [böyle düzeltilerek mi okunmalı?] edüp gezse efvāh-ı nāsda ḍarb-ı meşel olmuşdur kim Behey adam, Kerbelā ḳancıgı gibi boş yere bī-fāyide yelek yelek ne gezersin, bir ser-i kārda olsañ-a derler. Krş. DS 1710 eleklemek: kapı kapı dolaşmak, çok gezmek

yeleklendir- oka yelek takmak (fakat metin bağlamında : birisinin kavuğuna bir hizmetinin mükâfatı olarak kuş yeleği takmak, mükâfatlandırmak) V 62a1

yeli yele (at) IX 260b29 (573). Krş. TS 4222-23

yelkendaz et- (yelken gibi?) kaldırmak, yükseltmek, veya donatmak (kastedilen kelime = yelkendez olabilir mi?) IX 342a25 (745; Kâbe) bir adam ḳaddı cānib-i erba'asından kisve-yi şerīfi ref' edüp yelkendaz ederler

yelkendez süslenmiş, donatılmış (at, at örtüsü) I 145a23, 178a20 yelkendez çullar ile, II 293a1 bir yelkendez çullı küḥeyl at, III 172a33, IV 235b4, 236b5, 292a4 dībā zil-pūşin yelkendez ḳılup . . . ve bir dībā çul ile yelkendez çeküp, 302a22, V 51b15, VII 64b18 (289) sāde dībādan çullı yelkendez yürür at, X 186a27 (398) iki yüz kemer raḫtlı küḥeyl atlar ve iki yüz daḫi sāde yelkendez atlar, 378a20 (harekelenmiştir; 812: atlanmıştır), 413a13 (890: yelkendüz). Krş. ÂLÎ/BUHÛR 2427-8

yelteme bie çeşit tokmak I 183b19 (harekelenmiştir), 184b25 kimisi āteşde na'lçe kesüp yelteme urarak, 185b26

yelteme bir müzik âleti I 207b14-15. Krş. TS 4516; TEZCAN 263-4

yemenī bir mücevher, değerli bir taş IV 230a13, 230b12. Krş. DOZY II,862: agate, cornaline {akik, kırmızı akik}

yemeniye bir çeşit ayakkabı (yemenī yerine) VIII 339b15 (618)

yene bir su kaynağı bulunan yer ("Yunanca" - kastedilen *hygieinê*, bugünkü Yun. *yeni*: şifalı) VI 42a2 yene = şu ḳaynağı olan yer (→ Yene Ḥiṣār)

yeñli Bkz. yeğni

yepele- sırtını sıvazlamak II 335b21 (367 = TS 4533, orada düzeltilmesi gerekiyor) arḳasın yepeleyüp, IV 370a24

yereḳān bir çeşit mermer I 34a16, 37a19, IV 200b26, 204a14 (krş. DIYARBEKİR dipnot 75), 230a14, IX 212b20 (470) yeşm-ü ḫareḳānī ve ṣafrā-yı yereḳānī ve şommāḳī ve beyāż mermer-i 'areḳānī, X 95a18 (204), 100b6 (216-17; sarı renkte olduğu açıkça belirtilerek ve sarılık hastalığı ile ilgili olarak!), 226b13 (480) ḫareḳānī ve yereḳānī ve 'areḳānī. Krş. DOZY II,859 yaraqān: chélidoine (pierre) {kırlangıç taşı, bir çeşit akik}

yeri duṭuş- kıçı tutuşmak, yaptığı yanlış bir işten dolayı fena halde telaşlanmak, korkuya, paniğe kapılmak V 62a4 cümle firār eden begleriñ yerleri duṭusup . . .

yerindir- üzmek, dertlendirmek, hayal kırıklığına uğratmak II 337b22 (371 = TS 4540, orada düzeltilmesi gerekiyor) şāhid-i zorile da'vā edeni sevindirmezdi ve da'vā-yı bāṭıl ḳavl-i żaʻīf ile ḥükm edüp mażlūmları yerindirmezdi, IV 266a11 (214 = TS 4540)

yeserhera' şeytan ("İbrânîce" – kastedilen İbrânîce *yeşer ha-ra'*: insanın içindeki kötülük eğilimi, kör nefis) IV 395a6

yet- yetişmek, erişmek I 75b30 (266 = TS 4556)

yetgen, yetegen tazı (Anadolu lehçesi) II 278b3 (BOLU) 301a27, III 62b11 (MARAŞ), IV 280b7, VII 129b31 (623,: böyle düzeltilerek okunmalı) haftada bir kerre ṭaraş ve ṭula ve yetgen nām tāzīleriyle ṣayd [u] şikāra gider, 170b6 (822), IX 28a11 (GÖRDES)

yezān (~ yezdān) hükümdar, sultan (Zilyezān) X 32a29 (71). Bir Arap aşk hikâyesinin kahramanı olan Sayf ibn Ẕī Yezen'in adından (krş. EI1 "Saif b. Dhī Yazan")

yezked ? (tapınak; belki yezdān-kede yerine?) III 68a25 meşād-ı ḳadīm olmağile bināsı ma'lūm yezkeddir

yığ ? (tipi; çığ ile yanaştırma (uyak kelimesi) mi?) VI 138b2 bir depe ve bir şepe ve bir çığ ve bir burma ṣavruntı yığ ile rīḥ-i 'aḳīm

yığnaḳ toplantı VII 143b34 (693). Krş. TS 4565

yılar, yılarya bir tür balık, ilarya I 174a30 yılarya, III 94b16 yılar. (Rd2 527 ilarya: a kind of kefal {bir tür kefal}; krş. Tzitzilis #87; DS 4266

yıldır- atın yelesine tutunarak ırmağın bir yakasından karşı yakasına geçmek (Tatarca; krş. yalda-) II 263a2, V 35a26, 39a7, 48b23, 54a21, 62b28 nehr-i Perezeni yıldırup yıldırım gibi geçdiler, 63a9, VI 72b27, 100a3, 104a12, 188a8, VII 20b17 (93), 106a9 (499), 112b18,20 (535), 117a13 (557), 181a31 (875), IX 41a9 (84), 179a7 (391), X 370b26 (797)

yıldıraḳ, cıldıraḳ ışık saçan, parıldayan, balkıyan (Tatarca, "Kalmıkça"; krş. yıltırav) II 229b35 anlarıñ lisānı üzre küh-ı Ḳāfa Ḳalmaḳ ḳavmı Yıldıraḳ Ṭav derler, III 88a24 cıldıraḳ ṭav = yalabır dağ, VII 178a32 – 178b4 (859; → Yıldıraḳ ~ Cıldıraḳ Taḳ), X 37a13 (84) yıldıraḳ dünyā = aḳ dünyā. Krş. Rd2 1257 yıldragan, yıldırak: (archaic) which glitters or sparkles {(eskicil) pırıldayan, veya parıldayan}

yılıḳ- çarpılmak, iğrilmek III 94b9 (Çağa yayları) berde ve baḥir[d]e seyāḥat eden kimesneler ḳullanup aṣlā başları bir ṭarafa yılıḳmaz ve başları birbirine ḳavuşsa ıvanmaz bir gūne köten yayı olur. Krş. TS 4583

yılḳı sürü (at için; Tatarca) VII 113a20 (537) yılḳı atlar, VIII 198b4 (44 = TS 1946) oṭav yılḳı

yılla- bir yıl kalmış, yıllanmış VII 107b25 (bkz. kurut), X 160a27 (346) sene-yi sābıḳdan . . . yıllamış ṣular. Krş. TS 4584

yılma yalçın, sarp IV 223a24 mücellā yılma yalçın ḳayalardır, VI 173a10, VII 64b34 (290 = TS 4514: yelme, orada düzeltilmesi gerekiyor) yılma yoḳuş, VIII 312a1 (495) yılma yoḳuş, IX 237a18 (524: belme [böyle yazılmış!]) yılma aşağı (krş. teper, yüzin). Krş. DS 4271 yılma: yokuş, bayır

yıltırav parlak, ışık saçan (Tatarca; krş. yıldıraḳ) VII 177b16 (855)

yırla- Bkz. ırla-

yırṭlas, yırṭlaz gözkapağı yırtılmış I 153a28 yırṭlaz = eşter, V 34b17 Mālik Eşter gözi yırṭlaz olana derler, VII 132b5 (636 = TS 4586), IX 161a23 (349)

yij ? (bir mimarî süsleme II 237a36 (bkz. zıh-zıh)

yit- yitmek, kaybolmak III 67a11 (186 = TS 4613, orada düzeltilmesi gerekiyor) kendi biter ve kendi yiter eşcār-ı müşmirāt-i gūnāgūndur

yitir- yitirmek, kaybetmek II 358b19 (435 dipnot) baña vesīle gönderdigiñ adamı yitirüp bī-vesīle ḳalup, 55a10. Krş. TS 4609-11

yoğun 1. kalın IV 215b29 (68 = TS 4632), 2. kaba (?; krş. TS 4633, 5. anlam: kaba, sert, şedit) IX 143a12 (306: yuğun) ve ḫalḳı ġāyet yoğun Etrāk-i Ermenakdir ve fuḳarālardır

yol usul, kural III 93a8,25, 93b7. Krş. TS 4647-8

yola çek- meydan okumak II 359b17 (ip cambazları) cem' olup bir birlerini yola çeküp imtiḥān etmegiçün

yolla- yolcu etmek, uğurlamak, yola çıkarmak II 264b7 (127 = TS 4657, orada yerinin yeri yanlış gösterilmiştir, düzeltilmesi gerekiyor)

yomca kütük (Anadolu lehçesi) III 81a25 (Divriği) yomca odunı nāmıyle bir gūne ḳışacik ṭomruḳ odunları olur. Krş. DS 4292 yomca: bir ucu tutuşmuş odun, TS 2982, DS 3279 omca

yonḳar bir müzik âleti I 207b9-11, II 348a23. Krş. Rd2 1261 yongar: (archaic) a kind of small three-stringed lute {(eskicil) bir çeşit üç telli küçük ut}

yorġa rahvan yürüyüşlü (at) II 314b23 (bkz. çapar), IV 292a30 alaca çapar yorġa atlar, V 52b1 (Tatarca), VII 115b34 (550 = TS 4670, orada düzeltilmesi gerekiyor) yedi esīr ve iki yorġa verüp

yorġalat- iş peşine koşturtmak, iş gördürtmek V 161a3 cümle māli 'arabalar ile ḳal'eye girüp yine ḳal'e ḳapudanında mekş edüp ḳapudanı yorġalatmaġa başladım

yoroz papaz, kilise tarafından görevlendirilmiş yargıç (Yun. *hiereús*; ḳala yoroz maddesine de bkz.) I 15b2 (Konstantin zamanında) biñ ḥākim yoroz şehir ḫāricinde ḥükm ederdi ve ḳırḳ vezīri ve ḳırḳ bıṭrīḳi ve ḳırḳ ḳalayorozı ve ḳırḳ pusteniki ve ḳırḳ vamoşı ve ḳırḳ loġofti ve ḳırḳ bistiyar iḫtiyārı ve ḳırḳ ḳuparı var idi, II 248a34 Rūm keferelerinden bir papas bināsı olmaġile Yoroz ḳal'esi

derler, III 108b8 (bkz. zerbiçe)

yorṭ- at sürmek (Tatarca; eş- maddesine de bkz.) V 42a14, VI 126a6, VII 109b32, VIII 189a9,33, 189b8 (6 = TS 4673), 200a32 (52) yorṭuş yorṭ Krş. WB III,427

yorṭ- yopur- dörtnala at koşturmak (Anadolu lehçesi) IX 158b11 (343: yurtub yüpürüb; Maraş yakınında Sarvanlı Türkmenleri) ne yorṭup yopurup gezersin

yorṭum akın (Tatarca) III 149a15 (|| çapul), VII 110a3 (519), 180a7 (868)

yorṭuş Bkz. yorṭ-

yorult- yormak VI 159a1. Krş. TS 4674

yov yov Ukrayna Kazaklarının ve Tatarların savaş narası (krş. hov hov) III 124a9, VII 105b13 (497), 110a31 (521), VIII 191a7 (13)

yönel- yönelmek, yönünü çevirmek (bkz. yönli) II 316a11 (306: yüzleyiñiz [böyle yazılmış!] = TS 4785, orada düzeltilmesi gerekiyor) şimden ṣoñra ṭaraf-ı Ḥaḳḳa yöneliñ. Krş. TS 4685-89

yönli uygun, münasip, yerinde IX 276b16 (606: yünelse dahi bunlıce [böyle yazılmış!]) kāşki ġarīb insān her ān muḥrim olsa ve cānib-i ḥaḳḳa yönelse daḫi yönlice olup. Krş. TS 4691

yu- yıkamak VIII 299b27 (445) "Var imdi selāmetle, ba'de'l-fetḥ gel benim meyyitim yu". Krş. TS 4708-12

yufḳa sığ, VIII 225b7 (153) yufḳa = ṣığ. Krş. Piri Re'is, *Kitāb-ı Baḥriyye*, çeşitli yerlerde

yuḳarlaḳ yukarı doğru V 132b20. Krş. DS 4313

yuḳarudan aşağı mu'āmele küçük görme, tepeden bakma, hor görme (krş. Fransızca *traiter quelqu'un de haut en bas* "birini küçümsemek, hor görmek, birine tepeden bakmak") II 337b25 ḥaddinden tecāvüz edüp yuḳarudan aşağı mu'āmelesin edenleri ele alup her ne mertebede ise aña ḥadden bildirüp, V 9a33 yuḳarudan aşağı mu'āmele-āmīz kelimātler, 10a3, 10b4, 18b35 bīgāne āşinālıḳ edüp yuḳarudan aşağı mu'āmele eyleme, 79a9

yuluḳ deri III 171b36 (bkz. çoluḳ). Krş. DS 4314 yuluk: sahtiyan, meşin

yumurcaḳ veba VII 133b26 (TATARCA listesinde atmaca için konmuş olan karşılık 133b13 = ṭā'ūn), VIII 351a24 (664) "Naẓarete beklemeyince ḳal'eye girmek 'ādet degildir, belki sizde yumurcaḳ vardır". Krş. DS 4317 yumurcak: iyileşmeyen çıban

yunaḳ babayiğit delikanlı (Sırpça-Hırvatça) V 121a33, 132a16 (BOŞNAKÇA), 137a2, 143a28 (bkz. çoyiḳ), 158b26 (bkz. pandur), VI 15b3, 188a22 (|| yigit), VII 3a19 (|| yarar, ḳatana), 84a19 (384) kāfiriñ ḳaṭana yunaḳları bizi ḳatlanır

yuram efendim, ağam; kral ("Macarca" - kastedilen Macarca *uram*: efendim; krş. uranyar) V 123b22, 161b14, VI 9b2 yuram = ağam cānım, 185b15 yuram = ağa,

VII 25b2 (115) yuram = ağam, X 34b7 (76: Yoram) yuram = ḳıral

yurd il, toprak, memleket edinilen yer (Tatarca; bkz. eye) VII 105b4 (496; böyle düzeltilerek okunmalı) Tatar yurdlarını bıraġup vilāyet-i Ḳırıma gitmege aṣlā rıżā vermediklerinde, 124b2 (596) Ḳırıma Tatar gelerek tenāsül bularaḳ Eski Yurda ṣığmayup bu Bāġçesarāy yurdında tavaṭṭun edüp, VIII 196a32 (35) Ḳırım yurdı; bundan başka karargâh anlamında da geçer: VIII 288a7 (396; Osmanlı kuşatmasından söz ederken) Ḳandiye yurdında ordu-yı hümāyūna dāḫil olup

yurd yeri ordunun konakladığı alan IV 267b31,32

Yūsuf Mıṣırda ṣatıldı bir tür kuş I 191a33 (kuşlar listesinde). Krş. R2 1263 yusufçuk: turtle-dove {gugucuk kuşu} DS 4322 yusufçuk: bir çeşit baykuş

yuval- ufalanmak IX 76b29 (166: yuvalamak) defīnede bulunan eyle zer-i ḫāliṣ idi kim adam elinde şem'-i 'asel gibi yuvalmaḳ mümkin idi. Krş. TS 4017 uvalmak, 4739 yuvatmak

yüg tüy, kuştüyü I 190b12, VIII 190a25 (10), ve bşk. Krş. TS 4765-66 yüñ (yüg okn.)

yügrük yürük, hızlı ve iyi koşan IV 214a35 (66 = TS 4745, orada düzeltilmesi gerekiyor) yügrük atlı olup ve gelen ḳırḳ biñ 'asker ile, 266b8, VI 143b3 Aḥmed Beg bir yügrük beg olup, X 341b11 (730) bir yarar ve yügrük ḳayıḳ donadup

yük yap yolculukta birlikte götürülen eşya, yük IX 268a4 (588) yükile yapile ārām olunup. Krş. TS 4760-61

yükli gebe, hamile V 8a12 (18 = TS 4756)

yüleme çivi düzeltme aracı I 183b24 (bkz. padara), VI 40a4. Krş. DS 4329 yüleme: çivi düzeltmede kullanılan ufak çekiç

yülük tıraş edilmiş, matruş VII 161b33 (784). Krş. TS 4761

yülüt- tıraş ettirmek VII 161b33 (784 = TS 4765), IX 310a6 (677) ve başını yülütmek ve şaçını ḳışaltmaḳ vācibdir

yürek oynamaḳ yürek çarpıntısı I 115a3 (~ 115a6 ḫafaḳān). Krş. TS 4771-72

yüz alış- cesaretlenmek, meraklanmak (?) X 426a1 (916; İdris'in fal bakmasını anlatırken) ḥaḳīr daḫi yüzüm alışup üç kerre vardım murādım üzre ḫaberlerin aldım

yüz başa gel- baş üstünde yeri olmak, gelerek şeref vermek II 293a34 yüz başa göz başa gelüb ṣafā geldiñiz VII 54a7-8 (242 = TS 4779)

yüz dut- (belli bir tarafa) yönelmek VII 5b24 (22 = TS 4792)

yüzi ḳoyu yüzükoyun VIII 282a21 (372) yüz[i] ḳoyu yaṭırlar. Krş. TS 4799 yüzünkoyun (yüzükoyu)

yüzin aşağı pervasızca, hiç çekinmeden (krş. teper, yılma) IX 6b26 (13), 7b3 (14)

Z / Ẓ / Ż / Z̲

zağlan- keskinleşmek VIII 305b15 (469) ve biñ fıçı eşek sidigi ile zağlanmış telli ḳurşum, 306a13 (471) eşek sidigi ile zağlanmış ve semm-i helāhil ile yağlanmış demir paçarızlar. Krş. DS 4342

zaḳa bir tür kertenkele IV 213a1 (|| kertenkele, naḳş-ı būḳalemūn, şaḳanḳur)

zaḳan bir çeşit kürk I 193a19

zanca bir merhamet dileme haykırışı (Rumeli) I 27b25 (böyle düzeltilerek okunmalı) āḫir zanca Türk deyüp cümle giriftār oldılar, V 44b13 zanca ḥālidir, 161b33 ceng ḥālidir zanca derler Allāh elinde bir ḥāldir, VI 3b14 (Macar esirleri) kimi ciger dāğlayup zanca Türk deyerek, 159a6 (Hersek) emr Allāhıñ bu zancadır, 187b30 (Macaristan'da Yenikale ḳuşatmasında) ba'żılar zanca Türk deyü amān ile ḳal'eye gelüp esīr oldılar, VII 5b29 (22) eyle olur, bu zanca ḥālidir, Allāh size de verir bize de verir

żand çakmak çeliği (zend yerine) X 285b23 (607: zanid)

zanḳala bir tür maymun X 435a4 (937 zımkule; || maymūn, şebek, sa'dān)

zaporosḳa eşik; Ukrayna Kazağı deniz eri (Ukraynaca *zaporojka*) V 48b4,17 zaporosḳa = Cezāyir levendi, ḳapu eşigi, serḥaddıñ ḳapu eşigin bekleyen levendler, VII 116b20 (555), 183a14 (884)

zarbina, ẓarbina, żarbina, żarbuna bir çeşit küçük kayık I 162a11, II 238a11, 260a2, 269b19, V 53a23,26, IX 57a1 (115) ḳayıḳlar ve küçük żarbuna gemiler, 72b10 (147) żarbuna ve şayḳa gemileri nehr-i Menderesden içeri girüp, X 255a6 (543; Tuna tekneleri) ẓarbina ve ṭıransa ve şırımba

żarbun bir çeşit ayakkabı (Suriye ve Mısır; Arapça zarbūn) IX 176a28 (385; Idlib) żarbun = poṣṭal, 250b6 (551; Şam), X 173b14 (373)

żarīr sadece ḥarīr "ipek" ile yanaştırma (uyak kelimesi) olarak kullanılmıştır IV 233b13

żavraḳ gemi veya kayığın kıç tarafı veya küçük kayık; bkz. çaşdaḳ , don ağacı). Krş. Rd1 1019 zevrak: a small boat; the up-curved stern of a Turkish caique {küçük bir kayık; Türk kayığının yukarıya doğru kalkık kıç tarafı}

żaymurān Bkz. żımrān

zibidi hırpanî kılıklı, işe yaramaz adam, zibidi VI 25b30 Küçük Meḥemmed Paşa bir zibidi mīr-mīrān iken bahadırlığı sebebiyle bir ānda İskender ḳadar dārāt ṣāḥibi oldı. Krş. Rd1 1004; MENINSKI 2425; DS 4384

zelehor, zeleḥor ? (hamal hakkında bir niteleme) I 175a33-35 zelehor ḥammālları, 178b12,14, 213a31. Anlaşıldığına göre ṣalaḫor ~ çereḫor (bunlar üzerine bkz. FODOR) için bir yanbiçim

zemīn-ü-zemān ? (yazıtlar hakkında kullanılan bir niteleme; kelime anlamı: yer ve zaman) IV 228a28 (mühürler), 277a4, X 102a16 (221) bu mermerler üzre kūfī ḫaṭ ile üstād mermer-bür zemīn-ü-zemān bir āyetü'l-kürsī taḥrīr etmiş, 377b21 (811) bir çār-gūşe ṭaş üzre zemīn-ü-zemān yazılmış kūfī ḫaṭ ile; şu kullanıma da dikkat edilmelidir: IX 238a27 bu tārīḫ mermer üzre zemīni lāziverd zemānı (526: rummanî [böyle yazılmış!]) müẕehheb bir ḥüsn-i ḫaṭdır

zen kargı veya mızrak I 181b10 (mızrak tiplerinin sıralandığı listede) gürgen zenleri, IV 277a20, X 273b21 (581) bir zen-i mıṣrī (|| 22 ḳargı cıda), 418a21 (901: zengî [böyle yazılmış!]) sindiyān zenli mızraḳ. < Erm. *zēn*: silâh (ACHARIAN II,93-94)

zengūle penis (kelime anlamı: çıngırak, zil; bkz. ḫurde) I 69b28-32 (zengūle'nin musikideki maḳām, faṣl anlamıyla kelime oyunu yaparak [bu anlam için krş. 172b16, X 221a15 (467)]), IV 197a22 (bkz. şallaḳ), 231a27

zerbiçe bir çeşit papaz (Slavca?) III 108b8 zerbiçe yoroz

zerdeste dervişin yanında taşıdığı uzun sopa VIII 212b11 (103) dervīşān zerdesteleri, 230b33 (bkz. öz). Krş. DERVİŞ ÇEYİZİ 269-71

zerḫar (zerḫaz?) bir bitkinin yumurtaya benzer, yenilebilir yumrusu (Sudan'da Oḳut) X Q340a41 (966; tanımlanmıştır)

zevle öküzün boyunduruktan çıkmaması için boyunduruğa geçirilen eğri değnek II 234a34 (40 = TS 4806). Krş. MEYER 59; TIETZE/GK #78; DS 4358 zelve ve yanbiçimleri (Krş. şuzevle)

zeytūn sipāhīsi kendisine zeamet olarak zeytinlik verilen sipahi (?; Girit ve Yunanistan'da) VIII 284a15 (380), 309a7 (483), 320a23 (529) Girid'iñ zeytūn sipāhīleri muḥafaẓacıları

żıbru güzel kokulu bir bitki (Sinâ; krş. ẓımrān) IX 381a20 (827) muġaylān ve żıbrulı ve misvāk ağaclı dereler içre

zıbun, zubun bir çeşit iş önlüğü veya iç çamaşırı III 65a12, VIII 255b7 (267 = TS 4807), 355b7 (681)

zığzığı iğri III 73b2 cisr-i zığzığı ya'nī egri köprü

zıh-zıh yivli, burulmuş; burma (mimarî özellik) I 36a21, 43b22 burma zıh-zıh 'amelī 'amūdlar (HAMMER çev. I,76'da "spirally-twisted columns" {helezonî, burmalı sütunlar} olarak çevrilmiştir), 60a3, II 230b19 arḳası yine sülük gibi mevc mevc ve zıh-zıhdır, 237a36 (Bursa'da sultan mezartaşlarındaki sarıkları anlatırken) zıh-zıh ve yij yij burma burma . . . , III 152a9 (bir minareyi anlatırken), IV 249a17 (bkz. gilvi), VI 67b23, 94b9 zıh-ender-zıh, X 238a16 (508;

bir tür hıyar olan acuru anlatırken; || egri bügri). Krş. Rd2 1283 zıh: edging, border; fillet; molding; crease {kenar suyu, kenar süsü, pervaz; kırma, pli}

zılġıt (~ zılġıd, zılḳıt; zılġat [bu sadece uyak için]) çığlık, haykırış, uluyuş IV 216b14 zılġıd, V 58b1 feryād [u] zılġat, IX 166b17 (362) cümle zenāneleri sürlarında zılḳıt çağırırlar, 277a18 (607), 313a10 (683) nisvān ṭā'ifesi ise ṭarz-ı 'Urbān maḳām-ı ḥicāzda zılġıt na'resi ururlardı, X 156a17 (337), 194b27 (414), 283a14 (601), 371a1 (797), 423a18 (911), Q356a41 (1042). Krş. DS 4368 zılgıt (II); Tietze/Ar. #132

żımrān güzel kokulu bir bitki V 160b17, IX 327a15 (|| ḳalye-misk, za'ferān), 375b18 (harekelenmiştir; 816) bayṭarān ve żımrān çiçekli yollarda, 380a5 (bkz. bayṭarān), X 418b7 (901). Krş. Dozy II,13 *ḍamīrān*: chélidoine (plante) {kırlangıçotu, temreotu, chelidonium}; Prokosch 136 (żaymirān okumuştur)

zıñ zıñ (savaş naralarını ve at kişnemelerini anlatan yansılamalar) VI 102b4 çıñ çıñ ve zıñ zıñ, 104b17

zır-zop-bel-hop zirzop, delişmen, kaçık, üşütük I 158b23 (bkz. lepedandin)

żırṭıl, ẓırṭıl deli III 175a20, IV 300a6, VI 44b17, IX 357a28 (777), X 42b6 (95). Krş. DS 4379 zırtıl: delimsi, deli; yaramaz, haylaz; uygunsuz

ẕi'b kurt (haşere), kurtçuk (< Arapça *ẕi'b* kurt (yırtıcı hayvan); Tü. ḳurt'un iki farklı anlamına dayanan oyunlu bir kullanım) II 230b16

zifir yağ, et yağı VI 123a22, IX 358b17 (780), 372b10 (809), X 239b2 (510: zefir). Krş. TS 4808; Tietze/Ar. #71

zifoz deniz üzerinde çıkan kasırga, deniz hortumu (LF #772) II 264b21,32, IX 63a6 [-r; fakat P32b13 -z] (128#: zifur, LF'da düzeltilmiştir). Krş. DS 3629 sifos: denizden esen yel, siklon; bugünkü Tü. zifos: yerden sıçrayan çamur

zihnigar Romanya'da bir memur V 107b33 (Boğdan) zihnigar = arpa emīni, VII 102b11 (480; Eflak) zihnigar = arpa emīni. Krş. Dicţionar 517: *zaherea*

ziḳula Laz düdüğü II 329b10 ziḳula nām düdükleri

zil-[ü]-bem dervişlerin, koşucuların ve bşk.nın taşıdığı küçük ziller, (bkz. cıġcıġa, ḳantūra) I 150b16 zil-[ü]-bem ṭaşımaḳ muṣallīyim ve ṣāḥib-vaḳtim demekdir, 160a28 günāgün zil-[ü]-bem çınḳıraḳlar, 203a36 (bkz. deve ḫāmı), III 8a3 (müzik âletleri arasında), 28a8, 175a25 zil-[ü]-bem ü ḳanṭūra, V 81b10, 82a4 zil-[ü]-bem ü muraṣṣa' kemerler, VII 54b28 zil-[ü]-bem ü āfitābeler, VIII 301a26 (452), IX 312a14 (681) zil-[ü]-bem ile atların zeyn edüp, 327b23 (714; bkz. ardala), X 201b24 (428) zil-[ü]-bem ü zurnā çalaraḳ, 279a18 (592) ṭabl u ḳudūmları ve zil-[ü]-bemleri çalınup

zili halı (Anadolu lehçesi) III 91a11 (238 = TS 4809; → Zile), 94b10 acarlı zilisi ya'nī ḫalısı, IV 277b21 (Bayburt), IX 26a4 (52; Ḳula; || ḫalīçe, kilim)

zirbe köy (Mısır; < Arapça *zirb*: davar ağılı) X 288a17

zivzik bir çeşit kılıç I 181a19, IV 382a16

zob, zop arpa (Sırpça-Hırvatça *zob*: yulaf) V 147b18 (HIRVATÇA), 23 zop deresi = arpa deresi, VI 149b9 zob dol = arpa köyi (→Hersek'te Zobdol)

zolṭa, solta kuruş (Macaristan) VI 32a30 on kīse solta riyal, VII 37a34 (170) küffārıñ zolṭa nām ġuruşlarında iki başlı ve iki ḳanaṭların ve iki pençelerin açmış ḳaraḳuş taṣvīri vardır, X 79b12 (172: zolata). Krş. Miklosich 24 zolota (Sırpça, Bulgarca)

zor güçlü (Tatarca; bkz. baṭır ve cigit maddeleri)

zoriyyet güç, kuvvet VI 97a6

zubun Bkz. zıbun

zurlapā zürafa (zurnapā yerine) X 404b23 (870)

zurzuvile İran'da giyilen bir çeşit kavuk II 293a34 (Ḳarış) serinde zurzuvileli tācı, 295a15 (Naḫşivān) zurzuvileli tāc, 300a2 (Tebriz) ḳavuḳları üzre sivri zurzuvileleri muḳarrerdir, aña tāc derler, IV 290b5 (Urmiye), 294a25, 299a15, 310a29 (Hemedan) zurzuvile ḳulaḳlı tāc, 312b25 (Dergüzin) başı zurzuvileli kīr-i ḫar ḳulaḳlı

zuşte panu ? ("Çingenece") VI 54a1 çinganeler dedügi gibi zuşte panu pine valu ormanos keres etdikleri gibi bizler daḫi küme küme ormanlara girdik

züllāb (uyak kelimesi, āb-ı zülāl ile kelime oyunu) X 115a7 (252) cüllāb-ı züllāb

AĞIZLARDAN VE DİLLERDEN ÖRNEKLER, KELİME LİSTELERİ

ANADOLU-RUMELİ TÜRKÇESİ AĞIZLARI VE ÖTEKİ TÜRK DİLLERİ

BOLU (II 278a30)		GÖRDES (IX 28a7 [57])	
azıḳ	ekmek	azıḳ	ekmek
ṭahıl	buġday	ṭahıl	buġday
dehle	gözet	dehle	gözet
ẓıbar	yaṭ	żıbar	yaṭ
ġañlı	araba	ġañlı	ʿaraba
ün	āvāz	ün	āvāz
rāḥatlıḳ	ʿavret	rāḥatlıḳ	ʿavret
yumı	--		
gitmec	ḳız	gitmec	ḳız
ḳızañ	uşaḳ	ḳızañ	oğlan
cılız	küçük	cılız	küçük
cıbar	arıḳ	cıbar	arıḳ
merd	adam		
Ṣafā yalavaç	Ādem peyġamber		
Çalab ḥaḳḳı	Allāh ḥaḳḳı		
yalavac ḥaḳı	peyġamber ḥaḳḳı		
Eṣe yalavac	ʿĪsā peyġamber		
çebu faḳı	çelebi ḫvāce		
heleci	söz		
aydıcı	şeyḫ		
bañlayan	mü'eẕẕin		
ṣalā	namāz		
mezgit	mescid		
eyne damı	cumʿa cāmiʿi		
ṣavu yeri	mezārlıḳ		
sin yeri	mezārlıḳ		
ẓáhırlıḳ	ḥammām		
ṣavu	aġlamaḳ		
göblez	yavru köpek	göblez	köpek yavrusı

ṭula	zaġar	ṭaraş	zaġar
çomar	ḳoyun köpegi	çomar	ḳoyun köpegi
mastı	fino köpek	maştı	fino köpek
yetegen	ṭazı	yetegen	ṭazı
çınaḳ	arslan	çınaḳ	arslan
şaplıca	kirāz	şaplıca	ḳızıl kirāz
dik dük	kirāz ḳurusı	dik dük	kirāz ḳurusı
kişne	vişne	kişne	vişne
ballı darı	incir	ballı darı	incir
kelem	laḥanā	kelem	laḥanā
ḳızıl aġaç	ḥavuç	ḳızıl aġaç	ḥavuç
yer şapı	ḥavuç		
pürçükli	ḥavuç		
ḥınza	kereviz	ḥınza	kereviz
sepüger	ṭurp	yelli şaz	ṭurp
çoġaç	güneş	*çoġaş	güneş
oġlan babucı	armud ḳurusı	oġlan babucı	armud ḳurusı
tüglice donbaḳ	dikenli kestāne	tüglicedonbaḳ	dikenli kestāne
tülice yumru	şeftālū	tülüce yumru	şeftālū
dombaḳ	kestāne		
ḳaplıca burḳa	yumurṭa	ḳaplıca burḳa	yumurṭa
beg aşı	yumurṭa	beg aşı	yumurṭa

* Metinde listenin sonundadır.

BOLU (devamı) çullu çücük ṭavuḳ maşatlıḳ mezārlıḳ göynümiş olmış meyve ḳaḳ ḳuru ḳaḳac paşdırma faḳı ḫoca zili sini zirfe zaġrı ḳaşıḳ mavmav kedi çelerdi baḳdı[1] ḍıẓıḳdım darıldım palaṭıḳ şāhnişin ḳırañ daşra ḥayad avlu yıġma depe pilav şaraş zerde ḳarış ḳatış aşır aşı çaḳal maḳal ḳalye būrānī şıḳı bulġur çoluḳ dutmaç ṭoḳmaġı herse aşı şarıġı burma baḳlava gibidir havayi dızlıḳ börk gibidir döngel muşmula boduç aġaç ba[r]daḳ yilip pālūde kekremsi şarāb hörpüldedir içer ziveñ mi gider misin zilib ḥalı ḍıḳı ḳarın aġrısı söykenenek[2] yaşdıḳ söyken yaşdan çıraḳ mūm apışdı şac ayaḳ üç başdı şac ayaḳ maḳrıḳ mundar muşmul temiz çep güç ṭoḳ ṭoḳ ḥavān sümeke fāydasız ḳaḳaḳ egseri kirman ig çıġlıḳ şadā İse faḳı ʿĪsā ḫwāce

[1] Krş. TS 860 çerer-, çeler-: göz açılıp parlamak
[2] Okn. söykenek

cavvaḳ lebbey ne yalıñ nedir ḥāliñ oñat gat eydir ey çizgindi dedim aġrıdı başım efelim ḳardaşım setlek āferim

MARʿAŞ (III 62a23) çelep Allāh yalavaç peyġamber yüce çelep ʿāli Allāh heykel ṭılsım eyne cāmiʿ mezgit mescid faḳı imām ünlen müʾeẕẕin ḳancarıdaydıñ nerede idiñ acarlı yeñi arvana dişi deve darcıḳma darılma oñat düz eyi eyle ḳancarı yılıġañ nereye gidersin be bire gömeç ekmek levaşe ekmek pişi ekmek

(III 62a35) ballı ġara ḥarnup kekremsi şarāb dutuḳ duvaḳ helat ḫilʿat muhidi geyeñ mi ferrāce geyer misin barġım yavıncıdı ḳarnım aġrıdı çöngeldim ḳocadım bu ġaz ancılayın düz neccār bu kerre şöyle yap dülger ḳırañda şarlı kekremsi hörpüldedir ṭaşrada şehirli şarāb içerler ırmaġa çimeñ mi uşaḳ şuya girer misin oġlan naşı avanla heleşi mi ideñ he mi uşaḳ bilmedigiñ adamla söyleşir miydiñ oġlan eyne damınıñ faḳı mużallıḳıdır şu kişi cāmiʿiñ imām-ı kebīridir o kişi ham halet çerçi esbābı şarıḳdı şehirli oldı şındı maḳāş emcik meme dam dazlaḳ çırçıplaḳ derimde baña oyañ mı diyeñ be uşaḳ çadırda baña beñzeye yi (?) mi dersin bire oġlan ġıllı ġışlı şarlı ġara hörpüldedirler kīnli kibirli şehirli ḳahve içerler alat şamat tiz fevrice öyküneñ mi kişi uyar (?) mışın adam be nideñ şu çepeli bire neylersin şu murdarı belki dehleye geñ yerden belki gözede uzaḳ yerden el bizi de dañlayalar kişi ḫalḳ bizi ʿacebleye adam gözgü ayna ṭuşuma geldi fikrime geldi gökcek güzel cıllıḳdırır baġrım oynadır yüregim ṭahıl buġday dehle gözet birikdi alañ yére cum cumat bir yére geldi meydāna cümle cemāʿat çoḳuşmañ ḳızañ üşmeñ oġlanlar ṭaraş zaġar göblez küçük zaġar yitgen tazı ṭula zaġar mafṭıl bāzū-bend avnadım yuvarlandım haşal it uyuz köpek şanḳı bengī

BİTLİS (IV 226b34) vejd bir ḥālet şar enbar semāʿ etmek ḫopan būstān bozuntusı kandir fenā ḫiyar tirmişir pecmürde olmış ḫaşak-i pulan peş marīż olup şişmiş kimesne ḫarak yanmış ḫopan vīrān çang pençe hüsn-i ḫirḫir kemālin bulmış meyva bir çap bir şinik çinçiḫir yuvarlanmış ḳullab kemend piçkir yuvatmış sen çalar sen çap el ele çarpmaḳ ʿaceb pıṭlora pitra poḫ ḳuyruḳsız iken tügi gelmiş ṭavuḳ palizuk sivri şarıḳ kiricik çehre egri çehre ḫarak yanmış cula gözlik ṭaʿām üzre şabırsızlıḳ çiḫṭurlıḳ nāpāklik lakoṭ-ı hem-lak ḳoca kelb şaḳşısı ḫapı ḫap ḳaşıḳ degişdirmek kukizik çömelip oṭurmaḳ şiḫ pik şapsız çaḳı pır putur pur cān acısından kendüyi yere urmış

dig digde ḫatik çömlekde ḳaynayan bulġur aşı ṭıḳliz tā'ūn piḫk gülmek şarik şırım bir şeye lazım olmayan deri pāresi şıṭṭik çıban çıḳarmaḳ calaz żaʻīf çındırla eski palas poḫ pāre pāre olmış esbāb kinaf ḫamur kenār-ı koġa kurkut-vār tennūr kenārında ufaḳ odun gibi rubar yüz-be-yüze çiṭ dişi piliç çiṭlos erkek ḫoros ḫilverik-heyet ḳara ḳoncoloz-ṣıfat bu şekkale bu şekl ile ḫursik ṣabun ufaġı ʻaceblos şekl-i ʻacāyib şortik veş ḫangal il ig üzre ṣarılan pembe ve elde dolanan iplikdir cincil ṣalıncaḳ şaran tesbīḥ gibi dizilmiş şey ṭanba lozım küçücegim cānım lanbak götürgü çimṭir uvalanmış laran çömlege bağlanan ipdir cellur küçük çömlek lepuk bayram cemāli sil gun ḳırmızı boya lolo cürcan ---- koḫik gelin duvaġı şinpuri ṣāḥipsiz şeydir ḫrnikoṭlı burnı sümükli ṭıġrik evlād doġduḳda olan düğündür kuksengi düğüne gelen ṣaçıdır koçurkan düğün oḳuyucısı

DİYARBEKİR (IV 207b16) mıġreb çaġı aḫşam vaḳtı muṭrib sāzende pürçiḫli ḫavuç pürçikli ḫavuç menim kimi benim gibi bes men netmişem ya ben neyledim körpi köpri ḳurġurşum ḳurşum ireli ileri ḫürme ʻavret meni yandırmışdır beni bīzār etmişdir ḫulḳum çıḫıpdır cānım çıḳmışdır nügü oḳḳa miskīne tütün sitāre yıldız ḥāżaki darılmaḳ heze bildim şıçım şimdi bildim ṣuçumı öz özime ben baña ḳavsa gitmişem bāġa gitdim kici bacım ulu bacım küçük ḳız ḳarındaşım ve büyük ḳız ḳarındaşım loġ ṭaşı dam ṭaşı ard ḳıçı at kefi nānemüz aşı ekmek aşı gendime aşı buġday aşı gezengevi ḳudret ḥelvāsı buṭum fıṣdıḳ mirçite saḳallı ḳıvırcıḳ saḳallı poḫreng şu yolı ḫebbene ---- heze şimdi ʻacarlı dutuḳ yeñi duvaḳ hey kişi pisik kimi mamlama-gilen hey adam kedi gibi çaġırma derim beski küzeyi şındırmışsan ẓāhir bardaġı ḳırmış mısın atañ gūrıyçün olsun babañ mezārıyçün olsun

Azerbaycan Türkçesi: ʻabbāsī, apar-, bistī, car, cebele-, cevellāḳī, cıġı, civer-, coy-, çaġ, çaḳır, çılbaġ, cülāver, danışıḳ, darcıḫ-, derpet-, derveze, duşaḫ, dükeli, geñeş, güḫt, hamu, harada, hemi, henim, here, heze, hindivāne, kend, kimi, maḫta-, min, mine, naẓar ṭoḫma, nemene, oymaḳ, ḳadaġa, ḳaraçı, ḳazbeki, ḳıç, ḳıjı, ḳoy, rabāṭ, sarı, selmānī, şınıḫdır-, sülṭān, ṭalav, tavuşla-, telis-, tormuġ, torpaġ, tümen, ḫamı, ḫān, yaṣavul, yavu, zurzuvile

Safevî yönetimi terminusları ("Bu zikr olunan kimseleriñ cümle ḥükūmetde ʻalāḳaları olup mīr-kelāmlardır"): II 304a33 sülṭān sancaḳ begi ḫān emīr-mīrān ḫānlar ḫānı üç ṭuġlı vezīr iʻtimād-ı devle ---- sipehsālār-ı muʻaẓẓam serdār-ı vezīr-i aʻẓam ḳurcı başı ---- münşī reʼīsü' l-küttāb kelenter alay begi daruġa şu başı yaṣavul aġası alay çavuşı diz çöken aġası

yeñiçeri aġası diz çöken yeñiçeri mihmāndār misāfir ḳonduran

I 64a33 Māzenderānī tülüngi; II 292a25 bir Gök-dolaḳ tülüngi çaşıd, 292b17 (Meku) diz-çöken tülüngi, 293a23,34 (Ḳarış) biñ diz-çöken tülüngi diz-çökenleri, Şāhıñ diz-çöken aġası, 293b16 (Maṣīr) kelenterlik, 294b33 (Naḫşivān; "Bu eṣnāfların ḥükūmetde ʻalāḳaları vardır") iʻtimādevle (!), kelenter, münşī, daruġa, diz-çöken aġası, çig yeyen aḳası, 296b10 (Ḳarabāġ) kelenter, daruġa, münşī, biñ başı, diz-çöken aġası, 297a7 (Merend) ḳāżī, kelenter, münşī, daruġa, diz-çöken aġası, 298b22 (Tebriz) . . . diz-çöken aġası ve çig yeyen aġası ve . . . , 302b23,36 tülüngi ve nöker maḳūlesi, daruġa ve muḥtesib, 303b32 (Acı-ṣu) kend kelenteri, 304a32 (Ḳumla) kelenter, daruġa, 304b18 (Maraġa) ḳāżī, kelenter, daruġa, münşī, 30534 tülüngi ʻasker, 305b15,28 (Kehrevan) ḳāżī, kelenter, münşī, daruġa, (Erdebil) daruġa, kelenter, münşī, ḳurcı-başı, ḳāżī, vs., 307a25 (Ḫūy) münşī, kelenter, daruġa, ḳurcı, diz-çöken, mihmān-dār, 309b27 (Revan) kelenter, daruġa, münşī, yaṣavul aġası, ḳurcı-başı, eşik aġası, diz-çöken aġası, 312b31 (Şemaḫi) dizdār, diz-çöken aġası, 314a31 (Baku) şāh-seven ve diz-çöken ʻaskerleri, 316b20 (Derbend) münşī, kelenter, daruġa, yaṣavul, ḳurcı, diz-çöken aġası, çig yeyen aḳası, iki biñ diz-çöken tülüngisi, şāh-seven ve şāh destinden dolu içmiş nökeri, 317a11,25,27 diz-çökenler, diz-çöken nökerāt ve neferāt, nigehbān-ı tülüngiyān, 318a33 (Serīrü' l-lān) kelenteri ve münşī ve daruġası ve biñ miḳdārı nökeri ve diz-çökeri ve şāh çöregi yeyüp bende-yi şāhdırlar, 318b25 (Kaḫt) mezheb-i ḳadarī nöker-i şīʻī; III 121b20 tülüngi ḳızılbaş; IV 243a8, 250b8, 288a31 (Ḳotur), 288b9 (Albaḳ) şāh destinden ṭolu nüş etmiş diz-çöken tülüngileri, 288b.23 (Ḳarnıyarıḳ) tülüngi neferātleri, 289b15 (Çolan-sultan) tülüngiyān, 290b6,23 (Urmiye), 291b29,36 diz-çöken aḳası, 294a24 daruġa, kelenter, münşī, yaṣavul aġası, ḳurcı-başı, şāh-bender, mihmān-dār, eşik aġası, diz-çöken aḳası, 297b2 (Dumdumi), 298a31,35 (Dumbuli) sulṭān . . . bir ʻalūfte tülüngi imiş, diz-çöken aġası, 299a10 (Urmiye) diz-çökenler ve çig et yeyenler, 300b10 (Selmas) diz-çöken nökerātleri, 301a5 (Tesuy), 303a28 çaşıt diz-çöken, 307a17 (Nihavend), 309a25 (Bisütun) şīʻī ve rāfiżī ve tülüngi ḫāneleri vardır, 309b28 (Hemedan) diz-çöken, çig yeyen, çörek çeken, donluḳ geyen, tülüngi, 312a21,23 tülüngi ḳızılbaş-ṣıfat, (Dergüzin) diz-çöken aḳası, 312b22 şīʻī, tülüngi, vs., 313b5,13 (Denaver, Cem-cenab), 314a14 tülüngiyān-ı ʻacem, 314b18 (Ḳazvin) çöregin yer nöker, 316a20 tülüngileri, 318b.10,13 (Mihriban) çörek çeken ve donluḳ geyen nöker, diz-çöken aḳası, 325a28 (Rey) diz-çöken aḳası, 333b28 (Baġdat) tülüngi ve diz-çöken, 336b14 şāh çöregin çeken, Şāh Ṣafī destinden cām çekmiş ve cām içmiş sulṭānlar, diz-çöken aġası, şāh destin-

den ayaḳ üzre ayaḳ ile çaḳır-ı nāb nüş etmiş, tülüngi nöker diz-çöken, 337a9 şāh ṭolusın içmiş tülüngi ḳızılbaş

TATARCA ve NOGAYCA: adıḳa, ağaçay, ağırmaḳ, alacıḳ, alaşa, alatla- (?), alay, albay, alğan calğan-, aḳay, aḳrın, arḳan, aşğul, aşa-, aşıḳ-, ata, atalıḳ, [atlap], avna-, ayine damları, ayt-, aytıl-, bar, bar-, baş ur-, baṭır, ber-, beş baş, bızḳa (?), biyim, bol-, bolalay, bödene, böre, bural, burun, büke, bükeç, caban, caman, carım, carlıḳ, casir, cav, caḫşı, cevābdihlik (?), cıl, cıldıraḳ, cılu, cıvıḳ, cigit, coluḳ, coluḳ-, conḳ, coy-, coyıl-, cumran, curd, cügür-, cüyen, çalab, çalma, çapul, çekman, çın, çirki, çit-, dartı (?), defke, depter, dutmaş, emildeş, ergen, esrik, eşim, eye, geray, ılısı, in, indi, keñeş, keş ḳurut, kirman, kişi, kişkene, kişkenek, körünüş, kübe, küykenek, maḳsıma, marya, may, mıltıḳ, mına, neçik, nuḳrad, nured'dīn, obur, ol, olan, or, orcasına, oṭar, oṭav, ölen, ös-, öt-, ötrük, özek, özüm, özüñ, palır (?), paşdırma (?), pırşat, piñ-, potğa, ḳalğa, ḳama-, ḳana, ḳañlı caḳ, ḳaraçı, ḳarçığa, ḳardaş, ḳarım (?), ḳart, ḳavur, ḳayda, ḳaydan, ḳaytavul, ḳazaḳ, ḳazaḳdaş, ḳazaḳlanmış, ḳazı, ḳılalay, ḳılış, ḳımız, ḳırğı, ḳışṭa, ḳışṭa-, ḳızılğa, ḳol, ḳonaḳ, ḳonaḳbān, ḳonaḳbay, ḳonğay ḳoyulğay (?), ḳop, ḳopna, ḳoş, ḳoşdaş, ḳoş ḳazan, ḳoş ḳol, ḳoşun, ḳurud, ṣabu, ṣadaḳ, ṣala, ṣalğaḳ, ṣav- (?), ṣavat, ṣavğa, sepep, seper, ṣın-, ṣıyla-, siba, ṣopu, ṣoḳ-, ṣap-, ṣıdaḳ, ṣılğa, şıpırtma, ṣolay, şura, ṭalḳan, ṭamğa, ṭap-, ṭapḳur, tarḳan, ṭaşla-, ṭav, ṭava, ṭavuşla-, ṭavuşḳan, ṭayaḳ, ṭaylaḳ, tegrek, temeçik (?), tilmaş, ṭopalken, ṭoṣṭağan, ṭoḫta-, ṭoḫtaş-, ṭoyum, tüp, tüş-, tüşün ver-, uruş, ülken, ḫān, yalavaç, yalda-, yaman, yapınca, yaşa-, yaḫşı, yayşılı, yazma, yıldır-, yıldıraḳ, yılḳı, yıltırav, yorṭ-, yorṭum, yurd, zor

TATARCA (VII 133b5 [641]) çalap Allāh ismi yalavac peyğamber ismi kömec ekmek potğa lapa oyan çorba may yağ kemertme ahlad armudı çom ḳızılcıḳ ṣalabcı legen ḳumğan ibrīḳ çömlek bardaḳ ayaḳ çanaḳ bulduḳ maşrapa melenrek orta bardaḳ ḳoş ḳulaḳ iki ḳulplı bardaḳ ṭupan şaman çepeç ṭavuḳ köykenek kerkes ḳarğı atmaca bükterek delice ḳuş ṭopalken çaylaḳ laçin şāhin ḳarçığa doğan büdene bıldırcın ṭorğay serçe kücügen oḳ yelegi ḳuşı bural alaşa çil at çapdar at ḳula at ceyren at al at boz at ḳır at ağırmaḳ küḥeylān at alaşa beygir at ṭaylaḳ ṭay cügürgen segirdicidir ereş çavdar aḳay ağa abı ana şura bar mı köle var mı devge ḳız marya ḳarı ḫalāyıḳ ṭoḫta dur yaḫşı eyi caḫşı eyi yaman fenā caman fenā atmaca bursun ṭā'ūn vursun baṭır cigit aş bolsun yarar yigit aş çoḳ olsun ḳart kişi ḳoca adam çöngelgen egrilmiş neyleyek köngül düşger neyleyeyim göñlüm düşer özümge baña seni severmen seni severim köp çoḳ ṭalḳan ḳavrulmış darı unı ḳımız ḳışraḳ

südi yazma yoğurd ayranı bızḳa bar mı boza var mı ḳonaḳ yoldaş cügür git tileyim bar aytıyım isteyecegim var söyleyem bir ṣadaḳ berçi manga cigit bir tirkeş veriñiz baña yigit ṣıdaḳnı bile bolsun ḳamçısı bile olsun kirman ḳal'e ḫān pādişāh carlıḳ emr-i şerīf yarlıḳ emr-i şerīf ṣalay köğler beceneyk ṣarp ormanlar bar kişi var adam baṭır kişi coluḳ bolsun yarar adam yoluñ āsān olsun alay bolsun eyle olsun ḳızılğa altun aḳına barup doyum bolğanda bergenim bar sefere varup māl bulursam verecegim var çalab ṭanığandır Allāh görücidir caḫşı devgeler tilerseñ ḳoşumuza kelçi eyice ḳızlar isterseñ ordumuza geliñiz özüñ bilir baṭır sen bilirsiñ yigit ḳayda barasın tentek nereye gidersin köpek özüñi ṣoḳarım seni öldürürüm özüñi atmaca ṭapsın bursun seni yumurcaḳ bulsun vursun özüñi ṣoḳar mıltıḳ cügürme cigit seni öldürür ḳurşum gitme yigit ḳuṭaḳ edebde ṭaşaḳ kötlek şura puşt köle azıngı burnuñı çom yemiş yite oşatırım seniñ özüñi ağzıñı burnuñı ḳızılcıḳ yemiş köpege beñzedirim seniñ kendiñi

NOGAYCA (VII 147b3 [711]) pir 1 ikiz 2 üş 3 tört 4 beş 5 altı 6 cedi 7 sekiz 8 ṭoḳuz 9 on 10 çalap Allāh caradan Allāh yalavaç peyğamber coluḳduḳ rāst geldik ṣadaḳlap tirkeşli ṣavat puṣat kübeli zırḫlı zor cigit ḳuvvetli yigit baṭır cigit bahadır yigit çapul civer sefer ḳoyver ḳoş ḳazan ağırlıḳ yüki şura oğlan muna cıvıḳdır işte yaḳındır bir baş urtım bir ricā etdim ṭuvalar yaşadım du'ālar yapdım aytım bar aytayım sözüm var söyleyim cügür kişi segird adam alay col bersin Allāh yol versin şuralarım bar oğullarım var ḳaraşılarım iş erlerim ṭoyum bolğanda doyum olanda aşıḳmañ 'acele étmeñ potğa aşı lapa ṭa'āmı tirek ağaç

Tekerleme: Osurğanıñ orun bolsun / ḳol söykede baran bolsun / ḳo dılağa pindirsin / ḳol möykede sendirsin / cavul atḳa pindirsin / ḫān söykede sendirsin / tamuḳ taḳış ḳan çatlasın / ṭava içki aylasın

Tekerleme: Ay Noğaylı Noğaylı / arpacığı ṭuğalı / kötürüp ṣoḳmağa ḳolaylı / valaylı vay valaylı

Badraḳ Tatarı (129b34 [618]) Tekerleme: A baba baba / saḳalı ḳaba / oyna var ise / iti de ḳapa / ḳazğanda börek / ḳaynasa gerek / çārṭāḳda ḳızlar / oynasa gerek

ÇITAK (III 120a20) alatla tiz ol ḳavra getir ocaḳ getir āteş getir hışır ḳavun hışırḳa ḳarpuz çoğaç güneş alaf şaman ḳalayıḳ cāriye bayṭalı aḳıṭ atı şula

ḳopayın dibelik ne apayın ne işleyim defke ḳız çalma ṣarıḳ meçikli ṭā'ūn börk ḳalpaḳ öñ beni bekle beni aydı ver söyleyi ver ocaḳ ḳa[v]ra āteş getir keremiñ aydı vereyim eyligiñ söyleyeyim selām ayıtdım selām 'aleyküm çorbacı ne apar ayd ağañ nişler söyle ṭahırla bekle çıdı ver eyi ver şikaṣt oldum ḫasta oldum yundum ḳolunı ḳısrağım ṭayı örp at ṭaşağı bayṭal cavı at siki

(III 125a29) hışır ḳavun hışırḳa ḳarpuz çoğaç güneş ḳalayıḳ cāriye ḳavra getir bayṭal at bayṭalı aḳıṭ atı ṣula ḳopayın dibelik napayın ne işleyim defke cāriye ḳızı çalma ṣarıḳ meçikli ṭā'ūn börk ḳalpaḳ öñ beni bekle beni aydı ver söyleyi ver ocaḳ āteş göyün ocaḳ ocaḳ ḳavra āteş getir keremiñ aydı vereyim eyligiñ söyleyi vereyim selām ayıtdım selām 'aleyküm çorbacı ne apar ayd ağañ ne işler söyle ṭahırla te'ḫīr eyle şikaṣt oldum ḫasta oldum yundum ḳolunudır ḳısrağım ṭayıdır örp at ḥayāsı bayṭal cavı at ẓekeri çıdı ver eyi ver

Heşdek: köşer

Doğu Türkçesi: ipari, luy

TOPLU BAKIŞLA TÜRKÇENİN YEREL AĞIZLARI, TÜRK DİLLERİ SÖZ LİSTELERİ, ÖRNEKLER

I 69b17, 70b17,20, 110b27 Azerbaycan Türkçesi
 132b2-10 Fireng
 153a35 "Çagatay"
 170a34 Arnavut: aa'ā çelepi . . .
 170b8 Rum: Al-a iki aḫça Aḫmet Beşeden
 180a9 Manavgat: Çuluña nehnü gerek nihnü
 185b15 Laz
 205a17,20, 205b23-25 Ermeni
II 231a.24 (34) Bursa: Memet Çebü (= çelebi), vs.
 249b21, 252b34 Trabzon: Ḫuta-verti Peşe, vs.
 278a30 BOLU
 281b33 Amasya: şuña çoḳuşaraḳ iş ḳayralım, şu işi alatlayı göreylim, oñatca er imiş
 288a21 Erzurum
 292a27, 301b17, 314a6 Azerbaycan Türkçesi
 300a4 Tebriz (Azerbaycan Türkçesi)
 324b16 Kars: olaḳ, vs.
 329b12, 335a9 Seydî Ahmed Paşa (Çerkez, Abaza)
 352a9,16 Çorum
 362b25 Varvar Ali Paşa (Boşnak)
III 13b8 Konya
 62a22 MAR'AŞ
 65b10 Kayseri: Ebbe bire alatla bire götü beri
 94b9 Çağa: yılıḳ-, ıvan-, vs.
 98b32 Ḳudde Ketḫüda (Kürd = Diyarbekir)
 99b29 maniler (Doğu Anadolu): kesipsen, etgilen, menim
 103b17 Laz
 120a19 Silistre (ÇITAK)
 125a25 Dobruca (ÇITAK)
 165a26 Edirne
 184b24 Ḳudde Ketḫüda (Diyarbekir)

IV 19427 Malatya helemet şoğayı getir elbette bardağı getir hemesi pozandadır cümlesi bāğdadır
207a33, 207b4 DİYARBEKİR
216b8 Ali Faris (Diyarbekir)
221b, 226b9 BİTLİS (Rojiki = Kürd)
239b34 Ahlat, eski Türkçe yazıtlar
252b31, 258a31 Van
289b18,22, 290a34-293b19, 296a13,35, 298a16, 299a5-300a24, 301b13-15, 304b10, 335a33, 355b28, 365a14 Azerbaycan Türkçesi
310b5 Hemedan
403a18 Musul
V 20a15 Tokat: Ermeni
20a28 Varvar Ali Paşa (Boşnak)
43a18, 52a31 Tatar
96a7 Ece (Gelibolu): cömerdim ḳaldım baḳa ḳaldım ebbe te'accüb etmek keremçeli eylik edici
116a1 Belgrad
143a19 Abaza
146a3 Boşnak
161a22 Hırvat: görelüz, vs.
171b23 Üsküp: yā biz size demişmiz, çelepi efendimize varamız, ve onlar pizim efentimizdir
17826 Göl-i Kesrî
184b18, 186a9 İsmā'īl Paşa (Boşnak)
18419 Seydî Ahmed Paşa (Çerkez)
VI 19b5 Tatar
69b20 Peçoylu Baba İdris (Boşnak): ḳırduyuz
80a30 Buda Yahudileri: yalayalum ölelüm mi yoḳsa ḳurtulalum mı
88a9 Buda (Boşnak)
90b18,26 Peşte: dövletli vezīr bozmaya Ğāzī Süleymān ḫānun ḳānūnın, vs.
185b20 Boşnak: durmayaluz, vs.
VII 105a25 (495), 105b5 (496), 107b27 (509), 112b34, 113a20, 115a2 (545), 128b12,34 (616,:618), 133a17 (639), 133b (641; TATARCA), 144a (693-95), 155a21 (750), 158b4 (766), 159a8 (769), 165b21 (799), 172a16 (829), 196a27,31 Tatar
129b34 (618) Badraḳ Tatarı
147b (712; NOGAYCA), 152b30 (739) Nogay
160b33 (779), 170b8 (822) "Çagatay"

VIII 196a33 (35), 200a12 (50) Tatar
207b26 Mekri ve Ferecik (Aḫiryan Çıtak): hulalama 'acele etme gilimiz de bile misik cümlemiz bile idik şaryife édelim acalur müşāvere édelim nice olur şulubayımız neçik buyuramış eylece édesik voyvadamız her ne emr éderse eyle édelim an ḳolayına
218a14 (125) Dırama: varmisik, gelmisik
220a30 (133) Siroz
231a7 173) Vardar Yeñicesi: varmısıḳ, gelmısıḳ, onlar ile görişmısıḳ, şöyle etmısıḳ
232a34 (179) Vodina: varmişik, gelmişik, vurmişik, almişik, yemişik
235a17 (191) Alasonya
236b31 (197) Yeñişehir
237b6 (199) Ermiye (= Urumça)
239b24 (207) Tırhala (= Urumşa)
259a1 (280) Kördüs (Korint): ḳaḳomir bed-baḫt, zavallı kelefuş şünepe nāpāk, ḳalımbuḳ Mışır buğdayı. ya sen almassın cānını bir timine ḳurtarasın ḳaḳomir başını bu maḥalde ḳaḳomir zavallı ma'nāsınadır, ya bire esi bıraḳmışsın sirkecik çorbaya ya bire sen ḳoduñ mı sen sirke çorbaya, . . . vermesin baña bir sipsi tütücük . . . vermez misin baña bir lüle tütüncük, ḥazretinizden azamışım köküli ḥażretleriñizden istemişim ham ipek ḳozalağını
IX 28a7 (57) GÖRDES
274b20 (602) "lehce-yi Etrāk": ġahbe cırbağı bacaḳlı Arablar
368a2,12 (799) "Özbekçe": hay benim oldaşım ve ḳarındaşım, men yaḫşı tīr-endāzem, anlarıñ biriniñ cānın apara bilemiz
X 42b10,28 (96), 43a11 – 43b6 Azerbaycan Türkçesi
124a18 (271) Boşnak

AVRUPA DİLLERİ

Almanca: ġorof, firav, ḳıraliçḳa, ḳot, may firav, roḳla, ṭalar, ṭans

"Zebur"dan: I 203a16 fin ṣon derbars an daş cuder gebbt 'ala'r-rheyligesten* unt seligsten yugunt firav Marya hilf avef den ḳapuçiner berḳo paṣu, VII 19b22 (89) fin ṣon derbares cuder gebbet 'alerheyligesten den ḳapuçinar Marya ḳot, 72a16,21 (322) fin ṣon derbares an daştiges gebet cuder 'ali'r-heyligsten unt siligsten yugunt firav Marya hilf avef den ḳapuçinar berḳopa ṣo ṣon; daler furtireflihste* ġolor virdiyaste* 'ali'rheyligste* 'ale çeyt un beflekste yugunt firav Marya* an matre un serris herres Yezu Ḳıristi* in renigin der velt unt hersir in 'ali'rḳıra aturen* melke du niye mant* verlest niye mant* verehst avih niye mant* ver•cu dir mit ray nin* irt nirştend unt* bus fertigen ḳot Marya firav

ALMANCA (Viyana ağzı): VII 72a30 (321; Viyana) áns 1 isçpa 2 tiráy /imāle/ 3 fir 4 finf 5 sekes 6 siben 7 ahet 8 nayin 9 çen 10 çiyançet 20 tiraysik 30 firçiḳ 40 fufçik 50 siyihçik 60 bürot ekmek boşır ṣu vayin şarāb lihit mūm lihtér şem'dān mesér bıçaḳ fedér ḳalem fin tirdid divit ḳalem tinte mürekkeb papır kāğıẕ ḳot Allāh marya Meryem ana ḳosṭıṭin opol İslambol pādişāhı çasar ḳıral i(l)npiráṭor pādişāhlar pādişāhı ya'nī şehinşāh lipolda inpiráṭor engur nemseniñ engürus ḳıralı pampol pamuḳ ḳum her gel beri seçnide oṭur niksi yoḳdur uşḳuṭ eyidir na mayin hurbu yoḳ aġam may firav benim ḳadınım yug firav benim ḳızım furta /imāle/ bire ḳaç mayn fodér benim babam mayn püludá benim ḳarındaşım geher ḳılanı gel küçük geher may herec gel benim cānım por pisli dur bir pāre ḳolt iş altunı ya'nī alçaḳ altun duḳat sikkeli altun ṭaler dökme riyal ġuruş ḳıraliçḳá iki penez engörleş penez

Arnavutça: buḳ, çamuḳa, doroda, ışbaṭa ~ ışmata, ḳomoştovar, ḳuli buḳ, pılaḳ, ulla ba

İstanbul kaldırımcılarının murabba'ı, Elbasan şivesi: I 205a15 evetulata matuzina sulṭana raḥima abur fakite ḥanifese sulṭana yana [Krş. Hammer çev. II,232 Ewetúláta Matúzina Sultána Rahma búr Fakína Khánifse Sultána Yána]

ARNAVUTÇA: VI 34b28 (Şkoder – Üsküdar) pörtuni zoti Allāh ḥaḳ-ḳıyçün ñe 1 dü 2 tiri 3 ḳotrá 4 pensı 5 gâşt 6 iştat 7 tetı 8 nandı 9 ḏit 10 falemi müre selām 'aleyküm adam aye şendoş enbahi ey ḫoş mısın mir niştıra nişe ṣabāḥıñ ḫayr ola miliserde ---- palá mizuni ---- buḳ ekmek uy ṣu miş et dele ḳoyun pulı ṭavuḳ bayá müre gel adam aha buḳ ekmek yer misin ḳu ḳiye nerede idiñ miyalt bal aḳi te ki arpa var mı nuḳu ḳám yoḳdur ruş üzüm aḳi mebe teşin ḳurd arpa getir yoḳsa başıñ yararın pörtuni zoti nuḳu ḳám aḳi Allāh ḥaḳḳıyçün yoḳdur arpa ṭámu ana motrá ḳız ḳarındaş şoke 'avret hak mut boḳ ye tıkifşatı ṭámu anañı filan edeyim tıkifşatı şoke 'av-rediñ filan edeyim tı pirişte bıhund burnuña yelleneyim ya'nī żarṭa çalayım tıkifşatı büṭı edebde götiñi filan edeyim iç ḳıvırdım puşt gidi

İtalyanca (Lingua Franca'ya da bkz.): baġaşa, bono, bumarḳo, cinvan (?), çunḳor, fiġo, ıġrando ~ ġırando, ḥonta (?), ḳanalya, ḳanija, ḳanya, ḳastel, ki parlar, ḳortiye (?), lensa, liyo, lunḳa, no, piyan, pirinç pirim ~ penc perem, porto, ṣanmarḳa, ṣanmarḳo, ṣantamarḳa, senta baş, si, sinyor ~ sinyora, uşḳota, vako, vıġla

İTALYANCA: V 150a5 (Split) uno 1 duy 2 tire 3 ḳotrá 4 çinḳo 5 sey 6 sete 7 ot 8 neve 9 deçe 10 maryá Meryem ana ismi ṣanmarḳa ricālü'l-ġayb ismi pan ekmek aḳwá ṣu bono çorno ṣabāḥi'l-ḫayr bono zeribonani ya ṣabāḥi'l-ḫayr vino şarāb porḳo domuz mele bal venḳo gel pos oṭur irande duḳa nerede idiñ mela elma éstá dona bella ḳızıñ güzel mi bardaş oğlan be ḳo foṭuṭ foṭuṭ ládoná edebde 'avrediñi filān edeyim ḳosá voli ne istersiñ dolim[1] po di pan bir pāre ekmek isterim tirom pürolatés başıñı yararım ḳané köpek un çékinno tédonero bir altun vereyim saña senta baş bardaş ḳımıldama oğlan mancá merda boḳ ye mancá du merdo boḳı sen ye

Ladino (Yahudi İspanyolcası): şınaġo, ḫaḫam

LADİNO: III 44b30 (Safed) un 1 dos 2 tire 3 ḳotra 4 çinḳo 5 si 6 sete 7 ota 8 nova 9 deç 10 kim anda ne dersin venḳi gel un dos nerede idiñ inḳaża evde idim miyalom cānım ḳi ḳażiyan ne işlerdiñ avra porte aç-a ḳapuyı serele porte ḳapa ḳapuyı miyaloma sinyor vamoz ṣadaḳa cānım aġa git ṣadaḳaya miyaloma ono pa çuz dami cānım baña bir ferc ver miyaloma bono andam cānım baña güzel baḳ miyaloma andami sinyor si cānım baḳ aġam be-

[1] Okn.: volim.

nim. Esmā-i yahūdī: Abraḥam İbrāhīm Mordaḥay Nisim Mayliḳo İsmā'īl Yaḳo Ya'ḳūb Duşenḳo İsra'il Musiḳo Mūsā çelebi Ḳazeliḳo Harun Zeḥirya. . . . pastaliḳo börek ḳaşar pāk ṭurfa nāpāk şınaġo kenīse

Macarca: betlen ġ[ab]or, birow, çavḳa, doj (?), ginköşiyye, ḥaṭvan, in tudom maḳi penlatot, irşek, istenamaşa nacramaşa, jodoj, kec-ḳıvar, ḳıpona (?), ḳırıstuş, köyvar, ḳurs (?), luṭıryan, muhanad, nem, nemeş, nitre pul (?), palaṭınuş, papişta, pirbe (?), poyaṭa, şag, ṭurvin, uranyar, uĝvar, vaġonsa, vamoş, var, viz, yuram

VI 103b5 honlaḳat-i beştelen ḳurafiye, 124a14 (saldıran atlıların bağırışı) ey beştelelen[2] ḳurafiya, VII 8a27 (34) bire beştelelen[3] ḳurafiya, başom şeget, paşá manyá[4], VII 90a3 (413) in tudom maḳi penlatot ben kendi gözümle gördüm hatvan hitvan ḳılınçvan tisvan saz

MACARCA: VI 9a21-33 (Nagy-Banya) eg 1 ketö 2 ḥarm 3 nig 4 höt 5 ḥat 6 het 7 goç 8 kilénç 9 tiz 10 ḥusvan 20 kötvan 30[5] ḥarvan 40[6] ngvan 50[7] hötvan 60[8] ḥatvan 70[9] hetvan 80[10] goçvan 90[11] ḳıléncvan 100[12] tizvan 200[13] kéner etmek viz şu şov ṭuz şayṭun peynir vay yaġ miz bal ney[14] süd teyfel ḳaymaḳ aluttey yoġurd ḥagma şoġan ḳánal ḳaşıḳ kej bıçaḳ ṭalṭ çanaḳ pinçebe zīr-i zemīn gerka mūm lonaḳ at tüz āteş disno domuz hozzá buzat getir buġday hozza abraḳt ---- liyan ḳız germék oġlan aşşon ḳarı seme göz zorot burun şayá aġız haşá ḳarın gövel gel ereg git hámar hoz tiz getir seker 'araba mojmeke[15] yayḳa inge gömlegi hoçá neḳem ayandiḳ ver-e baña baġışla foḳmeg ṭut-a guḳ ṭavuḳ guḳman yumurṭa ḳörtvil armud elma elma meg vişne çereşne kiraz halá balıḳ çonpo şazan balıḳ list un söl üzüm silva

[2] Okn.: beştelen
[3] Okn.: beştelen
[4] Okn.: bastam anyat
[5] Okn.: 20
[6] Okn.: 30
[7] Okn.: 40
[8] Okn.: 50
[9] Okn.: 60
[10] Okn.: 70
[11] Okn.: 80
[12] Okn.: 90
[13] Okn.: 100
[14] Okn.: tey
[15] Okn.: mojtke

erik fayı odun diyo ceviz anber adam menaçke gelin ḳıvagon kimdir o nem tudom bilmem nem latm görmedim hunlaḳot nerelisin in[16] laḳom buralıyım hozá ḳiçi valaḳat 'avretden ol şey istemekdir başom şeget oġlanıñ ḳıçına sögmekdir başá manyá[17] anasına sögmekdir

"Orta Macar": VI 9b7 tizvan 10 ḥusvan 20 ḥarminç 30 negvan 40 hetven 50 hatven 60 ötven 70 noçvan 80 ḳıléncven 90 saz 100

Romaca (= Çingenece): ormanos keres, zuşte panu pine valu ormanos keres

ROMACA: VIII 210a26 (94; Gümülcine - Komotini) yek 1 duy 2 tirin 3 iştar 4 panç 5 şov 6 eftáy 7 oḥto 8 angá 9 deş 10 firahun Allāh haman hun ulu peyġamber zeyyan hun ulu pādişāh dulke hun ulu ḳarı pādişāhı kuluşe hun ulu evliyālar misa hun Mūsā peyġamber hárun hun Hārūn peyġamber meşab hun baba peyġamber mánro ekmek pangi şu maş et dudum ḳabaḳ şaḥ laḥana mancan canes güzel paṭlıcan keral peynir siḳá incir şo kerez şo bi kengan nişlersin ne şatdıñ şu ḳárámtu so kerez eyi ḥoş ya sen nişlersin aḳı ḳay kerez işte işleyi-yürüz nuki[18] keraz ne işlersin urda parda kerez ufaḳ defek işleyi-yürüz cába biken var şat şo bi kengan ne şatdıñ bul bkn gum edepde göt şatdım ḳánaşte diyan kime göt verdiñ yek ḳal baláme diyum bir kāfirlere verdim davo les ḳere daya pupe[19] ben sikeyim bunuñ anasını dameyte peya puye sikeyim ben de senüñ ḳız ḳarındaşıñı nana yilá cavo ḳádéntu ma 'ayb degil midir çekişir sögüşirsiñiz şártána des tuṯ ya nice çekişmeyeyim şuro gis avla aḳu şéla her gün gelir baña söger cay icav oles ḳav ḳakés var götür onı efendiye icav gum már ker gum oles götürdüm dögdürdüm onı mos ecav gán oles çünki götürdüñ dögdürdüñ onı ḥába ma minca tar yeyesiñ benim amımdan şoş kete ḥál morom téminç cānım niçün yesin benim ḳocam seniñ amıñdan cānım tena ḥála maḥál mebu ya tar eger amımdan yemezse yesin götümden

Rumca (= Yunanca; Lingua Franca'ya da bkz.): aforos, ahpuli, aḥiryan, angéli, anḳuryasa, apordos, arḥonda, avġandire, aya, ayanṭa, baṭlimus, biġadya, dite, ekşi mil, ekşi mile, ġala, ġıriyoz (?), ġoz (?), ḥilete (?), ıstafilya, inpiraṭor, ipsarya, ipsomisḳo, ḳala, ḳaḳomir, ḳalivya, ḳaşro, ḳavısḳala, ḳavġalo, kelefoş,

[16] Okn.: it
[17] Okn.: bastam anyat
[18] Okn.: buki
[19] Okn.: puye

keralana, keratşa, ḳırya, kiritsi, kiryelés, ḳokina, ḳoliva, ḳopod, ḳorine, ḳormidya, ḳuna, maġalo, mandalos, maḳri diyo, matya, mavra, mavramoloz, mekeroz, mitrepolid, moloz, morfanvar (?), nero, nike, opsimata, patirgāh, pedaki, perast ~ pelayeṣ, petra, pıranḳop (?), piġa, poloz, pondiḳa, portoyoroz, poṭaṭ (?), puli, purġaz, şidro, tirepeze, tiryanda fila, vaşıl (?), ḫarṭıya, yene, yoroz

"İncil"den: III 39b27, VIII 256b11 (271) abitun bir oğlan azeriyun Āzer oğlından porfonoton peyġamber ola lev ġıslin yalancı olmaya niṯu niṯa anıñ mevlūdı efzulad Mekkede ola ki kalevşir ṣāliḥlıġla gelmiş ola to nomnin anıñ mübārek adı mevamiṯ u miṯ Aḥmed Muḥammed ola epsiġodos aña uyanlar na kirdis bu cihān issi olalar biystu biṯ ve daḫi ol cihān issi olalar; X 235b10-19 abitun bu adam azeriyun Āzer oğullarıdır porfeton peyġamberdir to nomotin anıñ ismi mevamiṯ Muḥammeddir biṯ tu biṯ iki dünyā ṣāḥibidir

YUNANCA: VIII 256b15 (272; Atina) kitāb-ı İncil'de elif-be sūreleridir: alfa-u vdipşi ġamaşi ḏeltafi e-i ḏitata itaṯima ṯiteru yotepi ḳaba-u levdekşi mi-ni ubiru. āvtá miḳraçḳo ḳalo ya'nī o ḥażret-i 'Īsā; miḳraçḳo küçükdür, büyüyüp ḳalo olur ya'nī eyi olur. Dīger ṭarz-ı āḫar elif-be: alfa vitá ġama zlta ezita ote yota ḳapa lavẓá mi ni iksi ro ṣima ta ipsi şi ----. ena 1 ḏiyo 2 tiriyá 3 teṣerá 4 pende 5 eksi 6 efta 7 oḫto 8 engá 9 ḏeḳa 10 endeḳa 11 dodeḳa 12 ḏeḳa triyá 13 ḏeḳa teṣerá 14 ḏeḳa pende 15 ḏeḳa eksi 16 ḏeḳa efta 17 ḏeḳa oḫto 18 ḏeḳa engá 19 iḳoş 20 tiryandá 30 ṣaranda 40 peninda 50 eksinda 60 efdominda 70 oġdonda 90. ḫiristos Allāh ismidir miḳraçḳo ḳalo küçük eyi 'Īsā. Ḥażret-i 'Īsā'nıñ ḥavāriyyūn nām oniki ḫalīfeleriniñ esmāları bunlardır: Simyon, Pavlo, Petro, Andérya, Yovani, Man-ṯeġo, Luḳá, Marḳo (Venedik Firengi aña Ṣánmarḳo deyüp . . .), Yaḳupi, Ṯoma. Aya Niḳo, Aya Yoro, Aya Ḳā-sim, Aya Vstos, Aya Ḫıdrellez, Aya İsvet Niḳolá. aya evliyā ḳalá yoroz ulu papas ipsomi ekmek nero ṣu tiri peynir ḳıryaş et anḳurya ḫiyar pe pon ḳa-vun ḳoromidya ṣoġan kéri mūm angéli melek isvet Niḳola Ṣarı Ṣaltıḳ naldérfim ḳız ḳarındaş ipsaryá balıḳ pu payistu nerede idiñ esi ṣopa ela ḳaç ḳaṭo bire ṣuş gel oṭur siḳá pano matyam ḳalḳ yuḳaru cānım doz mgá fora nase ḏoḳo ena folori bir kerre ver baña saña bir altun vereyim ḳali merá kiritsi ṣabāhi'l-ḫayr çelebi ḳalisi mera mastori ya ṣabāhi'l-ḫayr usta keratşa ḳadıncıḳ kiritsi çelebi pedaki oğlan magır / maḫır bıçaḳ ḳaṣro ḳal'e pirġaz ḥiṣār elá mesa gel içeri laḏiḳa papas mitropolid ḳadı patirgah ḥākim ulu ḳıral pāyesi. kafiro ḳavm-i Azer budur kim ḥażret-i İbrāhīmiñ babası putperest olan Āzer'dir; ḫiristiyan ḥażret-i 'Īsāya īmān getirenlerdir.

Mizistre'de murabba'āt-ı lisān-ı Urum: VIII 275a32 (344)

ḳılapsete matyamu ḳılapsete
na ḳamete mekevrisi
na riṣe to dilberako mu
ke na yemisi bi[k]re

tekiz mavra ḳoraḳa
ke deftera su mavra
ke na tavġa su melana
ke ta puliya su mavra

aniksi bono istin ḳardiya
ela na ḳle[me] dama mataḳyamu[20]

ÇAKONYA Ağzı : VIII 276b6 (349) ana 1 duya 2 tiruya 3 tero 4 pando 5 akso 6 afto 7 oḫto 8 anko 9 doḳa 10 andé ekmek ḳota Allāh ḫirso Allāh mariye Meryem ana narwo ṣu ḳali odun ori baḳmaḳ duġani buġday ekmegi çiya uc şomo ṭa'ām fuḳa ḳarın ipşile göz oné eşek miri kedi saméré bugünki gün ṭancala evler ṭancá ev aẓanu ḳalḳ matimi ana şatimi ḳız izemi oġul ḳāşi meni oṭur iy yo ṣovuḳ ṣu ome ḫu yoḳdur ézvaçé gitmek

MAYNA Ağzı: VIII 336b17 (605) eno 1 duyo 2 tero 3 teṣero 4 pendo 5 ekso 6 afto 7 oḫto 8 enko 9 doḳon 10 ḳalmboḳ ekmek iḳsilo odun avġom yumurṭa naldirfe bidem sevdigim mavrom matyamu cānım ġıġa ynke ġo ḫaṭuna benim 'ömrüm ḳadıncıġım puliyá samurá ṣalámor bıldırcın ḳuşı ṭurşusı.

---

[20] Çeviri denemesi:

Ağla gözlerim ağla,
Bir pınarcık olsun da
Dilberciğim gelsin de
Doldursun (testisini ?)
Kara karga neyin var?
Kanatların ne kara
Yumurtan da karadır
Civcivlerin de kara
Elem varsa kalbinde
Gel gözyaşı dökelim
Tatlı bakışlım benim

Murabba': ftanete letalete ke firitye setu ḳáravi
leh leh leh leh leh leh leh leh lehe
lefḳádakemu pedakemu maro matyámu yuvuravi
le le le le le le le le lehe
tun zarifun ṭanbiçar yu ṭumur fundá paliḳarvuy
le le le le le le le le lehe
iḫayinke ġuḫaṭunaki ḫapayis toḫama mer ravi
le le . . .

Trabzon: Hamsi tellâllarının bağırışı: II 252b30
ey muḫterun
ey muḫterun
esi çġata zun
den ḫurd şin
ṣamur bada ṭaraşa
ey lġta ḳarun
eḫgi ḳolup ipsarya
ele pamun
ey umet-i muḫamet
ele pamun

lisān-ı Çiço ve ḳavm-ı Çağata şi'r-i mühmelleridir kim taḥrīr olunur: II 253a31
tun zarifun tanbiçaru
ṭumur funda paliḳaru
iḫaynke ġuḫaṭuna
kéḫapayis ṭuḫámamu

Rumence: armaş, behranik, bistiyar, boyar, çılır, darabans, domna, ışbaṭar, ḳamaraş, ḳomsin, ḳulçar, ḳupar, ḳurte, lipul, loġofet, medeninḳar, postenlik, purḳalap, seçva, selçar, şaṭrar, ṭarabans, ṭolça (?), ustolnik, uşar, vamoş, vistiyar, veṭaḫ, vornik, zihnigar

Boğdan ve Eflak memurları: V 101b3: boyar, purḳalap, vamoş, vistar, loġofet, ḫaṭman; V 107b17: boyar, purḳalab, loġofet, vornik, ḫaṭman, postenlik, behranik, ḳupar, ışbaṭar, vistiyar, ḳomsin, zihnigar, uşar, şaṭrar, ḳamaraş, armaş, ustolnik, vetaḫ, ḳulçar, medeninḳar, selçar, darabans, vamoş; VI 112b27 (Boğdan) ḫatman, ḳapdan, vamoş, loġofet, bistiyar, ḳamarans, ḳupar, postenik, armaş, purḳalab, vornik, postelik, behranik, ışbaṭar, ḳomsin,

zihnigar, uşar; 113a3 (Eflak) loġofet, vornik, ḫaṭman, postenik, behranik, ḳupar, ışbaṭar, vistiyar, ḳomsin, zihnigar, uşar, şaṭrar, ḳamaraş, armaş, ustolnik, veṭaḫ, ḳulçar, medeninkar, selçar, darabans, vamoş; VII 102b6 (480; Eflak) loġofet, vornik, ḫaṭman, postenlik, behranik, ḳupar, ışbaṭar, vistiyar, ḳomsin, zihnigar, uşar, şaṭrar, ḳamaraş, armaş, ustolnik, ustonik, vetaḫ, purḳalap, ḳulçar, medeninkar, selçar, darabans, vamoş

RUMENCE: VII 102b26 (482; Bükreş) unu 1 doy 2 tiri 3 patrı 4 şins 5 şyes 6 şapté 7 optı 8 nowı 9 zeş 10 şu uná 11 şu doy 12 şi tiri 13 şi patrı 14 şi sinis 15 şi şes 16 şi şapt 17 şi obt 18 şi nowı 19 doy zeş 20 tiri zeş 30 patru zeş 40 siniş zeş 50 şes zéş 60 şabti zéş 70 obtı zéş 80 nowı zéş 90 o şuṭá 100 pina ekmek apa şu ḳarin et pirinzá ṭulum peyniri ḳaş ḳaşḳaval peyniri mel bal unt yaġ fárina un oçetu sirke labté aḳru yoġurd oye ḳoyun purun erik meré elma peré armud isḳoruşe üvez porum birel gügüm yemişi çoma[21] üzüm persiş şeftālū şireş kiraz yeşiná vişne nuḳa ceviz owu yumurṭa ġáyna ṭavuḳ ġáyna nurşáḳá[22] Mışır ṭavuġı ġınşḳa ḳaz porump güvercin zin ḳoç şedi gel oṭur buraya ışḳolıde duç ḳalḳ var git dadi orç getir arpa nuya duça getirmem adu ḳırıw getir buġday adu ovız getir yulaf adu pay getir şaman adu malay getir darı vaḳá inek buġ öküz bi pol şu şıġırı bey çil buzaġı ḳaprá keçi mil ḳuzı ursu ayu lup ḳurd hulpe tilki yepule ṭavşan oġarḳá dişi tazı fatá ḳız baba ḳarı purunḳ oġlan nevástá gelin ġaztá ev ṣāḥibi düj ḳoca fıṭı ṭen piẓda mınaṭá vālideñi filān edeyim fıṭı ṭän ḳurul edebde götüñi filān edeyim ḳul ḳat yat aşaġı fıṭıṭ bá şorṭa ḳız ḳarındaşıñı filān edeyim unda duç jupun nereye gidersin aġam isḳol ḳalḳ

Lingua Franca (İtalyanca ve Yunanca asıllı denizcilik terminusları; bk. LF): abli, alabanda, alaborona, alborata, ala, alarḳa, alesta, armoz, avanta, babafinḳo, badaluçḳa, balḳarmaṭa, balyemez, barça, başdarda, baṭırdama, bocı ırġaṭ, bodostama, bono, burtun, ceneral, civadira, cunda, çekeleve, dalyan, dankiyo, don âġacı, dümen, ey mola, feleng, fener, fırtına, filandire, filipot, filiḳa, firişḳa, firḳata, foġa, fora roba, forsa, fuçı, ġomana, güverte, ḫalat, hinar, ḫarṭa, ḫarṭı, ıġrib, ışdinḳa, ışḳandil, ışḳanpaviye, ışḳara, ışḳarça, ışparçına, ışṭaca, ıżbandıd, inbaṭ, iremize, iryale, isa seren, iskele, ḳadırġa, ḳalafat, ḳalyeta, ḳalyon, ḳanalya, ḳapudan, ḳapudana, ḳaraḳa, ḳaravana, ḳarina, ḳaritya, ḳaşḳa alavanta, ḳayn, ḳazlı, kerte, keşişleme, ḳolumburna, ḳomanya,

[21] Okn.: poma
[22] Okn.: turşáḳá

ḳoncoloz, ḳonşoloz, ḳorsan, [ḳurnal], küpeşte, lenkoreta, levarima, liman, lodos, malahṭar, mancana, manḳa, maranḳoz, maryol, mayışıra, menale, mendirek, meneksile, mezriye, mola, muço, mürsel, naẓarete, nefṭi, orġan, orsa, pala, palamar, palaşkerma, palavra, palpa, papamonta, papinta, parḳa, paşa, paşaporṭa, paṭuruna, pekşumat, pereme, pergende, pink, piraçolya, poca, polaḳa, [polṭa], potaç, poyraz, pranḳa, pupa, pusola, ribaça, şafra, şalamara, şalpa demir, şalya, şandal, serdemend, silisre, sönbeki, şuġurya, süd liman, sünger, ṭarṭına(r), tenta, ters-ḫāne, tiramola, tirinḳa, ṭonoz, trinketa, ṭulumba, üstübü, varda, vardiyan, varul, volṭa, yalı, zifoz

SLAV DİLLERİ

"Latince": babu, banya, belġırad, boġ, çirmene ~ sirmene, dobrin, ġırad, ġorona, ḳamin, keliġra, ḳıraliçe, ḳobila, lipe, luḳa, maḳri diyo, maşlovino, mosṭar, nişa, östolni, patḳa, virba, vodina, yayiçse. [dite (?), ladiḳa, sirebre]

Sırpça-Hırvatça: bana ~ banya, bel, boġrad, boḳliçse (?), bosgaḳ, çarna, çesteti, çirmene (?), dite, dobra, dol, fostiçe, hodamu, hunḳa, işto veliş, ḳabliçsa, ḳapuşta, kinez, ḳoçyaş, ḳomor, ḳoprivniçe, köstence, laşḳa, lipo, maçḳa, maçḳosa, med, meḫ, moḳra, moḳraha, mosṭ, piçḳa, pirapça (?), pomaġa, pustenik, puşḳa, revan, ruçḳa, şabla, sinḳo, soḳol, udri neboyse, vırbalistān, vırbaz, voda, yabloḳa, yunaḳ, zerbiçe (?), zob, zolta

VII 80b2 (364; Soboçḳo ~ Boçḳay) Şırf ve Ḫırvad ve Voyniḳ ve Latin ve Bulġar ve Boşnaḳda āvāz ile türki yerine oḳunan davuri davurimo boçḳay / marḳo bo soboçḳay bāng türkisidir.

SIRPÇA: V 116a7 yedno 1 dıva 2 tıri 3 çetri 4 pete 5 şest 6 sedám 7 osám 8 devet 9 deset 10 ḳıruh ekmek voda şu mesá et sir peynir ḳapula şoġan luḳ şarmışaḳ yanye ḳuzu ovçá dişi ḳoyun ovan ḳoç udri neboyse vur ḳorḳma penez baḳırdan aḳça ban ulularıdır kim Belġırada geçer umori yoruldum zima şovuḳ néma yoḳ sıviká mūm boġ Allāh duşa cān çoyiḳ adam ḳobila ḳısraḳ ḳonya beygir ḳoçyaş ʿarabacı

HIRVATÇA: V 147b14 yedno 1 dıva 2 tıri 3 çetri 4 peyte 5 şest 6 sedm 7 osám 8 devet 9 deset 10 ḳıruh ekmek voda şu mesá et sir peynir ḳpulá şoġan luḳá şarmışaḳ yanye ḳuzu ovçá dişi ḳoyun ovat[1] erkek ḳoyun ḳopriva ısırḳan dikeni ḳordá ḳılıç bırada şaḳal buşḳá tüfeng pistolá küçük tüfeng vırba söġüd most köprü hoda vamo gel beri isfik mūm oṭḳudaydeş nereden gelirsin ḳamo idéş nereye gidersin idi donesi ḳurba zop var getir ḳaḥbe arpa némá táko mi boġa yoḳdur va'llāhi donesi ubyemté ḳurva getir yoḳsa öldüririm ḳaḥbe day m(n)i baña ver yedno put bir kerre erdile (?) piyāzdan (?) davidim göreyim yli meḳaḥná yumuşaḳ mıdır miluyem tye seni severim taḳo ti boġa Allāhiçün day m(n)i baña ver yedno picḳa bir am

[1] Okn.: ovan

BOŞNAKÇA: V 132a1 yedno 1 dıva 2 tıri 3 çetri 4 pet 5 şes 6 sedám 7 osám 8 devet 9 deset 10

Vezin: fā'ilātün
boġ taññı yedno birdir hem yedino vaḥdetī
duşá cāndır çoyik adam dirligidir jiveti
hem ferişte angil oldı göklere de nebesa
ray cennet ray-niḳi oldı demek cennetī
momá ḳızdır prah ṭozdur tıraġ izdir put yol
visáḳo yüksek nizáḳo alçaḳ u hem nizáti

Vezin: müfā'aletün
de yıldırıma ġorom daḫi sniġ ḳara ṣovuġa zima
de päç furun çeñeye ḳorom poloro yārım tütüne dema
yoruldı umori nārına ġori ḳaçana pezi tran ḳura
peçiná aḳar peçnele pişirdi de kaḳo'n ne idi yema (?)
ḥekīm lekar de muja ṣaġar milḳo ná süd yoġurd ḳasliva
borun çubuḳ volot ná çit siñire jila meşeye şáma
jaludu şu'le sıviká mūma anaya mama ataya kaka
ve hem (?) ḳarıya denildi baba yetişmiş olan ḳıza de moma
şehā naẓaret dirīġ-i ḫüdā çu gedā naẓar-ı şümā

Vezin: mütefā'ilün
toḫuma bséma ada da ima balıġa riba balıġı ṣatan
aña de riba[r] dedi borca duġ daḫi buzġ vekīl ṣatan
daḫi hem daġa dediler ġorá çam aġacına dediler bor-a
ve ṣobrá daḫi pala ṣıḳlıġı keten örüli belten
şolor de bize daḫi dikmege dedi şästi daḫi poṣlovat
de işlemege br (?) ṣuḫá morvá hem dedi lan keten
köke de ḳoron duboḳo derin şiroḳo yaṣṣı ve duġo uzun

Vezin: ṭavīl
vodüno ṣulı çamura ḳalu çamura batan aña de báltán
ḳazıñ adı hem daḫi ördegüñ biri patḳadır biri ġusḳadır
arı ijdéral adı ṭurnanıñ daḫi çapladır balıġı yudan
ġolup de hem gügerçine ḳirlo ḳanat ve mehr mecat
gemi lagádır ve more deñiz unont olan boġulup batan
neke bat yunaḳ tġodi péji tserav pijre isterçe meke
olımaz yigit ḳalıcı kişi geriye baḳan yüregi aṭan

Bulgarca: çarunaslu (?), ışpavoda (?), iştoçniçe, paṭḳa, ṣamaḳov, sürḳa (?), uştuḳa, viland ova

Polonezce (Leh dili) ve Ukraynaca: ban, ḥatman, ḥulap, ḳamaniçse, ḳobilaḳ, med, mujiḳ, niznam, pije, pivo, poloniyye, poniki, poḳovnik, potnik, pur yur, ṣobaḳ, ṣotnik, vodabuh, vodanipir, vornik, ḥoṭman, ḥorilḳa, yabloḳa, zaporosḳa

POLONEZCE: V 45a14 edna 1 dıva 2 tıri 3 çetri 4 peyti 5 şes 6 sim 7 osám 8 devet 9 çeşinç 10

UKRAYNACA: V 49a31 odin 1 dıvey 2 tıri 3 çátri 4 piyak 5 şések 6 sém 7 vosim 8 düveyk 9 desek 10 hıleb ekmek voda ṣu hodı gel sag oṭur vohoñ āteş yabluḳá elma ısfınyá domuz ısfıçḳá mūm hılibá prınés ekmek getir lozıçá ḳaşıḳ hodı sedı gel oṭur ruşá armud ıslıvı erik med bal maşlá yaġ ḳudıydeş nereye gidersin ḳudı hodiv çe nereye vardıñ pomahay bo ṣabāhi' l-ḫayr poda yuz doro 'aleyküm selām ıspaṣıbo Allāha ısmarladım -- -- Allāh ismidir iduzdiro var ṣaġlıġla çıduz çızdıro nedir ḥāliñ hılopçá küçük oġlan parboḳ büyük yigit oveçḳa ḳoyun çaṣnoḳ ṣarımṣaḳ çı bula ṣoġan ḳurıça ṭavuḳ ḳon at utvá[2] ördek çrevik babuc mujıḳ ısfnyá bre çüfud domuz sedı oṭur huc ısfınyá domuz ye didḳo şeyṭān usḳurvısı ṣobaḳ bire gidi köpek day mni getir baña yäbuṭ oymaḳer anañı sikeyim naṣuru to biholova başıña ṣıçayım napregu nis burnuña oṣurayım didḳo holopça şeyṭān oġlan yäbuṭ oçsá babañı sikeyim

---

[2] Okn.: utḳá

KAFKAS DİLLERİ

Abazaca: çaça, paşṭa, sizbal, şil-ḫarçı

ABAZACA: II 258b12 aḳı 1 wüba 2 ıḫpa 3 bışba 4 ḫuba 5 fıba 6 bızba 7 ʿába 8 jıba 9 zuba[1] 10 aḳı zuba[2]11 wüba jupa 12 we'(')y /imāle/ gel uçi git utuy /imāle/ oṭur uḳıl ḳalḳ umçın gitme árpış oğlan sıçab giderim abḫuş ʿavret sıkıçam gitmem uzumçoziwéy árpiş niçün gitmezsiñ oğlan sérá izdirwéy ben bilirim orá /imāle/ yudırva /imāle/ sen ne bilirsiñ wḫaç fıssı cā-nım gözüm sérá izdırvá benim bildigim sérá isızḳet baña yeter aris izuḫuwaziwéy böyle niçin söylersiñ wawbuzwá şayıḳlar mısın isḫuwáziwéy ne söyleyi-yorum sérá isıjdıram ben bilmem orá yuḫuwá seniñ söyledigiñ orá yudırwá sen bilirsiñ aḳá orá uḳáḫob ammā seniñ ʿaḳlıñ yoḳdur ançgı awʿagı ırnış(s) Allāhım ve maḫlūḳāti ḫaḳḳıyçün ágı sıjdıram ançárnış bir şey bilmem vallāhi usın ḳuç sırısḫáb incitme baña yazıḳdır sérá aḳır áwüssḫon ya ben bir şey mi söyleyi-yorum ançrniş apış amlá sıpşıwy vallāhi abaza ḳarnım açdır sıçap páşṭá yufrım giderim paşṭa yerim şığırğu yuf ṭaşağım ye wandıs ḳusṭ anañı sikeyim

Çerkezce: baş, bulma, çaḳu, danu danu mamaluḳ, ḳabaḳ, ḳıran, oymaḳ, paşṭa, pişkü, sizbal, ṭaşçı

KABARTAYCA ("Çerākize-yi Mama-luḳa"): VII 157b26 (763) zı 1 tuḳu 2 sı 3 pılıh 4 tuffe 5 şı 6 bılı 7 yı 8 buğu 9 pısı 20 çaḳu ekmek pısı şu ıll et ḳoye peynir ḳo ḫinzīr mell ḳoyun piçenn keçi sıne ḳuzu şıy at şıdı eşek ḳadırğe ḳaṭır lew küçük domuz ğomıl bir ṭaʿāmdır kim aña Abazalar şilḫirci derler şıbzı çıḫa yuvakağ edepde ḳışraḳ filān ederim şeğeb çağ yoğurd şowu bal ḳá getir teduşḳáy nerede idiñ tiwnesı sáḳı evde idim şıdıs psı ḳá edepde eşek filān etdim domuz şüfaşapis ḫoş geldiñ tuḳon gidelim sıḳonep gitmem şıdıs psı edepde eşek filān edici waşt puşt uyane gudı sevık edebde vālideñi filān edeyim şüfaçına şıd fesmuḳağ senden ḳorḳar mıyım niçin söylemem wuşız sepıs edepde evradıñı filān edeyim sıda fewḳa teğu niçün böyle yava söylersin ḫırsız ude ḫél leş cadı köpek eti ye we ḫel weş sedıs wáğs ḫa köpek etin sen yersin baña ye dersin sıd usiḫḫ ḳuşawuḳa niçün baña puşt dersin

[1] Okn.: juba
[2] Okn.: juba

Gürcüce: azğur, teng

GÜRCÜCE: II 320a.22 ert /imāle/ 1 ori 2 sami 3 otḫi 4 ḫuti 5 eksi 6 şüdi 7 ruway 8 çıḫray 9 ati 10 puri ekmek çıḳal şu ḫorc et ğiná şarāb bal kiraz pısḫal armut ḳuwaḫ ḳabaḳ leğüy incir ḳurzeni üzüm itḫili fındıḳ nesu ḳavun puroçöğuli nār ḫárbucáḳi ḳarpuz pızoli dūd ḳoḳo ḳız ḳal ḳarı aḳı mod bico pur camos gel oğlan ekmek yeyelim dacéd bico oṭur oğlan cağmá dedá moḳtanıs vālideñi kelbler siksin ar sáwides ḫitnam gitme yabana aḳı patoni puri çamos gel ağa ekmek yeyelim ibzi eydir aḳı mod ar sáwides gel gitme dacéd paton otur ağa paton erti ori bicem ḫar[3] dacéd ağdos ağa bir iki oğlanım var durur alır mısın aḳim pátráyá baḳayım küçük mi didi aris yoḳ büyükdür ar ğidos almam tis mádma ḳ[a]y bceya vallāhi ey oğlandır ḳay araris ḳıláḫa eyi degil fenādır çıḫén at çori ḳaṭır wiri eşek cağli ḳudyan kö-pek yaramaz

Lazca: ḳazin ḳuğu, maṭraḳıḳu (?), moloz, ziḳula

MİGRİLCE: II 332b22 arti 1 jri 2 sumi 3 otḫi 4 ḫuti 5 pişkuy 6 işküti 7 ruwo 8 çoğor 9 wti 10 arti wti 11 kobal ekmek dacḫir āteş por ḳalkan uşḫuri ḳoyun dorḳat[4] ḳuşaḳ dudi baş dişká odun çoğor köpek cuḫu şığır gin buzağı [i]cim ṭuz içḫén at ğäc domuz g/ḳırti[5]eşek tut ayı ḳol peynir márcwän yoğurt fuc zeker çur ferc ḫodi ṭaşaḳ way gel çay adam daḫod oṭur melawlı gitme tiná ḳız oçḳom yeyelim way çay gel adam aş mort buraya mélawlı çay gitme adam aşi morin[6] way mamad[7] paşṭa var gel baba way diyas gel ana arti ğäç oçḳom bir domuz yeyelim coğor diyas kan migi şay ḫod kelbler anañı ve babañı ve seni yefʿallesin táni yawo biçowo ḫatmá ğáfá bicowo cuḫu dilerim ḫaḳ seni ṭaş etsün oğlan şığır wángi ḫodi seni kesem açğıwadiri gırın ye ğäç açğıwar[8] bico sikdiler eşegimi domuzumı sikdi oğlan way cay dánecir mélawlı uşḫuri kobal oçḳom gel adam yaṭ gitme ḳoyun ekmek yeyelim way cay daḫodi ḳoli kopal márcwän oçḳom gel adam oṭur

[3] Okn.: bice mḫavs
[4] Okn.: dortḳapu?
[5] Okn.: gırıni
[6] Okn.: morit
[7] Okn.: mamaw
[8] Okn.: açğıwad

peynir ekmek yoğurd yeyelim ḳádmobrundé dame ḳoçe mama dagerçepeğu[9] dön beri öp beni babañıñ başıyçün olsun

UBIKÇA ("Şadşa Abaza"): II 258b.27 we 1 toḳa 2 şá 3 pli 4 áşu 5 fun 6 ipli 7 uğa 8 ipği 9 zu 10 we zu 11 toḳa zu 12 sáḫa ekmek ğá et bizi ṣu fe peynir çewah yoğurd ḫá armud musuw üzüm láḫmáḳ incir áşḫu kestāne láḳá ṭuz weyke gel utes oṭur udetu ḳalḳ umke gitme sikewe giderim sebuyken nereye gidersin sewusḳáğ sikwe işim var giderim zebḫá doḳo bir ḳız getir zebḫá doḳolmet zeneni uḫád ḳız bulmadım ammā bir oğlan getirdim sifağá sikiço wike gel eve gidelim sike noğ suke gideriz eve sezḫud ne avladıñız ḫoj ğáwid aşğid bir domuz yedik ázḳamid je ḫo domuz semiz mi idi wiçile şikenoğ ḫırsızlığa gideriz nele şike ğádid nereye gitdiñiz arid ḫáş şike ʻádid Aridler vilāyetine gitdik seyuzil şa ne getirdiñiz jáḳumá ijwid bir ṣığır getirdik şáyujdil neylediñiz işğid yedik

[9] Okn.: dagirçebodes

DOĞU DİLLERİ

ʻAmālik: şind (şindine?)

Arapça: ʻankerek, ʻaḳaba, arıḳ-ḫāne, ʻarşa, aṣfūr, ʻayş, balṭıma, barṭıl, baṭrān, bıṭrān, buḥ, burūh, cedīd, celācil, cellābe, celebe, cerim, cille, curun, dār-ı şed, deylem, dilvaḳt, dom, duḳāt, dürre, düveydār, eş, eşāre, fellāh, feyn, fışḳıyye, firāḫ, fod, ġafir, ġāsūl, ḥalfa, ḥāliye, ḥannebān, hāviye, ḥımıl, ḥümām, hüşsek, ʻırḳ-ı sūs, īdek, inkişerī, inti, izbe, ḳamīn, ḳarīşe, ḳaṣab, ḳasṭal, ḳayaṣa, kebbārī, kefir, kelāfīş, ḳırçıdān, ḳışır, ḳışṭa, ḳurḳaş, ḳuṭa, leḫhe'āt, libān, liḳḳā, lümūm, maḥalle, maḥlaḳa, malaḳa, manṣar, maʻṣara, maʻşūḳ, māy bālī, mennīk, menşefe, merdile, milisi, min, mīt, muṭabbaḳ, nabıḳa, nāmūs, neşşāl, rab, rada, rāḥ, rimke, ruḥ, rübbān, rükn, ṣafrā, ṣarāf, ṣıbyān, ṣıtfī ve şitfī, sin, ṣubya, sübūʻ, şaṭā, şeb ~ şab, şilbe, şilnik, şūḫa, şumna, şurāḳī, ṭarāva, taḫṭīr, tecrīde, tennāre, teyş, tiyāb, ṭūb, tült, vekāle, veṭāh, vız, ḫıṭāyī, ḫurde, żand, żarbun, zerḫar (?), żıbru, żımrān, zirbe

ARAPÇA: III 29a24 (Şam) wāḥid 1 iṯneyn 2 ṯelāṯe 3 erbaʻa 4 ḫamse 5 sitte 6 sebʻa 7 ṯemāniye 8 tisʻa 9 ʻaşere 10 iḥdā ʻaşer 11 iṯnā ʻaşer 12 ḫubuz ekmek mā' ṣu ʻineb üzüm bıṭṭīḫ ḳarpuz ʻasel bal leben süd tīn incir tibin ṣaman rümmān nār tüffāḥ elma ʻades mercimek baṣal ṣoğan naḫıl ḫurma ağacı şecer ağaç temir ḫurma ruṭab ḫurma beyża yumurṭa dicāc tavuḳ ġanem ḳoyun baḳar ṣığır cemel deve feres at ḥimār eşek ḏi'b ḳurd kelb köpek ḫinzīr domuz milih ṭuz fülfül biber dibiş pekmez ḥaṭab odun nār āteş berd ṣovuḳ temuz isicaḳ teʻal gel ruḥ git iclis oṭur uḳʻud oṭur semeke balıḳ cibāl dağ meḳālīd kilid ifteḥi'l-bāb yā veledī aç ḳapuyı ya oğul ġalliḳi'l-bāb ḳapa ḳapuyı seddi'l-bāb ḳapa ḳapuyı teʻal yā eḫi irkibi'l-feres gel ḳardaş bin bu ata yā sittī teʻal tākül yaḳṭīn ya ḳadıncığım gel sen ḳabaḳ ye yā baḳlete'l-ḥumḳā' yaʻnī aḥmaḳ semiz ot yā deyyūs ya gidi allā yaḫrib diyārek Allāh vilāyetiñ ḫarāb eylesin eş biddek ne istersiñ inḳalebe'l-ḫamru ḫallen şarāb sirkeye döndi ey se'ele'l-ḫaber ḫaber ṣordı ey wecedtühu ceyyiden ben anı yeñi buldum iğrawreytü ata çıplaḳ bindim ġalebe ġālib oldı ey şāre mā ḏā şiyetin yürümek issi oldı wecedtühu beḫīlen ben anı paḫıl buldum ey şāre waḳti ḥaṣādih ekin biçmek vaḳti geldi ezeltü ʻanhu'ş-şikāye ben andan şikāyeti ḳaldırdım iḏā keṯüre ʻindehu'l-leben ḳaçan ḳatında süd çoḳ olsa ey

i'tekadtü ennehu kerīm inandım taḥkīk cömerddir teslīm boyun komak idmāmī şıkıldı ḥamâ issi olmak rewâ söyledi kāl ucdı ḫaşi korkdı ġıyāwet añlamak yüsir bay oldı werit mīrāş yedi idrāk añladı bā' şatdı weheb bağışladı ekām durdı tawwef ṭavāf etdi mewwet öldi sāfir sefer etdi kahire kahr etdi te'addâ gıciklemek eyy demekdir hirre kedi sübü' arslan allā yerdâ 'anküm Allāh senden rāżī olsun

TEYMANĪ: III 40a24 (Cebel Nakura) wad 1 it 2 seles 3 rubu' 4 ḫamis 5 sit 6 seb' 7 teman 8 tisa 9 'aş 10 wad 'aş 11 it 'aş 112 seles 'aş 13 arbaş 14 ḫamesaş 15 sittaş 16 seb'aş 17 temanaş 18 tis'aş 19 teltin 30 vad teltin 31 ḫabz ekmek muy şu tal gel raḥ it git yanımdan tal ukt gel otur ḫuncam misk tilfirkaf za'firān ḥav yağmur zirimbiṭıllik gök yüzi ḥenniḥ cas cennet hu'til cehennem ḫafillas 'āşīler ġafṭı'rat kal'eler nam uyku reş'at āteş ḫaca'ab ṭıft cāmi'-i akṣā ḫaniḥ cas sekıt cennete beñzer zemiz birṭi taḥkīkdir a'wa bu dünyā kawh kiflak aldanma buña ġalebtir fak dünyā fānīdir sawz ḫulduḥcer āḫiret gerçekdir marb ılan 'akreb 'akreb cedar temel ḥayit divār selem nerdübān şebbak pençere ṭurk yol muşmur yemişler sitval şığırlar kunbal atlar 'ilat deve mi'mi'innefilnat ḥażret-i Nūḥ nebī gemisi beṭa kele remfit selām 'aleyküm remfit beṭa kel 'aleyküm selām kaṣa ma'l-ḫat ṣabāhi'l-ḫayr ya ma'l-ḫat kaṣa bekar ya ḫayr ṣabāḥ ola saña ne'amet ırmak 'amizrat dağlar ḥinfar ṣañsar zerizab şığınlar ḫaminas yehūdī ḥande odun.

Gazel:

dur wuluddup buduḥi sen niçün ağlarsın böyle
dur wele men tis süṭuḥi derdiñi baña söyle
'abid 'ader bede rubḥi yārıñ yoğise āh eyle
kıl kıli kılli kılluḥi til lilli lide rakş eyle

Tırablusşam, bir Nusayrî şiiri: IX 184b18 (405)

dur weleddub buduḥi
dur welemen ṭus süṭuḥi
'abid kaba kuşlukluk
'ali 'lkalender debuḥi

MISIR (Mısır'da Osmanlı yönetiminde kullanılan Arapça asıllı terminuslar): X 73b1 (159) riġīf ekmek vaḫḫede'llāh bir Allāh Allāh sütr ede Allāh örte ya'nī ḥıfẓ ede fuṭūr edelim kahve altı ṭa'āmı yeyelim buyuruñ ġadve edelim öyle ṭa'āmı yeyelim 'işve edelim aḫşam ṭa'āmı yeyelim ebrār oldı

ramażān gecesi evvel-i temcīd oldı aña ebrār derler selām oldı ṣabāḥ temcīdi oldı Nīl vefā etdi Nīl güzel geldi Nīl vefā etmedi gelmedi ġaşīm acami düveydār ṣubaşı kethüdāsı cindī ağa seccāt zindāncı muvakka' dīvān kātibi 'arafāt dīvān kā'idesin bilici ferrāş evleri süpürüci zebbāl yolları süpürüci ḥammār eşekçi cemmāl deveci ṭabbāḫ aşcı kāşif ḥākim vālī ṣubaşı ḥācib kapucı kavvāş yay ṭaşıyıcı ḫiẕmetkār mukaddim ḥākimler öñ şıra gidenler nāyib-i ġaybe ṭaşradan gelen re'āyāların işlerin görüci kılıcdār ḥākimleriñ öñi şıra kılıç ṭaşıyanlar ruşnebā nevbet bekleyeci ya'nī rü'ūs-ı nāyibān demekdir ya'nī nā'ibleriñ başı demek olur ṣaḥīḥ luğatdir rikābdār ḥākimleriñ atlarına biner ve rikābında yürür müsüvede ṣummāṭ maḥallinde ṭa'ām üzre ḫiẕmet eden üstüdār (?) çāşnigīr başı ḥāşıl başı aşcılar üzre ḥākimdir ḥāşıl kilar mefzesi (?) mürşid köy ḥākimi şeyḫü'l-beled köylerde fellāḥlar ḥākimi fellāḥ çiftci ġafīr bekçi taḫṭīr ekin ekmek 'āṭıl bī-ḥāşıl köy şurākī şulanmamış kuru kalmış köy rāy olmuş şulanmış köy mesāḥe olmuş arşınlanmış ya'nī ölçülmüş köy kefirden fā'iż geldi köyden fā'ide māl geldi şumna buğday enbārı curafa şığırlar ile ṭoprak çekecek şandūka nuruc buğday ḫırmeninde buğday dögecek dögen demirleri curun buğday ḫırmeni ġilāl cümle buğday ve arpa ve bakla ḥinṭa buğday kamḥ yine buğday 'alīk arpa ta'yīni cirāye buğday ta'yīni rızka yeri ekin ekecek maḥalle derler ya'nī ṭarla demek olur feddān yeri çayırlı yer muḥtekir maṭrabāz ya'nī kıtlık isteyici müsebbib kār edici fod etdi temām etdi ġalak etdi kapadı arık-ḫāne borclı zindānı deylem każı-'asker ḥapis-ḫānesi vālī deylemi ṣubaşı zindānı şeyyāl ḥammāl neşşāl yan kesici ya'nī hemyān kesici naşşāb adam dolandırıcı memlūk köle memālik kara kul ṭavāşī ḫādim ağa vekāle ḫān rab evli odaları sütūḥ evleriñ damı müvālīs iki yüzlilik ḫurde gümrük ġayāle öyleden ṣoñra uyuklamak keḥek ḫalka çörek bakşumāṭ peksimet karākīş yağlı lokum muṭabbak yağlı kāhī beni behtīl etdi beni ol kadar urdı kim bestil etdi beni vetāh etdi beni mecrūḥ etdi ben avuz mıyım ben aña muḥtāc mıyım yā ḥaḍarī ya sulṭānım yā naẓarī iki gözlerim tült-i evvel üç 'aded mīrī māliñ biri tült-i ṯānī ikinci mīrī māl şıtfī māl yaz günleri māli summer revenue şitfī māl kış māli tut kıbṭī keferesiniñ sene başı ḫamāsīn Mışrıñ şiddet-i ḥārī olduğı 'aẕāb günleri malaka bir köyden bir köy arası lümūm 'arab 'āṣī olup cem'iyyet etdi buġ etdi bir adamıñ derisin yüzüp içine ṣaman doldurup Mışır dīvānına getirmege buġ derler şerrānī at ḥaşarı at baṭrān at tenbel at ṭur'ayı cerf etdi şu arıkın yırtladı kamīn yığını ṭula yığını 'ammāl ırġaṭ bennā dīvār yapıcı ġarāme cerīme şermūṭ eski şey pāresi māy bālī öyle olur ġam yeme māle oṭurdı borcını vermege 'ahd etdi barṭıl rüşvet başımıza şebke oldı belā oldı istiḥāl lāyık külfe verdi ta'yīn-i nafaka verdi

X 242b10 (517) ta'kud < ta'al uk'ud gel otur raġīf ekmek şīlū kaldır mūy şu dī < hādā. Şiir:

yesīn yā ġazālī yesīn
ent el-werd we-ent en-netrīn
bi'llāh kal min hicrānek irḥem ene'l-ġarībe'l-miskīn
yā rūḥī yā kalbī yā bu'dī
yā kamer ici l'indenā 'l-maḥbūbīn

Çince: kan

Ermenice: 'atnabur, cur, çapak (?), derder, herse, inç, keran, kişdon, koḫik, mıġdisi, miron, vank

ERMENİCE: III 79b (Sivas) meg 1 erguk 2 érek 3 çors 4 hink 5 véç 6 yot 7 ut 8 inı 9 das 10 meg das 11 erguk das 12 asvas Allāh ḥaç ekmek çur şu mis et ġavoḫ yaş üzüm çamic kuru üzüm eku gel kına git nısté otur el kalk kını uyukla ḫıncor elma zu kına pér kari bire yüri arpa getir çıka yokdur kına pındırdi var araşdır yur kıdınam nerede bulayım kına kıdıni zu gınikıd kuném var getir yoksa 'avretiñi kılayın zu kına bire gel kurtank bostanı kini ḫménk gel gidelim bostana şarāb içelim ah imhokiz dıga āh cānım oğlan aḫbar eku inç kuzés imhokiz kardaş gel ne istersin cānım bahadır ḫist kézi kısirém bahadır pek seni severim yes iz kezi kısirém ben de seni severim eku értank mér dunı gel gidelim bizim eve hem bak mı dur inc bake ah dıga bir şeftālū ver baña āh cānım oğlan vağı kıkum tun kini . . . yarın gelirim hemān sen şarāb al ez nısténk ḫıménk oturalımn içelim bahadur inc kığına ez kişér kıgına eku kınik bahadır ne olursa bu gece olur gel yatalım

Farsça: ḫırs, ḫon, istād, kafīz, kertem pereset, lan, merizat (?), midehet, mekūk, vasak

FARSÇA: II 295b22 (Naḫşivan) yek 1 du 2 se 3 çār 4 penç 5 şeş 6 heft 7 heşt 8 nüh 9 deh 10 yāngizdeh 11 düvāzdeh 12 sānzdeh 13 çārdeh 14 Īzed Allāh yezdān Allāh ḫüdā Allāh perverdigār Allāh peyember peyġamber peyġāmber dīger peyāmber dīger nān ekmek āb şu gendüm buğday erzen darı ḫāb düş māst yoğurd biyā mirev ey püser gel gitme ey oğul birev git mirev gitme bigūy ey peder-i mā söyle ey babam ey bürāder-i mā ey karındaşım kāse çanak kūze bardak sebu desti ḫum küp çārūb süpürge ze(y)n eger nemed keçe teng daracık teng kolan bārdūm kuskun sīne-bend

gömüldürük hāvīd deve semeri fitrāk terki rikāb üzengi ligām oyan efsār yular peşmākend egrim tāzyāne kamçı cāme ton pīrāhen gömlek dū rīse ketān igi kūtlān mutaf igi mıtrab saz çalıcı pīlever çerçi 'ıslek maştıkī sakızı 'ıslek-i rūmī Rūm sakızı velīze kara sakız gūndūrüz günlük sirrīḫ bal engürd bal engübīn bal ebkāme ekmek aşı bāhā aşlar sigbā sirkeli aş ḫāygīne kaykana kūzāt pirinc aşı kācī bulamac çengāl ḫāst omac aşı levzīne bādemli ḥelvā bātile ḥelv[ā] kazanı

Hintçe: izid allā kepenāh çaltı hun, lari, 'ray

Şiir: X 422a12 (908)

tuc bn tulen klne peretiye (2)
ney ney muhāmik deyyu (2)
ram ram ram ram ram ram (2)

Du'ā-yı Hindī: X 422b3 (909)

kan kakan nvā beselāmetem bāş çakirīm buki merṭī hūn
arżı kerem dretekim pan tu muṣāḥebeti ṭrṭī hūn
ṭa ṭur ṭa ṭa ṭur ṭa bu şaka bu şaka
yebu yebu lerkı lerkı du'āki temari ki temari
izid allā kepenāh çaltı hun
ey baba baba ġarīb dost
men seyyāḥ-ı 'ālem-i kum [u] Keşmīr u kāşān [u] Serendīl hūn
men perlikan meh-leb āteş-perest-i Hind
ve pīçe-yi Laḫori züvān-ı Makpur aye 'āşık hūn
ey baba baba ġarīb dost
ey vellā baba ey vellā hūn

Banyan kavminin şiiri: X k339b27 (963)

a ikinne ikka düvveta duti (2)
düvveta duti düvveta duti
ram ram ram ram ram ram
allā (9)
nerki tini
cüfüvve çari (3)
ram (6)
allā (9)
pençi pença allā allā

çükki çevvār çükki çevvār
dahin rasi malilavar malilavar

İbrânîce (AFRİKA DİLLERİ'ne de bkz.): ajandaji, ersilaveş, ḥarişum, hunaş, niḥab, ḳa'd, ḳırcelabḳa jeydaz-ı dersan, sin, şiş, ṭur, ḫajçiz, yeserhera'

Kürtçe: āv, bapir, bekufar, deyr, ḥarre verre runiti, ḥaşīn, ḥavar, helu, kişu mişu, lekan, melaz gird (?), pivaz, poḫin, ruşor, sülupyan (?), şal, şapik, taḫuk
IV 225a29, IX 73b23 (150) ḥarre werre runité
IV 263b9 nižanim ḫaber-é ḫanéte
IV 265a34 ḫani başa yété
IV 265a36 ey kerānji niy māy gāy paşa yte

KÜRTÇE: IV 219a19 (Miyafarḳin) yek 1 du 2 se 3 ḫar[1] 4 penc 5 şeş 6 heft 7 heş 8 neh 9 deh 10 yañzde 11 dazde 12 lo kirmancé sen kürd werre runité gel oṭur selāmet hate sağ geldiñ ḥalite çiye nedir ḥāliñ ḫoşi ḳilawi eyi ḫoşım herre şuğlé ḫo git kendi işiñe ḥesbé suwar be ata bin werre run gel oṭur verre ḫuwar gel aşağı herre jor git yuḳaru heye nan ekmek var mı heye var ceh heyye bin arpa varsa getir mirşik heye bin ṭavuḳ varsa getir nižanim mirşik bilmem ṭavuğı tu direw dike sen yalan söylersin heyye çendek vardır ṣatarsın nižanim herre bin bilmem git getir radibim seréte çar ta tikem beseré ḫanéte kalḳarım başını dörde yararın ḫān başıyçün werre runé gel oṭur kirmanc beseré miréte kürd beg başıyçün werre gel herre git rabe ḳalḳ žanim bilirim nižanim bilmem nan ekmek av ṣu goşt et hingivi bal dibis bekmez tire üzüm zebeş ḳarpuz hejir incir beži ḳoyun bizen keçi sév elma işkok amrud mevj ḳuru-üzüm goz ceviz şapik heye şalıñ var mı heye furoşi vardır ṣatar mısın furoşim ṣatarım be çend furoşek neçeye ṣatarsın çarik ḳuşaḳ gopal çevgān lekan ḳarda yürüyecek babuc taḫuk ḳızaḳ ḫivet çadırlar çume Ciziré Cizre şehrine vardım kelek berdané gemileri ḳoyvermişler bo çi kelendu ta hevra niçün böyle etdiñ baña iro du roje mekané dure bugün iki gündür ki evinden uzaḳdır ḫané 'alişanéte ḫān ulu adlıdır i şev çé şeve şeve ki dari baran dibaré bu gece ne gecedir ki böyle ḳaranlıḳdır ve yağmur yağar şevki ḥaciyan ḥācīler gecesinde bejnik zirave ḫal ḫaléte ince boynında beñleri gewher du guhan ḳulağında iki küpe

[1] Okn.: çar

Murabba': IV 205b31, 387a16
çume Ciziré kelek berdané
çume ḫaburé ḫivet vedané
ayayaya oyoyoyo oyoyoyoyo
eman muruvet 'azizim bo çi kelendu
şa muruveti şa muruveti biroyi biroyi
iro du roje mekan dure ḫub ḫub
bejnik zirave ḫal ṭahure ḫub ḫub
ayayaya oyoyoyo oyoyoyoyo
i şev çé şeve şeve ki dari ḫub ḫub
ceḥfin terişe baran dibaré ḫub ḫub

Pinyanişi'de bir kavak ağacı oyunu: IV 287b18
ḥalli şun . . .
verre run . . .
hay baṭabni baṭabni
hay kütni dümbeleyi

İmadiye'den bir şiir: IV 380b26

rayi li-Aşaf diken	vālih ü ḥayrān-ı 'aşḳ
ders-i Aristo diden	serḫoş u sekrān-ı 'aşḳ
'aḳl-ı kül ér bit nif	mekteb-i 'aşḳi demek
di bibitin mażḥaki	ṭıfl-ı heves-ḫvān-ı 'aşḳ
def'-i ḥarāret diket	ma ji dili zemherīr
la yezela germiya	āteş-i sūzān-ı 'aşḳ
di beşijet 'alemi	āh-ı şerer-bār-ı dil
ger hebitin gafeki	māni'-i ṭūfān-ı 'aşḳ
men ḥeseda kefer bu	dağ-ı li-iman lo
serger ü bi-ḫas diçum	dāmen-i rehbān-ı 'aşḳ
dağ-ı nihani me lo	eşkere ẓahir kirin
emr-i çiragan kir	ḫüsrev-i ḫūbān-ı 'aşḳ
ke ji żamiri biḫve	ḫun ku tereşşuḥ diket
dide dibit ma'deni	la'l-i Bedeḫşān-ı 'aşḳ
ġunçe-yi bostan eger	bende-niḳabi feket
lal dibit bi-guman	murġ-ı gülistān-ı 'aşḳ
faş meke zar-ı ḫve	ey Ramażan-ı Kürdiki
şemme-yi Nesimi dibi	ṭāzī vü 'uryān-ı 'aşḳ

Moğolca

"Moğol": badraḳ, baru, bige, des pul, incur, it til, kerende ~ kerense, ḳotur, kur-'ur, lev, pertenk, selḳun, şembet ~ şenb

Kalmıkça: buv, cıldıraḳ, mandu ṭav, ḳarpa, ṭaysı, yayşılıḳ, yıldıraḳ

KALMIKÇA VII 179b14 (866) negen 1 ḳoyor 2 ḳurban 3 dörban 4 tabın 5 durġan 6 dolan 7 nayman 8 yesin 9 arban 10 arban negen 11 arban ḳoyor 12 arban ḳurban 13 ḳoron 20 ġulir ekmek uṣun ṣu maḫan et ḳudusun çizme miḫelay ḳalpaḳ debel kürk büse ḳuşaḳ ḳuṭġa bıçaḳ neharire şu gel oṭur sen mándıre reşu ḫoş geldiñ ebuşun otluḳ buv tüfeng püsörke çadır üldi ḳılıç tumun[2] yay ozoġay edepde kīr ütegen edepde am ökin ḳız udan sögüt aġacı ulásın ḳavaḳ aġacı ṣorol[3] köle ṣara ay narın güneş odun yıldız mendü tav selām 'aleyküm tav mendü aleyküm selām toluġoy mini başı zırḫlı ḳoyor mini ḳulaḳlar çiki mini dişler üñ ḳoysın (ḳavīsin?) düdü[4] mini iki gözler çoñ ḳoyorsin burun ḳambar mini ḳaşlar ama mini aġız ḳaz[5] köl mini ḳollar ve ayaḳlar cidav mızraḳ ḳazar at oyanı ya'nī at gemi ṭoġol at egeri cidav male ḳat mızraġımı getir

KAYTAKÇA [dipnotlardaki düzeltmeler PELLIOT/QAYTAQ ve PELLIOT/NUZHET'e göre yapılmıştır]: II 311b8 mori at açra'a[6] aykır at güvan ḳısraḳ utġan[7] ṭay ḳulun at yavrusı nev ay[8] toḳa'[9] köpek ṭavlay ṭavşan susar gelincik ḳaḳa ḫınzīr keremün zincāb kürki yelġan[10] semmūr cumran ṣıçan ceyran[11] geyik vet'an[12] fīl utem[13] ḳāḳūm kürki ḥesine[14] ḳurd şivlasun[15] ḳara ḳulaḳ temegen deve lavşa ḳaṭır hüker ṣıġır miġun[16] kedi ahhin[17] örümcek

[2] Okn.: numun
[3] Okn.: boġol?
[4] Okn.: nüdü
[5] Okn.: ġar
[6] Okn.: acirġa
[7] Okn.: unaġan
[8] Okn.: ütege ayı
[9] Okn.: noġay
[10] Okn.: buluġan
[11] Okn.: ceren
[12] Okn.: caġan
[13] Okn.: *üyem?
[14] Okn.: çinua
[15] Okn.: şirlesün?
[16] Okn.: miġuy
[17] Okn.: a'alcin

bövesüd[18] kehle ḳomriḳa[19] ḳarınca besleḳun[20] timsāḥ haliya çaylaḳ daḳaḳ[21] ṭavuḳ daḳavun ḫoros sıġırça ṣıġırcıḳ laçin şāhīn tilkü[22] çaḳır itavun keklik betuḳçin[23] kerkes ḳuşı çıġa tügsüz ḳuş yavrusı cıġa ṭurna teli çaḳ cay Heyhāt ṣaḥrāsı surhen pādişāh ismi cav düşmen şenp mezāristān şenbet bay mezārcılar

Süryanice (AFRİKA DİLLERİ'ne de bkz.): bendav 'acebnat, dimyaṭ, mimm-mimm

Musul'un Mogollar tarafından harab edilmesi üzerine şiir: IV 399a29

levşili balem bi lanḳi bu dünyāda ṣebāt yoḳdur
şum bize (bezih?) bir nalum berḳi naḥisdir ġam [u] şādī geçer
aḫbu ṭırimna ni çarḳi ne deñlü meyl ederseñ ḳaçar
kiṭalle piḫṭar sem ḫirḳi ehlī iseñ aldanma yaḳar

[18] Okn.: bö'esün
[19] Okn.: ḳomurska
[20] Okn.: balḳasun?
[21] Okn.: daḳavu
[22] Okn.: itelgü
[23] Okn.: toḳçin?

AFRİKA DİLLERİ

Func, vb.: ʻadlān, apşumbo, benter, birrāni, cincāle ~ cilcāle, dābir, donḳol, firdilān, fisbān, ʻimrān, ḳan, ḳaḳan, ḳarman, ḳıraḫte, kiḫta, ḳoz, levzu rimte, may, radaḳay, sirdem, sumba, sülām, şunşar ~ şuşar, vuli, ḫurda, yezān, zerḫar

Hadendoa "SÜRYANİCE"si: X Q339b44 (964) i"i 1 bi"i 2 ti"i 3 ṯi"i 4 ci"i 5 ḥi"i 6 ḫi"i 7 ri"is 8 ġinni 9 ri"i 10 rii"i 11 ribi"i 12 riti"i 13 riṯi"i 14 rici"i 15 riḥi"i 16 riḫi"i 17 riri"is 8 riġi"if 19 ḳappah 20 kebba' 30 lebba' 40 çippa' 50 kḫemeṭir ḳoyun ḳḫemeṭirat ḳoyunlar şerṭab ḳuzu lamb ḳusn şu ḥelum ekmek ḳaṭimn peynir bedaḥenṯ ṣoğan ẓllin ḳd güneş ḫatḫibet ay şiṭimcet gece keṭimceṯ gündüz ḫlli nacm ḫi selām ʻaleyküm ḥem ḫay lenna ḥi ʻaleykümü's-selām

ʻİmranice: milfak

Oḳut ʻİMRANİCE'si: X Q340a20 (967) inni 1 benni 2 ṯinni 3 tebbi 4 şebbi 5 bebbi 6 yebbi 7 beyyi 8 yeyyi 9 yeṯṯi 10 . . . hran Allāh ştumşiz Muḥammed peyġamber şġilşirar ʻĀd ḳavmı ṭbrrr raş Şemūd ḳavmı kilf āteş ḥaḫḫ balıḳ mincaṭ öküz seksam deve raḥwat ırmaḳ ḳinwat cennet slnḳan yağmur ceġ centinan cennetler ḫabzendir ulular ulusı ḳuşaʻaşat melekler milfak şeyṭān

Şemuʻil nebi'nin şiiri. Vezin: müfteʻilün

blnwija din ḳarida āh bu ʻaşḳım ne yeman
lbble şillen ḳarida olmadı tenimde emān
acele bl ṯrevedida ağlaya çeşmim bu zemān
ajrida ajrida āh emān āh emān
aṭam bkil la şrwm adam olan şād olmaz
keṭf kelim ya şeriwem ʻaşḳıla mesrūr olmaz
żad bkilim ḫa şeriwem her güle bülbül olmaz
ajrida ajrida āh emān āh emān
luʻbetina nat buʻati baḳ ḥāliñe etme vebāl
şlçġṭaṯ buġ buʻti āḫirü'l-emr ola zevāl
ḳibbe finat ciġi bnti kim ki ölür ʻibretin al
ajrida ajrida āh emān āh emān

"HABEŞÎ": X Q339b14 (962) puraşa ekmek anki şu kiyam peynir dah et aré namni gel oṭur aré marki gel al aḳçayı banule ḳute ḳuraşa yüri getir ekmegi şimtilewewa bire gidi kör aré lne ḳndḳ ḳute gel yüri yağ getir rafiż (raḳıż?) ḳılım yeyelim anki çlim şu içelim kiyam buḳumbu peynir ye aré namni ye buḳumbu gel oṭur yeyecek yeyelim raḳşaḳıbaḳ yemem

Sinnar "İBRÂNÎCE"si: X 415b21 (895) tilwa 1 indi 2 yaşḳı 3 daḳı 4 uḳu 5 araşḳı 6 lḳar 7 ṭlur 8 naḳı (taḳı?) 9 raḳı 10

Ḳaḳan Melik'in şiiri:

çiçlḳdani güzel olanı
eble ttani sever ḳul anı
açli ḳtar cānımıñ cānı
ḳabli çidan görsem ben anı
çitam bulaṭi öpsem cüvānı
ḳaşḳli cmnac ḳoynuma alsam
dal bladi şaḥmasın emsem
bble badi boynuma alsam
bḳbli mümnac siyāh ḳolunı
acm ci ḳmnac sīneme ṣarsam
bimlimçi çulṭat benim o yārim
çiçlesi ḳulṭaṉ dünyada varım
lelel leti leblebeti dese oynarım
ḳıḳılḳı ḳıltan ----
mezami lebti ben anı sevdim
ḳıraci cebti göñlümi verdim
şaç bulani küfür mi etdim
ḳus çelami ʻāşıḳı oldum
silḥeleti tebbi ḳoca zemānı
ḳaḳan şahi ḳaḳan sulṭān
ḳılbet cahi ḳul oldı her ān
ḫinzile cac cānına dır cān
patile ḥac ol ola ḳurbān
titlebti şahi eyleye sekrān

Boruste "İBRÂNÎCE"si: X 423a24 (911) ja 1 ji 2 ju 3 ka 4 ki 5 ku 6 ça 7 çi 8 çu 9 çe 10. 423b20 ajandaji sulṭānım

Şi'r-i ḥażret-i Ḳaffāḥ. Vezin: müfte'ilün müfte'ilün

jaj briji jriji sen bu cihāna gelmeden
julu bnha jum jbji māder raḥmine girmeden
ḥebaj yejem şem jebeji 'arş u kürs olunmadan
şati jesem jit jebeji oldı naṣīb yazdı ḳalem
ḥam judi zḥuj dujba Ḥām babası Nūḥ ṭūfānı
bşat şudt jdju zba emr ile ḳıyāmet idi
juja jilem (juj ijlem?) jḳ jiṭra her cān ḫalāṣ olup
ṭıṭ jdlm çiz jṭra īmān getirdiler çoḳ öldi
ḥuj riwaji jbase nda Nūḥ peyġambere belī deyen
flajriba flajriba ḳurtuldılar ḳurtuldılar

Şi'r-i ḥażret-i Ḳaffāḥ; lisān-ı 'ibrī. Vezin: müfte'ilün: IX 354a12 (P146b24; 771)

jaji beriji jeriji sen bu cihāna gelmeden
julu bnuha jum jebji māder-i raḥme girmeden
ḥebajijem şem jebeji 'arş u kürs olunmadan
şat jişem jet jibeji oldı naṣīb yazdı ḳalem
ḥam judij ḥuj dujiba Ḥām babası Nūḥa ṭūfān
beşat şuzab jid jevüjiba oldı 'aẕāb buldı emān
ḥuj riwaji zibes nida Nūḥa belī deyen insān
felajriba felajriba ḳurtuldılar ḳurtuldılar

Du'ā-yı Ḥācer Ana; lisān-ı 'ibrī: IX 347a20 (P144a12; 756)

ḥaban hu ja bij jemjem beni (P: benim) Allāhım bu Zemzemden
julu bnha jum bidij 'avretlere ḥüsün ver
jujajlm jḳ jtja raḥmetile yarlıġa
zidajdr san flwarja cennetiñe nice zemān ḳo yıllar (P: yollar?) ile
ḥuj rivaji jbaş ndaj Nūḥ ile tāc-ı nübüvvet ile īmān ver
ṭuj mja jlm jlm jida yz ḳılm jba daġ ḳadar ġarīḳ ġarīḳ cennet raḥmet[i] ver
büraj fir flajriba flajriba dertlerinden ḳurtar ḳurtar

Du'ā-yı ḥażret-i Ādem ṣafiyyü'llāh der ḥaḳḳ-ı Mışır be-lisān-ı kelāmu'llāh 'ibrī. Vezin: müfte'ilün müfte'ilün: X 2a25 (3)

ḥidām Allāhım
ṭıṭ jedilem benim īmānımı
ḥuji çiji riba şeyṭāndan ṣaḳla
felaj riba felaj riba ḳurtar beni ḳurtar beni
şujüm jaken cümle meleklerin̄
ṭarj dilem şerij tena baña ḫizmet etsinler
şıja riyeji zeḫriba buġday ver ekmek edem
jedilem jiraj jiraj āḫir ölüm olur ölüm
ḥidām kidam benim Allāhım
ḥirj bijti jar binti oġullarıma bu şehrimi
jari mjni jar mjni ma'mūr eyle ma'mūr eyle

ROBERT DANKOFF'UN YAYINLARI

KİTAPLAR, MONOGRAFİLER

Maḥmūd al-Kāšyarī, *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, edited and translated with introduction and indices by Robert Dankoff, in collaboration with James Kelly. Cambridge, Mass. [Sources of Oriental Languages and Literatures, yay. Şinasi Tekin.] Part I: 1982 (XI + 416 s.). Part II: 1984 (III + 381 s.). Part III: 1985 (337 s. + mikrofişler)

Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib, *Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): A Turko-Islamic Mirror for Princes*, translated, with an introduction and notes, by Robert Dankoff. University of Chicago Press, 1983. 281 s.

The Turkic Vocabulary in the Farhang-i Zafan-Guya. Papers on Inner Asia, No. 4 (Bloomington, Indiana, 1987). 43 s.

Evliya Çelebi in Bitlis. Leiden: Brill, 1990. XX + 435 s.

The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha (1588-1662), as portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahat-name). State University of New York Press, 1991. 304 s.

An Evliya Çelebi Glossary: Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahat-name. Cambridge, Mass. [Sources of Oriental Languages and Literatures, yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin.] 1991. 131 s.

[Klaus Kreiser ile birlikte] *A Guide to the Seyahat-name of Evliya Çelebi. Materialien zu Evliya Çelebi* II (Klaus Kreiser: *Bibliographie raisonnée*). Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B 90/2. Wiesbaden, 1992. 136 s.

Armenian Loanwords in Turkish. Wiesbaden: Harrassowitz, 1995. 217 s.

An Ottoman Mentality: The World of Evliya Çelebi. Leiden: Brill, 2004. XXI + 279 s.

[A. Turgut Kut ve J. J. S. Weitenberg ile birlikte] *The Versified Armenian-Turkish Glossary by Kalayi, ca. 1800*. Cleveland State University, 1996. 61 s.

[Robert Elsie ile birlikte] *Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid)*. Leiden: Brill, 2000. 299 s.

[Seyit Ali Kahraman and Yücel Dağlı ile birlikte] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003. XXXVII + 395 s.

[Seyit Ali Kahraman and Yücel Dağlı ile birlikte] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003. XLIII + 417 s.

MAKALELER

Baraq and Buraq. *Central Asiatic Journal* 15.2 (1971), 102-17

Kashgari on the Tribal and Kinship Organization of the Turks. *Archivum Ottomanicum* 4 (1972), 23-43

The Alexander Romance in the *Diwan Lughat at-Turk*. *Humaniora Islamica* 1 (1973), 233-44

A note on khutu and chatuq. *Journal of the American Oriental Society* 93.4 (1973), 542-43

Kashgari on the Beliefs and Superstitions of the Turks. *Journal of the American Oriental Society* 95.1 (1975), 68-80

Animal Traits in the Army Commander. *Journal of Turkish Studies* 1 (1977), 95-112

Middle Turkic Vulgarisms. *Aspects of Altaic Civilization II* (yayınlayanlar: L. V. Clark ve P. A. Draghi, Bloomington, Indiana, 1978), 59-64

Textual Problems in *Kutadgu Bilig*. *Journal of Turkish Studies* 3 (1979), 89-99.

Three Turkic Verse Cycles Relating to Inner Asian Warfare. *Eucharisterion . . . Omeljan Pritsak* (*Harvard Ukrainian Studies* 3/4, 1979-80), Part 1, 151-65

On Nature in Karakhanid Literature. *Journal of Turkish Studies* 4 (1980), 27-35

Inner Asian Wisdom Traditions in the Pre-Mongol Period. *Journal of the American Oriental Society* 101.1 (1981), 87-95

Some Notes on the Middle Turkic Glosses. *Journal of Turkish Studies* 5 (1981), 41-44

"Inner" and "Outer" Oguz in *Dede Korkut*. *Turkish Studies Association Bulletin* 6.2 (1982), 21-25

Evliya Chelebi on the Armenian Language of Sivas in 1650. *Annual of Armenian Linguistics* 4 (1983), 47-56

The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis. *Journal of Near Eastern Studies* 43.1 (1984), 9-25

"Mıgdisi": An Armenian Source for the *Seyahatname*. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 76 (1986 = Festschrift Andreas Tietze), 73-79

The Romance of Iskender and Gülshah. *Turkic Culture: Continuity and Change* (yay. S. M. Akural, 1987 = Indiana University Turkish Studies 6), 95-103 [Türkçe çevirisi Mehmet Kalpaklı, yay., *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (İstanbul, 1999), 315-20]

Bedlis. *Encyclopaedia Iranica*, cilt IV, fasikül 1 [1989], 74-75

The Languages of the World according to Evliya Çelebi. *Journal of Turkish Studies* 13 (1989 = Gerhard Doerfer Festschrift), 23-32

Turkic Languages and Turkish Dialects according to Evliya Çelebi. *Altaica Osloensia: Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference*, yay. Bernt Brendemoen, Oslo, 1990, 89-102

Two Armeno-Turkish Texts: Lament for a Dead Daughter and Game of Chance. *Journal of Turkish Studies* 14 (1990), 151-162

[Victor A. Friedman ile birlikte] The Earliest Known Text in Balkan (Rumelian) Romani: A Passage from Evliya Çelebi's *Seyahat-name*. *Journal of the Gypsy Lore Society* (Series 5) 1.1 (1991), 1-20 [Eşitbasımı: Victor A. Friedman, *Turkish in Macedonia and Beyond: Studies in Contact, Typology and other Phenomena in the Balkans and the Caucasus* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2003), 156-68]

Qarakhanid Literature and the Beginnings of Turco-Islamic Culture. *Central Asian Monuments* (yay. Hasan B. Paksoy, İstanbul, 1992), 73-80

Evliya Çelebi's *Book of Travels* as a Source for the Visual Arts. *Turkish Studies Association Bulletin* 16.1 (1992), 39-50

Marrying a Sultana: The Case of Melek Ahmed Pasha. *Decision Making and Change in the Ottoman Empire* (yay. Caesar E. Farah, Kirksville, Missouri, 1993), 169-182

An Unpublished Account of *mum söndürmek* in the *Seyahatname* of Evliya Chelebi. *Bektachiyya: Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach* (yayınlayanlar: A. Popović ve G. Veinstein, İstanbul: İsis, 1995), 69-73

Evliya Çelebi'de Gramer ve Üslûp Hususiyetleri. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988* (Ankara, 1996), 147-152

Bodleian Kütüphanesi'nde Yeni Bulunan bir Nasreddin Hoca Yazması. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992* (Ankara, 1996), 123-129

From the *Book of Travels*: The Girl Who Gave Birth to an Elephant. Kemal Sılay, yay., *An Anthology of Turkish Literature* (Bloomington, Indiana, 1996), 208-209

Penc-beyt as a Synonym of *ghazal* in Evliya Çelebi. *Turkish Studies Association Bulletin* 21.2 (1997), 59-60

[Semih Tezcan ile birlikte] Seyahat-name'den Bir Atasözü. *Türk Dilleri Araştırmaları* 8 (1998), 15-28

Establishing the Text of Evliya Çelebi's *Seyahatname*: A Critique of Recent Scholarship and Suggestions for the Future. *Archivum Ottomanicum* 18 (2000), 139-44 [el yazısı örneklerinin verildiği sayfa yanlışlık sonucu yayınlanmamıştır]

Yūsuf Khāṣṣ Ḥādjib. *Encyclopedia of Islam, New Edition*. Cilt XI (2001), 359-60

"The Story of Faris and Vena" Eremya Çelebi's Turkish Version of an Old French Romance. *Journal of Turkish Studies* 26 (2002 = Essays in Honour of Barbara Flemming), I, 107-61

Evliya Çelebi and the Seyahatname. *The Turks*, 6 cilt, cilt 3: Ottomans (yay. Hasan Celâl Güzel, Ankara, 2002), 605-26 [Türkçe çevirisi: "Evliya Çelebi ve Seyahât-

namesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı" *Türkler*, 21 cilt, cilt 10 (Ankara, 2002), 268-91]

Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliya Çelebi ve Filoloji. *Evliya Çelebi ve Seyahatname* (yayınlayanlar: Nuran Tezcan ve Kadir Atlansoy, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2002), 99-118

[Gary Leiser ile birlikte çeviri] Yunus Emre's Influence on Turkish Literature and His Imitators, (Mehmed Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* başlıklı eserinin 10. bölümü). *Mésogeios* 17-18 (2002), 173-207

Daily Life in the *Seyahatname*: A Party in Istanbul. *Journal of Turkish Studies* 27/II (2003 = Kaf Dağının Ötesine Varmak: Festschrift In Honor Of Günay Kut), II, 9-12

Tanıtma- Eleştirme Yazıları

G. Doerfer, Khalaj Materials. *Journal of the American Oriental Society* 93.4 (1973), 571-2

H. W. Brands, Studien zum Wortbestand der Türksprachen. *Journal of the American Oriental Society* 95.2 (1975), 294-96

A. Bodrogligeti, Ahmad's Baraq-Nama and Halis's Story of Ibrahim. *Journal of Turkish Studies* 2 (1978), 141-45

G. M. Smith, yay., Yusuf-i Meddah, Varqa ve Gülshah. *Journal of Turkish Studies* 2 (1978), 146-54

R. R. Arat, Kutadgu Bilig III: İndeks. *Journal of Turkish Studies* 3 (1979), 461-64

G. Hazai, Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 72 (1980), 217-18

E. Prokosch, Studien zur Grammatik des Osmanisch-Türkischen unter besonderer Berücksichtigung des Vulgärosmanisch-Türkischen. *International Journal of Turkish Studies* 2.1 (1981), 175-76

[A. Manaster-Ramer ile birlikte] G. Doerfer - S. Tezcan, Wörterbuch des Chaladsch. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 74 (1982), 270-80

A. K. Sanjian and A. Tietze, Eremya Chelebi Kömürjian's Armeno-Turkish Poem "The Jewish Bride." *Turkish Studies Association Bulletin* 8.1 (1984), 35-37

A. Tietze, Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581, I & II. *Journal of the American Oriental Society* 106.3 (1986), 537-88

M. Adamović, Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache. *Journal of the American Oriental Society* 106.4 (1986), 826-27

R. Sesen, C. İzgi, C. Akpınar, Catalogue of the Manuscripts in the Köprülü Library, I-III. *Turkish Studies Association Bulletin* 12.2 (1988), 116-17

K. Kehl-Bodrogi, Die Kızılbaş Aleviten: Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien. *Middle East Studies Association Bulletin* 23.1 (July 1989), 53-55

B. L. Chookaszian, yay., Yeghia Musheghyan Karnets'i: Turk'eren-hayeren bararan. *Annual of Armenian Linguistics* 10 (1989), 110-11

A. Uğur, The Reign of Selim I. . . . *International Journal of Turkish Studies* 4.2 (1989), 271-73

A. Hetzer, Dackeren-Texte. . . . *Turkish Studies Association Bulletin* 14.1 (1990), 88-92

S. Tulu, Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen. *Middle East Studies Association Bulletin* 26.2 (1992), 237-38

M. Adamović, Die Rechtslehre des Imam an-Nasafi in türkischer Bearbeitung vom Jahre 1332. *Journal of the American Oriental Society* 113.2 (1993), 296-97

C. E. Bosworth ve bşk., yayınlayanlar, Essays in Honor of Bernard Lewis: The Islamic World, from Classical to Modern Times. *Journal of Near Eastern Studies* 53.3 (1994), 230-32

J. Sublet, Les Trois Vies du Sultan Baibars. *Journal of Near Eastern Studies* 55.3 (1996), 198

H. E. Boeschoten - M. Vandamme, yayınlayanlar, Al-Rabghūzī, The Stories of the Prophets. *Journal of the American Oriental Society* 117.1 (1997), 115-26 [eleştiri makalesinin başlığı: "Rabghuzi's *Stories of the Prophets*"]

M. Adamović, yay., Kelile ü Dimne: Türkische Handschrift T 189 der Forschungsbibliothek Gotha. *Journal of the American Oriental Society* 117.3 (1997), 595-96

K. Buğday, yay., Evliya Çelebis Anatolienreise aus dem dritten Band des *Seyahatname*. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 87 (1997), 358-63

W. M. Thackston Jr., yay., Baburnama: Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation; Eiji Mano, yay., Babur-nama (Vaqayi'), I: Critical Edition based on Four Chaghatay Texts; II: Concordance and Classified Indexes. *Journal of the American Oriental Society* 117.4 (1997), 744-46

H. Neudecker, The Turkish Bible Translation by Yahya bin 'Ishak, Also Called Haki (1659). *The Jewish Quarterly Review* 87.3-4 (1997), 378-79

W. G. Andrews, N. Black and M. Kalpaklı, Ottoman Lyric Poetry: An Anthology. *International Journal of Middle East Studies* 30.4 (1998), 625-28

I. Bellér-Hann, A History of Cathay: A Translation and Linguistic Analysis of a Fifteenth-Century Turkic Manuscript. *Journal of the American Oriental Society* 119.3 (1999), 539-40

E. Schütz, Armeno-Turcica: Selected Studies. *Journal of the American Oriental Society* 119.3 (1999), 549-50

C. Bulut, Christiane, Evliya Çelebis Reise von Bitlis nach Van. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 89 (1999), 337-42

I. Mélikoff, Hadji Bektach, un mythe et ses avatars; Syncretistic Religious Communities in the Near East; Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives. *Journal of the American Oriental Society* 120.2 (2000), 273-74

R. Ermers, Arabic Grammars of Turkic. *Journal of the American Oriental Society* 120.3 (2000), 491

P. Golden, yay., The King's Dictionary: The Rasulid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol. *Journal of the American Oriental Society* 121.3 (2001), 514-16

S. Ilić, yay., Hüseyin Lamekani: Ein osmanischer Dichter und Mystiker und sein literarisches Werk. *Journal of the American Oriental Society* 121.4 (2001), 715-17

Dede Korkut Oğuznameleri, yayınlayanlar: Semih Tezcan – Hendrik Boeschoten; Semih Tezcan, Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar. *AATT Bulletin* [American Association of Teachers of Turkic Languages] 27-28 (2001), 24-25

Mehmet Yalçın, yay., The Dîvân of Qânsûh al-Ghûrî; Orhan Yavuz, yay., Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı. *Mamluk Studies Review* VIII (1) (2004), 303-07

Prof. Dr. Semih TEZCAN

Doğumu Mersin 1943. Ankara, Han
burg ve Göttingen Üniversitelerin
Türkoloji, Altayistik, İran dilleri v
etnoloji öğrenimi gördü. Göttinge
Üniversitesinde okurken İran'a yap
lan Halacistan ekpedisyonlarına katıl
(1968, 1969). Aynı üniversitede Hala
ça araştırmaları projesinde uzman ol
rak çalıştı (1971-72). Ankara Univers
tesinde öğretim üyesi (1974-1984) v
kapatılan Türk Dil Kurumu'nda k
başkanı (1976-1983) olarak göre
yaptı. 1984'ten bu yana Almanya'd
Bamberg Üniversitesi, Türk Dili Tari
ve Kültürü Kürsüsünde öğretim üy
sidir. 1994'te Berlin-Brandenburg B
limler Akademisi tarafından Turfa
Komisyonu üyeliğine seçildi. 2001'de
beri Turfan Projesi başkanlığı göre
vini de yürütmektedir.
Yayınlarından: Eski Uygurca metinle
yayınladı (*Das uigurische Insadi-Su
ra*, Berlin 1974; *Eski Uygurca Hsüa
Tsang Biyografisi, X. Bölüm*, Ankar
1975). Halaçça'nın sözlüğünü yap
(*Wörterbuch des Chaladsch*, Buda
peşte 1980, G. Doerfer ile birlikte)
Bu dilden derlediği metinleri işled
(*Folklore-Texte der Chaladsch*, Wies
baden 1994, G. Doerfer ile birlikte)
Karahanlıca, Harezm Türkçesi, Esk
Anadolu Türkçesi, Azerbaycan Türk
çesi metinleri üzerine kitap ve maka
leler, tanıtma-eleştirme yazıları ya
yınladı. Dede Korkut Kitabı'nın yen
bir bilimsel yayınını gerçekleştird
(*Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbu
2000; H. Boeschoten ile birlikte). B
metin üzerine filoloji ve etnoloji not
ları içeren bir kitap yayınladı (*Ded
Korkut Oğuznameleri Üzerine Notla*
(İstanbul 2001).